

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti
NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

1.

JÓKAI MÓR

HÉTKÖZNAPOK
(1846)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1962

Sajtó alá rendezte
SZEKERES LÁSZLÓ

Lektorálta
DR. HANKISS JÁNOS
DR. TERESTYÉNI FERENC

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1962

~~5227~~

Printed in Hungary

N É P Ü N N E P

*Nosza örüljünk,
Ünnepet üljünk;
Ártatlan örömlünkért
Meg ne szégyenüljünk!*
Népdal.

Mintegy húsz éve lehet — nem tudom, szerdán volt-e vagy szombaton —, elég az hozzá, hogy nagypéntek napja volt. A nap szokása szerint jó korán reggel fölkelt, s megkezdte betanult pályafutását az égen; a verebek fölébredtek, s elkezdték dicsérni az asztagokat, melyekben számukra kész kalászkok teremnek; a verebek fölébreszték a gazdasszonyokat, a gazdasszonyok fölébreszték a cselédeket, és a gazdákat fölébreszté a szomjúság. Ezen körülménynek köszönheti a nagy kiterjedésű K . . . városa — köszöni is azóta naponkint — azon esetet, hogy a napnak azon szakaszában, mely egy klaszszikus régiségű diák példabeszéd szavaiként a múzsákba annyira szerelmes, minden rendű és rangú lakosai talpon és fejjel az ég felé állanak; a gazdák, miután a kerek kalapot szegtről leakasztván, abba saját fejöket beleültették, s ekként e mai napra rótt öltözködés kívánalmainak eleget tettek vala, indulnak szokott napi foglalatosságaik után, megtudandók, hol árulják legolcsóbban a vizet, azon vizet tudniillik, mellyel bizonyos emberbarátok, kiket a közvélemény csaplárosoknak nevez, a bor kártékony hatású erejét törekednek megszelídíteni. A diákok előkotorják az ágy alul könyveiket, a beléjük hajtogatott füleknél fogva, azokban kikeresvén a délelőtti leckét, szorgalmasan faragják a padokat, vagy legyeket fogdosnak, s egyéb ily épületes foglalatosságokban gyakorolják túlómlengő, ifjú erejüket. A görög kalmár elkezd fel- s alá sétálni három lépés

hosszú üres boltjában. — A Zrínyiből kergetik haza a vendégeket. Az öreg harang pedig az öreg toronyban a város minden rendű és rangú lakosainak személyválogatás nélkül tudtára adja, hogy — hét az óra.

Igy történt ezelőtt húsz évvel is K... városában nagy-péntek napján, mely nap csak annyiban különbözött egyéb tisztességes hétköznaptól, hogy e napon sem veres, sem fehér, sem semmiféle nemzet színét viselő bort egy igazhívó is nem szokott inni a nagy kiterjedésű városban, hanem — a városon kívül. Örömmünnep napja volt ez, mely öröm nem hagyta magát a gerendák és sárfalak közé szoríttatni, hanem kiviteté magát a szabad mezőre, melynek köröskörül csak a láthatárba olvadó mennyország a kerítése, s fejével az eget verdesé.

Már reggeli kilenc órakor írmagul sem lehetett az említett város falai közt épkezláb embert találni. Ifjak és vének, nők és férfiak, gyalog és lóháton, egymásba csibbenkedve, egymást megelőzve és egymást siettetve vágattak, nyomultak, és törekedtek ama hosszú térségen kifelé, mely sárba és porba öltözködve a városon belől szokásnál fogva neveztetik utcának; innét pedig kiérve, anélkül, hogy jellemén legkisebbé is változtatna, kocsiót nevet visel, s a szőlők közé visz, melyek nem csekély távolságban fehérlenek a meggy- és cseresznyefák virágaitól.

E szőlőkön innen kedves kis halmon piroslík egy kised kápolna teteje; előtte egy fekete márványobeliszk, melynek vén, bemohosodott betűi olvashatlanok. Közel a kápolnához négyszögű temető terület, mint zöld folt a csapásnak nevezett csordajárta homoksík felett, mint oáz a Szaharában, melybe virágok helyett fehér, piros és kék kereszttek vannak ültetve. Ennek átellenében áll a mázsaház, idomtalan, nagy tetejű épület; magánosan van ott, száműzve a távolabb két sorban vonuló deszkasátrak falanxa közül, háta mögött két domboldalba vájt pinceköcsma, és egy pocsóta szélén a korlátokkal

ellátott bikaakol tűnnek föl le nem írható, regényes helyzetben. Ha már most valaki magát azon kútágas tetejébe képzei, mely e körülményesen leírt tárgyak közt helyet foglaló tér kellő közepén valamennyi szomjas utasok nagy gyönyörűségére kútgém és veder nélkül van felállítva, és innét, e magasságból a messzeségbe széttekint, és látja az említett tárgyak és épületek fedeleit erősen megrakva mindkét nembeli halandókkal, látja a mázsaház kéményeiből előbukkanó kíváncsi fejeket, kiknek kíváncsiság dolgában mit sem engednek a sátorok ormaira kapaszkodottak fejei — és látja, miképpen minden igazhívő iparkodik saját becses személyét bizonyos bátorságos hely sáncai közé elbarricadirozni, a nyílt térséget osztatlanul engedvén át a lovaslegénységnek, kik kezökben pattogó karikással, szájokban még pattogóbb és karikásabb teringette-szerű felkiáltási trópusokkal száguldoznak fel s alá jó lovaik hátán s jó kedvűk szárnyain; ha valaki — mondom — ezen óvakodási előkészületeket figyelmen kívül végigtekinti, saját szerű előfogalommal fog bírni azon nagyszerű népünnepről, mely szemei előtt ekképpen végbemenendő lesz.

A mázsaház tárt kapuja előtt karcsú szalmaszékeken a város előkelő hölgyei foglalnak helyet, szivárványos legyezőikkel sátorozva el érdekes halványságú arcaikat a nap merészen bámuló sugarai elől; érdemes férjeik, mind tapasztalt, hizodalmas férfiak — több telivér, ifjú honreménnyel egyetemben az ajtóküszöbhez és holmi vitézi megugráshoz megfajthatetlen vonzódást nyilvánítanak — míg az örvendő közönségnek azon része, mely öltönei hosszúsága miatt azon elismert hasznú műtételre, mely hadi nyelven megfutamodásnak neveztetik, nem alkalmas, a négyszögű temető árkai közt találta célszerűnek népies vigalmaival együtt letelepedni. Azon csekély része pedig a férfitömegnek, mely őseitől öröklött rettenthetlen bátorságánál fogva — miután azt az említett csárdákba történt rövid betekintés által hathatósan megedzette volna — a síkra kilépni elég merész vala, oly nyomatékos

vendégmarasztókkal és jelentékeny petrencerudakkal találta magát ellátni, miszerint lehetlen volt észre nem venni hogy az élvezetes népünnepély megkezdésére bizonyos rémuléletes és minden szíveket iszonyattal betöltő tünemény megjelenése váratik, melyet látni sokan, de melynek szemébe nézni kevesen akarnak.

E víg és minden szív- és szemeket gyönyörködtető mulatság így tart reggeli kilenc órától délután háromig; az élvező közönség jön és megy és néz, és nem lát semmit; haragszik, és nem tudja kire, és ismét kibékül; a két pincecsárdát pedig a nap terheitől és még valamitől elázott férfiak kezdik körülfekünni, kik mindnyájan böggő hegedűnek nézik immáron a dicső eget, és azt sem tudják: fiai vagy leányai-e ők édesapjuknak.

Az érintett és árkokkal körülvett temető közepe táján kőemelvény foglal helyet, mely a szentháromság talapzatát képezi kékre festett homokkőből faragva. Ez emelvényen két, finom modoruk s öltözetök választékossága után ítélve, előkelő rangú hölgy ül, kik éppen nem látszanak ez általános, unalom fűszerezte kíváncsiságban s e félelemben mártogatott örömben résztvenni.

— De csak mégis áldott, jó úriember ez a Dömsödi úr; mi sok szép javakkal áldotta meg a mindenható, és mégis milyen nagy leereszkedést mutat irántunk; mennyivel tartozunk már eddig is neki, és mégis úgy bánik velünk, mintha ő volna adós; ezt az urat meg kell becsülnünk, leányom; bizony meg, kivált neked, ki iránt oly nagy figyelemmel viseltetik; aztán, ki tudja! . . . Még eléggé fiatal . . . mi volna lehetetlen? . . . no de nem szólok, semmit sem szólok; úgyis látom, hogy rám sem hallgatsz.

Ilyetén beszédektől szabadítá meg keblét az említett hölgyek egyike, kinek kegyes és jó szándékkal tele arculatában könnyű első tekintetre megismerni az édesanyát; szavaiban a gyanútlan, mindenben hívő nőt, ki minden embert becsületes embernek, minden szót igazmondásnak tart, s vétkeznek, ha

valakiről valami rosszat csak fel is tudna tenni, kivált ha az a valaki — még nagy úr is.

A megszólított hölgy — egy fiatal lyánka, gyermekded arcán a kora búskomolyság nyomaival — miután egy fájdalom tekintettel mindazt megmondta anyjának, mit szóval és hangnyomattal elmondani nem lehet, az ártatlan szív homályos aggodalmait, némán nyomott el egy könnyet sötét szempilláival, némán nyomott vissza egy sóhajt kebelébe.

Minő felhő lehet az, mely a gyermekszív napvilágos reggelébe sóhajt és könnyeket zavar? . . .

— Aki áldója van, ni! Bizony behunyja a szemét, hogy ne lássa, hogy becsületes emberek között van! — zúgá mellettök egy erős, férfias torokhang, egyszersmind azon hang tulajdonosa hatályosan ránta vissza egy kapaszkodó suhancot, ki pimasz közönbösséggel akarta magát a két hölgy mellé fészkelni. — Nézd! — fejezé be a torokhang ura, holott semmit sem mutatott a legénynek egyebet, mint ökleinek mivoltát, melyekkel — miután annak gallérját elegendőképpen megrázta, s öt vagy három ölnyi távolságra egy lökéssel odább szállította volna — önelégülten markolt bajuszába, vidám, protektori tekintettel mosolyogva fel védenceire.

Az elutasított suhanc pedig, ki semmihez sem hasonlított jobban, mint egy krumplizsákhoz, mely felül zsíros kalapban, alul két sáros saruban végződik, s e sajátságaiért *Telezsák* név alatt volt ismeretes a nagy kiterjedésű város közönsége előtt, három önkénytelen cigánykereket vetvén, elvégre ama részén támaszkodott meg testének, mely a természet által azon célra látszik rendeltetve lenni, hogy legyen hova helyheztetni a pápaszemet; azután pedig nagy sántítások és nyögések segédmével felvancorogva, oly emberevő pillanatokat hajigált kalapja alul hevenyészett keresztapjára, minők egy leforrázott kuzasznak is becsületére válnának, s nekiiramodván, addig meg sem állott, míg a mázsaház egyik ablakvasára felkapaszkodván, magát illendően nem biztosította.

A talapzaton álló idősb hölgy elismerő fejbólintással köszöné meg az atlétának markos szolgálatát, míg az ifjabbik kérdező talán magától, talán senkitől sem:

— Miért jöttünk mi ide?

Az igaz, hogy ezen kérdést más akárki is tehette volna magának, miután hat álló óra hosszat hasztalan várt, túrt és remélt, és mégsem látott semmit; de ez általános okokon kívül egyéb és fontosabb okai is voltak a fiatal hölgynek megkérdeni magától:

— Mit keressz te itt, e lármás öröm közepett? Minek hozod szenvedő arcodat ez örökké mosolygó képek közé? E vidám, örömsajt termő világ nem a te világod. Minek jössz ide ábrándos bánattal?

E hölgy anyja *Zilányi József* volt, hajdanta egyike a legtehetősb kereskedőknek, kit azonban később a devalváció, megbukott adósok és legkivált saját becsületessége annyira alábbszállítottak, hogy, miután bizonyos roppant vállalata tönkrejutásával teljes elmezavarában kénsavannyal a legirtózatossabban kivégezte magát a világból, nem hagyott hátra özvegyének és fiatal árvájának egyebet egy igen keserű emlékezetnél és egy betáblázásokkal terhelt *szeszgyárról*, melynek gyér jövedelme fedezte azóta a hanyatló család napi szükségait.

Özvegye azon gyámoltalan nők egyike volt, kik senkinek ártani, senkinek használni nem tudva, egyaránt bízva istenbe és emberekbe, sem saját, sem a más csalódásából tapasztalásaik tárházát nem öregbítik, hagyják magukat csalni és csalogatni a legkábább reményektől; kiknek jósága, báránytürelme, kegyeshivősége kész zsákmányul áll boldognak, boldogtalanoknak. Erőtlen testben erőtlen lélek. Ez volt anyja Jankának, ama szomorú hölgynek a gyermekded halovány arccal.

— Jön! Jön! Jön! Fussatok! Szaladjatok! Hohó! Jön!

Roppant lárma keletkezik. Ezer torok ordítása, kacagása, sikoltozása fül még nem hallotta káosszá vegyülve, mintha az

ítéletnapja jönne, nagy trombitával kergetvén maga előtt a nyargaló por- és embertömeget, kik nem győzik egymást bátorítani a szaladásra s rivallni a várva várt szörnyeteg jövetelének hírét. Porfelleg, lábdobogás és bömbölés, kezek és lábak, gyermekek és férfiak, rémület és öröm egy roppant, egymást kiegészítő gomollyá gubancolódék, mely lassankint kezdi magát újra elemeire bontani; a porfelleg le- és elszáll, a lábak elszaladnak, velök együtt a gyermekek és férfiak, és a térségen nem marad egyéb, mint a bömbölés és egy elefántnyi termetű bika, a pusztákról kivert legszilajabb csordavezető, mely emberi hangot még nem hallott soha. Megáll a téren; első lábait szétfeszíti, s felemelve koronás homlokát, vérben forgó szemével körülbámulja az ujjongató sokaságot; farkával korbácsolja két oldalát; olykor rekedt, kurta bőgése hallik.

— A kutyákat! A kutyákat! — rivallja türelmetlenül a nép; s rögtön tompa ugatás kezd hallatszani, s kilenc roppant szelindek, egyik nagyobb, mint a másik, termett a téren, míg a megtámadott vad földnek szegezve hegyes szarvait, az első reá rohanót, egy hosszú, fekete örvös ebet úgy hajította a levegőbe, miszerint kicsinyben múlt, hogy odafenn nem maradt. Erre többi ebek általános csaholás közt fogták körül. Mindenik szakasztott füleiből egy darabot emlékül, s kapott tőle egy rúgást és öklelést szinte emlékül. Mérgesen voncolja az üldözött vad veszedelmes fülönfüggőit a fövényen alá s fel, bőszerűen s ereje érzetében némán küzd az uszított csoporttal; a homok véres és dúlt, amerre jár. A nép tapsol — a lovagok ostorai pattognak — a hentesek ebeiket uszítják — a nép örömében nem találja helyét.

Valahára azonban a csordafő sokallni kezdi a tréfát, szétcsap amúgy alföldiesen mulattatói közt; ezek jobbra-balra hullanak előtte, s egyenesen a nézőkkel tömött mázsaháznak rohan. Bömbölve gázolt embereken, kutyákon keresztül, olykor ugrásokat téve, minők egy balett-táncosnak is becsületére válnának; a népség sikoltott, kacagott, ordítozott — a bika

böggött — a kutyák ugattak — pokoli lárma lőn . . . Ezt nagy-szerű, általános kacagás váltotta fel, minőt csak más baján támaszthat az ember. A bika egy előtte rohanó hős bunda-gallérijába akasztván villája hegyét, azt a levegőbe felemelte, s ott kirázta hüvelyéből irgalmatlanul, mint szármából a tölte-léket — azután átszökve a kipottyantat, a bundával mint lobogóval szarván szélsébséggel nyargalta körül a mázsahá-zat — a népség, mely szinte a ház körül futosott, nemegyszer, midőn azt hívé, hogy előle fut, szemközt találkozott vele — s mindez igen mulatságos látvány volt, főleg azokra nézve, kik azt messziről nézték.

— Ajjajjjaj! — ordítá a nyakatlan Telezsák az ablak-vason, midőn hirtelen a szarvas állatnak despotai jókedvében eszébe jutott az ablak alatt megállani, s az ott függőknek szarvaival elérhető részeit gyöngéden megvakargatni. — Jaj, jaj! segítsenek! — kiáltá a bátor szívű legény, midőn a hegyes szarvak magyar nadrágját kezdték fejtegetni, s ordított, amint csak harminckét fogai közül kifért az ordítás; midőn azonban szomorúan tapasztalná, hogy szava kiáltó szó a pusztában, egy kétségbeesett szándékra vetemedett, s eleresztve az ablakvasat, idomtalan szökéssel magát a szarvasmarha nyakába vetette, annak két szarvát körme közé fogta, lábait összekulcsolta szűgye alatt, s ott ült vitézül, mintha csak odaszabták volna. A csordavezető eleinte nem tudta, miként válaszoljon a szokat-lan udvariasságra, szökdelt, rugdalózott, szarvait rázta, fejét hol hátra, hol előre csapta; de lovagja, mint a kullancs szorosan belecsimpajkózott az összegyűlt sokaság nagy szívörömére.

Azonban nem oly könnyű az ökrök apján kifogni, mint azt az ember gondolná; midőn észrevéve, hogy erővel nem boldogul, fortélyhoz folyamodott, s a mázsaház alacsony ajtaján berohanva, ülnöke betörött orral marada le a nyeregből.

Lőn azonban a mázsaházban összegyűltekre nézve „ne-mulass”. A bika a pitvarból a terembe ütötte be fejét, s csak szarvai terjedelmének köszönhetni, hogy az ajtón be nem lépett.

Ki volt most szerencsésebb, mint ki az ágy alá menekülhetett. A csordafő az ajtón át irtózatot dolgot beszélt a bennszorult szepegők füleibe, kik annyira tele voltak negatív bátorsággal, hogy félelmei közt bizonyos asszonyosság egy fiatalúr karjaiba omlott, kit ijedtében nem tudta saját, jelen nem levő férjétől megkülönböztetni; egy úr pedig rettegései közben egy másik úr zsebébe talált nyúltni, s belőle egy degez tárcát talált kivenni s magánál felejtetni, mellyel azonban híresen megjárta, mert a tárcsa tele volt szerelmes levelekkel, miket a megkárosult úrhoz saját szeretett neje írdogált; egy országos hírű, nyugalmazott, vitéz kapitány úr pedig, e kínos lelki állapotjában egyszer mindenkorra fogadást tőn, hogy soha többé hadi kalandjairól beszélni nem fog. — Denique, nem volt az egész gyülekezetben egy garas ára bátorság.

Szerencsére kívülről néhány henteskamasz belecsimpajkozva a hivatlan vendég frakkja végébe, őt annál fogva szerényen kiszóltották, s ekként nagy veszélytől menték meg, ha nem is a hazát, de legalább a mázsaházat. A bika látá elközlegeni végső pusztulását, azaz tulajdonképp már semmit sem látott; a vett sebek, az üldözők ordításai, a megérezett vér szaga megvakították; iszonyú haraggal fordult vissza, s a lovagok egyikét paripástul együtt halomra döntve, bőszülten iramodott a nézőkkel tele temető árkaiknak; irtózat és rémülés futottak előtte; kik kívül voltak az árkon, azok befelé rohantak, a belőllevők kifelé, s valamennyien bele az árok iszapjaiba. A szilaj állat egy vakmerő ugrást tőn az árkon keresztül, de creje cserbenhagyta és — visszaesett; az árok tömve volt menekvőkkel, kiknek halmazán lihegve gázolt át az üldözött, s egy helyen rést találva, felszökött a temetőbe, mely ekkor már pusztá volt és elhagyatott, mint egy — temető.

Csak a kőemelvényen álló, két hölgy s védőjük, a vasgyúró atléta nem futottak el. Az elsőbket a zsisbasztó félelem, az utóbbit a félelem nem ismerése tartóztatá vissza. A két hölgy egymást átkarolva tartá; az anya merev, lebűvölt pilla-

natokat vete az irtózatossá állatra, leánya ölében feküdt behunyt szemekkel, míg az atléta ingujját tűrte fel, öklöket és karokat tüntetve elő, melyekről Sámson juttatja az embernek eszébe. Roppant, hat lábnyi magas férfi volt, őszbe csavarodó fűrtökkel és széles vállakkal, kerekded, mindig fiatal arculattal, melynek bátor, jószívű kifejezése oly buzdító tekintetet mutatott, s e hatást csak emelte az arcon végigvonuló szénfekete bajusz.

A bika körülnyargalta a temetőt, s miután tapasztalta, hogy sehol nincsen kimenekülésre út, kétszerezett dühvel fordult a bennmaradtak ellen; ezek voltak: a két hölgy és a vasgyűrű.

Idomtalan bakugrások közt szökdelte át a vad a sírokat, s véres fejét hányva-vetve előttök termett; megállt, s szilaj tekintettel néze a remegő hölgyekre, fejét rázta, s rekedten dörmögött.

— Ide fordulj! — kiálta rá a férfi, s kirántva egy letört fiatal akácfát tövestől, azzal hátba hajította. A bika erre három lépést hátrált, azután szarvait földnek szegezve iszonyú böggéssel rohant előre. A két hölgy nem merte szeméit fölnyitni, s némán tapadt a szentháromság lábaihoz — de a férfi legszilajabb rohantában megkapta egy kézzel a vad szarvát, másikkal pedig jószívűen homlokra csapta azt; olyan volt e csapás, mint egy taglónak a csapása. — Itt állj meg! — ordította az állatra, s megfogta két kezével; . . . a bika érezte, hogy emberére akadt; utósó, de minden erejét összeszedé, hogy azt legázolhassa; azonban a férfi izmos öklével lenyomta egyik szarvát, másikat felemelte, jobb lábát, mint oszlopot a bika szügyének vetette — ekkor nyakának egy rögtöni csavarintást adott, s mindketten a földre zuhantak.

Perc múlva felkelt a férfi erősen sántítva; diadalülte arccal mutatott a leküzdött ellenre, s mosolyogva mondá: „Ezt is megtanítottam becsületre!” — A bátor atléta lába ki volt ficamodva.

A bika nem kelt föl, mosolygó arcot sem mutatott, hanem lábaival szétrúgott, orrán, száján folyt a vér, és szemei elhályogosodtak. A dühös bikának nyaka volt kificamodva.

Szőrnyű zajgás kelt erre a nép között; kik ezelőtt perccel páni félelem közt futottak, most vakmerő kiáltozások közt térének vissza, s nekitürközve hallatlan bátorsággal fogák a holt állatot körül, mely őket és hősi bátorságukat kinyúló nyelvével látszott gúnyolni. — „Hol van csak? Merre van az a bika? Majd megmutatjuk mi neki! Hiszen majd a szemébe nézünk!” Ilyen s még ilyenebb hetvenkedések hangzának minden oldalról; csak egy percen múlt, hogy a nép hirtelen kelt bátorsága az eget nem verte... Azon perc bekövetkezett...

Tetőpontján e minden keresztyén ember fogalmait meghaladó ordításnak, a legszilajabb népkedv kitörésein keresztül a petrinusok egyházának félrevert harangjai kezdének beszélni tompa meg-megálló kondulásokban, hirdetve vészt... vészt! vészt! A futtában levő jókedv megállott, a nagyszerű zsbaj elnémult; mintha egy népet ütött volna meg egyszerre a szél, oly csend lőn, csak a harangok ércszava hirdetett borzalmas dolgokat. Minden arc a város felé fordult, hol iszonyú pompában égett kék lánggal egy magas épület; sötétkék lángfolyam látszott rajta lobogni, vöröslő füstöt hajtva fel a magasba; olykor élénk lángnyelvek lobbantak ki belőle, s egy ablakából hosszú rézsutos lángsudár lövellt ki, mindinkább hosszabodva és közeledve egy átelleni szénaraktár épületéhez.

— A szeszgyár! — ordítá egy hang; sikoltás hallatszott rá, s a két úri hölgy körül hullámszerűen kezdett a nép.

Következő pillanatban újra fölkel a zaj; zavargó káosz-szerű lárma lőn; de nem hallattak hangjai a jókedvnek; rémülés, kétségbeesés hangjai voltak ezek, egy összes, fájdalmas jajkiáltás:

— Nőm!... Házam!... Gyermekeim!... Templomaink!... Isten segíts!... — hallatszának ki az általános zajból. A nagy tömeg, mint gátat szakasztott folyam, a város

felé rohant; rémült nők futottak rekedten kiáltozva, gyermekek tapostattak el, kutyák vonítottak mindenfelől borzasztóan.

Ugyanekkor a város túlsó oldalán néptelen, szűk utcában vágatva nyargalt egy lovag; paripájáról szakadt a tajték, s porfelleg támadt nyomain. Vad pillantásokat vet olykor háta mögé s a feje fölött pirulni kezdő égre, és lovát vérig sarkantyúzza. Himlőhelyes arca sáppadt, ajkai reszketnek.

— Megállj! — ordítja hirtelen egy hang, s egy keresztutcából előrohanó ifjú erős kézzel ragadja meg a rohanó lova fékét. A száguldó mén lerántja őt lábáról, s sebes futtában maga után voncolja a porban. A lovag ijedten nyúl keblébe, s egy éles kést von elő; a mén megáll; némán, dühösen, kétségbeesetten néznek egymás szemébe; az ifjú arca halvány, nagy olajszín szemei vannak, s hollőfekete haja és magas homloka.

— Légy átkozott! — kiált az ifjú, s öklével mellbe sújtja a lovagot; az megszedül nyergében a csapástól, gyilkát baljába cseréli, s azzal egy elszánt dőfést irányoz ellenére — azután szédülten borul lova nyakára s elrohan.

Az ifjú fulladozva tántorog a falig, kezét mellére nyomva, s ott eszméletlenül rogy le. Körülötte piroslik a fővény.

De piroslik az ég is.

Iszonyú szél támad.

— Ég, ég a város! — ordítják mindenfelől.

A harangok zúgnak. A vihar egy lángóriás, mely végig-
röpül vörös szárnyaival a háztetőkön, a templomok és tornyok felett, fel a felhőkig; nincs aki segíteni tudjon többé; nincs gondolat, nincs remény, nincsen akarat — uratlanul emészti martalékjait a bősziült elem. Egész utcák, mint egyetlen, ropant máglya, lobognak az égre; az éjnél feketébb füstmennyezetben ökölnyi szikrák, mint helyeikről leégett csillagok, kóvályognak körülcsóválva a forgószél hatalmától. Az egész égboltozat izzani látszik. A világegyetem, mint egy nagy érc-kohó, lángol; benne, mint olvadt ércláva, sötétvörös felhők

tömegei hömpölygenek. — Rémülés hangja üvölt a pokoli napfényben világló utcákon keresztül, melyeken sötét füstárnyakban az irtózat és nyomor fekete alakjai vonulnak át; olykor egy zuhanás hallatszik ki a közhangviharból, kísérve szívszagató jajok ezreitől; toronytetők zuhannak a földre, közben sűrű vészlövéses és a félrevert harangok szomorú kongásai . . .

A nép eszméletlenül, rémülten, vakon sír, fut, átkozódik, imádkozik, vagy némán, örülten bámul a tűzbe. Nő és férj, apa és fiak nem ismerik egymást. Látni lehet anyákat, kik kosárával karjaikon futossák be az utcákat, nem jut eszökbe, hogy gyermekeik is vannak; a rémület elvette eszméletöket. Látni lehet tisztos férfiakat, kik egy avult könyvet hónuk alá csapva, azzal mint ereklyével jönnek-mennek a tűz között, mely vagyonaik legbecsesbjeit óvhatlanul fölemészti. Több helyeken férfiak állnak az égő gerendázaton, örülten csapkodva fejszékkel a sziporkázó tűz közé s rekedten kiáltozva víz után; míg az utcákon tűzfecskendők nyargalnak föl s alá, anélkül, hogy valakinek hasznót tennének.

A harangok lassanként elnémultak, amint a templomok egyenkint égni kezdtek; csak a nagy torony a vásártér közepén kongatta még ércszavait, míg a közelgő lángok oldalait feketíték. — A toronyőr, egy vén, mogorva Quasimodo egyedül volt a toronyban, s még akkor is, mikor annak lépcsői alulról már meggyulladtak, mikor a toronyablakon a füst kezde kitódulni éles lángalakoktól átkígyózva — még akkor is lehete hallani az egyenként félrevert kongásokat, s lehete látni a toronyerkélyen, a szédítő magasban a toronyőr alakját fantasztikus füstgomoly közt megjelenni, amint kürtjét szokás szerint kétszer megfúvá, s rendületlen hidegvérrel néze le a szüntelen emelkedő lángoszlopokra.

Néhány perc múlva elnémult az utolsó harangszó is; a láng összecsapott a torony fölött, az érczető olvadtan zuhant le a templom romjaira, a torony lobogva gyulladt ki, a nép

sírt, a vihar kacagott; s mint az évkönyvben írva van: *felégett a piac közepén a szalmaszál.*

Így végződött az élvezetes örömműnep K. városában 182* évnek azon napján, melyen a harangok Rómába szoktak zarándokolni. — — — — —

De távol az örkényi erdőknél, vendégtelen homokbuckák sűrűjében száguldó lovag rohan, s futtában rémpillanatokot vet a két mérföldnyi távolban égő városra, melynek ijesztő fénye a fekete éjen át reszkető arcára világít. És rohan; . . . lova gyors, de egy tűzvörös felhő feje fölött mindenütt kíséri — s kíséri rettegő szívében egy halovány arc, melynek fenyegető vonásai kitörülhetlenek.

Ez ember: *Dömsödi Gólidth János.*

A JÓ SZOMSZÉDOK

*Szegény drvdí senki sem szdn,
Hacsak szeretője taldn.*

Népdal.

Sz. városban éppen a *falu** közepén egymás mellett két avult ház van. Alakjaik hasonlíthatnak egymáshoz hajdan, mikor még jámbor ősapáink a magyar barátság kedvéért egymás ízlését örömet átvtették; az iszonyú, aránytalan kontignációs tetők, az ősdivatú, vaskosaras ablakok, a törpe rácsozat a ház elején, mintha csak egy huzomban álmodta volna terveiket a k . . . i pallér, e hóhéra minden jobb ízlésnek; de a későbbi idők és utódok szeszélye nagyot változtatott alakjaikon; egyiknek oldalához jobbra-balra ólak, aklok, kocsiszínek vannak toldva példás rendtelenségben és válogatott rondasággal, míg a másíknak egyetlen ablakon és ajtón kívül minden nyílásait betégláztatta valami sötét embergyűlölő. Egyíknak tetején tarkáll az évenkinti foldozás, másíknak kilát- szanak szúrágta szarufái. Egyíknak sarkaiból kifordult kapuját minden este négy béreslegény bírja nagy fejtöréssel betenni; másíknak kapuja nem volt nyitva, mióta a mostani tulajdonos testvérjét belőle kitemették. Egyíknak udvarán térdig érő sárban cammognak a földesuraság melankólikus tinai, míg a másíknak udvarán csalán és paréjbokrok között jár sántítva egy szélütött kuvasz.

Egyíknak háza lakója *Gyékeny Márton*, a kegyes féríú; a másíké *Bálnai Körmös Gáspár*, a fukar; már huszadík éve, hogy

* Ennek a jó városnak az a szép tulajdonsága van, hogy a két széle mezőváros, a közepe falu.

egy szót sem szóltak egymáshoz, noha húsz év előtt nem volt oly ünnep- és vasárnap, melyen egymást meg ne döngették volna. Teljes életökben igen jó szomszédok voltak; ifjabb korukban egymásra puskával lövöldöztek, hajlott idejökben pörökkel mulattaták egymást, s nem volt oly csekélység, melyet figyelem nélkül hagytak volna, ha abból a szeretett szomszédra nézve valami bosszúság keletkezhet. Márton galambokat tartott, Gáspár gólyát, mely a galambfiakat elhordta; Márton ekkor macskát szerzett, mely a gólya örökösökét emelgette el; Gáspár ismét vidravasat, mely a macskákat fogta rakásra. Márton ablakot vágott a Gáspár udvarára, Gáspár ólat rakott az ablak elébe. Gáspár nagy kedvelője volt a nyugalomnak, ezt jól tudta Márton, s a jó szomszéd kedveért mindennemű fölbeli élvezeteket előszedett s megszerzett, melyekkel annak unalmas óráit rövidítse; vagy fűrészt rászpoltatott ablaka mellett, vagy szelelőrostával kelepeltetett, vagy ha már igen nagyot akart, feleségének adott okot a pörölésre, aki aztán túltett magán a szelelőrosta kelepelésén is. Márton nagy ellensége volt minden erősebb illatoknak, minők a kátrán-, tőzék- és paprikafüst; azért is Gáspár jó eleve gondoskodott, hogy kivált esős időben, mikor a szél leveri a füstöt, Márton házkörnyékét kéménye segítségével illetén parfümökkel rendesen elláthassa; s ha olykor a Márton baromfiai átlátogattak Gáspár paréjos kertjébe, onnét rendesen agyonütve röpültek vissza, s ha ilyenkor Márton egyébbel nem tudta bosszúját tölteni, Gáspár szélütött kutyáját bosszantotta a kapu alatt.

Ők tehát húsz év óta példányképei a legszebb szomszédi egytetértésnek.

Neveik, mint Orestes- és Pyladesé, együtt szoktak említettni, s példabeszéddé váltak.

Még tán a sírban is bosszantanák egymást, ha szomszédok lennének.

★

De kísértjük meg őket közelebből megismerni.

Keressük fel legelőbb is, akit legközelebb érünk — Gyékény Márton; ott fogjuk őt találni az ajtó mögött ülve és imádkozva. — Gyékény Márton igen kegyes ember. Gyékény Márton sokat imádkozik. Igaz ugyan, hogy azt még mindig megcsalta, akinek valami köze volt vele; no de hiszen ő azért imádkozik, és igen kegyes ember.

Igaz ugyan, hogy cselédei bérét el szokta húzni, elve: „*későn szántani, korán kaszálni*”*, de hisz azért ő eleget imádkozik, és igen kegyes ember — koldusnak soha fillért sem ad, családja iránt kegyetlen, más kárában gyönyörét leli; hanem hiszen eleget imádkozik, és igen kegyes ember; ő egy átváltozott szentek hegedűje, egy megtestesült olvasó, egy eleven mennyei lajtorja, kinek kegyességi híre ismeretesebb a réz kétgarasosnál, s kitől ez oknál fogva őrizkedni minden józan ember kézzel-lábbal iparkodik.

Itt ül ő egy szegletben; előtte kitért könyv, körülötte mélységes hallgatás. — Szobája szokás szerint négysegletű; alakját azonban alighanem azon időkben nyerheté, mikor még proporció és szimmetria nem voltak feltalálva a világ csúfjára; ajtaja szentkönyvi aranymondatokkal van telekrétázva; falain pókhálók és mártírok és azok feleségeinek képei függenek.

Egyik szegletben egy ősdivatú kakukkos falióra szentelt fűzbarkákkal koszorúzva; másikban egy háromszögletű almáriom, tetején két öblös ecetesüvoggel; harmadikban egy keresztvégű zarándokpálca; a negyedikben ül maga Márton úr, előtte könyv fekszik, melyből nem olvas. Beesett szemével merőn néz egy, a falon függő kis képre. A kép nem valami különös. Egy fiatal férfi mellképe huszáruhában, mellén érdemkereszt, arcvonásai nemesek, büszkék; a kép fekete rámába van foglalva, s már igen sokat vesztett színeiből; csak két fekete szem látszik még változatlanul, élethíven, s mindenüvé kíséri a vele szem-

* Mert aki később szánt, a szomszédjából is elszánthat; aki korán kaszál, a szomszédjából is kaszálhat.

közt nézőt. — E képet nézi leráncolt szemöldei alul a kegyes férfiú, nézi feszülten és dühvel és a gyűlölet legiszonyúbb kifejezésével arcán.

Korán reggel van, a nap besüt az ablakon; künn a tornácban rettenetes hadi lárma támad, alig kisebb annál, mely a francia futást megelőzhette; kereplő hang, fazéktörés, poflevek csattanása, sikoltások és a trombitatussal vetekedő hölgyelokvencia legnagyobb szerű kitörései, mintha egy egész nőinszurrekció vagy hetivásár pörölné, alkudnék és óbégatna egyszerre és egyetemesen, ludak és kácsák farkainak karéneke mellett. Pedig ez egész csatazaj semmit sem jelent egyebet, mint azt, hogy *Jutka asszony*, Márton úr kardos oldalcsontja felébredett, és vele együtt felébredt a lárma, a feleselés, csörpör és a zajnak mindazon színónímái, melyek elől az ember be szokta dugni a fülét, s melyeknek létrehozására, hogy Mártonné asszonynak nem csekély tehetségei vannak, arra bizonyosság a fél város és a falakról ijedtében leömlött vakolat és a cselédnép hátán a kék foltok és azoknak megtépászott kontyaik és üstökeik.

Korán reggel van; a pitvarajtón egy nehéz test zuhan be káromkodva, mint a jégeső; azután feltápéskodik; kis idő múlva a Márton úr szobája melletti oldalszobában harsány torokkal énekli valami gulyaszalasztó hang: „Házam alatt fecskéfészek, nem is eskütt, ha nem r” — a kádencia az éneklővel együtt az ágy alá gurul, s a bivalszuszogáshoz sokban hasonló hangok jelentik, hogy Tölcsér Jónás, Márton úr mostoha fia, ki családját Jutka asszonynál fogva illeti, megérkezvén jó korán reggel onnét, hova tegnap este ment, Morpheus karjai közt pihen az ágy alatt.

Márton úr mindezekre nem ügyel; némán, keserűen nézi a fekete rámás képet, sötétzöld szemei fénytelenül függenek rajta, s olykor nagyokat nyög, és fogait csikorgatja. Míg a kép délcegen néz szemközt vele: sötétfekete szemei meg nem hunyrodnak kígyói tekintete előtt.

A kegyes férfiú némán átkozódik, ökleivel deres haját tépi, s hangtalanul mozgó ajkai az arcképhez látszanak beszélni átkos szemrehányásokat — és az arckép nyájasan mosolyog szemközt vele, s nem változtatja színét átkaitól.

— Légy kárhozott! — suttogja felszökve székéről a kegyes ember. — Légy átkozott a földben, melyben alszol, légy kárhozott, ha még valahol élsz a földön kívül! Mindezt indulatosan mondja és hang nélkül, magában, de nem gondolatjaiban, suttogva, de a bosszú kitöréseivel. Minden tagja reszket.

Az asztalon a zsoltárkönyv mellett hegyes ár vagy gyilok fekszik, melyet Márton kezébe szorítva, vele az arcképhez lappang; a hegyes szúró eszközt örült dühélvezettel fúrja annak mellébe, hol több ilyen szúrásnak nyomai látszanak, s várja, hogy majd tán a kép szeméből könnyeket, sebéből vért fog látni; várja ingerülten, hogy annak vonásai érzeni fogják azon kint, azon döfést, melyet egy el nem érhető ellenség szívének szánt, és eltorzulandnak; várja, hogy az vonaglani fog kezei alatt, vonaglani úgy, miként ő azt legédesebb álmaiból szokta látni, és esdeni irgalomért — az ő irgalmáért.

— Óh! Kín! Örökkétartó kín reád! — ordítja ez ember lázas ingerültségében, amint a kép nagyon természetesen mozdulatlan marad; fogait és szemeit összeszorítja, vére arcába fut, homlokerei megdagadnak, s vakon csap szúró eszközével a képhez, vakon és indulatosan. A tűr keresztüljárja a képet, s midőn a kegyes férfiú reá tekint, a kép arca el van kékülve, hajai szétmeredtek, szemei elfordultak, ajkai sóhajtani látszanak . . .

Ijedten szökik hátra, mintha kísértetet idézett volna maga eleibe; azt hiszi, hogy álmodik.

Pedig nem álmodott; amint szembehunyva hozzászúrt a gyűlöletes arcképhez, eltévesztette az irányt, s a mellé függesztett mártír kínszenvedések közé rajzolt mellképét találta spékeltűjével keresztüldárdázni; ez aztán természetes, hogy nem fogadta a döfést oly mosolyogva, mint a huszártiszt képe.

A kegyes ember arcáról csorgott a hideg veríték, midőn tévedéséből lassanként észére tért. A lélegzet maradozni kezdett tüdejében, s fülei zúgtak. — Ekkor úgy tetszék neki, mintha valami nesz volna a szobában. — Körültekint, s az ajtónál egy fehér alakot pillant meg, egy fiatal leánykát, egy gyönyörű vidám gyermeket, ki úgy jelent meg ott a sötét háttérben karcsú szilf természetével és sötéten ragyogó szemeivel, mint egy kedves álomlátás, melyet hajnali szenderében szokott látni az ember — s mely, mihelyt megszólíttatik, vagy szemeit fölnyitja az álmodó, azonnal eltűnik, mely tündéri műtételre, mint a következés bizonyítandja, nem kis szüksége lett volna magának a mosolygó gyermeknek is, ki senki más nem volt, mint a kegyes férfiú leánya — *Lilla*.

— Mit? — Mit? Mit keressz te e szobában? — rivalla rá Márton, s úgy néze a gyermekre, mintha tekintetével akarná őt megölni; ekkor vette észre életében először, mennyire hasonlítanak leánya szemei ama képéihez a fekete rámában.

A kisleány mód nélkül megijedt, s nem tudott mit felelni.

— Hogy mersz te leskelődni az én szobámban, he? — rikolta az apa dühösen toporzékolva. — Te, te átkozott fattyúlélek! Majd megtanítlak én téged hallgatózni; majd megtanítlak én kémlelődni utánam, várj! — s ezzel szétnézett a szobában, megpillantá a zarándokbotot a szegletben, azt előragadta, s mint martalékához a tigris bosszújában, lihegve közeledett a reszkető gyermekhez.

A gyermek némán, rémülten esett térdre előtte s kis kezeit összetette, s pihegve emelé fel ártatlan tekintetét hozzá.

— Hát ki mondta neked, hogy énutánam jöjj? Mi? — szólt tompa, vallató hangon az apa, mialatt felemelt botjával s forgó szemeivel fenyegetőzve közeledék a gyermekhez.

— Apám, édesapám! — rebege az, s Márton ölelésére nyújtá gyöngéd, gömbölyű kezeit.

— Hozzám ne nyúlj! — ordítá a kegyes ember.

A gyermek elkezdett zokogni.

— Hiszen — h — ma — h —, édes, kedves apám —, h — hiszen ma — h — neve napja van — h — én istenem, csak meg akartam ölelni kedves apámat, de nem megharagítani; csak üdvözleni akartam; bizony semmit sem egyebet. Kedves apám, ne verjen meg! — s ezt oly esdve mondá, oly érzékenyen, hogy akárkinek, másnak megindult volna rajta szíve, csak a kegyes férfiúé nem.

— Ugye? — rikácsolá. — Hát ma nevem napja van? Jó, hogy eszembe juttattad; neked pedig születésed napja van, nemde? No, hogy máskor emlékezetes nap legyen rád nézve ez a mai nap, hát gyere! — s azzal előfogta a rimáncodó gyermeket a farizeus, s hosszan lelógó hajtekerceit kezére csavarva, a göröcsös zarándokbottal embertelenül megveré, minden ütéshez valamely kitűnő ajándék nevét említve: „Nesze névnapiajándék, nesze köszöntő, nesze mézeskalács, nesze bábruha! — és még tudja az isten mit nem, míg csak a verésbe bele nem fáradt, s bosszúját kellő fokig meg nem hűtötte; akkor aztán kirúgta szobájából az elkínzott gyermeket, s aranymondatokkal telekrétázott ajtáját becsapva utána, oly körmönfont interjekciókat szalasztta ki száján vagy hatot, minőket aligha tanult a bibliából.

A szegény kisleány pedig nem sírt, nem panaszkodott senkinek, hanem letörlötte könnyeit, hajfürteit újra befonta, s eltitkolta a felhólyagzott ütések nyomait, melyek gyöngéd tagjain égő szalagokként vonultak végig. — Szegény gyermek! Tizennégy év alatt megszokta a szülei szeretet ilyszerű kiömléseit anélkül, hogy tudná, miért fizeti az neki ily kegyetlen gyűlölettel vissza legérzékenyebb szeretetét. Annál inkább tudta azt a kegyes férfiú. Kifújta magát. Bosszúját kedvére kiszellőzteté, s elégűlten, mint ki tele van a legistennektetszőbb dolgok véghezvitelével, zsoltárját hóna alá kapja, kalapját felhelyezi fejére, kegyes és jámbor indulatokkal bővölködő arculattal a — templomba indul.

Tehát kalapját föltette és ment. Ment a — templomba. Sok ember találkozott vele szemközt; ez egyébkor is megtörtént, midőn Márton úr rorátéra ballagott, s ilyenkor mély tisztelettel szokott mindenki kitérni előle, s áhitatos „dicsértessék” fogadta minden oldalról; hanem az még sohasem történt vele, ami most, hogy ti. a vele szemközt találkoztok, noha ő nem késett buzgóan savanyú képpel pislantani szemeik közé, minden tisztelgés félretételével mosolyogva nézték fejbe; az öregek fejöket csóválták, az ifjak egyenesen a szeme közé nevettek, háta mögé pedig azt állították, hogy Márton úrnak elment a sütnivalója. A szolgálók megálltak nézésére, a gyermekek pedig csoportosan kísérték, s „ujjút” kiáltottak utána.

Márton úr majdhogy ki nem jött a flegmájából. — Nem csinál eléggé hosszú képet — így gondolá magában, s még egy arasszal megnyújtá fizionómiáját; akkor még erősebben kacagtak neki.

Egy anyós találkozott vele, ki kezeit összecsapván csakugyan meg is szólítá; de azzal sem sokra ment, mert az csupa kacagás miatt nem tudta magát kifejezni; s ekképp tökéletesen megbotránkozva érkezett a templomba, holott kalapját egy padra vágta, magát pedig a legeslegsötétebb szögletbe húzván, ott dörmögte végig imádságait a megváltó lábai előtt, kinek szavai mondták vala: „Aki azt mondja, hogy szereti az istent, és gyűlöli felebarátját: hazudik az.”

Az orgonasípok andalító hangjai elnémultak, az „ite missa est” elhangzott, Márton úr felkelt, s indult hazafelé; amint kilép az utcára, s szemeivel buzgón felsóhajt az égre, oly áhitatosan tekintett szerteszéjjel, hogy még a tisztelendő háza előtti két akácfa is készült magát meghajtani előtte; azonban szerencsétlenségére nemcsak a két akácfával kelle találkoznia az utcán, hanem seregével a férfiaknak, gyermekeknek és asszonyoknak, kik mindnyájan egykori tisztelői, most szokatlanul vigyorogva bámultak reá, s Márton urat e kimagyaráz-

hatlan magokviselete által annyira konfúzióba hozták, hogy háromszor is elment saját háza előtt, míg hazatalált.

Amint kapuján belép, az ékesen szóló Jutka asszony éppen a baromfiakat eteté, s egyéb civakodó társ hiányában a kácsákkal perlekedett. Márton úr, mint rendesen, elment mellette nagy csendesen anélkül, hogy csak annyit is mondana neki: „Befellegzett”; de nem így Jutka asszony. Ránéz a komoly férfiúra, s kicsik kezeiből a szakajtókosár.

— Hát te, vén bolond! — ily üdvözléssel támadja meg a mellette elkullogót. — Eszedet ittad-e be ily korán reggel, ami kevés volt, hogy vénségedre csinálsz magadból maskarát; azt akarod, hogy városszerte példabeszéd legyen belőled, te féleszű Matuzsálem, te ittas Zakariás, te alamuszi Ezékiel, te Habakuk stb. stb. stb. — Itt következtek aztán mindazon óvilági férfiak nevei, kikhez Márton úr annyiban igen hasonlított, hogy hosszú kaputban és sáros csizmákban járt, mint ők, s kik tránt a tenyere-talpas Jutka asszony különös rokonszenvvel látszott mindannyiszor viseltetni, valahányszor szeretett élete párját dísznevekkel akarta illetni, tehát napjában legalábbis huszonnégyszer.

Márton úr nem tudva mire vélni e váratlan, noha nem szokatlan névnapi köszöntőt, miután különös előérzetből vagy három lépést retirált hitestársa tenyerei elől, körülnézett, úgy gondolkozván, hogy talán nem is ő az, kit ezen válogatott magasztalások illetnek. De rajta és a kútágason kívül egy lélek sem volt az udvaron.

— Nézd meg, mi van a kalapod mellett, tülökorru te! — riaszta rá Jutka asszony.

Márton úr leveszi kalapját, s kicsinyben múlt, hogy a Jutka ott meg nem ütötte; a tisztos kürtős kalap körül egy minden színekből összeválogatott mezei virágkoszorú volt tűzve, mely mint koszorú nagyon szép és kellemetes tárgy lehetett, hanem mint egy komolyságban telhetetlen vénember fejéke, melyet ő méltóságos minákkal hordozott végig a

falusi város legnépesebb utcáin, a legkívánatosabb ok volt arra, hogy a jámbor város jókedvű népeinek szemeiket és szájaikat kacagásra indítsa.

Egy percig mozdulatlan állott; szemei, ujjai, nyelve mind megállottak, megmerevedtek. Azt hinné az ember, hogy sóbálvánnyá változott. Hanem a másik percben, mintha az elektrika masina rázta volna meg tetőtől talpig, megmozdult, s markába szorítván a kárhozatos corpus delictit, azzal a konyhába beugrott, alig emberi hangon ordítva: „Ki cselekedte ezt?”

A konyhaajtóban néhány malacfi reggelizett holmi fekete cseréptálból, bellebb egy komondor nyújtózkodott, középen pedig pozsgás fehérnép mosott egy hosszú teknő körül.

— Ki tette ezt? — rikácsolja Márton úr, s egy lépéssel a cseréptálat zúzza agyon, másikkal a komondor farkára lép . . .

— Mi nem! Mi nem! — sikolták a malacok szerteszaladva.

— Semmit sem tudok róla! — ordítja a megbántott komondor, felszökve helyéből s jajgatva megengesztelhetetlenül, míg a megrezzent vászoncselédek nem tudják egyhirtelen elhatározni magukban, merre szaladjanak.

— Ki cselekedte ezt? — kérdi újra mérgében reszkető hangon Márton, s vérben forgó szemeivel egy valakit keres . . . Az a valaki — leánya.

A kis Lilla, a kegyes férfiú leánya elhalaványul; szóttanul, reszketve néz az irtózatos szemek közé, miknek befolyása leköti gondolatjait, s feje körül forogni kezd a világ.

— Te, te tetted ezt? — Te? — kérdi kalapját elébe tartva a hollóapa, s dühében szerteszét állanak őszülő hajszájai.

A leány zsibbadtan, magánkívül rebegé:

— Én.

És csakugyan úgy volt; a gyermek túlbuzgó szeretetében azon gondolatra vetemedett, hogy apja iránti gyöngéd figyelmét nyilvánítandó, valami sajtyszerű meglepetést szerzend annak névünnepeére, s e törekvésével tökéletesen megegyező-

nek találta, hogy annak kalapját mezei virágfüzérrel körül-
fűzze, melyet a lefelé állított kalapon nem vett észre Márton úr,
mely hogy később mily roppant meglepetést eszközle, meg-
mutatta a következők.

Az apa nem szól erre semmit; ajkait összeharapja, szemei
és orrcimpái kitágulnak, egy hosszút lélegzik, aztán folyvást
hallgatva megragadja a leány kezét; ez elalél, s így voncolja ki
magával az udvarra, s a Körmös Gáspár kerítéséhez ragasztott
fakamrába bezárja.

— Majd nem bolondulsz azzal a leánnyal! — kiált rá
Jutka asszony. — Egészen nyomorékká vered; semmi dologra
nem lesz alkalmas! — De ezúttal egy oly tekintetet talált
látetni Márton úr, melytől Jutka asszonyban bennmaradt az
ige, s mely ugyan csaknem hihetetlen dolog, de miután csak-
ugyan megtörtént, ismét csak annak szolgál tanúbizonyságul,
hogy az emberi tekintet még a legvadabb vadállatokat is
megjuthatja.

Uzzel visszamegy Márton úr a konyhába; a ruháskosarat a
még szüntelen ott ácsorgó mosó leányok legközelebbikének
hátaához vágva, e figyelmeztetés által azokat a kilődülésre
szorgalmazza, s azután magára zárja az ajtót, és szét kezd
tekingetni... Gondolkozik... Forr benne a méreg...
Azon töri fejét, minő kínokat találjon fel e gyermek számára,
hosszúja kihűtéséhez elégségeseket. Egy korbácsot keres elő az
ágy alul és egy vasgerebent; majd szörkötelet vesz, azután egy
serpenyőt megtölt izzó szénnel, abba harapófogót és több he-
gyes sodronyt rak, s várja, míg a vas tüzesül, és fújja a tüzet; a
szikrák szemei közé pattognak — — — — —

Midőn Márton az udvaron végighurcolta leányát, s a
fakamrába bezárta, nem vevé észre, hogy a szomszéd keríté-
sébe ütött lyukon át mily figyelemmel kísérték cselekedetét egy
hívatlan tanú szemei. Amint Márton elzárkózott, a hívatlan
tanú dorongot keresett elő, s azzal a kerítés azon részéből,

mely közvetlen az említett kamra egyik oldalát alkotá, vagy három szál deszkát szép csendesen kifeszített; az ekként támadt résen belopózott, s kis idő múlva ölében hozá ki a félelemtől elalélt leánykát; azt a kertben tenyésző sűrű fű közé szép gyögeden lefekteté, azután kettőt füttyentett, mely füttyentések egy lompos szelindeket idéztek elő Gáspár úr háza háta mögül mogorva, mérges tekintettel, szélütött hátulját meglehetősen készséggel cipelte izmos első lábai után, s minden nyavalyássága mellett is késznek mutatkozott azt, ki helyébe jön, irgalmatlanul megtépászni. Ezt fülön fogta az említett hívatlan tanú, s első lábainál fogva ama nyíláson, melyen a kisleányt kihozta, a kegyes férfiú fakamrájába bevezette, a lebontott deszkákat ismét szép szorgalmasan felszegezvén.

Alig hangzott el utolsó kalapácsütése, midőn új lakásában morogni kezdett a kuvasz. Márton úr volt az ajtón. Jött szívében iszonyú bosszúval, hóna alatt korbáccsal és két keze megrakva mindenféle kínzóeszközökkel; midőn a tolozárt félrehúzza, gondolja magában: „Jaj most neki!” — s szemei szikrát hánynak; ezzel benyomja az ajtót, s belép a sötétbe. Kezében az izzó serpenyű világít, a szegletben pedig világít a kuvasz két szeme.

— Gyere elő, te leány! — suttozja tompán a kegyes férfiú.

A kuvasz ráismer arra, ki őt a kerítésen át bosszantani szokta, s minden morgási előzmények nélkül egyenesen nekiugrik, beleharap kutyamódra lábakásájába, s lerántva lábáról a gyűlölt bosszantó mellének és karjainak esik, s rázza és cibálja azt minden kegyelem nélkül.

Márton rémülten védte magát a sötétben az ismeretlen ellenség ellen, mely hang és legkisebb csahintás nélkül tépte hol lábát, hol az oldalait itt is, amott is mérges harapásaival, s hurcolta egyik szegletből a másikba, és ismét tépte és ismét harapta. Legalább is azt hitte az ember, hogy az ördöggel van összeakadva, s rekedten, értetlen hangokat kiabálva, s erejében

megbénultan vergődött, míg nem eszméletét tökéletesen elvesztve terült el a földön, hol csak estefelé akadtak rá képeben és tagjaiban iszonyúan összemarcangolva, s még miután nagy sokára életre jött is, sok ideig magánkívül volt, és szüntelenül félrebeszél.

A kuvasz pedig, miután Márton úrral ekképpen számadásait bevégezte, a nyitott ajtón kisompolygott, s az ismert résen a kerítés alatt szép nesztelenül áttolta magát.

CSODÁK

*Arany nem olt szomjat, éhet;
A gazdag még koldus lehet.
De kősziklán, jégtengeren
Eltart engem két tenyerem.*

Népdal.

Ama hívatlan tanú a kerítés mellett senki sem volt más, mint *Körmös Pista*, a fukar *Körmös Gáspár* unokaöccse, egy szép, halvány fiú nagy olajsín szemekkel, halvány arccal és hollófekete hajakkal. Atyja, István, testvérével, Gáspárral osztoztatlanul halt meg, s halála óta minden vagyonait Gáspár úr használta, s azóta ő gondoskodott és a jó sors az elhunyt egyetlen fiáról; nehéz volna meghatározni, melyikök gondoskodott róla nagyobb buzgósággal, hanem annyi igaz, hogy a fiú e gondoskodás alatt igen sok szép dologgal megismerkedett, mely dolgok közé csak a jólét és boldogság nem számíthatók.

Jelen időnkben éppen iskolai szünnapokra rándult haza *Pista* úrfi; s azóta csodák történnek *Gáspár* úr házábanál.

A nyársról lehúzott kapra egyszer csak elkezd kukoríkolni, s kukoríkol mindaddig, míg a nyakát el nem vágják. Természetes, hogy *Gáspár* úr egy falatot sem vett magához belőle, hanem átengedte az egészet öccsének, a furfangos *Pistának*, ki a *Gáspár* úr szavaiként, megenné magát a hétféjú sárkányt, ha megsütnék számára.

Máskor, midőn csizmáját akarná felhúzni *Gáspár* úr, a jámbor sarú eljajdítja magát, mondván: „Hohó! Ki ne nyomja kend a lelkeket, bátyám uram!” s a fél viláért fel nem merte volna azt többé húzni *Gáspár* úr, hanem odaadta öccsének, az agyafúrt *Pistának*.

Egykor pedig, midőn lovait vizsgálná, melyek a kerten túli zsellérház aklaiban szoktak állomásolni, kedvenc paripája c megjegyzést tevė fennhangon: „A kocsis ellopta a zabot.” — Gáspár úrnak kiesett szájából a pipa ijedtében, a kocsisnak a rosta kezéből -- szinte ijedtében. Gáspár úr azonnal a cigányhoz akarta küldeni kedvenc ráróját; azonban az istálló négy lábú lakosai mind sorra kezdék e vádat ismételni: „A kocsis szeretőjének adta a zabot, nem nekünk!”

A kocsis sem vette tréfára a dolgot, hanem úgy elszaladt, hogy talán kiszaladt volna a világból, ha a fizikában meg nem volna írva, miképp a föld gömbölyű.

Ime, ilyetén csodák történnek Kőrmös Gáspár úr házánál, mióta felsőbb tudományokat hallgató unokaöccse, az agyafúrt Kőrmös Pista hazakerült; ezekből a szomszéd asszonyok háborút, éhséget és baromfihalált jósolnak; Gáspár úr pedig szomorú légatásoknak adja fejét.

Történt egyszer, éspedig Gyékény Márton nevezetes neve napjának délutánján, hogy Gáspár úr vasas ládája szélére ülve, érzékenyen beszélgetne szeretett pénzeivel, mik vászonzacskókba erősen bekötve szép rendben heverésztek egymás megett.

Szerelmetes magzatjaim! — így szóla hozzájuk az öreg, szemeit végiglegeltetve rajtok. — Kiket szívem alatt, úgymint a pruszlikzebben hordoztam, ne kívánjátok ti látni a világot, bizony az a gonosz világ nem hagyja nyugtot tinétek, mint ti őneki; szentségtelen célokra fogna használni benneteket; költők és komédiások s más titeket meg nem becsülő nép kezeibe jutnátok... Óh... óh... szerelmes gyermekeim, mosolygó fényes arcok, mi lesz belőletek, ha én odatérek, ahonnét ti előkerültetek? Tudom, hogy megsiratjátok a titeket oly érzékenyen szerető öreg Gáspárt; mintha látnám, mint fog benneteket az a sátán Pista öcsém jobbra-balra elgurigázni. Óh, az a Pista, az a Pista!

Ezzel vaspántos ládája legeslegszögletéből egy piszkos ötforintost kotort elő az érzékeny öreg, könnyező szemekkel

jobbról-balról megnézve, megforgatá, tenyerében méregeté, ily szókat intézve hozzá:

— Te, elsőszülötte minden pénzeimnek! Harminc évek óta hű gondviselőm! Ki el nem hagyál engem a legszűkebb nyomorúságnak idején! Nem... teirántad nem volna szép háladatlannak lennem!

S itt újabb hosszas gondolatokba merült a jó öreg.

— Hejh... nekem anyi atyámfia volt, de anyyi, mint most pénzem van, s a szükségnek idején mind hátat fordítottak azok... Meg is fizetett nekik a világ... De te el fogsz velem jőni oda, hol senkinek sem jut eszébe pénzt keresni — a sírba; aki meghal, arra azt mondják, hogy „szegény”; ki keresne téged a szegény Gáspár koporsójában? Addig is pihenj, kedves elsőszülöttem! — Pihenj! — szólt az öreg, s gyöngéden megcsókolá és kebléhez szorítá a tallért, s ismét visszadugá, honnét előhúzta, a szögletbe, a többi degez zacskók háta mögé, miket egyenkint végigtapogatott, fejét búskomoran csóválva s az eszmetársulatnál fogva több ízben ismételve: — Óh, az a Pista! Az a Pista!

Pista pedig ott hasalt a kemence patkáján képét tenyerébe temetve, s iszonyúan kacsingatott a ládába.

Ő is szerette a pénzt, de nem a pénz őtet; mert az ő zsebében ugyan soha meg nem melegedhetett, s mindamellet is, hogy Pista kész lett volna bővebb ismeretségeket kötni vele, a pénz és Pista között még ez ideig nem igen sok surlódás adta elő magát.

Tehát ezúttal mód nélkül epedő pillanatokot vetett Gáspár bátyja tele erszényeire.

S ím egyszer a tele erszények egyike ezen szavakat hallatá nagy fennhangon: „Gáspár após, nem adna kend ötven forintot a szegény Pista öccsének?”

Gáspár úr nagyot csuklott ijedtében, s kapcaszorító aggodalommal tekintte körül, kérdezvén: „Te szóltál, Pista?”

Pista egyet mozdult; „Nem látja kee, hogy alszom?”

Gáspár újra visszaült ládája szélére komolyan meggyőződve, hogy ezúttal boszorkányság van a dologban, midőn újonnan ama melankólikus hang szólalt meg zsacskói legterjedelmesebbikéből: „Adjon már kee a Pistának száz forintot!”

Gáspár bácsit csak egy paraszthajszál tartotta, hogy sóbálvánnyá nem változott; így azonban számtalan keresztekvetett részint magára, részint erszényeire, mit hogy ezek jó néven nem vettek, kitűnt abból, hogy egyikök ismét elkezdé lassú, kísérteti hangon: „Kétszáz forintot a Pistának — de mindjárt!”

— Odavagyok! — kiálta felszökve helyéből Gáspár gazda. — Odavagyok... odavagyok! Te, Pista te, ... ne aludjál, te Pista! ... Hallod-e, te Pista? ... — S ezzel ugyan csak horgonyt vetettek Gáspár úr körmei Pista üstökében; mire ez háromszoros protestál „No, no, no” mellett felemelé megtámadt fejét.

Te Pistikám! — szólt erre nyájas hangon az öreg, Pista orrát vérgicirógatva göcsörtös ujjával. — Ugye, Pistikám, neked nem kell pénz?

Nekem-e? — kiálta Pista felmeresztve karika szemeit.

Dehogyanem kell, bátyámuram, kell bizony; nincs annyi pénz a világon, amennyi nekem nem kellene.

— Ugyan ne bolondozz, te Pista... már minek volna az neked? De te... ugye még meg is köszönnéd, ha most adnék neked két forintot?

— Meg biz én, ha kétszáz forintot adna is kee.

— Jaj te semmirekellő, testvérgyilkos! Haramia! Hát te is ellenem esküdtél már? Hát koldussá akarsz-e tenni?

— Én-e? Sz nem szóltam én kendnek egy rossz szót sem! Én aluszom, kend fölcibál, s azt kérdi, hogy kell-e pénz? De kötnivaló volnék én, ha azt mondanám ilyen barátságos ajánlatra, hogy nem kell.

— Jaj... hiszen nem magam jószántából mondtam én azt — szólt fejét vakarva az öreg, s szörnyű zavarban téblábolt

ládája körül —, hanem gyere csak . . . hallgasd csak . . . Óh . . . óh . . . bárcsak meg ne szólalna!

— Akkor nem tudom, hogy mit hallgatnék.

De az erszény újra megszólamlott: „Gáspár, mégsem adsz háromszáz forintot a Pistának?”

— Jaj nekem! Jaj, Szent Kelemen, segíts! Hallottad, mit mondott?

— Hallottam ám! Azt mondta, hogy adjon kee nekem négyszáz forintot.

— Rosszul értetted, te! Csak kétszázat mondott; de ugye neked nem kell? Mondd no . . . hogy neked nem kell . . . kiálts rá, majd akkor elhallgat ezen utálatos, irtózatos és gyalázatos szavakkal.

— De . . . szépen beszél ez, okosan beszél; kész volnék napestig hallgatni az ilyen aranybeszédet.

— No de, az Isten irgalmáért! Honnét vegyem azt a sok pénzt, he?

— Hát ebből a sok zsacsckóból.

— Óh, hiszen csak régi kétgarasosok és polturák vannak bennök, bizony semmi sincs bennök egyéb, az egész láda nem ér jó pénzben húsz tallért.

— Nem igaz! Nem igaz! Nem igaz! — kiálták sorba a zsacsckók, s egy titkos rúgás következtében mind elkezdtek mozogni.

— Hallgatni fogtok? Hallgatni fogtok, ördöngös jószágok! — ordítá eszméletvesztve Gáspár úr, s előkapván a zúgból egy töről vágott füttyköst, a makrancos zsacsckókat vele irgalmatlanul elpáholta.

— Ajjajajaj! — ordíták azok sorra minden zuhintás után. — Ajjajajaj! Kétszáz forintot! Ajaj! Háromszáz forintot! Aujaj! Négyszáz forintot! A Pistának ötszáz forintot! Ajajaj! Jajajaj!

Gáspár közel volt a gutaütéshez; látta, hogy ha agyonveri is őket, mégsem hallgatnak el, sőt minden puhintással többet diktálnak . . .

— Vesztetek volna a pokolban! — fújja kifáradva, s botját a ládához vágta, fogait összecsikoritá, ládáját lezárta és ráült. Annál hangosabban kiabáltak alatta: „Azért sem hallgatunk, azért sem, ki akarunk menni, világot látni!”

Ez már a soknál is több volt Gáspár úr érzékeny keblének; felugrott . . . kikapott egyet a lármazők közül nyakánál fogva, s úgy az asztalhoz nyekkentette, hogy mindjárt kiment volna belőle a pára, ha lett volna benne.

— Nesze, te . . . te hóhér! — szóla Pistához — számlálj ki magadnak belőle — s itt torkában akadt a szó —, számlálj ki magadnak belőle négyszáz forintot!

— Ötszázat! — rikolta a zacskó.

— Annyit hát! — tombola Gáspár kétségbeesve.

Pista nem hagyta magának a kínálást kétszer mondatni; számlált.

Gáspár nem állhatván meg, hogy vándorlandó pénzeit még egyszer meg ne tekintse, megállt előttök, lecsüggesztett nyakkal, kezzeit összekulcsolva:

— No iszen, legyen hát meg, amit kívántatok — így kezdé hozzájuk mondását, könnyeit törülgetvén ingujjával —, majd megemlegettek még engem . . . várj . . . majd visszajönnétek még, csak lehetne. — A szegény öreg hosszú évek alatt minden emberi társaságot nélkülözve egyedül pénzeiért és pénzeinek élt; ezek voltak az ő rokonai, baráti, gyönyörűsége, velök beszélgetett, és pengéseik értelmét magyarázgatá, maga mellé vette őket ágyába, és keblén melengeté, míg rögeszmévé vált a magány behatása által excentrizált és sarkaiból kiforgatott gondolatai között, hogy azok is megértik az ő szavait, és iránta hálát, vonzalmat, szeretetet éreznek; annyival keserve-sebben esett neki e meg nem érdemlett, háladatlan zendülése kedvenceinek.

— Hányszor kívántam magamban — folytatá, mialatt Pista nagy sietséggel számlált —, hányszor kívántam magamban, mikor esteli órákon veletek beszélgettem, hogy bárcsak

ti is tudnátok szólani; de kukuljak meg, ha azt kívántam, hogy ily ördögsúgta beszédeket tegyetek; hiszen megbánjátok még azt is — várj!

Ezzel Pista beseperte az elbúcsúzottakat.

— No Pista, téged meg már most vigyen az ördög, de mindjárt!

— Köszönöm alássan — szólt Pista, zsebjeibe tömve a tallérokat —, ha megint meg találnának a ládában szólamlani, hát majd . . .

— Hallgatsz, hallgatsz! Takarodj tüstint a házamtól! Öt-száz igazi forinttól fosztani meg engem; tíz esztendő tétél el életemből — eredj, mégpedig mentül előbb! Mióta te itt vagy, isten csodái s mindenféle ördögségek történnek a házamnál. A tyúkok, a baromfiak megszólítanak, ha az udvaron megyek, a kakas ahelyett, hogy kukorítana, jó reggelt kíván, ha fát vágatok, a tuskó kiabál, s pénzeim . . .! Óh, hogy akkor láttalak volna, mikor a hátam közepét! Te sátán bokkrétája, istentelenség kórója, akasztófa bimbója, hóhér!

Ilyetén áldások özönei közt hagyá el Pista és az 500 forint Gáspár bátya házát.

Gáspár pedig még aznap beszentelteté pénzeit a helybeli egyházfival, ki azokat egyenesen az ördögtől megszállottaknak állította, s többek között azzal a jó tanáccsal is szolgált Gáspár úrnak, hogy legjobb lesz azokat, ha már beszélni is tudnak, az ekléziának ajándékozni; az aztán majd elküldi azokat széles e világra hirdetni az ígét, de indítványa nem fogadtatott el, annál is kevésbé, minthogy, mióta Pista úrfi eltisztult a háztól, Gáspár úrnak sem tyúkjai, sem lovai, sem erszényei egy drága szót sem szóltak többé.

E természetfölötti tüneménynek a kulcsa ez, hogy Pista igen ügyes hasbeszélő volt, mely művészetnek erejével az ember úgy alkalmazhatja hangját, mintha az messzünnen, egy bizonyos tárgy belsejéből jönne, mely tréfa ez életben már sokakat rászedett.

AZ APA SÍRJA

*Három árva sírdogdva
All a temető árkába;
Kelj fel, kelj fel, édesanyám,
Lerongyollott az én ruhám.
Népdal.*

A sz^{*}-i kertek aljában, egy kellemes domb oldalán magas akácoktól körítve fekszik a temető. Egy csendes, magános hely, a mezők ezernyi virágaival fedve, mik közt egyhangúan ciripel a tücsök. Az apró halmok, mik demutka illatos virágaitól kéklenek, virágos orgonaligetek, az alacsony fejfák s a körülök kiemelkedő néhány csúcsos köemlék a ráhajló szomorúfűzfák között és az egyszerűen bús feliratok a sírköveken, a besüppedt és elfeledett sírhalmok s a hallgatag napfényes délután együtt oly édes-bús melankólia szellemét viselik magukon, hogy aki e helyre lép, önkénytelen megragadva, elbűvölve, elandalítva érzi magát általuk, mintha az jutna eszébe, hogy itt minden virág egy átváltozott emberi gondolat, minden lehelet egy sóhajtás múlt, régen elmúlt és elfeledt időkből; s az egész apró völgyeken és halmokon átvonuló virágoszöngy nem egyéb, mint az örök titoknak egy lapja, mely azon jövődőt fedi el, mit nyitott szem meg nem lát soha.

Tömérdek apró út vezet e sírhalmok között tekervényesen és andalgón és fűvel benöve; apró aranyzöld gyíkok futkároznak rajtok keresztül, házaikat a sírok oldalába vájva; s a vadmadár az út közepébe a fű közé rakja fészkrét, s nem félti az eltapadástól.

Két gyermek ül e sírhalmok egyikének tövében; a domb előtt egy nagy márványlap áll, rajta e szavak: *Bálnai Körmös István.*

A gyermekek egyike szép, magas homlokú ifjú, kiben Körmös Gáspár aligha ismerne öccsére, a csodák szerzőjére, oly szomorú, oly szilárd arccal ül ott, levett kalappal és kezébe támasztva gondterhes fejét; mélyen fekvő hosszúkás szemei egy szomszéd fűzfa ágait bámulják, melyeket jobbra-balra ingat a lengedező szél.

A másik gyermek egy fiatal leányka, ragyogó szemei könnyel vannak tele, ajkai siralmian vannak felvetve, arca ég, kezével a mellette ülő ifjú kezét szorítja, melyen lüktető erek járnak keresztül; a déli napsugár ragyog mindkettőjük homlokán.

A leányka Gyékény Márton leánya, Lilla; az ifjú Körmös Pista, ki őt a kegyeskedő üldözései elől ide szabadította.

Sokáig, sokáig hallgatnak; az ifjú a hajlongó fűzfák mozdulatait, a leányka a lábainál földből feljövő sírbogarakat nézi merően, csendben, szótlánul. Fenn a magasban a pacsirta énekel, s a déli napvilágban fürdik; köröttek a széles világ, a messze láthatár terül kéklő halmaival, zöld rónáival; a téren hosszú csavargós utak vonulnak át, mik a távolban enyésznek el; árnyékos fák mögött egy-egy messze helység tornya emelkedik; emberi hang, emberi arc nem zavarja e csendet. Az ily csend ihletett perceiben az ember lelke a jövőbe lát. Homályos dolgok, miket félig sejt, félig érez, vonulnak lassú, fantasztikus szárnyalással gondolatában végig; a szemébe tűnő halmok, virágok, bokrok, háztetők mind megannyi alapok, mikre eszméit lerakja, mely eszmék évek, évtizedek múlva, midőn ugyanazon halmokat, ugyanazon virágokat, ugyanazon háztetőket meglátja, mint múlttá vált jövő ismét föltűnnek lelke előtt.

Hanem a legkisebb hang, a legelső hideg szellő szétűzi ezen, az emberi ész láthatárán túlszárnyaló gondolatokat, s előlép a való, mogorva felhőivel az ég, göröngyös útjaival a föld és önző arcaikkal az emberek.

A temető árkein kívül hirtelen lövés hallatszék; a két méléző felrebben. Az árkon egy sebzett nyúl ugrik át, utána

három hosszú agár, az üldözött martalék végerejével kerülgeti a halmok között ellenségeit, míg az egyik agár átkapja derekát fogaival, s a félénk állatot megrázza a levegőben. A nyúl egy kiáltást hallat, elsőt és utósót életében, s megtette végrendeletét. Ekkor a temető árkán egy bozontos ember mászik be pipával szájában; nyakában nagy tarisznya és puska vannak körösztebe vetve.

— Gyorsan rejtsd el magad! — kiált az ifjú Lillának, s a lyánka tündérsebesen vonta magát az orgonabokrok közé, míg Pista mogorván fogta térdei közé vándorbotját, s kalapját felvette fejére.

— Hohó! Szellő, Fecske, ide! Aport sén! — kiabált a vadász, ki éppen nem volt más, mint Márton úr mostoha fia, az esküdt úr, egy idomtalan, pofók, parlagi gavallér, mahumed termettel, széles képpel és vörös tenyerekkel kitűnő; apró sült-hal szemei voltak, s annál vastagabb szája, mely fölött néhány szál savószínű bajusz unatkozék. Amint Pistát megismerte, nagy kiabálásoknak ment végére, majd agarának füttyögetvén, majd Pistára riadozva.

— Hej, szervusz Pista! Hát hol jársz itten? Her da, Szellő! Hittig sén! Pfüj! Her da azzal a nyúllal! (Zárjel közt mondva, esküdt úrnak az az ideája volt, hogy kutyával csak németül lehet beszélni.) Her da, apport sén, kusti! Mindjárt, az apádat! Ugye szép südőt fogattam, Pista? Aki félvilága van! Lesz ebből pecsenye, a szedtevevettét! — Ilyszerű monológot tartott Tölcsér Jónás úr hol kutyáihoz, hol Pistához, ki mindenhova tekintett, csak a nyúlra nem, melyet az esküdt úr előtte két lábánál fel-emelve, elégületen fitogtatott.

— No de nézz hát ide, vagy a hátadhoz üssem? — szólt roppant konfidenciával vigyorogva az esküdt úr. — Mért csinálsz olyan savanyú képet, mint kinek a csibe megette a kenyerét, he? Vagy tán rosszkor háborgatlak, mi? Mintha valami vászonceléddel láttalak volna az elébb itt üldögélni, mit? No, ne hamiskodjál! Hová tetted? Hova dugtad ilyen

hamar? Nagy ördög vagy te, Pista, nem hiába x—i diák vagy! Hanem ahán! Itt mozog a bokorban a vad, uhhahaha!

Az ebek az orgonabokrok körül kezdtek szaglálódni, s a vadász nagyot röhögve Pista orra alá, kalapját félszemére csapta, s csintalan kedvvel indult a bokornak.

— Nem mész onnét! — kiálta rá fellobbanva az ifjú, s az esküdt úr karjába markolt, hogy ott maradt az öt ujsa helye.

— Pista, legyen eszed, ne csípj! — kiálta szepegve Jónás. — Vagy úgy orron ütök, hogy valamennyi csillag van, mind meglátod az égen; már most csak azért is megnézem, hogy kit rejtettél ide! — S indult a bokornak, hanem nem vetette fel az arányt a kiviendő terv s a közbejövő akadályok között, s mielőtt másfelet lépett volna, azon vette magát észre, hogy úgy csapatott hosszában a földhöz, amint még soha tisztviselőt sem tisztújításkor, sem azután földhöz nem ütöttek.

— Te! — kiálta fogai közül rá Pista, s lábát mellére tette, s öklét fenyegetve rázta előtte. Többet nem szólt, hanem egy gyűlölettel és haraggal teljes pillantást vetett rá, melyben a legféktelenebb indulaterő volt kifejezve, s azzal otthagya.

Az esküdt lábra állt, amint Pista rá fölereszté; szóttanul fogta fegyverét, megtöltötte, fölporozta, azzal képéhez illeszté, s nekifogta a védtelen ifjúnak:

— Most kezemben vagy ugye? Könyörögsz-e? Térdepelj le!

— Hitvány, nyomorult! — felelt neki Pista.

— Térdepelsz-e, vagy agyonlőjelek?

— Eredj utamból, vagy hátadhoz verem puskádat; azt gondolod, nem tudom, hogy poltron vagy embert ölni; hagyj békével, s érd be azzal, amit kaptál.

Az esküdt ajkába harapott; azután megfordult s eltávozott; midőn a temető árkához ért, megállt, fellépett az árok-hányásra, fegyveréből kiszedte a szatymát, s valami mást töltött helyébe, azután rátámaszkodék.

— Te fickó! — kiálta megvető hangon Pistára, s lábát hetykén rázta. — Eltaláltad, nem akartalak megölni, hanem mégis, hogy rám emlékezzél, küldök számodra egy kis mulatóságot, mitől meg sem halsz, de meg sem gyógyulsz, egy töltés sőt. — S itt infámisan kacagott, puskáját hetvenkedve felkapta s Pistára céloza.

Az ifjú dühösen szökött fel, kiteve látván magát a nem szeretett ember bosszújának, e mélyen gyalázatos bosszúnak; de mégis, noha feltehetette a durva emberről ez iszonyú bosszúállást, később volt bármily kint kiállani, mint engesztelő kezet nyújtani elébe.

— Alávaló gyáva! — kiálta nem bírván magával —, kiben nincsen annyi jó tulajdonság, mennyit ebeid legrosszabbika irigyelhetne tőled, jer közelebb, ha számadásod van velem, jer gyáva, élheterlen, pimasz stb. stb.!!!

Tölcser Jónás úr azonban nem hiába volt legokosabbik fia édesapjának; attól az egytől őrizkedett, hogy még egyszer Pista gerundiumának és ideges ökleinek gőzkörébe lépjen; de miután nagy tartózkodva kiszemelte, hol legátugorhatóbb az árok, arculatját hirtelen ismét Pista felé fordítá, gyorsan célozandó; e fordulat azonban nem talált egészségére válni, amennyiben széles arculatjának a temető felé fordult része ágyúsebességgel érkező kétökölnyi hanttal oly kellemetlen összeütközésbe talált jőni, hogy ezen összeütközésnél fogva szeme, szája tele lett földdel; mire ajaxi ordítással szemére tapasztá kezeit, s bőgött, mint a gyermek, kétfelé húzott szájjal, közbe-közbe számtalan ördögöket biztatva a Pistába bújásra.

— Már most nesze! — ordítá, dühösen rálöve ellenére; s ekkor elvetette fegyverét és futott.

De éppen, mert dühösen lőtt, nem oda lőtt, ahova akart; Pista utána eredt, elvágta útját a faluba téréstől, s kifelé térítette a harasztosba. Eredeti kép volt, amint ama hústorony esetlen futással gázolt az ugarokon keresztül, kalapját kezében vitte,

erősen fűjt, s rettegve hátra-hátratekintgetett; kutyái csaholva futottak előtte, utána pedig könnyeden és emelt bottal a diák. Mikor már jó messzire elkergette Pista szomszédját a falutól, még egyszer utána hajított, aztán visszatért a temetőbe. Esküdt úr pedig észrevevén megszabadultát s gondolván, hogy Pista nem fogja többé hallani, elkezdte őt tág torokkal szidni, káromolni, s nagyot került, hogy a város tulsó végén mehessen haza.

A bátor ifjú pedig visszatért a temetőbe. Atyja sírjánál találta ülve a leánykát, kinek bal karja vérzett, mert a Pistának szánt lövésből néhány szem őt találta. Pista ezt nem vevé észre; átölelve őt s bárson hajfűrtjeit csókolva kérde: „Miért oly halavány?” A gyermek kötényével takarta el karját, de nem felelt; az ifjú diadalmasan s oly sajátságosan buzdító tekintettel néze rá, mely csak gyermekek arcának tulajdona.

— Szegény árva! — susogá a fiú, gyöngéden simítva le a leánya hajfűrtjeit — ami másnak édes, neked mindaz mostoha; te nem ismertél sem édesanyát, sem édestestvért, sem édesapát; pedig megérdemletted volna! Nézd, milyen nagy a világ; mennyi ember jár-kezel benne! Ennyi nép között nincs senki, ki téged szeretne; e nagy földön nincs annyi helyed, hova fejedet lehajtsd; van-e árvább, elhagyottabb nálad a kerek földön?!

Ekkor vette észre, hogy a gyermek keze vérzik.

— Uram isten! — kiálta — mi történt veled?

A gyermek azt felelé rebegve, hogy semmi; de szemeibe tóduló könnyei meghazudtolák.

— Óh, irgalmas atyám! — szólt riadtan az ifjú, s sebesen keresett ismert orvosi fűveket a völgyek közt, miket összetörve, a lyánka gömbölyű karját bekötözé, csókjai legforróbbjait hintve reá. Tudta, hogy fáj a szegény gyermeknek, s forró ajkaival szorítá sebére a fűvészi gyógyszert.

A gyógyfűvek tevék-e, vagy az ifjú csókjai: a lyánka fájdalma enyhült, arca mosolygani kezdett.

— Mit fognak tenni velem, ha visszamegyek? — rebegé. — Megölnék . . .

— Vissza? Nem; soha! A mostoha házhoz vissza nem eresztelek többé; ha te ott nem voltál volna, régen el kellett vala annak sülyyedni. Te, ki a világon senkit bántani nem tudsz, ki csak tűrsz, szenvedsz, s még csak nem is panaszkodol, és téged ők ütni tudtak? Verni? — szólt az ifjú hévvel, s karjai közé szorítá a gyöngéd termetet, és szemei megteltek könnyel.

— De mégis, látod-e, én mégis vissza fogok menni, bár-mennyi szenvedést kell is majd kiállanom; eltűröm és nem panaszodom; nem, nem, vígy vissza; hogyan hagyhatnám el apámat? Az isten is megverne érte, ha azt tenném; ha holtra kínoz is, csokolni fogom kezét, mellyel megöl, hisz az apámé.

— Apádé! — kiálta fogcsikorgatva az ifjú —, hát hol van az a holló, mely fiai szemét kivájja? Vagy a farkas, mely éhdühében saját kölykeit összetépi? Hisz még azon kutya is, mely az árok széliben neveli fel kölykeit, kész azokat életével is megvédelmezni; s az ember elég csúfolódó apának hivatni magát attól, kinek hóhérja? Óh, higgy nekem, higgy nekem, hogy senkid sincs a világon kívülem, hogy árvább vagy azon galambfínál, melyet az éji vihar fészkeből kivert.

— Nem értelek. Sokaktól hallottam ezt már; titokban, suttogva említették ismerőseim rejtélyes szavakban, hogy én apámnak nem vagyok leánya, hogy ő nem az, kinek én nevezem. Mit tesz ez? Óh, világosíts fel erről! Az utcán talál-tak-e engem? Én már annyit gondolkodtam e fölött, de nem tudtam megérteni; mintha sűrű ködhomályban kerestem volna a tájat, melyet nem ismerek, nem bírtam felfogni e gondolat értelmét; óh, magyarázd meg ezt nekem, miért beszélnek az emberek így? Vagy mondd meg, kinek arca az, mely olykor édes álmaimban előttem megjelen fényesen, mint a hold, s biztatva szól hozzám, és szavainak mindegyike enyhítően hull szívembe? Több mint ember, de mégsem angyal, mert még mosolygása is oly szomorú; xéha ordító fenavadak közt álmo-

dom magam, mik ellen az ő keble véd; vagy mély örvények felett kell keskeny hidakon átmennem, s a szédítő magasban az ő keze tart fenn; vagy határtalan pusztaságon kell átvándorolnom, hol ismét és ismét az ő szomorúan mosolygó arca vezet. Szólj, mért álmodom én így?

— Az ártatlanok álmai onnan felülről erednek. Azon pusztaság, melyen átutazol, az élet kietlene. Örvények rajta a világ csásójai, s az ordító fenevadak az emberek.

— És a mosolygó arc kinek arca? Úgy hasonlít egy képhez, mely házunknál fekete rázában függ, csakhogy ragyogóbb annál és felségesebb.

Az ifjú feltekinte az égre: „Óh kedves szellem! Míg egedből leszállsz, hogy őt megőrizd, látsz-e engemet is?”

A lányka közelebb simula hozzá, kérdvén:

— Kivel beszélsz odafenn?

— Ővele — sűgá az ifjú halkán.

— Te is ismered őt? Kicsoda ő? Óh, vezess el hozzá engemet is!

Az ifjú megszorítá a lányka kezét, keservesen rátekinte, azután a sírkőre tette ujját, melyen írva volt: BÁLNAI KÖRMÖS ISTVÁN.

— Sírja fölött állsz — rebegé, s homlokát tenyerébe temette.

A leányka leveretten kérdé: „Nem él?” — s az ifjú vállára borulva keservesen sírt.

A fiú vigasztalni akarta őt, de melle tele volt keserűséggel, s a kétszer megkezdett szó kétszer fojtódott vissza keblébe, s végre könnyeiben tört magának utat a fájdalom.

— Ne sírj, ne sírj — szólt a fiú a zokogó lányka hajfürteit csókolva, míg saját könnyeit nem bírta visszaparancsolni. — Élek én és szeretni foglak, testvéred leszek isten és ember előtt, és védeni foglak az egész világ ellen! Ezt esküszöm életem hátralevő napjaira apám sírja előtt... Óh, bízzál bennem!

E szavak oly melegen voltak kimondva, oly melegen!...

A lyánka nem szólt, hanem némán inte, s karjait testvére nyaka körül fűzé; érezte, hogy senkije kívüle az életben.

— Lásd — szólt kihűtve keserveit az ifjú —, vannak árva gyermekek, kiket senki sem szeret, kiknek csak egy atyjok van, az — *isten*. Volt, ki téged is gyöngéden szeretett, ki azon nőt, kit te nem ismerél, kinek keblén nem tanulhattad meg, mennyi édes érzés van e szóban: *anyám*, imádtá; kinek minden gondolatja tele volt irántadi gyöngédséggel; ki még halála óráján, utósó leheletével is a te nevedet mondta ki; s ki mennyéből leszáll, hogy szűz álmaidat meglátogassa — s ez volt az én apám . . .

Szavaira hosszú hallgatás következett; gondolatokat kergetett végig eszméik terén a fölkelt kebelvihar, mik alig születtek meg, már elenyésztek.

— Mondd, akarsz-e engem követni? Akarsz-e engemet követni a világba? — szakítá félbe az ifjú az ábrándos hallgatást. — Nézd, ez a világ milyen nagy; mennyi ember jár-kelel benne, keresve az életet és találva a sírt; ennyi nép közt nem lesz egy ismerősöd e nagy földön . . . nem annyi helyed, hová fejedet lehajtsd.

— Hát te? Hát e sírhalom? Nem lesztek az enyéim?

Az ifjú hévvel szorítá őt magához.

— Sorsodat kimondtad: isten velünk! Óh, ha tudnád, milyen göröngyös a világ útja! De ne félj, én veled leszek!

— Én tudok dolgozni; hozzászoktam az álmatlan éjekhez, kevéssel megelégedéshez, és az isten jó.

— Hanem az emberek rosszak. Te kevés embert, kevés rosszat ismertél még az életben, legfellebb is mostoháidat és fájós szavakat és ütések. Adja isten, hogy sohase ismerj rosszabbakat! Látod én huszonkét évemmel oly megaggott ember vagyok! Mennyi nyomort, mennyi fájdalmat kellett elviselnem! Mennyiféle alakban járt rajtam keresztül a viszályok kereke! Hány balkezét tapasztaltam a sorsnak! Óh, annyit nem szenvedett sok ember, kinek hajai hullanak!

De sem éhség, sem hideg, sem viharok, sem saját tévedéseim nem vertek meg annyiszor, mennyiszor megvert az emberekre tékozlott bizalmam; nem csókolt meg fogaival annyiszor az irigység, mennyiszor legjobbnak hitt barátim Júdás-csókjá tört vert lelkem legfájóbb részeibe. Ki legtöbbet üldözött: az mindig atyámfia volt; most is fortélyal kellett kicsalnom azon embertől, ki apám testvérének nevezi magát, annyi összeget, mennyivel állapotodat egy időre biztosíthassam, holott ő apám minden vagyonát háborítlanul bírja... Ne higgy az embereknek! Inkább senkinek se, mint mindenkinek. Légy nyájas hozzájuk, de ne bizalmas! Kígyó annak a leggalambja is. Tanulj félni, tanulj gyanakodni mindenkiben! Reméld a legjobbat, s félj a legrosszabbtól, s fogadd mindkettőt egykedvűen!

Szerencsére e jó tanácsoknak felét sem értette a gyermek leány, mikre a gyermek ifjút keserű tapasztalások éveit tanították.

Ő azalatt, míg bátyja a világot ily vad elvekkal káromolta, ismeretlen atyja sírköve előtt térdelve imádkozott, s imádsága, mert nem könyvből, hanem szívéből olvasá azt, hihető, hogy *foganatos* is volt.

Később az ifjú is melléje térdelt, s imádkozának mindketten. Két testvér: az egyik elhatározott pesszimista, a másik ártatlanságában semmi iránt sem gyanakodó, senkit sem gyűlölő. Az egyik nyugtalan tetterőben, másik bájos szépségben gazdag. Az egyik a világ minden sikamlós útjait botlástalan bejárt, viharait megtöretlen, vad szenvedéllyel kiállott jellem, mindent megtanulva, csak túrni és szeretni nem; a másik ártatlansága bűvkörében semmit nem tudó, csak túrni és szeretni.

Így esteledett be fölöttök azon nap; a közös atyai sír füveire harmat hullott, azon harmat szemekben termett. Egyben hasonlítottak mindketten egymáshoz: árvák voltak és elhagyottak mind a ketten.

A következő reggel harmat nélkül hagyta e sír füveit.
Ki tudja, hol s merre jártak ők már akkor!

★ ★ ★

Másnap nagy híre volt a városban, hogy „*a kis boszorkányt*” elvitték a garaboncások.

Mert tudnunk kell, hogy a kis Lillát gyermeksege óta ezen címmel tisztelék meg az érdemes falusi város közönsége.

Megvan egynémely falusi város közönségének azon jó tulajdonsága, hogy a kebelében lakókat szokatlan megismertető prédikátumokkal ruházza fel; így például, lakván három rendbeli Tóth Istvánok egy és ugyanazon faluban, azok közül az egyik, megkülönböztetés okáért, kukoricás Tóthnak, a másik lapos Tóthnak, a harmadik nyöszörgő Tóthnak neveztetett; egy úri ember, ki rendesen zöld hentessipkában és fehér köténnyel az oldalán szokott az utcaajtóba kiállani, neveztetett „zöld fejű szakácsnak”, pedig könyvkötő volt. Egy másikat, kinek a jobb vállát jobban megnyújtotta a predestináció, mint a balt, nevezett a közvélemény „görbe görögnek”, pedig a legkeményebb nyakú kálamista volt.

Ekképpen nevezte Sz. városa közönsége Márton urat „*savanyú prófétának*”, feleségét, Jutka asszonyt „*nagypénteki kereplőnek*”, melytől csak annyiban különbözött, hogy emezt hajtani, őelőle pedig szaladni volt szokás.

Ilyen allegorikus neve volt az esküdt úrnak „*víznemissza Jónás*”, mely szép nevet, dicséretére legyen mondva, sohasem is iparkodott meghazudtolni; sőt ha nagy csoda volt az, hogy az egyszeri kántor az egeret megitta, úgy Jónás úr még nagyobb csodának véghezvivője, minekutána ő apai örökségét, ökreit, házát, szőlejét mind megitta, sőt mint némelyek pletykázzák, azt is megitta, miije sohasem volt — az eszét.

Hogy azonban a kis Lilla mint tett szert az őt illető dísznévre, annak különböző okai lehettek. Egy az, hogy gyönyörű, természeti észvidorsága s az azzal társuló költői érzelemmély-

ség túlemelték őt a mindennapi világ megszokott szagú gőzkörén, míg másrésről a gyermek megszokott vigalmi és élvezetei semmi befolyással sem látszottak rá nézve lenni.

Ehhez járult azon önállászerű valami, a kislyán jellemében, mit mai világban erélyességnek neveznének, akkoriban pedig energiának csúfoltak. Őt, mint afféle elhagyatott árvát bosszantá mindenki, ki csak hozzáfért; de e bosszantások mindig megtermették apró visszatörésiüket. A mostoha, ki szörnyen irtózott a csigabigáktól, reggelenként, midőn papucsába lépett, azokat ilyenmű hideg állatokkal találta megrakva, amikor aztán majd a nyavalya ütötte ki ijedtében. Az esküdt úr feje alatt olykor egy katulya cserebogár termett, s ez állatkák, mihelyt fejét letette, pokoli döngést-bongást kezdtek el, miből, mihelyt fejét felvette, semmi sem hallatszott; másszor dohányja közé paprika vegyült, minek irgalmatlanul eredeti illatja van, mikor ég. Majd csepűvel tömetett meg saruja orra, melynek következtében aztán Víznemissa Jónás úgy megsántított hol egyik, hol másik lábára, mintha fogadása tartotta volna. Néha éjjelenként elkezdtek a székek és asztalok fel s alá sétálgatni a szobában mozgatva láthatlan kezeiktől. Márton apjoknak ijedtében nem jutott eszébe a miatyánk eleje. Jutka asszonynak pedig a láncos lobogós.

— Gyertyát! — ordítanak ilyenkor mindketten. Mire a gyertyát behozták, ki volt serényebb, mint Lilla, a bútorokat mozgó madzagot leoldani s félretenni.

Száz meg száz ily apró csíntevése volt a kis Lillának. S ha még hozzáképzeljük azon életvidám, hajnalló, kedves arcot, azon hamiskás, szüntelen mosolygó szájacskát és a mindennél bájosabb égő szemeket, melyek a környékbeli nénémasszonyék valamennyi jámbor magzatjait elbűvölték, elvárásolták és holdkórosokká tették, tudni fogjuk, miért nevezték őt kis bosszorkánynak.

Senki sem gyanítá: merre és hová tűnhetett el.

KÉT FÖLDESÚR

*Pázsitos udvaron lakik a szegénység,
Üres kamarába beszorul a szűkség ;
Ott egy fedél alatt legközből az éhség ;
De atyafit látni gyakran jár az lnség.
Népdal.*

Kétúrfalva nevezetes helység a Körös partján. Több nevezetességei közé számítandó az is, hogy bizonyos, a falut kétfelé osztó árok segítségével fogva a Körös a falu felső részét áradások idején oly bőségesen el szokta látni azon jótékony elemmel, melyben a nimfák és a békák lakoznak, hogy a jámbor lakosságunk csak a konyhája ajtajából kelle a hálót kivetni, ha unokra és vízi borjúkra volt szüksége; míg földjei anélkül, hogy a szántóvasat beléjük vágta volna, egyiptomi termékenységgel termették meg évről évre a leggyönyörűsebb vízi gesztenyéknek sokaságát; ha pedig valaki azokat még művelni és gabonával bevetni sem mulasztotta el, bizonyos lehetett felőle, hogy ott, azon a helyen a legfölségesebb nádat fogja aratni idővel. Előfordult pedig ezen nílusi áldás esztendőn át kétszer, háromszor is; s a lakosság már annyira vitte dolgát, hogy halakkal kenyeret is tudott sütni, marhát pedig megtanította, mint kell a hínárt, sást és békalencsét takarmány helyett elkölneni.

Nem részesült ezen neptuni kegyben a falunak alsó fele, mely elég vigyázatlan volt határát és az árok partját magas és széles töltéssel körülkeríteni, különféle csatornák s költséges zilipek alkalmazása által magát azon élvezettől megfosztani, hogy kompon járhasson utcája egyik felétől a másikig.

De kitűnt ezen különcködése az említett alsó falunak az esztendő bármely és bárminő szakaszaiban is. Míg a felső fele

megelégedett azzal, ha utcája közepén, a feneketlen sárban csak a lova szakadt meg, nem egyszermind a szekere is, addig a felső falu hivalkodó fennhéjázással szabályos utcát töltetett, azt kikövecsezte, s két oldalról vadgesztenye- és diófák soraival ültette végig. Míg a felső falu beérte azzal, ha egy nyári zivatar csak a házak tetejét szedte széjjel, holott azokat fundusostól elvihette volna az operenciákra, addig az alsó falu még lovai számára is szilárd kőépületeket épített magas, üveges ablakokkal; s e részben semmit sem akart tanulni szomszédjaitól, kik két arasznyi széles, másfél arasznyi magas lyukakat vágván sárfalaikon, ezeken át szabadon látogatta őket nyáron és tavaszszal a szabad lég és a legyeknek és szúnyogoknak barátságos légiói, míg télen át vánkosokkal tömtek be az említett fölösleges lyukak.

Ilyszerű fennhéjázási különcködést tüntetett ki az alsó falu még azáltal is, hogy rendezett iskolákat, kisdédvót, sőt igen csinos templomot is emelt, holott a felső falu lakosai a kalodán és fonóházakon kívül semmi néven nevezendő népnevelő intézetekben nem vesztegették idejüket, s mégis szinte holtig éltek, mint amazok; sőt, mi a pálinkaházakat illeti, sokkal több korszerű haladást tanúsítottak a szomszéd falubeliéknél, kik mindnyájan saját kezök kapálta boroknak voltak fogyasztói, s ama szeszélyes nedveket csak a patikából ismerék, mint megbicsaklott lábakra kenendő orvosságot; amiért is aztán a felső falusiaknak azon elsőbbségök volt szomszédjaik felett, hogy míg az említett különcködő szomszédok kényszerítve voltak ezen tetteik által a jólétre, megelégedésre és boldogságra, addig önekik különös szabadságukban állott a szegénység, nyomorúság és betegség, nem különben a koplalás és szűkölködés különféle nemei között válogathatni.

Tekintsünk végig e görbe utcán. Végigmenni rajta? Attól mentsen meg bennünket a jó sors! Egy csavargó, árkos, dombos pocsófolyam, melybe sovány ökröcskék párjával cipelnek még soványabb szalmával megrakott faköszekereket.

A házak mintha rakétából hullottak volna ide, körösztben állnak egymás előtt. Egyiknek megnádtalanított szarufái között úgy áll a tapasztott kémény, mint mammutcsontváz bordái között a nyakgerinc, míg a másiknak ajtaján, ablakán tódul ki a kéménytelen konyha füstje, szörnyű tözekszagot terjesztve maga körül. Egyik, mintha sörtől volna részeg, hanyatt dől szomszédjának, ez pedig, mintha szabadulni akarna alula, odább húzza magát, mélyen fekvő félablakával mint egy ciklopszvakand sandítva felé. Egyik az utcára szándékozik tetejével kibukni, míg a másik süvegelni látszik a zivatart, mely kalapját kiütötte fejből. Szóval mindeniknek megvan saját jellemző rondasága, nyikorgó kútágasa és modorszerű céltalansága, hanem kerítése nincsen. Hellyel-közzel ugyan láthatók holmi gyámoltalan sövények, néhány idetévedt termésű; ami fanemű volt bennök, azt hajdanában *felfűtögették*.

Ajtók előtt piszkos gyerkőcök állanak, vagy az utcasárban saját tetszésök és belátások szerint ülnek, holmi pattogatott kukoricaféle cledelen nyámmogva, s a beteges aggság minden nyomait arcaikon viselve. Ifjúság, jókedv, szorgalom, örömeik, mind olyan dolgok itt, mik csak a tündéres mesékben említetnek egy kategóriában a hétfejű sárkánnyal, a gyémánt-heggyel, a kuruc háborúval s egyéb efféle, részint régen elmúlt, részint soha meg nem esett történetekkel.

Az ekként bemutatott utca végén, majdhogy nem a falun kívül egy sajátságos épület áll; a pórság kastélynak nevezi, de ha valami hindu találna e tájra vetődni, aligha valamelyik csutorafejű bálványa templomának nem tekintené. Magas, idomtalan, agyba-főbe ékesített filagória a díszes sárpiac közepett; vörös teteje kínai tornyokkal, csengőkkel és groteszk bádog karikatúrákkal felcicomázva, mint óriási gúnyemlék tarkáll e nyomorult, bagolyrúgta viskók mohos nádtetői között. Széles kék-sárga kerítése segedelmével nagy kert van körülötte kanyarítva, melyben becses egzotikus plánták, min-

denféle indiai maszlagok és calcuttai bógácskórók s egyéb külföldi paréjok speciosái díszlenek; helyel-közzel piros és sárga kalitkák tűnnek elő mosolygó tengeri macskákkal és kínai verebekkel megnépesítve.

Maga a kastély valóban meglepő külseű; építésének talentummal kellett bírnia ízlés dolgában; e bábeli mintaképen azonban az építőnek is nem kis tanácsadási érdemeit vehetni észre. A roppant vörös márvány ajtóragasztó, melynek boltívén akkora aranyos címer díszeskedik, hogy szükség esetén a kaput is be lehetne vele támasztani, a kacskaringós kínai talapzaton végződő korinti oszlopok, miknek rövid, vastag szárai az egyiptomi építészeti rendszert látszanak pártfogásuk alá venni; a kurta és széles ablakok s a szegleteken golyvás kinövésekként elálló hatszegletű rondellák oly gyönyörű összhangzásban állnak egymással, hogy a szegény hétköznapi embernek szeme-szája tátva marad látásukra. E hatást neveli azon körülmény is, hogy e díszes fellegvár falai szerencsésen választott helyzetöknél fogva, mintegy féldnyei magasságig gyönyörűséges zöld színben büszkélkednek, nem azért, mintha olyanra volnának festve, hanem mivel a falakba felszivárgott penész és doh azt úgy látják illőnek és üdvösségessnek.

Íme ez külső kinézése azon palotának, melyben Góliáth úr, nagytekintélyű családfője a *Dömsödi Góliáth* nemzetségnek, lakását tartja. E külső, ízlésteljes fénynek semmiben sem kíván meghazudtolója lenni a belső elrendezés. A pompás, sötét szobák levantei szőnyegekkel vannak betapasztva; a svábok és poloskák, s egyéb ily nyájas háziállatok miriádjainak nagy öröme, egyes szobák három, négy részre osztvák papírszőnyeges spanyolfalakkal, melyeknek örökös szürkületje különösen alkalmasnak látszik a jótékony álmom idejének meghosszabbítására; a labirintszerű folyosók, álsikátorok, csigalépcsők, mind oly sötétek, oly bús, nyomasztó kinézésűek, hogy az ember nem tudja: pincében jár-e vagy az első emelet-

ben? Itt-ott egy beszegzett és a fallal egyszínűvé festett ajtó tűnik az ember szemébe; másutt kerek, vagy hegygyel aláfelé álló ablakok, mikből sötét, világatlan lyukakra és üregekre van kilátás; némely helyen falba vésett fülkék, másutt pofoncsapott piramis alakú emelvények; háromlábú, hordozható tornyok, mikben apróbb, nagyobb csengettyűk vesztegelnek; csigateknő alakú ernyős mennyezetek, almáriomajtók, mik apró cellákba és szobaajtók, mik roppant almáriomokba nyílnak; lépcsők, mik kijárástalan folyosókra vezetnek, és számtalan ilyes szerkezmények tűnnek elő minden szobában, tornácban és folyosón, mikén hiába törí az ember a fejét: vajon minő célokra készülhettek ezek valaha, s mik voltak és lehetnek az ő hasznaik jelenleg úgy, mint időknék előtte?

A sikátor és folyosótömkeleg közepette, miután sötét, girbegurba lépcsőkön alá s fel, jobbra-balra, hol előre, hol hátra néhány apró szobán keresztül-kasul botorkál az ember, egy téres és kerek tornácba juthatni, melynek boltozatja hegyes, kínai pagoda alakú kúpban végződik, s egész mennyezete fényes kagylókkal és csigateknőkkel van tarkán kirakva. Három magas ablak van egyik oldalán színezett üvegekkel, mikről egy terjedelmes kertre van kilátás; ez ablakok most nehéz, sárga szőnyegekkel vannak leponyvázva, mikén át a besütő esti napvilág homálybús fakó színezetet vet a szobára és annak tárgyaira.

Első tekintetre az ember azt véli, hogy álmodik; annyi különöst, annyi sajtászerűt tüntet fel előtte e szoba egyetemesége; a rokokó székek és pamlagok szétterpesztett lábaikkal, mint ismeretlen álomvilági szörnyalakok fejökkel a hónuk alatt, csípőre támasztott könyökökkel, füleikkel a vállukon, hosszú, széthúzott szájaikkal s oly helyzetekben, hogy szinte egymással látszanak beszélgetni elmúlt jobb időkről; a hármas táblájú brazíliafa asztal a közepén, egyetlen kígyóderekű és saskörmű s egy kéziorgona alakú fekete szekrény, mozaikkal kirakott táblákkal, erősen megvasazott és aranyo-

zott pléhláda, melynek sehol sem látni a záváriját, különféle drasztikus szeszélyességű arabeszekkel ellátott porcelán edények, melyekből csoda módon tüskés és bibircsós tarka kórók, kaktuszok és dinnyék nyúlnak s terpeszkednek elő hátuk közepén vagy az orruk hegyén egy-egy vérvörös, meztelen virággal; aranyozott liliomos emelvényeken felállogatott tajték- és zománcos pipák, ökölnyi borostyánszopókákkal és festett emaillos száraikkal; egyéb réz-, bronz- és kristály edények, medencék és ibrikek, mik furcsaságaik által első tekintetre felettébb meglepők és csodálatosak; a falakon testes, aranyozott rámákban képek, mik közül néhánynak azon jó tulajdonsága van, hogy ha jobbról nézetik, egy sült fónixet, ha balról, egy krokodiluson ülő szárnyas fiút, ha pedig szemközt, magát a háziurat mutatja, mely ördögi mesterség éleikre állított üveglemezekre történt festés által megy végbe. A padlatot világoslila szín szőnyeg teríti be, mely mód nélkül jól illik a szoba zöld falához és sárga ablakszőnyegeihez.

De korántsem ezek még azon nevezetes tárgyak, melyek Dömsödi úr kedvenc szobáját oly jellemzetessé teszik. E lelketlen s önakarattal nélküli ingóságokon kívül e terem az életművészet természet mindazon állataival meg van népesítve, melyeknek társasága emberi lelkeknek mulatságul szolgál; minden színű és szagú madarak, bankák és kakukkok, pelikánok, kolibrik és verebek, csodamadarak, melyek csupa fejből és orrból állanak, mások, melyeknek termete csak mintegy ráadásul látszik tartozni a hosszú lábakhoz, s melyek össze-vissza, mindenik a maga nyelvén, süvöltenek, kerepelnek, huhognak, füttyülnek és nyivácsolnak oly hangokon, melyekhez képest a fűrészlás-polás és ajtónyikorgás hatyúdali szimfónia, míg középett egy nagy tükör tetején komoly minákkal papol nagy fejét hajtogatva egy amerikai bagoly. Két nagy szék egyikén megszorodott hamuszín cercóf ül hosszú orrát két tenyerébe és két tenyerét két térde közé fogva, hosszú farkát pedig vállain keresztül, a füle mellett búsan lelógatva, míg szemközt vele a másik

széken egy zöld majom foglal helyet, mely megszorodott társát azzal iparkodik mulattatni, hogy szeme közé neveléséges torzképeket fintonít, s mogyoróhéjakat dobál. Egy szegletben pedig, nagy rézkalitkában láncra kötve, nagy szuszogással aluszik egy serdülő mosómedve, s elő-előrohan, valahányszor a két majom egymás hajába kapva álmait háborgatni merészli, s mindannyiszor ismét, mintegy meggondolva dolgát, nyugodt vérrel visszafordul, engedvén lánc rövidségének.

E rézkalitkával átellenben van egy másik kalitka, tulajdonképpen vasrostély, melyet fel lehet vonni, s melyen belül egy kis sötét kamrácska látszik, s ez Dömsödi úr hálóterme. E kamrácska minden oldalról vaspléhekkal van kibélelve; az ágy mellett és körül pisztolyok, puskák és mindennemű halálhozó fegyverek vannak felaggatva, támasztgatva, nyilván mutatók, mily nagy bizalommal viseltetik Dömsödi úr az alatta és körülötte levőkhez.

Tehát estefelé van az idő. Dömsödi úr nincs honn, s termében fesztelenül mulatják magukat a szárnyas és szárnyatlan állatok, mit különben, ha otthon volna is, megtennének. E paradicsomi hangicsálás alatt megnyílik egy rejtett szőnyegajtó, s rajta egy fiatalember bújik be; belépván szertenéz, meglátja az említett vasládát, s mintha csak egyenesen annak tiszteletére jött volna ide, hozzárohan, zsebéből egy csomó kulcsot előkeres, a csomó kulcs közül kiválaszt egyet, s nagy öröme az egész ládán nem talál lyukat, hová azt bedugja; nézi jobbról-balról, szegleteinél, sehol be- vagy kilátás; mérgelődik, meg akarja emelni a ládát, de igen nehéz, leginkább azért, mert a pallóhoz van srófolva; most még jobban mérgelődik. Amint ily szerelmesen tapogatná, húzogatná és feszegetné a vasláda különféle furfangos faragványait, véletlen nyomás következtében felpattan egyik szegleténél a kulcslyukat rejtő cifraság; de óh, váratlan bosszúság! A kulcslyuk még cifrább, mint az azt rejtett cifraság, s amiképpen meg vagyon írva, hogy könnyebb a tevének keresztülmenni a tűfokán,

mint gazdag embernek a mennyország kapuján, azonképpen nem lehetett az említett kulccsal az említett kulcslyukba behatni. A fiatal férfi véghetetlenül kezdte fejét vakarni, s ha mert volna fennhangon káromkodni, az üldöző sors bizonyosan bőven kikapta volna a magáét — de hihetőleg neki is fontos okai voltak arra, hogy magát csendesen viselje.

Így tépelődvén s keresvén mindenütt azon valamit, mit még sohasem látott, hirtelen egy ödlet keletkezik agyában; homlokon üti magát s felugrik. Bepislant a rostélyos hálószóbába, s ott látja a sorban felállított fegyvereket.

Ezektől borsózik a háta.

— Eh, mit! — tusakodék magában, s a rostélyt felemeli.

A rostély nem levén belülről megakasztva, a törekvésnek enged s fölemelkedik.

Az ifjú belép a terembe; óvakodva vizsgálja össze a golyóra töltött fegyvereket, a löport szorgosan kiszórva a serpenyőkéből, azoknak gyújtólyukait vékony fácskákkal beszegzi, azután a serpenyőket újra fölporozza, s a fegyvereket szokott polcaikra visszahelyezi. Ezt befejezván, szép csendesen ismét kísétál, a rostélyt leereszti, s a rejtekajtón, melyen bejött, nyugodt lélekkel távozik.

Az idő sötétedni kezd; a hálóterem madarai elülnek, csak a bagoly jajveszékkel magánosan, mint egy kárvallott szotyák, s a medve dörmög kalitkájában, nem tudván, melyik oldalról vesse meg a hátát, hogy a szúrós drótfalhoz ne érjen.

Künn a hazatérő marhák kolomphangjai hirdetik a naplementet; a falu túlsó részéből az estharang, a Körösből a malmok ketyegése, a kertek alul a békák esti hangversenye hangzanak fel.

Az éjszakának e költőien andalító elközelgtével az úri lak belsejében ajtócsattanások, éles, szedtevetéző hangok s mázsás lépések kezdenek hallatszani, mind oly előzmények, mikből Dömsödi Góliáth János úr hazaérkezését okkal lehet

következtetni; s kis idő múlva kulcs nyikorog a hálószoba ajtajában, s csakugyan belép Dömsödi úr.

Az ajtóban elvevé az őt követő cseléd kezéből a kétkarú gyertyatartót; annak két poslevet ígér azon esetre, ha szobájába be mer tekinteni. Ezután beveszi a kulcsot s ráfordítja; kettős závarral bezárja ajtaját, s miután annak valóságáról meggyőződött, hogy ajtaja csakugyan zárva van, minden asztal és pamlag alját megvizsgálván, vajon nem rejtette-e magát valaki alájuk, nagy bátran füttyörészve fel s alá sétálgat szobájában olykor meg-megállva, mintha hallgatóznék.

Majd az ablakain tapogatta összevissza a vasakat. Azok is erősen állnak és mozdíttatlanul. Végre, mintha szégyenlené maga előtt saját önmagát, hirtelen rögtönzött merészséggel és elhatározottsággal leveté bekecsét, s azt egy székre dobván, lefekvéshez készült, de gyanúsán hátra és oldalt szaladgáló pillantásai minden lépten-nyomon meghazudtolák a színlett nyugodtságot.

— Ejj! — Így beszélt magában, amint hálókamrájába vonulva öltönyeit egyenként rakosgatá le. — Bolondok, bizonyosan álmodtak, ostobák! Azt mondják odalenn, hogy míg én itthon nem voltam, valaki jött-ment, kopogott itt fenn, szobámban.

S ezzel ismét és újólag összekereste Góliáth úr szobája minden zezzugát kivont karddal és kettős kargyertyájával; a falakat megböködte, pedig jól tudta, hogy rejtekajtó nincs szobájában, s miután semmi nem hiányzott, ismét bement kamrájába a rostélyt lekapcsolta, papucsait lerúgta, s mint akit kergetnek, ágyába felszökött, dideregve vonván fejére takaróját.

— Hm, mit hallhattak hát? — kezdé újra felemelve fejét, s az égő gyertyába bámulva szemével. — Bizonyosan a majmok vesztek össze, s azok ugráltak a padlaton. De mégis . . . hátha valaki . . .? — S itt megakadt gondolata. — Nézzük meg még egyszer! — susogá fölkelve; mindkét kezébe egy pisztolyt fogott, a pisztolyok sárkányait felhúzáván.

— Tudom — úgymond —, hogy semmi sincs a dologban, hogy majd reggel magam is kinevetem magamat, de hogy mégis megnyugodjam . . .

Mentül jobban biztatta és felfegyverzette magát, annál inkább reszketett és didergett.

— Csakhogy csendesen alhassam! — vigasztalá magát, s harmadszor is kiindult szemlét tartani szobájában, mely szemle azonban az ő csöndesen alvására nézve nem a legkedvezőbbben talált kiütni, mivel, amint történetesen vasládájára találta vetni szemeit, azon a legkétségtelenebb bizonyítványait látta, hogy idegen járt teremében.

A felpattant zárrejtő cifraság nem volt helyre nyomva . . .

— Gyilkos! — ordítá Dömsödi úr pisztolyát felemelve, mintha már a háta mögött állana az, ki bezárt ajtókon át jár szobáin keresztül, s e fölfedezés által komoly rettegetésekre hívé magát feljogosítva. Azonban, habár, meg nem nyugtatta is e gondolat, de félelme alakján változtatott.

Ha ama titkos megjelenő egy rejtelmes intést írt volna fel asztalára, vagy falára véletlen egy feszületet függesztett vala, vagy tükrét fátyollal vonta volna be, szóval ha valami, Dömsödi úr lelki állapotjára vonatkozó nyomát hagyta volna ottlétének, Dömsödi úr rögtön megszökende házától; de így, miután ládáján tapasztalá, milyen nemű és alakú ellenséggel van dolga, magasabban kezdte hordozni fejét, s készüléteket tett netalán megjelenendő kísértetének illő elfogadására; pisztolyait, számszerint hatot maga elébe rakta az ágya előtti asztalkára, s vánkosára könyökölve ébren, álmatlanul leste a pillanatot, melyben azoknak hasznát vehesse.

Tornácában, a láda előtti asztalon halványan égett egy kék üvegmécses, reszkető világával belobogtatva az alvószobát; tollas lakosai a tornácnak nyikorgó nyöszörgések között alvának drótlábtóikon, olykor a medve zörgött láncával.

Különben csendes volt minden és setét.

Fő oka volt Dömsödi úr ezen állatokhozi előszeretetének

emberektőlí félelme, félelme a sötét éjszakától s a sötét éjszaka és sötét lelkiismeret rémeitől. Így legalább éjente nem volt magában; hallott hangokat és vigasztalódék, hogy lények vannak közelében, miktől nincs mit félnie, s ezeknek folytonos csevegése elverte lelke gondolatjait.

Különös ellenszenvé volt azonban az óraütések és az órák ketyegése ellen, mely miatt egész kastélyából mindennemű órák száműzve voltak, annyival inkább, minthogy nála gyakran reggel volt az este, délben a reggel, és késő éjjel a dél, és így időmutatókra semmi szüksége sem volt.

Amint így hallgatva félsötétben virraszt, s szemeit nem meré lehunyni, hirtelen a nagy hallgatásban úgy rémlik előtte, mintha falán kívül valaki kaparászna. Feszülten néz és hallgat, s szobája egyik szögletében egy előtte ismeretlen rejtekajtót lát felpattanni s azon át egy fiatalembert besurranni. A fiatal-ember minden tétovázás nélkül azonnal Dömsödi úr levetett bekecse felé indul, annak belső zsebjeéből a fortélyos láda kulcsát előtárogatja, s azzal a ládát minden kínálás nélkül kinyitja.

Dömsödi úr jól látá a mécsvilágnál, hogy azon fiatal-ember senki más, mint saját fia; nem szólt, hanem így gondolkozott: — „Én nem tartozom tudni, hogy ő kicsoda; azt látom, hogy rabolni jött ide, s agyonlövöm. Akkor majd összekiáltom cselédeimet, s azok feltört ládám mellett vérében találándják őt, s én megszabadulok pénzem egyik leggyűlöltebb pazarlójától.”

Így gondolkozva Dömsödi úr, legközelebb álló pisztolyát előragadta, rácélt, elcsattantotta, a lőpor lobbot vetett — és a pisztoly nem sült el.

Az ifjúember, mintha észre sem venné, hogy rajta kívül más valaki is van a szobában, foglalatosságát folytatta, zsebjeit a ládából kimarkolt aranyokkal és bankókkal tömögette.

Dömsödi úr megütközve vizsgálta sorra fegyvereit, a golyó mindenikben benne, s a serpenyő fel volt porozva, egy másikat irányzott fia fejének, elcsattantotta, de az sem

sült el. Így a harmadik, negyedik, ötödik, hatodik, mind csütörtököt mondott, s egy sem nyilatkoztatta készségét az apát gyermekgyilkolási szándékában előmozdítani.

S a fiatalember bámulatos hidegvérrel folytatta megkezdett munkáját.

De már ez több volt, mint elég, hogy Dömsödi úr félelmeit a legdühösebb vakmerőséggé változtassa át. Kiugrott ágyából, felrántotta rostélyát, papucs és japónika nélkül előrohant, és nekiesett ököllel a jóhiszemű ifjúnak.

Az pedig éppen telemarkolván mindkét kezét tízforintosokkal, s látva a fenyegető veszedelmet, a középen álló kerek asztal mögé ugrott, s miután a kezében levő csomagnak már zsebjeiben nem talált helyet, azt kalapjába vetette, s a kalapot fejére felvágta.

Ekkor az apa és fia futóskát kezdtek futni az asztal körül; a fiú friss volt, Dömsödi úr dühös; ha Dömsödi úr jobbra került, ő is jobbra; ha Dömsödi úr az asztal fölött ugrott át, ő az asztal alatt bújt keresztül.

— Te semmirekellő! — kezdé Dömsödi úr, látván üldözése sikertelenségét, míg a fiú az asztal két szélét fogva, gyanúsan várta az újabb megtámadást. — Te semmirekellő! Hogy mersz te az én pénzemhez nyúlni? Ha lopni akarsz, miért nem mész máshova? Miért rabolsz meg éppen engem?

— Hm! — kezdé a fiú hideg mosollyal. — Mindennek van oka; ha meg akarja kegyed, édesapám, e rendkívüli esetnek okát ismerni, tanácslom, viselje csendesén magát s üljön le, ha úgy tetszik, amoda a zselyeszékbe, majd akkor körülményesen elmondok okokat és következményeket, miknél fogva kegyed bizonyosan átlátandja cselekedetem okszerűségét.

— Akasszanak fel! — óhajtá Dömsödi úr, s remélvén, hogy így majd talán hamarabb megcsípheti a fiút, leült.

— Tehát legelsőben is tudnia kell kegyednek, drága apám — szólt ez, félig felülve az asztalra s lábaival harangozva —, hogy kegyed a napokban bírói zár alá fog jutni.

— Én-e? — kiálta Dömsödi úr, s torkában a hang, szívében a vér fagyott össze.

— Biz úgy! — folytatá a fiú *con amore* ásítva. — Látta a tens vármegye, hogy kegyed minden vagyonának ki akar menni a könyökén, hogy pazarlásai fölöttébb okszerűtlenek, szóval, hogy nagyon egyenes útján rohan a maga és örökösei tönkrejuttatásának; evégett saját alázatos folyamodásom következtében a múlt közgyűlésen kegyed ellen a tens rendek sequestrumot kegyeskedtek rendelni. Én azonban tudván, hogy kegyed a napokban nagy mennyiségű pénzeket szedett fel jószágaira, sőt saját anyai örökömet is szinte túlterhelte már adósságokkal, célszerűnek és illendőnek találtam e majdan az én bőrömet égetendő összegeket gondviselésem alá venni, miket kegyed hihetőleg nem fogott volna a lezáratók kezéhez juttatni. Hát nem gyönyörű előrelátással bántam ez ügyben, most mondja meg, apám?

Dömsödi úr elbámult, mintha a guta ütötte volna nyak-szirton.

A dolog világos volt, s csak azon tanakodott még magában, vajon agyonüsse-e a fiút, vagy csak nyakát tekerje ki? Mindkét esetben közelebb kellett hozzá jutni, s emiatt legjobbnak találta egy keze ügyében álló széket rögtön felragadni s azt édes fiához sújtani, ki azonban a hajítás elől idejekorán lebukván, a szék egyenesen nekiment a tükörnek, a tükör összetört, a bagoly leesett, s a visszaeső szék hozzácsapódott a medve lakához.

Erre az áldás minden oldalról szállt a fiúra: nem maradt épkezláb szék, virágcserep, tajtékipa, mely utána ne repült volna; kalitkák, benne levő madarakkal, gyertyatartók gyertyástól, s minden mozdítható bútor utána röpült, míg ő szekrények-, asztalok- s pamlagokon átugrálva futkározott üldözője elől; végre fáradtan és lihegve a középén megállt, s ott elszántan bevárta az apját, nem mutatván többé szándékot az elfutásra.

— Széttéplek! — ordítá fogcsikorgatva s magánkívül dühében az apa, s összeszorított öklökkel nekirohant, szemeiben nem volt irgalom.

A fiú nem futott előle.

Már szinte kezei közt volt, már Dömsödi úr maga is azt hitte, hogy megmarkolta, midőn a virgonc fiatal sebesen, mint a kénese, átcúszott az ölelésére siető öreg hóna alatt, Dömsödi úr pedig fejével nekirohant az előle szaladni nem akaró és semmi rosszat nem sejtő kályhának, s annak oldalát irgalmatlanul betörte fejével.

De a kályha is betörte Dömsödi úr fejét.

Egyet tántorodott hátra; két kezével feje tetejéhez kapott, s ezzel végignyúlt a padozaton.

Fia pedig, miután ismét nyugalomban érzé magát, foglalatosságát a vasas láda körül folytató.

★ ★ ★

Harmadnapra az öreg Dömsödöt édesfia zár alá juttató; az ifjú Dömsödöt pedig édesapja bűnvádi perbe idézteté, mely elől azonban a fiatalember szép módjával megszökött.

★ ★ ★

Nem lesz helyén kívül néhány szót mondanunk itten Dömsödi úr előbbi élete folyamának megismertetésül.

Ő egyike volt azon szerencsétleneknek, kik születésökökkel hozzák a világra ama, mintegy firól fira szálló átkot, esztelen különcködésöket, mely később fonák nevelés és a mindennapos rossz példák megszokása által kétszeresen vérökbe rögzött.

János úr már mint gyermek nagy széltoló volt. Apját tegezte, míg az őt báró úrnak címezé. S míg egyrésztől grófi mamája majomszeretete kényeztetésivel mérgezte be fiatal szívét, addig atyja abban találta gyönyörét, hogy a fiút káromkodni tanítá.

E tanítás nem is vezett kárba János úrnál, ki később több rendbeli szép tulajdonságaiért annyira elhíresedett, hogy még bajuszát sem tudta kipödörni, máris oly messze került ki minden emberséges ember, amilyen messze csak kerülhetett.

Nők irányában a legdurvább vakmerő volt, kivált miután egy szerencsétlen himlő nyavalyája arcát annyira elcsúfította, hogy mikor legelőször a tükörbe nézett, maga is a szeme közé pökött magának. S amit eszerint kellemes voltával el nem érhetett: a szerelmet, azt sértő durvaságai által vélte megnyerhetőnek.

Később, hogy felserdült, az országgyűléseken oly kötni való beszédeket tartott, miszerint, ha az ember nem volt volna meggyőződve arról, hogy feje nincs, azt hiendette, miképp minden percben fejével játszik.

Szája mindig tele volt zsarnokok elleni anatómákkal, pedig saját körében valóságos ördöge volt mindenkinek, ki körmei és denevérszárnyai alá jutott.

Oktalan pazarlás, ízléstelen kicsapongások, affektált eredetiség, mívelt vadság, ezek voltak ifjúkori jelleme fő vonásai. Olykor vadászatokat tartott falujában, s utca hosszat kergette kutyáival és vad cimboráival a dámvadat, mely alkalommal egykor, midőn a dámvad a két félfalut elválasztó árkon átugorva, a túlsó falurészbe menekült, ő és utána nyomult csoportja a feltámadt falubeliectől emberül elpáholtattak, s ugyanekkor Dömsödi úrnak állát úgy megütötték, hogy annak emlékét teljes életében hordoznia kelle.

Végtére, hogy befejezze ostobaságai lajstromát: megházasodott.

Nője áldott, szelíd teremtés volt, kit hatalommal erőszakoltak hozzá, s kinek kimondhatlanokat kellett tőle szenvednie.

Gyakran elzárta őt hetekig, hónapokig, majd ismét kényseríté fényes társaságokba menni a legódivatúbb avult ruhákban; egyfelől zsarnoki féltékenységgel üldözve, kínozva,

másfelől a legszemtelenebb kalandorokat csődítve s biztatva az erényes hölgy csábítására.

Egykor kocsi-ülteté nejt, s hat egész hónapig utazott vele, sehol egy napig is nem nyugodva, hanem kóborogva Tolnán, Baranyán keresztül minden cél nélkül, mint aki az esztétikét kergeti; s midőn a gyöngéd nő a kínzásokat megsokallva kijelenté előtte, hogy válni akar, azt oly kegyetlenül megverte, hogy a nő két hét múlva a szenvedett méltatlanságok következtében meg is halt, hagyva maga után egy fiút, kinek neve volt *Péter*.

Ebben is benne volt a Dömsödi vér.

Finom, nőien szép arculatját ugyan anyjától öröklé, de a lélek apai hagyomány volt benne, szenvedélyes és túlzó, pártütő minden isteni és emberi törvény ellen, nem szeretett senkit, nem kedvezett senkinek, csak szenvedélyeinek, s azokra valói stúdiumot fordított.

Oly kitanult gyomorhős, mint ő, ki a puddingok, fricaséék, kotlettek és omlettek irányában annyi praktikus ismeretekkel bírt volna, nem találkozott hét vármegyében.

Hol afelett kelle ítéletet hozni, minő elsőségei vannak a kozák lének a rákfark-ragu felett, vagy párvonalt kelle húzni az ananászmeridon és a narancsmarmelád között, vagy előszámolni egy okszerű francia aszpikkal koszorúzott rájapástétom kellékeit; ott senki sem lehetett oly kompetens bíró, mint Péter úrfi, kinek néhány nagyszerű baklövésen kívül, bizonyos, még senkitől fel nem talált étel neme is köszöni létrejöttét, mely készül fahéj- és bíbicnyelvekből, strucctojás- és egyiptomi szilvamagból, továbbá szerezsendióból, rákveséből, sagódarából, melyek együtt hámozott füge, borjúfülek és aprószőlő, nemkülönben szegfűszeg és magyarbors hozzájárultával összeaprítván, rummal s tejjel felelesztetnek, elsőbben lassú tűznél megfőzetnek, azután megpároltatván formába tétetnek, s legvégre parázon megsüttetnek, s narancs- és uborkasaláta keverékkel feltálatatnak, nevezetvén ezen comedentia „tutti frutti à la Babel”-nek.

Ily lángészi tünemény volt Péter úr, noha alig tizenkilenc esztendő, a gyomortöltési tudományos pályán, s e törekvés volt minden szenvedélyei között a leghatalmasabb, a többi csak mint ennek mintaképeit viselő torzgyermek tűnt elő.

Még soha igazán nem szeretett, s máris oly körjelenségei mutatkoztak rajta a természetet megcsúfoló indulatkinövéseknek, minőkre csak a Nérók és Caligulák feslett ideje mutat példákat.

Tetszett neki a legaljasabb társaságok undok gyönyöreiben nyakig fetrengeni, s főfő élvezetnek tartá, ha a jámborságban élő házaspárok boldog nyugalmát fenekig felforgathatá.

Mindenkinek tette a szépet, úri hölgyeknek és parasztnőknek, szépnek és éktelennek, erényesnek és kikiáltottnak, ifjúnak és vénnek, boldognak, boldogtalannak; és ebben is megvolt saját modora: mívelt hölgy iránt lehetőségig goromba volt, míg holmi félszobalyányok irányában a leggyöngédebb szaloni hangokat vont elő; a kellemest a női kecsek fitymálásával mulattatá, a formátlannak angyalokról beszélt, hírben álló nőkkel kész volt a közhelyeken karonfogva sétálni, míg szemérmes fiatal lánykákat szemüveggel utca hosszat fixírozott.

Mindezen szép tulajdonságaihoz járult még az, hogy noha édes hazájának soha egy váltó garast érő hasznot nem tett is, noha pártolt mindent, mi külföldi, és ellensége volt mindennek, ami a hazán belől született, bor, paripa, művész, posztó és spanyolviaszk, mindazonáltal, ha tette került a dolog, azaz, ha a németeket kellett a kávéházból kiverni, vagy úton, útfélen kormányt és kereskedési viszonyokat és minisztereket és nemzetellenies hivatalnokokat szidni, mocskolni: ki sem volt nagyobb izgató, mint Péter úrfi, kinek már gyermekkorában nagy ellenszenve volt mindenki ellen, ki nem magyarul beszélt, mert nem szeretett nyelveket ta-

nulni; kormány elleni hadonázására pedig egy kis nevezetessé lenni vágyás viszketege csiklandozá, melyet az illetők akként bosszúlának meg rajta, hogy észre sem vették.

Egyszóval Péter úrfi rendkívül kitüntette magát mind eszményileg, mind tettelegesen a hidrotechnikában, amennyiben tudniillik egy bizonyos neológ e szót „hidrotechnikus” ekképpen fordította magyarra „vízész”.

Most térjünk a falu túlsó oldalára. Mindazon áldás, melyet okszerűen buzdított szorgalom és jól irányzott akarat a népen megörökíteni képesek, itt, e félfalunak minden részeiben, a házakon, kerteken és a lakosok arcain sokszorozva látszanak: a feltűnő csinosság minden oldalon, az a falusi egyszerűség a szépnek a hasznossali összeköttetésében; a házak előtt az árnyékos diófák, az udvarokon kerekeskutak, a virító sövényekkel kerített gyümölcsöskertek, a háztetőkön a tollászodó galambok, az utcán a boldog kinézésű, nyílt homlokú lakosok, a friss, csinos, jókedvű menyecskék, a tiszteletben tartott öregek, munka idején az ernyedetlen szorgalom, ünnepnapon a rózsaszínű kedv, a házi mulatságok és a vendégszerető barátság. Mintha egy idegen országba lépne az ember, melyben mégis *oly otthon érzi magát.*

Itt nem látni az eltörpült halavány arcokat beteges vonásaikkal, nem a rongyos kalyibákat, de nem is ám a ronda, fényűzéstől csillogó kastélyt, mely amott a túlsó falu végén úgy áll nagy kevélyen, mintha röstellené alacsony pörgunyhóktólí körülvetését . . .

Egyszerűen s mégis méltóságosan áll itt a többi házak sorában az úri lak, tágas udvarán magas artézi kút szökik fel a nap ezer színeiben ragyogó egyetlen vízoszlopban, melynek egészséges vizét kőcsatornák vezetik szét a víz szűkében szenvedő helység minden részébe.

Maga a kastély egyszerűen négyszögre épült homlokzatán dóriai oszlopokkal, magas, földig menő ablakai az olasz világra emlékeztetnek; az utcára néző oldalán díszes erkély hajol ki

körülrakva virágzó oleander- és rózsafákkal, túlsó oldalát egy kies liget veszi körül, melynek közepén ciprusfáktól körözve művészi faragványú fehér márványszobor van felállítva, Pomonát képviselő; bellebb pedig kised gömbölyű tó, melynek tükrében hattyúk úszkálnak, közepén virágokkal tarkálló szigetke, a sziget közepén terebélyes, ezüst olajfa.

A kastélynak ezen kert felőli oldala rendkívül regényes; előtte két ölnyi széles ér folyik, melyen keresztül ószerű fahéjjal fedett hidacska vezet, a vízben széles fényes levelek és fehér virágok lebegnek, s virgonc pisztrángok kergetik egymást; a bejárásnál két, favastagságú repkény loncfa van ültetve, melynek kúszó indái végtelen fonadékokban lepik el a falakat, s felhatnak a tetőig piros hosszú virágaikat alálógatva, az ablakok tele vannak virágokkal, a bejárás fölött repkénnyel átfont erkély csillog, melyről a Körösre, a messze terület s sárga kalászokkal hullámozó földekre van kilátás.

Ötvenkét évig lakott e házban az öreg Szilárdy Mihály gróf, s kezei alatt áldás virági és gyümölcssei szaporodtak a népen. Ifjúsága mostohább időkben tölt el, hogyses e hőkeblű hazafi, kit nemzete iránti buzgalma szüntelen a csatamezőn tartott, azon szellemi képességeket kifejthette volna magában, mely a Szilárdy család minden tagjaival — úgyszólván — vele született. Ő mindvégig tetőtől talpig becsületes, nyíltszívű, alattvalói iránt tekintélyes, de mégis bizalmas és leereszkedő, mindennemű zsarnokság gyűlölője, királyát és nemzetét imádó s mindenkitől tisztelettel említett férfiú maradt, igazi mintaképe azon ősmagyar, agg főnemeseknek, kik ősz hajaikkal is több szívmelegséget mutatnak romlatlan kebelökben, mint sok akkori és mostani ifjú honremény.

Egyetlen fia, Leander, atyjához mindenben hasonló; tizenhatéves volt, midőn őt az öreg gróf, engedve a kor igényeinek, külföldre utazni küldé. Még akkor Magyarhonban nem sok látnivaló volt, s ami volt is, csak azt lehetett belőle tanulni, hogy még nagyon-nagyon hátra vagyunk.

Az ifjú gróf nevelője kíséretében beutazta a külföld nevezetesebb helyeit, látta a világot emelkedettségében és süllyedésében: fényt és nyomort, szabadságot és rabszolgákat, látott fejletlen lábdemokráciát, hátrakötött kezű monarchiát, látá a kereskedés és földművelés tökélyeit, hazájokért élő és a haza nevét nem ismerő népeket, állt a londoni Westminsteren és az egyiptomi gúlákon; járt Párizs palais-iban és Palmira romjai fölött; volt Schweiz hóbércsein, és látta onnét kicsinynek az embert, volt a világtenger viharai közt, s látta ott nagynak az istent. Négy évig utazott künn, mire visszajött: atyját sírjában találta . . .

S hazája? — — — — —

Összehasonlította azt azon országokkal, melyeket beutazott, s — nem sóhajtott. Nem, sokkal érettebb elmű volt, minthogy ne tudta volna, hogy a fohászkodás nem orvosság, s szép szó csak Trójában épített falakat, ha igaz; tudta, hol javítani kell: oda cselekvő kezek szükségesek és vasakarát és ismeretek.

Már húszéves korában korengedményt kapott megyéjétől, mi eléggé tanúsítja lelke és elmetehetségei szokatlan kifejlődöttségét, s ez idő óta jószágait maga kezelve kezdte mindazon tapasztalásokat saját alattvalóira alkalmazni, miket külföldi utazásai alatt figyelmes vizsgálódásai által elsajátított, s noha üdvös újtási közben nemegyszer kellett a legkülönneműbb túlsóságok, megrögzött és apáról fiúra szállt előítéletek, gyakorlatba nem vehető elvek alkalmazhatatlansága ellen és számtalan egyéb akadályok seregeivel küzdenie, bár legtöbbször és legüdvösebb szándékait megghiúsították, az általános népszellem ébredtelen közre nem munkálása, s a megszokott ősi ferdeségek; mindamellert is törekvéseinek elvitázhatlan nyomai maradtak a birtokait lakó nép mind külső, mind belső életében; a tetterőre irányzott akarat, kellő kifejlődésre szorgalmazott képességek, a példák és kellő ismeretek által egyrésztől felvilágosított, másrésztől buzdított vállalkozási szellem, bár szűken

és sokára, de megtermették gyümölcsüket, s mint egyfelől a gazdagon kamatozó föld, melynek nagyobb része a Tisza mocsárjaiból ragadtatott ki, a kényelmes csinos épületek s azok lakóinak elégtelt tekintete az érzéki jóllétnek nyilvános jeleit hordák magukon; úgy másfelől a csinosan és jó karban tartott templomok, a látogatott és jó tanítókból nem szükölködő népnevelő intézetek, mik közt a *gazdasági iskola* egyedül a földmívelő alsó osztály számára felállítva, különös megemlést érdemel; s magának e népnél minden korszerű ismeretekben (a vármegye tömlöcét kivéve) jártassága élő tanúbizonyosságai voltak annak, hogy a szellemi haladás az anyaginál semmivel sem maradt hátrább.

Az ifjú gróf szerfelett higgadt kedélyű, gondolkodva tevő, s gondolatjait elvekre építő férfi volt, ki nem mohó újításvággyal rohanta meg a fennálló szokásokat vállalkozásokba kapva, miknek kimeneteléről bizonytalan lehet, hanem ahol bontott, azt kímélve, ahol épít, szilárdul; s az biztosította számára leginkább a nép bizalmát és saját tekintélyét, hogy sohasem kapott oly dologba, melynek sikere később kézzelfogható ne lett volna, s nem kezdett olyat, amit később abban hagyott volna.

Világosan tapasztalá, hogy a népnél sem anyagi, sem szellemi jólétét külön-külön, egyiket a másik nélkül előmozdítani nem lehet; együtt és egyenlő lépéssel kell annak mindkettőnek haladni, kézben kéz és egyiknek a másikért, s hogy e két érdek: szellemi és anyagi annyira össze vannak egymással szöve, s hogy legcsekélyebb részleteikben egyik a másiknak majd oka, majd eredménye, miszerint e kettőnek egyszeri haladását eszközölni nehéz ugyan, de külön csaknem lehetetlen, s ezen elve volt minden tetteiben a vezérfonal; meg tudta választani a középutat az ideális entuziaszták azon téveszménye között, mely minden embert egyaránt nemesen érző s szabadakarójában erények gyakorlására hivatott, egymás közt mindenben hasonló s csak a korlátozatlan szabadságban boldog

lényekül állít fel, s azon gyáva és önző kasztérdekű elv között, mely teremtményekről tanít, kik csak azért látszanak alkotva és darócba öltöztetve lenni, hogy a náluk hatalmasabbnak földjeit műveljék, s előtte meghajoljanak; grófunk olyannak vette az embert, amilyen: gyarló, de minden nagyra képes agyag, melyet csak alakítani kell, hogy remekmű vagy cserépedény váljék belőle.

Hogy mivé vált az ő kezei alatt: ezt megmutatta a következő.

Ő volt az, ki bár csekély körben, törvényeink azon hiányán segíteni tudott, miszerint azok csak a bűn fenyítésére, nem egyszersmind az erény megjutalmazására vannak hozatva.

Bitófákat állítunk a vétkezők rettentésére, de a becsületességnek nem adunk kilátást arra, hogyha egész életén át tűrt, fáradozott, remélt, bízott istenében és embertársaiban, megosztotta falatját az éhezővel, lesz-e, ki majd, ha ő is becsületessége mellett koldusbotra szorul, vele falatját megossza? Pedig az a másvilági üdv oly transcendentális eszme, hogy nem lehet vétkül tulajdonítani a szegény pórnak, ha korlátozott fogalmai nem látnak benne elég ingert arra, hogy egész életét keresztényi módon végigmártírkodja, holott a vétek felszínén annyi csábító máz van, mennyi a különben is csak a bebizonyulás esetére bekövetkező büntetések rémképeit könnyen háttérbe szorítja.

Az ifjú gróf legelsőbben is önhatalmilag megszüntette a nyilvános büntetéseket. E tetteért ugyan keményen megróttá a vármegye, de uradalmának pallosjoga volt, s a gróf azt felelte, hogy otthon parancsoljon a vármegye.

Ha valaki azt hiszi, hogy a nyilvános büntetések valami mód nélkül üdvös hatást gyakorolnak a népre: szörnyű tév-eszmét táplál magában.

Nézzünk és hallgassunk végig egy ily kriminális egzekúciót!

A deresen egy suhanc fekszik, két hajdú hegedül rajta végig jó olvasatlan huszonötöt, előtte az esküdt, körülé népcsoport.

Ütések hangzanak.

— Jajjajaj! Nagyságos uram! Irgalom, kegyelem!

— Puff!

— Meghalok, meghalok, meghalok!

— Puff!

— Odaleszek, mindjárt kiadom a lelkeket . . .

— Puff!

— Jaj! Nem többet soha, csak most az egyszer . . .

— Puff!

— Könyörüljön rajtam, tekintetes uram! . . .

— Hja, fiam — felel az egzekvens bíró —, ma neked, holnap nekem.

— Óh, óh, óh, óh, óh . . .

Az óbégatás talán végtelenig tartana, hanem újra közbeszól a mogoró taktverő.

— Jobban üss, te Jancsi, mert majd te fekszel a helyébe! — szól a végrehajtó igazság. — Hiszen már nem is jajgat.

Ez intésre Jancsi nekifoházkodik művészetének. A mulatott pedig észreveszi, hogy itt minden a jajgatástól van fel-függesztve, s akkorákat bődül tág torokkal, mintha a szomszéd vármegyével akarna beszélni.

— Szegény Miska — sopánkodik a népség, s ki köténnyel, ki űnge ujjával törli szemét.

Tehát félelem helyett részvét . . .

— No elég lesz, a többit elengedjük! — szól az esküdt úr végre, miután 25 képében elveretett vagy 30-at. A delikvens felkel, megköszöni a vett szívességet, összeüti bokáját, s pajtásai közé elegyedik.

— Fájt-e? — kérdik azok.

— Az első hármát éreztem — felel amaz —, a többit, azt sem tudom, rám verték-e vagy a deresre; már talán ötvenet is ki tudnék állni.

S a közönség példát vesz róla, hogy biz ez rövid ideig tartott, nem is halt meg bele; egy kicsinyt kikurjongatta magát, s másnap kinek van szélesebb kedve a kocsmában, mint Miskának? . . .

S a közönség példát vesz róla.

Ehelyett azonban nyilvános jutalmazásokat hozott divatba az ifjú gróf. Mérsékleti társulatokat alapított s erénygyakorló egyleteket, melyeknek célja a magukat szép s jótetteik által kitüntetett egyesek jutalmazása, s az egésznek kellő buzdítás és irányadás vala, de nem ám üres szenteskedés.

Sok volna elősorolni mindazon módokat és eszközöket, melyekkel az ifjú gróf jobbágyai jólétét szilárdítá, sok és talán unalmas is.

Olyan világban élünk, ahol az önzéstelen jólét a mesemondások közé tartozik.

Kapott is e szívességeiért az ifjú gróf elég szép elismerést. Az oppozíció kicsinységekkel bibelődőnek, a konzervatívok veszedelmes úíftónak tarták; a fiatalság angломániával, az öreguramék fantasztasággal vádolák; a főfőrangú világ apprehendálta nála a nép szeretetét, a nemzetes és vitézlő rend derogálta neki túlnyomó ismereteit és gazdagságát; kiváltképpen nagy szállka volt az mindenki szemében, hogy sokszor rászorultak, hol pénzért, hol tanácsért s mindenkor megkapták tőle, amit kívántak; ami mindenesetre bosszantja az embert.

Egyszóval, sok volt az irigye és lekötelezettje.

S ezzel, úgy hiszem, eléggé meg van dicsérve.

Vétkei közé sorozandó még az is, hogy a nőnemet rendkívül gyűlölte. De nehogy félreértessem, hosszabban fejezem ki magamat.

Ama korában díszeskedő divatbábok, miket abroncsos ráncbástyáikkal, csipkefellegeikkel, belisztezett hajfodraikkal, festékvakolatokkal arcaikon s más egyéb kiegészítő részeikkel együtt, akkoriban úri dámáknak neveztek, dámáknak pedig

azért, nehogy valaki bárcsak a legcsekélyebb nemzeti érzelm szennyét is rájuk képzelje;* valamint ellenkezőleg ama minden szellemi műveltség nélkül felmagzott falusi egyszerűségek, kik az akkori időkben cél, irány, eszmélet nélkül vegetáltak végig az életen, s nevezettek leányasszonyoknak, nem pótolták ki azon helyet, mit az annyi szépet, annyi nemest ismert fiatal férfi szívében az ifjú erejében tökéletest teremtő ép fantázia ideálja számára fennhagyott. Szépnek kellett lenni azon ideálnak, nőnek a szó legszebb értelmében, tisztának, erényesnek és szellemien műveltnek; pedig hajdanában a műveltség és erény nemigen jártak egyúton.

Most mindaz természetesen másképpen van; az idő régen volt; van hús esztendeje (1844).

Egyszerű pompával bútorozott terem a gróf szobája. Falai gyönyörű freskófestvényekkel díszítve, bútorai pompás erezetű égerfából, alapszőnyegei remekművek, és minden, amit e szobában a szem lát, és a fül hall, remekmű, és a szép ízlés tökélye; pompás, nagyszerű festvények a kor leghíresebb művészeitől, mik közül kivált két kép vonta magára a figyelmet: az egyik a Táttra képe havas ősz fejével, lábainál a viruló rónaság, zöld mezők és alacsony toronytetők. Másik egy jellemkép: egy nagy tó, befagyva az egész, közepén be van törve a jéglap, közel hozzá egy gazdátlan kalap hever, előtte pedig egy kutya ül szomorú, hű, bánatos várakozással, s búsan néz le a vízbe, mintha felvárna valakit onnét.

A szoba egyik szegletében öntött ércszobor van felállítva, egy mentedolmányba öltözött férfit képező, hosszú lelógó

* Egy köztiszteltben álló hontársunk szavai szerint, akkoriban rendkívüli parasztság szimbóluma volt a magyar beszéd; Pest utcáin magyar hangot ugyancsak őrizkedett bárki is száján kiereszteni, s ha volt néhány jobb érzésű, kinek szíve fájt a magyar szó után, nagyobb részint szegény tanulók és versírók, azok a mostani Wurm-udvar helyén volt nagy pocsórához gyülekeztek össze éjnek idején, hogy magukat titokban magyarul kibeszélhessék.

bajusszal és oly mosolygó, nyájas arccal, hogy az embernek szinte kedve kerekedik őt megszólítani; ez a megboldogult Szilárdy Mihály szobra, mely egyszersmind a kályha hasznáival van összekötve, belülről üres és kívülről fűthető lévén. Gyakran mondá mosolyogva az öreg gróf, hogy így legalább majd holta után is megölelgetik örökösei, ha megfáznak.

Másik szegletet pompás fegyvergyűjteménnyel rakott szekrény foglalja el, melyben a legbecsesb lazzarino csövek, gyöngyökkel kirakott pisztolyok, damaszk szablyák láthatók; középtett azon fringia, mellyel egyik Szilárdy ős Budavára visszavételénél vívott, s melyet a megholt Mihály hordozott csatáin; hüvelybe durva ezüstmű, vasa tenyérnyi széles és csorbákkal tele.

A szoba közepén egy kerek asztal áll gömbölyű elefántcsont lábón; lapján remek üveg mozaikmű van kirakva: egy szőlőfürt és mellette egy paradicsommadár; kivált a madár tollazatja, hosszú, lelógó farkának szivárvány színe valami leírhatatlanul pompás.

A boltozatról bronzláncon nagy tejüveggel borított kristálylámpa függ alá, melynek ragyogása kellemes fényt áraszt el az egész teremén. Olykor egy fedett zöld kalitkában édesen zendül meg egy fogoly csalogány hangja.

Karatlan gömbölyű széken, oldalt egy fiatal férfi ül, profiljában valami vegyülete a római patrícius arcok jellemének az ősmagyar, keletiesen daliás szépség vonásaival; sötétbarna, igen sűrű szemöldei a nagy tiszta szem felett, a merész kifejezésű sasorr, az erőteljes ajak felett sarjazó felcsapott bajusz, a gömbölyű áll, teljes épszínű arc, magas, egyenes, végén erősen meghajló homlok s ez apró fürtökbe kondoruló haj; s ez archoz a széles vállak, izomdús karok, a domború mell s a minden vonásokból kitűnő benső nemesség valami vonzó fensőbbséget adnak külsejének, mely első tekintetre megragad, elbűvöl és felemel. Ez *Szilárdy Leander* gróf.

A lámpa előtt egy másik férfi áll hátul összefogott kezekkel, s mód nélkül bámul a lámpa világába, mintha arra volna büntetve. Tetemes orráról és apró szemeiről, mint szintén öltözete elhanyagolt mivoltáról lehetetlen benne első pillanatra meg nem ismerni a tudományokkal bővölköző férfiút.

Ez *Rónai Gábor*, a gróf egykori nevelője, később útítársa, jelenleg pedig egyike leghűbb barátainak. Előlegesen mondva nagy mechaniko-kémikus.

Tehát figyelmesen néz a lámpa világába.

Leander feléje fordul s elmosolyodik.

— Fogadjunk — úgymond —, hogy kitalálom, miről gondolkozol jelenleg. Amaz örökké égő lámpa titkai forognak most agyadban, mely Olybius hétszázéves sírboltja felnyitásakor abban égve találtatott.

A férfiú helybenhagyólag bólintott fejével.

— Úgy van! — felele — S e fölséges titoknak a roscrutianusok maig is kizárólagos birtokában vannak.

— S te ezt szentül hiszed!

— A dolog nagyon kimagyarázható. Delius István az olajat alkotó részeire bontván, felfedezte, hogy az semmi sem egyéb, mint víz és szénsavany egyesülete; úgy de a víz alkotó részeit ismét kétnemű levegő teszi, ti. oxigén és hidrogén; a szénsavany szinte levegőnemű. Eszerint nagyon felfogható, hogy mihelyt azon mód ki lesz találva, hogy ugyanazon kémiai procedúra, mely az égés tünetényét előhozza, az égést föltételező anyagi kellékeket is előteremtse, amiket pedig előteremthet, miután levegő van mindenütt, akkor fel lesz fedezve az örökké égő lámpa titka.

— Valamennyi szappanosok és olajárulók halálos veszedelmére. De hát vajon ama híres Délius vagy Estélius István, miután olajból készíté semmit, tudott-e viszont semmiből olajat készíteni?

— Éppen ez azon körülmény, melytől az egész föltételeztetik; ha az alkotó részek viszonti összetételének módja

kitudatik, akkor tűnik elő a kívánt eredmény, e mód azonban, nagyon különszerű; így például oxigénből és hidrogénből keresztülpattantott villanyszikra hozzájárulása által lehet vizet előállítani, míg a szénléget csupán erős nyomás által folyékony anyaggá lehet változtatni.

— Még egyszerűbben is lehetne ezt magyarázni. Láthattad a parszok laktanyáin jártunkkor azon naftaforrásokat, mikből kiapadhatlan égékeny levegő buzog ki, s mit csak egyszer kell meggyújtani, s azontúl magától világvégzeteig elég. Ily naftaforrás lehetett e híresztelt sírbolti lámpákba vezetve, miknek mindegyikét a velök kapcsolatban levő óraművek, mihelyt azokat közelebből akarta valaki szemügyre venni, porrá zúzták.

A nagy tudományú férfiú vállat vonított e, szavajárásaként villára szűrhető magyarázatra, s ismét darab ideig tartó csend lőn, mit csak a gróf és a csalogány szakasztottak olykor félbe, a csalogány esti énekével, a gróf pedig üvegfuvolája hangjaival, melynek nemes és hasonlíthatlanul tiszta hangjai a legbájosabb hajlásokban ömlöttek ki ujjai alól; ama szívhez szóló szférai zengés, a művészi játék, a legmélyebb zúgásaiban is csengő alhangok s az édesen fájó vibráció a magasabb hangok hullámzó rezgésében, valami hasonlíthatlanul új érzést támasztának a szívben. Ilyennek képzelheti az ember az eolhárfá ideál fantasztikus hangját vagy azt a szelleméneket, mit a bujdosók kerengő röpte okoz.

A gróf maga is érzette e hatást, s mintegy fölmagasztosulva ejtette ki kezéből hangszerét; ha Gábor úr meg nem kapja, összetörik.

— Kár lett volna érte — szólt közbevetőleg Gábor úr —, noha hangja fölséges csengésére nézve korántsem éri utol azon hangműszert, mellyel Strassburgban *Carlos Minonas* produkáta magát ezelőtt vagy tizenöt évvel. Az egy üveghegedű volt üveghúrokkal és üvegvonóval, melynek hallására egy nő rögtön nervózába esett, egy másiknak a szíve szakadt meg,

egy férfi pedig kigyógyíthatlanul megőrült. A felsőbbtség által azonnal be is tiltatott Minonasnak magát azon többé hallatni.

— Rendkívül erős szívednek kell lenni, hogy hallására meg nem szakadt. De azt az egyet mégis el kell ismerned, hogy mindaz, amit e nemben az emberi művészet előteremthet, igen hátraáll csak például egy csalogány hangjától is.

— Óh, éppen nem oly utolérhetlen. Legközelebb Schuszter Károly, híres carillonneur egy oly automatot készített, mely a csalogány énekét mindenben híven utánéneklí. Vagy kételkedik ön ennek lehetőségén?

— Sőt inkább nagyon elhiszem — szólt kötekedve Leander —, mihelyt te állítod, még azt is elhiszem, hogy azon automat búzáat eszik, és tojásaiból apró automatakat költ ki.

— Ugyanczen mechanikus most a haldokló hattyúkra figyelmez, azokat kerülgeti haláléneköket akarván lekottázní és hangszere alkalmazni.

A gróf kedélyesen kacagott ez állításon, ő tudja, hogy miért.

— Óh, de hisz ezekről magyar embernek fogalma sincs; nincs mibennünk találékonytság; hiszen ha önnek azt mondom, hogy az öreg Trogmorton egy este oly köpönyegben jelent meg, melyet még aznap reggel juhái mint gyapjút hordoztak, hát ki fog nevetni vele.

— Világért sem, sőt én többet mondok; egy angol gépész oly erőművet talált fel, melybe egyik felől beletöltének egy mérő kendermagot, s másik felől a legdízesebb kiadású almanachokat szedik ki belőle; a gép a kendert kikelti, felnyúví, megtilolja, meggerebenezi, megfonja, megszőví, rongyokra tépi, papirossá rágja, összeköti, sőt ami legszebb még verseket is készít bele, mégpedig jambusokat különkülönféle témákról.

— Kegyed mindig kész kötekedni; olyan keveset hisz, hogy csodálom, mint lehet keresztyén. Nem, meg sem mon-

dom önnek azon elmés találmányt, mellyel most Skóciában két fiatalember élt, uram, két diák, félgyermek, félférfi és oly leleményesség, nem hiába, hogy angolok voltak. Egy oly szerkenen utaztak be ötvenkét másodperc alatt kilenc angol mérföldet, mely elébe két sárkány volt befogva; értsen meg ön, két papirossárkány.

— Óh, barátom, ez régi találmány; ezt az utazás módját nálunk századok óta praktizálják a garabonciás diákok.

— Alázatos szolgája — szólt elfojtott sérelmes érzettel Gábor úr —, ez megint magyar elméncség volt, sajnálom, hogy alkalmat szolgáltattam rá.

— No no, csak ne jőj tűzbe mindjárt! Nem akarom én művészetedet nevetségessé tenni, sőt még csak hitelét sem akarom kétségbevonni szavaidnak, hanem hát mármost világosíts fel, hogy immár, midőn ezeket tudod, mi hasznát veszed. Hidd meg te azt az egyet énnekem, hogy semmi sem ártott a magyar tudományos szellemeknek inkább, mint az ilyszerű különöségeken kapás; egyik a bölcsek kövét keresi, s utoljára is a bolondság kövét szerzi meg, másik örök mozgonyt szerkeszt, a harmadik a kör négyszegítésén törí a fejét, a kilencedik pedig a hold lakóit iparkodik felfedezni. Mennyivel több hasznot tettek volna ezek tudományukkal hazának és emberiségnek, ha tudós chiméráikat szélnek eresztve, csak egy szántóvas megjavítását vagy egy kukoricamorzsolót találtak volna is fel. Mennyivel többet érne az összes alkímianál, ha csak azt fedezték volna is fel, mint lehessen hazánk becsesebb borterményeit külföldre romlatlan állapotban szétküldeni. S mennyivel nagyobb érdeme volna az asztrológia és -nómiának, ha ahelyett, hogy a holdfogyatkozásokat megjövendőli, csak egy falu népét is meg tudná óvni kenyere fogyatkozásától. S nem is az a vétké a magyar embernek, mintha tudományokra nem volna teremtve, óh, éppen nem, hanem az, hogy üres hírért, hiú káprázatokért odaadja kenyerét kezéből, nem akar ember, nem akar honfi, hanem tátos akar lenni, bámultatni,

ragyogni a mostani és a jövődő világban, a jelennel és az anyagiakkal semmit sem törődve. Ismerek én egy tudományos férfiút, ki a világ minden technikus művészetében jártas; de ha valaki őt dicsérni találná azért, hogy egy üres vízmérési műtétel s javított zsilipei és csatornái alkalmazása által tömérdek népnek adta vissza kenyerét, vagy hogy azon módnak kitalálása által, mellyel a borszeszből az egészségtelen kozmopolajat el lehet távolítani, számtalan betegségnek vette elejét, szörnyen elszégyenlené magát, még talán el is tagadná, hogy mindezeket ő cselekedte, hanem megmondaná, hogy most egy hagmalactophoruson dolgozik, melyet ha még halála előtt elkészíthet, az aztán olyasmi lesz, amiért bámulni fogja a világ, s egy oly port szándékozik feltalálni, mely ha elsül, akkorát durranik, hogy mind az ötvenkét vármegye meghallja pattanását, azt nem is említvén, hogy sírja fölött örökké égő lámpát fog égetni. Nemde nagy bohó ez az én ismerősöm?

Gábor úr meg nem állhatta, hogy el ne mosolyodjék e szavakra. Tudta, hogy a szóban forgó tudományos valaki senki sem más, mint úri maga és hallgatott.

— De úgy van, barátom — folytatá a gróf —, első a kapa, azután a hegedű.

— Önnek megboldogult nemzője a kardot aligha mindkettőnél előbbre nem tette volna.

— Hála az égnek, hogy azok az idők múltófélben vagynak, mikben önkezével kellett az embernek jogait megvédeni.

— Veszedelmes csalódás. Ön igen boldog álhiedelmeket táplál magában, azt hívén, hogy midőn ellenségei hallgatnak, alusznak is.

— Ismét Dömsödi háborgatja álmaidat:

— Háborgatja, háborgatta is mindig. Ön mosolyog, ön legfellebb is megvetéssel akarja az embert leküzdeni, de én jól tudom, hogy kivel van dolgunk; jól ismerem én Dömsödi Jánost kigyói eszével és azzal a szívvel, mely egy ördögnek is cudar volna.

— Ah, tebelőled csak megrögzött ellenséges indulatok beszélnek.

— Csak? Mintha nem tudná ön, minő lábön álltak hajdanában az idvezült Mihály gróf és a báró egymás ellenében. Nem ez volt-e utósó szava is a haldokló grófnak egyetlen fiához: *őrizkedjél a Góliáthtól, mert kígyó.*

— Az is csak megrögzött családi gyűlölség következménye volt, melyet én részemről folytatni nem fogok, s mely, mihelyt bennem magvát szakajtá, ellenfelemnél szinte ki fog alunni. Amit apám ellen vétett, azért vessen számot önlelkével; amit ellenem tett, azt én neki nemcsak megbocsátom, sőt ahol szüksége leend segédkezekre, azokkal én leszek az első, aki őt megkínálom.

— Szép indulat, csakhogy vesztegetve van. A pusztá homokja, mely az esőt beissza, de füvet nem terem, nem oly háládatlan, mint az ő keble. Sőt el lehet ön rá készülve, hogy mentül több jeleit fogja részéről adni a kibékülésnek, annál elkésőbb fog áskálódni ön ellen. Avagy mi haszna volt, hogy ön a múlt télen éhhalálos szükség idején a báró végszükséggel küszködő jobbágysai között több ezer mérő gabonát osztatott ki? Nem úgy fizette-e vissza a báró önnek ember szeretetét, hogy éppen aratás idején, a nagy árvízkor éjjel önnek töltéseit átszakította, s ezáltal önnek s jobbágysainak száz ezrekre menő kárt okozott?!

— Ah, te igen sárga üvegen keresztül nézed a világot; miért nem szakíthatta volna át maga a vízár az átázott töltéseket? Miért kellett volna azt emberi erőnek segíteni?

— Mert a zsüipek is fel voltak emelve; azt pedig a vízár nem cselekedte. S hát azért mi volt a köszönet, hogy a minap, az iszonyú szélvészkor, midőn a felső faluban tűz támadt, ön saját kezeivel sietett azt elfojtani, míg önnek segélye nélkül a falu nagyobb része bizonyosan hamuba dőlt volna?

— De ez már talán mégsem pusztá emberszeretetet, itt úgy hiszem, saját lakosaim és tulajdon vagyonom megmentése szorgalmazott a segélyre.

— Éppen nem, mert a szél éppen ellenkező irányban fútt, s különben is a felső faluból a széles árkon s annak partjára ültetett kerteken át nem egykönnyen érheti tűzveszély az alsó lakóit. S mi lett érte a köszönet? Az, hogy a báró egy falka mételyes juhot az ön nyájai közé veretett, s önnek mintegy ezer darab legnemesebb juha a bőrével fizetett. Itt van a háladatosság!

— Te mindent a báróra fogsz; hátha jobbágyai, hátha saját jobbágyaim tették, amikkel őt vádolod? Hátha csak esetleg történt, aminek te a kiszámítás nevét adod?

— Egy történetet fogok önnek elmondani. Legyen szíves végighallgatni, s ha ezentúl is megmarad véleménye mellett, akkor nem szólok többet e tárgyról. Ön atyja, a megboldogult Mihály gróf, mint ön maga is jól tudja, katona volt, éspedig jó katona; hazájáért, fejedelméért sokszor folyt vére, s hogy kemény csatákat állott ki, mutatják a csorbák és a fekete vérfoltok azon a kardon, melyet harcain viselt. Volt az öreg grófnak egy ifjúkori barátja; tudnia kell önnek, hogy azon időkben ezen szó „barát” még nem volt oly kopott, mint most. Egy barátja volt neki, mondom, lelkéből való lélek, osztályosa sűrű bajainak és ritka örömeinek; szinte katona volt; a gróf ezredes, barátja kapitány s csatáiban s csatáin kívül majd kísérője, majd vezetője. Élt ugyanekkor a környéken egy nevezetes és tehetős köznemes család, mely azóta végképpen kipusztult és elenyészett, az *Óváriak*. Az öreg *Óvári* kiváltképpen nevezetes volt azon tulajdonságáról, hogy igen buzgó katolikus volt, és legyőzhetlen ellenszenvvel viseltetik mindenki iránt, ki vele hitkülöntségben élt. Ennek a jó úrnak volt két leánya: *Thekla* és *Lilla*. Híres szépség volt akkoriban mind a kettő. *Thekla* később igen szerencsétlenül járt, tudniillik Dömsödi János nejévé kellett lennie. Apjának köszönhette e balesetet, ki igen

fennhéjázó ember volt, s a bárói cím iránt való előszeretetből szemet hunyt veje jellemminőségére.

Azonban a jó isten könyörülőbb atya lőn a boldogtalan asszonynak, mint az, kinek nevét viselé, s nem hagyta őt sokáig itt e sirmak völgyében. Thekla, miután egy fiat szült, kiben Dömsödinék eddig is bőségesen fizeti vissza a sors mindazon gyötrelmeket, mikkel ő másokat elhalmozott, férje embertelen üldözései és kínzásai következtében átköltözött ama boldogabb világba.

— Ez megint túlzás; meghalt mellbetegségre következtében.

— Legyen úgy. Nem is az a fő a dologban, amit mondani szándékozom. A másik leány *Lilla*, ki még tán szebb volt testvérénél, nem kevésbé lőn annál szerencsétlenebb is. Ön atyjának barátja, *Bálnai Körmös István*, ki akkor huszárkapitány és igen deli, férfias tekintetű ifjú vala, megismerkedett a leánnyal, s kevés idő alatt igen szoros viszony keletkezett kettek között. Bálnai megkérte a leány apjától annak kezét, de azt az öreg soha nem nyilvánított okokból tőle kereken s mindenkorra megtagadá; gyanítom ez okokat, de minthogy gyanúmmal itt ismét Dömsödit terhelném, s magamat félbeszakítani nem akarom, elhallgatok vele. A szerelmesek ekkor ahelyett, hogy magukat, mint illék, jól kisírva, egymásnak örök hűséget esküdtek, s egymást hovahamarább elfelejtették volna, módokról kezdtek gondolkozni, melyekkel vágyaik célját megközelíthessék, s azokat nemsokára találtak is. Titokban egy protestáns lelkésszel összedatták magukat, s élének azontúl mint férj és feleség. Az öreg Óvári nem tudta meg elébb a dolgot, mint mikor már annak következményeit tovább rejtegetni nem lehetett, s a leány kivallotta, hogy ő nő és anya. Eleget dúlt-fúlt, fenyegetőzött az öreg, de mit volt mit tenni, a dolog elannyira megtörtént, hogy meg nem történtté nem leheté többé tenni. Hanem mindamellét is szörnyen rejtegeté a dolgot; leányát fördőkre küldé, s annak fiát látni sem akará,

ámbár ha akarta, sem láthatta volna, mert Bálnai, mint a tigris, úgy féltette gyermekét, és hároméves koráig soha más szobában a gyermek nem aludt, mint az övében. A negyedik évben történt Theklának szerencsétlen vagy ön szerint *természetes halála*, melynek *természetességét* annyira szívére vette az öregúr, hogy azontúl becsülni kezdé másik vejét, s megengedé neki a házhoz járást és leányávali találkozhataást, sőt nem volt idegen az összeköttetés nyilvánossá tevésétől is, annyival is inkább, minthogy Bálnai tehetős, jó birtokú nemes volt, s mellén érdemjelül aranykeresztet és emlékpénzt is viselt. Ekkor fejlődött ki bizonyos titkos összeesküvés az országban, melynek célját mai napig nem tudom, de melynek, mint a később tett nyomozások mutatták, igen messze kiterjedőnek kellett lenni. Itt mutatta ki Dömsödi János fullánkját a maga teljes méreghatásával. Mint vádló lépett fel Mihály gróf ellen, és az összeesküvésben résztvevéssel vádolta őt. A szegény, harcban öszült becsületes arcú, tiszta jellemű férfi törvényszék elébe állított oly vétekekkel vádoltatva, melytől lelke irtózott; írásai bizonyítottak ellene, miket soha nem írt; jobbágyai esküdtek fejére megvesztegetve átkozott galád kezektől, s csak elmúlt tetteinek s addigi tiszta, hű ragaszkodásának köszönhette, hogy ősz fejét a gyalázatos haláltól megmenté, s büntetése élethosszú száműzetéssé lágyított. Képzelheti ön magának, mi jól eshetett e büntetéslágyítás az öreg grófnak, hisz a Szilárdyak honszeretetőket egyik a másiktól szokták öröklenni.

És barátja, mindig hű barátja, Bálnai, mikor megtudta Mihály úr ezen balesetét, búcsút vőn fiatal nejétől, egyetlen fiát testvére, *Körmös Gáspárra* bízta, ki — közbevetőleg mondva — igen becsületes ember volna, ha jellemtelen, fukar gazember nem volna, s a grófot önkénytesen követte a számkivetésbe. Emlékezhetik ön rá — még akkor ugyan kisfiú volt, alig öt vagy hat esztendő —, midőn ősz édesatyja sírva csókolta őnt — mint hitte — utószor életében, mily biztatóan ölelte őt át egy magas, sötét hajzatú férfiú. Az

én emlékemben még most is elevenen vannak rajzolva azon nap cseményei: a két hű barát nemes arcai s ez arcokon a magasztos fájdalom!

Elhagyták mindketten a hazát; isten ótalmába ajánlották kedveseiket, s elhagyták azokat is. De megemlékezett azokról, akinek nem ajánlották is, megemlékezett Dömsödi János, s mutatta is, hogy nem feledkezett el róluk. Megtudta, hogy Bálnai István egy időben Helvétiaiban jártakor a protestáns hitre tért át, s ezt tudára adta ipának, a vakbuzgó Óvárinak. Ha gyilkossággal vádolta volna Bálnait előtte, nem tett volna oly nagy hatást árulkodásával, mint így. Az apa rendkívüli dühbe jött; ha leányát hirtelenében el nem rejtik előle, talán mindjárt megöli, így azonban annak házassági szerződését össze-
téppte, agyonátkozta a bujdosó Bálnait, s valamennyi szeleket a nyakába kívánva neki, megesküdött mind a tizenkét apostolra, hogy leányát, ki sohasem volt még eddig senkinek is felesége, a legelső gazemberhez hozzáadja, aki megkéri. És a sors úgy akarta, hogy a legelső kérő is gazember legyen. De mégis ne hárítsunk mindent a vak sors nyakába . . . Itt ismét Dömsödi kezei munkálódtak; tudta, hogy van Bálnainak egy halálos ellensége, *Gyékény Márton* köznemes és a legkegyesebb külszínű farizeus, s hogy sehol úgy megátkozva nem leendne Bálnai felesége, kit ő férjestül és apóstul együtt szívéből gyűlölt, mintha ennek a körében kellene végigkínálnia életét. Ez a farizeus Dömsödi unszolására megkérte Lilla kezét, s kegyeskedő tettetési, hipokrita, álszent magaviselete által nagyhamar annyira megnyerte az öreg Óvári kegyét, hogy ez nem gondolt istennek tetszőbb dolgot cselekedhetni, mintha leányát, kinek már eddig is véghetetlen egzorcizmusokra lehetett szüksége, e jámbor, istenfélő karjai közé taszítja. És úgy lőn. Bálnai neje férje életében újra férjhez adatott, s neveztetett *Gyékény Mártonné* nemzetes asszonyomnak. Sok volna mind elmondani az általa négy hónapig kiállott kínszenvedések különféle neveit, elég legyen annyit említeni, hogy az egykor

imádandó szép asszony rövid idő alatt csak árnyéka lett egykori önmagának, s boldogtalan utóházassága negyedik havában, tehát a szokottnál jóval hamarabb egy gyönyörű kis leánykával ajándékozta meg szerencsés új férjét. Gyékény Márton uram azonban nem volt azon ember, ki minden jóvolta mellett is ily tünemény felett rendkívül örvendezett volna, sőt inkább annak tudata, hogy saját családjába van beoltva az általa leggyűlöltebb ember sarjadéka, a kétségbeesésig dühössé tevő őt. Volt mit szenvedni a szegény asszonnak s az ártatlan csecsemőnek; míg az öregúr roppant pénzüsszegekkel volt kénytelen vejétől engedékenységet vásárolni, hogy lármát ne üssön a dologból, csak Góliáth János volt, aki ilyenkor kacagott és tombolt örömeiben. Mindeddig abban a boldog hitben élt mindenki, hogy Bálnai élethosszú, önkényes számkivetésében örökké oda fog csavarogni, s majd valahol megeszik a krokodilusok, midőn egy kegyelmes királyi leirat következtében sokan a számkivetettek közül, s köztük Mihály gróf is engedelmet kaptak a visszatérhetésre, s nem került bele négy hónap, hogy a bocsánatlevél köröztetése után Mihály úr és Bálnai ismét visszatértek. Képzeltetni azt az indulatot, melyet érzett a megtérő férj, midőn nejét más hitvestársául találta. Egy hónap múlva az öreg Óvári megszökött Magyarországból, annyira üldözte őt nejeért Bálnai, kitől megválni Gyékény Márton sehogy sem akart részint azért, hogy ellenségén bosszúját állhassa, részint hogy neje hozományát továbbra is birtokában tarthassa. Bálnai pört indított ellene, de melynek sem ő, sem Lilla nem érték végét, egy s ugyanaz nap haltak meg mindketten; persze ezek is nagyon természetesen múltak ki a világból, noha orvosi boncolás után nem kevés patkánymáreg fedezett fel belsejökben.

— Ez elég borzasztó eset — szólt közbe a gróf.

— Óh, a borzasztója még ezután jön. Bálnai meghalván, miután őrajta kívül senki a szükséges pöriratokat, többek közt a nála volt házassági kötés párját előmutatni nem tudta, a

házasságot megerősítő protestáns lelkész pedig az ellenfelektől magára hagyván ijeszteni, a megkezdett kétes kimenetelű pör felfüggesztetett. Azonban Gyékény Mártonnak sem volt mit örülnie győzedelmén. Ipa, az öreg Óvári férfiutód nélkül halálózván meg, vagyonait elfoglalta a királyi ügynök; a leányágot illető jószágokat pedig Dömsödi keríté kezébe. És Dömsödi ellen sohasem mert pörölni Gyékény Márton, hanem arra várt, hogy majd ha az meghal, és titkait magával viszi a sírba, akkor aztán visszaköveteli örököseitől a magáét. Ezalatt a kislyány, kit szinte anyja nevére kereszteltek, fölnevedett anélkül, hogy tudta volna, hogy más is van az életben, mint nyomor és fájdalom és kínszenvedések. Gyékény jól tudta, hogy e leány, aki őt apjának nevezi, ellenségének leánya, kit a haszonlesés miatt el nem űzhetett házától, sőt inkább gondoskodnia kellett róla, hogy az még csak el se szökhessék onnét, s ezen gyöttrő dilemma közé szorulva kin tölthette hamarább bosszúját, mint a kis *Lillán*, kinek keserves sírása naponkint a szomszédba hangzék széjjel. Márton szomszédjában lakott Bálnai testvére, a fukar és magába vonult Gáspár, kinek házában olykor megfordult Bálnai elsőszülöttje, *István*, ki mostanában az *-i kollégiumban a lelkészi pályára készül. Erős, hajthatlan jellem. Kissé darabos az iskolai zárt élet hiányos volta miatt, de annál romlatlanabb lelkületű. Ez megismerte Lillát. Azt természetesen nem tudta, nem is tudhatta, hogy egy atyja és egy anyja volt mindkettőjüknek, mert Gáspár nagybátyján kívül eredetéről senki sem világosíthatta fel, az pedig nem is olyan ember volt, akitől ingyen megtudhatni valamit. Tehát megismerte a leányt, megszánta annak elhagyott voltát s örökös kínoztatását, s egy napon magával elszöktette . . . Már most mi fog ebből következhetni? A gyermekek nem tudják, hogy egymáshoz mily közel rokonságban állanak. Testvérek. Szépek mind a ketten. Kivált a leánya legeszeményibb szépség arca, termetre és lélekre. Tele költői érzelmekkel, tűzláng fantáziával. Az ifjú nem kevésbé szép,

férfias jellem és tekintet, kinek önzéstelen hű nyájassága lehetlen, hogy meg ne nyerje az eddig csak fájdalokat és durva üldözéseket tapasztalt lányka szívét. S mi lesz belőle? Szeretni fogják egymást, a legőrültebb szerelemmel. Még ez eddig nem baj. A fiú becsületes ember, jól végzett, s nagyhamar valamely szerény kis lelkészi állomást fog nyerni, s szerelme tárgyát nőül veszi. Így fognak élni boldogul három-négy évig; lesznek gyermekeik, fiak és leányok. Ekkor fog ez a gazember előállni — mert hogy az egész az ő cselszövénye, úgy hiszem, mint az eget fejem felett —, s fel fogja világosítani a két házastárs között létező testvéri viszonyt.

— Huh! Hisz ez a gondolat képes volna az embert megtévelyteni.

— Ugye veszteni kezdjük közönyösségünket?

— Az istenért! ezen segíteni kell. Tudtokra kell adni előre a veszélyt, melyben forognak.

— Csakhogy az már aligha lenne előre. Hat hónapja, mióta *városában élnek mind a ketten. A fiú titkol minden köztük létező viszonyt, s titokban a leggyöngédebb gondoskodással forgolódik a leány körül, s ha valaki felőle kérdezősködik, nagyon rossz néven veszi, mint ezt bátyám, az öreg Rónai, ki ott helyben pusztabíró, s a fiút igen szereti, saját magán tapasztalá.

Leandert mód nélkül meghatotta a történet. Bármint titkolá is, bármint akarta hidegvérűen mellőzni gyanúit, ismerte Góliáthot egész gonosztevői képességében, s itt úgy csomóra voltak szedve a háló fonalai, a dolog rejtelmes menete oly egymásból folyó és kiszámított, hogy szinte lehetne látni a pókot, mely hálóját szövi. És a háló két, gyanút és veszélyt nem ismerő ártatlan lény feje fölött kiterjesztve, kik még csak nevét sem hallották közös ellenségöknek, annál kevésbé tudhatják, hogy miért üldözi őket a sors képében egy átalkodott, rovásra haragvó nem ember. És e két esendő lény az, kiket a meghalt Mihály gróf úgy szeretett, mint saját gyermekeit, s

kiket utósó áldásában saját fiával együvé foglalt, de akiken ez áldás nem fogott, s kiknek sorsáért fiától fog majd egyszer számat kérni ott a szivárványok boltozatán felül, honnét a föl nem törölt könnyek hullását számlálja.

— Vádol a lélek — szólt arcára tapasztva kezét az ifjú gróf. — Vádol a lélek, hogy őket így el tudtam felejteni, pedig ha egy népet tennék is boldoggá, de ha őket el hagytam veszni, nem mehetnék nyugodtan ki az életből.

— Ön erről nem tehet — szólt közbe Rónai —, legalább még eddig nem tehetett; vagy azt hiszi ön, hogyha legkisebb sikerét várhattam volna az ön közbelépésének, nem siettem volna érző szívéhez folyamodni? De ezzel nem lett volna segítve. Ön csak azt tehetette volna, mit az öreg gróf tett, vagy valami olyast, ki, hogy a gyermeknek sorsán könnyebbítsen, pazar bőkezűségével árasztotta el őket, és éppen e bőkezűség verte be azoknak fejét; nagy mennyiségű öszvegeket küldözött Körmös Gáspárnak, hogy unokaöccse ügyefogyott sorsán könnyebbítsen vele. Ez pedig annál inkább rajta volt, hogy ama bőven kamatozó ügyefogyott sors valahogy jobbra ne változzék; ugyanígy akarta Gyékény Mártont is megvesztegetni, éppen a legfájóbb oldaláról szurkálva ezáltal az embert, mintegy figyelmeztetvén rá, hogy az őt bosszantó titoknak más is birtokában van, védője akar lenni annak, kit ő üldöz. Tehát előlegesen segíteni nem lehetett, a történeendőket megjósolni szinte lehetetlen volt, s hogy jóvá tenni lehetséges-e, azt az isten tudja.

— Lehet — szólt elhatározott erővel Leander, és arca sugárzó lőn, mint egy diadalra menő hadvezéré, homlokán ilyenkor valami nagyszerű fennköltség látszott, szemei lobogtak.

— Lehet! — ismétlé, s igaz hévvel rázta meg Rónai kezét, ki mélyen tekintett az ifjú szemei közé, mintha gondolatjait akarná meglátni.

Nemes elhatározottság ült a gróf homlokán.

— Ők mentve vannak — mondá magában Rónai könnyebbülten.

★ ★ ★

Másnap Szilárdy Leander egyedül, minden kísérő nélkül elutazott.

A SZALMAGUNYHÓ

*Sem rózsza nem leszek,
Sem galamb nem leszek,
Mert én édes rózsám
Csak a tiéd leszek.*
Népdal.

Merülj fel képzeletimben ifjú gondolatim bölcsője, kies Alföld! Terítsd ki lelkem szemei előtt végtelen rónáidat! Mutasd fel emlékemben délibábos pusztáid nagyszerű képeit s mezőidet, miknek láthatára nincs! Hadd lássam őket még egyszer, hadd szíjam lelkembe arcod vonásait, hadd fesselek le ország-világ előtt, mint egy ifjú menyasszonyt, s hadd mondjam akkor: Íme ez oltárkép, ez eszményképe a paradicsomnak, melynek ege, földje oly anyai kegyelettel mosolyg, e nagyszerű templom, az én hazám!

Nézzétek őt! A nap verőfényben mosolyg le reá; füveiben a harmat gyémántja tündököl; mezője ki van hímezve, mint egy oltárszőnyeg.

A szem kifárad, míg végtelen láthatárát bejárja, azon láthatárt, melyet sem hegy, sem kőhalmok nem korlátoznak — mely egyenesen az égben végződik.

Távol, a halványuló zöld messzeségben átlátszó ködtenger rezeg lassúdan hullámozva, mint egy zöld óceán. Az a délibáb.

S amott, túl a ködökön, a félhomályban egy népes város hegyes tornyai látszanak, mely körül sűrű fáktól körzött tanyák vannak elszórva.

A levegőben a pacsirták énekelnek, lábainknál a gyöngyvirág nyílik, a távol mezők zöldjébe ezer színű virágok zománca olvad — a pásztorhalmok körül nyájak legelnek, kolompjaik csengése a pásztorfurulyák danáival vegyülve oly idillszerű! . . .

Az ég tengerében rózsák és liliomok fellegei úsznak.

Egy kellemes nyárfaerdő végén áll egy kis szalmával fedett tanya; falai folyondárral ellepve, udvara közepén nagy olajfa, kerítése virágzó vadjázmin, belül rajta virágzó málvarózsák sorai vonulnak. A ház oly kellemes helyzetű, kinézése oly élvezetigérő, hogy láttára érző embernek ezer boldog gondolatai támadnak nyugalmas, édes házi életről. A célját elért boldogság reménye mosolyogva simogatja az ember érzéseit, ölébe veszi a hívő szívet, elringatja, és ad neki szebbnél szebb álmokat, és ígér neki, mint hízelgő dajka a kedvenc csecsemőnek, szép játékszereket, édes csókokat, ölelő kart, hű szívet, meleg tűzhelyt és meleg kebelt, mosolygó eget és mosolygó szemeket, puha fekhelyt, ősi földön termett istenáldotta kenyeret, szalmagunyhót és elégültséget.

E kis ház előtt kedves árnyékú szőlőlugas áll, melynek közepén zöld gypágy van rakva. E gypágyon egy fiatal lyánka ül; ölében sötétzöld szőlőlevelekre pirosuló szárcák vannak elhintve, s ez illatos szárcáknak jutott azon szerencse, hogy a kedves helyről szemenként egy a lyánka mellett ülő ifjú ajkaihoz vándoroljanak.

Érdekes egy pár alak; a lyánka fehér habkönnyű öltönyében, mely alatt szilfidi termete a leggyöngédebb közrajzokban tűnt elő; a festőien szép, tojásdad arc, melynek friss rózsaszínével csodaszépen vegyül a hanyatló nap aranyvilága; a sötétfekete szemek, mik fölött hosszú selyem szempillák tartanak árnyékot; a gyermekien teljes ajkak és ez arc körül simított atlaszfényű hajfürtök, mik gazdag tekercsekben hullanak le vállaira, s a minden vonásokban, minden mozdulatokban magát kedvesen jellemző báj és eszményi ártatlanság első tekintetre is megragadják az emberben mindazt, mi érez és eszmél: szívet, lelket és észet.

Az ifjú a helyzetek azon legkellemesebbikében volt, melyet tapasztalhattak, kik egykor boldogul szerettek, a szerelem azon kifejlődési szakában, midőn a hölgy ragaszkodó,

szende bizalma a legédesebb odaadással jogosítja a szeretőt meghittebb szabadságokra, míg ez saját magától látszik őrizni annak gyanútlan ártatlanságát, nehogy a virágot, mely egykor úgyszólván az ő keblén fog kinyílni, még bimbójában letörje. Ez a legszebb jelenet a boldog házasság előzményeiből.

Az említett ifjút alighanem láttuk már valahol, csakhogy más alakban. Ez a sasorr, ezen tele ajkak, az ép tekintetű, élet-erős arc, ez izmos termet, mintha már egyszer megjelentek volna előttünk, csakhogy nem úgy, mint most; nem kerek pörge kalappal fején, zsinóros és apró ezüstgombokkal rakott dolmányban, mely félvállára van vetve. Domború mellét aranyvirágú zöld selyemmellény fedi, apró aranygombokra; karjain borjúszerű inge hímzett szegélyei lobognak.

Ez ifjú a környéken Rónai Sándor név alatt ismeretes, s az öreg Rónai pusztabíró rokonának tartatik.

A lyánka az ifjú fejére teszi kezét, s annak apró fürtökbe göndörült hajával játszik.

Az ifjú átöleli a lyánka karcsú derekát, s szemével hosszasan szeméibe tekint; a lyánka keze az ő kezében van és reszket. A lyánka szemei nem bírják el az ő tekintetét, s arca elpirul, szeméit lesütüti. Az ifjú megközelíti ajkaival a lyánka ajkait, de nem csókolja meg. Arcát visszavonja, s a lyánka kezét elereszti.

— Már távozni készülsz? — akará a lyánka mondani, de nem azt mondta. — Eredj már — szólt az ifjút gyöngéden eltolva magától —, nézd, késő este lesz. Tudta, hogy ifja nem egykönnyen fog szót fogadni.

— Leány — szólt az ifjú összefont kezeit térdére nyugtatva. — Voltak-e valaha sejtelmeid? Megérezted-e valaha előre, ha bú, ha öröm várakozott reád? Azt a jövőmondó érzést, melynek okát ki nem magyarázhatja az ember? Azt a kellemetlen, gondszerű szívdobbanást, mely legnyugodtabb örömei közepett megszólítja a pihenő lelket, s egy fekete táblára mutat, melyre semmi sincs írva, de amely fekete, mint a jövő titkai? . . .

A lyánka arcán hirtelen keletkező búskomolyság vonult végig, mint mikor a napfényes mezőn az égen úszó felhők árnyékai futnak keresztül; egész tekintete elváltozott, valami homályos költői halaványság foglalt rajta hirtelen helyet, merev, szoborszerűvé változtatva a gyöngéd vonásokat, szemei tágan, feszülten néztek a távolba, mintha a világon keresztül s azután ön lelkébe nézett volna velök, homályos, mástól nem látett tárgyak átvonultát szemlélve mindkettőben. Ajkai és homloka látnoki, rejtelmes kifejezést nyertek; látszék, hogy szokatlan húr van megpendítve lelkületében; aztán hirtelen összeborzadt, s keblébe vonva szép fejét, félénk szelíden bútt kedvese ölébe; az átölelte őt gyöngéden, térdeire emelte és magához szorítá.

— Nézd! — szólt a leány szokatlan, vad, költői hatállyal, s egyik karjával ifja fejét voná magához, másikkal a csillagosodó égre mutatott. — Amott azon négy csillag között van egy kicsiny, de fényes csillag, oly szépen szokott ragyogni! Azt hiszem, hogy e csillagnak összefüggése van az én sorsommal. Miért? Nem tudom, de hiszem és érzem, hogy ha e csillag tisztán ragyog, én is szokatlanul örülök, s ha homályosan sápadva kél; szomorúságot hoz számomra és bánatot. Ládd, most is mily sápadozó, mily szomorú, mintha sírna; a többi mind fényesen tündököl, csak ez az egy reszket halvány fényben. Hát neked van-e csillagod?

— Van, de az enyim közelebb van, mint a tied; nem is oly halvány, mint a tied; szebb is, mint a többi csillag az égen, mert az enyém itt van karjaim közt.

A lyánka reszketve hajlék a hízelgőhöz.

Az ifjú érzé, mint remegnek gyöngéd tagjai keblén, pedig a nyári est langyos volt és kellemes.

— Nem tudom, álmodtam-e vagy hallottam valakitől — mond a hölgy —, hogy minden embernek egy csillaga és egy virága van, mely iránt úgy érez, mint testvér testvére iránt. Ismered-e a turbánliliomot? Nem szép virág, nem kedves,

senki sem szereti, és énnekem mégis kedvenc virágom ez, talán azért, mert oly magánosan, oly rejtetten lakik, sötét avas erdők mélyében, vad zuhatagok köves medreiben. A szentkirályi erdőben láttam ily virágot; egy csermely tócsájából nőtt ki, mely sötétkék színű volt a fölbe hajló bodzafa gyümölcszeitől, naponkint mértföldnyi utat tettem hozzá, hogy megláthassam. Más nem találja szépeknek májfoltos virágharangjait, én bámultam azokat; más nem érzi szagát, én újszerű, lélekemelő illatot szíttam belőle; vágyva lestem, mint nyílik ki egyik bimbaja a másik után, s mint hervad el egyik virága a másik után; gyakran késő délutánokig mulatkoztam vele, s mikor elváltam tőle, úgy tetszék, mintha kibeszéltem volna magamat valakivel, s nemegyszer történt, hogy éppen vele álmodtam. Tegnap, amint ismét elmentem azt meglátogatni, oly valami nyomást éreztem szívem körül, mintha sejtettem volna, hogy nem fogok benne gyönyörködni többé. Jól éreztem: ott feküdt letörve a víz színén, virágai el voltak hervadva, s szétépett levelei ázottan úszkáltak a vízen. Azóta úgy érzem, mintha lelkem egyik része halt volna meg, kivált ...

Reszketve elhallgatott a lyánka.

— Kivált? — kérdé feszült figyelemmel ifja.

— Midőn az átfeketült víz színére áthajoltam, hogy kedvenc virágomat belőle kivegyem, a fekete víztükörben egy idegen arcot láttam meg, mintha vállamon keresztül reám nézett volna ...

— Egy idegen arcot? — kérdé megütközve a szerető.

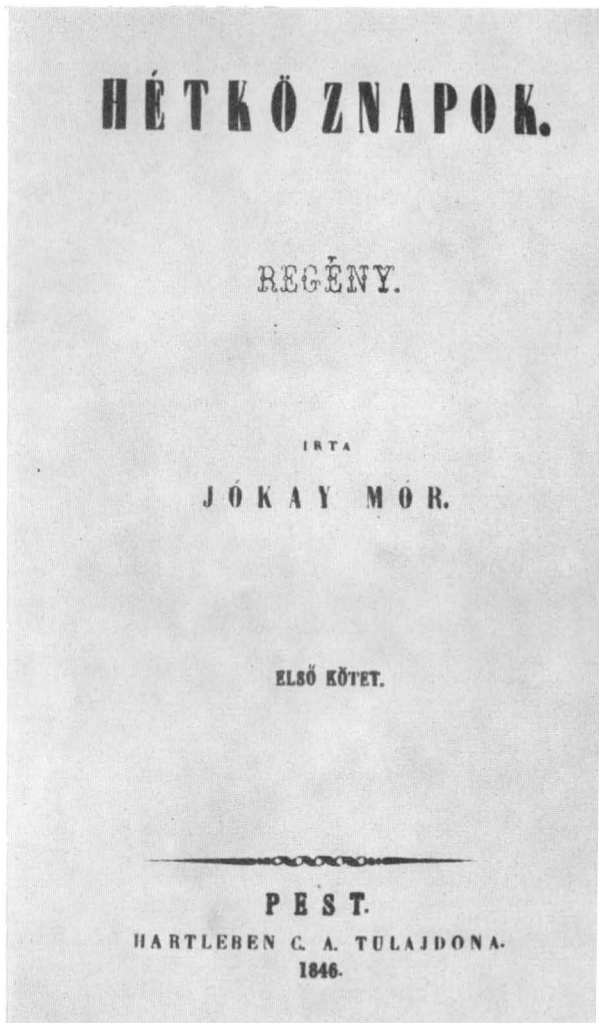
— Lehet, hogy csak képzelém; nem is merem még senkinek mondani, félttem, hogy kinevetnek vele, mert amint ijedve felsikolték, már akkor nem láttam azt sehoh, s a bozótot nem merem kutatni.

— Minő volt? ... haja? ... vonásai? ... Nem tudnál emlékezni felőle? ...

— Óh, mintha most is előttem lebegne! Azok az egymáshoz közel álló szemek, a sűrű szemöldök, a kicsinyke áll, a föl-

Jókai önarcképe 18 éves korában

A *Hétköznapi* első kiadásának borítéklapja (1846)

S oszlop aljon mindenk sziveben,
 Oly magas, hogy égbe utkozik,
 A' hataron, hol nyilvános élet
 És családi lét érintkezik.
 S ezimerul rajt szeretet díszeljen,
 Szeretet, melynek gyzmoltosa tett, —
 És a' jelszo, benne m'ly ragyogjon:
 A' honadv' s' családi becsület!

Oh, ha egykor így találhatnánk,
 Drága, kedves, szép zempléni föld, —
 Ha keblednek minden dobbanása
 Egy-egy életlangot tetre költ:
 Veghetetlen lesz akkor szivemben
 A' viszont udvozet kezdala:
 S addig is ringasson hajlemben
 A' remenyek nyajas angyala!
 N e y.

A' FUKAR VÉGPERCZEI.

Halványan pislog a' mécs a' haldokló fukar ágyánál. — A' mécs élete hosszúbb leend, mint azé, ki azt meggyújtotta. — A' kóros öreget rázza a' hideg; fogai vacognak 's az ágya fejénél virasztó halál lehelle: hideg verejtékben gyülik meg homlokán — — és senki — senki sincs, ki azt letörülné, ki utolsó imádságot mondana el a' haldokló előtt, ki zavaros szemeit az örök álomra lefogna... még csak egy kutyája sincs, mely halálát megordítsa.

Ilyen rideg a' fukar kimulása.

Csak egy ember jelent meg éjjelenként ablaka alatt 's az halalos ellen-sége volt, Gyekény Márton, ki a' beteg gyér almaid ilyen szavakkal zavarta fel koronkét: 'Vén zsugori!... alszol-e? ... Én vagyok itt közeledben, halalos ellenséged, ... kívánom, hogy ne legyen csendes kimulásod...' És a' kísértő eljött este, eljött éjfélkor, eljött a' hajnal előtt, átkokat kiáltani be a' haldokló ablakán: — kérlelhetlen volt ő, mint a' halál.

Éjfél nem messze már, ... a' lélekzet rövidül, ... a' szemek egy résztvevő arczót keresnek és — nem találják; ... a' pénzesláda mellett egy hosszú gyaluatlan fenyűkoporsó nyúlik; ... a' vén Gáspár nem retteg a' haláltól, hanem attól, hogy pénzeit nem viheti magával. ...

A' teremő ige ezt mondta: ember, birjad a' földet! Az enyészet ezt mondja: föld, birjad az embert! És az ember szegényen megy ki a' világból, mint bele jött és Körnös Gáspár nem fogja többé pénzeit megszámlálni.

Lehunyta szemét és azt hívé, hogy megholt, és rémlék előtte, mintha a' megholtak álmodnának és álmodott iszonyukat. ... Kinészi jelentek meg előtte, a' világ öt részei látták őket vandorolni; piszkosan, kopottan jártak közül kézre azok, hosszú utakat vandoroltak idegen országokba 's siralmas pengésök emlegetni látszott a' nyugalom hajdani éveit 's a' gyöngeződen szerető Gáspár apóst.

És azt álmoda tovább Gáspár, mintha ő is egyike volna azon aranyok-

Pécs - Kört 15. 1810.

Kedves anyám!

É kint az éj egy somori emlékeim néző nem vártam velem. Egy kedves időtöltés,
hanem már azon is túl vagyok. - az állami ügyekbe beavatott, ha
nem ottal nézővel majd csak elvált eddig, míg mindenek között
hasznos ügyek. - et végigmenet folytatás. Itt van, már van hennig
is, a kései bejegyzés és azután állítottam a könyvtársággal. Ha
eladtam, fogom ajánlani a könyvtár hátrahagyott. - et de azáltal
is van, már újra a vésztől, valahán majd csak elterjedt.
It a napja még nem tudom.

Hogy mindig mindenben legyen az adataim, az a felgy
hogy minő feltevéssel adhatom ki a végzettem; lehet, hogy egész
éppolyan itt szólhat, legfeljebb is egy pár napos emlékeztetés
haza; - jóvá tudtam azonban bizonyosra fogat írni, ha az
nem lenne, egy vésztől egy kézi munka lesz.

Érdemes tudni anyám, hogy mindenek között a legkedves
német urambátyámat, a Haris - a két szó - kérés is minden
jóvá írásomra is nézővel tudni anyámmal.

Kedves anyám fia. Hódy

innen majd ezt a minden lapotban említett életrajz után éppolyan az az által
is kérésre érkezik. Ha

Jókai levele édesanyjának, melyben beszámol a Hétköznapokról

felé tolt szőke haj s az egészen uralkodó baljóslatú kifejezés, mindezt soha nem tudnám elfelejteni; sőt sokszor, ha elmélázok a külvilág ezer tárgyai felett, úgy tetszik, mintha az egész mindenség az ő arcáival volna tele, főleg a felhők között igen sokszor látok hozzá hasonló, bántó alakokat. Csak a vér-csillag* és a böléndek ellenében érzek oly félelmet és taszító undort, mint ez arc iránt.

Az ifjú szemeiből villámok lövelltek, haragvó villámai a nem várt fölfedezésnek; a leányka szinte megijedt tőle.

— Tehát ismét és ismét kell veled találkoznom? . . . Miért, hogy éppen ott kell lenned, hol az én utam visz keresztül? Miért, hogy éppen én és te — és szüntelen én és te jövünk össze? Mintha egymás vesztére volnánk átkozva a világra . . . ?

— Te is láttad őt? — kérde félénk-bizalmasan a leányka.

Az ifjú kihívólag tekintve körül, mintha azt sejtene, hogy újólág közelében van az ismert kísértő. Az éj hallgatott, csak az estfuvallat susogott a lugas levelei között.

— De hát nem istenkísértés-e ez ily egyedül, távol minden emberi lénytől, távol minden segélytől, a puszta erdejének tövében laknod? Miért nem akarsz a városba átköltözni?

— *Mert az, kinek határtalan hatalma van lelkem fölött,* így akarja. Távol lenni minden emberi lehelettől: ez az ő akaratja. Egy kutyát, egy imakönyvet adott kezembe és így szólt:

— Semmitől se félj! Hol ember nem lakik, ott bátran lehet élni. Ezen eb nagy filozóf, ki nem állhatja az emberi arcot; hízelegj neki, és ez távol fogja őket tőled tartani; a kísértetek ellen pedig megvéd az isten. Midőn egy este remegve megvallám neki, hogy egy ismeretlen ifjút szoktam az ő neve mellé imádságaim közé szőni, nyugodt vérrel csak ezt felelé:

„— Jó, vigyázz magadra! Nem mind angyal az, kinek arca szép; azon út, mely a paradicsomba visz, éppen tőszomszédja annak, mely a kétségbeesés házához vezet; ha emerre találnál

* A Mars

tévedni, egy jó tanácsot adok: végy cukrot, és olvaszd fel tiszta vízben, s tedd félre, hadd álljon és rohadjon meg! Félév múlva életlő méreg lesz belőle; lehet idő, hogy hasznát vedsed.”

— És kicsoda ez irtózatoss ember, kinek oly nagy hatalma van feletted? — kérdé az ifjú, s keble aggódva hullámozott fel s alá.

A leányka szorosán simult hozzá, s ajkát elfedve kezével titkolózva súgá fülébe: „testvérem”; azután összerezent, mintha megbánta volna, hogy e szót kimondá.

Az ifjú szívéől nehéz kő, nehéz aggodalom gördült le, de csodálkozó meglepetés foglalta el helyét.

— Honnan tudhatja ezt? — kérdé magában, és nem bírt rá megfelelni. „Tehát testvérét ismeri?”

Ezen ifjú gróf Szilárdy Leander volt, kinek megholt édesatyja végrendeletében e kötelességet hagyta hátra: „Bolgítsd barátom gyermekeit!” S miután keblében e parancs titoknokának aggodalmas előadása által kétszeres erővel élénkült fel, nem nyugvék addig, míg ennek, bárha csak részleg is, eleget nem tőn.

Előre értesülvén, hogy Bálnaiban egyike lakik azon embergyűlölő szellemeknek, kikhez hízelgéssel, jótéttel közéleteni nem lehet, ki az ajánlkózótól csak e diogéni szókkal kérne szolgálatot: „Eredj előlem!”, szállást az öreg Rónainál vőn, ki akkor Monostoron pusztabíró s Bálnainak jó ismerőse volt, s azt tervéről értesítvén, Rónai Sándor név alatt rokonának adá ki magát; itt és így nyert alkalmat a rejtélyes testvérek megismerésére. Ritkán találta őket együtt, akkor is oly aggodalmas titokőrző tartózkodásban, hogy a félt rejtelem nyomára a jelen percig nem akadhatott.

De közbejött egy igen egyszerű körülmény, melynek később igen sokszerű következményei lőnek, legelső okozatja pedig az lett, hogy Leander mélyebben talált az atyai végrendelet teljesítésébe bocsátkozni, mint azt egyelőre hitte volna.

A kis Lilla azon idő óta, hogy a mostoha házat elhagyá, mind alakra, mind bensőre nézve ideálszéppé kezdte fejleni. A gyermekded, telt vonások szűzi klasszicitásba olvadtak át, az ajk nemesült, a szemek bolygótüze csillagfényé tisztult, a könnyű termet remek idomzatúvá fejlődék. A leány oly szép lőn, hogy ki egyszer meglátta, sohasem felejté el többet.

S ehhez járulva ama költői hajlam, mely a tartós magány elvonultságában, a különben is ábrándokkal ellepett kedélyen uralkodóvá lőn, a gondolatoknak ama fennkölt szárnyalása, a legegyszerűbb népköltészet hangulatában; az érzelmek nemes emelkedettsége, a romlatlan szívépség s mint mesés maradvány a vadon ősidőkből, a legtisztább, a legszentebb ártatlanság, s egyéb ily ritka apróságok egyelőre úgy megragadák Leander figyelmét, hogy egy cseppet sem bánta volna, ha az atyai hagyomány sokkal szigorúbb részletességgel fejté vala ki a végparancsot, miből természetesen az következett, hogy addig-addig értelmezgeté a végrendeletet, míglen rá is akadt annak igazi értelmére — a szép kis védenckébe veszedelmesen beleszeretvén.

Naponként erősebb lőn meggyőződése, hogy e hölgyben oly kincset fedezett föl, minőt ez ideig hiában keresett, hogy benne lelkének mására talált, s e találkozás mindkettőjökre nézve új világot, új lelket, új életet teremte.

Mennyivel különböző a természet gyermekének minden lélekmozdulata a mívelt világ korlátozott röptű szellemvonaglásaitól, mely önmagát költészetnek nevezi! Pedig költészet nincsen sehhol, csak az érzelmek tökélyes összhangzásában, s ezt semmi nem eszközli a természetén kívűl.

A pacsirta énekel odafenn, a természet gyermekének lelke ott szállong vele a magasban, s énekének minden hangját érti és érezi; testvérenek nevezi a csermelyt, melynek kristályvizéből iszik, andalogva hever annak füves partján, s ha tükrébe letekint, isten képét látja benne saját arculatán. Belát a derült ég boltozatlan ürébe, s lelke túlviszi a szem lát-

határán. Mindenik csillaggal ismerős; tudja, melyik közöttük a jó, melyik a baljóslatú; érzi a bűverőt, mellyel a telehold széldíti magához a föld lakóját, s a nap arany világú melegében ismeri az áldó szellemet, ki a világot és az örömeket teremté. Talány előtte a természet minden tüneménye, de szavakat hall, és dolgokat lát, miket nem hall és nem lát senki más; ismeretei újak és különcek. A délibáb eszményi panorámája, a világos mindenség kitárt könyv, melyből fénylato lelke olvas. Nevéről nevez mindegyik virágot, s szellemeket tulajdonít nekik; a szomorú árvalányhaj, a sötéten uralkodó királyi zászpa, a szabad sziklák virága, a kököracs, a zsarnok ördögboroda, az undok pöfeteg, az ábrándos napraforgó, mind ismerői, s köztük részvétét vagy utálatát megosztja. Ő érti a langy estfuvallat beszédét, mely a mező illatos virágait megy látogatni; tudja, miért oly hideg, miért oly haragos az őszi zivatar, mely szerelme leányait, a virágokat nem találja többé, s a fergeteg mennydörgő szavában ki légyen, ki oly világrendítve szól; tudja, miért sárgul meg, miért hull le a falevél, ha a nap megszűn melegíteni, s a csalogány miért énekel csak tavasszal és csak éjszaka. Álmai mindegyike egy-egy tündér lámpa, melynek a szív lapjára rajzolt varázsképeiből jósmagyarázatokot alkot; egész élete egy regény, melyben csak emberek nem visznek szerepet, s ihletett magányát nem látogatja más, mint az isten szeme és az álom.

Minő lehet ily lény szívében a szerelem, ez a minden indulatok napja, a költészet költészete, mit csak tükörből tanul ismerni a művelt világ, s divatul szokja el egyik a másikától, vagy könyveiből oltja át az érzést éretlen, korcs gyümölcsöket termő szívébe? Minő lehet ily lény szíve a szerelemben, az a romlatlan, éperejű szív, mely, mintha akkor került volna ki isten teremtő kezéből, tiszta és öröklángú, melynek indulatai nagyok és magasztosak, érzelmei igazak, vágyai fennkölték, ragaszkodása hű? Ilyen lehetett az első nő, ki az első szerelmet hozta magával alá az égből.

Vannak rokon lelkek, kik gyakran egy időben, egy közös gondolatot szülnek, mintha csak egy *két* alakban ható életmű volnának, vagy mintha az örök teremtő erő, egyetlen életeszmét kettészakítva, azt két lényé változtatta volna, kik egymást vágyva keresik, és talán az életben soha meg nem találják; de ha megtalálják, egyetlen tekintet elég számukra, hogy egymásban a keresett félre ráismerjenek.

Leander, mióta Lillát megismeré, feledte, hogy rangja mily magas; a lélek magassága előtt letörpül minden rangfokozat, a két rokon lélek egymással egyenlőnek érezte magát.

Nem kérdék, nem is mondák egymásnak, hogy mit éreznek; nem esküdtek, nem vallottak egymásnak szerelmet, nem hízelegtek mézes szavakban, de értettek minden pillanatot egymás szemében, s mondhatlanul érezték egymás érzéscit. *Ez a szerelem delejhatalma.*

IFJABB DÖMSÖDI GÓLIÁTH PÉTER

*Az én búcsúzsom nem lesz hosszú,
Csak egy szóból álló, de szomorú.*

Népdal

Az alkony pírja lehamvadt az égről. Hold és csillagok jöttek fel helyébe; langy estszél repkedett pillangószárnyakon az illatos mezők felett; a boráglugasból ábrándos suttogás és élveteg sóhajok méla hangjai vegyültek bele.

Négy alak megy sötéten közelítve a magános lak felé; fel-feltekintenek a holdra s átkozzák, miért oly világos. A nyárfaerdő végén megállanak.

Egy közülök spanyol köpönyegben, előkelő, halvány arculattal körültekint, s rámutat a magányos tanyára, mintha egy gonosz lélek küldene kinyújtott kézzel néma átkot veszendő áldozatára.

— Ez a tündér laka — kérdé szűrő hangnyomattal egy másik vele jött alak, kinek a felhajtott szájrétű köpönyeggallér és lenyomott talján sipka közül csak hegyes ormánya látszik —, ahol leányt akart uraságod ölelni, aztán kutyát fogott?

— Hű-hűm? — megszólala egy harmadik póregatyás nép, kinek feje nem igen van messze vállaitól. — Hát a nagyságos úrnak is foghagymás volt az orra attól a szép leánytól? Hej, aki áldója van! Ismerek ám én pedig egy legényt, kinek későn, korán szabad járkelte van abba a tanyába, s olykor úgy fordul, hogy éjfél után lovagol el onnét, aztán még a kutya sem mordul rá.

— Nem úgy, mint a nagyságos úrra . . . hahaha! Őkegyére a tündérke ráhusította az ebet, mikor legyeskedni kezdett körülötte.

— Hallgass! — szólt a halvány arcú, s mérgesen oldalba dőfte a százgallérú ingerkedőt.

— Bizony — folytatá a nyakatlan pőre fickó —, az nem isten állatja —, a kutyát akarván definiálni —, két lábát nem bírja mozdítani, s a másik kettőn mégis akkorákat ugrik, mint a bakkecske; mérges, mint a hörcsök; akit az egyszer megszorít, ha addig él is, belekóstol a lába kásájába.

— Csitt... mi az ott, a sövény mellett... paripa?

— A biz a... Mondom, hogy most is ott szedi az úrfi az epret.

A halvány arcú szemei pokolian vad világgal fénylettek; leveté köpenyét, s alula egy hosszú, fényes tört vonva elé megindult s kiálta:

— Kövessetek!

— Majd bizony! Hát a mennykő mire való — válaszolt a negyedik, egy görbe lábú szennyes betyár. — Nem ettem gombát, hogy azzal az istennyila öklüvel összetűzzek; inkább egy regement liszteshurkába (chevaux légers-ek) kötök bele, mint ebbe a veszedelem adtába, sz' így morzsolna össze mind a négyülnket egy kezével e.

— Már az igaz — erősíté a hasba-melles legény negédesen vonogatva magát —, az az ember ördöggel atyafias; egypár réz kétgarasost oly könnyen tör ketté, mint egy vajas pogácsát, s egy három esztendő s jegenyefát félkézzel kiránt helyéből.

— De még magamnak sincsen ám több egy nyakamnál — szólt a hegyes ormányú. — Ha akarja uraságod, várja meg, míg eleblából boldog vetélytársa; ha nem akarja, menjen; tudom, gúzszt csavar belőle.

— Gyáva nép! — mormogá magában a halvány arcú, s kilépett az erdő árnyékából; nem gondolá meg, hogy társainak egyike sem szerelmes, egyedül csak őbenne égett a szenvedély pynchennája. Sovány, élvezetaszalta termete reszketett a lángoló vér féktelen vágyai miatt; kezébe szorítá törét, s a tanyához lappangott. Benn az udvaron vonítani kezdett az eb, mire ő a

kert mögé került, s a kerítés mellett elébe futamodó ebnek jókora koncot vetett be, mely nem egyéb volt, mint rongyba takargatott főtt madárlép, melybe a kutya beleharapva, orrát, száját úgy teleragasztotta, hogy kisebb gondja is nagyobb lőn az ugatásnál.

Ezzel a halavány arcú férfi a lugashoz lopózott; halk beszéd hatott itt füleihez; közelebb vonult és hallgatózott. A tör meg-megvillant kezében a holdvilágnál, szívében a pokol minden kínjai dulakodtak, míg hozzá oly közel két boldog szívben a paradicsom virult.

És őneki mindezt látni kellett . . .

A mítoszi kecsű lyánka meghitten ül kedvese ölében, s elandalogva ringatni hagyja magát annak erőteljes karjaitól, mint egy kis alvó gyermek, félig érzélgően lehunyva szemeit, majd ismét kedvese tekintetét keresve azokkal, s e szemtalálkozás elég arra, hogy lelkeik mondhatlan üdveket érezzenek.

Az ifjú néha egyes szavakat súgdos lyánkája fülébe; édes szavak lehetnek, mert forró sóhaj és mosoly felelnek reájuk.

A lyánka simuló karja a szerető nyaka körül téved, s arcaik megközelítik egymást; ábrándok altatják mindkettőnek szívét, s ez ábrándos álomban, midőn szíveik egymáshoz oly közel dobognak, midőn a két lélek mintegy egymásba folyva egyesül, feledi múltját és jövőjét, s kezdi élvezni azt, mit örökkévalóságnak neveznek, mely öröklét csak a legmagasabb kéj vagy a legmélyebb fájdalom lehet. E magasztos percében az elmerengésnek a két ajk oly közel jut egymáshoz, a két forró lélegzet összevegyül, a lélek lát ilyenkor, nem a szemek; öntudatlanul mágnesi bűverőtől vonzva csattannak össze az ajkak, s egy hosszú, fojtó, üdvteljes tapadásban, néma kéj közepett születik meg a szerelem első rózsája, az *első csók*.

Az első csók . . .? Talán az utósó csók!

Mindkettőn föleszmélnék méla elragadtatásaikból. Reszketve tekint a lyánka kedvese szemébe, . . . felsikolt . . . rémülten veti magát annak keblére s kezével eltakarja arcát.

Az ifjú is felszökik; háborodottan lép a lugas falához, s a venyigefonadékot kétfelé szakasztja.

Mindkettőjüknek úgy tetszék, mintha az első feltekintéskor fényes tör hatott volna a lugas falán keresztül, mint egy éles holdsugár, hirtelen ismét visszavonuló.

— Ki volt az? — ordítja dörgő szózattal a férfi, s megfélemlert lyánkáját a gyeppadra nyugtatva haragosan kilép. Így lép ki barlangjából a megbosszantott oroszlán. Széttékint. Sehol egy élő lény távol és közel.

— Minő csalódás — szól magában, s fürkészve félelemtelenül a tanya mögé indul.

A lyánka fél egyedül maradni, s ifja karjába kapaszkodva, követi őt.

A vidék körötte csendes és néptelen.

A kert oldalánál egy nagy verem volt ásva, melybe a kitépott gyomot és paréjt szokták hányni. Leander nem veendette azt észre, de a lyánka szörnyű sejtelmesen nézett a táj felé, s ezáltal figyelmetességét felébreszté. Odament; a gödör most is tele volt hányva felnyútt fattyúvirágokkal. Leander rálépett a gyomhalmazra, mely süppedezett lábai alatt.

— Látod, mint süpped, ide sem rejthette magát senki — szól, s nyugodtan kerülték meg tovább a ház környékét, anélkül, hogy legkisebb nyomra akadtak volna.

Ha egy nyommal odább lépett volna Leander, midőn a gyomhalmazra taposott, ellensége mellét zúzandá össze, így azonban csak gyomrára gázolt, s az meglehetősen süppedhetett lábai alatt.

— Légy aggodalom nélkül — biztatá szerelmesét Leander —, testvéredet rá fogom beszélni, ne hagyjon tovább e magányban! Aztán majd jönek boldogabb idők, mikor isten és világ előtt ótalmazód, védőd lehetek, s azon idők messze nem lehetnek.

Ha tudta volna, milyen messze vannak!!

Még egyszer körülölelé Lilláját. A sírás erőteté, midőn elvált tőle. Amint felült paripájára, úgy tetszék neki, mintha a világból egy még rosszabb világba kellene átköltöznie.

A leányka utána nézett ajtajából, míg láthatá, azután bezárkózott, magános lakába, s égő mécsénél hallgatózva figyelt az éj csendes titokhangjaira.

Leander pedig sejtelemnyomottan léptetett a pusztabíró tanyája felé, mely mintegy félmérföldnyi szomszédságban állt a magános laktól; paripája meg-megbotlott, vagy horkolva ugrott meg alatta, egyes fatörzsöktől elijedve, majd csökönösen megállt, s fülhegyezve tekingete széjjel.

Szokatlan érzések ülték el szívét. Mintha egy ismeretlen kéz vissza akarná húzni kedveséhez, mintha szellemajkak súgnák fülébe, hogy veszély van közel. Megállt és hallgatózott.

Amint a lódobogás elhangzék, a halványképű sietve szórta le a magára húzott gyomot, s kikelve a gödörből, hosszan, élesen füttyentett.

E neszre az erdővégből elősompolyogtak társai, s a magános ház kerítésén egyenként bemásztak.

A százgalléros egy csomó tolvajkulcsot keresett elő zsebéből; a két betyár pányvát és rudakat hozott magával.

—Ahol a! — suttogá a kajla lábú az árnyékba mutatva, hol egy szegletben vonultan valami rőt tömeg látszott, melynek szemei parázként égtek. A házi eb volt, mely még akkor is a fogai közé és orrára ragadt madárléppel bajlódott.

— Üssétek agyon! — mondá a sápadt arcú.

De a kutya nem várta be az üdvözetet, hanem elébök tipegett ásítózva és nagy alattomosan csóválva farkát; s amint a nyakamentes bajnok dorongját ellene emelé, hirtelen vállára ugrék, s lerántotta magával a földre. De a másik betyár két kézre fogott husangjával keresztülcsapott az eb derekán, mire ez felordítva hanyatt fordult, s halálosan vonítva a pitvarajtóba ült, s dühösen kezdé védeni magát.

— Vessetek kötelet a nyakába, ne ordítson, még valakit a nyakunkra csődít!

Az egyik betyár ráveté a pányvát, de a kutya megkapta kezét, s kettőt harapva rajta, kirántá kezéből a kötelet, s ismét az ajtó előtti őrhelyére vonult.

— Rántsátok el már onnét! — hangzék ismét. De senki- nek sem volt kedve a kötélért nyúlni; a csapat triáriusai anélkül is sebet kaptak már a viadalban.

Most tehát nagy köveket szedtek össze, s a hű állatot úrnője ajtajában agyonhajigálták. Nyöszörögve fújta az ki páráját, de nem mozdult el a küszöbötől.

A százgallér belepróbálta az ajtóba kulcsait, s a pléhzárt csakugyan fel is nyitá, de ekkor vevék észre, hogy még azon- kívül tolózár és keresztvas is őrzi a szegekkel vert, bélelt ajtót.

— Feszítsétek be, dorongokat ide!

— Nem úgy! Lyukat kell fúrni az ajtón, melyen át lehessen nyúlni — tanácslá a százgalléros, s rögtön munkához fogott.

— Sietve, sietve!

Hirtelen öt lyukat fúrt az ajtón, s azokat fűrészszel össze- vágva, az így támadt nyíláson bedugja kezét, s a keresztvasat törekedik leemelni.

E pillanatban, mintha égből hullott volna alá, közéjük ugrik egy sámsoni férfi, s az ajtón álló százgallért hátulról nyakánál megragadva, úgy vágja az udvar közepén álló olaj- fához, hogy rögtön ott marad; azzal felfogja súlyos csákányát jobb kezébe, s a többi hármat vallatás alá veszi. A két betyár híres bothős volt a k . . . i csárdában, s középen fogott fütty- kössel rárohan a megtámadóra, s füttyköseik pörögve csapódtak olykor össze a súlyos csákány ütéseivel. A halványképű ezalatt leoldja a döglött eb nyakáról a pányvát, s kiterítve ráhajítja a megtámadóra. Ez félrevágja az elhajított kötelet csákányával, s csapással beleakad baltája a hurokba, nagyot ránt rajta; a hal- vány térdre esik, de a kötelet nem ereszti el, s a férfi lefegyve- rezve látja magát.

A két betyár diadalujjongatással rohanja meg a fegyvertelent, ki gyors lélekéberséggel egy, az udvarközépre rakott téglá- és vályoghalomra szökik fel, honnét, mint bástyáról két kézzel és ügyesen egész téglákat hajigált megtámadóra, kik élethalálra látszottak ellene törekedni. A vályogzárpor visszaverte őket néhány pillanatra, s ez alkalmat használva az üldözött egy pillanat alatt a közel álló olajfára kapaszkodott fel, s onnét bátorsággal tekintte le elleneire.

— Álljatok a fa alá! — parancsolá a sápadt arcú. — Ha leszáll, verjétek agyon.

A bicskások a fa alatt görcsös suhogóikra könyököltek; parancsolójuk pedig a tanya ajtajához lépett, s azt felnyitni próbálgatá.

— Góliáth Péter! — kiálta rá dühösen ellensége, s a halvány ember összerezsent, és még halaványabb leve.

— Hogy ismeresz engem? — kérdé, s homlokán a ráncok keresztbe szaladtak össze. — Ki vagy te, hogy nevedet tudod? Akárki légy, e tudatért meg kell halnod. Legények! Ezer forint azon ember halálának a jutalma. Rajta! — s hidegvérrel kezelte tovább az ajtókinyitási fortélyokat.

— Ezer forint szép pénz, nem is kerülne sokba; egy pár döfés a fehérvári bicskával megszolgálja, de hogy jutunk oda fel, repülni egyikünk sem tud, ha pedig egyenként mászunk fel, kitekeri nyakunkat.

— Tudod mit? Vedd át a kerítésen azt a lajtorját, melyen átmásztunk; nekitámasztjuk majd e fának, s egyikünk azon, másikunk a fa derekán felkapaszkodunk, hisz nincs nála semmi eszköz.

— Jó lesz biz a, fiam Telezsák, hanem eredj magad a lajtorjáért, én azalatt ideleln sztrázsálom, s ha lekíváncozik, majd a tarkójára teremtek.

Telezsák ment, felhágott a kerítés hevederére, s a kívülről megtámasztott hágcst két végénél fogva átemelni iparkodott. A hágcst rendkívül nehéz volt, el nem tudta gondolni, miért.

Amint így húzza, vonja és mégis meg sem bírja mozdítani, túl a kerítésen hirtelen egy idegen arc emelkedik fel előtte a létrán felmászva, s minden előleges értekezés nélkül akkorát csap egy kurta ólmossal a hűledező Telezsák feje búbjára, hogy az majd a nyelvét harapta ketté.

Ennek sem kellett több, teljes szívéből elordítja magát.

— Szaladjunk — rivall —, nyakunkon a hadnagyok! — s ekkor nekiiramodik tüskén-bokron keresztül, s addig lélegzetet sem vesz, míg az erdőszélt el nem éri, hová a másik bajtárs is hasonló bátor indulattal nyomban követte.

A váratlan segítő átszökik a kerítésen. — Góliáth Péter észreveszi, hogy egyedül maradt, keresztülfut az udvaron; azonban még a túlsó kerítést nem éri el, midőn ellensége egy szökéssel lepattan menhelyéről, s vasmarokkal megragadja, és visszarántja a futót.

Góliáth ráismer: — „Szilárdy Leander!” — hörgi elkétkülve.

— Már most tudod, kivel van dolgod?

— Bocsáss, hagyj megmenekülnöm! — kiáltá emez tajtékozva, s törével ellenét iparkodott leszúrni, s Leander kezét vérig harapta, amint az fegyverét kifacsarta gyilkos kezéből. — Bocsáss el, vagy a pokolra mondom, iszonyú boszút fogok rajtad állani.

— Arra nem érsz rá.

Ekkor egy harmadik kéz nyúlt a küzdők közé, jéghideg nyomással nehézkedve a Góliáth fejére. Góliáth mintha hóhéra kezét érzette volna fején, elmerevült, térdre bukott, s többé nem védte magát. Összenyaklott, mint kit szél ütött meg.

Bálnai Körmös István állt felette kőhideg, bús arculatával.

— Tudsz-e *haláldod órájáni imádságot*, rabló? — kérde martalékjától, kit Leander hiába iparkodott fél kezénél fogva felemelni. — Nézz széjjel még egyszer a világban, utódjára fogod azt most látni.

— Mit! . . .

— Csak azt, hogy majd ide erre a fára felakasztalak; most éppen statárium van a vármegyében, s én házfeltörésen kaptalak . . . függni fogsz.

Góliáth görcsösen vonaglott, és szemeit meresztgette.

— Rád bízom őt — szólt Leander Góliáth kezeit hátrafacsarva s a kötéllel megtekerve; azután a tanya ajtajához sietett.

Bálnai utána kiáltott:

— *Sándor!* A leányt távolítsd el az ablaktól, hogy ide ne lásson!

Leander nem ütközött meg a Sándor nevezeten; a pitvarajtón belépett. Kedvese sikoltva futott elébe, s az ifjút mint megváltó angyalát hévvel karolta át . . .

Amint Bálnai Leandert *Sándor* néven nevezé, a báró szemében hirtelen élő tűz villant keresztül, ellankadt tagjai életre feszültek.

— Ember! — szólt erősült hangon hidegvérű ellenéhez. — Látom, te nem vagy az, kitől az életet vissza lehessen könyörgeni, ne félj, nem is könyörgöm érte. Így nem fogok legalább arra szorulni, hogy magam öljem el magamat; bátran meggyilkolhatsz, még csak sikoltani sem fogok; utált előttem az élet, vedd el, jót tész velem; künn az erdő bármelyik fájára felakaszthatsz. Oldd fel kezemet, írást fogok adni, hogy enmagam fosztottam meg magamat az élettől.

Bálnai rábámult az emberre.

— Jó — úgymond —, megteszem . . . megöllek . . . ne félj.

— Köszönöm. E szívességédért nem maradok hálátlan; csak néhány percig engedj még élnem, s minthogy imádkozni nem tudok, e kis idő alatt én is jót teszek veled. Gonosz világban élünk, hol álarcban jár minden ember, s az őszinte érzelmek prédára jutnak. Egy gyanút ajándékozok neked. Ama póriás öltözetű férfi, kit te bizalmas hangon Sándornak szólítottál, gróf Szilárdy Leander és nekem — tevé hozzá keserű

gúnnyal —, jó barátom; együtt nővelkedénk, jószágaink határosak, s apáink után együtt bírunk egy közös falut.

— Hazudsz! — ordíta közbe Bálnai. — Hazudsz! Ne szólj tovább!

— Ha most haragudnám reád, elhallgatnék, s veszedbe hagynálak rohanni, de ne vesd vissza ajándékomat; hajszálon függ a vész fejed fölött, s te önmagad téped el azon vékony fonalat, ha szavamra nem figyelsz. Mi ketten igen víg, kicsapongó cimborák valánk, s az élet örömeit fenekig kiürítettük, éltük a gyönyöröket, míg ingert találtunk bennök, s midőn az egyszerű kéj már nem csiklandá tovább érzéseinket, együtt találgatánk kalandosabb, ingerlőbb élvezetnemeket, miknek elérésére gyakran legőrültebb túlzásokat választottunk. Egyszer hírért vettük, miszerint bizonyos magános lak rejtekében tündér szépségű lyánka lakik, kit még idegen férfiúnak tekintete nem illetett, s kit haragos sárkányul őriznek *egy embergyűlölő eb és egy világgyűlölő rokon*. Találtunk alkalmat a leányt megláthatni; szebb volt, mint képzelénk, s nem oly nehéz a hozzájuthatás, mint a hír kürtölé. Az én gróf barátomnak volt itt egy ismerője, egy gazdaember, titoknokának közeli rokona, kivel ő e célra megatyafiasítá magát, s tudva, hogy amaz embergyűlölőnek kivált a főbbrangúak ellen van nagy anti-pátiája, parasztruhában becsületes, nyílt arccal közelíté meg az ifjút, s előbb annak gyanakodó szívét álmokra simogatta őszinte magaviseletével, majd a leányét hódítá magához, ki is ifjú ártatlanságával együtt martalékjává lőn. De ezzel nem érte be az én barátom; neki nem volt kielégítő a lyánka hízeltgő mosolygásait csak látni és sóhajait hallani; ő bírni akarta azt, bírni, de nem általa bírati.

— Óh, ha ez mind igaz! — hörgé Bálnai, s térdeivel iszonyút nyomott a beszélő mellén.

— De ne fojts még meg! Ez csak a kezdet, a vége még mulattatóbb. Ismered azt a mesét, melyben a macska a majom számára kikaparja a tűzből a gesztenyét? Én ismerem, mert

rajtam is megesett. Egy szép tervét kelle kivitelhez segítenem az én kedves barátomnak. A terv ez volt: a lyánka magános, félreeső helyen lakik, bátran, védtelenül; a gondoskodó testvér nyugton alszik benn a városban, tudván, hogy a szomszéd tanyán testvére kedvese örködik kincse fölött; nekem kell vala a leányt elrabolnom, negyedmagammal feltörnöm a házat, rögtön lóra ülnöm vele, lóhalálában futnom Kéturfalvára, hol a leányt a Szilárdy-kastélyban rejtettük volna el. Tervünkben volt az is, hogy ő, ti. az én szeretett jó barátom rajta kapván a rabláson bennünket, megtámadjon, velünk színből szörnyen megverekedjék, s általunk legyőzvetvén, megfutamodjék, s később kétségbeesetten keresse a leányt a világ mindegyik szegletében, azon egyet kivéve, melyről tudandja, hogy ott van. Egész tervünk a megfutamodásig szerencsésen sikerült, s ha nem várt közbenjöveteled nem fordít a dolgon, hihető, hogy a kaland szerencsésen végre lesz hajtvva. Megjöveteled lehetősége, ez az egy kívül esett számításainkon. Elvégezttem mondanivalómat, már most akassz fel, ha akarsz.

Bálnai arca majd holdhalavány, majd haragvörös színű lett, szemöldei mélyen lefeküdtek szemekre, mint egy dühös hiénáé, orrcimpái kitágultak, s homloka izzadt.

Odahagyta foglyát, tántorogva indult a tanya ajtajához; a kilincsbe kelle kapaszkodnia, hogy el ne essék. Benézett a szobába, látta az ifjút, amint testvérét kebléhez szorítá, s annak szeméből törölgeté a könnyeket. A szerelmesek nem vették észre az ajtóban állót, s karjaikat egymás körül fűzék, és lassú édes hangon suttogának.

— *Szilárdy Leander!* — ordítá hirtelen teljes hangon a testvér, s egy ugrással a szoba közepére lépett. Szemei szikráztak, haja mind felfelé állt — arcizmai vonaglottak, s ujjai behorgadtak, mint egy prédájára lerohanó vad madaré.

Az ifjú első pillanatra összerezent, elhalványodott; perc múlva aztán komoly, felemelt, szégyentelen arccal lépett a haragvó elé és válaszoló:

— Igen, az vagyok.

— Az vagy? — rikolta Bálnai zokogásból és kacajból vegyült hangon; halántékain majd megszakadtak a lüktető erek, nem emberi fuldoklással rohant testvérere, kitépte azt Szilárdy kezéből, s a szoba legtűlső szögletébe hurcolá, ráborult és sírt; sírt, hogy keble majd megszakadt; végre keserű kétségbeeséssel két öklét feje fölé emelte és arcát hátrafeszté, mintha le akarnaátkozni az égről minden csillagot. Szinte megfojtá a féktelen indulatroham.

Leander szoborrá merevült.

— Barátom! — szólt egy lépést téve Pista felé.

Indulatosan taszítá el ez magától a grófot, s vérben forgó szemével vadon, dühösen tekinté reá, hogy a bátor férfi szívében a vér kezdé hűlni.

Mennyi szemrehányás, mennyi fájdalom volt ez egyetlen tekintetben!

— Ne közelíts hozzám — fuldoklá Bálnai rekedten —, vagy az örök szenvedésre mondom, e két kézzel fojtom meg itt szemeid előtt e leányt; megölöm, ha tőled másként meg nem szabadíthatom.

Leander nem érté a mondottakat, s szótlán zavarban bámulta a dühöngő kínvonaglásait.

— Ugye? — szólt képéből kikelve Bálnai. — Tudtad, hogy csak egy kincse van a koldusnak: becsülete. Egyetlen reménye a földhöz sújtottnak, egyetlen öröme a boldogtalanak? S neked játékszer kelle, nagy úr, ugye? Nosza, legeltesd szemeidet kínaimon, hisz egy virág nyílt csak éltem sivatagán, azt letépted. Tudod-e mit tesz a szegényt megcsúfolni? Tudod-e, hogy akit a megnyomorított megátkoz, azon isten betölti az átkot? Ne szólj! Süket vagyok szavaidnak; hazudtál egyszer, nem hiszek többet; te voltál, ki még a világhoz fűzött, te vagy most, kiben a világot gyűlölöm. Ne mentsd magad! El vagy áruva; álarcot viseltél, s ezért nincs oly rossz, mit rólad föl ne tennék, gróf Szilárdy Leander!

A szegény leány, mint letört liliomszál, eszméletét félig elvesztve feküdt testvére ölén keresztül és susogá:

— Minő hideg van!

Többet nem szólt, hanem igen-igen halavány lőn.

Pista lefekteté őt az ágyra, s hideg-komorán Leanderhez lépett, s lassú hangon kérdé tőle mialatt élesen markolt annak karjába:

— Ugye, ez a leány becstelen?

Leander arca hirtelen kigyulladt; büszke haraggal vállán ragadta az ifjút, s herkulési erővel megrázva oly tekintetet vetett rá, melyből lelkének egész tiszta fennkölsége látható volt; egy káromlott arkangyal tekintete lehete ilyen, azután vad, bánatos arcát lecsüggesztve, ércetlen hangon, de kemény határozottsággal szólt:

— Ezen ég alatt mi nem találkozunk többet.

Azután kínosan felsóhajtva megrázta fejét, s kifutott a szobából. Pista pedig visszatért hűgához, ki ott fekvék alélt merevenen, s annak lábáit átölelve, hideg térdeit búsan megcsókolgatá, majd mintha mámoros volna, fölkel, támolygott, kitértorgott, ki a holdvilágos szabadba; kereste foglyát, a bárót, de az már nem vala ott; körülbámulva magát, úgy tetszék lelkének, mintha álmodnék s nem látna tisztán.

Ekkor az olajfa túlsó oldalánál egy emberi alakot vón észre ülve és aluva; hozzá ment és látá, hogy tanulóársa, alattomos, ármánykodó ellensége, a százgallér alszik ott, kezében egy csomó tolvajkulccsal.

— Hah! — kiálta rá álomijedten. — Te vagy itt? — s megrúgta az alvót, mire az feldőlt. Lehajlott hozzá, felemelte s látá, hogy annak koponyája hátul halálosan össze van zúzva. — Talán mégsem volt egyetértés? Talán mégsem volt alakoskodás — gondolá magában, de nem bírt összefüggést, nem megnyugvást szerezni megháborodott lelkének.

A NAGYNÉNE ÉS UNOKAHÚGA

*Kitették a holttestet az udvarra,
De nincs a ki végig-végig sirassa.
Most tetszik meg, ki az igazi drva,
Senki sem borul a koporsóárára.*
Népdal.

*Zsákunk volt, tavaly eladtuk,
Az árát is bálban hagytuk.*
Népdal.

Két évvel ama szomorú napok után, melyek K* városát elhamvaszták, egy földszinti sötét szobácskában agg nő haldokolt; szemeiben még akkor is végtelen és kiapadhatlan, istenben vetett bizalom tükrözé magát; nyugodtan látszék várni a halált, mint az élet megváltó angyalát. Kezei össze voltak téve mellén; nyugodt volt és boldog, pedig ágya mellett egyetlen gyermeke térdelt, egy fiatal leány; szép leány, ki a boldog élet minden kényelmei közt neveltetett, kit túlérzékeny kebelével, nemes indulatokkal s magasztos érzésekkel vert meg a mostoha sors, s ki most egyedül és védtelenül fog maradni a világon, ezen a rossz világon, mely tele van csábbal és vétkezőkkel — ezen a nagy világon, melyben senkije sincs, akiben bízzék, senkije, aki egy falat kenyérral megkínálja.

És a haldokló arca mégis mosolyog és nyugodt.

A csendet nem háborítja semmi.

Késő este van.

A fiatal lány a haldokló vánkosáiba temeti arcát és nem sír.

Kis asztalkán halvány mécses ég, mellette egy úri hölgy ül, s Voltaire-t olvassa. Egy kis falióra egyhangú ketyegése osztja percekre a csendesen folyó időt.

Az óra üt . . . Tizenegy óra . . .

Az úri hölgy nagyot ásít, leteszi könyvét, és szemeit dörzsöli, azután felkel, s a térdeplő lyánkával suttogó hangon eme fontos észrevételt közli:

— Aber, Jeanette, mon coeur, hogy tudtok ilyen olajméccsel ellenni? Miért nem tartotok egy csinos kis elegáns Argand-lámpát?

A fiatal lyánka fölemeli fájdalmas arcát, s anélkül, hogy értette volna a madame szavait, halkán kéri, ne ébressze fel a csendesen szunnyadót.

— Doch, doch, ma chère, fel kell őt ébreszteni tout à coup; éppen óra van, orvosságot kell bevennie; ha aluszik, tant pis pour elle. Tudod, Gibicz úr, az orvos, az a honett fiatalember mondta, hogy nem kell őt sokat hagyni alunni, és minap is harminchat óra hosszat nem ébredett fel.

A fiatal lány reszketeg ajkakkal sóhajtott, s azután ismét a vánkosok közé rejtette arcát, kezait homloka alá téve.

Az úri hölgy pedig az asztalhoz *lengett*, hol több különféle színű orvosságos üvegek állongtak félig vagy egészen tele, s egyet közülök felemelve szóla:

— Jeanette, ma fille, rends moi le plaisir, sei so gut, keress egy ezüstkanalat, mellyel anyádnak az orvosságot beadjam; cinkanálba csak nem tölthetem. Az istenért, mon Dieu, ha cinkanál érne ajkaimhoz, az maga képes volna engem halálos betegségbe ejteni! C'est seul pour les paysans! Das ist ja nur für Bauern!

A lyánka vagy nem figyelt e felszólításra, vagy célszerűnek találta olyasmit nem keresni, mit, hogy találni nem fog, előre tudható, mozdulatlan maradt, s így az úri hölgy durcásan beletölte holmit a gyógyléből a cinkanálba, s ismét az ágyhoz *lenge* egy grászióz mozdulattal az agg nő fölé hajolt, s kínálta az orvossággal.

A nő aludt.

— No édes lelkem, . . . vegyen be . . . ébredjen fel egy

kicsinyt — biztatá őt —, majd meglátta, milyen jót fog csinálni, egyszeribe meggyógyul tőle, . . . ébredjen fel!

A nő nem ébredett fel.

— Az istenért, milyen mélyen aluszik ismét! Jeanette, jer, segíts őt felköltetni! Tudod, nem jó neki az a sok álom.

— Kedves anyám! — hangzék a lyánka csengő hangja. — Kedves anyám — szólt s gyöngéden a beteg fölé hajolt —, kedves anyám! — rebegé harmadszor is, s az alvó nő arcát megcsókolá.

Oly hideg volt ez arc . . .

A nő mélyen, igen mélyen aludt, s nem ébredett fel. Meg volt gyógyulva — örökre.

A lyánka érzé, hogy egyedül van a világon; nehéz szédülés állta el minden tagjait; a kitörni nem tudó könnyek a szívet készültek megfojtani. Két kézzel megragadta anyja kezét, azt a hűlt, hideg kezét; magasztos kínban remegő halvány arcát felemelve úgy állt egy percig, mint a fájdalom ideálképe, azután összerogyott.

— Jézus Mária! Már meg ez is elájul, és még csak egy cselédjök sincsen, kit segítségül kiálthatnék. No Jeanette, geh', ne tréfálg, ébredj fel, ez nem manier, ily igazán elájulni! — évelődék az úri hölgy, s a lyánka karját megfogta.

A kar lankadt volt, s lankadtan esett utána maga a lyánka is; az úri hölgy le hagyta őt hullani a földre, s miután nem volt, kit közelében segélyül híhatott volna, két széket egymás mellé illesztve, főkötojét s öltözete egyéb töredékeny részeit lerakva, illő óvatossággal maga is elájult, s feküdt vagy egy félóráig. S ekkori ájultában észrevevén, hogy a mécsnek igen megnőtt a hamva, felkelt, azt megkoppantotta, azután ismét illedelmesen elájult, nyakát félrehajtotta, két kezét alálógatá és elaludt.

Késő reggel volt, midőn fölébrede; a nap szépen besütött az ablakon, s a halott arcára világított.

A felocsúdott lyánka ágya szélén tült, a sok sírás és iszonyú főfájás miatt arcai lázasan ki voltak pirulva; de nem panasz-

kodott, hanem annál többet panaszkodott az úri hölgy, szegény! A más hajából készült hurkák, miket, midőn elájult, lerakni elfelejte, fején össze és vissza voltak nyomorítva, s arcának az a fele, melyen feküdt, jóval sárgább lett, mint a másik.

A lyánka sajnosan zokogott anyja holtteste mellett.

Az úri hölgy egy ócska tükröt keresett elő, s édes képeket hunyorgata bele.

A lyánka szívében megtolult a fájdalom; érzé, hogy árva, és hogy senkie sincs.

Az úri hölgy is közel volt a kétségbeeséshez; látá, hogy arca egyik feléről lekopott a karmin, s tapasztalá, hogy a közel-ségben még csak vörös répa sincsen, mellyel annak hajnalszínét helyre pirítsa.

A lyánka lelke messze szárnyalt a jövőben: minő napok, minő élet vár reá ez idegen világban?

Az úri hölgy lelke is szerette volna tudni: mit csináljon összegyűrt dupéjével, hogy ismét ép és gömbölyű legyen.

E mindkét részről gyászos elmerengés mindaddig tart, míglen a lyánka felemeli könnyes arcát, s két kezét összetéve letérdel és imádkozni kezd; az úri hölgy pedig felteszi vendég-fürteit, s megszólamlík sűrgető hangon mondván:

— Jeanette, mon coeur, add ide a fogaimat.

A lyánka megütközve, szentelt fájdalmai fellegeiből mintegy a földre visszarántva a nőre rápillant, mintha nem értette volna szavait.

— No tudod, hiszen rád bízam azokat este, hogy tedd el valahova.

Erre a leány semmit nem felel, hanem a madame kezébe egy kis vízzel telt edénykét nyom, ki abból gyönyörű szép huszonnyolc darab elefántcsontfogat kiszedvén, azokat szappannal megmossa, kendőbe megtörülgeti, s arany srófocská segedelmével kellő helyeikre felszorítja.

Erre zsebéből egy citront keres elő, annak levével kacsóit megmossa, szemöldéit gombostűfokkal rendbeszedi, oldalait

fűzője vaslemezei közé szorítván, abroncsos ráncalkotmányait magára alkalmazza. Legvégül a szobában található egyetlen bőrpamlagra behelyezteti magát, s annak hosszát saját szélességével tökéletesen elfoglalja. Mindezek után kezébe veszi Voltaire világhírű „Candide”-jét, abból a gyönyörűséges erkölcsi életnézeteket olvasgatja, miközben fogai között zsebéből szemenkint kiszedegetett riskásamagokat porcogat. És midőn azon helyre ér, ahol a márkinő harisnyaszalagját felvéteti Candide-dal, nagyot nyújtózkodik, azaz csak akkorát, mekkorát szűk ruhájában nyújtózkodhatik, az ablakon kitekint, egy ott elmenő uracsot kellemes fejbólintással üdvözöl, azután unatkozott, álmos arccal visszafordul, s kérdi a lyánkától:

— Jeanette, mégis aluszik anyád?

A lyánka felrezen; pillanatnyi öröm napfénylik át arcán, mintha még tán lehető volna az álom; de egy tekintet az alvó arcára meggyőzi őt az ellenkezőről, s sóhajtva mondja az úrnőnek:

— Már nem alszik, mert megholt.

— Az istenért! — kiált fel az úri hölgy kezeit összecsapva. — Hát mért nem mondod? Hisz így rögtön sietnem kell a boltba gyászruhákat, halottruhát, virágokat és gyertyákat vásárlani, aztán koporsót készíttetni. De ugyan miért is nem mondod elébb? Mikor készülnek el a gyászruhák? Még szemfedőt is kell vennem . . . Óh, ezer lesz ma a dolgom . . . Azt sem tudom, hol kezdjem, min kezdjem!

S azzal sietve hánytá magára az úrhölgy kalapját, burkonyát s egyéb öltözékeit, de amely sietség éppen kétannyi ideig tartott, mintha szép lassan vitte volna véghez a dolgot, annyit tudott emelgetni, szellőztetni, húzogatni, cirógatni minden ráncon, minden törésen.

— Ugyan Zsáni — szólott visszasietve az ajtóbul —, melyik boltostul szoktatok ti vásárlani?

— Nem tudom — felele a leány.

— No mindegy; hitelez nekem akármelyik, jól ismernek.
— Itt zárjelbe tehetted volna: arról, hogy sohasem szoktam
nekik megfizetni — s azzal kalapja fátyolát előrevágta s eltűnt.

A lyánka egyedül maradt.

Dehogy egyedül!

Mennyi dúló fájdalom, mennyi sejtelmes gond, mennyi
keserűség maradtak ott vele!

Kinek nem volt volna halottja már? Ki ne érzette volna
azt a fojtó keservet, melyet a behunyt szemű kedves halott
tekintete okoz? Ugye minő jól esik olyankor a vigasztaló szó?
Milyen megnyugtató bízhatni az idő orvosló kezében, s eny-
hülést várhatni a jövődőtől!

Hajh! — Az árva lyánkának nem volt mit reményelni az
időtől! Jövődje bús volt és fellegien sötét!

Midőn a koporsót leszegezték, utósó reményét szegezék
koporsóba.

Midőn betemették anyja sírját, utósó vigaszát temették
be vele.

Bókvárné egy nyugalmazott kapitány özvegye volt, ki
ugyan (ti. a kapitány) még életben vala, de neje odahagyta
őt. (A gonosz világ azt beszéli, hogy a kapitány hajtotta el
magától nejét! — Nem kell rá hallgatni!)

Igen szép lehetett valaha (születése előtt), de azóta is
annyit volt alkalma saját maga által rendezett estélyein kellemei
magasztalását hallani, hogy legalábbis azt hitte, miképp mind
a három gráciát egymaga képviseli, noha az első grácia (Aglája)
nevének két első betűjén kívül, melyet napról napra inkább
kezde elérni, a többi kegyeleti sajátságok oly messze valának
tőle, mint Makó Jeruzsálemtől.

Egyébként igen ügyes módja volt az emberekkel bánás-
ban. Módatlanul kacér levén, ki tudta találni minden ember
szívének a nyitját, s hogy barátnéinak mindegyike sárkányul

tudott rá haragudni, élő tanúbizonysága annak, hogy férfiak irányában meglehetősen szerencséseje vala.

Egész élete az élvezetek, gyönyörök, kicsapongások és mulatságok szakadatlan láncolata volt, egy határ szerelmes levél s rászedett imádók ajándékba hordott csecsebecsei maradtak fenn emlékül kalandos élete hagyományiból.

Hajfürteit addig-addig ajándékozgatá jobbra-balra, míglen magának semmi sem maradt belőle, s az élvezett édeségek kiférgesíték szájából a fogakat, kiférgesíték a szívét kebeléből.

Szerény örökének még fiatal korában kiment a könyökén, s mégis, noha nem szántott, sem vetett, a kisváros hautevolée-i tónadója tudott lenni; fény és csillogás környezte, közkedv fogadta mindenütt; ezek megtartására többszerű eszközökkel bírt mindenha. Fiatalabb korában, míg kellemes táncáról s szemei csábító tüzéről városszerzte híres vala, míg imádókban bővölködött, s bővölködő imádóit szépszerével ki tudta zsebelni, könnyen kimagyarázható vala fényűzése, kitalálhatók forrásai. Később azonban, hogy az ifjúság kezde hátat fordítani kellemeinek, ezen források siralmasan kiapadtak, s egyebekről kelle gondoskodnia.

Azok sem maradtak sokáig feltalálatlanul.

Mindent tűrő, mindennek hízelgő kedélye, azon jó szokása, hogy a mások finom tapintattal kinyomozott gyengéit szemtől szembe mily édesen tudta simogatni, míg hát mögött mulattató hangon bírta azokat kárörvendő irigyek előtt feltakarni, kész tanácsai minden kényes helyzetekben, arcának nagy mértékbeni elpirulhatlansága, lelkületének módosítható volta mindvégig fenntarták számára a közméltánylatot és elismerést, mely által azon kedvező állapotba helyeztetett, miszerint legnagyobb szerencséjének tartotta akárki is azon megtiszteltetést, ha Bókváryné asszonyság által elébb csak hallgatag intéssel, de ha meg nem értetett, érthetőbb kijelentés által is, irántai csekély áldozattételre felszólíttatván, azt nyakra-

főre teljesíthette; s teljesítette is, ha jó hírért, nevét egészszéiben akarta megtartani.

Idejárult még azon szép tulajdonsága is az említett úrhölgynek, mely szerint nagy szenvedéllyel bírt adósságokat csinálni, s azokat soha meg nem fizetni, arasszal mérhető ősi jószágait három vevőnek egyszerre eladni, s a divatos iparlovagság mindennemű ágait össze-vissza gyakorolni; mikért, ha olykor kérdőre vonatott, oly szépen ki tudta magát könyörögni, ha égzekúcióval mentek rá, úgy tele tudta rimánkodni bíró, ügyész és pörösfélnek a füleit, miként azon vették észre magukat, hogy semmit sem tudtak végrehajtani.

Ő azért naponként suhogó selyemben járt; ha kéménye olykor hétrül hétre nem füstölt is, zongorája minden percben üttetett, veretett. Bárha a reggelizés idejét gyakorta édes álommal, az ebédet regényolvasással passzolta is el, de estenként annál sűrűbben következének a pikniki dáridók, s ez volt megélhetésének főfő csatornája.

Az ő háza volt közös légyottra rendelő helye minden tisztességes embernek, hol mindazok, kik különben egymásnak látogatásokat nem tehetnek, vagy azokat el nem fogadhatják, vagy saját lakukban alkalmatlan őrszemektől gátoltatnak, egy oly alkalmas helyre találtak, melynél az ember sem saját, sem a más jó hírért-nevét nem kockáztatja, mindamellet is igen kellemes kalandokat rendezhet saját tetszése szerint; találkozhatik, kivel kedve tartja, s biztos éldelheti a paradicsom valamennyi tiltott almafáinak gyümölcsét; miután az említett estélyeken sem a vén morgolódo férjeknek, sem az árgusszemű mamáknak nem volt szokásuk megjelenni, vagy ha igen, úgy ők rendesen a whist-asztal mellé, vagy (úgy mint a férjek) a pipázóba lőnek számkivetve, hogy a társaság ártatlan örömeinek ne lábaltatlankodjanak.

Sőt — mint a rossz világ beszéli — madame Bókváryné még attól sem volt idegen, ha bizonyos uraknak egynémely tapasztalatlan leánykára, vagy szende menyecskére talált a foga

fájni, hogy azokat csupa emberbaráti nézetekből egymáshoz közelebb fűzze; vagy ha bizonyos szemérmes hölgyeknek kebleit titkos vágy epezte holmi egyenruhák és kardos vitézek iránt, ezen vágyaknak tápot szerezzen, s az erény útján botorkáló ártatlanság szeméit felnyissa, s azt az igazi életörömmel hintett ösvényre visszavezesse, egymást szeretőket és nem szeretőket együvé hálózzon, mely működésnek a világ előtt meglehetősen rossz neve szokott lenni, de annál jövedelmesebb foganatja az öntudat előtt . . .

És ez volt azon nő, kinek körében Jankának ezentúl kelle élnie; ilyen volt a gőzkör, melybe oly tiszta, oly mocsoktalan lelkületével süllyednie kellett — süllyedni az egyszerű jámbor szegénységbe — a cifra nyomorúságba.

Bókváryné Janka atyjának testvére volt, s így Jankának legközelebbi rokona, ki a mindentől elhagyatott leányt nemeslelkű hűséggel vevé pártfogása alá méltányos elismerésére mindazoknak, kik a művelt világ *nemeslelkű* érzelmeit közlőül nem ismerik.

De meg is jutalmazta őt erényes tetteért az igazságszerető sors, magából a jótettből származtatván a jutalmat. Mióta Jankát magához vevé, messze városokból lőnek látogatottak estélyei, s nem egy földesúr és kvintli mágnás akadt horogra, kik jól átlátták, hogy mindenekelőtt a kincset őrző sárkány torkát kell áldozatokkal betömni, s így Bókváryné unokahúgában oly szép kapitálisra tett szert, mely a reá tett költségeket száz- és ezerszeresen téríté vissza.

Volt azonban egy igen nagy hiánya az árva unokahúgnak, egy nagy növeléshiány, melyet a tapasztalt nagynéne hiába törekedett kiegyenlíteni, s e hiány volt: az erénynek oly túlságos szeretete, mint amily túlságos vala benne utálatá mindennek, ami bűn; s e nyavalya — mint azt a nagynéne nevezé — annál aggodalmasabb befolyású vala a lyánka kedélyére, mint-hogy az legkisebb hajlamot sem tüntetett fel magában a könnyelműségre, legkevésbé sem lőn megragadva az újdonszerű

csillogás káprázatitól, s lelke tisztasága nem az ártatlanság tapasztalatlan voltán, hanem keserű szenvedésekben megerősült elveken alapult.

Az a szelíd, mosolytalan búskomolyság, melyet semmi föl nem deríthetett; az az ábrándos fájdalom, mely típusát a legzajongóbb orgiák közepett is meg tudta tartani, valának azon át nem törhető égisz, melynek talizmáni védelme alatt lelke tisztasága a fürtelem minden lehelletétől ment maradt, mert a szomorúság nem termőföldre az érzéki vágyaknak.

A leghesebb szenvedély, midőn bánatos bűvkörébe lépett, szálnalmas rokonéretté alakult; a kéjsovár szív tilos vágyait egy tekintete lehangolá; s kit arca bájai szerelemőrültté tevének, az lelke fennkölt bánata előtt térdre hullt és imádta őt néma szenvedésiben.

Nem tetszett a nagynéninek e hatás. Környezete nagyon józan és szilárd jellemet kezdte magára öltetni, ez erényes színezet aggodalmas kilátásokra szolgáltatott alkalmat.

— Te magad ásod alá szerencsédet; majd megbánod akkor, mikor már nem teheted jóvá; rosszul vagy nevelve, az a bajod; ily Magdolna-képpel mai világban nem messze méisz; alkalmazd magadat! E kelleme, ez ifjú báj nem azért vagynak adva, hogy önkényt apácává neveld magad; úgyis megjön az idő, mikor majd senki rád sem néz. Minek sietteted jövetelét? Hogy tudsz úgy ragaszkodni céltalan, polgárszagú elveidhez? Ne félj, semmi sem vétek, ami titokban történik . . .

Jaj, de nekem számtalan tollakkal kellene bírnom, ha a nemeskeblű nagynéni erkölcsi útmutatásait mind le akarnám írni, s attól félek, hogy nem sok újdonságot mondanék velök . . .

Egy negyedév folyt le Zilányiné halála után; e negyedév éppen elég volt arra, hogy Janka teljesen meggyőződhessék, miként e világ csak azoknak édesanyja, kik már meghaltak. Miket kellett látnia, miket éreznie! Vásárra vitték az erényt . . .

dobraütötték, elárverezték! Szégyenkőre állítottak a szív nemesebb érzelmei; minden ajkról a becsület szent neve hangzott, míg arca szennyel fertőztetett; anyaszív vezette a gyermekártatlanságot a vágószékre, s diadalt kacagott a csábító az elesett fölött; kigúnyoltatott a szerencsétlen; a boldog örömpoharába pókmérget csepegtetett az irigység; szemben csókoltt, hát mögött mart a tettetés; eladta az önzés legjobb barátja üdvét egy percnyi örömért, s a könnyelműség széttépett szívek vonaglásaival mulatta magát.

És neki egyedül kell lennie a világon! Senkitől nem értetni, senkiben nem bízhatni, hanem félni mindentől, kinek szívét emberi álarc takarja.

Egy este, midőn ábrándos elmélázással ült zongorája mellett, nem hangjegyekben írt fantáziákat verve rajta, midőn elfeledé maga körül a világot, s szabadon hagyta lelkét szárnyalni a vágyott ideálok honába, hirtelen s véletlenül egy égető ajk forrott gyöngéd fehér kezéhez. A lány felsikoltott. Előtte Dömsödi János állt gyűlöletes, lángoló arculatával. Még nem volt gyertya gyújtva a szobában, s a félhomályban úgy tetszett, mintha kísértő jelent volna meg tűzszezeivel. Az ember irtózatosan mosolyogva a szék karján keresztül felé hajlék, s kezével a lányka vállát érinté.

— Hatalmas isten! — kiálta ez rémülten felszökve, midőn a szoba sötétéből, hol eddig tőle észre nem véve ült, Bókváryné előlengett, s affektált negéddel kezdé pirongatni a lánykát:

— Ugyan Zsani, mondd, van neked jó dolgod? Akkorákat sikoltani, mintha békára léptél volna. Tán már nem is ismered báró Dömsödít, ki családoknak egykori jótevője, most pedig neked kegyes pártfogód leszen?

A lányka sértett haragosan törle le karjáról a csók nedves nyomait, az úrhölgy pedig kacagva mondá célozva:

— Úgy kell! Minek ábrándozol? Jól tette, ha megijesztett, hihi, hozta isten, méltóságos úr!

— — — — —
Azonban, ha olykor esténként lenéze ablakából, egy karcsú ifjú alakot lát az előtt elsuhanni, ki hosszan várt ott, míg végre az ablakot megnyílni látván, nagy, lelkes szemeivel érzékenyen tekintte fel oda; oly rokonszenví bánat ült az epedőnek minden vonásiban! — — — — —
— — — — —

Névnapján a lyánka egy keleti gyöngyfüzért és virágfüzért kapott. Amazt érzelő pacsuli szagú levél mellé csatolva Dömsödi küldte neki; a virágfüzért gyopár-, vasvirág- és perennisből egy levelkével együtt félve lopá fel ablakába az ismeretlen ifjú, ki magát az egyszerű levelkében így nevezé:

Osztdlyos rokon a fájdalom nevében.

A gyöngyfüzért nagynénjének adta, a virágfüzért felakasztá ágya fölé; Dömsödi levelét elégeté, az ismeretlenét keblében hordozá.

A CANTUS PRAESES

*Házzátok meg azt a hármás harangot.
Hadd strijanak a berencsi leányok.*

Népdal.

Márton diák, rozmarinszál.

Népdal.

Cantus praeses : ez magában csekély szó; magyarul annyit tesz, mint a kántusnak az ő prézesse. Mint szinte a kántusnak az ő prézesse is magában csekély ember, alig tíz markos incepcin, cinigefejú madárka, kit még subscriptus diák korában is „am'cének” titulált a series-olvasó jurátus diák. De hol van azon toll, mely leírhasa, hol van azon elme, mely felfoghassa az ő hivatalos magasságának mélységét és az ő dicsőségének iszonyú voltát???!

Hogy a kántus prézes hanyadik személy a király után, azt ugyan hevenyében meg nem tudnám mondani, de hogy igen hatalmas úr, kivált szerdán és szombaton délután, zsebjeim tisztaságára merem állítani.

Tehát a kántus prézes úr szobáját — mely urat ezentúl, rövidségnek okáért hétköznapi néven „*prézens*” úrnak fogunk nevezni — nagy vasajtó őrzi. Tudatlanok azt állítják, hogy azon vasajtó hajdan könyvtárajtó volt, de mi nem hagyjuk magunkat oly balgaságokra rábeszélni, mintha még a könyveket is kellett volna őrzeni a tolvajoktól, hanem azt hisszük, hogy az a vasajtó egyedül a prézensnek megőrzése végett készült.

Készítse tehát mindenki látműszereit, fojtsa vissza gyomrába a lélegzetet, szedje ünnepi ráncokra homlokát, midőn én,

a vasajtót kinyitandó, annak kilincsére teszem alázatos öt ujjomat, hogy a prézens urat ekképp saját rezidenciájában bemutatssam.

Ah! Éppen jókor jövünk. A prézens úr toalettjét rendezi. Ez valami nagyszerű! Ma temetés lesz; ott persze a halott után mindjárt a cantus praeses a főszemély; sőt nagyon hihető, hogy halott nélkül hamarabb eshetik temetés, mint cantus praeses nélkül; tehát neki ott eleganter kell megjelenni, kire annyi szem hallgat, és annyi száj néz.

Íme, lobogó gyertyalángnál rozsdás cirkalmot tüzesít meg, annak két ága közé csomónként haját szorítgat s a cirkalom segedelmével becsavarja, s — mily zseniális ötlet, a hajbodorító vas helyettesítve van — a kenderfürtök apródonként össze-sugorodnak, míglen végre a prézens úr feje olyatén alakot nyer, minő a vedlő borzas jérceé, vagy, hogy a magasból vegyük a hasonlítást, mint a serkocsmák cégérein a gyaluforgács.

Ezen átesvén, egy újabb pipereműködéshez fog a prézens úr, mely neveztetik igazi nevén talpallóvarrásnak; gyilkos egy mulatság a maga nemében, de cantus praeses úrnak mostanság igen fontos okai lehetnek szabójához nem küldeni ruháit, s ezen indokoknál fogva személyesen nekifekszik a nem legkölteőbb foglalatoságnak, s a legábrándteljesebb andalgással énekli össze a corduán talpallót nadrágszáraival:

„Eljött az esti szellő” . . . Hu, juh! Be nehezen akar ez a tíf átmenni ezen a rinocéroszbőrön!

„Eljött az esti szellő, ringatva csólnakom.

Az ő nevét susogta, kiért imádkozom” (da capo exaltato, e furioso).

Terring . . . erre, amarra! Még a dicsőséges föltámadását is a hajnalának! Beh megszárt ez a rozsdás tíf, aki áldója van a vasnyársának! . . . „kiért imádkozom.”

„Nappal gondolámban, este nyoszolyámban;
Michelemma, Michelemma!”

— Itt vagyok, cantus praeses úr.

— Ki hítt?

— Azt tudtam, engem kajátoz a cantus praeses úr — felelt a prézens úr szurdéklakó dárdása hivatván Miskának, és lévén mindkét arca két heti iskolaportól réteges.

— Kimész mindjárt semmirevaló, vagy a fejedhez vágom ezt a . . .! — S ezzel szétekintve, hogy tulajdonképpen mit is vágjon fejéhez az ingerkedő dárdásnak — ezt az asztalt.

Prézens úr itt meglehetősen elvetette a kalapácsnyelet, mert a mondott asztal nem arra a célra készült, hogy vele valaki hajigálózzék, lévén másfél öl hosszú és igen nehéz. Azonban a Miska öcsém szerencséjére nagyon megijedt, és sietve elvasalt, ekképp felmentvén a prézens urat ígérete beváltásától.

— Nem hagynak békét!

„Nappal gondolámban, este nyoszolyámban” stb. Valamennyi egér volt a kollégiumban, mind halálfiává lőn.

— No! Megvolna hát. A talpalló fel van eszközálva nem éppen csikófogú varrással, s a prézens úr nagy elégedetten lépdeli benne végig szobája territóriumát, mely jobbra is három, balra is három lépésből állott; s minekutána ekként magát kísértálta volna, végtére szépen megmosdik, sárgaságban sínlődő kendőjében megtörölközik, s a tükör hiányát akként pótolja, hogy fekete sipkáját túl teszi az ablakon, s az ilyen szurrogát tükörben aztán hajának és nyakkendőjének állását igen, de arcának sem piros, sem fehér színét, sem egyéb nűanszát ki nem veheti; azután szép fehér papirosból nyakkendője számára inggallért kanyarít, vele torkát a kellő hangmértékig elköti; annakutána felölti zöld tibetfrakkját, kesztyűibe belebúvik, figaróját füle hegyére támasztja, pálcáját, fuvoláját és a halottas énekek könyvét az egyik, gitárját, hangjegyeit a másik kezébe véve: készen áll előttünk teljes, hivatalos méltóságában a cantus praeses, s falon látszó árnyákában tekintélyes pozitúrákat iparkodik betanulni . . .

Egyet említetlen találtunk hagyni a prézens úr pipere-műtetelei alatt; midőn tudniillik mosdóvizével száját kiöblíté, oly képet csinált, mintha timsót nyelt volna le; törölköző kendője pedig finom porral látszott behintve lenni, amin ő azonban meg sem ütözött, gondolván, hogy „Porból lettünk, porrá leszünk, azért a port ne utáljuk”. E körülményekből azonban aligha nem fog még valami kifejlenni . . .

Ezalatt a kántus — mely nem egyéb, mint az énekszós ifjúság kara — összegyülekezett az oratóriumban (ez azon hely, ahol az orátorok orálni szoktak), s feszülten várta prézense megjelenését; a vénebb diákok erősen pőfékeltek holmi kapadohányt makrapipáikból, s fenn ültek a padok tetején, míg a kisebb klasszisták holmi rejtélyes stratagémákon motoztak a padok alatt; mert tudnunk kell, hogy az ilyen apró diákféle embernek minden porcikája tele van istentelenséggel, és ezt csak azért említettem meg, mert vannak, vagy legalább lehetnek, akik ezt még eddig nem tudták.

Egy szegletben szupplikációra járt hősök mesélék kalandos anekdotáikat a láblógató hívők seregének; fenn pedig a praesesi pulpituson egy egérorrú egyén ül százzrétfü köpönyegbe építve, fején talián sipka; szájának, minthogy a kelle-ténél több, rendesen csak felét szokta használni, melyen át jelenleg is a legsipítóbb cérnavekony, gyékénykása hangon éneklí a prézens úr kedvenc énekét.

„Eljött az esti szellő” . . . de mily keze-lába törötten! Ha hallaná, ideglázt kapna tőle.

Csak maga ül Körmös Pista komolyan s összehúzódva a pad végében; két keze tógája zsebjebe vész. Tudja isten, miről gondolkozik!

— Pistikám! — rikolt lemászva pulpitusáról (deszkazsá-moly) a százgallérú énekes, s bivalyul nekiesik a morfondérozó fiúnak, és átnyalábolja annak nyakát —, az isten áldjon meg, mért vagy oly szomorú?

— Mert nem vagyok víg — felelt lakonice Pista, ügyyel-

bajjal öltve ki fejét az ölelő karok közül, melyek csak azért körték oly barátságosan, hogy egypár tenyérre krétázott szamarat hátára nyomhassanak.

— Be sajnállak, édes egyetlen barátom — esküszik hipokrita tűzzel a százgallér —, hej, ha én segíthetnék rajtad, a mennyországot lehúznám éretted.

— De hát ne kapaszkodjál nyakamba, elég teher vagyok én magam is magamnak.

— A praeses! — ordítja betörve az ajtón egy tolladzó bagó oly ijedt arculattal, mintha azt mondaná: „Szalad a francia — de utánunk!” — S e varázsigére lőn rögtöni elcsöndesülés; a fiatalság glédába ül, és pipáit zsebre rakja, a százgalléros lebomlik Pista nyakáról, a légátusi kalandok félbeszakadnak, s az ajtó sarkig kitárulván, belép a rettegett podesta.

Körültekint, szemei szikráznak, s lábai Galileiként azt mondják a kollégium padozatának: „Bizony csak mozogsz te!” — Szemeit összehúzza, képére piquant és imposant árnyékokat bocsát és szól, amennyire lehet az orrán keresztül eregetve a szavakat:

— Ki pipázott itt? Ki énekelt itt?

Körmös Pista, ki szélén foglalván helyet, legközelebb volt hozzá, feleletül megszólamlk a legmértékeltőbb hangon, míg a bagók — az első éves bölcsészek díszneve — oda hátul majd megfeszültek, nem annyira nevetésvágyukban, mint féltőkben.

— Melyikre feleljünk elsőbb? . . .

— Ki pipázott itt?

— Alkalmasint a juristák a 8 órai leckén.

— Micsoda? Hát bolond vagyok én, hogy elhiggyem, miképp az a füst délutáni három óráig itt maradt volna.

— Hihető, minthogy nem küldtek érte, s az oratórium különben kémény nélkül szűkölködik.

E neszre rakoncátlankodni kezdett a fiatalság, s amely tekintélyt ez egyszer kikezd, arra rájár, míg benne tart.

— S ki énekelt itt, ha szabad tudnom?

— Mi mindnyájan, ki vékonyan, ki vastagon, mint szakmánya hozta magával.

— De oly csúnyán ki énekelt?

— Azt nem tudom, mert mi szépen énekelünk.

— De már ez sok! — kiálta fel tele méltatlankodással az éneklő úr. — Ez hallatlan, ez még nem történt velem; a többséget így fumigálni! Hát szubordináció ez? Hát tisztelet ez, mi? Hát nem vagyok-e én fölötte valójuk önöknek, ki sorsukat minden percben széttéphetem? Vigyázzanak önök magukra! Nem tudják, kivel van dolguk; énvelem játszani nem lehet, de azt nem is tanácslom senki fiának, mert ha ez még egyszer történik, ha még egyetlenegyszer . . .

— Ka — kukk.

— Ki volt ez?

A kisdíákok bőrkakukkokat rejtettek a padok alá, melyeknek egyike épp azon pillanatban nyomatván meg lábbal, midőn a praeses úr legjobban ostorozná pőrbüszkesége kitöréseivel a vele egyszőrű víg fiataliságot, félbeszakasztá gúnyszavával a hadverő catilináriát (ez egy igen híres kofaság).

— Micsoda . . . mi volt ez?

A másik oldalon egy másik hang felel rá:

— Kakukk — kakukk — kakukk.

— Mi? Kicsoda? Hogyan?

Kakukk jobbról, kakukk balról, kakukk középén.

— Ki azon vakmerő, kicsoda az a szerencsétlen, ki engem még bosszantani s velem így kikötni merészel?

— Én nem tudom; én sem tudom; én sem tudom.

Senki sem tudja.

— Az iskolai szék eleibe fogom adni a dolgot.

— Kakukk.

— Ki volt ez ismét? Mi volt ez ismét? — A prézens úr jobbról balra, balról jobbra futosott, aszerint, amint hol itt, hol ott szólaltak meg a rejtélyes hangok, frizuráját tépte dühében.

— Mit nevet ön? Ön, oda hátul? Ön apró ember? Mit? Micsoda? Sz ön még csak nem is subscriptus (ezek igen nagy urak), hogy mer ön nevetni?

— Én kánspres úr, a kánspres úr képe . . .

— Nem hallgatsz, kutyafulű! — csikorgatá egy markos hőmő oldalba rúgva ököllel a fiút.

— Micsoda hallatlan impertinencia ez? Hogy mer ön az én képe men nevetni? Hanyadik iskolába jár ön?

— Mondd, hogy biennis vagy (másodfű tin . . . akarám mondani diák).

— Bi-bi-bi-biennis vagyok — felel ez reszketve, s azalatt lábával nyeggetve a pad alá rejtett kakukkot.

— Megcítáltatom önt, megbüntettetem példás szigorral; majd megmutatom én, hogy ki vagyok! Most fogjunk az énekpróbához! Dóczy, adj hangot!

Dóczy, egy pofókképjű klasszista faj, egy eleven és megtestült „extra Hungariam non est vita” (magyarul: nincs jobb a töltött káposztánál) adott ugyan hangot, de nem volt benne köszönet, nem lévén az egyébhez hasonlatos, mint egy fülemetszett komondor felkiáltásához.

— Hát még te is kötekedel? Nem jut eszedbe, hogy ingyen kegyelemből eszed az iskola kenyerét?

— Azaz enném, ha hozzájutnék — mondá magában a korholt egyén, mentségül azt hozván fel, hogy megbicsaklott a hangja, és aztán rekedt is.

— Hát hogy mersz elrekedni az én engedelmem nélkül, semmiházi? —

Ümm . . . ümm . . . ümm . . .

— Hát ez ismét mi volt?

A kántisták vérszemet kaptak a lefőzéseken, s elkezdtek befogott szájjal, mint az unok ümmögetni úgy, hogy sohasem lehetett kivenni, melyik és hol alkalmatlankodik a béka-enunciációval?

— Kik azok a semmirekellők?

Ümm... ümm... ümm...

— Vakmerők!!

Kakukk.

— Szemtelenek!!!

Ümmümm... ümm... ümm...

— Gyalázatos akasztani valók!!!

Mernyau.

— Rettenetes!!!

Ümm... Koáksz... tuú... brekeke... brekeke...
kakukk...

— Megbolondulok...

Kakukk... kakukk... kakukk...

— Kicsapatom önöket! — ordítá tehetlen dühében a cantus praeses úr, s minekutána kalapját, könyvét, hangjegyeit, hegedűjét és furulyáját egyenként földhöz vagdalá, mintha ostorhegyre vették volna, nyakra-főre kirohant a teremből, bezárkózott vasajtós szobájába s rárivallt dárdására, hogyha ki mer jöni a kemencelyukból, mindjárt hátul köti a sarkát.

S ezzel dühében lefeküdt és elaludt...

... Azonban harangozzák a készülőt; a prézens úr felébred. Eszébe jut egyfelől a vett méltatlanság, s elhatározza magában, hogy bármit mondjon is majd rá a haza: lemond a praességről; másfelől eszébe jut, hogy ötven forint szép pénz (ennyi a cantus praeses esztendei lénungja), enged a szép szónak, s rá hagyja magát beszélni, hogy mégsem mond le a praességről; azonban itt ismét feljajdul sebzett büszkesége, s legalább annyit követel, hogy ma nem megyünk el a temetésre! Jaj, de ismét másfelől megszólamlanak a kebel gyöngédebb érzelmei, a hiúság, a fitogtatásvágy; eszébe ötlék, hogy a temetésen rendesen jelen szokott lenni a kántorék Juliskája, a szürkeszemű köpcös ideál, ki a prézens úr éneklő szájába oly epedő pietással bámul, mintha a prézens úr feje volna a kukuska. Eszébe jut, miként hiába esztergályozta volna göm-

bölyűre hajfürteit; a csizmafényítés, talpallóvarrás, pecsétek kiszedése, mind kárba vesseznek? Győz a szív, elhallgat a máj; s mi még soha prézesen meg nem esett, megtöri büszkeségének fummáját, s mint vert had, nagy szomorúan kiindul. Szerencsétlen! Ha csak akkora tükre van is, mint egy szunyog talpa, s abba belenézhet, látandotta, mily kémiai procedúra ment végbe arca felszínén. Fekete volt az, mint a suviksz, a gálicköves mosdóvíz és a gubacccsal behintett törülköző gonosz befolyásától, s hogy az ilyeténészes feketecirmos archoz mint illet a komoly tiszteletet követelő fizionómia, mindenki előre képzelheti.

Tehát vesztére megindul a temetésre nem tudván, hogy saját temetésére megyen. Ama sátáncsapat, melynek elejére állítá magát, egy szóval, de csak egy tekintettel sem adá tudtára, mily kéménysöprői színezettel légyen arculatja felruházva; s a vele találkozó csak azért nem nevettek a szemé közé, mert azt gondolták, hogy valami számkivetett abesszíniai szerencsen mágnással van találkozásuk, hanem ahelyett erősen agyba-főbe bámulák, mely kitüntetést a prézens úr hajbodrozata iránt mutatott tartozó tisztelet jeléül fogadott, s azt tartá, hogy „grosse Geister geniert das nicht”, vagyis magyarul szólván: „bölcznek nem derogál a ferdesarkú csizma”.

Mint fekete hollósereg vonult az énekbíró csapat a szép görbületekkel bővelkedő utcákon végig, s vígan úszott a fekete tóga az otthonos sárban, ha hordozóját társa a pallóról leszorítá.

A halottas házhoz értek.

Egy embernek meghalt a felesége (satis tarde quidem: azaz — szegény! be kár volt érte!).

A megszorodott fél ott rídogál a koporsó mellett, s számlálgatja magában: mennyibe kerülhet neki e szomorú ceremónia? Az ácsorgó néptömeg, mely nagyon szeret gyönyörködni a más temetésében, míg sok emberséges ember a magából is szeretne kimaradni, kalaplevéve ad helyet az

érkező tógás felekezetnek, kik azonnal is a szederfa alatt kari-
kába állanak, s a prézens urat közreveszik, ki is nagyon Dávid
termetű ember lévén, s mindamellert kitűnni kívánván, beleáll
a göbölítőba, s onnét osztja szét az irányadó négy alaphangot,
amennyire azokat fuvolájából elő bírta tűszkölni.

A népség észreveszi jelenlétét, megbámulja s futamodnék,
ha mozdulhatna egymástól.

— A két keddjét! Ez nincs isten hírével — dörmögi egyike
a közel állóknak, s megrántván tógája sleppjénél fogva egy
vénebb kántistát, súgva ezt kérdi tőle:

— Domine, nem látja, milyen fekete annak a prézesnek
a fizimiskája?

A megszólított ártatlan, semmit nem tudó arculattal fordul
hátra felelvén:

— Nem én. Én fehérnek látom, mint szokott lenni.

A második, harmadik, negyedik, mindenik ugyanazon
serio pofával kérdeztetett meg, s mindenik ugyanazt felelte,
hogy ti. nem lát a prézens úr arcán semmi megjegyzésre
méltó változást.

— Terem'tse! Ez biz a sátán. Úgyis neki való volt a
szegény boldogult Mujkosné teljes életében; e bizony azért jött
most, hogy holta után elénekelje. Szinte elbűvöl-bájolta az
egész diáksereget; nem veszik észre, hogy kivel van dolguk.

Mint a rakéta futott végig a népségen a hír, hogy a kántus
prézes helyett az ördög jött el Mujkosné kiénekelni.

— Nézzétek meg, nincsen-e lólába?

— Nem látni a tóga miá.

— De látni a szarvait; nézd csak ott a sábesztikli alatt!

— S valóban a prézens úr cirkalomfacsarta fürtei nem sokat
különböztek a másodfű tinó sarjadzó koronájától.

— Huccu ninini! Hát azt nem látják kentek, mily hosszú
ökörfarka lóg ki a tógája alól!

— Engem úgyse, ökörfark! De nem is állok én hozzád
ilyen közel.

Az érintett ökörfark azonban semmi sem volt egyéb,
mint a tógának felhúzni elfelejtett sinórbojtja, mely csatagosan
lógott le az uszály alul.

A kántisták torkaikat stimmeltek, ki vékonyan, ki vas-
tagon: — oá — eé — hő — hű — dó — da — dő — hrchrakfthű
(itt valaki nagyon köszörült a torkán).

— Ne köpjön a zsebembe, amice!

— No csitt! Egyszerre!

A prézens úr felemelte kezét, s egy lejtős mozdulatot
tett vele, mire húsz toroknak lőn megnyilatkozása, s hangzék:

Már elmégyek az örömbe (n)

Paradicsomnak kertébe (n)

Lelkemnek dicsőségébe (n)

a kálvinista halottasének ama sajtyszerű szomorgó kifejezésével,
mely az őszet és a mulandóságot, a halottakat és a sárga falevele-
ket önkénytelen juttatja az embernek eszébe olvadástalan
harmóniája hosszan vont hangjaiban:

Menj el a nyugalom csendes éjjelébe,
A gyászos sírhalom megnyílt kebelébe,
Közanyánk ölébe.

A népség minden jókedv dacára zokogott.

Ismét hangzék:

Hová a világi bajok nem tódulnak,
A test kívánsági hol mind elnémulnak,
Végképpen elmúlnak.

Az ének végigéi szelíd szoprán hangokban oszlának fel . . .

— Nem hiába, hogy a sátán énekel velök, de ugyan
keservesen tudják fújni — jegyzé meg egy liliomos subának
hordozója.

— Vigyázzanak csak kentek rá, hogy valahányszor isten
neve fordul elő, sohasem meri kimondani.

A nép teljesen apodemonizálta a tentatinktúrás arcú prézens urat, s noha ugyan magyar hitű léte az ördögtől annyit sem félt, mint a lúd májától, de mégis ily magas rangú személy jelenléte által támadt buzgósága annyira meggubahította elméjének mivoltát, hogy még a halottat is fejjel előre vitték ki az udvarból, s kinek-kinek csurgóra állt bámultában a kalapja.

Hosszú népcsoport kísérte ki az üdvezült sárhüvelyét a mulandóság utósó szállására, aholott is az érdemes contrascriba érzékeny alexandrínus versekben búcsúztatá el a megboldogultat ide maradt rokonai-, ismerői- és hitelezőitől.

A búcsúztató igen érzékeny volt; a gyönyörű retorikai frázisok megtették hatásukat, a népség kellőleg megrikattatott; de éppen midőn azt akará mondani az érdemes búcsúztató úr: „számtalan keserű könnyeknek sűrű záporait hullatják zokogva a mi bánatos szemeink borús fellegeinek sötét árnyékai, hogy a te, az anyaföld kebelébe tért hamvaid . . .” — szerencsétlenségére rá talált pillantani a szerecsenné vált prézensre, s e tekintet úgy kihozta sodrából, hogy a legóriásibb kacagásra fakadott, melyet később pukkasztó köhögésbe akart átvinni, s miután szája elé tartott írása mögül ki bírta fuldokolni az áment, félrerohant a néptömeg közül, s egy sír mellé hasra fekve, beteggé röhögte magát.

Még nagyobb lőn megzavarodása a káplán úrnak, ki is a halotti imádság helyett az árvízes időben mondandó könyörgést olvasta fel, s úgy kijött a kerékvágásból, hogy a „miatyánk” helyett a „hiszekegyet” imádkozá el.

Tökéletes lőn a megbotránkozás. Egyik nevetett, a másik szörnyűködött, a harmadik imádkozni akart és szedtevetézet. De a prézens urat egyik sem figyelmezteté arra, hogy a botránkozás követ ő hordja magában; annál kevésbé, mert ki félt tőle, nem ment hozzá közel; ki pedig közel ment hozzá, félt az őt környező basszisták ökleitől. Így érkezének vissza az alumnumba. A prézens úr rögtön rúgtatott az érdemes

rektor professzor úrhoz, lelke panaszhangjait előtte kiöntendő ; belép hozzá méltatlankodó arculattal, s kezd megszólamlani.

— Per omnia elementa! — vág közbe az érdeemes oktató úr —, hát farsang utója van ma, hogy ön ily maskarát csinál magából cantus praeses létére? Nézzen csak abba a tükörbe!

A prénzens úr belenéz... megijed... térdjei össze-
ütődnek, s úgy elcsúszik egy állóhelyében, hogy rögtön betöri az orrát.

Nincs toll leírni kétségbeesésének mekkoraságát.

Másnap nagyszerű inkvizíciók történtek a botrányos csíny felől. A százgallér riadva esett társainak, könyörögvén, hogy miután ő a vétkes, vállalják mindnyájan magukra a tettet, hiszen ubi valamennyien peccant: senki sem peccat. Meg is ígérte e szívességet mindenik, de mikor a kenyértörésre került a dolog, csak Körmös Pista ismeré el a tettbeni tudósságát, a többi erősen kitagadta magát; a százgallér pedig baráti szívvel hártva mindent Pista nyakába, ki is, noha nem főzte, de megitta a feketelevest, hét nap múlva, hat éves diák létére, elimináltván a tanulók — akarám mondani — az iskolába járók sorából.

Ez történt két nappal azelőtt, hogy Leander az éjjeli házfeltöréskor a százgallért a fa derekához csapva, agyonzúzta.

Ezen százgallér volt az, ki a Pista tanyája kulcsát annak zsebéből két ezüst húszas díjért Góliáth Péter számára kilopta.

A T Á B L A B Í R Ó

*Nem vagyok én parasztember.
Redm úgy nézzetek !
Bizonyítja ezet torkom
Gyakor szomjúsága.*
Népdal.

*Fekete gydszban jár szlvem;
A szerelmes gydszban járjon.*
Népdal.

Bálvándy úr táblabíró volt éspedig egyike a legkövérebeknek; s e jövedelmes címhez őt egyedül csak bokros érdemei juttatták, miután egy szomorú kimenetelű tisztújítás alkalmával, melyben Bálvándy urat rendkívül erőttette a szolgabíróvá létel, sorsa jobb nemtője így szóla hozzá: „Mit neked azon csekély hivatalka! Mit neked a szolgabírói polc! . . . Föl veled a dicsőség fényhelyére, a zöld asztal mellé! . . . Mit neked az a százötven forint? . . . Nesze egy darab dicsőség! Légy táblabíró!” És lőn Bálvándy úr táblabíró, vagy akart vagy nem.

Különben hasonlíthatlanul jó ember volt. Jó étvággyal bírt, alunni is jól tudott, s ha déli álmából föl nem verték, nem volt nálánál békességesebb ember egész Pannóniában. Ezenkívül tetemes bajusza és szakálla is volt, miknél fogva még remetének is beillett volna. Azonban ő korántsem volt remete; egyes-egyedül élt ugyan a világon, nő és gyermekek nélkül, s örököse csak a királyi fiskus leendett: de kimeríthetlen jókedve, páratlan vendégszerető indulata s jó borai híresek valának országszerte; s kell-e mondanunk, hogy ezeknél fogva Bálvándy úr jóbarátokban nem szűkölködött? Mindennap dárídó, minden este lakodalom, minden reggel tyúkverő fogadott lakánál boldogot, boldogtalant, ismerőt, ismeretlent, barátot

és idegent. Egyetlenegy jámbor szenvedélye volt: más ember-séges kétlábú állatot leitatni, s ha voltak halálos ellenségei, azok bizonyosan olyaskik valának, kiket nem volt képes asztal alá poharazni.

Különösen nagy patrónusa volt a cigányművészeknek és a serdülő ifjúságnak. Amazoknak sohasem volt fogyatkozásuk a vörös nadrágban, vörös pruszlikban és vörös borokban s más ilyen színű tárgyakban, mik közül a vörös ütlegfoltok sem maradtak ki. Az utóbbiak pedig, ti. a serdülő fiatal-ság juridikai praxisra jára hozzá, hol bőséges alkalom nyílt az ifjak előtt a tráncsírozás fölséges mesterségének megtanulására, a nevezetesebb *ivodalmi* celebritások megismerésére; mint szintén a tokaji és ruszti, szekszárdi és ménesi borok közti lényeges különbségek meghatározásában s egyéb ily fontos életbevágó jogkérdések megvitatásában bámulatosképpen nagy gyakorlati előmeneteleket tehetének, neveztetvén ezen ismereteket, tanulmányok és előmenetelek egyetemessége egy szóval — patvariának.

Bizonyos elménc úriember ezen szót „patvaria” eme másik két szótól származtatá: „pati varia”; mely két szó annyit jelent, mint „szenvedni különb-különbféle állapotokat”. Erről ugyan a Bálványd úr legényei nem panaszkodhat-tak; nekik a főntebb említett foglalatosságokon kívül alig volt egyéb tennivalójuk azon kivétellel, hogy lelkiismeretes köteles-ségek rovatába soroztaték még a táblabíró úr debrői dohány-kazalját tehetségeik szerint fogyasztani.

Azonban a sok közül rendesen volt Bálványd úrnak egy olyan választottja, kinek sorsa a többiétől mostoha-ságra nézve egészen elütött; kinek a korán felkelésen kívül számos és számtalan hivatalos kötelességek valának gallérijához varrva:

Ő tisztította ki s ő töltötte meg reggelenként a táblabíró úr pipáit, miknek száma légió volt, s mikbe egyszerre egy szita dohány belement.

Ő metélt fidibuszokat.

Ő hordta föl a borokat az ivók számára.

Ő vitte a lámpást a lovak elé, ha este volt és kátyulos az út.

Ő hordta a pöröket börtarisznyában a táblabíró úr után a procuratoriába.

Ő tisztította meg a csizmákat.

Ő szedte le a körtefákról a papmacskákat; s legvégül ő volt az, ki lekörmölte mindazokat, mik lekörmölendők valának: levelek, akták, replikák és folyamodások és jegyzőkönyvek és határozatok, tudja a jó ég, még mi mindenféle lekörmölni valók. S ha olykor esetleg még fát is talált vágni, s a kertben a dohánycsemetéket megkapálgatta, azt bizonyosan önként, dilettantizmusból s testgyakorlat végett cselekedhette. Talán mondani sem kell, hogy az illetén hivatalokra kipécézett egyén rendesen olyasvalaki volt, ki sem inni, sem dohányozni, sem danolni nem tudván, ezen hiányai miatt az álladalomnak különben hasznavehetlen tagjául tekintetett, s rövid címe rendesen ekképp hangzott: „*audiat*”.

Ilyetén hasznavehetlen „*audiatja*” lőn Bálványd úrnak Körömös Pista, ki is, miután az *i kollégiumban útifüvet kötöttek talpára, s *consilium* abeundival ellátva odább bocsájtották, itt vett rendkívüli dupla leckéket a türelemből; de megtörte magát, ellentmondott tetteivel saját jellemének; engedelmes lőn, mint a bárány; nem történhet vala rajta oly bántalom, mit szó nélkül el nem viselt volna, nem oly méltatlanság, mely ellen felemelte volna fejét; hallgatott és engedett, aki őt csak most látta először, a gyávaságig türelmesnek tapasztalá. A rábízott dolgokban pontos, lélekismeretes, zúgolódástalan volt; kerülte a vigalmakat és a vigadókat, s éjfélken át penészes jogkönyvek s elefántnyi pöriratok között lehetete őt elmerülve látni; szorgalmasan írt, tanult, s gyakran főnöke ügyeibe oly hozzáértő s alapos feleléseket iktatott be, hogy az öregúr maga is elcsodálkozott rajta, s jutalmul három annyi dolgot bízott rá, mint különben.

— Nagyon jó fiú — szokta mondani a tekintetes úr —, okos fiú, tanult fiú, szerény fiú, jó erkölcsű fiú, de mégsem lesz belőle semmi, mert sem inni, sem pipázni, sem más embernek kedvében járni nem tud.

Ily állapotban három hónapot töltött el Pista, s az ügyvédi pálya sanyarúságiba ide s tova beletörődött. Ekkor történt az, hogy egy reggelen az érdeemes táblabíró urat szokatlanul korán felverték álmaiból. Egy világoszöld, asztrakán prémű bekesbe öltözött, ragyás arculatú férfiú toppana be szobájába, kiből a táblabíró úr, mihelyt szeméit kellek kidörzsölé, azonnal patrónusára s illetőleg kliensére, báró Dömsödi Jánosra ismert. Magukra zárták az ajtót, nehogy értekezésük folyama alatt hivatlan látogatóktól háborgattassanak, s hosszú két óráig sittegetek-suttogtak egymás közt, s fújták a követ egy szögletbe bújva, mialatt Dömsödi úr zsebeiből több rendbeli hosszú iratok költözködtek a táblabíró úr asztalára, mire mindketten fontos képekkel bölintottak.

E beszéd alatt táblabíró úrnál vége-hossza nem volt a bajuszok pödrésének, még a báró úr, számtalanszor körültekintgetvén, minden szóhoz kettőt köhintett, s látszólag olyasmit iparkodott a táblabíró úrnak megmagyarázni, amit éppen nem akart a spektábilissel isten igazában megértetni.

Végre a spektábilis megszólamlott, s azt mondá, hogy „jól van”.

A báró úr pedig felkerekedik székéről, s mialatt ügyvéde iratait szedé össze, nagy csizmacsikorgások között kopog alá s fel a szobában.

A táblabíró úr irodája éppen az ebédőre nyílt, s az ebédő ebéd idején kívül patvaristaraként használtatott, s ajtajára üvegablak volt alkalmazva, melyen át a szomszéd szobába lehet tekinteni.

Dömsödi úr csupa kíváncsiságból felemelé az ablakot rejtő függönyt, s a szomszéd szobába átkémlelt.

Egy fiatalembert látott abban egy nagy könyvbe könyökölve . . .

Dömsödi úr arca halaványabb lőn a tökmagnál . . .

— Ki ez a fiatal itt a másik szobában? — kérdé reszketve a spektábilist.

— A jurátusom.

— Kinek híják?

— Kőrmös István . . . Nagyon jó fiú, csakhogy igen is gyáva.

Dömsödi úr egy szót sem szólt többet, hanem kalapját vevén, magát ajánlotta, s úgy elment a Bálványdy úr házatól, hogy sohasem látták többet ottan.

Bálványdy úr pedig kikiálta a szomszéd szobába:

— Audiat!

— Dignetur! — volt rá a felelet, s az audiat belépett.

— Ezt az executionalist fogja, audiat, exhibeálni a bent megírt incattának mégpedig ma vagy holnap — szólt a főnök, egyikét a báró által átadott hosszú iratoknak Pista kezébe nyomva.

— Nem méltóztatnék megmondani, hogy hol lakik?

— Oda van írva: K . . . városában.

— Igenis, hanem K . . . városa nagy erdő!

— Hja, Audiat, pedig azt magának kell felkeresni; én velem is úgy tett principálisom, mikor jurátus voltam. Elküldött olyas valakihez, kinek még nevét sem hallottam soha, ha kérdezém: merre lakik, azt felelte, hogy Pesten. S akkor aztán addig kellett lótnom-futnom, míg rá nem akadtam, s ha csakugyan nem akadtam rá, jól lekorpázott. Így tanulják az életrealóságot, audiat.

Pista szépen megköszönte a vett utasítást; zsebébe dugta a kézbesítendő okiratot s eltávozott. Leült asztalához, elébe vette a Corpus jurist s belenézett. De ezúttal sehogy sem akart működni a figyelmzés; a betűk összefolytak szemei előtt. S tartalma? Mintha csak a háta mögé hányta volna! Minduntalan

a szőke lyánka szelíd, bánatos arcára tértek vissza gondolatai; minden betűből az ő szomorúságát olvasta ki, regényes, ismeretlen, sötét okait örök bánatának, s azután azt az értő tekintetet, mellyel hozzá felküldött pillanataira felelt . . . Lassanként el-elvesztette lelkét eszméi délibábjai között; szárnyakat képzel magának, melyekkel berepkedé az ég csillagos végtelenjé; utazni látá magát a szivárvány hídjá fölött, beszélt az angyalokkal, megemelé azon lángkardot, mellyel az ördögök lepaskoltatának, s agyonmennykövezett vele minden ember-ördögöt; eltörle minden élőt a föld színéről, s mélyen elásta azokat, hogy magvaik ki ne keljenek; azután látá a paradicsomot virágzó berkeivel, az őszinte rókát, a szelíd oroszlánt, a jószívű farkast, a fullánktalan háladatos kígyót, és képzelé mintha ő volna az első ember, kibe a lelket még isten lehelte — s a második a szőke kisleány ártatlan angyal arculatával, szemében az ég és a csillagok; s mintha az élő föld tőlök várná az újabb, nemesebb nemzedéket. S midőn mindezt oly szépen elképzelé, s midőn immár szerelmét és benne a világot akarta átölelni, bekiált a principális:

— Audiát, copisálja csak le azt az executionalist, minek-előtte exhibeálná.

Így pottyan le az ember ábrándjai luftballonjából!

Nekikönyökölt emberünk, kiterjeszté a végrehajtási levelet és írt.

Furcsa esemény volt előtte.

Amint az írás folytán kivehető, bizonyos hitelező, kinek neve a tulsó lapon vala olvasható, bizonyos adósnak, ki szinte a tulsó lapon volt körülírva, tízezer forintot hitelezett, adóslevelét azonban az adós nevével és leányával is aláíratta, kik is nyilvános kijelentésekkel minden pörorvoslatokról lemondtak, s e kötelezvényt a hitelező az adós bizonyos megnevezett gyárára be-tábláztatá. Az apa meghal, utána meghal az asszony. S a gyár földig leég. Ekkor a hitelező beperli a leányt; s miután a tökéletes vagyonihiányt kimutatta, annak *személyét* kéri odaítéltetni.

S a törvények kezelője, noha nyilvánvaló volt az ellenvetés, hogy szüléi életében a leány magát semmire nem kötelezhette, azok hunytával pedig utánok semmibe nem örökölt, mindamellet is a Hármas törvénykönyv III. 28; II. 68 és Mátyás VI. 29 értelmében a leány személyét a hitelezőnek tizenöt napra odaítéli, s elmarasztaltatása következtében a végrehajtást elrendeli.

Hogy a leány szép, fiatal és ártatlan, a hitelező buja, förtelmes gazember: azt a törvény tudni nem tartozik; a törvények kiszolgáltatója pedig annál kevésbé, mentül gazdagabb a nyertes fél, ki mindemellet mégis csak sajnálkozásra méltó, miután tízezer forintja fejébe csak egy gyarló, veszendő *fehérszemélynek* jut birtokába.

E tény az ifjú lelkét szörnyen leverte. A túlsó lapra fordított, hogy meglássa, ki azon átkozott, ki így nyert, s ki azon szerencsétlen, aki így elveszett? . . . De már ez nem verte lelkét . . . Nem . . . ez már lángkorbáccsal csapott szíve idegeire! A világ egyet fordult vele . . . egyet fordult agyában minden gondolat; a vér forni kezdett ereiben, míg a velő csontjaiban jegesült. Megszűnt látni, hallani, érezni. Düh-őrülten rohant az ajtónak, azt kitörte, szétcsapott maga körül; nem tudta, mit tesz, nem halla szót, nem érzé, hogy ökle hová csapódik; keresztülrontott a principális szobáján (a jó úr, megijedvén, az íróasztal alá pusztult, s a téntás üveget fejére döntötte); tört, zúzott, míg valami volt előtte, azután úgy érzé, mintha nem volna többé föld lábai alatt; futott, s midőn kifáradva eszmélni kezdé, künn a mezőn tövises kökénybokrok bozótjában lelé magát, s nem ismert a napvilágra, mely vörösen ömlék el földön és égen. Azt gondolta, hogy a világ ég! Kezében volt az átkos iromány, magával ragadta azt, még egyszer elolvasá a ráírt neveket a vérfélynél; világosan olvasá: *Dömsödi Gólidth János fölpörös — alpörös Zildnyi Janka . . .*

Felszökött, nekirohant az avar pusztának; futott, mintha kergetne valakit, repülő hajzatával, tajtékzó ajkaival, kipirult

homlokával, mint egy fiavesztett fenevad. — Hahó! hahó! —
ördögsekért hajtott előtte a szél...

Most szedjük össze az események fonalait.

Két elem áll harcban egymással: egyik sötét, ártó, ármánykodó; másik üldözött, szenvedő, de erős és nyílt csatákban győző.

Amott főhelyen báró Dömsödi János áll, kit családgyűlölség, hajlam és szenvedély embertársai démonává kentek fel; vad indulat, hóbortos szenvedély vezeti minden lépteit; ki, hogy egy lélekerejében meg nem ejthető leányt átkos vágyainak feláldozhasson, könnyelműen gyújtá fel annak egyetlen birtokát, s egy várost leégetett miatta; ki saját gyermekét bűnvádi perben marasztatá el; üldözött mindenkit és nem szeretteték senkitől... Nehéz bűnök terhelik lelkét, s a megtorló pallos hajszálon függ feje fölött.

Fia, az ifjú Dömsödi álnevek alatt bújdosik az apjától indított bűnper elől, s bujdosásiban Lillát megismeri, ki vele első unoka, s örülten beleszeret; de szerelme nem értetik meg, s a kétségbeesett kísérlet, a lány elrablása nem sikerülvén, a bosszúálló megfosztja a leányt őszinte kedvesétől, megfosztja pártfogójától és hitétől a lány testvérét.

Szemközt áll ezekkel az ifjú Bálnai, egy sok keserűt tapasztalt fiatal mizantróp, ki egyik kezével ront, másikkal épít, de gyorsan hat és nyomot hagy mindkettővel; ő volt azon egy, ki látta, miként Dömsödi azon szeszgyárt, mely Janka anyjác volt, önkezeivel gyújtá fel, s ki akkor személyében, később kedvese ellen tett ármánykodásainál nevében tanulta őt átkozni és gyűlölni. Ha eljön azon perc, melyben megtudja, hogy e két gyűlöletes eszme egy embert illet! Szenvedélyes, hajthatlan jellem; török, de nem hajol, tűr, de nem felejt, s roppant ellenszenv bántja a magas rangúak ellen; ki fog derülni,

hogy miért. Atyja életviszontagságait részletesen ismeri. Jelszava: „todos contra io, io contra todos” (mindenki én-ellenem, én mindnyájok ellen). Jaj annak, kit gyűlöl, az veszni fog. Akit pártfogása alá vesz, hatalom, rang, gazdagság nélkül, csupán lelkének erejével megvédi azt, s mintha egy világ lelke szorult volna belé, szakadatlan harcot küzd az egész világgal.

Mellette áldás nemtőjeként tűnik fel az ifjú Szilárdy, ki hogy atyja rokonérzelmű barátjának gyermekeit boldogítsa, őket felkeresé, polgári állásukhoz alkalmazott alakban, hogy részvéte a leereszkedés semmi színét ne viselje magán, s naiv terve volt a lyánt mint köznemes eljegyezni, s midőn nejevé tette, fényes elégtételt szerezni neki a kiállott szenvedésekért, de tervét Bálnai gyanakodó fellobbanása semmivé tette, noha lelke vonzalmain nem változtatott.

A két lyánka még eddig igen szenvedő állásban maradt. Két különböző és mégis annyira összhangzó lelkület! Míg Lilla a világot csak a természetből ismeri, s költői lelkét ennek képeivel gazdagítja, addig Janka a világot a legfekélyesebb oldaláról tanulta ismerni — az emberekből, s lelkének minden virágai: remények és örömek le vannak hervasztva. Lilla nyugvó szenvedélyivel, Janka éber bánatával költ bámulatot; amaz erőteljes, ez simuló, szelíd jellem; de magasztos, fennkölt lélek mindkettő, kik, az események bonyolódott hálózatában, ha ismernék, sem ragadhatnák magukhoz a vezérfonalat, melybe két oly szenvedélyesen küzdő kéz markolt, minő a két vér ellenségé.

Így álltak a viszonyok, midőn Bálnaira főnöke ráparancsolt, hogy Zilányi Johanna leányasszonyt hivatalosan értesítse a személye ellen intézendő bírói foglalás felől.

A ZIVATAR ÉJE

*Hideg szél fú Mátra felől;
A lelkem is fázik belől.*

Népdal.

*Az eső is esik, köpönyegem dzik;
A szél patkójától a hó is saikrázik.*

Csángó népdal.

December 31-e volt, Szilveszter éje és iszonyú hideg . . .

A madarak megfagytak a levegőben . . .

Szakadatlan hóförmetek dühöngtek egész heteken át, háza falai közé száműztek minden embert, s olykor reggelenként mély hófuvatok alul kelle kiásni a házak ajtait.

Néptelenek és zajtalanok voltak az utcák és vásártérek; rajtok egyedül farsangolt végig a havas zivatar, be-bekiáltva a kéményeken s végigsöpörve a házak fehér tetőin.

Boldog, ki meleg keblet vagy csak meleg kályhát ölelhet is ilyenkor; boldog, kit tollas fekhelyén kedélyes rokkahang szenderít önelégült álomra; boldog, ki úri kandallója mellett, lány karszékében végignyújtózva, kénye szerint ásíthat az idő rovására.

A k*í vásártér közepén áll egy sajtyszerű épület; négy rongált oszlopon egy még rongáltabb tető, melynek hegye egy összevissza görbült bádog szélvitorlában végződik.

E földél alatt mély, igen mély kút van ásva; belőle hajdánában láncsal húzták fel a vizet, most egészen ki van az száradva; a lánc vedertelenül lóg le a mélységbe. A kút oldalai bedüledeztek.

Fenekéről gyakran csecsemősírás hallatszik fel. Borzasztó dolgokat beszélnek e kút felől.

Ez ókúthoz közel állt húsz évvel ezelőtt egy rozszant emeletes ház; a mohlepte cserepszindeles tetőre mésszel volt kirajzolva az 1722 évszám. Tehát száz évesnél több volt a ház, s igen összerű kinézésű.

Ezen vad éjszakáján a zivatarnak, midőn minden jó lélek első gondjának tartotta a lefolyt évet, melynek csak néhány percei valának hátra, az idők urának megköszönni, e kietlen éjszakán is víg mulatság hangjai zibongtak e sárga ház emeletében; harsogó zene és pohárcsengés, táncdobogás és kicsapongó kedvujjongatások zajgottak le innét; olykor poharak és tányérok repültek ki az ablakon, vagy egy fekete alak állt az ablakhoz, vad tivornyadalt rikoltva le a zivataros éjbe.

Ki tartja lakodalmát Szilveszter éjszakán?

Ama kútoszlopok alatt éjen át rendesen betyárok s más népsöpredék szokott tanyázni, de most azok is bátrabb menhelyet kerestek a bűzös csárdákban vagy a városon kívüli szemetdombok melegében.

Csak egy sötét alak áll mostan ott a kút párkányához támasztott kezére nyugtatva fejét.

Arca mozdulatlan, tagjai mozdulatlanok; szemeit le nem veszi a vigalom háza ablakairól, ott áll és számlálja az óraütéseket.

Ez az ifjú Bálnai.

Körülötte sötét, vihartele az éj, de szívében még viharosabb.

Reménye nincs.

Elhagyta minden ember. Barátai elárulták. Ellenségei diadalmaskodtak fölötte. Az ég nem hallgatta meg imádságait.

Jámbor volt, és a rosszak ítéletet hoztak fölötte. Eszes volt, és az ostobák megbírálták. Erős volt, és a gyöngék megelőzték.

Milyen magasztos képzeletekkel volt eltelve leendő néplelkési pályája felől! S mily durva-prózaian rántotta alá képzelt egéből a való!

Mily emberszerető buzgalommal lépett később az ügyvédi pályára, s minő tényekkel kelle mindjárt első lépésénél találkoznia!

Hideg, hideg az éjszaka, mint az emberek szíve...

Éjfél után lankadni kezdte a zaj a vigalom házában; a vendégek csoportonként eltávoznak, vigalmaik utóhangjait dúdolván útkövekben; itt-ott távozó lámpások tünedeztek el a házak között.

Két férfi köpenybe burkolva haladt el a kút mellett, következő párbeszédet hallatva:

— Mit szólsz e vigalomhoz?

— Azt, hogy nemsokára másszerű zenét is fogunk e háznál hallani.

— Nevezetesen?

— Dobszót.

— Hát arra a szemérmes kis halvány hölgyre mit mondasz?

— Sajnálom, mint afféle áldozatra vezetett bárányt...

S továbbmenének, lépcsők alatt ropogott a hó.

— Mi ez itt az útba? — kiálta az egyik, valamiben megbotolva

A másik odavilágított a lámpással; egy nő volt, félig a hótól eltemetve, ott feküdt mozdulatlanul, s ölében tartá csecsemőjét.

Meg volt fagyva.

— Jól járt szegény! — mondának s továbbmentek.

A sárga háznál lassanként minden fény kialudt; csak egy földszinti szobácska ablakában égett még gyertya, s szerte a város minden ablakai feketék voltak.

Aludt minden lélek.

Ekkor Bálnai a kivilágított ablakhoz ment, s rajta bekoctatott.

— Ki az? — kérdezé egy remegő hang.

— Osztyájos rokon a fájdalom nevében — mondá jel-szavát az ifjú.

— Miért jössz? — kérdé egy kedves női arc, az ablakot felnyitva s azon kitekintve.

— Nézd, az éj minő embergyűlölő! Hét óra óta várok itt ablakodnál; fogd ez írást és olvasd.

Az ablak újra bezáródék.

Bálnai visszament a kút szobrai alá.

Nem sokáig kelle várnia.

Midőn legsűrűbben hullottak a hópelyhek alá, midőn legveszettebbül tépte a szél a fellegeket, feltárult hirtelen a sárga ház ajtaja; sebesen suhant ki abból egy szellemien gyöngéd alak könnyű fehér ruhában; szőke selyem haja a zivatarban lebegett, arca halavány volt és tündöklő.

— Jankám! — kiálta az ifjú, karjaiba fogva fel őt, s merően arcába tekintett, azon arcba, melynek tekintetét kiállani nehéz emberi szemnek, mert semmi sem tudja úgy kifejezni a kétségbeesést, mint egy különben szelíd arc vonásai.

A hölgy bágyadtan hagyta magát átölelni; majd rémült egzaltációval akarta magát kedvese karjai közül kiszakítani, de ez erősen és hévvel ölelé magához a pihegő keblet, és arra gondolt, hogy ezen éj könnyörületlen.

— Bocsáss, bocsáss — esenge szívreható hangon a szegény leány. — Üdvedre kérlek, bocsáss!

Az ifjú elgondolá, hogy neki már nincsen üdve, s nem bocsátotta a leányt, hanem még közelebb vonta magához, ily szókat sugdosva fülébe:

— Él az isten, hogy az én kezeim megvédnek téged; bízzál bennem, én elrejtelek oda, hová ember szeme nem lát; védeni foglak vérem utósó cseppjével is, felháborgatom a földet és a poklot, hogy megmentslek.

A hölgy feltekintett az ifjúra, meglepetve nézett sokáig szemeibe, mintha kérdené:

— Ki vagy te?

Sohasem szólt még előtte az ifjú szerelemről.

Bálnai még akkor szép ifjú volt; nagy olajszín szemei és finom ajkai voltak, arca vonásaiban a sokszerű szerencsétlenség által megtisztult nemesség tükrözé magát; a kiállott csapások nem tették őt kislelkűvé.

— Sors üldöz, emberek üldöznek engem; megátkozott engem anyám, mikor szült, megátkozott az isten, mikor az életet adta, és senki sincs a széles földön, aki szeretne. Óh, bízzál bennem, én oly szerencsétlen vagyok, mint te...

Igaza volt; csak az érti a szenvedő panaszát, ki maga is szenved.

És a hölgy bízott benne.

Neki sem volt senkie a széles világon.

Miért ne bízhatnának a szerencsétlenek egymásban?

A boldogság eltávolítja a szíveket, a keserűség órái összekapcsolják azokat.

Azonban a hölgy ruházatja még fehérebb lett a hótól.

Az ember minden nyomon érezni kénytelen, hogy a földön jár; éhség, szomj, hideg, ösztönök gyakran lerántják őt egéből, hová kenyeret, bort és bundát vinni elfelejtett.

Az ifjú levetette saját köpönyegét, s vele kedvesét betakarta. Azután kezébe fogta kezét, biztatólag rámosolygott, s a hölgy követte őt; mit bánta ő, bárhova; hiszen midőn a vigalom tanyáját elhagyá, tudta, hogy csak a zivataros ég van odakünn, és nem gondolkozott. Merően szorítá kezébe azon iratot, melyet Bálnai adott át neki. Az a végrehajtást hírül adó levél volt.

Amint végigsiettek egyedül a városon, azt képzelte volna az ember, hogy két lélek bujdosik karöltve: az egyik fehér, a másik sötét; bús mind a kettő.

Bálnai tanyája kívül volt a városon, a szőlők között, nem messze a b*ⁱ kaputól.

Amint az utolsó ház is hátuk mögött maradt, amint a város árkan az országútra kiértek, az ifjú reszketni érzé kezében a lyánka kezét.

— Fázol, szívem? — szólt a gyöngéd kezét leheletével melengetve.

— Egy kevésbé — válaszolt a hölgy, s szorosabban simult vezetőjéhez.

— Kevés perc múlva ott leszünk, hol az üldözők keze el nem érhet — szólt biztatón hozzá az ifjú. — Lilla is ott van.

E névre bágyadt mosoly vonult végig a lyánka arcán.

Az ifjú gyöngéd vigyázattal vezette őt a hófermeteges időben.

Egy kutya sem ugatott a városban, azok is meghúzták magukat; csak a szőlők között hallatszott néha a farkasok kellemetlen, szilaj üvöltése, amint messzünnen egymásnak felelgettek.

Fehér szemfödél teríté be a halott földet; semmi mozgás, semmi zaj, csak a fergegetegé; semmi hold, semmi gyertyafény ...

Messze-messze haladtak így, midőn egyszer a hölgy léptei csöndesedni kezdtek. Az ifjú érzé ellankadni a kedves kezecskét, s ijedten reá tekintett.

— Óh, én álmos vagyok — suttogá a leányka, s szőke szép fejét ifja vállára nyugtatá.

— Az istenért — kiálta ez —, el ne aludjál, csak most, csak még néhány percig ne, az volna a halál! ...

A megfagyást álom szokta megelőzni ...

A szép leányka szemei elhunytak, karjai lankadtan siklottak le kedvese nyakáról, s bágyadt feje annak keblére rogyott.

— Isten! isten! — kiálta az ifjú. A szép hölgy elaludt.

Az ifjú karjaiba érzé őt hanyatlani. Óh, hányszor álmodta őt így karjai között! Az élet minden viharai keresztüljártak rajta; beteg volt, és nem volt ápolója; üldözött volt, és nem volt védelmezője; szegény volt, és kicsúfolták érte; túrt, megadta magát, és sorsa nem engesztelődött; imádkozott, és nem hallgatta meg őt az ég; de mindezeket megbocsátá a sorsnak.

— Csak egyszer ölelhessem őt karjaimba — így szóla reményei tetőpontjára helyezve magát —, s minden fájdalmaid

legyenek elfeledve, nyomorú lét! Azok nem érnek fel egy ily pillanat gyönyörével!

És a sors meghallgatta őt, ölelnie adá az imádott leányt; de e pillanat fájdalma nagyobb volt minden eddig érzett fájdalmainál. Karjaiban érzé őt haldokolni.

Óh, ez a természet, ez a zivatar oly érzéketlenek! Nem kímélték ezek a gyermekien gyöngéd tagokat, nem kímélték azon keblet, mely finom volt és oly érzéstele; vadul tépdeste a vihar a könnyű lenge ruhákat, a hosszú selyem haj havasáztat lobogott a szélben, s hattyúnyakáról a hóvíz csorgott alá.

Az ifjú ölébe vette őt, arca arcához ért, de nem merte megcsókolni. Félt. Tudta, hogy ezen álom csak néhány percig tart, azontúl — a halál.

Lakását a rövid idő alatt hanyatló ereje és a töretlen út miatt elérnie lehetetlen vala.

Ekkor gyertyafény ötlött szemébe, s ez az országúttól kétszáz lépésnyire eső csárda mécsvilága volt, mely csárdában a legaljasabb népsöpredék szokott éjente tanyázni.

Gondolkozott; vajon meg hagyja-e fagyni kedvesét az országúton, vagy oda vigye? Mégis önzőbb volt, mint hogy szerelmesét meg hagyta volna halni, s erősebben köpenyébe burkolva, karjaiba vette azt, mint egy gyermeket, s letérve az útról, a magas hófuvatban a világosság felé kezdett törtetni.

A szél némely helyen házmagasságnyira torlasztotta a havat; iszonyú nehéz volt benne kedves terhével együtt előre hatolni. A szél élesen csapkodta arcába az égető havat, olykor egy fekete holló csapott el vészt károგva feje fölött.

A lyánka keble fokonkint lassabban kezdett pihegni.

Lélegzetfogyottan érkezett az ifjú a rossz hírű csárda ajtajához; belökte azt, nehéz borgőz és rekedt, részeg tivornyahang tolult elébe . . .

Belépett.

— Segítsetek, emberek! — kiáltá, lyánkáját egy tört padra ereszté le, s maga térdre omolt mellé.

A KOPLALÓ

*Én vagyok én az a kölök,
Ki a kocsmában hömpölyög;
Fakó lovam, meg a deres,
Mindig a kocsmára keres.*

Népdal.

*Tisza mellett van egy hajó kikötve,
Abban van egy szőke leány megölte.
Jeretek, lyánkék, öltözzessük bíborba,
Temessük el egy nefeleicsokorba.*

Népdal.

Azon csárda, melybe Bálnai kedvesét vitte, Koplaló nevet viselt. A csárda ugyan nem koplalt, sőt inkább szüntelen tömve volt vendégekkel, s igazság szerint vendégei viselhették volna ezen címet, melyet reá ruháztak.

A k*í érdemes helyhatóság tudniillik sajtóságos rendőri nézetekből jónak látta a kebelében tanyázó proletáriusok számára egy közös azilumot, egy univerzális karavánszerajt alakítani, hol mindazon közsánakozásra méltó honfiak, kik csodálatos dologiszonynak miatta szenvednek, a boldog nyári szentheverdelnapok után magukat a téli unalmas órákon kedvökre összehúzhassák, mely képzőintézet egyszersmind szemináriumul szolgálhasson a zseniális szegénylegényi karnak, nehogy velök is az a fátum találjon történni, mit a nápolyi lazzaronikra Viktor de Húgófalva jövendölt, hogy század múlva csak híréből fogjuk őket ismerni.

Bizony ez atyai gondoskodás jól is eshetett szegényeknek, kivált miután idők jártával keresetök veszedelmesen megcsökkent, részint azért, hogy a valamivel bírók nem bízzák többé a vagyonaik feletti örökösödést a jó sorsra és a bakterokra, hanem maguk is csak fél szemmel alusznak; részint azért

hogy a szegénylegényies műtétélekbe annyian és oly különféle utakon és módokon belekontárkodnak, hogy az igazi szegénylegénynek alig marad alkalma mesterségét gyakorolhatni; minek természetes és szomorú következése az, miszerint az illetén restségtől beteg honpolgárok kénytelenek gyomrukat hét rétbé gyűrvéni ráfekünni és koplalni e két elvhez maradván csak hívek: félni a dologtul és az akasztófátul, és szeretni mindazt, mi a másé!

Ezen érdemes látogatók kedveért neveztetett a körülményesen leírandó csárda „koplalónak”.

Egyetlen egy szoba teszi ennek egész alkalmatosságát, melyből közvetlen a pincébe van lejárás, s e szoba egyszersmind mulatóhely és terem, hálószoba, konyha és küzdter egy és ugyanazon alakban és minőségben; falai füstösek és ragadók a penésztől; a kémény, nehogy hideg jöjjön be rajta, szalmával és venyigével van bedugva; ugyanez történt az ablakokkal is, miknek csak egyikén hagyatott kis rés, hogy a vendéгурak benn a gőzben meg ne fulladjanak.

A ház teteje le van szedve azon praeservatívából, hogy azt egyik vagy másik highwayman rossz kedvében fel ne gyűjthassa. Kocsmárosa e csárdának soha sincs; ha van, két hónapnál tovább ki nem állja a sarat, s ha addig agyon nem verték, bizonyosan szerencséjének fogja tartani, ha megszökhetik.

Midőn e ronda s akolnak is undok fészekbe belépett Bálnai, eleinte e sűrű, zsíros és dohos gőzveremben nem vehetett ki egyebet egymás hegyén-hátán hemzsegő ember-tömegnél, mely összevissza rikoltozott, káromkodott, füttyölt, danolt, jajgatott és nyögött aszerint, amint kinek-kinek természeti hajlama hozta magával.

Egy hosszú, sánta, keresztlábú asztalon pislogó faggyú-mécs égett, melyhez a fekete faggyút rendszerint a lopott birkák meg nem ehető részei szolgáltatták. Egy szögletben két rongyos nő ül összekuporodva, kiknek tekintetében nincsen semmi nőiség. Durva, hidegvette arcok az erkölcsi

süllyedtség és baromi lealjasulás nyomaival minden vonásaikon; az egyik egy rongyokba pólált kisdedet iparkodik mérgesen álomra döncölni; az pedig penicillussnál élesebb hangon visít, ordít és kapálózik.

— Csapd a földhöz az ilyen adta fattyát, mit kínlódsz vele? Ha az enyim volna, régön a zöld kútba dobtam volna, ott hadd gebedne mög.

— Hol van a zöld kút?

— Hát bolond, te, ott van a piac közepén, hol a betyárok jó időben kártyázní meg alunni szoktak.

— De ha egyszer onnét mög kihallik a gyerök ordítása, kivált ha egyszerre agyon nem üti magát?

— No ugyan, hátha kihallik is. Azt gondolod, törődik vele valaki? Ha kihallik, a betyárok addig hajigálnak köveket a kútba, míg elhallgat.

— Nem is tudom, minek szögény embörnek a gyerök! Jobb lött volna, ha az én fejemet is, míg ekkora voltam, a ház szögletéhez csapták volna.

A gyermek folyvást garázdálkodott.

— Hallgatsz! — riaszta rá az anya, gorgoni képet vetve a kölyökre —, vagy mindjárt kicsavarom a nyakad, s kidoblak a farkasoknak.

— Ne, adj neki e pálinkából, hadd aludjék el tőle! — szólt a másik néember, szalmába kötött butykost tartva a gyermek ajkaihoz, ki abból jót húzott, mintha anyja tejét itta volna. Ekkor a két nő fogott hozzá, s később még egyszer megitták a gyermeket, s végre mind a hárman szépen elaludtak.

A csecsemő nem is ébredett fel többé.

A csárda közepén egy zsíros bicskás hetvenkedik; egyik kezében hosszú husáng, másikban boros karafina. Dalol, amint torkán kifér, mégpedig oly rekedten, mintha ráspollyal volna tele a gégeje.

Nevezetes alak, és senki sem más, mint a híres Telezsák. Felemás haja, fején összegubancolva, olyan kinézést kölcsönöz

fejének, mintha az egy uborkás hordó volna. Szemei be vannak fagytól vörös képébe dagadva. Képe egyik feléből jókora darab ki van harapva, s orra úgy félre van nyomva, mintha éppen most vette volna le róla valamelyik jó pajtás az öklét.

— Igyál, Topa! — kiált rekedt hangon a betyár egy, az asztal végén ülő társhoz, ki nevét azon tulajdonságánál fogva nyeré, hogy lábfejei egymásnak hegygel állottak, s jártában egyik lábával a másikon kellett neki mindig keresztüllépni.

— Igyál, Topa! — ordít rá *Telezsák*, s balkezevel a palackot elébe tartja, jobbával a botot felemeli.

E nyájas kínálásra a Topa is előkeres az asztal alul egy hosszadalmas furkósbót, s dacosan ezt feleli:

— Nem iszom.

— Igyál, vagy a fejedhöz vágom! — kínálja őt *Telezsák*.

Topa azonban nem várja be e főbe köszöntést, hanem kapja a keze ügyében levő dorongot, s olyat nyújt vele *Telezsák* fejére, hogy a csárda is rengett bele.

Telezsák, mintha nem is ő volna az, kit megfejeltek, visszasújt két kézre fogott füttykösével; s ekkor aztán semmiért oly viadalt csap a két betyár, melyhez hasonló párbaj tán a caraibok közt sem történik.

— Csak a fejit, hogy meg ne sántuljon! — biztatja őket a néző sereg; s azt a lojalitását el is kell mindkét vívónak ismereni, hogy ők egymásnak sem kezét, sem lábát, sem egyéb használható tagjait ütésekkel nem terhelék, egymás csapásait nem is parírozták, hanem mindenik tartotta a maga fejét, s ütötte a másikat. E viadálnak aztán utóbb is az lett a vége, hogy Topa, kinek a feje kevesebb ütést szívelt el, mint a *Telezsáké*, kakastaréjos fejbúbbal zuhant az asztal alá.

Ott hagyták.

Holnapra majd föléled.

Telezsák pedig, kinek a feje szinte meglehetősen vérzett, diadala után szörnyen elbizakodva, mindenkibe belekötelő-

zött, ki csak útjában volt; tört és zúzott, amit elől-utól talált: asztalt, kemencét és orrokat.

E percben lépett be Bálnai, ölében hozva halvány kedvesét, s azt egy padra fektetve, segélyt kiáltott, s az eszméletlen leányka homlokát és hamuszínre váló kezét kezdé dörzsölni.

— Segítsetek! — szólt könyörületet esdő pillanatot vetve a hozzá közel állók érzéstelen, vad arcaiba.

— Ki ez? Mit keres ez itt? Ki fia ez a kaputos? — hörögetének a jobbról-balról kíváncsian odatolakodó baromarcok.

— Ühüm, ez ám az! — szólt ürgefejét a többiek vállán keresztüldugva egy túskehajú, vászonszínű, hosszú, váltott gyermek. — Hát nem tudjátok, az a garaboncás, aki a sömlyék szélén lakik, a fekete házban!

— Hát az a fehérccseléd kicsoda a? De elhagyja magát!

— Meg van fagyva — susogá egy vén, ráncos képű nő, odaszagolva a leány felé. — Milyen kék az orcája!

— Pedig úri kisasszony — szólt egy másik bekötött fejű menyecske a hölgy ruháit tapintva —, selyemcic a ruhája.

Többen, nagyobb részint nők, részvétellel guggoltak a leányka körül; s e részvét következtében csakugyan nagy hamar el is tűntek a leányka füleiből az aranyfüggők. Egy megöszült banya bámész pofával tartá a hölgy lábacskaikat kezében; kiülő szemei odameredtek arcára, szája letárult, míg kezei óvatosan oldák le a bársonycipőcskéket és a selyemharisnyákat.

— Pálinkát kell a szájába tölteni, majd életre jön — hörögé egy rekedt hang, mialatt a köpenyt iparkodott a leány alul elhúzni.

Az ifjú ezalatt kétségbeesve erőködött kedvesét visszaadni az életnek; de nem tudta módját, nem ismerte eszközeit.

A csárda túlsó felében pogány nyekegéssel szólalt meg eközben egy kutyabőr dudu, nagyokat sikoltva, mintha eleven állatot nyúznának.

— Tyuhaj! — ordítá a Telezsák s megugrott, kajsza lábai-
val dobolva a földön — Fújd, szakadj meg! — kiáltá hegykén
a zeneművésznek, ki lábait indulóba hozta, s verte volna
botjával a gerendát, ha elérte volna.

A többiek elhúzódtak tőle, mert féltek keze ügyébe esni,
mikor jókedve van.

A betyár gatyakorcára fekteté kezét, s csizmáit oly saját-
szerűleg tudta majd egymáshoz, majd a földhöz verni, hogy
négy lábával sem okozhatott volna nagyobb dobogást; azzal
szügyébe vágta fejét, nekitoporzékolta magát, s elkezdte
sarokra beszélni:

Innenső sor, túlsó sor,
Elszakadok magamtól:
Vasvilla
Nyakamba,
Serpényő,
Nyelestő
Sárga-csizma, bagaria, ujjujúl

Ehhez tempóra döröggetve termetét kalapját vitézül
félrevágta, s belecsapva tenyerébe, egyet fordult:

„Uccu cuca, ég az utca!” — rikoltá, s közibe rugtatott a
szegletbe nyomult némbertömegnek.

— Mit bámultok itt? — káromkodék, s egyet megragadván
több közül, úgy megpörgette, hogy mikor elereszté, alig bírt
megállani a lábán.

— Megkarmoltál, hanem 'iszen ezért elhasítom delivörös
keszkenődet.

Azonban ekkor hirtelen a közébök tévedt ifjún akadt
meg figyelme s hátrahőkölt.

— Teremt'se! — kiáltá, s kalapját elveté —, megveszett ez,
hogy ide mer jőni? Aki áldója van, nem is eszik e több pogá-
csát! Amilyen igaz, hogy az én botom jajfa. Keljetek onnét,
dajná! A jégen kopogótokat, mert emberhalál lesz ma! —
S nyakravalóját oldá és nekitürkőzött.

— Csitt, csendesen — rimánkodék az ifjú összetett kézzel, míg fájdalmas tekintete kedvese arcát lesé — , már éledezni kezd, legyetek csendesen!

— Te pedig mindjárt haldokolni fogsz — röhöge szemtelenül a Telezsák —, ösmersz-e még, he?

Bálnai rátekinthe; úgy tetszék neki, mintha azon képet valahol látta volna.

— Látod-e ezt ni! — szólt a betyár szétválasztva fejbúbján a gubancos felemás hajcsombolékot, s ott egy daganatos ürességre mutatott, mely tisztességes fejbetörésnek szokott epitáfiuma lenni. — Tudod-e, mikor hátulról nekem estél, s betörted a fejemet? Hanem szen itt vagy most! . . . Kiszorítom belőled a lelket úgy, hogy a herkopáter sem tesz rólad többet . . S ezalatt oly közel vivé az ifjúhoz mosdatlan arcát, hogy a szájából kidűlő borgőz azt szinte elütötte lábáról.

— Nézzétek csak, hogyan tekerem ki majd ennek az ifjú úrnak a nyakát! — szólt fejét hányva-vetve, s mint ki dolgának végbeviteléről a legbizonyosabb, nagy bátorsággal nyúlt az ifjú nyakravalójához, ki ezalatt némán, határozatlanul néze annak szeme közé. Azonban még alig nyújtá feléje cserepedzett bőré kezét a betyár azon kiemelendő szándékkal, hogy nyakravalóját megragadja, már az ifjútól oly hathatós ökölcspást kapott szemei közé, melytől három csillagos eget látott egyszerre, s megmozdult fejében az agyvelő.

Az ifjú újólag kedvesét vette ölébe, s saját lelkét iparkodott ajkain át belélehelni.

A Telezsák is észére tért nagy nehezen, s ennélfogva nem rohant vaktában az ifjúnak, hanem felugrott az asztalra, s feltűrve két üngujját, kalapját elhajítá, markába köpött, s roppant bátorsággal így kiálta le onnét:

— Most gyere ide, ha mersz! — Oly dühvel forgatta szemeit, mintha minden pillantással ablakot akarna fúrni a csárda oldalán. — Üss meg még egyszer, ha van lelked!

— Le kellene a kisasszonyt vetkőztetni, majd úgy hamarább magához jőne — tanácsolá egyike a csárdai némbereknek, szerény oldalpillantásokat vetve saját rongyos zsákszoknyájára egy mellékgondolatjával a hasznára válandó ruhacserének, s egy másik rögtön foganatba kezdé venni az adott útmutatást, fagyos kezeivel a lyánka ruhája kapcsait kezdvén kiaggatni.

Bőszülten ragadta torkon a nőt Bálnai, s úgy összemarkolá gégéjét, hogy arca sötétkék lett, s szemei kidióztak, s ekkor büszkén elrúgta onnét. Erre pokoli zsvaj lőn. Az egész nőszemélyzet fellázadt, s megereszté moslékos ajkainak harc-háborúját az ifjú és kedvese ellen. A dühös fogcsattogató fúriaarcok székuszált hajzattal, iszonyún fenyegetőzve rohanák meg szegényeket, míg az asztal tetejéről vad uszítással biztatá őket Telezsák.

— Karmoljátok — úgymond — agyon! Tépásszátok meg őket! Szúrjátok ki szemeiket! Hasítsátok fel orrukat! Tépjétek le róluk a ruhákat, s dobjátok ki pucéron a hóra! Jutka, Panna, Magdus ne hagyj magad!...

— No, micsoda boszorkánylagzi ez!? — közbekiált egy harsogó hang, s egy roppant magas férfi belöki az ajtót, s belép azon. Fején széles báránysüveg, vállán kifordított bunda; sem süveg, sem bunda, sem bajusza és szemöldei az idegennek nem látszanak a hótól; az ember ölnél magasabb.

— Mi történik itt? — kiált gordon hangon újra, s megrázva subáját, minden léleknek teli rázza szemét, száját havas vízzel.

— Dobjátok ki! — bögött elrekedve Telezsák az asztalon, az ifjúra célozva, míg a vászonnép észrevevé a jövevény bejöttét, mintha egyszerre megnémult volna, elszörnyed, félreáll.

— Nem bömbölsz, részeg fancsali te! — kiált Telezsákra az újon jött, s felemelve a kezében hozott szánkórudat, az

eziránti tiszteletből amaz hanyatt esik az asztalról, s addig meg sem áll, míg tökéletesen le nem gurul a pincébe.

— No, szedjétek fel magatokat! — szól az érkezett. — Szánkóm beledőlt az árokba; eltört a rúdja, akinek keze van, lóduljon lapátolni! Hajde, betyár! — s ezzel egyenként szórta jövevényünk a csárda lakóit kifelé.

Hirtelen meglátja Bálnait és a leányt; megütközik, közelebb lép hozzájuk.

— Mi hoz téged ide? — szól álmélkodva az ifjúhoz.

Ez ráismer.

— Bátyám, az istenért! Segítsen! — rimáncodék. — Nézze, meghal kedvesem!

A férfi a leányra is ráismer; látja, hogy közel van a halálhoz, s leveti subáját.

— Ne félj, nem hal meg — szól nyugodtan —, elgyalázta ugyan kissé a hideg, de majd helyrehozzuk . . . Hát ti mit ácsorogtok itt ahelyett, hogy mint emberhez illik segítenétek? Havat ide frissen és erős égettort! Aki férfi, takarodjék ki a szobából! Menjetek, szánomat cepeljétek a ház elé, a rúdját hozzá kell kötni! Ti pedig, asszonyok, segítsetek ezt a lyánkát életre teremteni. Ejnye, milliom adta a szurkos kezeiteknek! Ki lopta le a cipőket lábáról? Mindjárt bocskort hasítok a hátából az irgalom felejtettének. Te pokolra hátráló te, te redves banyaposz, a szemedből is kilátom, hogy te loptad el! —

— Bizony isten nem loptam én, pusztabíró uram, csak azért vettem le, hogy valaki el ne lopja, vissza akartam adni anélkül is, már mire is mennék én ezekkel az apró bábcipőkkel, a kezem feje sem megy bele.

— No, ne présmitáljatok annyit, hanem lássatok dologhoz! Nyissátok ki legelsőbb is azt az ablakot, hisz oly bűdös van itt, mint egy dohos búzaveremben. Te Panna, rakj szaporán tüzet, téglát fogsz melegíteni, te pedig, te másik, főzz szaporán borlevest!

— Nincs bögrénk.

— Ki is fordítom a bőrdet, csak ne legyen! Hát, te betyár, mit ólálkodol ott a kémény alatt? Nem megmondtam, hogy minden fekete nép kipusztuljon innét? Lódulj!

A betyár repült.

— Már most, édes öcsém, isten velünk; fogd a szegény gyermek fejét öledbe; tartsd jó magasan! Hál' istennek, nincs egészen megfagyva.

Csend lőn a csárdában, mintha mindenki imádkoznék.

A vén Rónai, a pusztabíró volt jelen. Réme valamennyi betyárnak és szegénylegénynek.

FEKETE HÁZ

*Amott van egy kis ház,
Arccal napkeletnek ;
Keserű a leve,
Amit abban főznek.
Benne van egy asztal
Gyússzal megterítve,
Rajta van egy pohár
Bánattal megtöltve.*

Népdal.

A k...i sömlyék mellett állt hajdanában egy kis ház, teteje palakővel fedve; ablaktáblái szüntelen csukva tartattak s falai korommal feketére voltak festve. Ösvény nem vezetett ajtajához, mert ajtaja a háztetőn volt, honnét hágcson kellett bele fel- és lejárni. Itt lakott a peregrinus — mint Bálnait később elnevezték — testvérével, ki a házat soha el nem hagyá.

Fekete volt a ház azért, hogy minden közeledőt elidegenítsen.

Fekete volt, hogy lakóinak gyászát képviselje.

E házba hozta a peregrinus kedvesét is, a szőke lyánkát, kit a pusztabíró segélyével életre hozott, s a törvény üldöző keze elől iderejte. Azonban az éjjeli áthűlés súlyos nyavalyát, nehéz mellbetegséget hozott maga után a gyöngéd idegzetű lyánkára, melynek következtében Bálnai kénytelen volt egy meghitt orvosához, kinek egy időben nem csekély szolgálato-
kat tett, folyamodni, s előtte őrzött titkát felfedezni. Nem gyógyítá ugyan az meg egyhamar a beteget, de barátja titkát annál hamarább kifecsegte; minek legközelebbi következménye az lőn, miszerint Bálnai ellen az odaintézendő bírói eljárás törvényszékiileg elhatározott, hogy tőle pártfogoltja törvé-

nyesen elvétessék, s a fölöpörös bárónak tulajdoni joggal átadassék.

Miután e határozatot nemzetes és vitézlő Tölcsér Jónás esküdt úr sem birtokbul, sem személyesen nem kézbesíthette, kiadá róla hiteles bizonyságlevelét, miszerint azt annak ajtajára Fekete János és Fehér Bálint tanúk jelenlétében felszegezte, pedig világos volt, hogy ajtó nem is létezett a házon sehoh.

Egy reggel a fekete házban belől szokatlan innepély tartatott; az ablakok mint rendesen csukvák, csak a háztetőn hagyott nyíláson át mosolyga le az ég. Azért volt pedig a háztetőn, nem pedig a ház oldalán hagyva a nyílás, hogy azon csak az égbe lehessen látni, s a földre ne.

A beteg leányka ma kelt föl először betegségéből.

Oly halovány volt . . .

Szőke aranyfürtci csillogó pongyola fodrokban rezgettek vállain.

Ott ült bágyadtan egy szalmás karosszékben, szőke angyalfejét a mellette ülő Lilla vállára hajtva, míg másik felén Pista ült mellette, kinek gyöngéd kezecskéje jutott.

A kis asztalon két gyertya égett. Egyszerű tányérkára néhány fűrt ép szőlő volt téve, mi tél utóján oly ritkaság; de a beteg kívánta, s Pista elő tudta teremteni. Mellette üveg-pohárban egy bokréta fehér hóvirágokkal kötve, miket Pista szedett a mezőn.

A lyánka gyönyörrel szemléli a tavasz legújabb hírnökeit, s egyet a virágok közül kezébe véve, megszagolja; érzi, hogy nincsen szaga, s visszateszi.

— Istenem! — szólt felsóhajtva. — Már a virágok is megérkeztek, tavasz lesz . . . Zöldül-e már a mező? — kérdé Pista felé fordulva.

— Még itt-ott, árnyékosabb helyeken a hó sem olvadtott el, de ahonnét az eltűnt, ott rögtön a tavasz foglalta el a zöld királyi széket.

— Szólnak-e már a madarak?

— Még korán volna; majd néhány hét múlva megjön a fecske, a pacsirta, később a csalogányok; óh, akkor már nagyon kellemes idő lesz.

— Óh, mint szeretném látni a zöld természetet!... Istenem, mely kedves lesz a mezőn virágokat keresni!... Teremnek ugye itt is szép virágok?

— Óh, nagyon szépek — szólt magasztalón Lilla —, a kis erdőben pompás virágok nyílnak; majd elvezetlek én oda, kis forrás is van ott, oly tiszta, hűs vize van...

— Mily jó lesz annak vizéből inni! Hűs nyárfák árnyékában a fűbe leheveredni, hol vadrózsa virágzik... Óh, csak egy tekintetet a szabad természetre, és meggyógyulok.

— Még nem szabad — szólt aggodalmasan Bálnai —, a levegő hűvös.

— Nem, nem... jól tudom én, hogy nem a levegő az, mitől ti engem féltetek. A levegő, az isten ege, a napvilág, hogy árthatnának azok? Az emberek szemei elől rejtetek ti engem...

Igenlő hallgatás válaszolt aggodalmira.

— Senki sem tudja még, hogy itt vagy, barátomon, az orvoson kívül — szólt a peregrinus —, s neki megígértem, hogyha titkom kitudódik, meghal. Madár sem jöhet be hozzánk, az isten egén kívül senki sem lát be ide; el van zárva tőlünk minden élő tekintete.

— S meddig fog e rabság tartani?

— Két hónapig és négy napig... Akkor leszek huszonegy esztendő.

— S mi fog akkor történni?

— Apám vagyonaihoz hozzájutok.

— De mi köze vagyonaidnak Janka üldözőivel? — kérde Lilla.

— Nem sok lesz, az igaz, de éppen elég.

— Mire elég?

— Éppen annyi lesz, mennyivel téged a törvény kezéből megválthatlak — szólt elfogódott hangon az ifjú — s gyöngé-

den megölelé a halovány leánykát, s könnyező arcát annak ölébe rejté.

— És azután?

— És azután elmegyünk valahová, hol senki sem ismer bennünket; parasztruhát veszünk magunkra mind a hárman; szabadok leszünk és élünk boldogan. Hisz hány ember van, kinek semmije sincs két kezén kívül, és mégis boldog, mégis elégedett! Dolgozni fogunk és örülni, mintha soha a világot és annak keserveit nem ismertük volna; nem leszünk gazdagok, de mienk lesz mindaz, mit gazdagságon megvenni nem lehet: a tiszta öntudat, az ártatlan öröm, a természetadta jólét, a lélek boldogsága, az elégyűtség, a nyugodt álmok malasztja és minden áldás, ami onnét felül jön, s nem megy emberek kezein keresztül. Ugye? Ugye ti nem irtóztok a jövőtől? Egyszerű lesz az és ragyogástalan, de nyugodt és bánattalan . . . Eljöttök-e velem oda?

A két lány feleletül nyakába borult az édes ifjúnak; megölelék őt mindketten: forrón az egyik, gyöngéd szorítással a másik, és sírtak mind a hárman.

Amint ott egymás karjai közt, egymás keblére sírták könnyűiket, s a régen tartogatott bánat oszolni kezdte, s a remények sokszorozódtak, midőn tán nem mosolygott le boldogabb lényekre a derült tavaszi ég, mint rájuk: erőszakos koccantások az ablaktáblákon verték fel önfeledt boldog álmaikat.

— Csitt! Ne szóljatok! Ki lehet az?

— Bocsáss be, akárki lakol e házon belől, a király nevében!

— Gyere be, ha tudsz! — monda magában a peregrinus.

A két lány pedig sietve vonult a szögletbe; a szőke lányka reszketve simult Lilla keblére, kinek arca hős tüztől lobogott, s biztatva takarta el karjával a remegő barátját.

— Bocsáss be, különben erőszakhoz nyúlunk — hangzék künn egy újabb frázis, s erős ütések csattogának újra az ablaktáblákon.

A peregrinus Tölcsér Jónás hangjára ismert ez utóbbiban, s magánkívül szakítá fel az ablaktáblákat, s azokat feltárva kikiálta:

- Hát az ablakon akartok bejönni, mi a mennykő?
- Nem találjuk az ajtót — hangzék künn.
- Kerüljetek a kéménynek, magam is ott járok be.
- Hát micsoda gondolat az?
- Csak olyan, hogy nekem úgy tetszik.

Erre a künn levők megsejtván a bejárókat a ház tetején, hosszasan tanakodának: ki menjen be rajta először?

— Adjon hát egy létrát, hadd megyünk be! (már ekkor per „hallja ked” beszéltek Pistával.)

— Nem szokás ide létrán jőni, én csak repülni szoktam; aki így nem tud, próbálja másképp.

Erre újólag tanácsot tartának a künn levők, s végre egy hágcsót teremtven a szomszéd tanyák valamelyikéből, azon az egyik, kire a sor esett, felkapaszkodván, a háztetőnyíláson át egy vakmerő szaltó mortáléval a szoba közepére ugrott. Egy roppant vaskos pandurdarab volt, kék üngben, gatyában, mindkét kezében két dupla pisztoly, hóna alatt csákánybalta, vállán dupla puska; roppantul elszégyenlette magát, amint körülnézett, s látta, hogy egy fegyvertelen férfi ellen tett ily iszonyatos fegyverbeli előkészületket. Utána még öt másik pandur potyogott be. Végre a létrát belől vevék, s azon át a két parancsoló személy, tens Bálványd táblabíró úr és Tölcsér Jónás esküdt nagy bátorsággal és kényelmesen alászállának.

Pista nyugodtan ült keresztbe font karokkal a szoba közepén, s bátran nézett szembe az érkezőkkel. Háta mögött egy szegletben volt a két leány.

Bálványd úr előlépve, elkanyargatá erre meg amarra szokott törvényes stílusban beszédét, mely végtére is oda ütött ki, hogy Bálnai István azonnal felszólíttatik egy bizonyos elrejtett és foglalás alá veendő nőszemély miatt házmotozást engedni meg lakában; ellenszegülés esetére kényszerítő eszközök is levén kézügyben.

— Nem lát, táblabíró úr? Nincs itt elrejtve a keresett hölgy; amott láthatja őt, csak nyissa ki a szemét!

Erre Bálvándy úr meglehetősen zavarba jött, minthogy arra nem számolt, hogy oly nyíltan beszélendnek vele, hanem sokat támaszkodott pandúrjai ékesszólására, s jelenleg nem tudta, miként folytassa a történetedőket, tehát elővette az ítéletet, s elsősben azt akarta végigolvasni.

— Sohase bántsa — szólta Pista —, tudom könyv nélkül.

De a táblabíró úr nem ismert e tekintetben könyörületet, s hosszában végigolvasá a deliberátumot, mely szerencsére diák nyelven levén szerkesztve, a hölgyek nem érthették a benne foglalt kárhuzatos szavakat.

— Volt-e ez az ítélet közölve az alperesnővel? — kérdé flegmatica Pista jól agyba-főbe nézve táblabíró urat.

— Hallja, Audiat! — kiálta felfortyanva a jó úr. — Velem ne bolondozzon! Jól tudhatja, hogy Audiatra bízta az exhibíciót, s most nekem itt ne fogadatlan prókátoroskodjék.

— Kövesse meg magát, spektábilis! Itt önnek nincs Audiatja, itt nemes és vitézlő Bálnai István áll ön előtt, ki is az eljárás hiányos volta miatt a végrehajtásnak ellentállók — s erre a formaságok betöltése kedvéért pálcáját fölemelé, mely semmiben sem különbözött bármelyik szekéremelőrudtól.

— Az ellenállás a törvények értelmében bíróilag el nem fogadtatik — mondá ünnepélyesen az esküdt úr, még ünnepélyesebben kotródván sejtelmes pillantásokkal pandúrjai mögé az emelt bot ellen.

— Rezisztálok!

— Nem fogadtatik el, itt készen a brachium.

A pandúrok elébbre léptek.

— Bátyám — szólta suttogva Lilla —, jer, segíts Jankát feltenni az ágyra; igen rosszul van.

Az ifjú odaugrott, karjaiba ölelte az elsápadt leánykát, s felcikteté az ágyra; az embertelen fenyegetések magánkívül

tevék szegényt; veszedelmesebben esett vissza betegségébe, mint valaha.

Bálnai sírt, mikor a bírákhoz visszatére. Könyörgő arccal fordult hozzájuk:

— Uraim, ha van önökben emberi szív, hogy tudnak ily kegyetlenül bánni egy szegény, mindenkitől elhagyott gyermekkel, kit egy haragos tekintet lesújt, kinek egy hideg bántó szó úgy fáj, mint másnak a tördöfés! Nézzék, most is milyen beteg!

— De hát okai vagyunk mi annak, hogy adósságokat csinált, miket nem tud megfizetni?

— Hisz nem ő csinálta azokat.

— De segítette elkölteni... Aztán ismerjük mi jól az ilyen ájúlkozó természeteket...

— Hadd beszéljek csak egy percig szíveikhez.

— Sohase beszéljen biz azokhoz. Jól ismerjük mi a dolog mibenlétét; a leányasszony adós, nem akar fizetni, erre való a törvények szigorúsága. Majd meglátjuk, hogyha csak egy hétig leend is rabszolgájára a hitelezőnek, mindjárt meg fog tudni fizetni, azt fogadom! Hohó! Vén róka vagyok én már az ilyesekben, nem szed engem rá minden szí szó...

— S micsoda istentelen nép! — kontrázott közbe az esküdt úr. — Nem elég neki egy leány, kettőt akar tartani!... Nem égbekiáltó!

— Igen, igen! Micsoda jogot formálhat ön magának e lányzóhoz?

— Enyém; én vevém vissza őt a halál kezeiből, enyém az isten előtt.

— No, úgy hát fizessen meg ön helyette; tizenhétézer hatszázhat forintot a költségekkel és kamatokkal együtt vagy a leányt; mi szívesen odaengedjük az utóbbit az elsőbiért.

— Megteszem; igen... csak legyenek önök várakozással; csak néhány hónapot engedjenek, mialatt atyai örökömhöz juthatok!

— Persze, hogy is ne! Majd addig árkon-bokron túltén-
nénk magunkat, nemde? Mi pedig üthetnők bottal a nyomát.

— Na, hát megfizetek én — szóla közbe egy negyedik
hang, csengő, átható, szilárd, mint egy megütött ércszobor
hangja. Ez a hang Lillác volt.

— Igen-e? — szólt az esküdt úr gúnyosan. — Nem tud-
nám miből és mivel?

— Jőjenek önök ide, majd megmutatom, miből és mivel;
jőjenek közelébb!

— Tud a lányasszony fundust kimutatni?

— Igen, igen, tessék! — s ezzel egy gyertyát levett az
asztalról, s azzal a szoba túlsó szegletébe sietett.

— Szeretném tudni, miye lehet olyan nevezetes — röhöge
a táblabíró úr —, talán egy rongyos kutyabőr?

— Vagy valami csehgyémántos ereklye; olyasmit el nem
fogadunk. Semmiféle praetium affectionis.

Bálnai reszketett, de szemci villogva nézték testvérét, ki
ragyogó szemekkel s pihegő kebellet térdelt le egy fekete láda
mellé, s a bírónak inte, hogy menjenek oda. Amint Jónás úr
elment Pista mellett, ezt súgá neki:

— Nem felejtettem el, hogy megbántottál; ismerem a
másik leányt is; vigyázz, mert azt is elveszem tőled.

Pista pedig nézte az embert, s ismét testvéreére függeszté
szemeit; az is reá tekintte, mindkettőjük szemei vad tűzben
ragyogtak.

Lilla felnyitotta a fekete ládát, mely körülbelől két láb
hosszú, egy láb magas és széles volt; a két bíró kíváncsian
odatartá fejét, mialatt a lyánka a gyertyával belevilágított.
A láda szíinig volt töltve puskaporral, melytől alig két ujjnyi
távolban tartá Lilla a gyertya lobogó lángját; csak egy percnyi
mozdulat még, a fekete házban összegyűlt boldogok és boldog-
talanok valamennyien egyetemesen a mennyországba repülnek.

A leány oly vad elhatározottsággal tekintte a két törvény-
tudós szeme közé, gyertyáját szüntelen közelebb vive a lőpor-

hoz, hogy azok egy percre szinte kővé merevülve álltak, s szoborrá ijedtek.

— Isten segíts! — kiálta beteg kedveséhez rohanva Bálnai, s annak ágya előtt vadul hátraszórt hajakkal megállt; a lyánka kezét egy kezébe fogta, másikkal testvére felé intett.

Nézzétek e csoportozatot; a sötét szoba legszegletében, egy fekete láda mellett az amazoni alak, fekete szemeiben megömlő tűz, kezében az iszonyatos halál a lobogó szövétnek lángjaiban, mely vörös fényt vet tűzláng arculatára. Mellette a torz félelem két elrémült alakja, vonásaiból kikelt arcáikkal, kidiózott szemekkel s égnek álló hajjal. Másik oldalon a beteg leányka, halavány, hunyt szemű; a néma szenvedés, a házhéjnyíláson beömlő ég világa még fehérebbé teszi arculatát; míg mellette, mint egéből levert Leviathan, előrenyomult lábbal a szenvedélyes ifjú áll kinyújtott kezével, mintha mondaná:

— Most én parancsolok; én vagyok a halálnak ura!

Következő percben rémületes ordítással riadt meg a két végrehajtó, s szaladt a létra felé, futtában hatszor taszítva fel egymást, s a legkomikusabb rémülettel rohanva meg a hágcstót, melyen egyszerre akart mindkettő felkapaszkodni; s egymás hátán, nyakra-főre tömérdek tépászás és gázolás után csakugyan fel is rugaszkodott a háztető nyílására, onnét pedig minden gondolkodás és megfontolás nélkül gurult alá; s ki orratörötten, ki lábficamodva oly gyorsasággal elkotródék onnan, amilyen gyorsaságot csak a legképtelenebb ijedség korbácsolhat emberi szaladműszerekbe.

A hat rendbeli pandúr nem tudván mire vélni a dolgot, hú kötelességének tartá további rendeletek nyérése végett nagy sebesen vezetői után indulni, s ekképpen ők is re infecta visszatértek, amint és amerre jöttek, anélkül, hogy valaha tudomásukra esett volna: miért jöttek hát tulajdonképp és miért mentek vissza?

* * *

A következő megyegyűlésen katonai fegyverhatalomkar rendeztetett a fekete ház lakói ellen.

Két hét múlva három század katonaság vevé körül a fekete házat, s lakói ünnepélyes hangon szólíttatának fel a törvények iránti engedelmességre.

Senki sem felelt.

Ígérének nekik börtönt, ütlegeket, békókat; mind hasztalan, sem szó, sem tartomány . . .

Végre egy nyílást vágtak a falon; azon betörték, felhányták az egész tanyát, összekutatták zegét-zúgát és tapasztalák, hogy annak minden térei tele vannak ürességgel és semmiséggel, mely tapasztalásból azon meggyőződésre jutottak, miképpen a keresett személyek bizonyosan másvalahol vannak.

Azt természetesen nem sejtették, hogy a peregrinus egy éjen övéivel együtt Rónai Gábor pusztabíróhoz költözködék által.

Azonban nem hagyta a dolgot ennyiben maradni Dömsödi úr, hanem körlevelet bocsáttatott ki, melyben ötszáz forintot ígért annak, ki tudtul adja a szökevény hollétét; e körlevél K... és H... városok minden utcaszegletére főlsegeztetett.

Ötszáz forint sok pénz.

Öt hét alatt megtudta, amit óhajtott, s hitte, hogy nincs többé mód és erő, mely pokoli vágyainak tárgyát többé megszabadíthassa körmei közül.

— Rögton utazott K... re ügyvédét felkeresendő. Az éppen nem vala otthon, hanem hosszasb időre H*-ba rándulván, Dömsödi úr minden tétovázás nélkül utána indult H*-ra.

Mikor elindult, nyúl futott keresztül útján, varjú szállott fel előtte, vénasszony jött vele szemközt; rossz jóslatok! . . .

ZÖLDHALOM

Rongyos a kend háza vége.

Népdal.

Aki Zöldhalmot egy zöld halomnak képzelné, nagyon csalatkoznék.

Korántsem zöld ez, és még kevésbé halom, hanem egy kidűlt-bedűlt oldalú csárda, mely úgy áll a K... város határát a Kiskunságtól elválasztó pusztaságnak közepette, mintha valamely tátos a felhőkből pottyantotta volna ide, s azután haragjában jót rúgott volna rajta.

Kéményét gólyafészek koszorúzza, melyből a hímgólya a csillagokat látszik vizsgálni hosszú orrával. Előtte terül a fehér tó, melynek széksós partjain birkanyájak legelnek. Kerítése csapóféldből van tapasztalva, s udvarán félrenőtt kútágas fohászkodik esős idők után.

Érdemes vendégei a jámbor Alföld nagyreményű lóköetői, juhászok és gulyások, kik ha a szomszéd *Heves, Szatmár, Csongrád* vármegyéket szűkeknek érzik, el-eltűnnek, s gyakran hónapokig csak a zöldhalmi pincegádor tudja, hogy hová lettek.

Maga a korcsmárosné egy hízásnak indult magas darab néember. Jobb éveiben, míg *Bognár Jancsit* fel nem kötötték, hűséges társa minden zsványkalandoknak, azóta a zöldhalmi csárda haszonbérelője.

Most csendes, békességes életet él; hadnagyok, biztosok nem tudnak rá semmit mondani, törvényszék eleibe ritkán kerül, nem verkedik, hanem szép csendesen megül a padka szélén és fon, és hízik nem sokat törődve a világgal.

Senkit el nem rejt, de el sem árul; ha üldözött szegénylegények jőnek hozzá azilumot keresve, vállat vonít, s azt mondja nekik: „Bújjatok el, mit bánom én”. Ha pandúrok jőnek, azt mondja: „Keressétek, amint tudjátok, a tigondotok!”

Ha vendégei hajbakapnak, bicskák villognak, juhászbatok puffognak, egykedvűen csak ennyire figyelmezteti őket:

— Az üvegeket össze ne törjétek!

Hej, mind másként volt a dolog, míg Bognár Jancsit föl nem kötötték! Akkor még fiatal volt és csupa tűz a menyecske; fekete szemei voltak, mint a haragos éj; piros és gömbölyű arca, ajkai teljesek és csábítók; barna haja hosszú tekercsekben borult két csipejéig, selyemszalagok közé fonva, s fehér karjai jobban illettek Bognár Jancsi nyakára, mint a kender nyakravaló.

Még akkor naphosszant megülte kedvenc paripáját, hősét pusztáról pusztára követve; együtt nyargalta be vele a kunsági homokot, együtt ült vele a tizamelléki iharfa erdőben a rejtett tűz mellett; együtt futott a kergető pandúrok elől, és biztatta kedvesét, mikor a golyók füleik körül fütyültek.

Ott volt, mikor Bognár Jancsit legutószor elfogták. Három golyót lőttek már kedvesébe, de ő egy kezével átölelte az alélót, másikkal a két paripa kantárát fogta, s rohantak tovább, míg alóla ki nem lőtték lovát, s csak úgy foghatták el a híres lókött.

Akkor ünnepelt Semiramisa volt ő minden alföldi zsiványklubbnak; célba löni jobban tudott, mint a hadnagyok; a csákánnyali küzdelemben ritkítá párját, s ahol ő késéhez nyúlt, ott vége volt a verekezésnek.

Házfeltörések, gulyák szétterelése, gyorskocsik megvámolása s más nagyobb szerű vállalatokban hadvezéri talentumot tüntetett ki, s a legkínosabb és lealázóbb kínvallatások sem voltak képesek tőle egy áruló szót kicsikarni; hanem hiszen a betyár is elébb szét hagyta volna ám magát szedetni, minthogy orgazdaságot vallott volna rá.

Azonban mindezeknek vége, mióta Bognár Jancsit felkötötték.

Most ki sem megy a házból s megszámlálja, hányat szóljon naponként, s miután a kimért számig beszélt, akkor aztán este-
lig, ha a kerék kiesik, sem hallani többet szavát.

Hosszú keresztlábú lányfa asztal vonul a szoba egyik végétől a másikig, melynek a pinceajtó felőli oldalán két zsíros betyár ül, kiknek egyikében, mihelyt e bűzös félhomályban hozzászoktak szemeink, azonnal megismerendjük *Telezsádkot*, a koplalói hőst.

— Bort, korcsmárosné! — ordítja a fickó —, hanem osztán igyék belőle elsőbb!

Különös óvatosság ezen népeknél, hogy a hozott italt mindig megkóstoltatják előbb a csaplárnéval.

— Nesze, bolond! Majd én kóstolgom a borodat; ha nem kell, nézz rá; úgysis megfizeti majd az öreg harang! — válaszolt erre durcásan a csaplárné, odaállítva az itce bort a subanc elé.

— Ejnye no, lelköm adta, de haragos! Bizony kinézné az embört a szobából; már minek az a nagy harag, no? Nem élünk abból meg! — szólt erre a másik bicskás félrekapott kalapban, bajusza hegyesen felkenve fényes pofájára; szemei égtek, mint a faggyúmécés, s hátulról kategorice átnyalábolta a makrancos csárdásné.

— Hallja, az az embör muzsikál — mond —, jobb bizony, ugorjunk ögyet!

Ugrott is a betyár, nem is egyet, hanem kettőt, azt is hanyatt és az asztal alá, míg kalapja a szoba legtúlós szögletébe repült.

A csaplárosné pedig helyreigazítva keresztülkötött nagy kendőjét, ismét visszaült helyére.

Az asztal végén azonban egy sajátságos alak muzsikált.

Már hangszere is megérdemli a figyelmet; ez az úgynevezett *szalmahegedű*.

Egy diófadeszkára két összetartó szalmakötél van kifejlesztve, s rá vékonyabb-vastagabb egerfalécek körösztbe rakva, mik két kis fakalapáccsal üttetve, a legsajátosabb melan-kólikus hangokat adják.

Eleinte a szívét érzi az ember ezektől a bánatosan döngő szomorú hangoktól szorulni, később gyomra fáj bele, s érzései kimagyarázhatlan széthangzásba jőnek; azonban, akik hozzászoktak, nagyon jól tudnak rajta alunni.

Búsán verdegélte e műszert egy sovány sárgazöld színű ember, elhízott, kékesvörös orral; kopasz, szinte hajtalan fejéhez, fiatal, szőrtelen arca valami lázasztó tekintetet mutat; szemei véresek, beesettek; homlokizmai szüntelen reszketésben vannak, s sápadt lázas arcán gyakori rángások vonaglanak keresztül, túlmozgékony arcidegeivel a legcsodálatosabb torzképeket metéltetve, s nyakát olykor egészen hátraferdítve.

Ő azonban mindemellett is folyvást muzsikál, és lábával veri a taktust. Hosszú csontkezei könyökig vannak ki a gyermekkori szűk nyári kabátból, egész öltözete csupa randa nyomorúság.

Előtte egy tartalma fogyott pálinkás üveg hentereg; érezni hatását a zenehangok mivoltán.

Az említett két betyár közelebb húzódott egymáshoz, s kalap alul következő párbeszédhez fogtak:

— Hát majd csak este felé?

— Ühüm; majd úgy *éjfél előtt egy órával* a h^{*}-si homokban; ott éppen alkalmas hely lesz rá.

— Magával beszéltél az ifjú úrral?

— Igen ám; azt ígérte, hogy ha elvégeztük a munkát, csak menjünk a Koplalóba, ottan kifizet.

— De hát ismered-e, hogy kit kell?

— Hogyne ismerném, nála szolgáltam hat esztendeig; meg is vert eleget; *alacson ragyás* ember, az állá be van törve, mindig világoszöld kaputban jár füligrám gombokkal.

— Maga van?

— Meg a kocsisa; hanem hiszen arról már gondoskodtam.

— Majd hiszen elbánjunk vele! — fejezé be az utóbbik bicskás, s jelentékeny hunyorítással csapott csizmája szárára, melyből egy rézveretes, öreg kés nyele kandikált elő.

Ez egész párbeszéd a legsuttogóbb, óvatosabb hangon volt előadva, hogy tán maga a szemfűl lelkiismeret sem lett volna képes belőle egy szót is megérteni. Nem is figyelt rájuk senki. A kocsmárosné hangot nem adva pörgette orsóját; a fehér kemence tetején egy roppant cirmos kandúr dörömbölt, csak a szalmahegedűs szemei függtek rajtok merően, mozdulatlanul, mint egy holtrészegé, s ezt egyikök sem vette észre, pedig azt mondják, hogy az epileptikus lázban sínlődők a leghalkabb suttogó szót megértik, meghallják a szomszéd szobában történt suttogást, s ingerült látnoki fantáziájok erejével következtetnek, értelmeznek, jövendölnek azokból.

Erre egy harmadik betyár toppant a szobába karimás kalapban, térdig érő ingujjakkal, kezében görcsös fustély; egyet konyít szemöldökével, s könyökével a háta mögé mutat, mely pantomimikát a másik kettő elérte, szedi sátorfáit, s mind a hárman eltűnnek a pinceajtón.

Alig húzták ki lábaikat e szabad polgárok, midőn a szobaajtó megnyílván, Dömsödi úr belép világoszöld kabátjában és ragyás arculatával.

A kocsmái zsvaj és szalmahegedű az oka, hogy a jöttét megelőző ostorpattogást, kutyaugatást és hintódörgést nem hallhatánk, s ekképp őt minden bejelentés nélkül vagyunk kénytelenek fogadni.

Széttekint összehúzott szemekkel és orrfintorgatva a szennyes szobában, s egy előtte álló szalmaszékkel felrúgva, miután félvállról a korcsmárosnéra elegendő ideig lenézvén, tapasztalta, hogy abban maga és ezüst sarkantyúja iránt legkisebb figyelmet sem gerjesztett, így kezdé mondását:

— Te (. . .!) — Itt egy megszólítási cím következett, mely Dömsödi úr szájába és a korcsmárosnéra igen, de papirosra

nem illik —, nincsen különszobátok, ahová a becsületes vendégeket beszállítsátok?

A megszólított anélkül, hogy felvetné szemeit, felelé:

— Nincs.

E lakonikus válaszra Dömsödi úr már éppen valami elkerített forgós attát készült mondani, midőn egy különös eset hirtelen más felé vonta figyelmét.

A szalmahegedűs, midőn Dömsödi urat meglátta, még haloványabb lett, mint volt, oly halovány, mint egy viaszgyertya; kalapácsait elejtette, hideglelős didergéssel vacogtatta össze fogait, azután iszonyú torzképet csinálva nagyot sikoltott, s felmagasztosított rémület kifejezésével rohant egy szegletbe.

Dömsödi úr ránézett; az is Dömsödi úrra, s nehéz volna megmondani, melyikök ijedt meg a másiktól erősebben.

Pedig az életben először látták egymást.

— Hah! Hah! Ez az ... ez itt ... ez az ember! — rikoltá a hegedűs azon mélyből jövő, éles hangon, mely a nagy ijedelem hangja — ez az ember itt ... ma ... még ma ... éjfél előtt egy órával — s eközben reszkető kezével folyton Dömsödi úrra mutatott —, meg fog halni!

Azután egy villanyrágásszerű vonaglással földhöz ütötte magát, elkékölt, elmerevült, szája összekulcsolódott, szemei kidültek ... az embert a nehéznayavalya ütötte ki.

— Micsoda ez? — kérdé elszörnyedve Dömsödi úr.

— Nem látott még az úr nyavalyatörést?

— De hát vigyétek el innét, vigyétek ki a szobából, hisz az undorít; ördög pokol! — szólt toporzékolva Dömsödi úr, s szörnyen látszott rettegni a nyavalyástól.

Eközben az iszonyú láz teljes mértékben megragadta a szerencsétlent, halotti merevültsége elmúlt, abelyett dühös rángások gyötrelmei nehezülvén reá. Szemei kidültek olykor fehérével felfelé fordulva, süvöltő ajkain sárgás tajték habzott; hajszájai valahány, annyi felé álltak; nyakát gyakori kínos

csuklások ferdítették hol előre, hol hátra; arca vonásain nem volt semmi emberi.

Később mindig embertelenebb dolgokat kezdett véghez vinni. Homlokával szegeket vert be a falba, azután meg fogaival húzta ki azokat, körmeivel egy téglát szakasztott fel a padozatból, s beleharapott, mintha vajjas kenyér lett volna.

Dömsödi úr rimánykodott és fenyegetőzött, hogy vitesék el szemei elől, a korcsmárosné nem látszott rá ügyelni mindaddig, míg utóbb a nyavalyatörős öklének egyetlen csapásával egy szalmaszékét sánta bénává zúzott, mire nagy bosszúsán felkelt, s a pincébe lekiáltott:

— Hej, betyárok! Jertek elő, vigyétek ki ezt a dögöt, míg mindenemet össze nem töri.

A betyárok pedig az ajtón át jól hallottak minden hangot, mely a szobában kimondatott; bejöttek, a nyavalyást felfogták, s kicepelték a szabadba, mialatt az folyvást borzasztóan füttyült, rúgdalt és rángatózott.

Dömsödi úr az egész dolgot igen furcsának találta.

Nem képzelhette, hogy micsoda nyavalyában kellene neki oly hamar meghalni.

Ez egészen számításán kívül esett.

Ha ez az ember nyavalyás, miért hogy éppen ő legyen rémülésének tárgya?

Honnét vette amaz ismeretlen, soha nem látott ember ezen rögeszmét, melyhez annyira látszott ragaszkodni, hogy paroxizmusa tetőpontján egy nehéz csuklással félbeszakasztva süvöltését, mintha eszmezavart agyán egy villanszikravilág lobbanna át, e szót kiáltás gyorsan: „halott”, s eközben szemeit Dömsödi úrra mereszté.

Dömsödi úr nagyon távol volt attól, hogy babonás legyen. A babona mindig hagy egy kis vallásos érzelmet gyanítani. Erről pedig ugyan senki Dömsödi urat nem vádolhatja. Akkor volt tán utószor templomban, mikor keresztelni vitték, soha nem imádkozott, istent a legvadabb antropomorfizmusokkal

illette, s mikor egy kedvenc táncosnéja a wiedeni bécsi színházból a másvilágra galoppírozott, Dömsödi úr puskát ragadott, s *a villámló égbe lőtt vele*, mintha harcolni akarna a villámok urával!

Vonagló féreg!

Ő tehát babonás nem volt, nem is félt senkitől, csak az emberektől; de hogy e szokatlan prófécia mégis szeget ne ütött legyen fejébe, alig volna valószínű; nagy lépésekkel járt alá s fel a szobában, gyanúsán vizsgált meg minden szemébe ötlő tárgyat, előszedte oldalzsebéből pisztolyait, azokat kétszer is felporozta, bort hozatott, és azt nem itta meg; egyszóval nem tudta: hová legyen.

— Micsoda nap van ma? — kérde a csaplárosnétól.

— Péntek.

Dömsödi úr megrezzent; máskor kinevette magát a gyermekes félelemért, s most minden csekély körülmény egyenesen az ő rémítésére látszott megszületni. Homlokán a veríték gyöngyözött alá; azt hitte, hogy a szoba fojtó levegőjétől van melege, s kisietett a szabadba, hogy magát kihítse, s tulajdonképp, hogy a nyavalyatörőst felkeresse, tőle egyet-mást kikérdezendő.

Sok fürkészés után rájött, hogy azt egy istállóba vitték.

Odament.

Mikor belépett, az istálló túlsó ajtaján két ember forma suhant ki, kiket a sötétségben észre nem vett.

A hegedűs egy jászolban feküdt, s nagyon csendesen viselte magát.

Dömsödi úr odament, megszólította, de ez nem felelt.

Azután fülébe kiáltott, s miután ez sem használt, megfogta karjánál fogva; a hegedűs karja merev volt, mint darab fa. Egész teste meg volt hidegülve. Képe sötétkék volt, mint egy akasztotté, szemei kiültek nehéz sárga hályoggal borítva, szája nyitva volt és vérzett; nyakán öt ujjnak véres nyomai látszottak.

— Ez az ember meghalt! — rikoltá Dömsödi úr, három lépésre ugorva a jászoltól, s kifutott onnét, mintha ostorhegyre vették volna. Künn az udvaron zsíros subákban néhány betyár támolygott.

— Meghalt! — kiálta még egyszer Dömsödi úr. A betyárok minden megütközés nélkül fogadták e hírt, s kalap alól jelentékeny pillantásokat váltottak egymással.

Dömsödi urat nagyon megzavarta az eset.

Azonnal kiüzent a kocsisának, hogy rögtön és haladék nélkül fogjon be.

A kocsis nem fogott be.

Mire Dömsödi úr másodszor is kiüzent kocsisának azon világos hozzátétellel, hogy minden exceptívák nélkül tegye hivatalos kötelességét, és ezen háromszori izentetésért siessen színe eleibe nyak- és poflevekbeni illetőségét átvenni.

A CSAVARGÓ

*Vad erdőben járok éjszaka,
Ide kerget szívem fájdalom;
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az isten sem könyörül.*

Népdal.

Nagy a világ, végtül-végig bujdosom.

Népdal.

Dömsödi úr cselédeit nyak- és poflevesekkel szokta *érdemdíjazni*.

És Dömsödi úr, ha jól szemügyre vesszük a dolgot, nem is tehet máskülönben.

Dömsödi úrnak paripáit *Meklenburgból*, rókafogó sinkoránjait Angolországból kell hozatni. Dömsödi úrnak Bécsben és Milánóban kell telelni. Dömsödi úrnak francia szakácst és német páholyt kell tartani. Dömsödi úrnak fördőkbe kell járni, magát kártyaasztaloknál mutatni. S hát még az olasz énekesnök, kiknek mennyi minden kell! Azt csak az annyi sok között egyedül nem kellő Dömsödi úr becses személye tudná megmondani.

Bizony szegény Dömsödi úrnak ezer a szüksége.

S ha ezeket jól meggondoljuk, egy percig sem fogunk rajt csodálkozhatni, hogy Dömsödi úr cselédeit azon aprópénzzel fizeti, mely a hétköznapi világban ütleget név alatt ismeretes, s kísérleteket tesz velök, minőket az egyszeri cigány tett a lovával, ki, mint tudva van a történetbúvárok előtt, paripáját a koplaláshoz törekedett hozzászoktatni, s e szándékát ki is vite volna, ha a paripa éhség miatt el nem patkolandott ez árnyékvilágból.

Tehát legkevésbé sem csodálkozunk.

Mint szinte Dömsödi úr sem csodálkozik harmadik izenete következtében azon választ nyerve, hogy fenn érintett, de minden további érintésektől idegenkedő kocsisa odábbállott a sátorfával, minek értelme az, hogy nyakába ölté az országot, vagyis hogy minden körülírás nélkül kimondjuk, búcsút vőn a kapufélfától.

Már ezt így szokták Dömsödi úr cselédjei.

S éppen azért Dömsödi úr velünk együtt semmin sem csodálkozik. Nem; nem is káromkodik, de még a fejét sem vakarja, a falba sem veri, hanem néhányszor megcsóválja, egyet morog, a vállán kettőt vonít, s végre sejtelemterhes fejfel kiveri pipáját, s a természetjog nem tom hányadik cikkelye ezen szavai szerint: „Magad uram, ha szolgád nincs!” saját személyében kikullog az istállóba, s miután széttekintvén, messze és közel egy árva lelket sem talált, kire ügyét bízhatta volna, lovait megitatja, az el nem fogyott abrakot zsákra szedi, s négy pejlóvát ugyancsak hozzákötözi hintaja rúdjához, zavara nőttön-növekedvén azáltal, hogy akárhol valamely lyukra tekintte a csárda körül, padlásablakra vagy pincelyukra, mindenünnét reá leső vad arcokat látott előnézni, hirtelen el-előtűnőket, mihelyt őket észreuvé. Hozzájárult még azon gondolat is, hogy e pusztá csárda és ennek környéke veszedelmes színezetben voltak előállítva a közhír ajkain, melyek rendkívüli és borzalmasnál borzadalmasabb dolgokat és eseményeket beszélnek e csárda lakosairól és szerencsétlenül járt utazókról, kik elveszvéen, minden későbbi nyomozódások dacára sem kerültek többé elő.

— De bizony csak elmegyek innét — beszélget magában Dömsödi úr —, dehogymaradnék itt éjjelre . . . a világ minden kincseért sem . . . nem én . . . inkább a szabad ég alatt; de nem, ott sem . . . be kell érkezennem H*-ra még világgossal; a napok hosszúk, a lovak jó borbén vannak; H* ide már nem lehet több két állomásnál . . . el . . . megyek innét.

Miután ekképp elhatározta magát, a korcsmárosnét kicurjantotta, annak tartozását kifizette, a gyeplőszárat saját becses úri kezeibe fogván, magát a bakra felvetette; még egy ijedt pillantást vetve a csárda környékére, ostorát kiereszté, lovai közé vagdalt, s könnyebbült lélekkel látá a félelmetes környéket háta mögött elmaradni.

Dömsödi úrnak ugyan meg kell engedni azt az egyet, hogy hatalmas kocsis volt, virtuóz kocsis. Ha az utcán jövőmenők elgázoltatására vagy a közel jutottak szeméinek ostorral kiverésére vagy a bennülők multságos kitalálására került a sor: ezen esetekben Dömsödi úr ritkítá párját; csak az az ördög-ség, hogy K . . .-tól H*-ig nincs kikövezve az út, azaz ennyit mégis apodiktrice nem merek állítani, mert lehető, hogyha a homokot elhordanák róla, más bizonyulna be, mint ez egy hazai városban is történt, melynek neve azonban nem akar eszembe jutni, hol egy utcából a megöröködött szemet kihordatván, az alatt a legdíszebb kövezet találtatott; hanem annyi igaz, hogy aki jelenben K . . . tól H*-ig akar jutni, azonfelül hogy az égi csillagokkal jó ismeretségben kell lennie, el ne felejtse magával mágnestűt hordani, mert bizonyomra úgy talál járni, mint az Egyiptomból szaladó zsidók, kik negyven esztendeig keresték a pusztában a Kánaánt. E hiányt Dömsödi úr is érzette, mindjárt érzette, amint néhány száz lépésnyire félelme helyétől távozott egyikén azon szám nélküli térjmeg utcáknak, mik az alföldi kerékvágta, s hozzájuk mindenben hasonló kanyargós utak mellett futnak, velök majd egyesülnek és járatlan kocsi-nyomos ösvényt képezve, majd fűvel benőve, többnyire a csapáson vagy egyes rozzant, gyanús kinézésű tanyán vagy a homoktengerben vesznek el.

Dömsödi úr tehát nem tudta, merre tartson. Persze erősen feltette magában, hogy sem kérd, sem hall, hanem haladni fog egyenesen torony irányában; de nagy szomorúan tapasztalá, hogy az amily hosszú, éppoly széles láthatáron hagyján tornyot, de egy árva galagonyabokrot sem szemlélhetni.

Ez természetesen leverő volt rá nézve, annál leverőbb, minthogy a négy tátos egyáltalában feltette magában egyet nem érteni. A két gyeplűszáras éppen úgy akart tenni, mint két nyájas komaasszony, kik egy barátságos vigalomban egymás mellé jutva, merő udvariasságból egymásnak hátat fordítának; a rudasok pedig erőnek erejével meg akarták próbálni, könnyebb lesz-e a hintó által tolatni, mint azt húzni; minek oka az lehetett, hogy a lovak száján a zabla kelleténél erősebben meg volt szorítva, s ezek maguk szokatlanul összevissza cserélgetve; következése pedig az lőn, hogy Dömsödi úr hintaja a francia négyes figuráinak azon nemét utánozta, melyet magyarul balanszírozásnak neveznek... Milyen szívesen káromkodott volna ilyenkor, de nem volt kire.

— Te semmirekellő kamasz! Te varjak pecsenyéje, tőkfilkó! Fel akarsz dönteni? Részeg gazember! Majd a nyakad közé rakok, hogy arról emlegetsz meg! Aki erre, amarra! Szamár!

Mindezeket ily renddel és még nagyobb ékesszólással mondta volna el kocsisának Dömsödi úr, ha éppen maga nem volt volna magának kocsisa; s méltán megbosszankodott, hogy amúgy törökösen fel nem pofozhatja azt az élhetetlen semmirekellőt, aki így hajtja a lovakat, mert magát csak nincs kedve az embernek felpofozni.

Szegény Dömsödi urat, vagy akarta, vagy nem, utólérte a filozófia: hinni kezdé, hogy csakugyan kell lenni sorsnak, mely e lovaknak parancsol, s mely nem akarja megengedni, hogy ő mai nap H[★]-ra jusson. Később az is hihető lőn előtte, hogy talán valami jó vagy rossz szellem tesz úgy velök, mint egy híres próféta szamarával; továbbá az is rémlék agyában, hogy tán nem is a legistenesebb szándék az, mely őt H[★]-ra vezérli... Nos aztán... egy leány... mintha bizony... hát miért nem vigyázott magára jobban! Hiszen csak nem azért van a világon, hogy ránézzen az ember! Ej, hány embert tettem én már koldussá, hány nőt szerencsétlenné, mégis itt vagyok!'

Ezen rövid logikai okoskodás tanúsítja, hogy Dömsödi úrnak igen igen szeretetreméltó életfilozófiája van, mellyel, ha az isten sokáig élteti, elébb vagy utóbb nagyra fogja vinni.

Majd meglássuk.

Azonban száz szónak is az a vége, hogy Dömsödi úrnak le kellett szállani trónusáról, azaz a kocsisülésről, s makrancos paripái elé saját becses személyét befogni, s tulajdon hintáját és lovait kantárnál fogva vezetni; minek az a kívánt eredménye lőn, hogy a Bucephalusok tökéletesen megnyugtatva ismét visszatértek a kerékvágásba, s többé semmi ellenészrevételeket nem tőnek kötelességek teljesítése ellen. Hihetőleg megismerték Dömsödi úrban a ci-devant nagyhírű Catalani kisasszony hintaja előfogatanak egyik érdemes tagját, tekintélyes kollégájakat.

Dömsödi úr ismét felült, kezébe vette a gyeplőt és ostort; ez utóbbit érintkezésbe hozta a két hátulsó dikhencsel, és repülének, mint a tekenős béka.

Lőn azonban, hogy a napnak jobb lovai volnának, mint Dömsödi úrnak, s már ugyancsak közelgetnének Amerika felé, míg Dömsödi úr Zöldhalomtól H*-ig a fele utat hagyá vala hátra.

Itt kezdődik a fatális homoktenger, roppant messze terjedő, kietlen láthatárával. A futóhomok itt-ott roppant buckákban torlik meg, míg másutt a tenger hullámaint utánozza, egyes idetévedt özvegy jegenyéket majd úgy eltemetve, hogy csak hegyök látszik ki, majd bámulatos mélységig meztelenül hagyva töveiket; hosszú kötélnyi gyökerek, mint óriási kaszáspók lábai, nyúlongnak a sivatagon át, melyen néhány félszáraz rekettyekórón kívül egyetlen fűszál sem tenyész; messze, mennyire szem láthat, kietlenül sárga minden, mit a lemenő nap tűzfénye még kopárabbá, még sivatagabbá tészen.

Itt a pacsirta megszűn énekelni, itt elmúlik a nyájak kolomphangja, a tanyás ebek ugatása nem hallik ide, itt ha a szél nem fú, néma minden.

Azonban napnyugotról hirtelen egy sötétsárga felhő kerekedik fel, s egy ideig a napot álarcozza, mely a felhő szegélyeit fényes lángszínűre festi, s haragos vörös fényt vet a sivár fövényhalmokra; később a felhő nagyobbodik és lila színt ölt magára, a nap eltűnik, a látókörön hamuszínű fellegek kezdenek feltolakodni, távolról mindig erősödő, ritkán megszaggatott bögés hallatszik; az ég mindig sötétebb lesz, a homok megelevenedik, a minden oldalról feltámadt szelek csoportokat ragadnak fel a magasba, s velök fakósárgára festik a levegőt; nem látni tíz lépésnyire, sőt egyáltalában nem látni, mert az embernek be kell csukni szemét, száját, ha homokot nem akar enni; a szelek ordítanak, a lovak toporzékolnak, Dömsödi úrnak szűk a világ.

Ekkor az átfeketülő látkórön nyugottól le éjszakig egy, színeiben a gyémántot meghaladó villanás hasítja át a fekete felhőkárpitot; rá egy mennyrázkódtató csattanás, melynek utóhangjai, mint omló hegyszakadás, gördülnek végig a sivatagon százszorosan verve vissza az ég sarkaitól.

Erre sötét lett minden.

A zápor elkezdett omlani, mintha szapulóval öntenék; a homok ezt fel sem véve, felkapott a forgószél hátára, megjárta a fellegeket, s mint boldog emlékéű daraleves hullott vissza Dömsödi nyaka közé. Dömsödi úrnak pedig nem tetstett a zuhanolás.

Kalapját az óperenciákra vitte a szél; két első lova elszántan visszafordult, a hátulsók egyike túltett a rúdon, míg a másik hámjá kötelein próbálgatta erejét; a rúd emelkedett, a rúddal emelkedett a hintó, a hintóval Dömsödi úr, s Dömsödi úrnak emelkedtek a hajaszálai.

Ezen kritikus pillanatban úgy rémlett előtte, mintha a szakadatlan villámfénynél a rohanó zápor és homokfuvat között egy fekete árnyék tűnnék fel meg-megjelenve és eltűnve, amint azt a villámoktól félbeszaggatott egyiptomi sötétségnek kedve tartá; olyatén volt, mint egy szertelenül

hórihorgas emberalak, s gyors közeledése gyaníttatá, hogy nem darab fa.

Dömsödi úr szorongva kereste pisztolyait oldalzsebében, s érzé, hogy azok össze vannak ázva, s félelmetes zsidbadság állta el minden tagjait.

Eközben mindinkább sötét lett, oly sűrű és masszív sötétség, hogy hátát vethette neki az ember; a villanások s a tölök elkésett mély morgadalmak mindig tovább haladtak, alig múlva fel a szél és zápor egyhangú kellemerlen süvöltését; ekkor egy hang szólalt meg a sötétségben közel Dömsödi úrhoz. Tartalma körülbelül ez volt:

— Instállom alássan a dominus spectabilist, én egy szegény candidatus theologiae vagyok, ki már három nap óta nem ettem az isten igéjén kívül egyebet, legyen könyörülő!

Bármily jámbor értelme legyen is e szavaknak, Dömsödi úrnak ezek hallatára minden vitélősege a csizmaszárba hanyatlott, annyival inkább, minthogy a setétségtől nem hallhatta, honnét ered e különös időben és helyen tett folyamodás, nézett szertesztét, majd kinézte a szemeit, de semmi kivehető alaknak nem tudott a setétségben nyomára akadni; végre úgy tetszék neki, mintha mellette valaki köhécselne. Hirtelen arra fordult, erősen nekicélt mindkét fegyverével a hang eredetének; lőtt, egyik pisztoly elsült, a másik nem. Amaz is csak azért sült el, hogy lobbanásával megmutassa Dömsödi úrnak, miszerint a köhögő és agyonlövendő személy egy lompos komondor volt, s a félelmetes emberalak éppen a tulsó és ellenkező oldalon foglalt helyet. A villámoktól anélkül is elvadt lovak e hátok mögött történt lövésre hirtelen elragadták a kocsit, s Dömsödi úr kiszökkenve az útra, egyedül maradt a nem látott alakkal.

Futni akart, de attól félt, hogy éppen karjaiba fog futni az alaknak, és csendesesen viselte magát, olykor négykézláb mászva félre az útból és fejét vállai közé húzva, mint egy ugrani nem tudó béka.

Amint így nagy rettegések között mászik, mászik, mászik, a feje fölött ismét megszólamlík a hang.

— Vigyázzon uram, ott egy széles gödör van, bele ne essék!

— Ki lehet ez ember, ki még a gödröt is meglátja a setétben? — gondolá Dömsödi úr, s nem merete szeméit kinyitni.

— De talán valami sérülést szenvedett a spektábilis, hogy nem tud felkelni a földről? Adja kezét, majd felemelem! — szólt fölötte a hang.

Dömsödi úrnak sajátságos ötlet akadt a fejébe.

— Ugyan mit tekintetes uraz engem kegyelmed — szól nyöszörgő nevetéssel a látatandhoz —, hisz vehette észre, hogy a bakon ültem; én csak szegény cseléd vagyok, kinek semmim sincs e rajtam valómon kívül, egy szegény kocscseléd.

— Éppen nem úgy van — szólt az alak. — Méltóságos báró Góliáth Jánost a bakon is meg lehet ismerni.

Dömsödi úrral elfordult a világ.

E percben egyet villant a láthatár, bágyadt kék fénnel öntve el a vidéket, s hirtelen átvillanó fénye egy arcot láttatva a peregrinuséban, melyet csak egy percig kell látni, hogy teljes életében fogvacogva emlékezzék rá az ember.

Víztől ázott gödör haján magas, gyűrött köcsögkalap ült fekete szemöldrőkre mélyen lenyomva, szeme fehére körül kilátszott; arca szörtemen volt és sovány, igen sovány és sárgászöld, mint egy halotté, színehagyott ajkai fenyegetően voltak összenyomva.

Álmaiban szokott az ember ilyen arcokat látni; félig emberé, félig hiénáé, mikor szívére fekszik, s felébredve lélegzetét érzi visszafúlni tüdejébe. Hozzá a magasnak tetsző száraz termet, a süvöltő síri hang s kezében görcsös husáng.

Úgy hasonlított ez ember ama nyavalyatörőshöz és még valakihez, akit már látott évek előtt Dömsödi úr, de akiről nem mert gondolkozni.

Az 1830-iki nagy árvízre, az utasok között
 egy nevezetes nyár, minős ércsen árték meg és öltök
 és sokan kék megitték az ősi nyarolás iránt meg benne.
 ez volt a cholera epeudója: a fekete epeudó a tenyész
 az ősi epeudója.

Ma meg mindenki zorisánt kedves Éva kedves édes
 ma meg újból, néstünk ki egymás kezéből a holnap
 pora hangyául, ocsárdra és romjára, ma tovább jön
 ragyogó holnap ropogós kékítélet, ma meg a tünd
 ártunk és holnap jól voltunk kalva - de örökre
 ma öröklünk, másnap elítünk. Humánus
 pedig minden dicattár. Ez is csak elcsúszó volgyi
 és öblö minden jomlatát eljárnak, mit emélt
 emberkő és vjonyokhoz látunk, figy' van fogva befalli
 doblo' neje jomlati fialt ovos nem ártó epeudó és vjonyok
 jót anyanyelvénél, rokonnembekefűvel bekeg-olón a ropogó
 nem bűfűle az elhagyat fámáos herangfő nem kékíték a des.
 nem győfűle ártó és anyafűl, magában élt és magában felt
 meg az ember mindenki, minn' egy gárdában van eb a fűfűny nek
 a fűfűben, de ha egy drámaköltő sem bane el olly röviden embe
 reivel, minn' a fekete hűre cholera.

Kéj ha most látánk a vündérfűgese, azo kedves
 hogy hol van a vündérfűgese, elnyitja nem fogadnk rá ism
 ez alibinasi mozdát hasz' az ősi epeudóban nem talj
 me 8888 888888

A regény kéziratának első lapja

elő szeméremtől visszahívom nem a szívem magát a lélek mennyboltocsa
 mert az albudunai mocsár vírei kifirradnak és mert a menny-
 boltocsa nem lék hanem dárta. végtelen, horizontalan zök-
 des dárta, engedelben nem ufiel egészen nyári felhőkre mi-
 fojtó, kitaláló melegség ualról is mint egy keskeny ábrán
 és a dárta nap sárgájába be lehet nézni mint a holdba
 jeltő nem fuvalt, és hanem meltrülő pofvány leg csapódik
 poron az ember arcahoz, apró fekete bogarak milibájai
 faja be minden teteltes, miközöl fekete a levegő, a zök-
 madenger le van porsolva, köl a háttér és vaduldas érzési
 fészkelés, és az aljai kifurakultak, egy betápi sem
 emel, egy vire béta sem rug a liettelen, csak a fel-
 radó dárta meg pöffent olykor meggörög füvélva a ha-
 lállal veskes levegőbe, or a nagyfenn halgasad, or a
 halat réje nagy formában, or az onyészat, valami meg-
 ragadó. A sziget fái úgy néznek ki mintha be-
 ter volna, mélyes hennye és sugorítottak öffe leveles
 füvet sörig lelte a repülő sásta, minden zölt, min-
 den bolros, minden növény, egy fűszál nem macabos,
 nem egyenlő engorító, a rézes érzésű belanyal hia-
 és fereh lépés el a dombot és a jót halál, a hárító foka
 fejnyilaborsak, eszejét leveles egy erős fel. és moji
 moha és törisek szemmel kifjelen, egyenlő leroja egy

A regény kéziratának második lapja

Képek		Novellák	
Régió	Kövek	Régió	Kövek
1. Madár	2	1. Madár vizsga	2
2. Erdély országos	2	2. Néprőlés	2
3. Késmarcsi ember	1	3. Erdély képek	2
4. Török világ	3	4. Selvirágok	2
5. Fehér róza	2	5. Csak képek	2
6. Jánosvölgyi népsz.	3	6. Büjös népi	1
7. magyar népsz.	4	7. Tarka élet	2
8. Kárpáti Zoltán	4	8. Magyarok világa	2
9. Párizs és vidék	4	9. Kövek könyve	3
10. Gémvölgyi élet	2	10. Párizs	1
11. Oceania	1	11. Erdélyi képek	2
12. Simonyi	1	12. Magyar élet	2
13. Előzetes népsz.	2	13. Bűnös föld	1
14. Szegény gazdagok	4	14. Decancon	10
	35		34

Jókai feljegyzései megjelent műveiről

— Tessék felkelni, méltóságos uram — szól a peregrinus a holtra ijedt emberhez —, keressük fel eltévedt lovait, vagy ha jobban tetszik, majd én elmegyek értök, addig tessék itt enge-
met bevárni, majd én elvezetem uraságotat egy emberséges
vendégszerető, tanult emberhez, kinek tanyáján magam is
szoktam olykor dégálni; addig is tessék lenni türelemmel
és jó reménységben.

Ezzel elindult a peregrinus, Dömsödi urat magára hagyva,
ki kapva az alkalmon, futott, futott, míg csak ki nem fáradt,
s végre néhány magas, szomorú kinézésű homokbuckák közé
jutva, ott egyiknek tövében meghúzta magát, s hitte, hogy ha
soha nem is, de most az egyszer tökéletesen el van rejtve.

Ekkor lehetett mintegy esteli kilenc óra, tehát három éjfél
előtt.

Az eső szünni kezdett, a felhők felszakadoztak, a táj vilá-
gosodott.

Mintegy óranegyedig várhatott itt rejtékében Dömsödi
úr iszonyú rémképektől gyötörve, s amint ott összehúzódva
feküdt, félelmei közbe meglepte az álom, elaludt, és álmодott
rémséges dolgokat.

Azt álmодta, mintha vérrel mázolt arcok keresnék élesre
köszörült késekkel, és kiabálnák nevét és szaglálnának utána.
Ő pedig elrejtözve a föld gyomrába, egy mély sírban hallgatja,
amint keresik és nem találják; ekkor jön egy halavány alak,
kinek szemei keresztüllátnak a föld gyomrán, s lábával
azon sírra toppantva, hova ő rejtve van, azt mondja reszkető
hangon:

— Itt keressétek, itt kell neki lenni!

Felébredt; amint szemeit felvetette, álmát látta valósulni:
a halavány, száraz termet előtte állt.

— Itt van a hintó, nagyságos uram! — szól az ember.

Dömsödi úr azt hitte, hogy az ördögökkel van dolga;
az cszébe sem jutott, hogy a csavargót a vele volt kopó hozhatta
nyomára, reszketve húzódott tőle.

— Tessék felülni, majd én hajtom a lovakat, az idő szépen kitisztult, egy óra múlva helyben leszünk, tessék felülni!
Ekkor lehetett tizedfél óra éjjel.

Dömsödi úr lankadtan, tehetetlenül hagyta magát karjánál fogva felemelni s vezetni kocsijához.

A peregrinus felemelte őt ülésébe, a kocsiajtót becsapta, s felülve a bakra, a lovak közé vagdalt, s vitte Dömsödi urat ismeretlen irányban és ismeretlen helyeken keresztül.

A FÉLELMES TANYA

*Az a fa is száradjon ki,
Amely alatt meg fogsz állni.
Az a csárda gyulladjon ki,
Melyben csendesen fogsz hálni.
Páros késed kiforduljon,
Az is a szivednek állion.*

Népdal.

*Átkozott légy!
Víz előtted megáradjon,
Sár utánad felszakadjon.
Lovad lába megbotojjon,
Földre téged agyon nyomjon.
A kenyered kővé váljon.
Mosdó vízed vérré váljon,
Kendőruhád meggyulladjon.
Az ég téged meg ne áldjon!*

Népdal.

Hosszú, a végtelenig nyúló kanyargások után a sík homokpuszta felett, mely a hideg éjszakában a szél szomorú zúgásánál valóban kietlen tekintetet mutatott, végre a távolban gyertyafény látszott felcsillámlani, s messze a majori kutyák ugatása hallatszott. A csavargó szóltanul ült helyén, s olykor a lovak közé csapkodott; Dömsödi úr pedig hintaja szögletébe vonta magát, s hozzáfogott a gondolkozáshoz.

Azon egyetlen tekintet, melyet a villámlobbanásnál a csavargó arcára vetett, alpesi teherrel feküdte meg szívét.

Felhányta emléke szörnyűnél szörnyűbb lapjait; összereste azon arcokat, melyektől valaha iszonyodott, de oly rémületest csak egyet talált, mint az elébb látott, s egy iszonyú sejtés remegteté, hogy ama két arc egy.

Megjelent előtte ama szerencsétlen város romjaiban, amint pattogó lángjai átkok hangjait kiáltozák fel az égre;

gomolygó füstalakok jelentek meg előtte szikrázó tűszemekkel; hallotta a kétségbeesettek dühös, üldöző szavát; látta indultatpéte marcona arcaikat, érezte kezeik görcsös markolását, s halálveríték ült ki homlokára.

Majd a nyavalyatörős jósszavai hangzottak fülébe:

— Tizenegy órákor meg fogsz halni, meg kell halnod még ma!

Dömsödi urat tökéletesen kitorpte a hideg, s ekként hagyta magát vitetni önkénytelenül rossz sorsa elé.

Eközben szüntelen közelebb jött a gyertyafény; egy csoport fekete nyárfá mögött feltűnt egy hosszú ház, s a nyárfák és a ház szomorú tekintetűek voltak.

A nyárfák csikorogva hajladoztak a szél alatt, mely magas sudaraik között rémesen suhogott el; olykor egy-egy kánya rikoltása csöndült meg, melyet az erős vihar fészkeből levetett.

Maga a ház pedig feje volt, mint egy szemfedél. Ajtaja és kapui csukva voltak, ormóján egy halálmadár sikoltozott, s bennről nagy kutyák szokatlan üvöltése hallott.

— A kaput! — kiálta a peregrinus odaérkezve; idő múlva megnyílt az sarkaiban csikorogva, a hintó begördült a sötét, négyesög udvarra, s a kapu újra becsukódott.

A folyosó végén egy roppant magas ember állott, a jötteket kémlelve; a lovakat egy óriási természetű férfi kifogta, s több szóvalan férfiak, de mind oly magasak, oly Herkules alkatúak jártak fel s alá az értektek körül.

A peregrinus lesegítette Dömsödi urat a hintóból, ki alig tudott maga lábán megállani.

— Vendéget hoztam, bátya! — szölt rekedt hangon a peregrinus a folyosón álló atlétához, ki dolmánya ujjával szeméit látszott törölni.

— Te jöttél, édes öcsém? — szölt a férfi, s hangján elfogódás reszketegsége tűnt fel. — Vártunk, hol késtel három-négy nap? Szegény leány! Mindig terölad beszélt. Mért nem jöttél hamarább?

— Mi történt? — kérde a peregrinus tántorogva, s szédültében a falnak támaszkodott.

A férfi szavakat keresett, és könnyei jöttek helyettök; végre az ifjú nyakába borúlva, azt magához ölelé, megcsókolta, s rebegve e szót ejté ki:

— Meghalt.

Azzal félrefordult a herkulési ember s sírt.

Mint a tigris, mely veszett dühében prédájára rohan, ragadta meg a peregrinus Dömsödi úr karját, s míg öklével iszonyú fájdalomban homlokára csapott, nagyot kacagott, de e kacagás emésztő volt, mintha a tüzet okádó föld kacagott volna, mikor látvája alá falvakat temet, vagy a féktelen vihar, mikor a hajót a kősziklához vágja; ezzel belódította Dömsödit a szobába.

A szoba szép fehér volt; közepett egy ravatal vala kitéve, a fehér ágyon fehér halott; az a fehér halott ismerős volt Dömsödi úr előtt.

A peregrinus magukra zárta az ajtót, azután holt kedvesére borult, szárazon sírt, könnyei nem hullottak. Ajka vonaglott, nyakán megdagadtak a vérerek; szemei kiversedtek, de könny nem jött belőlök; az ilyen fájdalom enyhülés nélküli.

Minő ellentét volt hozzá ama nyugodt, kiszenvedett szeráfarc! Mint édes jelenet egy másik jobb világból, mosolygott még a halál ónkarjai közt is, s e mosoly volt maga a megdicsőülés.

Porrá tesz-e ily remekművet is az isteni újra teremtő erő, vagy azt a napok utósójáig romlatlanul fogja megtartani? Vagy egy virág alakjában fogja azt ismét felnöveszteni, mely tiszta legyen, mint a liliom és szemérmes, mint a tavasz ibolyája . . . ?

Az ifjúnak eszébe jutottak reményei, a mosolygó remények és a múlt idők emléke, az édes órák, a kedves kezek szorításai, az édes mosolygás a kék szemekben s a rózsá-

ajkak csókja és szavai; eszébe jutott, mint ült mellette csendes alkonyi órákban a szende gyermek kezét kezébe téve, és látta ez ajkakat halaványan lezárva, a szemeket sugártalanul; dobbanás nélkül érezte a keblet és a kezeket hidegen, fagyosan; magához ölelte a letört virágot, csókjait pazarolta rá, utósó véres könnyét sírta homlokára, hította esengve az életbe vissza, . . . a hölgy halva volt, néma és halavány.

Az ifjú kereste a vigasztalást; az nem jött.

Kereste a kétségbeesést; az eljött.

Felállt.

Odahurcolta Góliáth Jánost a ravatalhoz, s kérdezé tőle, hogy ismeri-e azt, ki ott halva fekszik?

Góliáth nem felelt semmit.

Azzal áltatta magát, hogy ez egész csak egyike gyötrő álmainak, s ragaszkodék a reményhez, hogy ennyi iszonyút nem adhat az ébrenlét.

— Ez a halott Zilányi Janka — susogá az ifjú —, hát engemet ismersz-e, Góliáth?

Góliáth jól megismerte az ifjú arcában azt, kit ő ama nagy égés napján törrel megdöfött, s egy elfulladt kiáltással tántorgott a falnak; az ájulás környékezé.

— Én vagyok Bálnai Körmös István! — kiálta haragja telj-hangjában az ifjú, s megfogva az ember két kezét, sokáig nézett annak szeme közé, hogy Dömsödinek a vér kezdett alunni ereiben.

— Le térdre! — rikoltá örülten az ifjú, s vaskezei alatt ropogva süllyedt térdre Góliáth a ravatal mellett.

— Te ölted meg őt, tudod-e? — szólt rémarcot vetve a térdeplőre, s szavai indulatosabbjainál szilajon rázta annak roskadozó vállait. — Tudod-e, hogy milyen szép volt ő? Olyan szép, mint amilyen az egész föld, az egész világ nem lesz többé. S milyen jó volt! Hozzá járultam imádkozni, mint a mindenható legszebb templomához; hittem istent, angyalokat, mennyországot és paradicsomot, mindezt őbenne s

egyedül őbenne hittem; s mindazt te egyetlen leheleteddel semmivé tetted! Nézd, milyen nagy sivatag van itt lelkemen belől! Nézd csak, egy patak folyik rajta keresztül, az is vérpatak; csak egy domb van közepében, az is sírhalom! Átkozott a napsugár, mely fejemre süt, átkozott az emberi hang, mely megszólít, átkozott az áldás, mely nekem van szánva! Mindezt te tetted, és senki más! Letépted mindazt, ami nekem virult, megölted azt, ami nekem élt! De jaj neked, ... jaj neked, mert kezeim között vagy! ... Ha van, akit valaha szerettél, ha van ártatlan rokonod, szűz és viruló, ha van, aki nevedet viseli, jaj neki! Nem, imádkozni nem hagyjak, a te fekete véred legyen áldozat megbántott lelkének. Irgalom nélkül meg foglak gyilkolni. Isten úgy legyen irgalmas neked, mint én az leszek! — Szállj alá pokolra!!

Dübörgés hallatszott, melyet életre halálra küzdők támasztanak.

A peregrinus szédült szilajsággal verte martalékját a földhöz, ki iszonyúan ordított segítségért, s fogaival és körmeivel ellenfele húsába csimpajkodott.

Betörték az ajtót; a nekikábult ifjút elválaszták a vérben heverő Dömsöditől.

Az atlétatermetű férfi odament, izmos karjával felfogván a fájdalmában tébolygó ifjút, józanító szavakat szólt hozzá:

— Térj magadhoz, öcsém! Gondold meg, micsoda következesei lehetnek volna ennek rád nézve, ily kitörő indulat nem férfihoz illő.

Dömsödi úr, hogy pártfogoltatását vette észre, vérszemet kezdett kapni, s a betóduló jámbor arcú férfiak közé menekülve, követelő hangon kívánta kocsiját és lovait előadatni és tovább menni.

— Hagyj békét neki! — szólt csillapítólag az említett magas férfi a peregrinushoz. — Igaz, hogy sokat vétett e szegény leány ellen, de már ami elmúlt, azt jóvátenni úgysem lehet, s bosszúállás isten dolga, nem emberé; hagyd menni

őt a maga útján, majd utóléri még őtet is elébb vagy utóbb a maga veszedelme, a *nem szeretem óra* őtet is meg fogja találni, te ne piszkold be az ő vérével lelkedet, nem vagy te hóhér!

Ezzel Dömsödi úrhoz fordult.

— Az úr pedig, bármi utálatos és nem szeretett előttem, holnapig vendégem marad, azután mehet, amerre tetszik, jobb szeretném ugyan, ha ott látnám lógni, ahova sok nálánál becsületesebb embert fel akasztottak, de legyen nyugodt, most házamon belől van és pártfogásom alatt.

A falióra éppen két negyedet ütött tíz óra után, s Dömsödi úr elhalványult, s még egyszer szorgosan aggódó hangon kérte lovait előhozatni.

Többen mozogni kezdtek, mintha kérését akarnák végrehajtani.

— Megálljatok! — kiálta tompa, érctelen hangon a peregrinus, s a halotthoz lépett; bús, hosszúkás arca sápadt volt és mozdulatlan. Mind ránéztek. Márványszerűleg nyugodt volt, karjait összefonva fejével búsan, némán integetett a halott felé.

— Biz úgy — ezt mondá, s a ravatal szélire ült.

— Szegény! Eszén kívül van — suttogák a körülállók.

Feltekingtett, kérte, hogy a család minden tagjai bejőnének, s mondák neki, hogy mind jelen vannak.

Ekkor balját holt kedvese keblére tette, jobbja három ujját pedig felemelvén, megrázta az ég felé tompán, ünnepléses hangon mondván:

— Esküszöm!

Feszülten várták szavait.

— Esküszöm az egy élő igaz istenre, kinek hatalma oszt büntetést, jutalmat; esküszöm kedves halottam idvességére, esküszöm azon reményre, hogy őt ott fenn még egyszer látni fogom, esküszöm és vallom, hogy azon ember ott azon Dömsödi Góliáth János volt, ki 182*-dik év nagypéntek napján K. városát felgyújtotta — — — — —

VÉRTÖRVÉNYSZÉK

*Holló kőrog utam el,
Varjú követ mindenfelé.
Népdal.*

Szavai után egy percre a leghalottiabb csend lőn.

Tizenkét férfi szívében elakadt a vér, kik mind tizenketten házastüzes gazdák voltak ama gyászemlékű nap előtt, más szolgálai most és vagyontalanok; kiknek emlékében lángbetűkkel voltak felírva ama nagy nap borzalmai; kik két napig nézték, szemeiktől az álmot, szájuktól az ételt és italt tagadva meg, mint égett hamuvá K. város, 182*-dik év nagypéntek napján.

Egy percig hallgattak, mintha ezen gondolat gazdagságát méregetnék: a gyújtogatóval szemtől szembe állani.

Amily fenyegető volt e percnyi elnémulás, e halaványság, megütközés az arcokon, ez elmerülés, annál iszonyúbb lőn azon indulatkitörés, mely azt felváltotta.

Egyszerre tíz kar ragadta meg az eszméletlen Góliáthot, ki halálfélelem közt merevülten bámult a haragban iszonyú arcokra.

Egy névtelen ordítás, egy összes vérszomjú küzdés töltötte be a halottnak szentelt szobát, mint a hajón szomjazók az utósó csepp édes vízért, oly dühösen víttak a szerencsétlen ember véreért a bosszút lihegők.

Még egy perc, s ízekre tépték volna.

Roppant erővel vetette magát közbe az atlétai ember, a pusztabíró, a küzdőket szétszórva, Dömsödit egy szegletbe mentette meg.

— Meg kell neki halni! — ordíták azok.

— Meg, de nem így! — szólt a pusztabíró csendet intve.

— Meg kell neki halni, de először szenvedni annyit, amennyit érdemel!

— Igen, szenvednie kell, okosan bíró uram, kínozni fogjuk őt, előbb nyársra húzni . . .

— Megálljatok! — szólt ez, izmos karjaival feltartva a tolongó tömeget. — Először biztosítanunk kell magunkat. Meg fogjuk neki mindazt fizetni, amivel adószai vagyunk, noha tudjuk, hogy a bosszúállás nekünk nem szabad.

— Nem bánjuk, ha mind felakasztanak is bennünket érte! Fördeni akarunk a vérben!

— Úgy van! Ha a vármegyének adnánk őt át, ott pénzeit venné elé a gazdag úr, s megszabadulna, de mi megvesztegethetlen bírái leszünk.

— Megöljük minden irgalom nélkül.

— Csend! Hallgatás! Ez nem gyermekjáték. Példás legyen azon büntetés, melyet a koldussá tett egykor magok urai megnyomorítójokon végbevisznek. Akarom, hogy ezen éjszaka oly emlékezetes legyen előttetek, mint ama pusztulásnak éjjelei. Akarom, hogy azon ítéletről, melyet a legbűnösebb ember fejére kimondunk, senkinek a láthatatlan bírón alól számadással ne tartozzunk. Pető, hozd ki szekrényemből a szent bibliát.

Ez ünnepélyes hangon szólt szavak kissé lecsillapíták a fellázadt indulatokat, s a szent könyv behozatik.

Az alföldi magyar valláson születtek között nincs ház, mely ennek híjával volna.

S a biblia, mely feketébe volt kötve, egy kerek asztalra letéttetett a ravatal mellé.

— Most járuljatok egyenkint ide és esküdjetek meg, hogy egy szót, egy célzást sem fogtok kijelenteni azokból, melyek az éjjel itt történendők lesznek, egy ígét sem és senkinek! Akartok-e?

És a férfiak egyenkint odamentek a szent könyvhöz, s kezöket rátéve nagy átkokat esküdtek az áruló szó kimondójának fejére, a nagy csend közepett csak az isten tanúhívása, az „engem úgy segéljen!” szó borzasztó hangjai hallatszottak.

Legutójára esküdött a pusztabíró, s lélekrendítő volt erős, dörgő hangjaiban az átok, melynek elnémulása után templomi csend foglalt helyet a halott szobájában.

Valami elszánt, kérlelhetlen volt minden férfiarcban, kik jelentőségök érzetével foglaltak a fal körüli lócákon helyet.

Némelyeken nyugtalan bosszúvágy vonaglott, míg mások ritka élvezettel legeltették szemeiket az alétan szegletbe vetett martalékon, ki szemeit befogva, az egész eskületétel alatt erős lázhidegben reszketett, arcán a hideg veríték permetézett alá.

Kevesen érzettek iránta szánakodást, félelmet senki.

A pusztabíró becsületes patriarchális képe belső küzdelmet árult el, mely olykor hangját mellébe visszafojtá, s szemeit sokszor kelle törölgetnie.

Csak középen a fehér halott arca maradt nyugodt és mosolygó.

— Vigyétek félre! — szólt a pusztabíró Dömdösire mutatva, s két férfi azt a mellékszobába vivé.

— Magdolna jöjjön be!

Néhány perc múlva egy zsíros, kormos képű hamupipőke jelent meg piszkos kék előkötővel, zöld kockás moldont szoknyában, mezítláb és vigyorgó vörös arccal.

— Itt vagyok, nemzetes uram — szólt tolakodó merész szemekkel pislogva szét a komoly férfiakon.

— Ne vigyorgj — inté őt szigorú arccal a bíró —, felelni fogsz arra, amit kérdezek, lelkiismereted szerint.

A leány meghökkent.

— Nemzetes uram — kezdé böngéshez készülő hangon, mialatt piszkos kötényét szemeihez emelte —, én nem vétetem senkinek, én nem tettem semmit!

— No csak hagyj abba, Magdus! — csillapítá őt egyike a férfiakkal. — Nem tudod, hogy mit akar bíró uram, csak várd végig!

— Ne félj semmit, leányom — szólt szelídebb hangon a pusztabíró —, szedd össze magadat. Mit gondolsz, vissza tudnál-e emlékezni arra a nagy égésre, melyben ti is elégtetek? Beszélj el, mit tudsz róla?

— Óh, bíró uram, úgy emlékezem, mint a saját születésem napjára, mintha csak most történt volna tegnap vagy tegnapelőtt, nem is fogom elfelejteni soha. Éppen vacsoránál ültek az uraim, még tudom turós laska volt a vacsora, de bizony mégis mákos mácsik volt, de nem, nem.

— No no, Magdus, nem akarjuk tudni, hogy mit ettetek, csak mondd tovább.

— Hát egyszer csak kinéz a kis ifjúúr az ablakon, de bizony mégsem az nézett ki, hanem a nemzetes asszony, de nem is az, hanem a kosztosdiák. Ugyan minek is hitták? Olyan furcsa orra volt. Ejnye no, mindjárt eszembe jut a neve.

— No majd eszedbe jut másszor, most csak azt mondd el, mi történt tovább.

— Hát amint kinéz az ablakon, egyszer csak elrikoltja magát: „Tűz van, tűz van!” — s szalad kifelé. Én amint a kezemben volt a . . . csakugyan mégsem jól mondtam ám, hát éppen a bográcsos húst vittem be, s ijedtemben a forró zsírral végigöntöttem a nemzetes asszonyom viganóját, amiért ott hevenyében jól fel is pofoztak, azzal kiszaladtam az utcára, még akkor egy lélek sem volt kinn, mert minden ember a bikaheccre ment, hanem egy lovas ember nyargalt az utca közepén; amint a kis közhöz ért, István úrfi a kis közből elébe rohant nagy lélekszakadva, s belekapva a lova kantárjába, azt egy kezében lévő, éles kővel úgy mellbe ütötte, hogy a lovas kicsinybe múlt, hogy ki nem esett a nyeregből, erre azonban az is előrántott, honnét, honnét nem, azt nem

láttam, egy öreg kést, s azzal úgy oldalba szúrta István úrfi, hogy azon a helyen rogyott össze; nekünk akkor a nagy ijedségben eszünkbe sem jutott, hogy azt az embert el kellene fogni, különben is a huzakodás alatt jó messzire elmentek tőlünk, s István úrfi, ki attól a döféstől ugyanúgy odáig lett, hogy két hétig azt sem tudtuk róla, élő-e vagy haló. Csak nagy sokára mondta meg, hogy az az ember volt, aki — ő saját szemével látta — a kanócot a pálinkaház esztréje alá dugta; hanem iszen akkor már üthettük bottal a nyomát, tudja isten, hol s merre jár azóta!

— Ráismernél-e arra az emberre, ha most elébed kerülne?

— Dehogynem ismernék rá, csúnya ripacsos képe volt, az állának fele le volt vágva, szörnyű csúnya ember volt, hiszen csak elébb eszünkbe jutott volna, hogy utána kellene eredni, de lovasink sem voltak odabaza, aztán meg...

— Jól van, leányom, elmehetsz — szólt a pusztabíró —, csak ennyit akartunk tudni.

A leány félig elfojtott fohással, mint aki nem beszélhette ki magát, eltávozott, s Dömsödít újra előhozták.

— A mellén sebhelynek kell lenni — mondá a pusztabíró, s az áldozat mellényét feltépték, mellén széles forradás látszott, helye a kőütésnek.

— Semmi kétség többé — szólt felegyenesedve a pusztabíró —, ragyás arc, vágott áll, István esküje. Ő meg fog halni. Üljetek sorba! Egyenkint ide fogtok jöni, kezeteiket fejére teszitek, elmondjátok vétkeiteket, s egyszersmind kimondjátok az ítélt büntetést.

Legelsőbb egy izmos, bőrködményes férfi állt elő nyírott bajusszal és leráncolt szemöldökkel; kezét Dömsödi fejére téve szólt:

— Négy év előtt egy tehetős családnak feje voltam, most bérszolga vagyok. Húsz esztendei fáradságaim szerezte isten áldását egy nap megemésztette; családom szétszórva nyomorog idegen házak szolgálatában. Jaj annak, aki ezt

tudta cselekedni! Vérért igyák fel az ebek, egyék őt meg elevenen a tanyai kutyák!

Egy másik lépett elő, egy képében szörnyen összemarcangolt férfi. Jobb karjának nem volt keze, hanem az csonkán hadarászott a levegőben.

— Én — szóla iszonyúan mosolyogva —, én nem sokat vesztettem, csak az egyik szememet és a jobb kezemet, amint az égő háztető, mely alól házam népét hoztam ki, rám zuhant. Nem is kívánom én őkigyelmének halálát, csak szemeit akarom kitolni, nyelvét kiegészíteni, kezeit elvagdalni, hogy ne láthasson, ne szólhasson és ne írthasson; — azután hadd élje szegény ember világát!

Egy másik szólt újra:

— Ekkor veszett el iszonyú halállal testvérem, a toronyőr; ekkor égtek össze oltáraink; én csak a szívét kívánom, melyet a nagy torony oldalára áldozatul odaszegezhessek.

Így léptek elő egyenkint a vérbírák; röviden, de fájdalmasan adták elő panaszukat.

Az ingerlő fájlemlek iszonyú büntetéseket találtatott fel velök; egyik borzasztóbb volt a másiknál, s mindegyik csak a saját bosszújától szomjazott indítvány mellett maradt.

— Énnekem — szólt legvégül a pusztabíró kezét mellére téve —, énnekem egy betegágyas nőm maradt honn ama siralmak napján reményeim angyalával, kis újszülött gyermekemmel. Óh, azt senki sem tudja, mily szép jövődöket terveztem magamban! Nem cseréltem volna senki boldogságával, senki örömeivel; az enyém királlyá tett volna engem. Most e reményekből egy körömnyi sincsen többé. Aki adta volt, el is vette őket, legyen áldott szent neve érette! Mire hazamentem, házamat üszkeiben s üszke között két csontvázat találtam.

— Irgalom! — sikolta felszökve Dömsödi, hogy a pusztabíró rátekinített; oly fagyasztó tekintete egyiknek sem volt, mint őneki.

— Irgalom! — nyöszörgé fetrengve a porban s iszonyú bírásra rimánkodó arccal tekintve.

— Meghalsz, meghalsz! — mondának azok komolyan.

— Bocsássatok, bocsássatok el! Én gazdag vagyok s nagy úr; pénzt, sok pénzt, ezreket fogok nektek adni, odaadom mindenemet, bocsássatok el!

— Véred, nem pénzed kell nekünk! — kiálta egy a bírák közül, s felkelve helyéről, a könyörgőt felrúgta.

— Én megszabadítalak — szólt az összetépett arcú iszonyúan mosolyogva —, ha visszaadod jobbkezedet; ha nem adod, úgy éljek, amilyen igaz, hogy te meghalsz!

— Meghalsz, meghalsz! — mondák sorban a bírák hidegkomolyan.

— Minő halállal! — kérdék a pusztabírótól. Elismeré mindenki, hogy az ő vesztesége nagyobb, mint valamennyié, s várták ítéletét.

A pusztabíró odament Dömsödihez, félkarjánál fogva felemelte őt, s fejére dörgé:

— Máglyán fogsz meghalni, ember!

— Máglyán! — ordítá föl a tömeg. — Tűzzel ölt, tűzzel haljon meg! Meg kell égnie! Elevenen megégni! Porait a szelek hordozzák széjjel!

— Most siessetek, az udvar közepére egy szobrot ássatok le, ehhez fogjuk őt kötözni; ekörül fél öl cserfát rakjatok, közeit csepűvel és fenyőfa forgácsokkal jól megtömve. A fehérceledeket el kell külön szobába zárni, ahonnet az udvarra nem láthatnak; azután a pincéből hozzatok fel fél akó kátránt, s azt töltsétek a máglya hegyébe szaporán és nesz nélkül. Én addig őrzeni fogom az ítéletet.

Perc múlva a pusztabírón s Góliáthon kívül nem maradt egyébki a szobában, csak a halott és ifjú kedvese.

— Ne hagyj elveszni! — rikolta a szerencsétlen Dömsödi az ifjú térdeit átölelve, mintha legnagyobb ellenségéhez volna legtöbb bizodalma. — Óh, szabadíts meg! Meg kell

szabadítanod! Iszonyúan akarnak megölni! Meg akarnak égetni! Óh, ne hagyj, ne hagyj! — rikolta kétségbeesetten; kezeit összetéve térden csúszott hozzá, arca kifejezése oly vad volt, mintha egy elkárhozott könyörögne fel az éghez iszonyú kínjai előérzetében semmire egyébre, mint az isten végtelen irgalmasságára támaszkodva.

— Szabadíts meg... és én minden vagyonomat neked adom! Koldus leszek, koldulással keresem kenyeremet, csak az életet ne hagyj elvenni tőlem! Óh, védelmezz! Ne hagyj meggyilkolni!!

Akár egy szobornak könyörgött volna... Az ifjú némán játszott holt kedvese hideg fehér ujjával; körülötte meg volt halva a világ, s ha angyalok nyelvén szóltak volna is hozzá, nem hallotta volna. A holt lyánka kezét vizsgálgatá, s a rajta látszó vonalokat kiromanciai ábránddal szemlélve, „Hosszú élet, boldog élet, víg élet” — susogá, azután a tenyerébe rajzolt nagy M-et utána húzva, mutató ujjával halkán rebegé többször ismételve: „Memento mori, memento mori!”

A pusztabíró fölébe hajolt és megcsókolá, de ő nem vette észre.

Ekkor Dömsödit emelé fel a pusztabíró, s a szomszéd benyúlóba vitte át. Mikor maguk voltak, felázta őt kábultából, s így szólt hozzá:

— Ember, te sokat vétettél, legtöbbet énellem. Megérdemelted százszor a halált s ami a halálon túl vár reád, a kárhozatot, s e kettőt nem is fogod elkerülni; de térj istenhez, akit magadra haragítottál; nem fogsz meghalni addig, míg az én házamon belől vagy. Nem vagyok hóhér, de téged meg tudnálak ölni. De ne félj, megígértem, hogy pártfogásom alatt leszel s megszabadítalak: az isten keze majd úgyis utolér; az enyém megmutatja, hogy merre fuss. Öt perced van a megszabadulásra; ha e kemencét betöröd, azon át a padlás feljárásához jutsz, a háztető szeleő ablakán át leeresztheted magadat; kötelet találsz a gerendákon, siess!

Az ember anélkül, hogy megköszönné a szabadítást, mohó életmentési vággyal rohant a magas fehér téglakemen-
cének, de nem tudta azt bedönteni; nyomorú félelemtől
izzadó arccal tekintte a pusztabíróra, mintha kérni akarna tőle
valamit.

Ez egy fejszét hozott elő a szegletből, s vele a kemen-
cét becsapva, a résen át kibújtatta az elítéltet.

Azután kilépett a szobából, a benyíló ajtaját bezárta, s
a halott mellé ülve a bibliára fektette homlokát és imád-
kozott.

Dömsödi pedig sietve ereszkedik le a háztetőről, s hogy
a szabadban érzé magát, elkezdett futni; futott, futott, míg
lélegzet és erő el nem hagyják, s össze nem rogyott; hátra-
nézett, a félelmes tanya a távolban látszék előtte némán,
csendesen, bezárt kapuval.

Kis idő múlva azonban úgy tetszik neki, mintha a tanya
közepéről lángok lobognának fel, s kapuja megnyílna, s
zavart hangok kiáltoznák nevét, míg fekete lovasok szágul-
danának jobbra, balra és halálra keresnék az elszököttet.

Végső erejével ragadta fel magát; rohant, a föld elma-
radt lábai alatt, a szél katángtövist kergetett előtte, s gúnyolva
sípoló hajszárait szerteszet kuszálva.

Végtére egy hosszú árokhoz ért; ez árkot valaha a római
hadseregek hányták, két öl mély; most a h*-i pocsóta iszapja
folyik le rajta, s tele van hányva dögcsontokkal; partjait
rossz bűzű kórók, tövisek nőttek be és szederinak.

Ide, ez árokba menekült a szerencsétlen; lehúzta magát
annak fenekére, s lassan mászott annak mentében tovább,
két kezével tapogatózva előre; a szentjánosbogár fénye vilá-
gított néhol az árokparti bokrokból elő; olykor hallgatózva
meg-megállt, a távolról fenyegető emberi hangokat vélt hal-
lani, és visszafojtá lélegzetét attól félve, hogy a távolban meg
fognák hallani.

Amint így mászott, mászott meglapulva az árok fenekén, hirtelen előrenyúló kezével valami meleg testre akadt. Rémülten hőkent vissza tőle. Az egy farkas volt. Ijedten szökött fel az is fekhelyéből, s nagyot üvöltve rohant néhány száz lépésnyire, ott megállva visszafordult, s ijesztő szemei vadul fénylettek a sötétben.

Most nem tudta a szerencsétlen, merre menjen; a farkas szüntelen néhány száz lépésnyi távolban kíséré, szüntelen borzasztó s bántó huholását hallatva, s e távolság is kisebbedni kezdett; túl az árkon pedig üldözés rémszavait véle hallani.

Halálfélelemben, izzadva törte előre magát, fulladtan gázolva az árok hosszában, melynek oldalairól mindenünnét tövises kökénybokrok ragadtak öltönyeibe, s a sűrű bürökbozótok szenvedhetlen gazbűzt terjesztének magok körül.

A szél zúgott; zúgásai között távol lódobogások hangjai moraját és zavargó kiáltások hangjait kapkodta magával.

Sietett.

Alig eszmélt már magáról; az égen a felhők rongyai közül néhány vad csillag nézett mérgesen alá; azt hitte, hogy azok is őtet nézik, s lehúzta fejét, és amint sietve előrelépett, valami puhára tapodott lábával.

Reszketve hajolt alá, kezével megtapintandó, hogy mi az. Irtózat!

Egy holttest volt, melyet tán a rablók vagy a vadállatok hurcoltak ide.

Riadva ugrott fel az árokból a szerencsétlen ember; hanyatt-homlok, eszeveszetten rohant ki a síkra.

A farkas meglátta e marcona kísérteti alakot, s nem merte őt bántani.

A puszta közepén állt egy ronda vityilló, maszlagkórók termettek körülötte, s csavargós ösvény vezetett ajtajához; egyetlen ablakából vöröslő tűzfény világított ki a puszta éjszakába, mint posvány közepén a lidérc.

Amint az üldözött meglátta világítani a távolban az ablakot, utósó életerejét összeszedve, felé rohant; mire odaért, térdei megtörttek alatta, s kifogyva rogyott össze annak ajtaja előtt. Az eszmélet kezdte elmaradozni agyából, semmi tagját sem érzé magáénak. Oly közel volt már ekkor H. városához, hogy a toronyőr kürtfuvallását meghallotta, s a városon kívül a kerülőnek kiáltását, amint egyhangú dalában hírül adá az éjszakának, hogy „Tizenegyet vert az óra”.

Tizenegyet vert az óra!

— A nyavalyatörős azt mondta: tizenegy órakor meg fogsz halni.

Haja szálái állottak fel az égre.

Reszketve zörgetett a viskó alacsony ajtaján, nyögve feküdt az ajtónak, és szavakat beszélt, mik alig hasonlítanak emberi hangokhoz.

— Bocsásatok be!

Körül a vihar üvöltött; marakodó ebek és farkasok ordítottak valamerre, s úgy tetszék neki, mintha „hajrá”-t ordítana utána ezer torok.

— Bocsásatok be! — susogá az ajtót rázva és kaparva.

Az ajtó megnyílt, az ember beesett rajta. Egy piszkos gunyhóban lelte magát, melynek közepén kórótűz égett; a tűz körül a füst homályában ronda alakok ültek és guggoltak, s egy közülök, egy bozontos fejű sötét alak égő kanóccal a jövevény arcába világított, azután visszalépett társaihoz, s Dömsödire célozva suttagá:

— Ez az, ez az!

A többiek is felkeltek erre; egyikök a lobogó tüzet gázolta el, miáltal az parázssá válva, vöröses félhomályt vete a körülállókra; egy másik az ajtóra állt, egy harmadik pedig hosszú, öreg kést vont elő, s Dömsödihez szóltanul közelíte.

Az embert megnémította a félelem.

Ekkor a szegletből egy alak ugrott elő.

— Csitt, csitt! — susogá. — Nem kell kést használni, nem kell kést, hol van a hurok?

E hangban fia hangjára ismert Dömsödi.

— Fiam! — sikoltá hozzárohanva. — Védelmezz, mit akarnak ezek az emberek? Óh, mennyit szenvedtem! Mit akartok? Hiszen már elmúlt tizenegy óra!

Az egyik zsvány egy szörkötélt vett elő, azon hurkot vetett, s azt a magával tehetlen ember nyakába veté.

— Jaj, fiam! Egyetlenegy fiam! — hebegé az. — Mit akartok, fiam, gyermekem?

— Mit? Majd megtudod! Te engem a törvényszék előtt bevádoltál, elítéltetél; kihirdettetéd országszerte nevedet, bujdosóvá, földönfutóvá tettél. Most én is megszolgálom neked mindezeket; hiába rimáncodol, éltél elég sokat, most meg fogsz halni. Húzzátok keresztül a hurok végét a gerendán. Kössétek hátra kezeit. Odavagy; maga a vakeset adott kezembe, mikor már attól félttem, hogy nyomodat vesztettem. Ne is könyörögi, hóhéraidnak panaszkodol!

Az apa szívében fenekestül felfordult e szavakra minden indulat; a természet fellázadva kelt ki ez iszonyú fenyegetés ellen, s a felháborodott vér új erőt adott neki.

— Megállj! — kiálta a zsvány kezét megkapva, ki már őt fojtogatni készült. — Megállj, mennyit ígért nektek ezen ember, ha engem megöltök?

— Száz forintot — felelt röviden a zsvány.

— Én ezeret adok nektek, öljétek meg őt!

A zsványok egymás szeme közé néztek, s tétovázni látszottak.

— Ördög pokol! — kiálta a fiú.

— Tízezer forintot adok — kiáltá az apa —, holnap mind kifizetem, öljétek meg őt!

— Én kétannyit adok — szólt a fiú.

— Ne higgyetek neki, hisz neki egy fillérje sincs; de én gazdag vagyok, dúsgazdag, az én haláloamat nem fogja

bosszúlatlanul hagyni az országot, míg erről itt senki meg sem fog emlékezni.

A bicskások összedugták fejüket, és tanakodni látszottak.

— Húszszeze... — kiálta Dömsödi János, a szót nem mondta ki végig, midőn Dömsödi Péter nekiugrott, megragadta; összeölelkeztek, senki sem nyúlt hozzájuk. Darabig tülekedtek így szóltanul, azután János kiáltástalanul a földre esett, Péter pedig felszakítva az ajtót, elrohant; perc múlva távozó lódobogás enyészett el a síkon.

A ziványok szívében megfagyott e látmányra a vér.

Hirtelen több zajos hangok kezdenek közeledni, s mielőtt a szegénylegények föleszmélhettek volna, a pusztabíró emberei körülvették hajlékukat.

— Hol van ő? — kiáltának szikrázó szemekkel rontva be a gunyhóba.

Egy közülök megpillantá az üldözöttet a földön fekvve, odament, felemelte. Az ember nem félt tőlök többé, merev holt vala. Egy mély, igen mély dőfés volt hátulról vékonyába szúrva, mely keresztüljárta szívét. A kés, mellyel meggyilkoltatott, szívében benne tört; ezüst nyelű volt az, és vasára a tulajdonos neve volt beedzve.

★ ★ ★

A rablókat elfogták, s a pusztabíró eleibe vitték.

A két főcinkos Telezsák és Topa voltak, kik azonnal bevallották, hogy Dömsödi Góliáth Péter bérelte ki őket apja meggyilkolására, mely természetet megtagadó tette apjának ellene indított bűnvádi pere ingerelte, s a vágy apja jószágaihoz juthatni.

A rablókat azon éjjelre erős őrizet alá tették, kik közül az egyik, Telezsák azt izené Bálnainak, hogy csak két szót akar véle szólani és hiszi, hogy e két szó ki fogja őt szabadítani tömlőcéből.

Bálnai eleinte mit sem akart hallani; sok unszólásra azon-

ban magához bocsátá a rablót, ki kezénél, lábainál fogva farkasgúzsba volt vetve. Kérte, hogy tartsa oda a fülét. Bálnai odahajolt. A betyár csak két szót mondott neki.

Őrülten kapott homlokához Bálnai mindkét kezével, s hanyatt tántorodott; a körülállók azt hitték, hogy mindjárt a szél üti meg.

— Isten az égben! — fuldoklá fájdalmasan, és hajait tépte, azután elkeseredetten borult kedvese holttestére: „A te halálad még ehhez képest isten áldása!” azután felszökött, széttépte a rab kötelékeit, s azt dühösen megrázva, szilaj türelmetlenséggel kérdé tőle:

— Hová?

— A Tiszára — felelé a rab.

— Utána! — ordítá tébolyodottan, s az ajtónak rohant; annyira magánkívül volt, hogy az ajtót nem tudta kinyitni, hanem sarkaiból akarta kiszakítani.

— Kardot a kezembe! — ordítá, s a pusztabíró azon kérdésére, hogy „mi baja”, azt úgy megragadta, hogy öltönye fesledezett ujjai alatt.

— Hol van a testvérem? — süvölté iszonyú hangon, s oly vadon tekintte a pusztabíró szeméibe, hogy a jámbor ember maga is elborzadt bele.

— Tegnap a városba ment egy erős legény kíséretében halotti öltönyöket vásárlani — szólt megütközve az öreg Rónai —, azóta nem jött vissza.

— Jaj nekem! — kiálta. — Elrabolták!

— Irgalmas isten!

— Kicsoda? — kiáltának többen.

— Kicsoda? — riaszta a fogolyra Bálnai. — Ugyé, gróf Szilárdy?

— Nem az, báró Dömsödi Péter raboltatta el, a kíséret fekete szolgálja lőtte el, s mi a h*-i árokba vetettük, azután ő velünk jött apját nyomozni, a leányt pedig átadta szerencsenjének, ki azt levitte a Tiszára.

E végszavakat már nem hallá Bálnai; mint a veszett vad, mely égő sebével fut, mit oldalába fúrt az éles acél, kirohant hajadonfővel, fegyvertelenül és eltűnt, senki sem tudta, hova lett.

A többi férfiak is lóra kaptak, s minden irányban indultak keresni az elrablott leányt; maga a pusztabíró is paripájára ült, s a háznál nem maradt egyéb, ki a halottakat őrzéné, mint néhány nőcseléd, mert már ekkor halottak voltak a háznál: egy angyal és egy ördög hült tetemei.

A napvilága kezdett besütni az ablakon, hajnalfényét két halottra vetve; egyik mosolygó, idvezült arccal feküdt rava-talán; mellette egy padra volt kinyújtóztatva a másik, arca mint egy elkárhozotté, irtózatdúlta és merev. Középett, ket-tőjük között jóízű álmot alszik bóbiskolva Magdus, a hamu-pepejke.

Góliáth Péter kezeit mossá, kezeit mossá a vértől; de az apa vére fekete volt, nem akar lemenni róluk, ruháiról a vér szaga nem akar letisztulni.

— Siess! siess! — kiáltja szolgájának. — Nyomd az evezőt!
A hajnal kezd hasadni. Siess, siess!!

A hajnal kezd hasadni.

A VÉN CIGÁNY

*Utánad fáradok, nincsen nyugodalmam,
Keresztül a réten, völgyeken, hegyeken,
Kidltok, hogy hol vagy . . .*

Népdal.

Késő délben érkeztek vissza a nyomozók fáradtan, csüggedt arcaikból a sikertelen fáradság levertségét lehete kiolvasni. Semminek sem jutottak nyomába.

Kóbor pásztorok beszélék, hogy korán reggel az orgoványi puszta felől láttak egy fekete szerezsen arcú embert a Tisza partjára nyargalni, ki háta mögött valami fehéret vitt, s a parthoz érve két összekötött csónak egyikébe azt a fehér és igen beburkolt valamit belehelyezte, a másikba lovát és magát szállítva be, ott várt addig, míg szürkülni kezd az idő, amidőn egy másik lovag is érkezett a parthoz; messziről kellett vágatva jönie, mert amint leugrott lováról, az elfordult, szétnyújtá négy lábát és kimúlt; mire a lovag az összekötött csónakba beleugrott, nekivetkőzött, s mindketten evezőt ragadva, sietve tűntek el a Tisza kanyargásai közt.

Pista pedig többet vissza sem tért a pusztai tanyához.

Nem volt ott, mikor kedvesét a sírba letették, hogy könnyeivel áztatta volna a hantokat, melyek legelől koporsójára hullottak; nem volt ott, mikor halálos ellenségét a sírba letették, hogy megátkozhatta volna azon hantokat, melyek legelsőbb koporsójára hullottak.

Bujdosott.

Gyakran látták őt puszta, kietlen helyeken barangolni, mint ijesztő kísértetet, vad, avas erdők között, posványos lankaságokban, úttalan fenyves szirteken, fenyér- és haraszt-

termő avarpusztákon. Mindenütt kereste testvérét és ellenségét, és sehol sem találta; vándorolt az ország egyik szelétől a másikig; fellegbúvó csillag volt vezetője, útitársa a jeges zivatar, fekhelye kemény határdomb odvas fa árnya alatt, kenyere a vadgyümölcs, mit az erdők mélye terem, és a zivatar leráz; mindenütt járt, hova képzelete rejtekhelyet gyanít, minden fát, minden madarat megkérde testvére felől; végre az emberekre is rászorult, azok azt kérdék viszont tőle, hogy mi köze neki oly néemberhez, ki neki sem neje, sem mátkája, sőt kivel semmi bizonyítható rokonságban sem áll? Nagyon méltán. A leány neve volt Gyékény Lilla, anyjának egyetlen leánya; az övé Bálnai Körmös Pista, apjának egyetlen fia; mivel bizonyíthatta volna be jogát a leányhoz, mivel igazolhatta volna vádlását a törvény előtt? Tűrnie kellett, s tűrni nem tudott, hanem ha a záporos fergetegnek, mely a pusztában érte, közibe átkozódhatott, mikor meg nem hunyászkodó szemmel néze a villámba, mely a tölgyet, mely alatt állt, kettéhasította, ha a fagytól meggémberedek tagjai, ha a három napos éhség elvette szeme világát, akkor érte mondhatlan enyhülést égő lelkében; a test fájdalmai leróttak a lélekéből.

Később a két pusztai sírok egyikének fejfáján olykor mezei virágból font koszorú termett ismeretlen kéztől oda-tűzve; a másikon szinte koszorú, de maszlagból és ördög-tövisből. A bujdosó kezdett emlékezni szelídebb fájdalmaira is. Boldogtalan! Neki nem változott örömré és búra, bánatra és reményre az élet, neki csak szelídebb és szilajabb fájdalmak között volt váltogatása . . .

Egykedvűen járt fel s alá szobájában gróf Szilárdy Leander.

Mióta ismét visszatért jószágaira, bús, magába vonult lőn, soha egy mosoly nem deríté fel arcát, egy fölösleges szó nem hagyta el ajkait soha.

Miatta derülhetett, borulhatott az ég, ő változatlan maradt, mint egy szirtdarab, mit sem eső, sem napfény ki nem zöldít; látszik, hogy kitéphetlen bánat férge dolgozik szívében, lassan hervasztó, mint a tüdővész, és gyógyíthatlan, mint az; oly becsületes szándék vezérlé minden lépteit, s mégis mennyi félreismertetést kellett elszenvednie! Mártírja volt az őszinteségnek, egyeneslelkűségnek, s mégis mily fájó gyanú ostorát kellett lelkén elviselnie!

Akit legjobban szeretett, kinck fényes elégtételt készült adni a sors minden mostohaságaiért: ugyanaz támadta meg lelke tisztaságát a legförtelmesebb gyanúval!

Milyen magasan van a boldog szerelem ege! Milyen nagyot eshetni onnét! És oly hirtelen, oly véletlen esni, mint ő, kinél a szerelem nem percek tüneténye, nem örült érzéköroham, nem megszokott kéjvadászat volt, hanem egy új, még nem ismert élet, két lélektárs együtt élt öröme, kinck szerelme volt hite, erénye, imádsága, s kinck bánata nem volt reggeli eső, nem elmúló, nem enyhülő, de önmagát napról napra újjászülve kiújuló szívbetegség, melyre az egyetlen ír, a feledés, mivel a természet minden teremtményét megáldotta, tőle meg volt tagadva.

Magában emésztődött búját senkivel nem közölve, látszik, hogy napról napra fogy és halaványodik.

Senki sem tudta miért.

Egykedvűen járt fel s alá szobájában.

Titoknoka asztala mellett ült és írt.

A jó úr most is a régi bőrben volt, csak hogy orra kissé megnagyobbodott már, s homlokába ráncok vették magukat.

Este volt.

A szél esőt vert az ablaktáblákhoz üvöltve kedve szerint.

Egy szolga lépett be a szobába jelentve, hogy odakünn egy utazó várakozik, ki néhány szóra bebocsáttatást kér.

— Bocsásd be! — lőn az egykedvű válasz.

Egy magas, szikár alak lépett be átázott ruhában, halavány, fagylelte arccal, sötét szemei be voltak esve.

Sokáig nézett rá Leander; úgy tetszék előtte, mintha ismerné az alakot, de nem merete ráfogni, hogy kicsoda.

Bálnai Pista volt az, a csavargó.

— Ugyé — szólt ez tört, alászállott hangon —, ugyé milyen nehéz rámismerni?

Leander nem tudott neki mit mondani, hanem kézen fogta, s egy karszékhez vezetve leülteté. A bujdosó leült fáradtan, nagyot sóhajtott és lehorgasztá fejét.

Leander szóltanul állt meg előtte.

Rónai fölkelte íróasztala mellől, tollát szájába fogta, s bámulva közelítte az ifjúhoz. Megismeré, megfogta kezét.

— Bálnai, ön az? Hozta önt az ég!

— Nem hozott, hanem üzött! — felelt ez szomorúan, illetődéstelenül a régi ismerős üdvözlétére.

— Ön talán nem is ismer engem? Nem tudja, mennyiszor játszott ön térdemen, mint vidám, tölt arcú gyermek, mily kedvesen tudott kacagni akkor?

— Régen lehetett, nagyon régen.

— Gyermekéi az örömek — szólt közbe Leander —, mi vén, igen vén emberek vagyunk, nekünk csak gondjaink vannak. Légy üdvöz nálam, szomorú vendég, nyugodtan fogsz élni itt; örvendő arc nem fogja bántani lelkedet, ide a vigalom nem jár. Gyanítom bánatodat, de nem merem kitalálni, ne is mondd meg, én nem bántalak téged az enyimmel, te se oszd meg a tiedet velem. Tartsuk mindketten magunknak a férget.

— Nem pihenni jöttem hozzád; óh, nekem a zivataros éjben van megpihenésem! Lehajtom fejemet egy villámégette fa tövére, vagy egy dombra, egész éjen át kísértetekkel álmodom, mikor felébredek, látom, hogy sírhalmon aludtam; nappal versenyt bujdosom a szelekkel és saját lelkem gondolataival; néhány percig maradok itt még, azután ismét nekiindulok a végtelen, végtelen útnak.

— Te futsz bánatod elől, boldog vagy. Lám engem kötve tart az enyim. Alig mozdulok ki hetenkint egyszer szobámból, s mint a karthauzi, éltemben ásom meg saját síromat. Látnád azt a helyet, hol napjaim tölteni szoktam! Egy hideg szoba, körülé szomorú fűzfák ültetve; mögötte a családi sírbolt nyílik, melynek ajtaja be fog rozsdásulni, ha énutánam becsukódik; előtte egy kert tele halmokkal, a halmok előtt sírkeresztek, miket magam faragok. Nagy halottak vannak oda temetve, neveik a keresztkőkre vágva; ott nyugszanak temetve a „remény”, a „boldogság”, a „szerclem”, s várják a boldog föltámadást; neked szárnyakat adott a szenvedés, nekem bilincseket.

— Adott volna neked is szárnyakat, ha ellenségedet kellene keresned; csak egy utasításért jöttem hozzád. Azt akarom megtudni: lejárt-e már a bűnvádi pör Dömsödi Góliáth Péter ellen?

— Igen, halálra ítéltetett, s az ítélet a főtörvényszékektől is helybenhagyatott.

— Úgy! — kiálta föl vad örömmel Bálnai. — Kézrekerült-e már az apagyilkos?

— Sikertelen volt minden nyomozás, nem tudni merre, s hová ment.

— Kaphatnék-e én egy ellene kibocsátott körlevelet?

— Minek?

— Mennék őt fölkeresni, míg föl nem találnám; eddig, ha kerestem őt, a törvény azt kérdezé: miért? Most előmutathatnám a halálítéletet: ezért!

— Hagyd a nyomorultat, bízd őt az egek büntető kezére! Énellenem többet vétett ő, mint teellened, de én mégsem óhajtom neki azt a nyomorú kimenetelt, mit a törvény ki-monda fejére.

— Ellened többet, mint én ellenem? — kérdé felemelkedve helyéből a csavargó. — Hát te még nem tudod? Óh, várj! Mondok én neked egy hírt, mely fel fogja verni bámu-

latos nyugalmadat, habár oly mély volna is az, mint a sír melybe kedvesem eltemettem. Emlékszel-e még azon lányra, ki ama magános tanyában lakott, ott a kis erdő mellett?

— Megállj! — kiálta dúlt arccal Leander —, ott fáj, ott ne bolygasd!

— Tehát azon leányt Góliáth Péter elrabolta.

Leander szóltanul, mint akit a dőfés szíven talált, tántorodott hátra, s egy üveges szekrénynek dőlve, annak tábláit mind bezúzta, nem érzé, hogy az üvegdarabok kezét összemélték.

Rónai pedig kalaptalanul, amint volt, kirontott a szobából, sárban és esőben szaladt keresztül a falun, isten tudja hová.

Bálnai arcát egyik kezébe fektette.

Feje iszonyúan fáj, majd szétszakadott.

Hevesen rántotta el a kezét arcáról egy másik kéz, Leanderé.

— Ugye! — szólta ez kecsérű szemrehányással. — Letépted őt keblemről? Kiszakítád szívedből az övét? Enyim volt és elvetted őt tőlem, elvetted, hogy egy nyomorúnak legyen bitangjává? Ezért fosztottál meg engem életem minden örömetől, hogy azt mint egy kopott pénzt el hagyd orozni? Meg tudtad sérteni lelkemet a legundokabb gyanúval, pedig az tiszta volt és becsületes! S vak voltál ott, hol ébren kellett volna lenned! Kit isten, természet, sors nekem jegyeztek el, kit nőmmé akartam tenni, egy vérbűnösnek lett ágyasa! Óh, átkozott légy, átkozott légyen az a perc is, melyben nevedet először hallottam kimondani!

— Ne fáraszd magad, sokkal nagyobb átkokat mondtam én már saját fejemre, mint minőket te ki tudsz gondolni is — szólta Bálnai. Nem védte, nem mentegeté magát; mondhatta volna, hogy éppen azalatt, míg beteg kedvese üldöző ördögét kereste, azalatt esett meg az, mihez képest a halál minden kinszenvedései isten áldása; de hallgatott, talán jól esett neki e szemrehányásokat hallani!

Fölkelt, egy vonás nem változott el arcán, midőn tekintete Leanderével találkozék.

— Tizennégy hónap óta ma vagyok először fedél alatt — így szóla hozzá —, ha e tizennégy hónap alatt volt egy nyugodt perce életemnek, álmomban lehetett. Nincs senki, senki, aki részvételt volna irántam; maga a törvény hideg, részvételen, mint azok a szobrok, melyektől Diogen kenyeret kódukt; nincs nyugtom, nincs enyhülésem. Vesd fejemre a követ; te voltál az egyetlen, kibem bíznom kellett volna; te vagy, ki ellen vétettem; megátkozhatsz, tudom, még átkodban sem kívánod rám azt a kínt, melyet elhordozok, s melynél több már nem történhetik velem. A fájdalom, ez álmatlan lovag lelkembe vágja sarkantyúját, megyek! Ha képem olykor megjelen előtted, tudd, hogy akkor én sorsom átka elől futok, mint az üldözött vad, kinek egy nyugodt perce nincsen.

Nem akarlak gúnyolni, azért nem mondom, hogy élj boldogul; két dolog van, miért naponnan imádkozom; egyik az, hogy te elfelejthess, másik az, hogy ha megtalálom testvéreimet és ellenségemet, amazt halva, ezt élve találjam. Ne félj, addig nem halok meg, míg számadásim be nem végzém. Már azt megértem, hogy aki egyetlen barátom volt, az megátkozott; még azt kell megérnem, hogy ellenségem csókolja lábamat, azt a lábat, mellyel eltaposom; nyugalom veled!

Ezzel megindult; amint az ajtón ki akart lépni, Rónaival találkozott, ki is visszatolta a szobába, egyik kezével egy vén újmagyart húzva maga után mentesinórnál fogva.

Leander halványan ült pamlagán, minden íze reszketett.

— Hagyjatok magamra — susogá —, igen beteg vagyok.

— Itt van ni — szólt Rónai úr a cigányt megállítva a szoba közepén, s mintha az illetők kötelesek volnának előre tudni, hogy mi lesz történendő, diadalmas arccal tekinté rájuk.

Azokra nem igen ragadt a jókedv.

— No most, fiú, beszélj; beszélj el mindent, amit tudsz, amit láttál és észrevettél; jusson eszedbe, hogy grófunk a börtönből ázott ki, s míg benn valál, családodat tartotta, téged pedig becületes emberré tett, s hogy boldogsága attól függ, mint szólasz igazat és okosat.

— Hát megkövetem, azt mondjam el, mint loptak el engemet a *Bélaborába* tavaly nyáron az a fekete képű tatár meg az a halavány úr, akinek szemei olyan közel állanak egymáshoz?

Egyszerre ugrott Bálnai és Szilárdy e szóra mintegy felvillanyozva a vén cigányhoz, egyszerre kérdek tőle: hol van ő?

— Jaj megkövetem, nagyságos uraimék, nem lehet azt egy szóval elmondani.

— Hagyjanak békét neki — szólt közbe Rónai —, különben holnapig sem beszél ki magát.

— Óh, szólj, szólj! — sürgeté Leander a cigányt maga mellé ültetve, de ez szeretett fenn állani s tekintóriával kezdeni a dologhoz.

Bálnai feszült, türelmes figyelemmel hallgatott; benne lángokkal forrott a vér.

— Hát hogy az elején kezdjem, megkövetem nagyságos uraimékat, én tavaly nyáron, meg azelőtt is teljes életemben ott laktam Bélaborában; ott voltam kovács, meg levélhordozó, aztán meg muzsikus; az én apám is ott halt meg, szegény; ott tanultam meg én is a koplalást... Hát éppen aznap, mikor a feleségem meghalt, jó asszony volt szegény, csak hogy igen ivott, pedig senki úgy a rostát kivetni nem tudta három faluban, mint ő; no az egy Gyurcsóné, aki Lápfallván lakott, az is tőle tanulta...

— Ne beszélj a feleségedről!

— Mondok hát, éppen ott üldögélek mellette, ki volt nyújtóztatva az asztalon, aztán nézdegélem, hogy mit lehetne eladnom, hogy egy koporsót csináltathassak neki — szegény

megérdemlette! — amint hirtelen betoppanik hozzám egy sima képű úr, nagyon hirtelen szőke; piciny szája volt, és szemei közelebb állottak egymáshoz, mint más isten emberének; azt kérdezte tőlem, hogy akarok-e vagy száz forintot keresni holnap ilyenkorig? Rámeresztettem mind a harminckét fogamat; sohasem hallottam ennyi pénznek hírét. Azt gondoltam, hogy csak tréfálgodik. Hanem erősen állította, hogy csak menjek vele, s azzal is egy olyan marék pénzt nyomott az asztalomra, amekkorát még rézből sem láttam egy rakáson. „Hozz kulcsokat és kovácseszközöket!” — szól. Én az egész alkotmányomat nyakamba öltöttem s mentem utána. Mentünk egész a Tisza-partig gyalog a pocsogóban, ahol egy csónak várt ránk, melyben egy fekete szőrzet ült; előbb azt gondoltam, hogy maga a nagyságos ördög úr, s vissza akartam szaladni; de mikor láttam, hogy úgy szót fogad annak a fehér képű úrnak, meg hogy szarva nincsen: nekibátorodtam, s beültem a csónakba. Itt bekötötték a szememet azért, hogy ne lássak, s mentünk egy darabon a part mellett csáklázva, azután belevágtattunk a Tiszába, s átmentünk a fehér mocsárba, ahol ugyan nem igen jár emberi teremtes; ezt onnan tudtam, mert hallottam a nádat suhogni kétfelől mellettünk; itt aztán kacskaringósan, hol túled, hol hozzád evezünk a sűrű nád között, míg úgy reggel felé, mert este volt, hogy elindultunk, valahol megálltunk. Egy kis dombos hely volt; köröskörül sűrű nádat lehetett csak látni, egyebet semmit, hanem az a sziget ugyan fel volt virágozva, alig lehetett hova lépni, oly ékes volt minden. Itt levették szemeimről a kendőt, s egy kis házikóba vezettek; azt gondoltam a mennyországba megyünk vagy Törökországba, olyan cifra, aranyos, gyémántos volt minden abban a házban; hanem egy nagy mennykő kutya majd kiharapta a lábam kását; oldalba is rúgtam úgy, hogy két óra hosszat vonított; hát amint keresztülmentünk három-négy szobán, mind olyan fényesek voltak, mintha csak tündérek laknának bennök, jutottunk egy kama-

rába, amelyiknek vasajtaja volt, s az a vasajtó be volt zárva. Ezt ki kellett nyitnom; kinyitottam. Ha más volna, tudom még most is ott forgatná benne a kulcsot, mégsem menne be rajta. De én kinyitottam. Hát majd elveszett a szemem fénye: mennyi ezüst, meg arany volt ott összerakva! Uram isten! gondoltam magamban, mennyi kegyeret lehetne ennek az árán venni! Hanem volt ott aztán egy láda vasból, amelynek senki sem találta a nyitját, én persze mindjárt ráakadtam. Hoztak elő száz cifra kulcsot, egy sem nyitotta, hanem én egy görbe szeggel felnyitottam. No, ott volt ám a pénz, tyhúj!

— Megállj! Nőt nem láttál a háznál, asszonyt vagy leányt?

— De bizony egy kormos, magamfajta fehércselédet; hanem egy kötélre igen sok finom asszonyi fehér ruhák voltak kitergetve, onnan gondolnám, hogy annak a jó úrnak felesége is van. Ott mindjárt kifizette a száz forintomat, s bekötött szemmel újra visszaladikáztatott, de rám parancsolt, hogy senkinek ne merjek arról szólani, amit ott láttam. Nem is szóltam én soha senkinek, csak a plebánus úrnak, meg a mesternek, meg a Jancsó komának, no meg aztán a szekértárus úrnak, meg nagyságos uraiméknak.

— Vissza tudnál-e oda menni?

— Így nem találnék oda, hanem ha onnét fújna a szél, ahonnét akkor fútt, s a szememet bekötnék, akkor odatalálnék.

— Ez megbecsülhetlen kincs — szólt Leander Bálnai kezét megrázva; ez pedig azonnal felkerekedett, s — az ingoványban — úgymond — találkozunk. — Többet nem szólt, hanem vette vándorbotját, s éjnek idején eltávozott.

A FUKAR VÉGPÉRCEI

*Meghalok, meghalok... A temetőn
Nyugodni akarok.*

Népdal.

*Csindáltasz-e nekem
Diófa koporsót? — —
Eltemetsz-e engem temető szélébe?*

Népdal.

Halványan pislog a mécs a haldokló fukar ágyánál.
És a mécs élete hosszabb leend, mint azé, ki azt meggyújtotta.

A kór öreget rázza a hideg, fogai vacognak, s az ágya fejénél virrasztó halál lehelete hideg verítékben gyűlik meg homlokán, és senki, senki sincs, ki azt onnan letörölné, ki egy utósó imádságot mondana el a haldokló előtt, ki zavaros szemeit az örök álomra lefogná, még csak egy kutyája sincs, mely halálát megordítsa.

Ilyen rideg a fukar kimúlása.

Csak egy ember jelent meg éjjelenként ablaka alatt, s az halálos ellensége volt, Gyékény Márton, ki a beteg gyér álmait ilyen szavakkal zavarta fel koronkint:

— Vén zsugori! Alszol-e? Én vagyok itt közeledben, halálos ellenséged; kívánom, hogy ne legyen csendes kimúlásod.

És e kísértő eljött este, eljött éjfélkor, eljött a hajnal előtt átkokat kiáltani be a haldokló ablakán.

Kérlelhetlen volt ő, mint a halál.

Éjfél nem messze már; a lélegzet rövidül, a szemek egy résztvevő arcot keresnek és nem találnak; a pénzes láda mellett egy gyalulatlan fenyű koporsó nyúlik. A vén Gáspár nem retteg a haláltól, hanem attól, hogy pénzeit nem viheti magával.

A teremtő ige azt mondta: „Ember, bírjad a földet!” Az enyészet ezt mondja: „Föld, bírjad az embert!” És az ember szegényen megy ki a világból, mint bele jött, és Körmös Gáspár nem fogja pénzeit megszámlálni többé.

Lehunyta szemeit és azt hívé, hogy megholt és rémlék előtte, mintha a meghaltak álmodnának, és álmodott iszonyúakat.

Kincsei jelentek meg előtte; a világ öt részei látták őket vándorlani; piszkosan, kopottan jártak kézről kézre azok, hosszú utakat vándoroltak idegen országokban, s siralmas pengésök emlegetni látszott a nyugalom hajdani éveit s a gyöngéden szerető Gáspár apóst.

És azt álmodá továbbá Gáspár, mintha ő is egyike volna azon aranyaknak, mik az ige hirdetése közben elszéledvén, az ábrahámíták tíz körme között fennakadnak.

Gáspár az ilyen kezek közé jutott aranyon saját képét látta, azt a sápadtat, vonaglót, s úgy rémlék előtte, mintha az uzsorás pokoli gyönyörrel legeltetve szemeit aranysárga arcán, őt, az aranyat, körül akarná faragni!

Megborzadt ez iszonyattól Gáspár; ő ily kínokkal sohasem gyötré szeretett pénzeit.

— Segítség! Halál! — ordítá; vére fejébe tolult, s egy görcsös rándulással felszakítva álma bilincseit, még egyszer életében felébredett.

Nehéz veríték csorgott alá homlokáról.

— Szegény pénzeim! — nyögé hagymázos ábrándjai közt. — Mi lesz belőletek, ha én meghalok? Fázni fogtok és fáradni sokat kopott ruhában, piszkos ruhában. Ki fog benneteket gyöngéden szeretni? Senki, senki. Ki fog benneteket őrzeni, mint szemfényét? Senki, senki. Ki fog rólatok gondolkozni halála óráján? Csak én, csak én. S újólág néhány percnyi merev s csüggeteg mélézásba merült a haldokló fukar, miközben csak a halálórát verő pók kopogásai hallatszottak ágya deszkái közt.

Végre felmereszté száraz szemeit, karjait kinyújtá, s egy erőszakos szökéssel felvetve magát keskeny ágyából, ládája és koporsója közé rohant, csontjai zörögtek, mint egy diószák; odavoncolta magát pénzeihez, rájuk borult, összecsókolta, könnyeivel áztatta azokat, s érzékenyen zokogott. Mikor sárga barázdás arcát felemelte, azon a legigazibb fájdalom volt kifejezve. Azután koporsójára tekintve s egyet megragadva erszényei közül, azt kiemelni erőlködött, át akarta rakni pénzeit koporsójába, s azután rajtok fekvé halni meg; azt hitte, hogy majd úgy el fogják temetni, azonban már nem volt annyi ereje, hogy azt onnét kimozdíthassa.

— Milyen nehéz! — susogá azon gyöngéd szeretettel tekintve erszényeire, mellyel egy haldokló apa tekinti szép-reményű gyermekeit, kiket idejekorán el kell hagynia.

Érzé, hogy órája nemsokára ütni fog.

Ekkor úgy rémlék előtte, mintha kis homályos ablakát kívülről beütnék, s rajta egy kéz nyúlna be, mely szüntelen növekedik, míg kísértetes hosszúságában az ajtóig elér, arról a keresztvasat lecmeli, a tolózárt félrehúzza, s ismét visszavonul az ablakon.

Az egy horogcsáklya volt.

— Héh! gyilkosok! rablók! — rikácsolá a haldokló, fegyverei után nyúladozva, de tagjait megkötötte a közel halál keze.

— Rabló! — hörgé, s háttal pénzeire rogyott, mintha testével akarná azokat védeni.

Az ajtó megnyílt, s a kimúló előtt Körmös István állott, testvére fia.

— Mit? Mit akarsz te? Miért jöttél? Én nem hítalak. Miért jössz? Nekem már nincsenek pénzeim, elástam őket.

— Jól tetted. Nekem is voltak vágyaim, reményeim, én is elástam őket.

— És eszerint nincs is szükséged pénzeimre?

— Nincs.

— Ezt szeretem hallani, te derék fiú vagy Pista. Kár, hogy olyan szegény legény vagy, de én mégsem segíthetek rajtad. Magam is koldus vagyok, nincs egy falat télire valóm sem, sem egy darabka fára; azt sem tudom, hogyan fogom megérni a tavaszt. Szólj, ha megtudnád, hova vannak ásva pénzeim, mit tennél?

— Mélyebben ásnám el azokat.

— Jer! Jer, ölelj meg! Te derék, jólelkű fiú vagy! — Az öreg hosszú, száraz karjait reszketve rakta a fölébe hajló ifjú vállaira. — Hát mondd el, miért jöttél? Hallottad ugye, hogy beteg vagyok? Látod, pedig nem igaz. Semmi bajom sincs. De mégis szeretem, hogy itt vagy. Kivált, hogy pénzre nincs szükséged. Tudom, hogy azóta felszaporítottad azt az ötszáz forintot, amit tőlem . . . No de hiszen az már elmúlt; majd úgyis visszaadod azt nekem egyszer — tudom — kamatos-tul . . . A kamatok kamatait azokat odaengedem . . . Pedig ha tudnád, hogyan kell nekem a pénz.

— Kell neked a nyugalom, öreg. Kelj innét a hideg ládáról és feküdjél le, majd kimelegszel. Ki gondolta ilyen pőrén fölkelni ágyadból? Olyan hidegek tagjaid, mint a jég. Feküdjél le és aludd ki magad!

— Nem, nem — hebegé az öreg —, nekem semmi bajom sincs: szeretek itt üldögélni, itt hüsselni (fogai vacogtak), olyan melegem van . . .

— Mint egy halottnak — suttogá magában az ifjú, s az öreget ellenkezése dacára is fel akarta emelni ládájáról.

— De várj! Esküdjél meg hát, hogy nem fogsz nyúlni pénzeimhez, esküdjél meg, akkor lefekszem.

— Mire esküdjem, öreg? Semmi sincs, amit szeretnék, semmi sincs, amitől félnék, hacsak a kétségbeesésre vagy a bosszúra nem esküszöm.

— Jól van, jól van; akinek bosszú kell, annak nem kell pénz; hát megállj, emelj el innét, de ne tégy fel ágyamba, nem akarok alunni többet. Jer nyisd fel a ládát, de ígérd meg!

— Tehát még nem ástad el?
— Vigyázz! Megecsüdtél, nem szabad elvinned! — rikácsolá gyermekes félelemmel a haldokló száraz ujjait meg-meggörbítve s vadul tekintve fel, mint egy fészket még haldokolva is védő vadmadár.

— Nem esküdtem; hanem hol van egy kapa? Majd én eltemetem őtet.

— Köszönöm, köszönöm, az isten áldjon meg érte! De mégis ne tégy úgy, hanem rakd át ide a koporsóba, a párnát fejtsd fel, oda a gyaluforgács közé töltdögesd be! Velem akarom őket vinni, velem aludjanak a sírban. Az öreg lankadtan voncolta magát az ifjú lábaihoz, s reszketve ölelte át annak térdeit, mintha megváltója térdeit ölelte volna bűneit lekönyörgendő.

— Legyen! — szólt öccse, s a szalmapárnát fölfejtve, abba az erszényeket egyenkint átűrítette.

A haldokló szemei lázas örömben kísérték kezeit, míg a párnát újólag összevarrta. Iszonyú volt viaszsárga, kiaszott arcán a természetkívüli öröm mosolygása.

— No most fektess rá! — szólt, s arcát a halál szeplői verték ki.

István felnyújtóztatta a haldoklót koporsójába.

Gáspár boldog elégyülettel helyhezte magát a szomorú sírágyba, mint mikor hosszú utak törődései után otthon saját ágyában fekszik a magát kipihenő.

— Már most szegezd rám a koporsófedelet.

— Hova gondolsz, öreg, meg akarsz fulladni alatta?

— Mindegy, egy óra elébb vagy utóbb! Szegezd le!

— Te őrzöngsz, nem vagy eszeden; próbálj imádkozni!

— Szegezd le! — rikácsolá a halál fia kétségbeesetten.

— De hátha még meggyógyulsz?

Az öreg szemei üvegesedni kezdtek, arcát szederjes foltok ülték el, álla lecsuklott, még egyszer görcsösen fel-lökte magát, s száraz karját fölemelve hörgé:

— Átok rád, mert meg akarsz lopni, azért nem szegezed le! Meg akarsz rabolni!

István rátette a koporsófedélt, s két hosszú szeget ütött bele.

— Boldog vagyok! — sóhajtá az elevenen lezárt, s lelkét koporsójába lehelte.

Az ifjú egy ideig némán bámult a koporsó fedelére rótt, hosszú fehér keresztre, míg gondolatjai azon sötét keresztet rajongák körül, melyet szívében viselt. Azután előkereste a megholt derekalja alól annak kulcsait, s egy faliszekrényt kinyitott velök, melynek legbelsejéből egy pecsétes iratcsomót vett magához, s a szekrényt újólag bezárva, a szobát sietve elhagyá.

Azon iratcsomó foglalta magában idősb Bálnai István házassági szerződését, végrendeletét és egyéb hagyományait, mikből kiderült, hogy *Lilla nem Gyékény Márton lednya*.

A bezúzott ablakon hiúz szemekkel bámulta e jelenetet egy ismert fő, a jó szomszéd, Gyékény Márton.

Halványan pislog a mécs a fukar koporsója fölött.

A KEGYES FÉRFIÚ

*Ne bántsd azokat
A mohosult sírhalmokat.
Népdal.*

A fukart eltemették; eltemették emlékezetét is.

Senkit nem szeretett, őt sem szeretete senki; jó szót nem adott a búslakodónak, kenyeret a koldusnak soha, s kíséret nélkül vitték ki a temetőbe.

Ott nem fogja őt siratni senki, keresztfáján nem fog lebegni fátyol, sírján virág nem fog virulni; le lesz az tapodva s benöve vad tövisekkel, keresztfáját legközelebbi télen felfűti a sírásó.

Hát a gyűlölség meghal-e? Eltemetik-e a bosszút? S az üldözés ellen biztosít-e a sír? Tudja-e valaki gyűlölni a halottat?

Gyékény Márton későn estve ellenségét látogatni megy — vállán kapával.

Az éj embergyűlölő, az eső szakad, a szél zúg, a jegenyeerdőkben harsogás hallik, milyen ezer trombiták hangja; a világvégi 40 napok egyike lehete ehhez hasonlatos.

A jó ebet nem vetik ki ilyenkor, s Gyékény Márton ellenségét látogatni megy — vállán kapával.

Minden élő lény rejtekhelyét keresi, a bagoly odvába vonja magát, a farkas berke bozótjai közé, s az ember tűzhelye mellé.

Örül, ki szeretett családjá körében megvonulva, nyugton hallgathatja, mint zúg és tombol a kéményekben a zivatar, s Gyékény Márton ellenségét látogatni megy — vállán kapával.

A temetőhöz ér; vadul széjjeltekint, körül emberhangta-

lan éj, csak a zivatar üvölt, és a halálmadár huhog; a temetői kereszték kísértő alakot öltenek, a sírok felett lidérc bolyong, meztelen koponyák vigyorognak itt-ott kékes foszforfényvel szürkítve; odvas sírok üregeiben a lecsorgó víz oly hangokat ad, mintha a sírlakók szuszogva és nyöszörögve fordulnának meg koporsóikban. Az ákászok vagy tán a holtak lelkei nyögnek, fohászkodnak a szélről ingatva. Ez nem azon idő, melyben a jó lelkek járnak.

Végre egy letapodt sírhoz ér az éj madara, s ott megállapodik.

A sírt ma hányták föl, de ha az eső úgy akarja, holnap nem fogják nyomát megtalálni.

A sír még csak föl sincs hantolva.

A kegyes férfiú belevágja a sírba kapáját.

Ez ellenségének sírja, a fukaré.

Feldúlja a halmot.

Tán sajnálja tőle azon szomorú nyugodalmat, melyet annyiszor kívánt néki? Tán azt akarja, hogy a zápor mossa meg koporsója födelét? Tán még egyszer meg akarja őt átkozni alvó poraiban?

Nem, nem! A fukar halálának éjén ott leskelődött a kegyes férfiú szomszédja ablakán, s most zivataros éjnek idején eljött a halottat megrabolni.

Sietve dülta fel a sírt.

Izzasztó munkája közben sokszor széttékontett. Mi nem láttunk egyebet a sötétségnél, de ő lát rémes, fenyegető alakokat, mik kezeikkel nyúlnak felé; olykor úgy rémlik előtte, mintha hideg csontkezek cirógatnák végig arcát, s feléje hajló arcok susognának fülébe üdvetlen szavakat; de a kegyes ember megrögzött gonosztevő, s talál nyugtató gondolatokat fellázadt lelke számára — és tovább ás.

Már a koporsó tetejét korholja kapájával, ekkor egy gondolat villan meg agyán, rémes, hajborzasztó, mitől a lélek rázkódik meg belsejében.

— Ha még élni találna!!

De a kegyes ember tudja, hogy mit fogna tenni akkor, és tovább ás.

A koporsó végre egészen ki lőn kaparva, a kegyes férfiú vesít vőn elő és kalapácsot, hogy annak födelét fölfeszítse.

E percben úgy tetszék, mintha kutyaugatást hallana.

Borzadva húzta össze magát és hallgatózott; tompán ugatva közelge az eb, s jól ki lehetne venni, amint a sírok között ugrálva dühösen keresett valakit.

Azután egy emberi hang hallatszott, a sírásó szava, amint kuttyáját hívta, s később, hogy az nem szűnt meg ugatni:

— Ki van ott? — kiálta.

Márton ijedten oltotta el lámpáját.

— Ki az? — kiálta újra a hang.

A kutya mindig közelebb szaglászott, ekkor nehézkes léptek hallatszottak kísérve dörmögő hangoktól, mintha valaki a sáros fűben, a sírok között árkon, bokron keresztül törtetne; a kutya előtte futott, mindig élesebben hangzott nyugtalan, ijesztő csaholása, már-már a feje felett hallá azt szuszogni a kegyes férfiú, s tagjai megsibbadtak a félelemtől.

A lépések követték a kutya nyomát, hirtelen azonban megfordítá irányát az eb, dühös csaholással csapott el a dúlt sír mellett, s egy, az árokparton álló ákásznak rohant, arra dühösen felugatva.

A temetőőr is elhaladt a sír mellett anélkül, hogy a sötétben annak szétdőlt állapotját észrevette volna, ha egy lábnyommal odább lép, bizonyosan bele fogott volna esni.

Márton szabadabban kezdte lélegzeni, ahogy a távozó lépteket hallá, s vizsga fejét vigyázva felütné a sírból, félénken utána nézett a sírkerülőnek.

Az eb folytonosan ugatott egy ákászfát, melyről néhány varjú látszott lomha repüléssel odább szállani.

— Ejnye no, bomlott kuttyája! Hogy ugatja azt a varjút, azt gondolom, tolvajt érez? Coki haza! — dörmöge a sírásó,

s valami nyomatékos okkal oldalba hajítván az ebet, az vonítva szaladt haza, a sírásó pedig folyvást cammogott utána. Még azután sokáig hallatszott fenyegető üvöltése a bezárt ebnek.

Márton úrnak roppant ellenszenve volt az ebek iránt, kivált most, midőn minden hangról azt hitte, hogy az ő árulója.

Ismét meggyújtotta lámpását, azt a koporsó mellé letevé, s elkezdé annak födelét felfeszíteni.

A födél engedett, a szegek kijöttek, s a koporsó feltárult.

Egy félig elfojtott rikoltás tört ki a halottrabló ajkán.

Ellensége, az eltemetett kinyílt szemekkel, kinyílt ajkakkal feküvék ott; mintha a jégzemekkel öreá tekintene, mintha e színehagyott ajkak hozzá akarnának beszélni; a halott két keze fejéhez volt emelve és haja szétkuszálva.

Első pillanatban azt hitte a kegyes férfiú, hogy az ember él, oly valami túlvilági, kísértetszerű volt le nem csukott szemei tekintetében, s őrült ijedtséggel kapott annak melléhez.

Az a hörgő halotthang, mely e nyomásra annak nyitott ajkain felszállt, mint egy elmaradt utóhang az elköltözött élet szavaiból, valami rémületes volt; végre meggyőződék felőle, hogy az ember meg van halva, s iparkodék annak szemeit lecsukni.

Hanem a balszem, valahányszor lecsukta, mindannyiszor ismét lassan felnyílék s reá bámult.

Azt mondják, hogy amely halottnak a szeme kinyílik, az még valakit vár maga után.

Végre sikertelen törekvései után kivette Márton a halotat koporsójából, arccal a földre fektette, hogy rá ne lásson többé, s kihúzta alula a pénzzel telt párnazsákot, azt dereka körül kötötte, azután a holtat ismét visszafekteté, homokot szórt arcára, s a koporsófedelet újra leszegezté.

— Holtod után is bosszúmat állom rajtad! — susogja magában, azzal lámpáját kioltja, sötétben marad, s még egyszer magasztosan ingerült félelemmel visszatekintve a sírba, sietve készül abból felkapaszkodni, midőn hirtelen a sír fene-

kéről egy erős kéz, erős, mint a halálé, megragadja öltönye szárnyát, s egy iszonyú kiáltással visszarántja a koporsóra . . .

Az embert ott ütötte meg a guta ijedtében.

Midőn a koporsófüdéltszégezte, hosszú kaputja szárnyát odaszorította, és nem jött ki többé élve onnan.

Amint ez megtörtént, sietve mászott le egy fekete alak amaz ákászfáról, melyre a sírásó ebe felugatott, s a sírhoz rohanva, afelett megállt, éles hangon kiáltván:

— Sírásó, ide! Egy sírban két halott van!!

Ez volt Bálnai Körmös István.

Gyékény megleste őt, de ő is megleste a kegyes férfiút.

A BOLD OG E M B E R

*Magamban nevetem az egész világot.
Népdal.*

Hol? Merre? Ki tudná megmondani? Messze, ember nem járta helyen lakott egy boldog ember — egy boldog ember, ki e boldogság helyett az ég minden csapásait érdemelte volna.

Neve átkozva volt, és lelke fekete, és kezei vértől foltosak.

S ez ember mégis boldognak nevezé és boldognak érezte magát. Mintha nem is volt volna isten az égben!

Ki áldotta meg őt?

Egy kised szoba, melyben boldogságával együtt lakik; rugalmas üveg szőnyeg borítja falait, melynek színei a szivárványnál ragyogóbbak. Kedves, sötét hely, hova csak megtörve jár a napvilág, gond és bú nem járnak semmi alakban; az ablakokra kívülről a jerikói rózsza indái borulnak kövér bőrleveleikkel, piros virágait szelíd méhek döngik körül, s a fonadékain átszűrt estfuvallat élvezeteg illatkeverékét, ezer virágból szedettet ver be a szobába.

Benn egy zöld kalitban énekes hím fürj pitypalattyol, kívülről társai felelgetnek neki; kis lyuggatott katulyában a „cicada sonora” ver ismeretlen lélekhangszerű dallamokat, s egy fali óramű hullámhangjaiban megragadó ismeretlen dalműveket zeng le az érchenger, mik úgy hangzanak, mintha kisebb-nagyobb üvegcsépek hullanának csendesesen álló tó vizébe.

Az ablakfüggönyök félig le vannak eresztve; a napvilág besüt alattuk és a rózsalevelek között, s gömbölyű képletekben rajzolja magát a sokszínűen hímzett selyemszőnyegen.

Egy márványasztalon pompás kék és fehér porcelán vedrekben ritka és alakra s színezetre gyönyörű virágok

tenyésznek, lángszínűek, fényesek, hosszan kilógó ezüsthím rojtokkal, sötétzöld húsos levelek között, miknek csodásan édes illatja a lelket bírni elaltani; a vedrek aranyzott emaillos ékvényekkel vannak felcífrázva.

Minő pazar fény! Mennyi ezüst és arany! Mennyi ragyogó drágakő! Kényelem mindenütt, élv, ragyogvány, magas ízlés! Tündérország!

Legbenn a szoba mélyén, a nyugalmas, leszőnyegezett mélyedésben, hová csak sűrű selyemfátyolon keresztül hat a napvilág, az illatos nyugágy forró leheletétől részeg levegőben, ott nyugszik habkönnyű selyempárnákon egy ifjú nő; szép, mint a költészet első szerelemálma, tagjai gyöngédek, mint a vert hab; haja fekete és fénylő, szétbomlottan ezer gyűrűben fekszik a fehér párnán s a fehér vállakon; arca alig pirul, az is az álom pírja rajta, de annál teljes színűbbek nyíló ajkai, a nedves, piros, élvígérő ajkak, mikén ember számára egy kicsiny, de kedves foltja maradt meg a paradicsomnak; halántékain gyöngéden átkéklének az erek, szemöldökei, mintha csak rajzolva volnának; gömbölyű karja feje fölé van emelve, fél feléről rózsaszín visszárnyékot vet rá a szőnyegen át belopózó világ. Fejér nyakát egy sor piros gyöngy öleli át. A könnyű bársonypaplan térdeig lehull róla, s a finom, simuló patyolat minden emelkedéseiben és hajlásiban elárulja a vénuszi termet keceseit.

Alszik. Virágillatot szí be, balsamot lehel vissza pihegéseiben.

Mellette kék ernyővel elfalazva, melynek ultramarin színébe ezüstsztín lepkék látszanak beszöve, egy rózsafa bölcső himbolyg pirossá fényesítve, aranygombokkal és faragványokkal ékes; benne fehér vánkosokon, hósztín pólában egy szép kisgyermek fekszik; nem igen piros, talán beteg? — noha pólája és vánkosai repkednek a piros szalagoktól.

De ez nem alszik; szemei, a sötétfekete szemek nyugtalanul forognak széttekintgetőleg; nyöszörg, kér, nyugtalanodik, s végre kényeskedő beszédes sírással szól bele a csendbe.

Azt állítják, hogy az anyát és gyermekét érzéki szimpátia köti össze, mely által megérti annak szótagtalan állati siránkozásából minden bajait, kívánságait; megtudja, mikor adjon neki vizet vagy orvosságot, csókját vagy keble tejét, s ez ösztöni rokonszenv legmélyebb álmából felkölti őt, ha gyermeke ébred.

És a fiatal nő az illatos nyugágyon nem ébred fel.

A szegletben az ágymennyezet függőnyei mögött kis márvány kandalló van rejtve. Cédrusfa és szultánfüstölő égnek benne. Az illatos kék füst áthat a szőnyegen, s a fiatal hölgy álmát még mélyebbé és kábultabbá teszi. Tagjain meleg pír ömlik el, lehelete forró, keble hulláma száll és emelkedik.

A kisgyermek folyvást sír és nyüzsög.

Ekkor az ágyszőnyegek széjjelválnak, s rajtok egy arc tekint be, egy halavány férfi arca, egymáshoz közel szorult szemekkel és piciny ajkakkal. Hajfürtei illatos olajtól fényesek, öltözete eszményi. — — Ez a boldog ember.

Íme mind ez öröm az övé, mind e virág az ő számára nyílik, mind e kék érte terem; gondja nincs, legalább nem látszik lenni, mindig telve előtte az öröm pohara, ő boldog. Még reményei is vannak.

Lehajlik a síró kisdedre, az megismeri őt, s sírása kacagásra válik, apró kis kezeit örömpresve nyújtja felé; ő felveszi a gyermeket, ringatva lapdáz vele kezei közt, minék az szertelenül örül; majd az órazenét hallatja vele, s midőn a kisgyermek figyelve felüti piciny ujját, s eszmélve szól egyes szótagokat: a! . . . apa! s hozzá piciny ajkait oly módosan illesztgeti, az apa szíve megtelik az örömméretetek legkedvesebbikével, érzi, hogy egy lény van a világon, kinek boldogsága az ő kezébe van letéve, kinek lelke az ő lelkéből van szakítva, kinek ártatlan szíve őt szeretni fogná még akkor is, ha az egész világtól el lenne taszítva; szeretni fogná és ragaszkodnék hozzá, ha minden ajk „bűnt”, „átkot” kiáltana is fejére. Megcsókolja a kisgyermeket, megcsókolja számtalanszor; a gyermek kacagva

néz fel reá, azután mintegy érezve a rokonszenvet, mely kettőjüket összeköti, kényelmesen elhagyja magát, szemével mindig mélyebbeket pillant, végre lezárja azokat s elalszik.

Az apa visszateszi őt bölcsőjébe, az ernyő fátyolhálóját összehúzza fölötte, melléje térdel s imádkozik.

Boldog ember, még imádkozni is tud!

Azután az alvó nőhöz lép a boldog ember.

A hölgy arca hirtelen minden vonásiban elváltozik, elkomorul, amint a férfi álom gözkörébe lép.

Ez gyöngéden fölébe hajlik, a nő szemöldei összehúzódnak, keble lázadtan piheg, a férfi megcsókolja az alvó márvány homlokát, ez egy konvulzív sikoltással felriad, s nagy fekete szemével merően, hidegen néz a férfira.

A nő tébolyodott.

E hideg, zavart tekintet, e szótalannul nyílt száj, az elmezavar misztikus jelleme a szép vonásokon, mind azt beszélnek, hogy a lélek saját lakában idegen, az eszméknek nincsen királya.

— Rosszat álmodtál, édesem? Úgy felijedtél — szól hízeltgő simulással a férj, s a nő fehér kezét arcához nyomja.

— Rosszat — felel ez suttozó hangon, szemei félénken tétovázva néznek szét a szobában, azután a férjhez hajolva, annak fülébe súg: „A kígyó a gerlével párosult”.

A férfi érzi az iszonyú szorítást, mellyel a hölgy fejér ujjai örült erőben sajtolják össze kezét.

— Ha a kígyónak és a gerlének gyermeke lesz, mi lesz annak neve: Kígyógerle vagy gerlekígyó? Szárnyas kígyó lesz-e az vagy fullánkos galamb?

A férj néma, bánatos megadással hallgatta az örült szavait.

Merően, feszülten néze a férfi szeméibe, s azután vadul ölelte magához annak szőkefürtös fejét:

— Kék szemed van, az égnek is kék szeme van; de a tónak is kék szeme van, melyben a kígyó lakik. Te fekete lélek, fekete lakója a kék ablakú háznak!

Azután hirtelen megkapta a piros gyöngyfűzért nyakán, s azt egy rántással kettészakítva, a gyöngyöket szétszórta az egész szobában; a selyemzsinóron maradt gyémántkeresztjét a férjnek nyújtva:

— Vén bűnös, nesze, imádkozzál! — azután félrefordult, ágya szőnyegei közé temette magát, és sírt kéréletlenül zokogva. Sűrű könnyei öltönye patyolatára gördültek.

A boldog ember iszonyodva fordítá el onnan arcát.

A sírás megszűnt. Jéghideg kéz simult végig homlokán. Felijedt.

— Félsz tőlem? Nem tudod, hogy ki vagyok? A gyűlötség és a szerelem két ellenséges család, e kettőnek ölelésiből született leány az örütség; ez én vagyok. Félj tőlem! Szám éget és kezeim fojtanak.

A férj nem állhatja ki tovább e lángszemek befolyását, gyermekét veszi kezébe, azt híve, hogy tán ez ajándék meg fogja engesztelni az örült szívében lakó sárkányt, odafekteti azt a nő mellé.

Kimagyarázhatlan ellenszenv.

Alig fekszik a gyermek anyja mellett, midőn ijedten felsír, s magát pólája kötelékeiből erőködik kibontani.

A nő pedig mint elijesztett vadállat, mely a mágusz bűvpillantásai előtt elszörnyed, ágya legtúlso szegletébe húzza össze magát, ott keblébe vonja arcát, fekete hajzata kígyókká göndörül, két fekete szeme szilajon villog elő leráncolt szemöldei alól. Fél hozzányúlni a gyermekhez.

A férj kétségbeesetten akarja erőtetni a dolgot.

Felemeli a kisdedet, s a hölgy karjaiba teszi. Delejes rángások érik mind a kettőt. Az anya egy öleléssel szinte agyonszorítja gyermekét.

A gyermek éhes, és végre szembehunyva keresi a keblet, melynek melegétől irtózik, az élet első forrását.

Az anya mondhatlan kínok közt, fel-felmeredő szemekkel és fogait csikorgatva hagyja általa színi keble nektárját, míg a

gyermek perc múlva eltaszítja magától a keblet, s félrefordulva, undorodva hányja ki az anyatejet.

Ez a nő Lilla.

A férj, a boldog ember, Góliáth Péter.

A kisgyermek, kettőjük gyermeke.

Góliáth Péter szenvedélyesen szereti nejét; midőn először meglátta őt, már érezé, hogy e leány lesz az, kiért élte mindenét áldozatul fogja vinni.

Meg is tette.

A hölgy első pillanat óta gyűlölé őt kimondhatlan utálat-tal, s érezé, hogy e férfi lesz az, ki miatt élte mindenét el fogja veszteni.

Úgy történt.

Góliáth gyűlöletet talált szerelem helyett; de ez csak forralá, nem hűté szenvedélyét.

Nem láta módot őt elnyerhetni.

Apja körlevelet bocsátott ki ellene, mely miatt bujdoskolnia kellett és kerülni az emberek tekintetét, s e körülmény minden útját elzárá rohanó indulatinak.

Ekkor egy ördögi sugallat azt mondta neki, hogy mind-ezen lehetne segíteni, ha a vén Dömsödi nem élne.

Tudtára esett, hogy apja egy ingovány közepén magános szigetben házat építtetett, minden kényelemmel ellátva, hova egy leányt akar rejtteni, kibe szerelmes, s kit valahonnét rabolni vagy megvenni készül.

Az alkalom csábító volt; ő éppen így akart tenni. Minden körülmény mintha éppen számára lett volna teremtvé.

A vén Dömsödi e szigetbe gyűjté kincseit, s néhány hét múlva eltűnve a világból, vagyonai csőd alá jutandottak, míg János úr kék és kényelem közt, senkitől nem környezve élte volna le vénsége napjait anélkül, hogy valaha élteben megtudták volna az illetők, hogy él-e és hol?

Mindezeket Péter apjának fekete szolgájától tudta meg, kit ez árulásra sem pénz, sem ígéret nem kényszeríte, hanem egy hűsz esztendő bosszú.

Hűsz esztendő előtt egy szép pórleányt, kit az afrikai szeretett, Dömsödi elcsábíta. A szerencsen elmeté a leányt, de nem bosszúját, s midőn az apa terveit a fiúnak felfedezé, kihűtötte azt.

Dömsödi megöletett; a sors úgy akarta, hogy nemcsak fia akarátja, de fia keze ölje meg őt; s ugyanaz nap rabolta el Lillát a báró, midőn egy férfi kíséretében a városba kocsizott.

A fekete odavezette őt a szigethez; mindent úgy talált, mint előre képzélé, kényelmet, fényt, biztos elrejtettséget, kincseket, amennyit el nem pazarolhatott, de amire leginkább vágyott, azt örökre veszve találta. A leány megtébolyodott.

Előre számítgatá magában, hogy hosszas együttlét alatt, midőn kívül emberlényt nem fog láthatni, gyöngülni fog az ellenszenv, a nő simulni fog hozzá; hűzelgés, engedékenység, áldozatok meg fogják kérlelni szívét.

Mind e számításain veres keresztet húzott át a sors. A leány megtébolyodott.

E hirteleni benyomás, mit ez erőszakos tett okozta lelkében, a hajdani tiszta szerelem, annak elvesztése, helyette ez örült, erőszakos szenvedély, hasonlítások a kettő között, kétségbeesés a szabadulás lehetlensége miatt úgy megrázák lelkületét, hogy amint Góliáth égő indulatában először átölelte a leányt, kit tőle sem ég, sem föld vissza nem vehete, annak egy tekintetével találkozott, mely csontjaiban a velőt hűtötte meg. A hölgy megtébolyodott.

A bűn megtermé gyümölcset: a büntetést.

Elzárta magát vele az ismeretlen oázba, s ha a végtelen mocsár nem lett volna elég őt kizárni a világból, elég volt azon hír, hogy Dömsödi gyilkosára halálítélet hozatott, s személyes leírása ezer példányban kereng minden város utszaszegletére felragasztva.

S ott kelle élnie egy őrülttel összezárva.

Később boldog remények kezdtek bimbózni lelkében. Hitte, bízott benne, hogyha e nő anya is lesz, ki fog gyógyulni lelke nyavalyájából, mint erre számtalan példát tudott, vagy legalább sejte.

De nem úgy történt.

Iszonyú kínok közt szülte meg a nő első gyermekét, s születése órájától kezdve utálta azt kimondhatatlanul. És a gyermek viszont taszítódott anyjától; nem szerették egymást.

Ez volt az első büntetése Góliáth Péter vétkeinek.

A MOCSÁROK VIRÁNYA

Megátkozlak, elhervadsz.

Népdal.

Megvagyok én bíval rakva,

Mint a bortű almafa;

Kettő-három terem rajta,

Mégis terítve az alja.

Népdal.

Szép vagy te, óh termőföldre a töltött káposztának —
Magyarország!

Vannak teneked égis nyúló hegyeid, mikén teremnek
a hosszú derekú fenyőfák és szinte hosszú derekú tót legények.
Vannak ismét homok hegyláncaid, mikén semmik sem terem-
nek, és tömérdék más hegyeid, mikén tokaii borok teremnek.
Vannak végtelen láthatárú pusztáid, de tele gulyákkal és ménec-
sekkel; határtalan rónáid, hol egy szál fa is erdő, de hol özöne
van kenyérnek és kalácsnak; erdeidben makk, tavaidban fogas,
mocsáraidban nád terem! Óh, te szép vagy, s nem is halt
még meg senki határaidon belől éhen, bárha lett légyen re-
gényíró!

Szeretlek is én téged, mint a szilvás derelyét; de ezzel
nem mondom, mintha szeretnélek megenni, óh, hazám! Szí-
vem elég tág számodra, de keblem azon része, mely visel
gyomor nevet, nem olyan nagyravágyó. Óh, hiszen téged
tizenhárommillió gyomor sem bír elemészteni, sem tizen-
hárommillió fejnek tizenhárommillió véleménye!

Aztán még igazgatni akarnak rajtad!

Az nem jut senkinek eszébe, hogy mi jó volna, ha a háta
közepén szemei volnának, hanem az igen, hogy utaid sárosak,
hogy mocsáraid töméntelenek; pedig, én istenem, ha mocsárok

nem volnának, hát a szegény gólyák hol élnének? Ha mocsárok nem volnának, hát nád hol teremne? Ha nád nem teremne, hát a szegény ember mivel nádazná a házát?

Gyönyörű valami egy mocsár, minő például a Bélabora.

Álljunk csak ide a közepébe. Óh, nem kell azért a sárba lépni. Egy kellemes zöld dombra fogunk állani, honnét az egésznek széle-hossza belátható.

Maga e domb süpped ugyan egy kissé, a soha le nem kaszált fű úgy tesz, mintha vízre volna épülve, pedig hajdan e helyütt, hol állunk, óriási bükk- és egerfák rengetege díszlett, a gyantanemű tőzeg- és kőszén rétegek alatt most is találtak kővé vált, öllel át nem érhető töveik; messzebb szürke gránit-tömegek szegik be a láthatárt, hosszú veres és kék erekkel átjárva, tetejükön fekete bazalt oszlopok vonulnak végig, homlokuk zöld mohával benőve, menetelesebb oldalaik szőlőkkel vannak beültetve, miknek világos színe regényesen virul ki a sötétzöld iharfák erdeiből.

Nyugotról a kanyargó Tiszában vész el a láthatár, mely csendes és sima, mint tükör, és félívként keríti a parttalan mocsárt, melynek területét képtelen nádtenger borítja, vastag buzogányos fejét ingatva a benne hullámokat verő szélben; itt-ott tágasabb tükröt képez benne a mélyebb víz, melynek lapján a vízi nimfák fényes, kövér levelei lebegnek, sárga, húsos virágaik s korsó alakú dinnyéik saját ismeretlen kellemes szagot terjesztve magok körül.

A mély vízfenek világoszöld, a hosszú hínár között a tórongy és elecke narancsvirágaik nyílnak örülve a fenékre ható napvilágnak; köztük aranyszemű kék, zöld vízi bogarak ezrei futkároznak, csodás veres bajuszú gadócák, tarka vízi borjúk, hasas piócák s veres szemű és kék taréjú vízi kígyók seregei úzik és kerülik egymást.

Zöldecs fügyökerekből összeállt dsindsákon csoda nagyságú füzöld békák hajókáznak be-berántva fejöket egy-egy vízi kígyó szerelmes kacintásai elöl.

A kákásban úszómadarak falkái lubickolnak.)

Az egészen sajátzerű titokteljes susogás uralkodik, mit a nádleveleken átsuhanó szél támaszt, melyhez a kecskebékák brekegése, az unok bánatos ümmögése, a hatyúk horkolásai, a bujár jajgatása s a szúnyogok döngései együtt és összevéve oly jeles harmóniát kerekítenek, minőnek előhozása csak emberi és állati hangoktól telhetik ki.

Olykor a hallgató éjben egy mély, erős, suhogó hang zúdul fel többször ismételtetve, valami középhang a szélzúgás és a kivert bika böge között; ezt a *bölömbika* adja, egy kicsiny, jelentéstelen madárka. Az emberek között is a legcsekélyebbek szoktak a legnagyobb hanggal lenni.

Ezen vízi birodalom széléből több ezer lépésnyire nyúlik be egy partos nyelv, söppedékes bürüje hajlik a ritkán látogató vadászok és csikászók lépteit alatt; széleiben rózsavirágú pompás réti füzények, szivárványozott sásliliomok virulnak összefonódva a különemű folyókák hálóiival. A tiszta vízben egy-egy özvegy gím vagy fekete szárnyú gólya mulatja magát a mocsárlakók evickélő seregeivel; itt-ott a vízi patkányok gyémánt szemei csillánilanak a fű között.

A nap lemenőben van; narancs világú tányérja félig a Tiszába süllyedt; képe tűzoszlopként vonul végig a folyam habtükrén, túlsó oldalról pedig a hold emelkedik, a tele hold ezüst világával a hegyek mögöl, s egyetlen csillag ragyog az alkonyodó égen, mint olvadó aranyba vetett gyémánt — a hajnalcsillag.

A mocsár bürüjén egy rejtélyes alak törtet befelé, magas emberalak, arca feketére mázolva, fején báránybórsüveg, lábain

gólyalábak, mikkel roppant lépéseket tesz a posványos ingoványban; léptei elől seregestül ugrálnak vízbe a békák, hátán nagy vidrabőr tarisznya fityeg.

Amint ekként megy s halad befelé, sem jobbra, sem balra nem tekint, hirtelen és véletlenül egyik falábtójával egy feneketlen kátyúba lép, súlyegyent vesz, hanyatt zuhan, s a mocsár összezsap feje fölött.

Sokára és nagy erőködéssel küzdte fel magát a gólyalábak, igyekezve talpainak álláspontot adni, s szemeit és száját törülgeté sáros kezeivel, mitől azok még sárosabbak lőnek; végre nagy tüsszögések között leoldja falárait, azokat egy sásbokorba elrejt, melléjük egy kitűnő nádszálat szúr, s nekigyürkőzve beleveti magát a vizekbe s azok lakosai közé, s ekként a mélyebb vizeket megúszva, a csekélyebbeket gázolva, képzelhetlen gyorsasággal halad befelé.

Olykor nagy kecskebékák úsznak vele szemközt, s mikor találkoznak vele, feje fölött átugranak; majd egy sereg vad-récét ver föl fészkeiről, mik hápogva repdesnek feje körül; lábszárain hasas nadályok szíják tele magukat, de az ember úgy látszik, hogy nem sokat törődik velök.

Többször kell bűzhödt békanyállal fedett posványokban nyakig úsznia, hol az úszónak lélegzetet nem szabad venni, különben a halált leheli be; az éles mosó sás hosszú sebeket karcol arcán, kezein; szája körül utálatos, nyálkás pondrók vonaglanak el; a férfi arca nem változik mindaddig, míg egy bosszús vízi kígyó erősen rátekerőzve bal lábszárára, combját igen érzékenyen megcsípte, mire rögtön víz alá bukott a férfi, rövid idő múlva újra felszínre jutván az összemorzolt fejű kígyóval kezében, mely öt láb hosszú volt és sárga pettyes tarjú; farka most is verdeste a vizet.

A férfi lábából erősen folyott a vér, mire ő egy zombókhoz vergődve, a kígyót késével felhasította, máját kivette, s azt bőrével sebje körül csavargatá; így gyógyítják e kígyó fájó marását saját testrészeivel.

Azután ismét folytatja felvett irányú útját, s az alkony fényénél csak egy gömbölyű fej látszik úszni a lankaság vizeiben, mindinkább bellebb-bellebb haladó.

Ez ős vízpusztaság belsejében, a világtól messze elrejtve, elszakasztva, van egy kis magános sziget; környékét minden oldalról roppant nádrengeteg körzi, s ója az egészségtelen mocsári levegőtől.

Keskeny, csavargó vízutca van a nádban kivágva, melyen át a sziget csónakkal hozzájárulható a Tisza felől.

A sziget partjain sűrű fehér fűzfabokrok tenyésznek, szorosán egymás mellé férközve; töveiknek fele a vízben úszik. Bellebb emelkedik a sziget tére, vége felé egy magas dombcskát képezve.

Az egész szigetet buja, másfél öles tengeri fedi; roppant nagyságú úritökök és sárgadinnyék hevernek között; néhol a vadrizs kalászaival s a magas csenkesz legörbült fűrtői fehérlelenek áttörve a vadsáfrány aranyszín virágaitól.

A domb körül terheik alatt hajladozó gyümölcsfák tenyésznek, sötétzöld fügefák, sőt érésben levő narancscsometék is a szabad ég alatt; hosszú sorban rendezett embermagas ribezbokrokon érett hosszú fűrtök pirosanak, töveikben az ízletes szamóca s kövér ananászok illatja terjedez; köröskörül, amerre szem lát, a hajnalka és ipomea nyílnak ezerféle színben egymásba fonódva, s a legmagasabb fák tetejéig folyva fel; a gyöngyvirág és kankalinok másodszer nyílnak, a viruló tavasz a gyümölcsgazdag ősszel egyesülve laknak itt, és a kert nincsen bekerítve, oly biztos őrfal a mocsárok nádfala. Kinek is jutna észébe ide lopni jönni?

A halom tetejét egy kised ház foglalja el minden oldalról magas kőfallal kerítve, melynek egyetlen kapuja sűrűn van ékesítve vasszegekkel. Ablakai mind a sziget belsejére nyílnak, rajtok kidülő vaskosarak.

A ház és sziget egy nemes úré, kiről nem tudunk egyebet, mint hogy fiatal ember, s hogy egy évvel ezelőtt került ide fiatal nejével és szolgálójával, s egy néma fekete szolgálójával, mely utóbbin kívül, ki a szükségeseket bevásárlani a szomszéd faluba kijárt, soha senki sem hagyta el a szigetet.

A ház folyosóját márványoszlopok tartják, folyosóján nagy edényekben óriás kaktuszok és favastagságú oleanderek közt illatos vaniliák, tarka áloék s több meleg éghajlati gazdag növények díszlenek; e darabka földfolt Indiákról látszik ide hullottnak lenni, csak a muszkitók és a boák hibáznak belőle.

A fúvel benőtt udvaron fehér nyulak futkároznak, zöld sodronyalitokban gerlék turbékolnak, az udvar közepén pedig régi nagy diófa alatt egy kövér, izmos, örvös eb fekszik, akkora mint egy borjú.

Az idő éj, a hold teljes fényében világít; a bölömbika üvöltésén kívül csendes minden.

Egyszerre azonban sajátságos zörgés hallatszik a nádiban, mintha az emberi léptek alatt recsegne.

A szelindek felemeli fejét, s szétszaglálva a levegőben, tompa, fenyegető morgást hallat, mindig erősödőt s végre hosszas, kísértetes vonításon végződőt; majd dühös ugatással rohant a kapunak, annak alját körmeivel és fogaival szagatva.

Már ekkor a *gólyaláb* a kapu előtt állott; hólyaggal bekötött iszákját kibontotta, abból egy terjedelmes vidravasat vett elő, azt kifeszítette, peckére darab szalonnát tűzött, s az egész játékszert bedugta a kapu alatt, egyik végét kívülről kőre kötve.

Perc múlva megszűnt ugatni az eb, a vidravas orrán összecsapódott, s így ugató műszereit megnémította, a kötél végére kötött kő pedig fogva tartá a cerberust.

Ekkor a *gólyaláb* néhány szeget kiütött a kapu tetejéről, gyakorlott ügyességgel húzta fel magát kezein, s egy percig a kapu tetején himbálózva, átvette magát az udvarba.

A kutya szűkölt dühében s fájdalmában, de a vas erősen fogva tartá az oroszán erejű állatot.

A laknak két szárnya volt, s a két szárny végén egy-egy ajtó, egyik a nő, másik a nemes úr szobájába vezetők. A gólyaláb kötelet vett elő, s a nemes úr ajtaját bekötözte. Azzal a nő szobái felé ment, táskáját és nehezebb öltönyt levette, vésűt, kalapácsot vőn elő, s azokkal a falat mintegy négyszeg lábnyira levakolta.

A ház terméskövekből volt építve, de a gólyaláb néhány perc alatt vésett rajta legkisebb zörejjel egy nyílást, alig akkorát, mint egy zsáknak szája, ekkor levette süvegét, ezzel és ködménével felöltöztette kőriscotját, s azt a nyíláson szép csendesen bedugta.

A legnagyobb csend uralkodott a vidéken.

Egy nőcseléd, ki e kilikasztott szobában szokott aludni, jelenleg fontos okoknál fogva sokáig ébren vala, s jól hallotta, mint ugatott a Bodri erősen, s mint hallgatott el egyszerre.

Később úgy rémlik előtte, mintha az ablak alatt valami kopogna és kaparna nagy elővigyázatos csendességgel.

Hirtelen valamennyi tolvajos mese, miket házkiadásokról hallott beszélni, keresztülvillant fején, s szíve hatalmasan kezdett dobogni.

Juci töről szakadt magyar lány volt; ahelyett tehát, hogy mint illik, teljes tehetsége szerint elsikoltotta volna magát, midőn már a kőpor ágya mellett kezdte hullani, ő szép lassan lábhegyen leszállott ágyáról, a szegletből egy fejszét markolt elő, és lélegzetet visszafojtva várta egy hathatós „hozott istennel” a furfangos vendéget.

Ekkor a kész lyukon egy báránysüveg, utána egy bőrködmön nyomult be.

Juci nagyot sívítva felemelte fejszójét, egyet vágott az ablakhoz, s a báránysipkás fő lábai elébe gördült.

— Jaj! Embert öltem! Embert öltem! — rikácsolá ekkor, egészen átengedve magát a vad ijedelemnek, ekkor látva át a

veszedelem nagyságát, melyet ily bátran elhárítva lenni vélt, s magának mintegy kárpótlást akarván szerezni a kiállott merészéért, holt ijedten rohant úrnője benyíló szobájába.

Azonban a levágott sipkában nem volt fej, és belőle nem folyt vér, az csak egy óvásul bedugott váz volt, melynek lefejezése s a hősnő elfutása után hirtelen nyomult elő egy igazi fej fogai között széles kést tartva, utána egy igazi ember, ki mint kígyó sajtolta magát keresztül a szűk nyíláson, s egyenesen a benyílóba tartott.

A hősnő meglátva a megöltnek vélt alakot, egy világdöntő sikoltást tett, s az ablakhoz szaladva, rettenetes lármát készült ütni.

— Hallgatsz! — riaszta rá a gólyaláb, kését torkának villantva. A leány elhallgatott, s szerét tehetve, bebújt az ágy alá, melyen rémület által szavától megfosztva úrnője feküdt éppen kisgyermekét szoptatva.

A gólyaláb rémes lappangással, minő az *anakondé*, közéletett a nőhöz; a sötétben zöldellettek szemei.

— Add ide a gyermeket! — susogá a pólást kiragadva a nő kezeiből, s mint egy gyötrő álombeli fantom hirtelen, minden zörej nélkül eltűnt.

A nő ajkai elfehéredtek, szemei elfordultak; anélkül, hogy egy szót szólott volna, féltetével az ágyról aláhanyatlott.

Kívülről hallatszék, hogy a gólyaláb bezárja az ajtót.

— Segítség, segítség! — sikoltá Juci az ágy alatt.

A ház ura felébredt e zajra, s az ajtóhoz rohanva azt bekötözve találta, erre kétcsövűjét ragadva keresztülfutott neje szobáiba; mire odaért, nem látta senkit.

— A kisgyermeket, a kisgyermeket! — kiálta Juci.

A bölcső üres volt.

Dühösen esett az ajtónak a férj, az is zárva volt; ekkor az ablakhoz rohant, a gólyaláb éppen a kapu tetején volt.

A háziúr két lövést tett rá, s egy zuhanás a kapun kívül tanúsítá, hogy a rabló vagy élve, vagy halva lecsett.

Ekkorra a fekete szolga is előérkezett, s az ajtót végre kivetették sarkaiból; a fiatal úr örülteként rohant ki kapuján, már akkor senki sem volt ott, hanem vércseppek jelöltek egy utat a nádasig.

— Utána, utána! — ordítá az úr. — Hozzatok csónakot, gyorsan utána. — Hanem a csónakkal nem lehetett haladni a nád között; azonban az út, melyen a gólyaláb jött, kivehető volt az elgázolt nádszálakról.

— Erre! Csak erre gyorsan! — lihegá a férj, s kétségbeesett fáradtsággal törte magát keresztül a nádberken, míg a süppedő ingovány minden lépténél elnyeléssel fenyegette.

A nádterület végén állt a gólyaláb.

— Lódd agyon! — rikoltá az úr.

Három lövés érte egymást, de a gólyalábat egy sem; mire ez, mint bárányt orzó farkas, a kisgyermeket fogai közé kapta, egy szilaj tekintetet vetett üldözőire, kik már lehetlennék látták menekülését, s lassan a mély vízbe bocsátkozott.

— Jaj a gyermek! A gyermek! — sikolták a szigetparton. De ő óvakodva tartotta fogai közt víz színén a csecsemőt, s úszott ügyesen, mint a vidra.

Az apa utána rohant, s gyötrelmes erőködéssel iparkodott a rablót elérni, ki csak játszani látszott vele, olykor egy úszó lápra felült, s jó közelre bevárta üldözőjét, majd újra megelőzte őt, s így csalogatá maga után egész a partnyelvig, hol lábtói rejtve voltak.

Itt szép csendesesen kiballagott a szárazra, a kisgyermeket letette a fűbe, s összefont karokkal nézett az ereje fogytán kivergődő apára.

— Rabló te! — rikácsolá ez vak dühvel rohanva a gólyalábnak, ki őt egy hatalmas rántással földhöz vágta, s ekkor mellére térdelt.

— Istentelen gyilkos, pokolbeli gaz, átkozott haramia! — hörgé a legyőzött.

— Te mersz így szólani? — suttogá ellenére hajolva a győztes. — Te, Dömsödi Góliáth Péter? Te mered azt mondani valakinek, hogy gyilkos, gazember? Hát nem ismered már azon kéznek urát, mely csontjaidat sajtolja össze?

— Bálnai Kőrmös István! — nyögé Góliáth elkékvülve.

A gólyaláb hosszasan hallgatott, szemeit Góliáthról el nem véve.

— Ölj meg, ne kínozz sokáig! — szólt Góliáth.

— Tehát magad is elismered, hogy egy halállal neked tartozom, de én nem öllek meg, Péter. Mikor a testvérgyilkos Kaint kiverte a teremő paradicsomából, jelt nyomott homlokára, hogy átkozott legyen az, ki őt megölel. . . Tapints homlokodra, Góliáth, tapints homlokodra!

— Mit akarsz? — suttogá ez fojtott hangon.

— Én nem fogom apagyilkos vérébe mártani kezeimet.

— Hah! — sikolta Góliáth, s erőszakosan vonaglott.

— Halld! Azon két orgyilkos, kiket apád meggyilkolására bérelél, kivallották minden vétkeidet. Körlevél van ellened kibocsátva az egész országban, s halálra kerestetel.

Góliáth elájult; nagy sokára téríté őt magához Bálnai, s folytatá:

— Te és a te apád vajmi sokat vétettek énellenem; óh, annak csak az isten lehet megbüntetője! De lesz is, reszkes, vétkező és átkozd meg magadat, az isten igaz. Te becsületedet, apád boldogságomat tapodta szét; életem virágait, a reményeket téptétek össze mind a ketten; boldogtalanná tettetek és földönfutóvá; nem volt nálam szenvedőbb, nálam szerencsétlenebb a kerek ég alatt e pillanatig, de ezentúl lesz. Lesz, kinek életéhez képest az enyém még paradicsom; lesz, akinek szíve még az enyimnél is kietlenebb leszen! Tudod-e, ki lesz e nyomorult, Góliáth Péter?

Amaz csüggeden hallgatott.

— Szólj, szereted-e azon asszonyt, akivel egy földél alatt lakol?

A kérdezett elkezdte keservesen sírni; gyanítá, hogy mi történik vele.

— Úgy meg vagy átkozva, Góliáth. Az isten kivette kezemből a bosszút. Ha te meg nem öled apádat, két perc múlva én öltöm volna őt meg; de így jobban esett, én akartam kiirtani családodat, az ég máskint akarta, máskint történt. Boldogtalan vagyok én, mert fájdalmaimat egyik ország szélitől a másikig hordozom; de van mégis egy hely, egy kedves emlék a múlt időkből, egy virágos sír, hova pihenni ledőlhetek. De te száműzve leszel a föld egy foltjára, ahol rajtad kívül senki nem lakik; s ha lesz, aminek emléke ostorozzon még álmaidban is, egy sír lesz az, melyet naponként meg kell látnod.

— Gyermekem? — töredezé Góliáth iszonyút sejtve.

— Szerencsétlen! — szólt Bálnai, s a kisgyermeket felvéve, és a gyermek szeméi be voltak hunyva, a halál angyala csukta be azokat. — Midőn rám lőttél, gyermekedet lőtted keresztül; ennyit nem akartam.

— Óh! — ordítá Góliáth felszökve, s ismét a földhöz csapva magát, s mint kit kígyók marnak, nyavalyogva verte magát az iszapba.

— Nyomorult vagy, nyomorultabb, mint valaha óhajtottam, pedig még nem telt be rád nézve a keserű pohár; térj haza, még egy csapás fog érni, azontúl magad lesz ember nem látogatta kietlen tanyádon s a lélek kízó férgei. Ott fogsz élni és meghalni temettetlenül, sirattatlanul, mert azon a foltföldön kívül a bakó vár reád és a gyalázatos halál.

Ezt mondva Bálnai, a holt gyermeket ölébe adta az apának, s lábtőira fellépve hosszú lépésekkel távozott el az éji félfomályban.

ÉLŐ FÉRJ ÖZVEGYE

*Hervadj, rózsá, hervadj, mert az enyém nem vagy.
Míg az enyém voltál, piros rózsá voltál.*

Népdal.

Eközben a nádközi vízúton, a sziget Tisza felőli oldalán egy csónak közelgett a magány felé s benne két férfi, és ez utósó és legnagyobb csapás Góliáth fejére.

Amint a sziget partjához értek, a sűrű bozótból két lövés fogadta az érkezőket, s egyikök karján sebet kapott, a másik visszalőtt, s a bokorból emberkívüli ordítás tört elő, nehéz halálos vergődéstől követve.

— Ez meghalt — szólt a férfi. — Vérzel? — kérdé társához fordulva.

— Nem nagyon — felele emez —, majd bekötöm sebeimet nadálylevéllel, az elállítja a vért.

— Maradj itt a csónaknál! — szólt az előbbi, s köpenye alul egy széles, rövid római kardot vonva elő, a sziget belseje felé tartott.

A parton maradt a másik csónakot, mely Góliáth tulajdona volt, csáklójával keresztülyukasztotta, s távol a parttól elmeríté.

Amaz pedig haladt befelé, a ház elébe érve, annak ajtaját betaszítá s belépett.

A bilincsetől megszabadított szelindek dühösen rohant neki, s fogát csattogtatva támadta meg a férfit annak vállára ugorva.

A férfi egy gladiátori csapással szelte le a dühös állat fejét, mely hosszában végignyújtózkodott az udvaron.

Benyitott a szobába.

Keresztülment két-három szobán; mindenütt mély, nesztelen hallgatás, sehol egy hang, mely emberi lélek jelenlétét elárulná.

Hallgatózva nyitott be a negyedikbe, ez volt a nő hálószobája.

A feltépett szőnyegeken át teljes fénnel világíta be a hold, s tejvilága éles árnyékokban szaggatá meg a szoba sötétjét.

Ott a szoba közepén állt egy nőalak merev egyenesen, mint szobor, karjai keblén egymásra fektetve, fehér ruhában, fehér arcát a hold süti, vonásai hidegek, kedélytelenek. Mozdulatlan áll, keble alig piheg, szemei merően néznek ki a holdvilágos éjbe.

Hallgat a környék, falevél sem mozog. Alszik az egész természet, csak az ember lelke él, bánkódik vagy örül. Csillagok hullanak le az égről.

A hölgy márványhidegen áll a szoba közepén.

Leander hozzálép; halkán, lábhegyen lép mellé, gyöngéden megfogja a hölgy kezét, s fejét vállára hajtva, hízeltgő édes hangon szól:

— Szerelmem!

A hölgy összerезzen, rátekint, ijedt öröm vissz-sugárzik egy percre arcán, azután halántékaihoz kap, a vér szét akarja szakítani minden ereit. Keble elszorul. Hullámozó kéjsikoltással veti magát Leander keblére, s karjait annak nyaka körül fűzi, szemei túlvilági tüzellel sugárzanak az ifjú arcára. Levonja fejét a magáéhoz; arcán lázas pirosság gyullad ki. Égető, őrült csókkal tapad az ifjú ajkaihoz. Akkor megtörnek szemei, arca elsápad, ajkai elhalnak, karjai lebomlanak az ifjú nyakáról, s eszméletlenül, ájultan hanyatlik annak ölébe, hosszú fekete haja a földet söpri.

— Enyém vagy — szólt eléggülten Leander —, ha törve is, de az enyém — s a hölgyet karjaiba emelve, kisetett vele a magános lakból.

A hölgy feje bágyadtan feküdt izmos vállán. Keble mozdatlan volt.

Úgy tetszék, mintha bús szellem vinné ölében halott kedvesét holdvilág sütötte hófellegek között; a szellem siet, erősen szíja ajkához a hideg homlokot, a kedves fehér ruhája utána lebeg.

Amint a házajtón ki akart lépni, egy nehézkes fekete tömegbe botlott, mely a küszöbön feküdt összegörnyedve; a halálra sebesült fekete hurcolta ide magát, s ott adta ki lelkét.

Leander átlépte a halottat, s sietett csónakához.

Társa, a cigány ott várta evezőre tett kezekkel.

Beléfkettette a csónakba kedvesét, betakarta meleg köpenyével, s a kormányt kezébe ragadá.

Sikoltva közelge ekkor valaki a sziget belsejéből.

— Az istenért, nagyságos uram, ne hagyjanak itt magamra!

A nőcseléd volt. Leander felvette őt a csónakba, gondjára bízta úrnőjét, s a csónakot eltaszítva a parttól, tovaevezett.

Amint a nád közti út egyik kanyarulatánál ismét közel fordultak a szigethez, rémjajgatást hallának abban.

Ez Góliáth hangja volt.

De alig emberi.

Amint visszatére a szigetre megölt gyermekével, sietett szobáiba a szerencsétlen apa remélve, hogy ott fogja nevében találni a fájdalmas vigasztalást s előre képzelé, mint fogja neki oly fájdalmasan elmondani, hogy akitől úgy iszonyodott, kisgyermeké halva van.

Amint belépe szobáiba, úgy tetszék, mintha kriptába lépett volna, mintha az a szél, mely tán kísértő lélek szárnyának csapása, halottszagot csapott volna arcához.

Átfutott a másik, harmadik szobába; sehol egy lelket nem talált.

Feldúlt, összekeresett minden szobát, kiáltá nejét, cselédjeit; sírt, rimánykodott.

A visszhang felelt elhagyott, nesztelen szobáiban.

Odafutott neje hálókamarájába; letépte annak ágyáról a függönyöket, felszórta a párnákat, gyermekét, a halottat visszafektette a bölcsőbe, egy széken ott feküdtek hölgye ruhái, azokat átölelte, szívéhez szorongatá, összecsókolta.

Érzé, hogy azok is üresek; ki viselni szokta őket, nincs jelen.

Ekkor jutott eszébe a csavargó átka:

— *Magad lész ember nem látogatott tanyádon : ott fogsz élni és meghalni egyedül !*

Rettenetesen kezdett előtte világosodni a dolog; felszökött, előre futott, midőn hirtelen megbotlott valamiben.

Egy széles római kard volt az. Felkapta; a kard lapjára betűk voltak edzve, világosan olvashatá a hold fényénél e nevet: *Szilárdy Leander.*

Iszonyúan ki volt előtte magyarázva minden.

Kirohant ordítva, eszelősen.

— Utána! — kiálta a küszöbön alvó feketének, s szilajon rázta azt gallérjánál, nem vette észre, hogy halott; azután sikoltozva futotta körül a szigetet.

Csónakot nem talált, nem mehetett sehova.

Felkiáltozott az égre, verte magát a földhöz, futott a sziget egyik végétől a másikig.

Az őrülés tűzsarkantyúját érezé lelkében.

Leander pedig szerencsésen túlpartra jutott kedvesével.

Amint a hölgy ismét föleszmélt, egész lényében határtalan változás ment végbe; nem az a vad tekintet volt már arcán, mely ezelőtt; kellemes hajnalpír ömlött el azon.

Felveté szemeit, melyben az őrülség égető tüze szelíd szerelem melegévé hamvadt, s első tekintete első szerelmes karjai közt találta magát; ugyanazon bizalmas mosoly az ajkán, azon szelíd poézis az egész arckifejezésben, mely ezelőtt két évvel.

— Mi történt velem? — kérde széttéekintve. Érzé, hogy a legboldogabb helyen, kedvese keblén van; de nem tudta, hogy honnét és mint jött e találkozás, *nem emlékezék az elmúlt 15 hónapra életéből.*

A váratlan öröm hatása visszaadta lelke tisztaságát.

Nem volt örült többé. Csak szerelmes.

Hanem tizenöt hónapi életére, fájdalmaira, gyermekére, férjére nem tudott visszaemlékezni többé.

Csak mint álom, melyet a felébredéskor elfelejtünk, s mely néha homoním esetek feltűntével meg-megrémlik agyunkban, lebbent fel olykor lelkében *a magános ház, a jerikói rózsák az ablak előtt, a kis piros bölcső, a halvány arcú férfi, a fekete szolgáló s a kövér nőcseléd, kit Leander célszerűnek tartott előtte soha meg nem mutatni.*

Ők boldogak voltak.

Hát Góliáth? A holt gyermek apja? Az élő nő özvegy férje? — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

A TÖRVÉNYEK HALOTTJA

*Jó napról napra bánat a fejemre,
Nagy fájdalom szállott bánatos szívemre,
Ha a nap elnyugszik, az elmém buidosik,
Hosszú tenger éjen soha el nem nyugszik.*
Népdal.

Hosszú hónapok folynak le; hosszúk búban és fájdalomban, rövidek az örömben. Keressük fel az ingovány szigetét.

A nádtenger sűrűbb és vadonabb körülötte, mint valaha.

A kis ház falai vakolatlanok, kapuja a földön fekszik, ablakai be vannak töredezve, kéménye nem füstöl, mint hajdan.

Az ananászok helyén maszlag terem, a málnabokrok helyén vad tövisek, s hol egy időben az ibolya virult, ott csalánok tenyésznek.

A tengeri elvadulva lepi a dombokat, a csenkesz öleket nő, de gyümölcsöt nem hoz, a fák nem virágoznak.

A virágcserepekben kórók sárgulnak.

A diófa áll, de árnya nincs, mert ki van száradva; lombjaira nem repülnek jókedvű madarak, éjenkint nem fekszik alatta a házi eb.

Minden olyan szomorú.

Emberi kéz nyoma nem látszik itt, hanem emberi átoké.

Olykor a sziget legvadonabb oldalán, az összefészkelt tengeri közül egy emberalak jelenik meg, egy emberi rém; fejét ifjan megőszült haj fedi, s vadul lóg le arcaiba; arca sápadt és agg, ajkai lepittyedtek, nyaka mellére görbült, s bágyadt feje ingó lépései mindegyikénél biccenik. Kezei hátul vannak összefogva.

Átnézi fénytelen szemeivel a környező sivatagot, átnézi a felhőkkel sivatag eget, s visszanéz magába, és nem talál

sehol nyugalmat, sehol egy reményt. Ég, föld és szív, mind oly kietlenek.

Nem sóhajt, nem könnyez, nem imádkozik.

Mindezen vigaszok meg vannak tőle tagadva, hanem némán emésztődve visszafordul, s a sziget túlsó oldalán ismét előtűnik.

Ott is keresi a névtelen enyhülést és nem találja.

Reggeltől késő estig úzik őt ekként egyik parttól a másikig belől hordott kísértetek, és az éj nem fekteti álomra gondjait.

Egy mély gödörben van vetve neki ágya, oda fekszik éjjelenként; s ilyenkor támad csak benne egy gyarló remény, de az nem a holnapra felvirradás reménye, nem is halálé, melyen túl tán egy ijesztő öröklét, hanem az örök megsemmisülésé: elenyészni, mint a lehelet, mint a hang elenyésznek; ez az ő hite, vallása, bizodalma; s óh, mikor a szívnyomó álmok rettentő panorámája végig van nézve, eljön a reggel, s felkölti őt hideg ágyából, mintha mondaná:

— Kelj föl érzeni!

Megverte őt az isten keze, mert neki sem múlt, sem jövő, sem a jelen perc nem ad vigasztalást.

Óh, a liget nem hiába szárad ott el, hol az ő lábai járnak.

Minden hónap elején megjelen iszonyú ellensége.

Mint az el nem imádkozható sors, oly pontosan elkövetkezik az ő látogatása minden első negyedével a holdnak.

Ilyenkor, mikor a félhold felszáll felhői közé, s homályfényét szétönti a vizeken, mikor a vad, emberhangtalan éjt titkos, sóhajszerű kísértethangok ijesztik át, mikor a törvények halottja, kit elástak önkezei embertől nem ismert nagyszerű sírjába, álmotalanul forgolódik gödör ágyában, átkozza magát és a felhőkkel elzárt egeket, s riadva szökik fel fekhelyéről, midőn nevét hallja említeni . . .

— Góliáth Péter! . . . — hangzik a csendben remegő hangon.

Hajszálai borzadva állanak föl önneve hallásától.

— Góliáth Péter, élsz-e még? — kérdi a kísértő hang.

És a törvények halottjának nincs elég bátorsága hallgatni, érthetlen hangokban sikoltja föl sírja mélyéből, hogy él!

Melyre a remegő hang szól:

— Adjon az ég hosszú életet tenéked!

Azután újra néma lesz minden egy holdévig. Góliáth pedig ájulva dől gyötrő álmai rémölébe.

Reggelre kelve a sziget partján egy hónapra való eleséget talál a törvények halottja, s nincs elég bátorsága azt a vizekbe szórni, hogy a jövő holdújultáig meghaljon éhen, sőt inkább gazdálkodva bánik vele, mert a halál ránézve nem jótétemény.

Így folytanak le a hónapok.

Góliáth Pétert mindenki elfelejté . . .

Egy este a holdnak ismét negyede volt; az évszakos esőzések szüntelen borúban tarták az eget, s az unalmas, változás-talan időjárás kizárt minden szeretni valót a természet legszebb helyeiből; az ég elveszté kékjét, mintha egy nagy kéz a fenekére üledett salakot kavarta volna fel, hogy attól a csillagok ne látsszanának; a mezők virágiról lepállott a hímes szirony; ősz lett.

A mocsár vizei rendkívül megnöttek. Estennen a víz lakói, az unokák, mintha rögtön, egy jelszóra egy birodalom szólalna meg, elkezdik melódiátlan egyhangú éneküket, s a megszűnt eső után fejez vízháti köd oszlik a vidékre, nehéz bűzű, egészségtelen köd, majdan ragyacseppekben visszahullandó. A szunyogok milliárdjai forranak, mint egy óriási méhkas zúgván be a levegőt, s a szürke ég színében vándor vadludak vonulnak keresztül, szomorú búcsúhangokat kiáltva le a magasból.

A vizek hátán egy hosszú vájt csónak látszik úszni; benne egy férfi ül, két lapátú evezővel hajtja a csónakot; nehézkesen látszik az a holdvilág sütötte ködben haladni, s csak a motolláló evező mozdulatai különböztetik meg a mocsár kóbor úszó szigeteitől, minek sűrű fűvében olykor páros hattyú ül rejtett fészken.

A holdnak szivárványa van; a sötétszürke égen ezüstzöld fényív hajlik át, két felől a mocsárba érnek le végei; túl rajta homályos, alakatlan üresség; felette egy másik ív, halaványpiros és szélesen elmosódott táru! öblösen az alig csillagos égen. Ez az éjjeli szivárvány sokkal tündériebb a nappalinál, mintha csak álma volna amannak.

A csónak lassúdan evez az ingoványban; néhol úgy tetszik, mintha zöld mezőben úsznék, hol a képtelenül magas nádnak csak a hegye látszik ki, s sík zölddé teszi a mély víz színét.

Ott a nádberek közepén van az ingovány oáza; a megnőtt vizek nagy részét lefoglalák, a megmaradt rész vad növényekkel van ellepve.

Itt a csónakos kiköt, lapátját leteszi, s a sziget partjára kilép; nemigen van a fű letiporva rajta, nemigen látszik, hogy ember járna benne.

— Góliáth Péter! — szól méla, illetődött hangon a csónakos; hangja áthat a sziget egyik felétől a másikig s szétoszlik a nádberekben; alig hallhatólag kiáltja vissza a nyári lak falán megütődött visszhang egyes szótagait.

Nagy, fekete éjbogarak dongtak a jövevény fülei körül, mint örök vándorútra kárhozott vad szellemek.

— Góliáth Péter, merre vagy? — kiálta újra.

Egy hosszú, nyögő sóhaj, fájdalmas és nehéz szólala meg erre a sziget bokrosából, reszkető nyöszörgéstől követve, minő azé, kit a hideg ráz, vagy minőt a kicsukott eb hallat, midőn tagjait az éji zivatar hidegje veszi meg.

— Ma van november másodika — szóla a jövevény, mint egy nem látható lényhez beszélve —, ma van a *halottak ünnepe*. Emlékezzél meg halottaidról, Góliáth Péter, és élj sokáig!

— Óh, jaj! — ordíta föl egy emberkívüli hang, s hallatszék, mint tépi nyavalyogva a bokrokat a szerencsétlen.

A nyögés közeledett; nehézkes csörtetéssel nyíltak meg a bokrok, s négykézláb mászott elő reszketve és nyögve egy

réalak; ember lehetett valaha, de most semmi állathoz nem hasonlít; arca sárral van bekeverve, mégis kirínak belőle a szokatlan örültség és a meggyógyíthatlan lélekfene kórjelei; szemei nem néznek többé fel az égre. Tagjai csupa csont és bőr, ruházatja rongyokban csüng le róla, rongyokban csüng le arcába a hosszú, egészen fejeér haj.

Odamászik a jövevény lábaihoz, s ott hanyatt vágva magát, tagjait görcsösen összerántva, karjait feje körül fonva fuldokol érthetlen szavakat; azután átöleli a jövevény lábát s halálfej-arcát felemelve hozzá, sír:

— Miért kínszasz engem?

— Eredj! — szól ez a sírót elrúgva magától. — Sírj, jajgass! Nevettél és örültél, mikor én sírtam és szenvedtem. Kelj fel! Hoztam neked meleg ruhát és eledelt; tél lesz, fázni fogsz, minden madár elhagyja tanyádat, magad maradsz. Meglátogat-e még apád árnyéka?

Az ember, nünt a derékon szúrt hernyó vonaglott s rebegé:

— Meg. Hajh, milyen véres! Mért nem csuktátok le szemeit, mikor eltemettétek?

— Csuktad volna le magad, te ölted meg!

— Hahaha! — hangzik konvulzív kacagása a kínszottnak.

— Hát gyermeked elporlott-e már?

— Jaj nekem! Jaj nekem! Jaj nekem! A darázs rászállt szívemre és megszúrt.

— Fáj?

— Gyere oda, majd megmutatom; szép kis zöld halom, szájamban hordom rá a vizet, hogy zöld maradjon. Virágos volt az almafa; legvirágosabb ágát rágtam le fogaimmal, hogy kereszt legyen sírja mellett. Óh, ha tudnád, hogyan fáj nekem az a kereszt! Nem az én szívembe van leszúrva, nem, hanem a földbe, de mégis az én szívemnek fáj. Fölaggattam a keresztre apró ruháskáit, a pólát, a gyöngyös fejkötőt, a hímzett mellényt, ott függnek rajta; naponkint eljön a vihar és kimossa

a ruhákat; a piros szalagok egészen megfehéřültek, elrongyol-
nak mind; oda van melléje vetve ágyam.

— Puha fekhelyed van?

— Puha, mert az iszap belefolyik; egy gödör, abban fekszem.

— Alunni is szoktál?

— Nem tudom; ott fekszem éj- és naphosszant; lelkem
nem nyugszik soha, szüntelen képeket kell látnom és velök
beszélnem.

— Minő képeket?

— Nem mondhatom meg; őők ismernek, de én nem ismerem
őket. Rettenetes képek. Egy ember szívéből a vér csepeg,
s nekem azt kell számlálnom, hogy hányat cseppenik; elszá-
molog ezerig, tízezerig, örökször ezerig reményelve, hogy majd
eláll, és mégsem áll el; aztán egy kígyó lakik bennem, azon a
helyen, ahol szívem volt; belém lopta magát, mikor aludtam,
azt kell téjjel táplálnom, hogy sokáig éljen, és sokáig marhassa
lelkemet; majd fenevadat látok futni, fogai közt kicsiny gyer-
meket visz, a kisgyermek sír, én a farkas után lövök, lövök
sokat, az elejti a gyermeket, ki már nem sír, odamegyek, fel-
akarom venni s porrá omlík; a farkas a gyermek vérit nyalja.

— Óh, iszonyú, iszonyú élet!

— Nem szeretnél eljönni innét?

— Szeretnék, de nem lehet.

— Ki nem engedi?

— Meg vagyok rontva, kötve vagyok nehéz láncsal, nem
téphetem el, pedig fáj, forgok körülötte, mint a hold.

— Emlékezel-e azon asszonyra, ki valaha ott abban a kis
házban lakott?

Az ember szemei kerekre felnýtáltak, melle sebesen pihe-
gett, arca mosolygott volna, ha egy halálfej tudna mosolyogni,
s töredezetten szólt:

— Én is laktam ott valaha abban a házban; igen, benne
laktam, de most nem szabad bele mennem, most ott kísértetek

lagnak, ködös éjféleken előjönnek egymás után. Hah! Egy sem oly bús, mint az a nő, aki... aki... aki... — szava elakadt.

— És ez a nő nem emlékszik terólad; mikor te boldog voltál, ő tébolyodott volt, most te vagy az örült, ő a boldog. Szoktál-e imádkozni?

— Szoktam; minden reggel és este megátkozom anyámat és születésem óráját és az életet és a halált és a világot s önnön magamat.

— Nesze! Hoztam neked imádságos könyvet, ebből imádkozzál; csak három levél van benne, de sok gondolat, nesze!

A szerencsétlen átvette a kis könyvet, felnyitotta.

Csak három levél volt benne.

Az egyikre egy férfi volt festve, kinek kés volt verve szívébe: ez apja.

A másikra egy nő, ki fehér nyugágyon alszik, nyakán piros gyöngyfűzér: ez neje.

A harmadikra egy csecsemő piros bölcsőben, szalagos pólában kék ernyő alatt: ez gyermeke.

Nagyot kiálta, mint kinek galvánütés érte szívét, magasra felszökött a levegőbe, azután összehanyatlott, elszédült, tagjai összezsugorultak, s ott feküdt mozdulatlanul, néha egy-egy rángástul elidomtalanulva.

A félhold nagy udvarából világíta le rá.

Sokáig nézte ott karjait összefonva ellensége, Bálnai Körmös István, a nyomorultat.

Gyönyörködött benne !

Rátette az álomholt fejére kezét, azt a jéghideg és vaserejű kezét. Fölébe hajolt és fülébe sűgött:

— Megbüntetem az apák bűneit a gyermekekben, harmad és negyed ízig. A te apád halálos ellene volt az én apámnak; a te apád megfosztá az enyimet nejétől, megfoszta engemet anyámtól, megfosztá anyámat boldogságától; a te apád engem árvaságra, a nyomor kenyerére juttatott; a te apád el

akarta rabolni kedvesemet, a szelíd angyalt, s hogy el ne rabolhassa, kénytelen voltam őt a halálnak adni menyasszonynak; a te apád várost égetett fel egy buja szeszélyért, s mikor már ennyi vétke után kezeim között volt, mikor rettenetes bosszút akartam rajta állni, te voltál az, aki kiütötted a vérszomjú kezéből a poharat, hogy az a keserű, ami benne volt, mind a te fejedre szálljon által. Egy reményem volt még ekkor hátra, de kelle, hogy megteljen a keserű kehely; te e reményemet csúfosan letépted, meggyalázál; testvércemet, egyetlenemet a világon, becstelenné tetted, örültté, magamat földönfutóvá, embergyűlölővé, istenkáromlóvá.

De meglakolsz nemzetséged minden blúneiért. Azon kézzel, mely bűnhődött, saját kezeiddel ver meg az isten; nem egyszer halsz meg, mindennap meg kell halnod; mindennap visszajönnöd az élet fájdalmaira; belől hordanod a sebet, mely kínoz, de sem meg nem gyógyul, sem meg nem öl. Átkozott vagy és átkozott maradsz halálod órájáig, melyet halasszon sokáig az erős, bosszúálló isten! Amen.

Ezzel ismét csónakába ült a látogató, melyből több zsákot tűzi eszközt és egy bundát rakott ki a partra, s csendesen tovaevezett.

Gyakorta néma napokon és estéken az ingoványi bozótból fájdalmas sírás hallik körül széthangozva a hallgató vizeken.

A távolban csíkászók kísértetrívásnak tartják, s nem mernek közelni feléje a különben is járatlan, töretlen lapvadonban.

SZEGÉNY BIRÓ BE KÁR VOLT

*Kilenc iccs a gyomrom,
Tízedikkel megtoldom.
Népdal.*

Még egy tragikai esetet kell elmondanom, mielőtt e regényt befejezném, mely mint tens Tölcsér Jónás esküdt úr kimenetelét tárgyzó, nem lehet az őt közelebből ismerők előtt érdektelen.

Vala pedig a napnak igen nagy távolsága a földtől; a kéneső a zérus fokon alól szállt; az ég vizei kristályozott alakban szálltak alá a földre; szóval melegség hiánya volt az egész természetben, mely tüneményt a tudománytalan köznép rövideden nevezi *télnek*.

Az esküdt úr „jó reggelt” kívánt a táblabíró úrnak, a táblabíró úr pedig „jó estét” kívánt az esküdt úrnak; vala pedig mindkettőjökre nézve tökéletesen „jó éjszaka”, míg odafent, ti. a pince fölött a legdicőségesebb *fényes nappal* uralkodott.

Tehát a mi „*par nobile fratrum*” uraink már meglehetősen el voltak készülve, vagyis magyarul szólván „*nyakban voltak*”, s ha Copernicus soha ki nem találta volna is, hogy a föld forog, ők bizonyosan bemutatták volna, hogy a föld tántorog, elannyira terhőkre esett nyugalomra kívánczozó testökkel a súlyegyent fenntartani.

S elvégre, biz az szégyen, de mi türés, tagadás? biz ők tisztelettel legyen mondva, elestek.

No de e történetet eléggé kimentí a fizika, miután bemutatja, hogy ennek oka egyenesen a *föld vonzerejében* rejlik, mely minden testeket erőnek erejével ránt magához.

Ott a földön aztán összelelkeztek; a táblabíró úr hóna alá kanyarította az esküdt úr fejét, s illetően párbeszédhez fogának; mely párbeszédnek nem csekély hasonlatossága van a takart versekhez.

— Nini, milyen szép csillagos az ég.

— A bizon, az én pejlovam is fakó.

— Ejnye, István, merre van a kulacs?

— De bizon fehér, csak meg kell hámozni.

— Anyjuk, hej anyjuk! Hordom én a te mivoltodat, de rossz helyre vetted a fejem alját.

— Elég szép kukorica, csakogy nincs meggerebenyezve.

— Hej te, Mihály, fűtyölj annak a kutyának, hadd jöjjön ide!

— Magam is megenném, ha volna, nem hogy még neked adjak belőle.

E gyönyörű összevágó kérdések és feleletek még tán sokáig tartottak volna, ha a kulacs szája csakugyan a táblabíró úr kezébe nem kerül, ki a kulacs száját bajtársa szájához tolva, azt ekképp meg akarta itatni.

— Nem iszom — szólt az esküdt úr —, hiszen bornemissza vagyok, nem iszom én a bort sohasem, csak mikor búbánatom van. (Esküdt úrnak veszedelmesen sok búbánatjának kellett lenni.) Később fel sem emelve a földről fejét, így szóla a táblabíró úrhoz:

— Ugyan, maga végzett ember, tudományos ember, mondja meg nekem azt az egyet, megyünk-e mink most?

E kérdésre a táblabíró úr rettenetes kacajt ütött, kacagott, röhögött; még tán most is kacagna, ha a köhögés rá nem érkezett volna.

— Balgatag ember! Hogy szaladnánk; repülünk, repülünk!

— Hah! — kiálta az esküdt úr felmeresztve szemeit — én még sohasem repültem életemben, egyszer kivéve, mikor a vármegyeháza ablakán kidobtak — az lehetetlen.

— No én tudom, hogy repülünk, nem érzem a földet a talpam alatt (ami nagyon természetes volt, minthogy orrával támaszkodott rajta); túl vagyok a hetedik égen, az egész világ, nap, hold és akós hordók mind énkörülöttem forognak.

— De már úgy igaz, hanem én mégsem hiszem. Majd mindjárt megmondja a Jancsi, hogy megyünk-e, vagy csak repülünk.

— Ejnye bizony magam is ösmertem ám olyan embert, akit Jancsinak híttak. Héj, Jancsi!

— Jancsi!!

— Jancsi!!

Egyik jobban rikoltozott, mint a másik.

Jancsi pedig, ki azalatt odakünn kedvére didergett deres macskáinál, nem tudta mire vélni e nevére történt hivatkozásokat, lélekvesztve rohanta meg a pinceajtót, azt majd levitte magával a lépcsőköön, ott pedig a saraglyán keresztülbukva, orrán, száján érkezett le a replikázó felek nyaka közé, mint egy színházi géniusz.

— Hát Jancsi, repülünk-e? — volt hozzá első szava a táblabíró úrnak.

— Jaj, tens uracskám, bizony repültünk ám — felele orrát tapogatva Jancsi —, majd eltörtem a fejemet.

— Hohó! ad vocem „fej” — kiálta fel az esküdt úr —, hol maradt az én fejem? Te Jancsi, nem találtad meg fejemet?

— Nem biz én, nagyuracskám — felelt együgyűen Jancsi —, hanem beütöttem az orromat.

— Minek hordod magaddal? Látod, otthon kellett volna hagynod. Hanem én — én — nem tudom, hogy hol hagytam a fejemet, pedig éppen az orromat kellene kifúnom, de az is rajta van. Eredj Jancsikám, gyönyörűséges Jancsikám, keresd fel a fejemet, valahol ott lesz a hordók között; vagy ha ott nem lesz, hát bizonyosan másutt lesz.

Jancsi elindult, látván, hogy hányadán vagyunk, s kis idő múlva elkiáltá magát:

— Megvan ám már, nagyuracskám!

— No hozd ide!

— Jaj, de nehéz ám!

— Mindegy, hozd ide, kell!

Jancsi egy gyönyörű nagy kerek répát hozott elő.

Esküdt úr megtapogatta, megnézegette, s végre műiertő minákkal fordult Jancsihoz:

— Ez nem az én fejem, Jancsi, más valakié lehet, de nem az enyim, az enyim nem ilyen nehéz. Eredj csak, keresd, mert tudod, hogy anélkül haza nem mehetek.

— Már miért nem? — szólalt meg a táblabíró úr. — Itt van a kulacs, többet ér ez az úr fejénél, mert ez tele van, az úr feje pedig mindig üres.

— Az igaz — szólt az esküdt úr, igen engedékeny hangulatban lévén —, nem szoktam benne tartani semmit, csakhogy, mivel az apámról maradt rám — avitikum.

— Nem ez az? — kiálta fel furfangos együgyűséggel Jancsi egy lopótököt mutatva fel.

— De bizony, alighanem, nem ismerem ugyan, de mint-hogy megtaláltad, hát mégis annak kell lenni; no csak hozd el, tedd jó helyre, majd kapsz jó borralalót.

— De csak mégis aligha repülünk mi!

— De alig ám!

— De nem is szaladunk ám!

— De nem ám!

— Hanem pihenünk.

— Pihenünk ám!

— Végy a hátadra, Jancsi!

— Jól van, nagyuracskám.

És Jancsi felhordta a nagyuracskákat hátán a pincéből, s a szánba belefektette, a kas oldalait hűségesen megtömve szénával és venyigével.

Hideg volt, hogy az embernek a lelke is didergett.

A hideg nagy ellensége a márnak.

Tehát a két úr láthatára lassankint tisztulni kezdte elannyira, hogy már saját lábait mindenik meg tudta a szomszédjától különböztetni (mert a csizmák pogányul kezdtek fázni), s a kulacsot önmagától, melyhez ugyan felőlősen hasonlított, minthogy ő is, az is tele valának borral.

Jancsi tehát magára vette öreg szűrét, beült a szánkó elejébe, egyet előre, másikat hátra vágott nyírfa ostorával; a két griffmadár szétrúgott lábaival, s legelsőbb is azon kezdte pályafutását, hogy a szánkót beledöntötte a hóba.

— Ejnye, nagyuracskáim — szólt Jancsi a szánból kifordultakat újra összetakarítva —, majd feldültünk.

— Mi nem — felele az esküdt úr —, csak a szánkó —, mely elmés felelet azt tanúsítja, hogy a kis bukhenc sokat kivett a tens úr ködös fejéből, ami nem oda való volt, elannyira, hogy Jancsi segedelmével a helyreállított szánra fel tudott tápáskodni, míg táblabíró úr a kulacsot szerelmesen szorítván kebléhez, testének egész pondus specificumát érezteté az őt emelgető Jancsival.

Újra fennültek volna tehát, ha nem feküdtek volna, s eközben szinte beesteledett; oly rövid audienciákat tart a nap farsang idején!

— No de iszen sebj — gondolá Jancsi —, van a kalendáriumban holdvilág, aztán a lovak egy csepp bort sem ittak, tudják az utat — s újólág nekiindulának a cukorszín hótengernek; s ha a gondolat, mely a költő szánkója elé van fogva, gyorsabb nem volna a két nyebojszai gebénél, noha amaz szegény sem szénát, sem abrakot nem kér, biz elmaradnánk tőlök, mint a kerékvágás.

Így azonban elébök kerülünk, őket hátrahagyjuk, s addig megyünk, míg ugyanazon az úton egy furcsa emberre nem találunk.

— Óh, sz' nem ember ez, hanem csak cigány! — fogná mondani erre nemzetes Bókvárynő asszonyság ráncbaszedett ajkaival, mert emberünk — igenis — cigány volt, ugyanazon cigány, ki Bálnait Góliátnak nyomába vezette.

Bodor, kócos haján fakó túri süveg fészkelte szemeire és füleire lehúzva; nyakravaló és mándli nem voltak nála divatban, de igen az elmaradhatlan vörös pruszli, s ennek hegyébe kerekített névtelen alapszínű, késsel, zölddel és feketével foldozott *felleghajtó*, melyet hol egyik, hol másik vállára rángatott, azt a csípős szél különböző oldalról történt megtámadásai ellen védelmezvén, mely műtételt alkalmasint valamely magyar politikustól tanulhatta el; hóna alatt valami olyast visz, mint egy nagy pálanya, alkalmasint duda; lábszárait hirtelen kapkodja elő, mint kinck az inát korbácsolják; ráfoghatjuk, hogy fázik.

Beretvánál élesebb a szél, mely a mezőkön keresztül-süvölt, s kikeres minden ajtót, ablakot a legkacagányabb decbundán, melyen át a didergést bemutathassa.

Íme azonban ostorpattogás hallik, s nagy sebesen előcsúszik egy fakószán s garázda bordalokat harsogató tekintetes uraimék, kik dülöngenek egymáshoz, mintha szélvészről hányatott hajón utaznának.

Cigányunk szép szemérmesen félreáll, süvegét lehúzza, s „—csés jó napot” mond fennhangon az uraknak, magában egy „álljon meg a szemetek”-et toldván hozzá.

— Hohohohoó! — ordítá a táblabíró úr düledező szemekkel, mely óvástételre a *Szellő* és *Tündér* elereszté fülét, farkát és megállt; megállt a szán is, miként megállt Gibeonnak vagy nem tudom kinck a völgyében a hold Józsué szavára; csak a hideg szél és a táblabíró úr fején a báránysüveg nem akartak megállni.

— Te ci-i-gá-gány! — hebegé a táblabíró úr — gyere, de mindjárt! Hát mi az, amit a *malaclopó* alatt visesz?

— Megkövetem egész alázatossággal, tekintetes, nagyságos, nemzetes nagy uram, biz ez, mi tagadás benne, semmi sem egyéb, mint egy alázatos szegény kis duda.

— Duda? duda! hahaha! uhaha! bruhaha! (Táblabíró úr előtt rettenetes nevetséges szónak találtatott e szó „duda”).

— Nosza, ha duda, hát fújd!

— Jaj bizony befagyott a torkom, tekintetes uram, nem lehet.

— Hm, az meglehet — dűnnyögé az esküdt úr —, az enyém is befagyhatott volna, ha nem gondoskodom magamról. Tekintetes uram, nézze, ez a szegény cigány talán még ma délután nem is ivott, pedig ki tudja, talán ez is ember. Jer, te szánandó vándor, jer, én értem a te fájdalmaidat, én tudom, hogy mit tesz az, egy egész délután nem inni, jer, ülj ide a jobbomra! — (Az esküdt úr el kezdte lágyulni, mint esős idővel a kukoricamálé) — jer szegény árva, én apád leszek tenéked! (A dáde legalább is három annyi idős volt, mint az esküdt úr, ki őt mámoros érzékenyültségében a táblabíró úron keresztül lelkesülten szorította magához, részvétében erősen végigsodorva a dáde orrát dolmánya sinórjain.)

— Jól van no, ülj fel hát — szólt közbe a táblabíró úr jégcsapos bajuszán végighúzva öklét, s egyet rántva farkasbundáján —, hanem aztán dudálsz!

Az esküdt úr szentimentaliko-filantropiko-kozmopolitai érzeményeiben összecsapta két első lábát, s nagy szörnyűködései közt így szellőztette ki sértett felebaráti szeretete érzeményeit:

— Mit? Hogyan? Hát így kell-e szólani egy emberhez? Egy emberhez, ki csaknem a mi formánkra van teremtve; kinek noha csak egy pár csizmája, de azért két lába van, mint nekünk; kinek noha kalapja nincsen, de azért feje van, mint nekünk; kinek ugyan nincs mit rágnia, de azért foga van neki harminckettő, mint nekünk, s ki ámbár borhoz csak gyéren juthat, de azért még talán lelke is van neki, mint nekünk? S még ennek ily szavakat mondani: „Ülj fel, dudálj!” — holott így kellett volna mondani: „Szeretett felebarátom és polgártársam, ha úgy tetszik, legyen szíves helyet foglalni mellettem és méltóztassék dudálni.”

— Uhhohoháhá! — röhöge a táblabíró úr. — Nosza cigány, tégy választást, melyik frázis tetszik jobban: méltóztassék felülni és dudálni, vagy igyál moré, osztán ülj fel!

— Bizony csak szebb szó ez az utósó — szólt a barna művész a kulacsra vigyorintva, melyet a táblabíró úr nyújtott elébe, s miután abból egy buzdító verset gyomrába lehelt volna, nagy nehezen egy szóra felszállította magát a fakószán kaselejébe.

— No, hogy könnyebben csússzék a szán! — szólt a táblabíró úr Jancsival is közölve az öblös kulacsot, mely ekként kézzől kézre kezdte járni, és valahányszor egyet fordult, mindannyiszor egy fokkal nőtt az esküdt úr elérzékenyülése, egy nüansz-szal pirosult a táblabíró úr arcszíne, egy hanggal magasodott a duda nyegegése, s Jancsi ostorából egy hüvelknyi elkopott a Szellő és Tündér túros hátain.

Az esküdt úr desperate kezdte hangoztatni kedvenc nótáját: „*Bús az idő, bús vagyok én magam is*”, míg a táblabíró úr, mint csak torkán kifért, danolá: „*Félre bánat, félre bú, eb, aki ma szomorú!*” mely gyönyörűen egybehangzó duettet a duda amaz érzelmeteljes kanászdal áriájával kísért, mely kezdődik ekképp: „*Ha valaki vígan él*” stb. Legvégül pedig Jancsi kapott vérszemet, s kezét hányva-vetve kezdé üvölni: „Hej, hej, mladipan! csoszo kteri tulipán, jaszom ti dovola!” (Ha valaki e nótát nem találná érteni, vigasztalja magát azzal, hogy én magam sem értettem.)

Ezen gyönyörűséges összehangzó szimfóniák felett pedig nagyszerű alaphangokban dúdolt a januáriusi zefír, s roppant jégcsapokkal koszorúzá a jókedvű menet hőseinek bajuszait.

Azonban nem tarthat minden örökké, mint ezt egy komáromi fazékas is megmondá, midőn reggel rakott kályhája estére összedűlt; a kulacs lassanként kifogyott, a duda és a két úr jó és rossz kedve szinte kifogytak, Jancsi ostora is rezignálta a szolgálatot, a szél tüdejéből is kifogyott a lehelet; hanem ehelyett megteltek a mi kalandoraink fejei borral és szemei álommal, s néhány perc múlva egy sem tudta a négy közül, fi-e vagy leány? Csak a lovak vették egy ízben észre, hogy a szánkó szokatlanul megkönnyebbült, s szokott útjokat

öszöntőszertűleg követve nagy későre bevándorogtak Gyékény Mártonné nagyasszonyom lakása elébe, ki a korhelyeket jó adag kurholásra és túrós lepényre várta, s az ajtón a szemközt fújó havas förmeteg ellenére gyakran aggodalmas arccal tekintgetett ki az érkezendők elébe.

— No, Jancsi! hát megjöttetek? — kiálta az álmából ocsúdó Jancsira.

— Nem tudom én, nagyasszonykám — szólt Jancsi, ki eszének jelenleg annyi hasznát sem tudta venni, mint egy vasatlan bicskanyélnek.

— Hát az uraidat hol hagyta, Jancsi?

— Nem tudom én, nagyasszonykám.

— Részeg vagy te, Jancsi?

— Bizony nem tudom én, nagyasszonykám — felelt Jancsi példás rezignációval.

Gyékény Mártonné asszony mindjárt nem jót sejtve a dologban, összekurjantá cselédeit, s hát mit láttak? A kas, melyben a szénába bepakolva ültek kalandoraink, a szánkóról lebontakozva hiányzott, s hiányzottak mindazok, akik bele valának helyeztetve.

— Lóra! Szánkóra gyorsan! — hadará Mártonné. — Az istenért, a farkasok eszik meg őket, vagy ott fagynak meg! Frissen! Fel kell lármázni a szomszédokat! Kardot, puskát, dorongokat! Az egész falut! Az egész világot! Rajta! Szaporán! Lóhalálába!!!! — — — — —
— — — — —

Eközben a mi kalandoraink odakinn *mulattak* a havon.

Amint egy zökkenő helyen a rúdatlan szán túlságosan félrefarolt, a lebontakozott kas hirtelen lefordulván, ekképp a három tündéri álmokban ringatott utazó „*in solidum*” lemaradt a szánról azon helyzetkülönbséggel, hogy míg az esküdt úr és a cigány egymás ölébe hullának, addig táblabíró úr testének egész hosszával a kas alá esett, mely őt ekként

egészen leborította, mint mikor félfont marhahúst egy tányérral leborítanak, hogy el ne vigyék a macskák.

Esküdt úr és Bunda cigány, kinek ez alkalommal nagyon jól eshetett volna, ha nevébe takarózhatott volna, egymást s a közbe szorult dudát szorosán átölelve tarták, míg a kas alól a táblabíró úr fiókmennydörgésszerű horkolása tört elő.

Mind a hárman mélységesen aludtak.

Hát egyszer, amint ott alusznak, a jámbor dudahős fülét egy borzadalmas hang üti meg, mely körülbelől így hangzott: „Aou! Megeszem a nyakad!” S egyszersmind úgy érzé, mintha meztelen nyakát a takácsvakaró bugájával vagy csizmadiaráspollyal nyalták volna végig. Fölfeszíti szemeit. Hej, de jobb lett volna vakon születnie, mint látni, amit látott! Egy nagy bozontos szürke farkast, amint fejével odahajolva szerelmesen pillogatott szemei közé tüzes szemével, s nyelvvel száját körülnyalogatta.

— Szent Gábriel szűz és Ágnes pátriárka! — kiálta a cigány, s hirtelen úgy kijózanodott, hogy védszentjei nevét sem tudta kimondani.

— Te! — te baland te! Meg ne harapj, kiskutyám! Nono pisz! pisz kiskutyá! — s meg akarta cirógatni a kiskutyát kezével; a kiskutyá azonban e szívesség elfogadására valamennyi fehér fogait rávicsorítá, mely pantomimikától a hangművésznek szája padlásához ragadt ijedtében a kimondandó szép szó.

— Jaj bizony, talán azért haragszik, hogy kutyának neveztem? Farkaskám, édes drágalátos kis farkaskám, ne bánts te engem, bizony rossz ízű húsom van nekem, kitörik benne valamennyi fogad! Ugyan már minnek ennél meg engem? Ugye, te sem szeretnéd, ha én téged megennélek? Osztán ha engem megeszel, ki ád a szegény purdékknak kenyeret? Edd meg ezt itt ni! — szólt az alvó esküdtöt tolvá előre. — Ez kalácson hízott, aztán csak nem pokol a béled, hogy mind a kettőnket meg akarj zabálni?

A farkas vagy értette a böjti prédikációt, vagy sem, föl-nyújtotta nyakát, s egy hosszút üvöltött, mire a távolból több hasonló üvöltés felelgetett, s kis idő múlva a cigány egy sereg apróbb-nagyobb farkastól látá magát környezve, mik mind iszonyú gratulációk közt kerülgettek, egyik a többiek közül már köpönyegje gallérjába markolt fogaival, s kezdte kifelé húzni a hóra.

— Jaaj! — ordíta a cigány, s kétségbeesésében, amint jobbra-balra kapkodott, íme dudájának sípja akada kezébe. Ismerte-e azon veszedelmes erőt, mely abban rejtezett, vagy csak éppen hattyúdalát akarta vele elfuruglyálni, elég az hozzá, hogy végső szorongattatásai közepett belesóhajtott, amint isten tudnia engedé a kecskebőrbe, megnyomva azt erősen könyökével, s elkezde az impertinenter nyekegni, nyikorogni, bögni és sikoltozni oly fülhasigató trillákban és fioritúrában, staccato és furioso, amilyeneket sem annakelőtte, sem annak-utána nem hallott többé a fülével ellátott életműszeres világ.

A farkasok, mintha mindeniknek a fülébe külön-külön tüzes taplókat raktak volna, elkezdtek iramodni, s szaladásuk közben oly jajgatásnak és ordításnak mentek végére, mintha éppen egy németszínházi operából szabadultak volna ki. Orpheus óta nem cselekedett ily csodát a vadállatokkal a művészet hatalma.

A cigány vevén észre a roppant színi hatást, még erősebben kezdte fújni és nyaggatni bőrszákját, melynek egyik trombitája éppen a mélyen alvó esküdt úr füle szomszédságában okádta a hangok szörnyetegeit.

De bárha aludt volna az esküdt úr oly mélységesen, mint ama kilenc ifjú, kik Decius császár alatt aluvának el, s Theodosius alatt ébredtek fel elalvásuk után 122 esztendő-
kel:* mégis fel kelle ébrednie eme farkasgyötrő szimfóniáktól. Megmozdult, borzalmas torzképet rántott, azután befogta az

* Higgye, akinek tetszik.

orrát; hogy ez nem használt, szemeit dörzsölte; ez sem használt, a száját rejtette el; míglén végtére rájött, hogy a füle az, mely ezen iszonyú variációk alatt szenved, s felpillantott.

Egy cigányt látott az oldala mellett. — Iszonyúság! — Hármat kellett lehelnie, hogy összeszedhesse magát.

— Mith? Hogyan? Hát hogy mersz, te gazember cigány énmellettem helyet foglalni? Nem tudod, hogy én vagyok a tekintetes esküdt úr?

Az esküdt úr félóra alatt minden filantrópiáját kialudta.

A cigány csak folyvást dögönyözte dudáját.

— Fogsz hallgatni, gazember? Kutya emez amaz . . . Vagy mindjárt huszonötöt vágatok rajtad. Hol a pandúr?

A pandúr éppen messze volt, s a cigány erősebben félt a farkas fogától, mint a huszonötötől, s tovább működött.

— Óh! Te, akasztófárávaló! — kiáltoza az esküdt úr agyba-főbe tenyerelve a szegény műkedvelőt. — Megállj csak! — kiálta, s egy bicsakot rántott elő, azt kinyitotta, teljes erejéből hozzácsapott. Egy haldokló nyekkenése hallatik, az esküdt úr meggyilkolta a dudát.

— Szent Kajafás! — sápítá a cigány szájában hangtalanul maradván a sípszár. — Már most dikhec nekünk! Már most megesznek bennünket a réti kutyák! Jaj nekem, szegény purdéim, szegény dudám, hová legyek?

A farkasok üvöltése ismét közeledni kezdett.

A cigány közelében egy nagy fűzfát sejtve meg, arra még jó idején szerencsésen felmenekült; a vadak pedig az üldöző hangok megszűntével visszatértek a kashoz.

Hogy ott esküdt úr mint bírt velök transigálni, azt a cigány nem láthatta, hanem egy idő múlva tapasztalá, hogy azok újólág megjelentek tisztelkedésére a fűzfa alatt, s mód nélkül sóvár pillanatokkal ásítottak felfelé rá.

— Aha, kellene cigánypecsenye ugye? — gondolá a barna művész magában, látván, hogy mindenünnét zár alá van véve. — Bolondok! Miért nem hoztok létrát, azon ti felmászhatótok.

Később, véve észre helyzetere kedvező voltát, elkezdte a farkasoknak apját, anyját, öreg- és szépapjait, élő és még leendő unokáikat, s minden rendű és rangú atyafiait és ismerőseit, akik csak velök összeköttetésben és viszonyokban állanak, agyba-főbe szidni, káromolni és gyalázní; nevezte őket tolvajoknak, csikóölőknek, kuvaszoknak, toportyánférgenek; megígérte nekik, hogyha valamelyikkel négy szem között összejöhet, kifordítja a bőrit, s hogy még az unokáiknak is halálos ellensége fog maradni; nem hagyott azokon egy fél pénz ára becsületet.

A farkasok is beszéltek neki saját nyelvükön különbféle beszédeket, de amely beszédeket, miután nyelvükön ő sem értett, én sem értek, ide le nem írhatom.

Ily mulatság közben telt el egy pár óra; a cigánynak majd a lelke fagyott már a hátához odafenn a fűzfán, midőn mulattatóinak egyike, egy vén ordas hirtelen fület hegyezvén, saját-ságosan elordította magát, mire a többi elhallgatott, azután ismét egyet ordított, azután még egyet, s azzal közakarattal egy utósó rémpillantást vetve a meg nem evett martalékra: búcsút vevének tőle, s bizonyos irányban mindnyájan elszéledének.

Kis idő múlva az ellenkező irányon vasvillákkal, puskákkal és dorongokkal fegyverzett férficsapat látszék közeledni, kik a cigányt megszabadíták félelmes helyéről, ki nem győzött eléggé kérkedni bátorságával, s kin már ekkor jéggé fagyott az izzadság.

A táblabíró urat is előhozták a kas alól, melynek rejtekébe bebástyázva sértetlenül aludta álmait a farkasok miatt, mint a rosta alá borított font hús a macskák miatt.

Hanem az esküdt úrnak csak egy csizmaszárára s néhány széthurcolt csontjaira akadtak.

A SÍRÁSÓ

*Én te redd nem haragszom.
Népdal.*

*Ott, ahol nem látnak mások,
Magamnak majd egy sírt ások,
A búk és könnyhullatások
Lesznek nekem a sírútsók.
Népdal.*

*Ha meguntad, rózsám
Vélem életedet,
Csindítass koporsót,
S temess el engemet.
Népdal.*

Az 1830-iki nevezetes tél után következett egy nevezetes nyár, minőt kevesen értek meg életökben, és sokan, kik megérték, utósó nyarokat érték még benne. Ez volt a *kolera* esztendeje, a fekete esztendő, a temető esztendeje.

Ma még kezünkbe szorítánk szeretteink kezét, ma még üdvet néztünk ki egymás szemeiből, s holnap port hánytunk arcaikra és könnyeket; ma terveket faragtunk, holnap koporsót készítettünk; ma még ettünk-ittunk, és holnap jól voltunk lakva, de örökre. Ma örültünk, másnap sírtunk, harmadnap pedig minket sirattak.

Ez is csak eleinte volt így; később minden fonalak elszakadoztak, mik embert emberhez és viszonyokhoz kötnek.

Férj nem fogta be haldokló neje szemeit, orvos nem adott segélyt és vigasztaló szót a nyavalyásoknak, rokon nem kereste fel beteg rokonát, koporsó nem készült az elhunytak számára, harangszó nem kísérte őket örök fekhelyökre, nem gyászoló árvák és özvegyek; magában elszigetelve élt, magában halt meg mindenki, mint gazdátlan vén ebek a sövény melletti árkokban.

Félelem, süketvak félelem ült minden szívet.

S maga a természet, mintha osztozott volna e közhal-doklásban, oly gyász színűre vált.

A bélaborai lankaságot hat órányi távolban nem lakja élő teremtés; vizeiben nem tükrözi magát a kék menny-boltozat, mert a lankaság vizei kiszáradtak, s mert a menny-boltozat nem kék, hanem sárga.

Végtelen, horizonttalan zöldessárga tengerében nem úszik egyetlen nyári felhő sem, csak olykor vonulnak fekete foltok végig rajta, mikből egyetlen esőcsepp nem hull. Fekete boga-rak fellegei azok, miknek milliárdjait szíja be minden lehet.

Fojtó, tikkasztó melegség uralkodik itt, mintha be volna zárva az ég, s a nap tányérjába be lehet nézni, mint a holdba.

Szellő nem fuvall itt, hanem mellre ülő posvány lég csapódik forrón az ember arcához.

A nádtenger, a gazdag vízi növények országa le van perzselve, a hattyúk és vadludak falkái kipusztultak, egy békafi sem énekel, egy vízi bika sem zúg a kietlenben, csak a szikkadó dágvány pöffedik olykor, méreggőzt fuvallva a halállal terhes levegőbe.

Mindenütt holt hallgatás, mindenütt a halál képe nagy-szerű alakban, mindenütt enyészet.

A sziget fáí olyanok, mintha leégtek volna, mérges hernyók zsugorították össze leveleiket.

Füveit tövig leette a repülő sáska, minden zöldet, minden bokrot, minden növényt; egy fűszál nem maradt. A réteket száradó békanyál és hínár lepi, a dombokat sűrű pókhálók; a házikó falai szétnyiladoztak, tetejét levetette az erős szél, s most moh és tövisek teremnek küszöbén, egyetlen lakója egy vén vízi kigyó.

Körül a nádtengert elvágta egy rémületes kőeső. Ezen év gazdag volt minden csapások megtermésében.

* * *

Ezen napjaiban a közirtózatnak, midőn senki rokont és barátot nem ismert, midőn testvér testvérét ápolni félt, nem feledkezett el boldogtalan ellenségéről a csavargó, és eljött azt meglátogatni.

Körüljárta a kietlen, letarolt szigetet, összekereste az enyészetnek indult szobákat, hitta nevénél ellenségét, de az nem jelent meg; az egész szigeten nem volt egy bokor, hova valaki elrejtessse magát.

Végre meggyőződék felőle, hogy Góliáth használva a Tisza és a posványosság szokatlan kiapadását s az országos zavart, megszökött, s e részben teljesen megnyugodva, visszafelé vette útját, midőn egy völgyben a leveletlen dudvák között egy gödörre akadt, mely gödörben feküdt halva Góliáth Péter; térdei mellére voltak felhúzódva, két keze idétlenül szorult hátraszegült fejéhez, arca zöld penésszel volt behúзва, az egész test behomokosodott, szája és szemei pedig borzasztóan nyitva maradtak.

E gödör mellett egy kised halom volt felvetve, elébe egy faragatlan kereszt letűzve, e keresztben Góliáth Péter kisgyermekének ruhácskái függtek, az időktől szétrongyolva.

A csavargó szíve elszorult.

Egy kapát keresett, s a holtat vele bekapálta.

A ledőlő kapu egyik szegletkövét a sír fejéhez ásta és késsel rámeteszé:

SIT TIBI TERRA LEVIS!

Azután levevé fővegét, kezeit összetette, s halkán egy miatyánkot monda el.

Azután felemelé kezeit és monda: „Bocsáss meg neki isten, mint én is neki megbocsátok!”

Ez idő óta Bálnait nem hítták többé *csavargónak*. Apja és nagybátyja vagyonait átvéve, egy tanyát építtetett ma-

gának oda, hova kedvese volt temetve, s annak sírja körül virágos kertet, a sír fölébe üvegházat; a legszebb virágok, mik ott nyíltak, kedvese sírhalmára voltak rakva.

Gyakorta meglátogatja testvérét, kit gróf Szilárdynénak híznak, s kit szeret és tisztel mindenki, aki ismeri, legjobban férje, ki atyja népének.

Tanyája szomszéd a vén Rónaiéval, ki egyre-másra őszül, de jókedve és istenbeni bizalma naponnan szaporodik.

Sokszor üldögélnek egy pohár bor mellett, s régi időről beszélgetnek.

Bókváryné asszonyság is igen megkegyesedett, mióta megvénült, egész napjait kegyes könyvolvasással és pletyka-gyűjtéssel tölti, s igen összehúzódba éldegél.

★ ★ ★

Az ifjabb Rónai pedig mind e mai napig készíti az örökké égő lámpát; különben igen okos és becsületes ember.

★ ★ ★

Tekintetes Bálvándy táblabíró úr megszűnt vendégeit itatni, azaz meghalt; roppant epitáfium van felette, lesz baja vele a feltámadáskor, míg fel tudja emelni.

Szeretném ideírni, ami minden sírkövére fel van vésve, vers és próza, megtelnék vele egy kötet, de nagyon siralmas; pedig én sem sírni, sem ríkatni nem szeretek.

★ ★ ★

A kántus prézes úr jelenleg *kosta Girgácidban*.

Konvenciója negyven bankóforint, hat köből árpa és négy font szappan.

Feleséges ember és mód nélkül megkoppadt kaputban jár.

★ ★ ★

A Dömsödi Góliáth család magvaszakadtával vagyoni visszaszálltak a királyi ügynökre.

R Ö V I D Í T É S E K

AkH 1954.
CentK	A magyar helyesírás szabályai. 10. kiad. Bp. 1954.
Jókai Mór művei. Centenárium kiadás. 1—100. k.
Bp. 1925—32.
EPhK
Ék	Egyetemes Philológiai Közlöny
Életképek
HhM	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1—10. k. Bp. 1912.
IF	Irodalomtörténeti Füzetek
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
Jókai-jubileum	A Jókai-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története.
Bp. 1898.
K	kézirat (kizárólag Jókai kézírata)
MBiblSze	Magyar Bibliofil Szemle
Megj.	megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban)
Mikszáth Krk	Mikszáth Kálmán Összes művei kritikai kiadása.
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1—100.
k. Bp. 1894—98. — Hétköznapiok: 8. k. 1894. 270 l.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PDI	Pesti Divatlap
sh.	sajtóhiba
I. OK	a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Iro-
dalomtudományi Osztályának Közleményei
[szögletes
zárójelben]	a sajtó alá rendező kiegészítései
〈ékszárójelben〉	törölt szöveg a kéziratban

A regények és novelláskötetek lapszámain — anélkül, hogy külön jeleznénk — mindig az NK-ból idézzük.

BEVEZETÉS JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI KRITIKAI KIADÁSÁHOZ

KIADÁSUNK ELŐZMÉNYEI

Jókai páratlan népszerűsége már korán arra ösztönözte a könyvkiadókat, hogy gyűjteményes kiadásokat rendezzenek sajtó alá műveiből. E sorozatokat azonban nagyon szűk térre szorította az a körülmény, hogy az író hosszú pályája alatt számos céggel állt szerződéses viszonyban, amelyek jogaikról ilyen vállalkozás kedvéért sem voltak hajlandók lemondani. Így az egyes könyvkiadók csak igen töredékesen állíthatták össze Jókai írásait, sorozatuk nem mutatott föl tudatosabb válogatási elvet, s úgy látszik, a szerző tanácsait sem kérték ki ilyen irányú munkájukhoz.

Heckenast Gusztáv rövid életű vállalkozását (*Jókat Mór munkái. Népszerű kiadás.* 1—20. k. Pest 1857—60. 12°) mellőzve, két ilyen lassan folydogáló, füzetes alakú, olcsó sorozatról tudunk, amelyekben egy-egy kedvelt mű többször is megjelent azonos szám alatt: a Franklin Társulateről és Pfeifer Ferdinándéról. Az előbbi címe: *Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás.* Bp. 1860—93. Franklin Társulat 1—151. füzet. A gyűjtemény 1860—75 között 94 darab 16° füzetet foglalt magában, 1876—85 között a 95. füzetből a 121-ig jutott, de már 8° alakban, hogy 1893-ban a 151. füzetrel záruljon, immár 12° formátumban. Az utóbbi: *Jókai Mór újabb munkái. Népszerű kiadás.* Bp. 1877—95. Pfeifer Ferdinánd 1—97. (?) füzet, 16°. E sorozatnak, mely főként a 60-as évektől megjelent regényeket és novellákat tartalmazta, 1885-ig tartó fennállásáról tud a Ványi-féle *Irodalmi lexikon*, de Petrik Géza könyvészetiének megfelelő kötetéből (*Magyar könyvészet 1900—1910.* I. k. 362.) kitűnik, hogy 1895-ben 60—67. füzetként *Az élet komédiásai*, s még ugyanezen évben 95—97. füzetként *Az eldtkozott család* jelent meg benne. Ez adatok azonban a sorszám nagy ugrása miatt meglepőek és kétségesek.

Jókai a 70-es évek végétől csaknem egyedüli kiadójává tette a Révai-féle irodalmi intézetet, mely azután a tulajdonában levő munkákból az eddigieknél nagyobb sikerrel kovácsolt sorozatokat. Egy kisebb jelentőségű vállalkozáson kívül (*Jókat Mór újabb művei.* 1—44. k. Bp.

1903–05.) az *Olcso Jókait* kell megemlítenünk, melyből 250 füzet került kibocsátásra hét esztendő alatt. Legfontosabb adatai a következők: *Olcso Jókai*. Bp. 1911–17. Révai Testvérek, egy szám ára 40 fillér. Az 50–60 lapos kötetkéek elsősorban természetesen elbeszéléseket közöltek, de néhanapján egy-egy regényt is publikáltak, épp a legnagyobbakról (*Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*, *A köszívű ember fiai*, *Az arany ember* stb.) nem lehetett szó, mivel ezekhez más kiadónak volt joga. Érdekes, hogy aránylag nagy teret szenteltek a visszaemlékezéseknek, s különböző irodalomtörténészek összeállításában (pl. Ady Lajos, Baros Gyula, Kéky Lajos, Pintér Jenő) közzétették a költő Petőfire, a régi Nemzeti Színházra, a forradalom- és szabadságharcra stb. vonatkozó ismertebb cikkeit.

Révaiék neve szorosan összefonódott Jókai mind a mai napig legnépszerűbb gyűjteményes edíciójával, amelyet általában Nemzeti (esetleg Jubileumi) kiadás néven ismernek. Révay Mór vetette föl a gondolatot, hogy az 1894-ben ünnepelt 50 éves írói jubileum alkalmából 100 kötetben, 2000 fven jelentessék meg Jókai összes műveit. Az országos lelkesedés légkörében sikerült rábírní a többi kiadót, hogy ez alkalommal mondjanak le jogaikról. Így öt év alatt (1894–98.) kikerülhetett a sajtó alól a 100 kötet évi 20 kötetes részletekben, a Révai Testvérek kiadásában, a Franklin Társulat nyomásában. A gyűjtemény ára 200 akkori forint, s az első 1000 előfizetőtől befizetett 200.000 forintból Jókai 100.000 forint „nemzeti ajándék”-ot kapott. Egyébként 1898 végéig 4354 sorozat kelt el a 100. kötet (*A Jókai-jubileum és a Nemzeti díszkiadás története.*) tanúsága szerint, mely Révay Mór emlékirataival (*Írók, könyvek, kiadók.* 1–2. k. Bp. 1920.) együtt legfőbb forrásunk az eseményekre vonatkozólag.

Teljességre az NK nem törekedhetett már csak Jókai elhatározása miatt sem, aki 1898-ban frt *Utószó összes költői műveim gyűjteményéhez* c. írásában (Jókai-jubileum 231–33.) elmondja, hogy nem szorosan szépirodalmi jellegű termékeit szándékosan mellőzte, de még költői munkáit is megrostálta színvonal és időszerűség kettős kritériumának alkalmazásával. Megnyilatkozásából azonban az is kitűnik: egyes alkotásait — így a *Magyar nemzet történetét* és az *Osztrák—magyar monarchiában* publikált leírásait — csak a jogi nehézségek zárták ki az NK-ból. El lehet azonban gondolkozni azon, hogy egyéb műveit vajon nem hasonló akadályok vagy a kiadás előre megsabott terjedelme tartotta-e távol. Jókai ugyanis még az NK megindulása előtt levelet intézett az ünnepi nagybizottság elnökéhez, Eötvös Lorándhoz (l. Jókai-jubileum 18–20.), amelyben részletes tervet nyújtott a sorozathoz, több művét felsorolván, melyek aztán az NK-ba nem kerültek be. Ezek nagy része — kivált anekdotagyűjteményei, élcplabeli humoros rögtönzései —

nyilván a gyűjtemény méltósága érdekében maradt el, aligha lehet azonban szó ilyesfajta okról pl. *A magyarhon szépségei* c. utélfirás-gyűjtemény esetében. *A koronás gyermekek* c. kisregény úgy látszik töredék volta miatt került a mellőzöttek sorába.

Idézett levelében Jókai korrajzot is ígért pályája három nagy szakaszáról, továbbá felvilágosító előszót a nagyobb művekhez, végül jegyzeteket, nyelvi magyarázatokat. Csak sajnálhatjuk, hogy mindebből igen-igen kevés valósult meg: a korrajzok végképp hiányzanak, előszó — illetőleg utóhang — is csak öt regényhez készült (*Egy magyar nábob, Politikai divatok, Szerelem bolondjai, Az arany ember, A barátságos levita*), a kommentárok is elmaradtak. Mindez fájdalmas a filológusnak, ám érthető a hetedik X-et számláló aggastyán esetében, aki egyébként most is csak régi gyakorlatát folytatta: többet tördött új munkái megírásával, mint a régiek gondozásával, hiszen az NK megjelenése alatt régi adósságát is letörlesztette *A barátságos levita* megalkotásával.

Kiknek volt még része az NK egyes kötetekének gondozásában? Révay emlékirata meglehetősen szűkszavú e tekintetben, csupán azt hangoztatja, hogy a munka minden egyes fázisából nagy részt vállalt magára az író, de emellett a filológusok és nyomdai szakemberek gyűjtő, szerkesztő, illetőleg korrigáló tevékenysége is nélkülözhetetlennek bizonyult. Állandóan igénybe vették Szinnyei József bibliográfiai följegyzéseit, a *Költemények* két kötetét Voinovich Géza állította össze, s az egész sorozat legfőbb korrektori tisztét bizonyos Palmer Kálmán látta el. Bizonyára az ő hatáskörébe tartozott a helyesírás egységének biztosítása s azoknak a kisebb nyelvi-stiláris simításoknak végrehajtása, amelyeket az ilyen népszerű sorozat az akkori felfogás szerint megkövetelt. Révay ugyan megállapítja: minden egyes kötet átment a szerző kezén, igen kevésé valószínű azonban az, hogy a hajlott korú, fáradékony Jókai különösebben mérlegelte volna az effajta apróbb-nagyobb változtatásokat, amelyeket a gyors ütemben kinyomott NK hetente nagy számban vetett föl. Hiszen 1894 eleje és 1898 novemberének vége között átlag 8 ívet kellett imprimálnia hetenként! A variánsok megtekintésével bárki meggyőződhet arról, hogy műveinek nyelvi módosulásaival, szövegromlásaival már a 30—40 esztendőös költő sem igen tördött, miért lett volna aggályosabbá éppen élete utolsó évtizedében?

Ezzel el is érkeztünk az NK megbízhatóságának kérdéséhez. A JKK munkatársaiban a szövegkritikai vizsgálódások során általában az a vélemény alakult ki, hogy egészen romlatlan szövegeknek csak az eredeti kéziratok tekinthetők, s már az első kötetkiadás is — amely pedig pl. Mikszáth esetében az író szándékainak leghűbb tükre — gyakran elég nagyszámú apró torzulást mutat. Vannak azonban más megfontolások is, van általános filológiai gyakorlat, s a viszonylag teljesnek mond-

ható kéziratokkal sem nagyon dicsekedhetünk: mindezek alapján az első kötetkiadással szemben nem lehetünk elutasítóak, de az NK-t már sok kétséggel szemlélhetjük. Általában ugyanis az NK nem nyúl vissza a legkorábbi szövegközlésekhez, hanem a legutolsó megjelenésre épít, s így a szövegromlást tovább folytatja.

Korrektorai a századvég irodalmi nyelvét tartották zsinórmértéknek, s ehhez képest igazították ki a fiatal Jókai akkor már tájnyelvinek ható alakjait. Így lett pl. a *Hétköznapiak tőzeg, pocsóta, felvancorogva* formáiból *tőzeg, pocséta, felvánszorogva*. Az egyes kiadásokon belül a szereplők vezeték- és keresztnéve többnyire különféle írásmód szerint jelenik meg. Az NK általában igyekezett véget vetni a tarkaságnak, de gyakran elég szerencsétlenül. Így az *Egy magyar nábobban* Jókai a kézirat tanúsága szerint kétféle módon írta hősnője nevét: míg kislánynak számított, *Fánin*ak titulálta, és csak fölserdülése után emlegette *Fanny*ként. Ez a megkülönböztetés a kiadások egymásutánjában fokozatosan halványult, s az NK-ban teljesen eltűnt! Ugyanakkor számos példára hivatkozhatnánk, amikor a semmiféle jelentést sem hordozó különbségeket ugyanazon figura nevében az NK is fenntartotta (pl. a *Mire megvénülünkben* *Butzka*y és *Buczka*y fordul elő).

Nem szabad azonban azt gondolni, hogy az NK következetesen a nyelvi modernizálás elvét írta zászlójára. Nem ritkán régiesebb alakváltozatokat találhatunk benne az első kiadással szemben, föltehetőleg azért, mert azok választékosabbnak tűntek. Így a korábbi kiadások *-uk -ük, -juk -jök* ragja gyakran *-ok -ök, -jok -jök*-re változik, a korábbi *néhány néhány* formának ad helyet. Az emendációnak tág tér nyílt volna a hibás helyesírású idegen szavak és idézetek kiküszöbölésében, azonban ebben a tekintetben is sok kívánnivalót hagy maga után az NK szövege, nem is beszélve közönséges sajtóhibákról.

A fogyatékoságok felsorolásával természetesen nem kívánunk olyan benyomást kelteni senkiben, mintha az NK a századvégi szövegkiadás kiváltképp elhibázott terméke lenne. Semmiképp sem rosszabb az átlagnál, torzításai a legtöbb olvasóra nézve csak egész tömegükben súlyosak. Hosszabb szintagma vagy mondat ritkán hiányzik, egy 20 íves kőtetben átlag 3–4 esetben. Ezek a kihagyások javarészt hanyagságból származnak, néha azonban itt is valami korszerűsítési szándékot érzhetünk tetten. Pl. a *Mire megvénülünk* egyik szereplője a maga aprólékos leírásait az angol regényírók eljárásával hasonlítja össze (333 : 30). Az NK a regényírók *angol* jelzőjét elhagyja — talán arra gondolván, hogy a századvégen, a naturalizmus térhódítása idején, a pepecselő leírás már mindenütt elterjedt. Míg a kihagyásokra könnyű példát találtunk, betoldásokat szinte sehol sem lelhetünk az NK lapjain. Ez ha nem is elsőrendű érv, de valamennyire mégiscsak argumentum amellet, hogy

a szerző közreműködése az NK szövegének gondozásában csak igen szerény méretű lehetett.

Az NK létrejötté idején Jókai több ízben kifejtette Révaynak, nem idegenkedik attól, hogy ott meg nem jelent műveit halála után gyűjteményes kiadásban tegyék közzé. 1903-ban tüzetesen ki is dolgozta e sorozat terveit, amelynek szerkesztője aztán Révaiék megbízásából dr. Szabó László (a későbbi Tápay-Szabó László) lett. A gyűjtemény *Jókai Mór hátrahagyott művei* címmel 1912-ben látott napvilágot tíz kötetben, az NK-val azonos köntösben, a szerkesztő megjelölése nélkül. A HhM elsősorban a költő 1893-tól írt szépirodalmi munkáit tartalmazza (elenyészően csekély a régebbiek, az NK-ból kimaradtak száma pl. a *Balaton völgényei*, *Bokáczius kalandjai*, *Jaska és Jaksa*), továbbá számos visszaemlékezést és cikket, melyek csaknem kivétel nélkül élete utolsó tíz évében készültek. A korábbi publicisztikából csupán egyetlen kötet ad izeltőt, a *Forradalom alatt írt művek* című, amely törzsanyagában Jókai hasonló című kiadványán (*Jókai Mór forradalom alatt írt művei*. 1848—1849. Bp. 1875.) alapszik, s azt apróságokon kívül csupán tíz terjedelmesebb cikkel bővíti. (L. Szekeres László: *Jókai „Forradalom alatt írt művei”-nek utóéletéhez*. ItK 1957. 414.)

A filológus érdeklődésű közvélemény hasztalan várta a HhM folytatását, az az újabb tíz kötet, amellyel a Révai R.T. ki akarta egészíteni a gyűjteményt, a világháború s az 1920-as esztendők nyomasztó gazdasági viszonyai között nem kerülhetett kiadásra. Pedig az egyes darabok szerkesztése már meglehetősen előrehaladott stádiumban volt, amint ezt fennmaradt szövegek is tanúsítják. Így az OSzK tulajdonába később nagyszámú gépelt levélmásolat került a levelezés-kötet előmunkálataiból. Nemrég a Szépirodalmi Kiadó raktárában számos példányát lelték meg a HhM egy félig kész kötetének, amely 1900 körüli újságcikkeket foglal magában. Szemmel láthatólag a HhM-nek ezen ciklusa sem törekedett volna a teljességre, így a tudományos követelményeknek már csak ezért sem felelhetett meg, megjelenésének elmaradása mégis nagy kár az irodalomtörténetírás számára is. Az aggastyán Jókait jól megismerhettük volna belőle! E második ciklusnak mindössze egyetlen darabja hagyta el a sajtót, az is csak 1924-ben: a *Jókai-breviárium*. Ennek publikálását az író eredetileg az NK-ban tervezte, *Ötven év visszhangja* címmel, s mint a sorozathoz írt utószavából kitűnik, inkább csak terjedelem szabta korlátok készítették az elhagyásra. Újat természetesen nem tartalmaz, hanem a regényekből válogat ki aforizmákat, eredeti gondolatokat.

A centenáris év kiemelkedő eseménye egy új gyűjteményes edíció megindulása volt, a *Centenáris kiadás (Jókai Mór művei. Centenárium kiadás*. 1—100. k. Bp. 1925—32. Franklin—Révai). Minden-

esetfe Jókai népszerűségét mutatja, hogy a könyvvásárlásra nem éppen alkalmas időkben is időszerűnek látszott a nagy vállalkozás megindítása, noha az NK-ból állandóan csináltak címlapkiadásokat, és 1902—06 között az NK első 60 kötetéből, majd 1905—06-ban első 30 kötetéből készült sorozatos utánnomás. Kezdetben ez a sorozat is elődjéhez hasonló gyors ütemben került a könyvesboltokba, s 1928 végén már 60 kötet állt készen belőle. Ezután egy év szünet következett, majd az 1930-as esztendő 20 új kötettel, végül 1931 és 1932 egyenként 10—10 kötettel. Mi okozta a pangást és lelassulást, nem tudjuk, erre vonatkozólag azonban adatokat remélhetünk Zsigmond Ferencnek a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött feldolgozatlan levelezéséből. Zsigmond ugyanis — úgy látszik — félhivatalos szerkesztője volt a CentK-nak. A gyűjtemény sem anyagában, sem beosztásában nem az NK megismétlése, sőt az időrendtől még jobban elszakadt amannál, s szinte kínosan kerüli az elődjével való azonosságot a két vagy három kisregényből összeállított kötetek esetében. Ez olykor az időrend teljes felborítását hozza magával, mint pl. az 58. k. esetében, amelyben egymás mellé kerül a *Szomorú napok* s a negyven évvel későbbi *Aki a szívtét a homlokán hordja*.

A CentK nem elégszik meg az NK anyagával, felöleli a HhM-et is, sőt mindkét gyűjteménytől mellőzött művet is tartalmaz, pl. a *More patrio* című útleírás esetében, amely a 100. kötetbe került. 110 kötet anyagának 100 kötetbe való beleszorítását főképp az tette lehetővé, hogy ennek a kiadásnak nagyobb a tükre: az NK-val azonos hosszúságú sorokból egy lapjára nem 36, hanem 43 jut. Sok esetben sor került az NK vékonyabb köteteivel szemben vastagabb, kolligátumkötetek leki-
tatására is: egy rövidebb regényt egy hosszabbhoz soroltak, esetleg 2 novellaciklus került egy kötetbe. Válogatás is történt az NK és a HhM anyagában. Míg a regények mind felvételt nyertek az új kiadásba, az elbeszélések közül már kiesett néhány, a színművek, költemények s a publicisztika pedig igen erős rostáláson mentek át. A CentK az NK verseinek még a hatodrészt sem tartalmazza! Ez egy népszerű kiadás esetében feltétlenül helyes intézkedés, annál vitathatóbb azonban a hírlapíró Jókai következetes háttérbe szorítása, amelyet természetesen politikai szempontok is diktáltak. Erre mutat ugyanis a *Forradalom alatt írt művek* radikális szellemű cikkeinek kihagyása a CentK megfelelő kötetéből. Ezek a cikkek még külön kötetet sem kaptak, hanem az *Utazás egy sírdomb körül* szövegével kerültek egy könyvbe. E kiadás szövegközlési módjának bírálataira nem vállalkozhatunk, mivel erre kísérlet sem történt irodalomtudományunkban, s a JKK egyes köteteci-
nek sajtó alá rendezői sem foglalkoztak a CentK-val a variánsok gyűjtése során, hiszen az általános filológiai gyakorlat is figyelmen kívül hagyja

a szerző halála utáni kiadásokat. Annyi mégis bizonyosnak látszik néhány szűrőpróbából, hogy a CentK-ban egyes művek az NK szövegét követik, ezt a megállapítást azonban merészség volna általánosítani.

Az utolsó nagyobb arányú gyűjteményes kiadás, amelyről meg kell emlékeznünk *Jókai Mór válogatott művei* címmel indult meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1954-ben, s 1962 végéig fejeződik be. Sok tekintetben újat jelent a Jókai-szövegek gondozásában, amennyiben minden egyes kötet kiegészült magyaráló jegyzetszótárral és utószóval, mely a rövid értékelés mellett filológiai anyagot is tartalmaz. Ily kiterjedt és alapos apparátust eddig egyetlen Jókai-sorozat sem ismert, az Olcsó Jókaiiban is ritka a jegyzetelt füzet, a CentK pedig csupán az első megjelenés évét és helyét közölte az olvasóval. A szövegközlés alapjául általában az NK szolgált, ez alól csak a sorozat kezdetén mutatkozott kivétel. Egyébként a kritika a korábbiakkal ellentétben többször foglalkozott az egyes kötetekkel (pl. Borzsák István az *És mégis mozog a föld* jegyzeteivel It 1955. 41., ill. Nagy Miklós a *Válogatott elbeszélésekkel* It 1955. 230–35. stb.).

A *Válogatott műveket* háromtagú szerkesztő bizottság (Hegedüs Géza, Nagy Miklós, Sötér István s rövid ideig Szabényi Géza is) szerkesztette. Ez az első illusztrált Jókai-sorozatunk. Illusztrációi túlnyomó többségükben rajzok, fényképek csupán a visszaemlékezéseket összegyűjtő *Írások életemből* c. kötetben találhatók. Kétségtelen, hogy a válogatás Jókai hatalmas életművében ezúttal következetesebb és mélyrehatóbb volt, mint bármikor korábban, azonban Jókainak a publicisztika és a költészet határán járó írásaival eléggé mostohán járt el a gyűjtemény.

KIADÁSUNK FŐBB ELVEI

I.

Jókai összes műveinek kritikai kiadását részben az eddigi kiadások fent vázolt hiányos volta, részben a Jókai-filológia elmélyítése teszi indokolttá. Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy népünkben élénk igény él a nagy író életművének minél teljesebb megismerésére.

Kiadásunk alapelveit lényegében az MTA-nak a magyar klasszikusok kiadására vonatkozó 1954. évi szabályzata (I. OK 5. k. 239.) határozza meg, amely a JKK munkálatainak megkezdése idején érvényben volt. Csupán néhány vonatkozásban voltunk kénytelenek a szabályzattól eltérő eljáráshoz folyamodni.

Kiadásunk alapjául általában nem a Jókai életében megjelent utolsó szövegközlés szolgál, hanem az *első kötetkiadás*, ennek hiányában pedig az íróhoz legközelebb álló lap sajtóközlése. Így kellett döntenünk mindannak következtében, amit a fentiekben az NK szövegromlásairól mondtunk. Az író életében megjelent utolsó szövegközlés ugyanis a szépirodalmi művek túlnyomó többségénél az NK-ban található. Ily módon a JKK egymást követő köteteiből kirajzolódik az író nyelvi fejlődése egészen az apró sajátosságokig, míg az NK-t alapul véve a szövegeket sok vonatkozásban a századvég nyelvhasználatának egyenruhájába öltöztettük volna.

Másfelől a kéziratos és sajtóbeli szöveghez képest a kötetkiadás — a sokszor szembetűnő torzulások ellenére is — jelentős nyelvi-helyesírási tisztulást, egységesülést mutat, amelynek eredetiségében aligha lehet kételkedni. Az esetben azonban, ha szerzői nyilatkozatból kitűnik valamely későbbi kiadás kiigazításainak hiteles volta, természetesen azt tekintjük irányadónak. A fentiek mégsem jelentenek merev elutasítást az NK-val szemben. Nem a számunkra kötelező szöveget látjuk ugyan benne, ám mindenesetre olyat, amelyre a szövegváltozatok felsorolásánál tekintettel kell lennünk. Az NK textusának fontosságát azzal is elismerjük, hogy ha legalább egy egész mondattal több van benne, mint az első kiadásban, a többletet a főszövegben hozzuk, ami egyébként az első kötetkiadás és az NK között kibocsátott többi kiadásokra is áll. A jegyzetekben természetesen utalunk e körülményre.

Az MTA említett szabályzata kimondja, hogy feltétlenül meg kell őrizni azon írássajátságokat, amelyek az író nyelvvállapotát tükrözik. E cél érdekében általában csak merőben *jelöléstechnikai* módosításokat engedélyez a régi szövegekhez képest a kritikai kiadásokban. (c helyett c-t, ts helyett cs-t, az szsz típus helyett szsz-t stb.)

E rendelkezéseket követve szerkesztjük meg a drámákat, verseket, cikkeket és beszédeket, továbbá a levelezést s a följegyzéseket tartalmazó köteteket. A szabályzat elveinek szellemében, ám az idézett rendelkezésekkel szemben bizonyos, később kifejtendő, a mai helyesírási előírások szerinti módosításokkal adjuk ki a regények és elbeszélések köteteit. Ezt az eljárásunkat a következő okok tették szükségessé:

Jókainak kevés gondja volt nyomtatott szövegeinek helyesírására, szépprózájának nyomdai kéziratai sem nagyszámúak, a szövegek ortográfija pedig sokkal inkább a nyomda betűkészletéhez igazodott, a nyomdai személyzet helyesírási gyakorlatát tükrözte, mint a szerzőét. Másként áll a dolog a többi ciklusokkal. Ezeknél egyrészt birtokában vagyunk az eredeti kéziratoknak (levelezés, följegyzések), másrészt prozódiai szempontok is előírják az egykorú írásmód megtartását, így a versek és drámák esetében, mely utóbbiak jelentős része versben frott.

Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg a Jókai szépprózája iránti általános érdeklődésről sem, melyet a válogatás elvére épülő népszerű sorozatok nem elégíthetnek ki maradéktalanul. Ezért e kiadás — tudományos szándékaival együtt — a széles olvasóközönséghez, a tanulóifjúsághoz is szól, melyet zavarja a nagyszámú (többnyire kevésbé lényeges) régies írásmódú alak megőrzése. Az sem közömbös, hogy nyilván a JKK szolgál majd a későbbi kiadványok alapjául is. Ennélfogva olyannak kell lennie — a szövegromlás elkerülésére —, hogy változatlanul vehessék át akár népszerű kiadás, akár iskolai oktatás céljaira. Azt is figyelembe kell vennünk a kétféle eljárással kapcsolatban: a regényekből és elbeszélésekből általában *több* editio princeps vagy legalábbis *több* korai kiadás áll rendelkezésre, így az irodalmi nyelv vagy a magyar helyesírás stb. történetének kutatói nincsenek szinte egyértelműen a JKK-ra utalva; míg ugyanez a többi ciklusokról, kiváltképp a levelezésről és a följegyzésekről, de a cikkekről és a beszédekről sem állítható, hisz az utóbbiak többségükben csak a napisajtóban kerültek közzétételre.

Jegyzetanyagunk a következő sorrendhez igazodik: 1. *Rövidítések*. 2. *(Kézirat), kiadások, fordítások (átdolgozás)*. (Rövidség kedvéért az író névjelzését csak a teljes névkiírás elmaradása esetén tesszük ki, a mű címet sem ismételjük minden alkalommal a felsorolásban.) 3. *Keletkezés, forrásai*. 4. *Irodalom*. (Értsd: kritikai és irodalomtörténeti visszhang, az olvasóközönség megnyilatkozásai, szépirodalmi művekre tett

ihlető hatás, esetleges ottani megemlíetés stb.) 5. *Szövegváltozatok.* (Összefoglaló bevezetés után az esetenkénti felsorolások. Egyes vonatkozásokban sommás tárgyaláshoz folyamodunk a túlzott részletezés helyett.) 6. *Tárgyi és nyelvi magyarázatok.* (Itt tárgyaljuk a Jókainál vagy más írónál található rokon motívumokat is.) 7. *Névmutató.* (Szépirodalmi kötetekben csak a jegyzetanyagban előforduló nevek mutatója.)

A jegyzetek 3. és 4. pontjában a korábbi irodalom eredményeit mind felölelik a kötetek, ám főként a keletkezéstörténet és motívumvándorlás földértése tekintetében nem fognak megelégedni annak adataival, hanem azokat több ponton kiegészítik. Az egyes művek irodalmának ismertetése csupán a bibliográfiai adatok tekintetében törekszik lehető teljességre, a bírálatok, cikkek stb. bemutatásában csupán a főbb eredmények kidomborítása, nehezen hozzáférhető, kevésbé ismert megnyilatkozások szöveghű felidézése lehet a JKK feladata. Különösképpen fennáll ez a színpadi, film- és egyéb feldolgozásokkal kapcsolatban.

Az első kötetkiadás és az NK között fölösleges lenne az összes kiadások variánsait feltüntetni, ez többnyire csak a sajtóhibák gyűjtögetéséhez vezetne. Csak a fokozott körültekintés készítetett arra, hogy az említett kiadások között még egy közbeesőt is kiválasszunk, de ez esetben is nagyon kétes, vajon Jókai ellenőrzése mellett folyt-e a nyomdai munka.

Ennek értelmében a szövegváltozatok közlése az alábbi típusokat veszi figyelembe: kézirat; első közlés az időszaki sajtóban; első kötetkiadás; az NK-t közvetlenül megelőző kötetkiadás; az NK. Egyenként feltüntetett szövegváltozatnak számítanak kiadásunkban: a mondat- vagy szóctérések (a szórendcserék is); a szövegkiemelés tényében (de nem annak nyomdatechnikai megvalósításában) mutatkozó eltérések; a nyelvhasználat minden ingadozása; egyes helyesírási korszerűsítések (e fejezet 2. pontjában kifejtettek szerint). Gyakran előforduló szavaknak az alapszövegtől következetesen eltérő írásmódját összefoglaló felsorolások formájában közöljük az egyenkénti szövegváltozatok előtt, s itt helyezük el — ha szükséges — a kötetre vonatkozó különleges nyelvi-helyesírási megfigyeléseinket is.

A tárgyi és nyelvi magyarázatokban egyes sorokhoz kapcsolódva jegyzeteljük az értelmezésre szoruló tulajdonneveket, tárgyi vonatkozásokat, elavult vagy tájnyelvi szokat, a nem közkeletű idegen szavakat, idegen nyelvű idézeteket. Csak azokat az idegen szavakat vesszük fel, amelyek nem találhatók meg az idegen szavak újabban kibocsátott szótárában. Törekszünk a motívumrokonságok feltüntetésére; Jókain belül azonban a műveknek mindig a *megelőzőkkel való kapcsolata*t domborítjuk ki elsősorban, a szükségtelen ismétlések elkerülésére.

A jegyzetekben közölt, a mű megértését megkönnyítő szövegek (levelek, bírálatok, Jókai vagy más írók egyéb munkáiból választott szemelvények) helyesírását egyik ciklusunkban sem korszerűsítettük, csak az 1954. évi szabályzat előírta jelöléstechnikai módosításokat hajtjuk bennük végre. Az általános kiadási gyakorlat szerint a szövegváltozatokban még a jelöléstechnikai módosításokat sem valósítottuk meg.

A JKK a szerző munkáit műfajuk, ill. jellegük szerint ciklusokba sorolva, azokon belül pedig időrendben teszi közzé. Az egyes ciklusok a következők: Regények, Elbeszélések, Drámák, Versek, Cikkek és beszédek (publicisztika, műbírálat, esszé, útleírás, visszaemlékezés, előszó, csevegés, politikai és egyéb szónoklat stb.), Levelezés, Följegyzések (a noteszok anyaga stb.). Az egyes kötetek anyagához tartozó, a művek kialakulását mutató témajelzéseket, vázlatokat ez utóbbin kívül a megfelelő mű jegyzeteiben, ill. függelékében is adjuk.

Nagy része volt a kiadás alapjait szolgáló bibliográfiai adatok összegyűjtésében a korán elhunyt Szebényi Géza egyetemi tanársegédnek s az általa a budapesti bölcsészhallgatók körében megindított munkaközösségi munkának, melyet Szekeres László folytatott.

2.

Az 1. pontban szólottunk arról, hogy kiadásunk megindulásakor — több kötet szerkesztésének tapasztalatait is figyelembe véve — megfelelő alapelveket kellett kidolgoznunk a szövegközlésre vonatkozólag, hogy a szerkesztők munkájukat azonos szempontok alapján végezhessék. A következőkben a valamennyi regény- és elbeszéléskötetet érintő nyelvi-helyesírási szerkesztési elvekről adunk számot. Példáinkat gyakran merítjük a *Politikai divatokból*, amely a nyelvi-helyesírási alakítás tekintetében tipikus kötetnek bizonyult, de természetesen más Jókai-művekből is mutatunk be anyagot. Ezen a tájékoztatón kívül azonban az olvasó minden egyes kötet jegyzetanyagában, a *Szövegváltozatok* c. fejezetben meg fogja találni a csak az illető kötetre vonatkozó megjegyzéseket is.

A kornak, amelyben Jókai élt és alkotott, nyelvi tekintetben legfőbb jellemzője a magyar irodalmi nyelv létrejötte és fokozatos megszilárdulása, kiterjedése; helyesírásunk történetében pedig ez a korszak az akadémiai helyesírás általánossá válásának ideje. Jókai e folyamatoknak részese és befolyásolója egyszerre. Hogy miképpen, arra nézve még nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok: Jókai írói nyelvének fejlődését nem dolgozta még fel sem nyelv-, sem irodalomtudomá-

nyunk. Ilyen körülmények között ránk hárult az a kényes feladat, hogy tisztázzuk — legalábbis főbb mozzanataiban — általánosságban is, egyes kötetenként is Jókai egyéni nyelvhasználatának és helyesírásának viszonyát korának, illetőleg a mi korunknak irodalmi nyelvéhez és helyesírásához. E vizsgálatoktól függ ugyanis, hogy meddig mehetünk el a korszerűsítés terén anélkül, hogy Jókait meghamisítsanak.

Jókai nyelvének talán az a legjellemzőbb sajátossága, hogy rendkívül közel áll korának beszélt nyelvéhez. A nagy magyar mesélő kiváló érzékkel nemegyszer merészen alkalmazta azokat a nyelvi elemeket, amelyeket korának irodalmi nyelve még nem fogadott be általánosan, de amelyek később mégis általánossá váltak, és ma egészen természetesekek. Ebből következik, hogy Jókai prózája mindmáig élő, és számunkra is élvezhető. Az új ortológia légkörében azonban Jókai nyelvének egyes sajátosságai pongyolaságnak tűntek a kiadói tényezők (különösen az NK szövegének gondozói) szemében, ezért nemegyszer „hozzáigazították” az eredeti szöveget a kor stíluseszményéhez. Az *Egy magyar nábob* kézírata és az NK szövege közti ilyen régiesítő, ortológus jellegű szövegalkatások közül bemutatunk néhányat fentebbi állításunk igazolására: (Példáink az NK-sorozatbeli 1. k.-ból valók, a lapszámok is erre utalnak.)

	K:	NK
1 : 36	időkről	időkrül
3 : 3	elsüllyedt	elsüllyedt
3 : 36	naponta	naponkint
4 : 35	kocsmáros	korcsmáros
13 : 5	elől	elül
14 : 19	jőjön	jőjön
16 : 18	velük	velök
18 : 20	tisztességéért	tisztességeért
21 : 13	ahova	a hová
28 : 15	beléjük	beléjük
39 : 19	tulajdonképpen	tulajdonkép
47 : 15	északi	éjszaki
99 : 31	szállásdig	szállásaig
	stb.	stb.

Vagy meghamisítva Jókainak az irodalmi nyelvi normánál erősebben e-ző nyelvhasználatát, a *fel*-ből *föl*-t csináltak azért, hogy érvényt szerezzenek ama széphangzasi elvnek, mely szerint labiális magánhangzót tartalmazó igének *fel*, illabiálisat tartalmazónak *föl* legyen az igekötője:

	K	NK
11 : 15	felemelé	főlemelé
12 : 25	felébreszti	főlébreszti
21 : 21	fel	fől

A múlt század végi szövegalkítás emez egyik típusánál természetesen jóval gyakoribb az, hogy a szerkesztők ki akarják küszöbölni Jókainak azon nyelvi sajátosságait, amelyek az irodalmi nyelvből – tájivá vagy régiessé válásuk miatt – az idők folyamán kiszorultak. Jól kitűnik a kiadói tényezők és nyomdászok ilyen irányú szövegalkító hatása, ha az egyes Jókai-kiadásokat egymásutánjukban vizsgáljuk. Különösen szembeötlők a feltehetőleg a szerzőtől magától gondozott első kiadások és az NK közötti ilyen jellegű eltérések:

<i>Janicások végnapjai</i>	1854.	NK
3 : 22	számatokra	számotokra
15 : 29	főrdenek	fürdenek
18 : 36	álmadott	álmódott
56 : 6	álgyu	ágyú
104 : 24	alunnék	aludnék
249 : 25	oroszlány	oroszlán
<i>Szegény gazdagok</i>	1860.	NK
2 : 21	boszont	boszant
3 : 13	lyánka	leányka
5 : 10	négyszegletű	négyszögletű
30 : 25	állapotja	állapota
46 : 16	erőtetve	erőltetve
102 : 24	pisztolyt	pisztolyt
<i>Az új földesúr</i>	1862.	NK
174 : 21	tréfálózni	tréfálódzni
174 : 21	önhez	önhöz
176 : 29	vállat vonit	vállat von

Kézirat és NK-szöveg között még több az eltérés, mint I. kiad. és az NK viszonylatában:

<i>Egy magyar nábob</i>	I. k.	K	NK
1 : 19	galamboktul	galamboktól	
3 : 14	Szolnoktul	Szolnoktól	
8 : 5	ménkü	mennykő	
8 : 14	kiteríteni	kiteríteni	
9 : 28	söppedéknek	süppedéknek	
10 : 16	gyeplát	gyeplőt	

	K	NK
13 : 30	megszabadulásokat	megszabadulásukat
14 : 19	erőtetett	erőltetett
16 : 12	híta	hívtá
17 : 29	lakadalmakra	lakodalmakra
20 : 17	szomorún	szomorúan
20 : 31	egymástól	egymástól
22 : 27	holmire	holmira
22 : 28	hátaról	hátáról
23 : 4	körülbelől	körülbelül
23 : 10	felyülkerül	felülkerül
23 : 34	teknősbéka	teknősbéka
24 : 34	csőstül	csőstől
27 : 21	lefekünni	lefeküdni
28 : 2	lyánnak	leányak
34 : 11	enyím	enyém
34 : 17	tehetlen	tehetetlen
35 : 4	felboszontani	felboszontani
35 : 11	nehány	néhány
37 : 10	póznárul	póznáról
43 : 4	ékítvények	ékítmények
45 : 33	közül	közül

„Nyelvi korszerűsítés” vagy „helyesbítés” végett a szerkesztők még átfogalmazástól, rag- és szócserektől stb. sem riadtak vissza, mint azt ezek az *Egy magyar nábob*-beli (1. k.) példák is mutatják:

	K	NK
8 : 5	mennydörgő	mennydörgős
8 : 12	most meg	most még
8 : 21	monda	mondá
8 : 35	ostorpattanás	ostorpattogás
9 : 32	laposok	lárosok
12 : 4	a durva	e durva
12 : 9	ez arc	az arc
14 : 24	viszonza	viszonzá
15 : 8	kiálta	kiáltá
17 : 7	nyújtogatók	nyújtogatták
20 : 34	felhordák	felhordták
22 : 12	elkékült	kékült
24 : 34	ezt	azt
35 : 14	lovagjaival	lovagjaitól

	K	NK
36 : 19	<i>felróni</i>	<i>leróni</i>
37 : 5	<i>levetkezett</i>	<i>nekivetkezett</i>
39 : 13	<i>látjuk</i>	<i>látjuk</i>
42 : 19	<i>kedélyeiben</i>	<i>kedélyében</i>
47 : 11	<i>födözetten</i>	<i>födélzetten</i>
48 : 4	<i>tréfálva</i>	<i>tréfával</i>
	stb.	stb.

Az ilyenfajta változtatásoknak csak egy kisebb része megokolt, mert valóban javítja Jókainak néhány jelentéktelen botlását; nagyobb hányaduk azonban nem magyarázható másképp, csak azzal, hogy a szerkesztő Jókai nyelvét a magáéhoz hasonította.

Hasonló adatok tömegével találhatók mindegyik kötetben. Mind azt mutatják, hogy a század végére az irodalmi nyelvi norma már nem tűrt bizonyos alakváltozatokat, amelyek egy emberöltővel azelőtt, a jelzett regények első megjelenésekor még irodalminak számítottak. Abból, hogy az NK szövegében általában a modernebb változat jelent meg, természetesen nemcsak azt következtethetjük, hogy Jókai nem nézte át tüzetesen a köteteket, hanem azt is, hogy egyetértett a változtatásokkal, vagy legalábbis nem ellenezte őket, jól tudván, hogy a modernebb nyelvezet műveinek népszerűségét elősegíti.

Nekünk mind a három típusú nyelvi módosítások továbbvitelétől óvakodnunk kellett, hogy az író a maga nyelvén szóljon az olvasóhoz. Éppen ezért a későbbi kiadásokat csak bizonyos esetekben vehettük figyelembe szövegünk kialakításakor, csak olyan mértékig, ahogyan azt az 1. pontban kifejtettük.

A regények és az elbeszélések köteteit — a már jelzett okokból — helyesírásiag korszerű formában bocsátjuk közre. Ez az első kiadás számos frászsajtságának kisebb-nagyobb módosítását jelenti.

A Magyar Tudós Társaság helyesírási szabályzata 1832-ben jelent meg, akkor, amikor a gyermek Jókait a betűvetésre kezdték oktatni. Jókainak a kézírataiban szemlélhető helyesírása is bizonyítéka annak, hogy az akadémiai helyesírás milyen gyorsan elterjedt: írónknak egyetlen olyan frászsajtsága sincs, amely az akadémiai helyesírásnak alapvetően ellene mondana. Félrevezető lenne azonban itt most Jókai egy-két kézírata alapján értekezni helyesírásáról, ugyanis nyomtatásban megjelent műveinek helyesírását túlnyomórészt nem a szerző, hanem a nyomda, olykor a nyomdász, az éppen soros szedő határozta meg. Ennek az az oka, hogy az 1832-i akadémiai szabályzat megjelenése után a nyomdák — munkájuk zavartalansága, folyamatossága és egyszerűsítése érdekében — a szerzők egyéni helyesírásának betűnként való követése

helyett a központi (akadémiai) normák szerint dolgoztak. Így járt Jókai is, aki az *Egy magyar nábob* kéziratának tanúsága szerint a hosszú *í, ú, ű*-re kitétte a vesszőt, az első kiadásban viszont alig van hosszú ékezet; *bölcsesség*-et, *kevésbé*-t, *könny*-et stb. írt kéziratában, de *bölcsesség*-nek, *kevésbé*-nek, *köny*-nek stb. szedték ki; Jókai kissé régiesen *milly*-t, *melly*-t használt, de csak *mily*, *mely* olvasható műveiben; a kétjegyű betűket mindig egyszerűsítve, csonkítottan kettőzte (*asszonnyal*), a nyomdák viszont az akkori akadémiai szabályzat értelmében a raghatáron gyakran csonkítatlanul kettőztek (*asszonnyal*); stb. Jókai kézírása és a nyomtatott szöveg közti különbségekből az derül ki, hogy Jókai egyéni helyesírása közelebb állt a mai helyesírási felfogáshoz, mint korának nyomdai helyesírása, mely az ortológus felfogástól vezérelt akadémiai helyesírás követése miatt sok tekintetben a kelleténél hagyományörzőbb volt. Ezek miatt a körülmények miatt állott elő az a helyzet a szerkesztéskor, hogy az *Egy magyar nábob*nak a mai helyesírás szerint korszerűsített szövege kevésbé különbözik a kézirat helyesírásától, mint az első kötetkiadásétól vagy az NK-étől, amelyekről számos ponton kényszerűen eltér.

Melyek ezek az eltérések?

A magánhangzókat jelölő betűket illetőleg a következőket jegyezhetjük meg. Az 1832-i akadémiai szabályzat megjelenése óta változás a magánhangzó-betűk terén nem volt. Jókai maga is, valamennyi nyomdája és kiadója ugyanazokat a betűket használta, amelyeket mi ma. Csupán a hosszú *í, ú, ű* kérdéséről kell bővebben szólnunk. Ismeretes, hogy a magyar nyomdászat rendkívül hosszú ideig küzdött azokkal a nehézségekkel, amelyek a betűkészlet importálásának kényszeréből következtek. Véleményünk szerint ez is oka annak, hogy a XIX. században végig alig van kiadvány, amelyben hosszú *í, ú, ű*-t rendszeresen találunk. Így van ez a Jókai-művekben is: jóllehet a szerzői kéziratban — mint említettük — van *í, ú, ű*, a nyomdák általában nem szedik hosszúnak, legfeljebb elvétve; aszerint, hogy volt-e éppen a betűszekrényben hosszú betű, mennyire ért rá a nyomdász, egyéni nyelvérzéke kívánta-e a hosszú *í, ú, ű*-t stb. A teljes összevisszaságot, következetlenségek tömegét eredményező helyzetben változás csak a század vége felé következik be, amikor — úgy látszik — a nagyobb nyomdák főlyszerlik magukat hosszú *í, ú, ű*-vel is, és igényesebb kiadványokban (amilyen az NK is volt) már alkalmazzák ezeket a betűket. — Mindezeket tudva, úgy véljük, helyesen jártunk el, amikor az *í, ú, ű*-t a mai helyesírási szokásoknak megfelelően alkalmaztuk, mert ennek révén sokkal inkább Jókai nyelvét mutatjuk be, mint ha az első kötetkiadást követtük volna az *i, u, ü ~ í, ú, ű* tekintetében. Ezekről és ilyen szavakról van szó a *Politikai divatok* esetében.

Az alábbi szavak első kiadásbeli *i*-jét változtattuk *í*-re:

áhitat, árviz, behizeleg, benyíló, bibor, bir, bíró, bírság, bizik, czim, czimer, czimeres, czimzés, csik, csiny, csip, dísz, diszes, díszítmény, díszlet, dísztelen, drámabíráló, életírás, életpír, felszín, földműves, gyászkiéret, gyűjtőív, helyesírás, hid, hig, hija, hijják, him, himez, himzett, himzö, hinár, hír, hires, hírlap, hiv, hívás, hivatni, hivatott, hive, hiven, hízlelő, hízlekedő, hizott, ígér, így, im, ime, inség, iny, ir, írás, írószer, itél, itélet, iz, izlés, kigyó, kihízott, kimél, kímélet, kin, kinpad, kinos, kinzás, kinzö, kísér, kísérget, kíséret, kíséret, kíván, kívánalmaikban, kíváncsi, kívánság, kívül, körülírás, legizletesebb, levélpapír, meghívó, megígér, megsínylették, meziüláb, meziülábos, mig, mivel, mívelt, nyerit, nyíl, nyílás, nyílik, nyíló, nyirádeék, nyirt, papír, rábir, rabszj, rim, sik, sip, sir, strás, sirkö, sivit, szelid, szelidítés, szelidített, szelidség, szindarab, szines, színésznö, színfal, színház, szini, színjáték, színlap, színmü, színpad, színpadi, színü, szítja, sziv, szives, szivesség, szolgabíró, tiz, újságíró, valószínűség, vig, vigjáték, vigság, viv, vívmány, vivö, viz, vizi, zsiros. — A származékokban és összetételekben hasonlóképpen. — Ide tartoznak az *-ít* képzős igék: alakít, elborít, élénkit, gyámolit, gyanusít, hasonlít, hódít, megállít, kerít, készít, leterít, megszabadít, pusztít, szállít, szorít, tanít, tanusít, taszít, világít stb.; illetőleg származékaik: állítás, borító, bizonyítvány, boríték, csábító, indítvány, káblító, kerítés, kiegyenlítés, kivilágítás, lázító, létesíthető, megrövidítés, megszállított, mozditás, nádkerítés, ordítás, pirositó, szelidített, szorítás, tanítvány, tudositó, utasítás, veríték, vislítás stb.

Az alábbi szavak régi *u*-ját változtattuk *ú*-ra: ágyu, azontul, belefuj, benyujtítmányi, boszu, boszus, bucsu, bucsuzik, bujt, busul, butor, butorzat, buvik, buvár, csufság, csunya, csuszik, csuszó, ducz, dúl, dult, egyensúlyoz, egyuttal, elbusultan, elmúlt, elnyult, faggyu, faodu, felnyul, férjü, fiu, foganyu, fuj, fuvás, gézenguz, guny, gunyol, gunyos, gyanu, gyanus, gyanusít, gyujt, gyujtva, gyupont, háboru, hajdu, hagymakoszoru, hattyprémes, hiu, hlúság, hosszu, hosszúság, hugám, hugai, hugocskám, hur, hus, husz, huz, huzódik, huzódozék, ifju, ifjuság, iszonyu, karcsu, koszoru, koszoruz, körut, kut, meggyujt, meghuzat, mult, mulva, mumia, nádgula, nyomoruság, nyujt, nyujtotta, nyul, nyulánk, odu, osztályujítás, rézsut, rud, rug, rugat, rugatás, sarkantyu, sarkantylus, sug, sujt, sújtás, suly, súlyos, szigoru, szomju, szomorü, szomorujáték, szur, szurás, tanu, tanusító, tul, tulnan, tulság, tulsó, tüsszurás, szur, ugy, uj, újdonat, ujra, újság, ur, urbér, urbéri, urfi, uri, urihölgy, urnöje, uszás, ut, uti, utlevél, vértanu, zug, zugás, zuz, zsurlás, zsurolt stb.; az *-ü* képzős mellénevek túlnyomó többségét: alaku, állásu, arczu, befolyásu, cserhaju, dereku, egyhangu, gondu, idomu, időkoru, hajju, hatásu, karimájju, kupoldjju, közhasznu, nagy befolyásu, nagyszájju, osztályu, sulyu, szabásu,

szagu, szakállu, száru, tartalmu, vállu stb. — A származékokban és összetételekben hasonlóképpen.

Az alábbi szavak régi-*ü*-jét változtattuk *ü*-re: áthüt, betü, bün, bünbánat, bünhödni, bünös, büntény, büzös, büvészet, csengetyü, dül, dült, egyszerű, eltünt, favésüvel, feltünö, fényüzés, fü, fűrés, füt, füz, füzfa, gombostü, gömbölyü, gyeplü, gyönyörü, gyönyöriség, gyüjt, gyijtemény, gyüjtö, gyül, gyülés, gyülhely, gyülöl, gyüloletes, gyüloködés, gyürü, gyür, gyürt, gyüszü, hült, hüség, hüten, hüvös, illatfűszeres, jármü, keselyü, keserü, keserüség, kézmüves, keztyü, keztyüsen, kitünik, kitüz, könnyelmü, könnyü, lebüvöl, méhköpü, mükedvelö, müködés, müködik, müszabályos, müvész, müvészi, müvésznö, nagyszerü, nemü, nyügösködik, röppentyü, sürü, számüzött, szörnyü, szörnyiség, -szerü, szügye, szük, szünik, szürdolmányos, szürödik, szürös, tü, tünik, tür, tüzijáték, tüzhely, üzi, üzöbe vett, zürhangja, zürzavaros stb.; az -*ü* képzös melléknevek túlnyomó többségét: átméröjü, egyenértékü, elméjü, emlékü, eredetü, erszényü, hirü, izü, jókedvü, jóízü, jószívü, kedélyü, kétféjü, könnyelmü, mennyiségü, mélységü, miveltségü, nagylekü, nehézségü, népszerűü, nevelésü, nevü, rendü, szabadelvü, szabályszerü, szegletü, szemü, színü, tenyerü, termetü, tetejü, végü, valószínű stb. — A származékokban és összetételekben hasonlóképpen.

Mínthogy ilyen *i*, *u*, *ü*-s szók óriási tömegekben fordulnak elő mindegyik kötetben (a legtöbb szó többször is!), eleve le kellett mondanunk arról, hogy egyenként, a szövegváltozatok között jelezzük az eltéréseket, több kötet szerkesztési tapasztalatai alapján pedig még az is mellőzhetőnek látszott, hogy minden egyes kötetben felsoroljuk az illető kötetnek azon szavait, amelyeknek *i*, *u*, *ü*-t *í*, *ú*, *ü*-re változtattuk. Elegendőnek tartottuk, hogy egy kötetnek (a *Politikai divatoknak*) a többi kötetekre is jellemző állapotát itt most bemutassuk.

Jóval kisebb számban, de előfordul az is, hogy mai *i*, *u*, *ü*-vel szemben találunk *í*, *ú*, *ü*-t az első kiadásban. Például a *Politikai divatokban*: a *mít*, *blzonyomra*, *csizmáját*, *elégitené*, *elvszem*, *Hargltaynéra*, *illendően*, *ís*, *ismerős*, *kettőjük*, *ké*, *késasszony*, *ügyekben*, *üstökét*, *viseletiben* stb. Ezeknek egy része nyilvánvaló sajtóhiba, mások ellenben (*blzonyomra*, *ügyek* stb.) a szerző (esetleg a szedő!) nyelvjárási sajátosságai is lehetnek. — Az ilyen eseteket sem jeleztük azonban a szövegváltozatok között egyenként.

A fentebb előadottak értelmében az *i*, *u*, *ü*-t *í*, *ú*, *ü*-re változtatva, nem tettünk többet, mint ha egy mai, írógéppel írt szöveget javítottunk át a helyesírási szabályoknak megfelelően. A többi magánhangzóknál azonban a hosszúságnak-rövidségnek mélyebb alaktani, nyelvjárási okai vannak, ezért az első kiadás és a mai helyesírás közötti *a—á* (*muskatli* ~ *muskátli*), *e—é* (*nehány* ~ *nehány*), *o—ó* (*sohajt* ~ *sohajt*), *ö—ø* (*bün-*

hődik ~ *bünhődik*) különbségeket ugyanúgy kezeltük, mint a merőben más hangok pl. *u—o* (*lábuk — lábok*), *e—ö* (*veres — vörös*) stb. között jelentkező eltéréseket: ha *a—á*, *e—é*, *o—ó*, *ä—ö*-ben mutatkozik eltérés az első kiadás és a későbbi kiadások között, az első kiadásbeli alakot közöljük, és a későbbi kiadások adatait szövegváltozatként hozzuk. — A mai helyesírás javára csak abban az esetben térünk el az első kiadásbeli írásmódtól, ha valamely szónak írásában ingadozás mutatkozik (ilyenkor a mai helyesírási forma javára egységesítettünk): *ohajt* ~ *öhajt* > *öhajt* stb.; vagy ha a régebbi írásmód zavarok forrásává válhatnék: *böjt* ~ *böjt* > *böjt*. — Az ilyen kivételes módosításokat azonban mindig jelezzük a szövegváltozatok között esetenként vagy (gyakran ismétlődő szónál) összefoglaló megjegyzés formájában.

A mássalhangzókat jelölő betűk terén a következő a helyzet:

Jókai maga is, összes nyomdái is — az akadémiai szabályzatnak megfelelően *cz*-t, *ds*-et használtak a mai *c* és *dsz* helyén. — Pusztán jelöléstechnikai sajátosságról lévén szó, a mai betűket alkalmaztuk. Annál is inkább megtehettük ezt, mert teljesen következetes írássaját-ságról van szó.

A kétjegyű mássalhangzó-betűket Jókai mindig egyszerűsítetten kettőzte, eltérve a századvégi akadémiai helyesírást túlnyomórészt követő nyomdák eljárásától, amely szerint toldalékhatáron csonkítatlanul kettőzték a kétjegyű mássalhangzókat: *aranynyal*, *mészszel* stb. (Megjegyezzük egyébként, hogy ilyen esetekben is gyakran találkozunk Jókai-művekben egyszerűsített kettőzéssel: a szedő ilyenkor nyilván a kéziratot követte, és a korrektor nem vette észre a „hibát”). — Kiadásunkban mi mindig egyszerűsítetten kettőzzük a kétjegyű mássalhangzókat, ami eltérés ugyan a nyomtatásban megjelent szövegek helyesírásától a mai helyesírás javára, de megfelel (s ez nem közömbös!) Jókai egyéni helyesírási szokásának.

Bonyolultabb a helyzet a régi és a mai helyesírás közötti nem jelölés-technikai eltérések tekintetében.

A minőségi sajátosságokat megőrizve az alapul vett kiadásnak, illetőleg a kéziratnak megfelelően szerepeltetjük szövegiünkben az ilyen ma már régies vagy nyelvjárási formákat: *hőrcsök*, *magányélet*, *oroszlány*, *terepély*, *toborzékol*, *lány* ~ *lyány* ~ *leány* stb. Eljárásunk tehát ugyanaz, mint a magánhangzóknál volt: fonémakülönbségekről, fontos nyelvi sajátosságokról lévén szó, ragaszkodunk az eredeti nyelvhasználatához, és nem korszerűsítünk. Az egyes kiadások esetleges korszerűsítéseit szövegváltozatokként egyenként vagy összefoglalóan közöljük.

A mai helyesírást követtük viszont olyankor, ha valamely szónak helyesírása Jókai kora óta egy (vagy több) betű (de nem hang!) tekintetében megváltozott. Így például a századvégi kiadásokban, még az

NK-ban is gyakori *valyon, valjon, valljon, szélllyel, küzködik, keztyű lélekzik, lakzi, lapda, motozkál, podgyász, szakgat, higgye, mingyárt, fenhargon, fentart, viszhang* stb. — Ezek és az ilyenek helyett a mai írásmódú formákat használtuk. Azért járhattunk így el, mert az e csoportba tartozó szavak esetében sem hangtani, sem alakítani változás nem történt, pusztán csak arról van szó, hogy régebben a *kesztyű, lagzi, szaggat* stb. szót etimologikusan, ma pedig fonetikusán írjuk, vagy ma nem jelöljük a *fenniart, visszhang* típusban a rövidülést, régebben viszont ezt megengedte a helyesírás. — Módosításainkat a szövegváltozatok között egyenként jelezzük, gyakran előforduló szavak esetében pedig összefoglalólag utalunk a rendszeres, esetenként nem jelzett korszerűsítésre.

A mássalhangzók hosszúságának-rövidségének körében gyakori problémát jelentett az, hogy Jókai maga is, nyomdái pedig még gyakrabban hosszúnak írtak mássalhangzókat, amelyeket ma röviden írunk, illetőleg fordítva. Bár az írásmód — tekintettel a magyar helyesírásnak alapvetően fonetikus voltára — a kiejtés tükré ilyenkor, s nem pusztán külsőség, mégis kénytelenek voltunk a mai helyesírást követni. Nem lehetünk ugyanis tekintettel arra a nyelvtörténeti tényre, hogy az efféle ejtémódok: *lógg, erőssen, béllés, kocsisza, szallag, lehell* stb.; illetőleg: *ához, ehez, rossz, boszu, köny, bölcsesség, épen (= most), galy, sülyed, szégyel, meny, menyegző, fris, restel, csengetyi, uzsona, tanítat, bocsátat* stb.; a múlt század második felében még benyomulhattak az irodalmi nyelvbe, és ott a helyesírást is befolyásolták. Napjainkra viszont a nyelvi egységesülés kiküszöbölte a bemutatott alakváltozatokat, s ezáltal egykori írásmódjuk is lehetetlenné vált. Megjegyzendő, hogy az ingadozás a kiejtésben s ennek következtében az írásban is oly nagy volt, hogy az 1856-i helyesírási reformjavaslat szabad választást enged ebben a típusban. Mindazonáltal a javaslat az egyszerűbb (egy betűvel kevesebb) formák követését ajánlja, aminek hatása jól látszik a bemutatott két csoport arányaiban: jóval több a mai hosszúval szemben akkor még röviden írt szavak száma, mint fordítva. Jókai — az *Egy magyar nábob* kéziratában — inkább a később uralomra jutott hosszabb formákat (*könny, rossz, bölcsesség* stb.) kedvelte. Ez a körülmény is indokolja korszerűsítéseinket, amelyekről ugyanúgy adunk számot, mint az előző típusokról.

A különírás-egybeírás-kötőjeles írás terén a múlt század elejétől máig igen nagy változások figyelhetők meg a magyar helyesírásban. E változások — mélyebb nyelvi háttérüket tekintve — abból következnek, hogy nyelvünkben a szóösszetételek rendkívüli módon megsokasodtak az utolsó 100 — 150 évben, de írásmódjuk szabályozására hosszú ideig nem sok gond fordult. Ennek a következménye a Jókai-

kéziratokban és -kiadásokban is a szókapcsolatok írásában megmutatózó tömördek következetlenség. Gyakori eset, hogy egy oldalon, ugyanazon szókapcsolat vagy összetétel kétféleképpen van írva, arról nem is szólva, hogy az egy típusú szerkezetek megoldásában mennyi az ingadozás. Jelentős számú eltérés mutatkozik az egymást követő kiadások viszonylatában is a szókapcsolatok és az összetételek írásában.

Mivel a mai helyesírási közzlés egyrészt más (elképzelhetetlen p. o. az a *ki*, a *mely*, a *mi* stb. írásmód), másrészt közönségünk egyöntetűséget vár a különírás-egybeírás terén is, kénytelenek voltunk eltérni az alapul vett múlt századi szöveg írásmódjától, mégpedig — a jegyzet-apparátus megterhelését elkerülendő — anélkül, hogy az egyes eseteket a szövegváltozatok között — akár egyenként, akár felsorolások formájában — kötetenként feltüntetettük volna. Hogy milyen jellegű és mértékű korszerűsítésről van szó, ennek szemléltetésére bemutatjuk azokat az eltéréseket, amelyek a szókapcsolatok és összetételek írásában a *Politikai divatok* első (1862-63) kiadása és a JKK szövege között szükségessé váltak.

Egybeírtuk az első kiadásban különírtan szereplő következő szavakat, szó szerkezeteket és kifejezéseket: *adós levél, álló hid, alsó szoknya, akár hányszor, akár mekkora, akár milyen, angol kert, az az, az nap, bár csak, bársony mellény, bársony öltözet, bele edződtek, bele ül, bérés legény, borra való, bukó félben, cotillon figura, csak hogy, dél felé, diadal mámor, dolgozó szoba, dúrr higany, dus gazdag, düdő ut, édes apa, édes anya, édes atyja, égés folt, égi test, egyedül létében, egyetlen egy, egy hirtelen, egy könnyen, egy millió, egy pár (= néhány) egy párszor (= néhányszor), egy részt, egy szóval, éljen kiáltás, e miatt, előre hajlani, épen csak, este felé, ez uttal, ezüst gombos, ezüst lánczos, faggyu gyertya, fehér sárgás, fekete kávé, fél aléltan, fél álmban, fél könyökével, fél örült, félre áll, félre beszél, fél szemmel, felül kerül, férfi bélyeg, férfi léptek, férfi nyak, férjhez menetele, fertály bankóban, fiatal ember, földes ur, fülemüle fészek, gyász fátyolos, gyűjtő iv, hadi terv, hajdon fővel, hajós legény, halvány zöldes, három lábu, három negyed, haza jött, haza megy, haza visz, hátra fordulva, hátra nézeget, hátra tekint, hátra vet, haza érkezik, haza felé, házi állat, házi asszony, házi barát, házi gazda, házi nő, házi ur, hogy ne, hozzá teheted, hullám sir, ide át, ide fenn, ide hódítani, igen is, indító erő, iv számra, járó földön, jelmez szoba, jó akaró, jó indulat, jó kedv, jó kedvü, jurátus kard, kártyázó szoba, kertész legény, kertész livrée, kész pénz, két ezer, kézirat másoló, kézi táska, kilencz tizedrésze, kis fia, kis fiu, kis gyerek, kis gyermek, kis legény, kis város, kocsis ruha, kormány közegek, kovács műhely, kortes vezér, könnyü vérü, kölyök farkas, körül árnyékolva, körül kovályogva, körül lenghetik, körül véve, közbe hangzik, közé vegyül, köz lovas, krumpli föld, látogató jegy, lámpa röppentyü, magán*

áldozat, magán kívül, magán vagyon, magány élet, magány vállalat, márvány lépcső, meg csal, meg-meg világlított, még is, még pedig, még sem, meg volna, meg voltak, megye háza, mennyegző nap, mese beszéd, mi közben, mind abban, mind addig, mind a mellett, mind e mellett, mind az, mind ennek, mind ez, mind halálig, mind két, mind kettő, mondani valója, nagy apád, nagy hamar, nagy kendő, nagy uri, négy éves, neki áll, neki indul, neki pirult, néma játék, nem csak, nem igen, nem soká, nem sokára, nemzeti szín, nő oroszlán, oltalom levél, olyan formán, oroszlán fej, oroszlán lábú, ott hagy ('elhagy' értelemben), ott maradt ('meghalt' értelemben), ő felsége, ő fensége, ő kelme, öltöny bélés, öltöző asztal, ő maga, ő nagysága, öreg apa, öreg asszony, öreg ur, össze gyűr, özvegy asszony, papír lap, papiros halom, pokol fekete, pór köntös, rántás készítés, rejték szoba, sarok ház, se baj, selyem függöny, selyem szőnyeg, selyem zsebkendő, soha se, soha sem, széllyel szakadt, szembe jövő, személy leírás, szent kép, szép asszony ('könyvelmű nő' jelentésben), szerte lőni, sziget part, távol levők, tele ir, tele lármáz, testvér város, tisztító tűz, titkos írás, tíz milliányi, tönkre tenné, tul él, tul jár, tűz ág, tűz fény, udvaronc sereg, ugyan az, ugyan akkor, ugyan ez, ugy-e bár, ugy is, ugy sem, uj év, újra támadó, uri asszony, utánna vinni, utlevél láttamozó, utol ér, üld hely, üveg kés, vad szálló, váló pör, vándor bot, vándor színész, város háza, vég jelenés, vén asszony, vén ember, vén legény, verses könyv, villám tűz, vissza kerül, vízi növény, vízi rózsa, whist asztal, zöldes sárga, zsir szagu, zsupp asztal.

Az igekötők írásáról azt jegyezhetjük meg, hogy az 1863-i kiadás már a mai szabályoknak megfelelően írja őket az esetek túlnyomó többségében. Ez azért feltűnő, mert más Jókai-művekben az igekötők különírásával is igen gyakran találkozunk még. A *Politikai divatok* első kiadásában csupán a keresztül és a végig különírása meglehetősen következetes még: keresztül baktatott, keresztül csapta, keresztül járt; végig biczegve, végig futotta, végig olvasta; stb. A többi igekötők különírása — mint a bemutatott esetekből is kitűnik — csak kivételes: úgy látszik modern helyesírási felfogású szedői és korrektorai voltak az 1862—1863-i kiadásnak.

Összefoglalóan jegyezzük meg még a következőket. Az *a*, *az*, *e*, *ez* mutató névmást az említett kiadás következetesen különírja a vonatkozó névmásoktól és a névutóktól: *a* ki, *a* mely, *a* mi, *a* hol, *a* meddig, *a* hány, *a* hányszor, *a* nélkül, *az* alatt, *a* mellől, *a* mellett, *az* óta, *e* közben, *e* miatt, *e* szerint, *ez* által; stb. A névmás értékű személyragos határozóragokat és a névutókat ez a kiadás túlnyomórészt különírta az eléjük tett nyomósító személyes névmásoktól: *én* hozzám, *te* téled, *mi* velünk, *ti* nélkületek, *én* utánam, *ő* felőlük; stb. — Mi ezeket mind egybeírtuk az ARH 1954. szerint.

Kötőjellel írjuk az első kiadás következő különírt szóalakjait: árkon völgyön, egy egy, egy két, elébb utóbb, fél e, hányt vetett, ide oda, imitt amott, jár kel, jobbra balra, jött ment, kényük kedvük, kétszer háromszor, keresztül kasul, kidült bedült, mennyre földre, négy öt, néha néha, öten hatan, széle hossza, uton útfélen, ügygel bajjal.

Különírjuk az első kiadás következő egybeírt szóalakjait: aggnő, annálkább, balcsapás, ballábamat, balszomszédja, bucsufejében, déltájon, egymásmellé, egymásután, feltudja használni, fennálltak, fennlibegő, fiatalabbkori, földalatti, haditudomány, háromnap, ilyenforma, itlenn, jéghátán, jelenlevő, jóhírnök, jófejjele, jónapot, kaczagásformán, kereklyukat, kinmaradt, könyvnélkül, körülfogja venni, lehagyta szállni, mámorosfővel, meglehetnetenni, meglesz szabadulva, megtudták ölni, megtudom készíteni, nyitvahagyott, órahosszat, orgonasípsorban, ottkinn, ottmarad, összevisszaszabdalva, rámismert, régóhajtott, résztvenni, szenthirével, távoltartózkodó, természetszerint, tértotthont, útbavetődő, vízbehajló, vízszínlén, víztükerén, zesebredugni.

Kötőjellel írjuk az első kiadás következő egybeírt szóalakjait: egyegy, egysesegyedül, egyetegyét, féligmeddig, hánytvetett, üzifüzi.

Különírjuk az első kiadás következő kötőjeles szóalakjait: bokorból-bokorba, jótét-lélek, óra-hosszat, teleírt-papír, tudni-vágyó, vasvilla-szemekkel.

Egybeírjuk az első kiadás következő kötőjeles szóalakjait: bagoly-odut, bárd-csapás, bársony-szalag, bölcsesség-fog, burgonya-táp, civil-lista, czérna-áruoló, cseléd-szájra, dolgozó-szoba, élet-halálharcz, felvonás-köz, fátylás-zene, folyam-part, gyalog-hid, három-negyedrész, hid-karfa, járó-kelek, jobbágy-felszabadítás, jövenőd-mondó, kalap-emelés, kapu-hasadék, katona-regula, kertész-livrée, kocsis-jelmez, látogató-jegy, május-sa, márványasztal, nagy-apa, ó-testamentom, ó-világ, selyem-szál, süket-néma, ugy-e, ugy-é.

Az egyes csoportok kommentálásába, a Jókai-művek különírási egybeírási szokásainak taglalásába nem mehetünk itt most bele, ez csak külön értekezés keretében lenne megoldható. Felsorolásaink helyes értékelése végett azonban fel kell hívunk a figyelmet néhány körülményre. — Mindenekelőtt arra, hogy egy-egy műben sokszorta több a már mai módon megoldott egybeírási-különírási-kötőjeles írás, mint amennyit mi itt most bemutatunk, úgyhogy viszonylag nem sok esetben tértünk el alapszövegünk írásmódjától. A korszerűsítések nagy részében sem tettünk többet, csupán egységesítettünk: az első kiadásban is általában egybeírt jelöletlen birtokos jelzős összetételekhez igazítottuk a néhány különírtat is (*férfi nyak* > *férfinyak*, *jurátus kard* > *jurátuskard* stb.); vagy: a számjelzők, névutók különírt tömegéhez hasonlóan különválasztva írtuk a hibának tekinthető *háromnap*, *könyvnélkül* egyes eseteket

is. Azokban az esetekben (különösen tulajdonságjelzős szerkezetekről van szó), amelyeknek múlt század végi írásmódja még ma is elfogadható, természetesen megmaradtunk az eredeti szöveg gyakorlata mellett, akkor is, ha az illető szerkezetet ma már gyakrabban írjuk másképpen. (Itt jegyezzük meg, hogy — mint példáinkból is kitűnik — főként az egybeírás irányában mutatkozik eltolódás helyesírásunkban a múlt század eleje óta.)

A kisbetűk-nagybetűk használatában a múlt század második felében már körülbelül ugyanazok a szokások uralkodtak, mint ma. Ennek ellenére olykor előfordul, hogy az első kiadásban nagybetűvel található a ma kisbetűvel szokásos szó, illetőleg fordítva. Így például a *Szép Mihályban* olykor *Fürmender*, *Kajmakám*, *Hanák*, *Kopanicárné*; a *Janicsárok végnapjaiban* *Kizlár aga*, *Erdbuhár szerzetes*, *Valideh szultána*, *Kasi Mollah*, *Hadzsi*, *Alkorán* stb. van *fürmender*, *kajmakám*, *hanák*, *kopanicárné*, *kizlár aga*, *erdbuhár szerzetes*, *valideh szultána*, *kasi mollah*, *hadzsi*, *alkorán* stb. helyett. A nagybetűs írás nyilván Jókai német forrásainak hatása az említett művekben. — Az ilyen esetekben csak összefoglalólag jelezzük a szövegváltozatok fejezetében, hogy mely szavakban korszerűsítettük az alapszöveg helyesírását.

A tulajdonnevek írásmódjában és használatában mutatkozó egyes jelenségek is szükségessé tettek eltéréseket az alapul vett kiadás szövegtől.

A legtöbb író nagy gondot fordít arra, hogy szereplőinek nevét mindig egyformán írja és használja. Jókai kivétel e szabály alól: a gyors munkával készült folyóirat- és újságközlésekben elég gyakran változik a nevek írásmódja (sőt olykor maga a név is!); és ezek az (időszaki sajtótermékekben még megérthető) ingadozások gyakran nincsenek kijavítva a kötetkiadásokban sem. A kritikai kiadásokban szokásos emendáló munkát végeztük akkor, amikor ezeket az egyenetlenségeket eltüntettük, természetesen jelezve őket a nyelvi vagy a tárgyi magyarázatok között. Néhány jellemző példa bemutatása is szükségesnek látszik. A *Politikai divatokban* Holdváry Szerafin neve *Szerafine*, *Serafine*, *Szerafin*, *Szerafiné* alakban is szerepel, a Hon-beli szöveg szerint a főhős még nagyon gyakran, az első kiadás szerint már csak elvéve *Lévay Lávay* helyett. *Bárszing*-ot írja *Bársing*-nak, *Bársing*-nak; *Fertőy*-t is *Fertői*-nek még az NK is. Van úgy, hogy *Hargitay Judit*-ot *Júliá*-ra keresztelik el a különböző kiadások (vö. 321 : 32). — A *Szegény gazdagokban* van: a *Lángainé* mellett *Lángayné* is; a *Clementine* mellett *Klementine*, *Klementina* is; a *Makkabescu* alak azáltal válik túlnyomóvá, hogy Jókai hozzászokik írás közben a névhez és a *Makkabescu* fokozatosan háttérbe szorul. — S még számtalan ilyen példát idézhetnénk!

A névhasználatnak ezeket az ingadozásait a szövegváltozatok között egyenként jeleztük, ha szórványosan fordultak csak elő a szövegben; és összefoglalólag emlékeztünk meg róluk az egyenkénti szövegváltozatok előtt, ha valamely, egy darabig következetes névhasználat egy másik, ugyancsak következetes névhasználatba megy át.

A földrajzi neveket általában ma szokásos alakjukban szerepeltetjük, így *Babylon, China, Egyptom, Jerusalem, Madagascar, Páris, Siberia, Tiflis* stb. helyett *Babilon, Kína, Egyiptom, Jeruzsálem, Madagaszkár, Párizs, Szibéria, Tiflisz* stb. van szövegeinkben. Mivel a földrajzi nevek írásmódja általában következetes, megelégedtünk azzal, hogy a régítől eltérő írásmódúakat összefoglaló szövegváltozatban közöljük. — Nem változtattuk meg természetesen az írásmódot az ilyen nevekben: *Liliputt, Mózes, Moszkau, Schweiz* stb.; mert ezekben az esetekben már nemcsak helyesírásról, hanem nyelvhasználati kérdéstről is van szó.

A pusztán csak jelöléstechnikai jellegű dolgokban a mai szokást követjük: *Buda-Pest, dunsor, Nagy-Körös, Szüz-Márids, Balatonfelőli, nagy Kunság, váci utca, Straffal, Herminenek* stb. helyett *Budapest, Nagykörös, Szűz Mária-s, Balaton felőli, Nagy-Kunság, Váci utca, Straff-fal, Hermine-nek* stb. szerepel a mi szövegünkben. E módosításokat — mint-hogy rendszeres, és következetes eltérések — csak összefoglalólag jelezzük a szövegváltozatok sorában. — Ha azonban a szövegösszefüggésből az derül ki, hogy nem csupán jelöléstechnikai kérdéstről van szó, hanem egy ma tulajdonnévnek számító alakulat azért van kisbetűvel írva, mert akkor még nem volt tulajdonnév, megtartottuk az eredeti írásmódot; pl. a *Politikai divatokban* a *nemzeti színház* formát.

A múlt század végi helyesírási vitáknak állandó témája volt többek között (az *a ki, a mely, a mi* mellett) az idegen szavak magyaros írásának kérdése. Ismeretes, hogy hosszú küzdelmek után a magyaros írásmód győzött, s ennek a felfogásnak a térhódítása mind a mai napig tart. Súlyos problémát jelentett éppen ezért, hogy a Jókai-művekben szereplő, a kéziratokban is, a múlt századi kiadásokban is túlnyomórészt nem magyarosan írt idegen szavaknak megtartsuk-e egykorú írásmódját, vagy pedig a mai szokásoknak megfelelően hozzuk őket. — Tekintetbe véve azt, hogy a regények és az elbeszélések köteteit közönségünknek azon rétegei is forgatni fogják, amelyeket az idegen írásmód már erősen zavarna, a meghonosult idegen szavaknak magyaros helyesírása mellett döntöttünk. Minden egyes kötet összefoglaló szövegváltozatai között azonban betűrendes felsorolásban bemutatjuk — az alapszövegbeli formában — az idegen írásmódú szavakat, amelyeket mi magyarosan írtunk. Ilyenformán: *absolutismus, academia, accentus, acrostichon, activ, administrativ, administratori, agonia, alabastrom, alternativa, ambitio, amnestia, anecdotá, anthologia, apostasia, appellál, applicálva,*

aquarium, aristocrata, aristocratia, arithmetica, assonance, authenticus, axioma... banquet... blasirt... circus... democrata... exoticus... extazis... humoristicus... indignatio... philosophia... requisitum... sophistica... tyrannismus... visio stb. (Példáink a *Politikai divatokból* valók.) A mai frászmódot is közöljük az idegen után zárójelben, ha az átadó nyelvbeli helyesírás a magyaros formától nagyobb mértékben eltér: *bureau* (büró), *charlatan* (sarlatán), *genialis* (zseniális), *manoeuvre* (manőver), *strike* (sztrájk) stb.

Ezzel a megoldással összefoglaló szövegváltozatként tüntetjük fel tehát mindazon idegen szavakat, amelyeknek frászmódjában eltérünk az alapul vett kiadás szövegében levő frászmódtól. A jelzett idegen szavakat A magyar helyesírás szabályai 10. kiadásának (Bp. 1959.), a Helyesírási Tanácsadó Szótárának (Bp. 1961.), illetőleg elégtelenség esetén az Idegen Szavak Kéziszótárának (Bp. 1959.) frászmódja szerint közöljük.

Megtartjuk viszont az idegen szavaknak eredeti frászmódját olyankor, ha ma is ritka, köznyelvünkben elő alig forduló szavakat használ Jókai; például a *Fekete gyémántokban* természettudományi műszókat: *calamit, sphenophillum, lepidodendron, phaseolites, equisetum, machaerodus, hylobates, hippotherium, pachidermis, pterodactylus* stb., vagy ha az idegen szavak alkalmazásával a szerzőnek határozott stilisztikai célja van, azaz ha az idegenes frászmóddal is jellemezni akarja pl. egy prókátornak jártaságát a paragrafusok labirintusában, egy uracsnak idegenmajmoló ürességét, a divathóbortot, az iskolai életet stb. Lapussa János például ilyen mondatokban beszél: „... Mondhatom, *famosus* egy ficzkó! Derék, *charmant* gavallér. Valóságos eredeti *noble* ember...” (*Szegény gazdagok*). — Vagy Margari így bírálja Kálmán latin házi feladatát: „... Itt a *poema* fölül hiányzik a két *punctum*...” (Uo., a kiemelések tőlünk valók.)

Jókai az idegen szavak frására egyébként nem fordított különösebb gondot, nem mindig nézett utána annak, hogy mit, hogyan kell írni; s ezért gyakran találkozhatni regényeiben az átadó nyelv helyesírásának meg nem felelő alakokkal. Így például a *Politikai divatokban* *Guelphek, guillotin, manevre, marasqino* forma van a helyes *guelfek, guillotine, manoeuvre, maraschino* forma helyett. Az olasz *deve* (= kell, muszáj) helyett *dove-t* (= hol?) találunk.

Az egykorú német helyesírással írt német szavakat mai német helyesírással közöltük: *ein und zwanzig, Finánzrath, ja wohl, muss seyn? Kommissaere, zwei und zwanzig* helyett *einundzwanzig, Finanzrat, jawohl, muss sein, Komissar, zweiundzwanzig*. — Az ilyen hibás vagy elavult frászmódú alakokat kijavítottuk, és a szövegváltozatok között egyenként jeleztük.

Bár a múlt század második felében az idegen szavakat általában idegenesen írták, vannak olyan esetek is, hogy — Jókai korában meghonosultabb lévén a szó, mint ma — vissza kellett idegenesíteni egyes szavak írásmódját: 1863: *meiszter, whiszt*; JKK: *meister, whist*. Az ilyen eseteket is egyenkénti szövegváltozatként közöljük.

Az ógörög szavak (főként tulajdonnevek) írásmódja terén egészen a mai napig nagy a bizonytalanság. Ennek a következő az oka: Az ógörög szavakat mi főként latin közvetítéssel vettük át, minek következtében a görög szavak túlnyomórészt latinos helyesírással honosodtak meg. A görögből való közvetlen átirás gondolata a XVIII. század végén merült fel. Bár ezt az elvileg egyedül helyes eljárást az Akadémia 1834-i szabályzata is magáévá tette, a hagyomány erősebb volt: az ógörög neveket többnyire latinosan írták, úgyhogy a század végén az Akadémia hivatalosan is visszatért a latinos írásmódhoz.

Jókai írásgyakorlatán a hagyományos latinos és a fonetikus átiró elv fent vázolt küzdelme igen jól megfigyelhető. A regényeiben — például a *Janicsárok végnapjaiban* — szereplő ó- és újgörög nevek túlnyomórészt latinosan írva szerepelnek: *Acrocorynt, Aphrodite, Apollo, Aristides, Archipelagus, Candia, Cassandra, Castor, Cocytus, Constantinus Porphyrogenneta, Epirus, Issus, Lysippus, Marathon, Microconchalys, Mithras, Parthenon, Pausanias, Pindus, Plataea, Pollux, Prevesa, Pyriihous, Seleucia, Simeon, Stylites, Solon, Thermopylae, Theseus, Thessalonía, Ulysses, Xelianthe, Yspilanti Demeter*. A JKK-ban ezt az írásgyakorlatot megtartottuk. — Ingadozó írásmód esetén vagy ha a latinos írásszándék ellenére nem volt következetesen latinos a Jókai használt forma (az uralkodó kiejtés fonetikus jelölésének tett kisebb engedelmények miatt) a latinos forma javára tértünk el az alapul vett szövegtől. Ezeket az eltéréseket azonban a kötet szövegváltozatai között összefoglalólag mindig jelezzük. Például a *Janicsárok végnapjaiban*: *Argyrocantharides* (1854, NK: *Argyrocantharidesz*), *Demosthenes* (1854, NK: *Demosthenesz*), *Ganymedes* (1854, NK: *Ganymédes*), *Leonidas* (spártai hős; 1854, NK: *Leonidász, Leonidás*), *Midas* (1854, NK: *Midás*), *Miltiades* (1854, NK: *Miltiadesz*), *Themistocles* (1854, NK: *Themistoklesz*). — Ha Jókai valamely nevet következetesen vagy túlnyomórészt magyarosan írt már (főként földrajzi neveket és keresztneveket), írásmódját megtartottuk. Idézett regényünkben *Artemisz, Athene* (város), *Athéne* (istennő), *Bozzari Márk, Hellász, Kantakuzenus Mihály, Kasztoria, Kleon, Klisszura, Leonidász* (kereskedő), *Lithanizza, Macedó Fülöp, Ossza, Óta, Szaloniki, Számósz, Zeusz*. — Ha elég határozottan felismerhető a magyaros írásszándék, a latinos írásmód egyes kisebb nyomait (különösen ingadozó esetekben) nem tartottuk meg, pl. *Khiosz-t* írtunk az alapszövegbeli és NK-beli *Chiosz* formával szemben. Az ilyen eltéré-

seket is jelezzük összefoglalólag. — Természetesen nem egészítettük ki a múlt században gyakran használt *Corynth*, *Lykurg*, *Olymp* formákat, sőt megtartottuk a nyilvánvalóan rosszul írt, de következetesen szerepeltetett alakokat is, amilyen például a *Janicsárok végnapjaiban* az *Odysszeusz* írásmód a latinos *Odiseus* és a görögös *Odüsszeusz* helyett.

Az orosz szavakat és tulajdonneveket Jókai igen gyakran német módra írta: *Wolozoff* stb. Az orosz átírásban ma már teljességgel követkehetlen fentebbi régi úzus helyett a mai átírás szerint közöljük az orosz szavakat és neveket: *Volozov* stb. A szövegváltozatok között azonban összefoglalólag felsoroljuk a Jókai korában használt alakokat is, szembeállítva őket az általunk használt formákkal.

A központozás tekintetében kiadásunk szövege általában az eredeti szöveget követi. Különösen nagy gondot fordítottunk a Jókaitól gyakran alkalmazott pontosvesszők, a meglepődést vagy váratlan fordulatot jelző gondolatjelek, a hosszú periódusok stb. megtartására. A bekezdéseket is az eredeti szöveg szerint alakítottuk. — Az eredeti kiadástól csupán a párbeszédes részek nyomdatechnikai megoldásában, a megszólítások meg az *és*, *s* előtti vessző mai szokásaink szerinti kitévésében, a fejezetcímek utáni pont elhagyásában, a függő kérdések írásjelhasználatában térünk el. Ezeket az eltéréseket sajnos semmilyen formában sem tudtuk jelezni: írásjelek dolgában is pontos kiadás csak egy betűhív kiadás lehetne.

Nagy Miklós — Fábíán Pál

A HÉTKÖZNAPOK JEGYZETEI

KIADÁSOK, FORDÍTÁSOK

A Petőfi Irodalomtörténeti Múzeumban található két fóliónyi kézirat a *Hétköznapiok* c. regényből. Ez a K a fogalmazványi példány töredéke; az NK-ban a 267. lapot és a 268. lap első 33 sorát, a JKK-ban a 282–83. lap szövegét foglalja magában. A K szövegét a variánsok között vettük figyelembe. Az Ország-Világ c. hetilap 1904. máj. 15-i száma közöl a *Hétköznapiok* kéziratából egy lapnyi fényképmásolatot. Ezt a részt az NK-ban a 267. lap és a 268. lap első három sora, a JKK-ban a 282. lap és a 283. lap első négy sora tartalmazza.

A *Hétköznapiok* c. regény nem jelent meg folyóiratban vagy napilapban. 1846 előtt csak részleteket tett közzé belőle Jókai a következő helyeken:

1. A PDI-ben (szerk. Vahot Imre. 1845. tavaszelő hó [március] 6. 19. sz. 299–304.) *Az ingovány óáza*. — *Mutatvány a „H é t k ö z n a p o k” című humoristicus regényből* — címmel Jókay Mór aláírással megjelentetett rész a kiadásokban *A mocsárok viránya* c. fejezetet és *Az élő férj özvegye* c. fejezet első három sorát tartalmazza. Ez a rész a következő megjegyzéssel látott napvilágot:

„Ezen mutatványból világosan kitűnik, hogy írónak igen szép tehetsége, nagy ereje van e pályához. Képzete, nyelve gazdag és eredeti. — A szerk.”

E megjegyzést irodalomtörténetírásunk nem tulajdonította Petőfiének, bár Vahot Imre visszaemlékezése szerint a nagy költőbarát mutatta be Jókai e művét a PDI olvasóinak (I. *Irodalom*). Vahot visszaemlékezései között valóban sok a tudatos hamisítás, de 1925-ben Tábori Kornél is megemlíti, hogy Petőfi megjegyzésével jelent meg a *Hétköznapiok* első mutatványa. (*Jókai regénye* 10.) Legutóbb mutatta ki Fekete Sándor, hogy a „szerk.” aláírással közrebocsátott sorokat Petőfi Sándor írta, ki abban az időben segédszerkesztőként dolgozott Vahot Imre lapjánál. (*Petőfi a segédszerkesztő*. IF 20. sz. Bp. 1958. 39.)

2. A PDI-ben (1845. tavaszutó hó [május] 15. 7. sz. 211–15.) a *Csodák* (Mutatvány „Hétköznapiok” című humoristicus regényből.)

címen közzétett mutatvány a JKK-ban az azonos című fejezetet tartalmazza.

3. Az Ék-ben (szerk. Frankenburg Adolf. 1845. nov. 1. 563—66.) *A fukar végpercei* címen közölt részlet a JKK-ban az azonos című fejezetet tartalmazza.

4. Az Ék (1846. márc. 14. 327—33.; márc. 21. 356—66.) két folytatásában megjelent *Csavargó* c. „Mutatvány a derék szerző, 'hét-köznepok' című regényéből” a kötetekben *A csavargó* és *A félelmes tanya* c. fejezeteket tartalmazza.

A regény első fejezetét közli a Magyar Hirlap 1894. jan. 6-án. *A tiszai mocsár* címen *A mocsárok viránya* c. fejezetből jelenik meg egy rész *A magyar hon szépségei* c. kötet ötödik (1903) és hatodik (1906) kiadásában.

★

Jókai halála után az első regényéből megjelent mutatvány alapján *Tiszai mocsár* címen 1905-ben *A mocsárok viránya* c. fejezetből adott ki részleteket egy ifjúsági kiadás. (*Jókai Mór kisebb művei*. Elbeszélések, útirajzok. Az ifjúság számára összeválogatta Benedek Elek. Jókai Mór életrajzával. Budapest, Lampel R. könyvkereskedése (Wodianer F. és fiai) Rézvénytársaság 1905. 124—26.)

A centenáriumi ünnepélykor Az Erő (Főszerk. Ravasz Árpád. Felelős szerk. Karácsony Sándor. 1925. febr. [6.] sz. 146—47.) *Az ingovány óaza* címen a PDI első mutatványa nyomán közölt részleteket *A mocsárok viránya* c. fejezetből.

KÖTETKIADÁSOK

- I. Irta Jókai Mór. 1—2. k. 1. kiad. Pest 1846. Kiadja Hartleben 1. k. 187 l.; 2. k. 176 l.
- II. 1—2. k. 2. kiad. Pest 1870. Kiadja Heckenast Gusztáv. 1. k. 236 l.; 2. k. 223 l.
- III. a) Bp. 1894. Révai Testvérek 270 l. [Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás 8.]
Ugyanez a kiadás megjelent teljesen azonos, finomabb papírra nyomott, „amateur díszkiadás”-ként és nagy 8° alakban, Nemzeti díszkiadás elnevezéssel.
- b) 1905.
Címlapkiadás.
- c) 1908.
Címlapkiadás.
- d) 1912.
Címlapkiadás.

- IV. a) 1–2. k. 5. kiad. Bp. 1906. Franklin Társulat 1. k. 187 l.;
2. k. 175 l.
b) 6. kiad. 1906.
Címlapkiadás.
c) 7. kiad. 1906.
Címlapkiadás.
d) 8. kiad. 1910.
Címlapkiadás.
e) 9. kiad. 1912.
Címlapkiadás.
f) 10. kiad. 1913.
Címlapkiadás.
- V. Bp. 1930. Franklin—Révai kiadás 219 l. [Jókai Mór művei.
Centenárium kiadás 73.]

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK

1. Maurus Jókai: *Lebenswirren*. Aus dem Ungarischen von Ludwig Wechsler. Berlin, Verlag von Otto Janke 252 p.
É. n. jelent meg, Gulyás Pál szerint 1886-ban. L. *A magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában*. Bp. 1917. 346.
2. Maurus Jókai: *Lebenswirren*. Aus dem Ungarischen von Ludwig Wechsler. Leipzig 1886. Denicke Verlag 251 p.
MBiblszle 1925. 183. — Demeter Tibor: *Magyar szépirodalom idegen nyelven*. Bp. 1952. Kézirat.

KELETKEZÉSE, FORRÁSAI

1842 őszétől 1844 nyaráig Kecskeméten végzi jogi tanulmányait Jókai, amikor hozzákezd első regényének megírásához. 1844. júl. 26-án levélben értesíti édesanyját, hogy a hónap végén hazaköltözik Komáromba. (OSzK—Új Auróra. 1925. 67—68.) Szülővárosában Asztalos Istvánhoz, a jóhírnű komáromi ügyvédhez áll be patvaristának. 1845 tavaszáig Komáromban írja a *Hétköznapokat*, majd Pestre megy. Előbb Molnár József, később Whorszky Sándor ügyvédi irodájában lesz jurátus; 1846-ban megkapja ügyvédi oklevelét. Életrajzírói szerint — Jókai visszaemlékezései nyomán — 1845 tavaszára készült el a *Hétköznapok*.

Az író több ízben nyilatkozik első regénye keletkezéséről. 1883-ban a *Negyven év visszhangja* c. visszaemlékezésében ezt írja: „Tizenkilenc éves koromban írtam az első regényemet”. (Jókai-jubileum 128.) Egy évtizeddel később pedig az *Önéletrásom* c. megemlékezésében a következőket említi: „Tizennyolc-tizenkilenc éves voltam, amidőn megírtam első regényemet”. (Uo. 139.) Gál János szerint Jókai 1845 tavaszán „Táskájában felvitte Komáromból a Hétköznapok kéziratát; ennek kiadása képezte legfőbb gondját”. (*Jókai élete és írói jelleme*. Berlin 1925. 34.) Szabó László is azt mondja: „Mikor... Pestre költözött, már akkor egy teljesen kész regényt vitt magával.” (*Jókai élete és művei*. Bp. 1904. 73.) Nagy Sándor álláspontja szerint is 1844-ben írta a *Hétköznapokat*. (*Jókai*. Brassó 1925. 9.)

Semmi bizonyíték arra nézve, hogy Jókai 1845 tavaszán valóban már a regény teljes kéziratát vitte volna magával Pestre. Egyes adatok ugyanis azt mutatják, hogy „1845-ben a nyári hónapokat Komáromban édesanyja körében tölté; a társaságot kerülve rendszeren kora reggel ment ki szigeti kertjükbe, s késő este tért haza; ott készült az ügyvédi cenzúrára, s írta a *Hétköznapok* c. regényét.” (Jókai-jubileum 109.)

Legvalószínűbbnek az látszik, hogy 1845 tavaszán még csak a regény egy része — esetleg nagy része, de legjobb esetben is csak a fogalmazványi példány — volt útításkájában. E változat közül választhatta ki Petőfi a két legérdekesebb fejezetet, amelyet Vahot Imre divatlapja közölt március 6-án, majd május 15-én. Az Ék csak az év vége felé és 1846 márciusában tesz közzé a *Hétköznapokból* két mutatványt. Ma már az is kétségtelen, hogy Petőfi — aki kitörő örömmel fogadta Jókainak a *Nepean sziget* c. első novelláját, mely egy csapásra

híressé tette a fiatal író — nemcsak Vahot Imrének ajánlja be barátját, hanem az egyik kiadónál azt is kijárja, hogy a *Hétköznapiok* minél előbb kötetben jelenhessen meg. (Petőfi Múzeum 1893. márc. 2. sz.; Pester Lloyd, Abendblatt 1893. jan. 23. 18. sz.; Zolnai László: *Jókai útja Komáromtól 1848 felé*. Komárommegyei Dolgozók Lapja 1954. ápr. 28. 34. sz. 4.)

1845-ben és 1846 elején — lehetséges, hogy éppen Petőfi tanácsára — még javában dolgozik Jókai a *Hétköznapiokon*. A mutatványok egybevetése az első kiadás szövegével bárkit meggyőzhet arról, hogy az első fogalmazványokon az író jelentős átirásokat hajtott végre. Levelezése is azt mutatja, hogy 1845 és 1846 folyamán szorgalmasan dolgozik a *Hétköznapiokon*. 1845. szept. 11-én írja az anyjának Pestről: „Irok regényt, novellát és drámát rakásra; valahára majd tán láttatja is lesz sok irkálásomnak.” (OSzK Fol. Hung. 2261. 135.) Nagy a valószínűsége, hogy a *Hétköznapiokról* emlékezik itt meg, bár egyáltalán nincs kizárva, hogy már érlelődik benne következő regényének, a *Szomorú napoknak* a témája is.

1845 és 1846 folyamán több ízben hazalátogat Komáromba. 1846. jan. 26-án innen adja hírrül Pákh Albertnek: „Most a 'hétköznapiokon' dolgozom, egy hét alatt már kész leszek vele s akkor tout a coup megyek Pestre, tehát körülbelül a jövő hónap első hetében.” (OSzK Uo. 111.) Február elején valóban fölutazhatott Pestre Jókai, mert 20-án már innen írja az anyjának, hogy „mielőbb elkell készítenem a regényemet”. (OSzK Uo. 138.)

1846. márc. 18-án (tehát 21 éves korában) még mindig arról értesíti anyját, hogy nem fejezte be végleg a *Hétköznapiokat*. „A regényemen folyvást dolgozom, már van harminc ív, a héten bevégzem s azután alkuszom a könyvkiadókkal.” (Petőfi Múzeum)

Érdemes megemlíteni, hogy az első kiadásban még az 1846 márciusában megjelent *A csavargó és A félelmes tanya* c. fejezetek egyes részeit is átirja. Lehet azonban, hogy ezt a két fejezetet még év elején átadta kinyomtatásra Frankenburg Adolfnak, az *Ék* szerkesztőjének.

A regény végső változata 1846 márciusára, tehát az *Ék* mutatványaitól függetlenül elkészülhetett, hiszen 1846. márc. 18-án már arról számol be egyik idézett levelében anyjának, hogy a kiadókkal tárgyal. „Hogy meddig maradok Pesten ez alkalommal, attól függ, hogy minő feltételekkel adhatom ki a regényem; lehet hogy egész Áprilisban itt szorulok”. (Petőfi Múzeum) Február 20-án még kíváncsian várja Nagy Ignác véleményét, hiszen Heckenast Gusztáv is hajlandónak mutatkozik művei kiadására: „Szerencsésen eljutottam Pestig — írja anyjának. — Főnökeim szívesen fogadtak. Molnár nevezetesen azzal fogadott, hogy ajánlott Heckenastnak, ki is majdan minden kijöendő

munkáimat kész lesz kiadni. Már most csak mielőbb elkell készítenem a regényemet s bevárom, hogy hát Nagy Ignác mivel biztat? A „*két gyámot*” megint újra dolgozom, ez elég keserves állapot, de megteszem a magam jóvoltáért. Molnár azt mondja, hogy kár volna prókátor mesterségre adnom a fejemet, az irodalomban szebb pálya vár reám, Tóth Lőrinc még magasabb dolgokkal biztat, hanem biztat a gyüldei fiatalság is, hogy a „*két gyámot*” meg Petőfi színművét akár millyenek lesznek is — kifütyüli. Epen ezért kell most nagyon talpra állanom; természetes, hogy nekünk is vannak jóakaróink, kik szinte készülnek az említett fiatalág fölött ellenőrködni, nagy ingerültséggel váratik mind két részről a darab szinpadra kerülése, mit Fánccy uram tehetsége szerint húz, halaszt.

Azonban ezért nem esünk kétségbe.” (OSzK Uo. 138. — Vasárnapi Ujság 1893. 923. — Képes Folyóirat 1894. 14.)

1846. február végén tehát még nem dőlt el, hogy melyik kiadó fogja megjelentetni Jókai első regényét. Molnár József javaslatára Heckenast hajlandónak mutatkozik kiadni minden művét, tehát regényét is. Jókai ekkor még nem döntött, mert Nagy Ignác is közbenjár érdekében (nem utolsósorban Petőfi buzdítására) egy másik kiadónál. Az *Ék* 1847. jan. 2-án (1. sz. 30.) a *Mi hír Budán?* c. újdonságrovatban közli, hogy Heckenast végül is csak a novellák kiadására köt Jókaival „kedvező” szerződést. („Petőfi Sándor a ‚Tigris és hyena’ c. színdarabja elhagyá a sajtót; Jókay Mór beszélyeit pedig a vállalkozó szellemű Heckenast vevé meg igen illő áron.”)

A *Hétköznapiakat* végül Nagy Ignác közvetítésével Hartleben Konrád Adolf 350 forintért — Jókai szerint „igen tisztességes tiszteletdíj mellett” — vásárolta meg kiadásra. Hartleben „akkoriban a legnevezetesebb magyar műveket szokta kiadni”. (*Az én életem regénye.* HhM 5. k. 223. — Szinnyi Ferenc: *Nagy Ignác.* ItK 1902. 491. — Pester Lloyd 1863. ápr. 9. 80. sz. 2. — *Jókai első kiadói.* Magyar Hírlap 1904. máj. 6. 126. sz. 15.)

1846 májusában a Budapesti Híradó a *Budapesti Hirharang* c. rovatában közli, hogy „Jókay ‚Hétköznapiok’ c. két kötetes regénye, mellynek megjelent mutatványai általános tetszésben részesültek, Hartleben költségén már sajtó alatt van...” (1846. máj. 10. 384. sz. 317.)

1846. június 24-én már arról számolhat be Jókai az édesanyjának, hogy „nyomják erősen a regényemet. Julius végére megjelenik. Két ivet már viszek haza belőle. Jövő Kedden érkezem haza”. (OSzK Uo. 141.)

A Budapesti Híradó júliusban előbb azt jelenti, hogy „Jókay Móricnak ‚Hétköznapiok’ című regénye sajtó alatt” van (1846. júl. 12. 419. sz. 26.), majd szeptember elsején (Δ) kézjel alatt megjelenik

a regény kiadásáról szóló hír: „Jókay Móricnak ‚Hétköznapiok‘ című regénye már kikerült sajtó alól két kötetben. E mű annyival érdekesebb lehet az olvasóknak, minthogy szövege a mostani korból van merítve“.
(*Budapesti Napló* c. rovat 448. sz. 142.)

November 19-én már a regény kritikai visszhangjáról ír Komáromba Jókai: „Regényem bírálatai a jövő hónapban fognak megjelenni mindkét lapban. A lehető legjobbak. Maga báró Eötvös is igen kedvezőleg nyilatkozott felőle.” (OSzK Uo. 144.) A PDI bírálata ismeretlen okoknál fogva elmarad, de az Ék-ben valóban megjelent Tóth Lőrinc kritikája (l. *Irodalom*).

★

Egyik századvégi regényében leírja Jókai a regény kiadásának körülményeit. A párbeszéd Petőfi Sándor és az író között zajlik le:
„Most beszéljünk komoly dolgokról. Mit dolgoztál azóta, hogy nem láttalak?

Megmutattam neki a *Hétköznapiok* kéziratát. Készen volt már.

— Miért címezted *Hétköznapiok*nak?

— Azért, hogy senkise várjon belőle valami rendkívüli dolgot. Belenézett. Csak a fejezeteket olvasta el.

— No, az eredeti gondolat volt tőled, hogy a fejezetekhez népdalokból válogattál mottókat. Ezt hát viszem magammal Pestre — kiadatni.

— Engem senki sem ismer.

— Dehogynem. Bajza, Vörösmarty kérdezősködnek utánad.

A mutatóványod nagyon tetszett. Vahot Imréből kiszorítottam érte tizenkét forintot. Frankenburg bőkezűbb volt; ő a *Nepean szigetedért* küld tőlem tizenöt forintot.

S azzal Petőfi leszámolt az asztalra huszonhét ezüst forintokat. Ez volt az első honoráriumom. Rothschildnak éreztem magamat!

— A regényedet meg majd kiadjuk Hartlebennel.

— Jól vagy vele?

— Én nem ismerem a németet; hanem Nagy Ignác regényeinek ő a kiadója, s Nagy Ignác ajánlani fogja neki.

— Megteszi azt Nagy Ignác?

— Hogyne? Ha én viszem oda hozzá a munkádat! Hiszen nekem nagy ellenségem; hanem becsületes ember.” (*A tengerszemű hölgy* 33.)

Jókai valamennyi életrajzírója elismeri, hogy a *Hétköznapiok* kecskeméti környezetben kezdte el írni, s Komáromban folytatta a „szigeti kerti házuk” magányában. „Az a kis fakunyhó — emlékezik vissza Jókai — ott a Duna-szigeti gyümölcsöskertben, (nem tudom megvan-e még?) az volt az én legdrágább palotám, amiben valaha

tanyáztam. Ott írtam meg az első regényemet.” (*A tengerszemű hölgy* 24. — vö.: Szfij Ferenc: *Jókai és Komárom*. Zalamegyei Ujság 1925. jan. 14. 10. sz. 2.)

A tengerszemű hölgyben tájékoztat Jókai a *Hétköznapi* megírásának módjáról is. Az alábbi párbeszéd Erzsike, a regény címszereplője és az író között hangzik el:

„— Apropos, sziget’. Önt sokszor látom a szigeti filagóriánk verandájáról, a kertünk előtt végigsétálni; de még csak felénk sem néz; pedig elég nagy lármával vagyunk.

— Az meglehet. Olyankor nagyon el vagyok merülve.

— Mibe merülve?

— A regényemen dolgozom.

— Dolgozik? Járvá?

— Ugy szoktam. Előbb a fejemben kidolgozom az egész jelenetet a legapróbb részletekig, s mikor leülök azt leírni, az már csak gépies betűvetés.

— Eszerint, mikor ön azon a hosszú sétányon végigvágtat sebes léptekkel, olyankor sem lát, sem hall?

— De igen: látok fűvet, fát, virágot, gombát, fatörzset, szederindával befutott nádkunyhót. Azokhoz hozzákötöm a gondolataimat, mint a pókfonalat; hallok is sárgarigó füttyöt, cinegecsevegést, távol hajókról jövő tülkölést, szúnyograj zümmögését; az nekem mind sűg, mind mesél valamit, a döngő darázs kölcsönadja a szárnyát a képzeletnek; hanem ha egy emberarcra találkozom, az kiver a gondolataimból, s egy „szervusz” szó szétfújja az egész fata morgánámat”. (22–23.)

Külön megemlékezik Jókai az első mutatvány, *Az ingovány oáza* c. rész keletkezéséről. A párbeszéd az előző két szereplő között a PDL-ről folyik:

„— Ön is írt bele valamit?

— Igen.

— Mit?

— Egy mocsári szigetnek a leírását.

— Járt ön ott valaha, azon a mocsári szigeten?

— Nem. Csak úgy képzeletből írtam le.” (18.)

★

A *Hétköznapi* tematikájáról és forrásairól is nyilatkozik Jókai a *Negyven év visszhangja* c. önéletrajzi emlékiratában: „Az egész [ti. a regény] kecskeméti visszaemlékezés, zabolátlan fantázia szüleménye de itt-ott olyan leírásokkal, hogy most sem tudnék hasonlót írni.” (Jókai-jubileum 128–29.)

Maga az író (és természetesen bírálói, valamint életrajzírói)

világítják meg a regény anyagának kettősségét: a kecskeméti reális élmények és a romantikus motívumok keveredését.

1893-ban azt mondja: „... az egész alaphangulatát irodalmi tevékenységemnek a kecskeméti élet határozta meg. Házigazdám, a városi mérnök, gyakran elvitt magával a gondjaira bízott, kiterjedt erdőségekbe parasztszekéren. Elkóboroltunk a Tiszáig, a Szikra csárdáig, a homokbuckákon túl a Fehér tóig. Én mindenütt új meg új népelettel találkoztam, a pusztákon, a karámokban, a csárdában, a halásztanyán. Megismertem a magyar fajt a maga őseredeti sajtáságaiban, összejöttem pusztabírákkal, hadnagyokkal, akik betyárt üldöznek, s futóbetyárokkal, akik azokat kerülik. Megismerkedtem a népnek észjárásával, fogalmival, dalaival, közmondásaival, kifogyhatatlan humorával, hallottam a népmeséket a bográc tüze mellett, a kukoricafosztásnál, a szüretelésnél, láttam a híres ‚bikaharcot‘ s a ‚püünkösi király‘ parádéját, aminek mind most már híre sincsen, meg azokat a pusztai párbajokat, amik mese-számba mennek. Ezek mind úgy megöröklítve vannak emlékezetem kristályhártyáján, mintha tegnap történtek volna.” (*Az én kortársaim*. HhM 5. k. 175.)

Nem kétséges, hogy a Szikra és a Koplaló csárda, valamint a homokbuckák leírása, a pusztabíró szerepeltetése a *Hétköznapiakban* mind közvetlen élmény eredménye. A regény színhelyét Jókai kecskeméti diákévei alatt ismerte meg. Kecskemét mellett a *Hétköznapiakban* szereplő Sz. város, minden valószínűség szerint Szentest, H. pedig Halast jelenti. *Az én iskolatársaim* c. visszaemlékezésében írja:

„A testedzést pedig utóljára annyira vittük Gyenes Palival [lakótársával, a házigazda fiával], hogy a vetett ágyunkat otthagynva a pusztapallón aludtunk egy lepedővel takarózva; a rajztáblám szolgált fejemaljának. De olyanok is lettünk, mint a vascövek, s akinek máskor a szellő is megártott, télviharban, hófuvatban elszánkáztam a pajtásaimmal Szentestre, a kaszinóbálba, s a reggelig tartó csárdás után megint vissza Kecskemétre — hogy leckét ne mulasszunk. Meg sem látszott rajtunk a korhelykedés.” (HhM 5. k. 173–74.) Hogy e kései visszaemlékezés nem merő fantázia szüleménye, azt bizonyítja Jókai 1844. márc. 1-én anyjához írt levele, melyben beszámol arról, hogy a „Mult hónapban Szentesen voltam . . . Kis Bálint esperes urnál”.

Dömsödi Góliáth kocszása H. városában is személyes élményen alapult. „A püünkösi vakációra átrándultunk Kecskemétről Kiskunhalasra az én kedves pajtásommal, Nagy Ferkóval, annak a szüleihez, az ünnepeket ott töltendő.

Az útba eső homokbuckák között egy nagy döccenéstől a szekereink hátsó kereke összetörött, mi kifordultunk, én beleütöttem a pofámat egy nyírfatuskóba.

A szekeret valahogy helyreállítottuk olyanformán, hogy egy fiatal nyírfát kivágtunk s azt a törött kerék pótlékául a tengelyhez kötöttük paticsfának . . .

Már most, ha én igazi modern realista író volnék, milyen szépen leírhatnám első díszbevonulásomat Halas városába, három kerekű szekéren, a negyedik helyén korcsolya, magam felkötött állal . . .” (*Az első temetkezés s az első feltámadás*. HhM 5. k. 178.)

Hasonlóan emlékezik vissza a halasi útra a *Béka* c. novella elején. (NK 17. k. 119.)

A kecskeméti tűzvész megjelenítése a *Hétköznapiak*ban arra vall, hogy Jókai olvashatta Mátyási József művét (*Kis itélet napja, vagyis Kecskemét városának tizedik juliusi égése*. Pest 1794.), mely gyenge „versezetekben” dolgozza fel az 1794-i tűzvész történetét. 1846-ban jelent meg Kecskeméten Szokolay Hártó János műve (*Szabadalmas Kecskemét városának történetirati ismertetése. Azaz: régibb kori és jelen állapotjának lehető hiv előadása.*), mely már 1844-ben elkészült. Csaknem bizonyos, hogy Jókai ismerte a helyben megjelent munkát. Hártó János ugyanis olyan kérdéseket is érint, amelyek Jókai írói ambícióit is növelhették. Naiv, lokálpatrióta indignációval írja a szerző: „Ki tudja, hány íróttal foglalkozónak éhségét enyhíté már Kecskemét izes kenyérével és más egyéb áldásaival; és mégis a jó városról alig tud könyvek útján a magyar egyebet ennél, hogy ez egy nagy puszták közepén fekvő népes város.” (5.) Hártó leírása nyomán („a Görög temetőnél állott nagy szegletház nagy szélvészben kigyulladott”) s az 1844-ben még élő kecskeméti emlékek alapján dolgozta fel Jókai az első fejezetet. A tűz méreteire jellemző, hogy 424 ház és 10 malom leégett. Hártó János szerint oly nagy volt a tűz, hogy Ausztriából a bécsi császári képtár feletti dombról elszörnyedve nézték „e borzasztó keleti fényt”. (150.) Hasonlóképpen számol be Kubinyi Ferenc és Vahot Imre is a *Kecskemét város leírása* c. kötetben (Pest 1854. 14.) az ismeretes tűzvészről.

A *Hétköznapiak*ban Jókai Dömsödit szerepelteti gyűjtogatóként. Hártó János csak annyit említ, hogy több pletyka és álhír keringett a városban a tűzvész keletkezésének okairól. Mátyási József azt írja, hogy egy „herostratesi gazember” idézte elő a tűzvészt. (11.) Mindenesetre Jókai a Mátyási József által előadottakat fogadta el, de nem az 1794-es, hanem az 1819-es tűzvészre alkalmazva, mely frissebb nyomokat hagyott. Élénk emlékezetben élhetett Kecskeméten az 1831-es kolerajárvány is, melynek 1291 áldozata volt. (Balásfalvi Kiss Barnabás: *Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban*. Kecskemét 1939. 21. — Marton Sándor: *Kecskemét*. Reformátusok Lapja 1925. aug. 20. 34–35. sz. 3–6. — (M. E. K.): *Kecskemét*. Budapesti Viszhang 1856. okt. 23. 43. sz. 352–54.) Ez a történeti motívum szintén szerepel a regény utolsó

fejezeteként. Az 1819-es tűzvész és az 1831-es járvány megjelenítése mintegy keretbe foglalja az egész regényt.

★

Amikor Jókai arról emlékezik meg, hogy a *Hétköznapok* nemcsak kecskeméti emlékeit tükrözi, hanem „zabolátlan fantázia szüleménye” is, akkor nyilván a romantikus írók hatását — s ami ehhez hozzátartozik: romantikus írói hajlamainak kielégítését — érti. *Legkedvesebb könyveim* c. rövid visszapillantásában felsorolja fiatalkori könyvélményeit: „Petőfi befolyása nagy tényező volt pályám kezdetén. Az ő fényes sikerei buzdítottak engem is. Bámulói voltunk mind a ketten a francia romantikusoknak; azután Shakespearenak, Byronnak, Shelleynek; első műveimen észrevehető a Hugo Victor és Sue Jenő bálványozása; csakis a humorisztikus munkáknál érvényesül valami önállóság. Kerestem a rendkívüliségeket, a soha meg nem történteket. Ambícióm volt olyan helyeken járni, ahol még Pegazus patkója nyomot nem hagyott...

... A legelső regény, amelyet olvastam Scott Walter Ivanhoeja volt, magyar fordításban... előszeretettel viseltem az angol és francia költők iránt. Tizenöt-tizenhat éves koromban megtanultam angolul és franciául, grammatikából nyelvmester nélkül, hogy Boz-Dickenst és Coopert olvashassam eredetiben. A franciák közt első volt Hugo Victor, akit megkedveltem. Boznak még akkor csak egy regénye volt nálunk kapható: a *Pickwick-klub*, Coopertől az *Utolsó mohikánok*, Hugótól *Bug Jargal* és *Han d'Islande*. Ezekhez jött később Sue Eugène, kinek egzotikus regényei, (többek közt a *Nő kékszakáll*) végzetes szuggesztíóval voltak a fantáziámra. Dumast legkésőbb ismertem meg a *Trois mousquetaires*-ből. Amint azonban Shakespeare több művét megszerezhettem, *Lear királyt*, III. *Richárdot*, ez az olvasmány végképp holdkórosává tett a nagy irodalmi planétának... Megtettük azt, hogy lefordítottuk [Petőfivel] *Lear királyt* és aztán rábírtuk a kecskeméti közönséget, hogy Shakespeare darabjával a színházat megtöltse és tapsoljon *Lear királynak*.” (HhM 5. k. 183—84.)

★

Zsigmond Ferenc, Szinnyei Ferenc, Muzsnai Ágnes és Sötér István viszonylag részletesen foglalkoznak a Jókait ért hatásokkal. (L. részben az *Irodalom*, részben a *Tárgyi és nyelvi magyarázatok* anyagát.) Kiemelik mindenekelőtt Victor Hugo (*Bug Jargal*; *Han d'Islande*; *Notre-Dame de Paris*; *Lucrèce Borgia*), Eugène Sue, Boz-Dickens (*Pickwick klub*), Rousseau, továbbá Vörösmarty Mihály, a panteista természetrajongó Vajda Péter, Petőfi Sándor (*A hóhér kötele*; *A helység kalapácsa*), Kuthy Lajos, Nagy Ignác és Széchenyi István műveit. Ezek mellett

említésre méltó még Eötvös József hatása is. Nem kétséges, hogy Jókai a *Hétköznapiok* romantikus légkörével a „felületest s a francia borzasztóságokat kedvelő közönség” igényét is igyekezett kielégíteni.

Találónan jegyzi meg Sötér István *A magyar romantika* c. tanulmányában (*Romantika és realizmus*. Bp. 1956. 87.), hogy Jókai a *Hétköznapiokban* „még a Sue-féle, a Kuthy és Nagy Ignác-féle eljárást követte; a regény laza novellafüzérében a szélsőn romantikus — és az életkép-szerűen realista részletek megférnek egymás mellett”.

★

Jókai hatása szinte első fellépésétől kezdve szembetűnő. Közismert, hogy már 1848 előtt hatott az egész korabeli nemzedékre. (Gálos Rezső: *Jókai Rab Rábyja*. ItK 1941. 336.) Szinnyei Ferenc (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. 2. k. Bp. 1926. 204—205.) viszonylag részletesen foglalkozik azzal a hatással, melyet Jókai fiatalkori műveivel, elsősorban a *Hétköznapiokkal* gyakorolt író társaira. Megemlíti, hogy „inkább hibáit utánozták”, s jó néhány 1847-ben és 1848-ban keletkezett novellán kimutatható Jókai hatása, ami szerinte négy irányban mutatkozik meg.

1. egzotikus környezetválasztásban (Obernyik Károly: *Az óceán virága* (1846.); *A gyöngyhalász* (1847.); — Szegfy Mór: *A vadon rózsája* (1848.) c. novellák és Dobsa Lajos: *Sdtán* (Mutatvány 1848.) c. regényében);

2. fantasztikus és túlzó leírásokban (pl. Obernyik Károly: *A detrehalmi kastély* (1847.); Szegfy Mór: *Egy leány a népből* (1847.); Völgyi Izidor: *Az idomtalan* (1847.) és Thalabér Lajos: *Az öldöklő angyal* (1848.) c. novellákban);

3. vad képzelgések és borzalmak fokozásában (pl. Obernyik Károly: *A művész bosszúja* (1848.); gróf Lázár Kálmán: *Örült szerelme* (1847.) c. elbeszélésekben);

4. dagályos pátoszban és kérdésekben tobzódó stílusban (pl. Fodor Pál: *Borbála napja* — 1848.).

Ugyancsak Szinnyei Ferenc dolgozta fel, hogy a szabadságharc után milyen mértékben hatott Jókai 1848 előtti munkássága. (*Elbeszéléseink egymásra hatása a Bach korszakban*. ItK 1932. 10.) Részletesen felsorolja az 1850-es évek elején keletkezett műveket, melyek „sötét és borzalmas meséikkel Jókai legelső regényére és novelláira emlékeztetnek”: Vadnai Károly: *Commoedie infernale*. Hölgyfutár 1853. 125—32. — Ua.: *Az elérhetetlen csillag*. Müller Gyula Nagy Naptára 1853. — Ua.: *A fekete kastély*. Hölgyfutár 1854. 102—10. — P. Szathmáry Károly: *Déva galambjai*. Budapesti Viszhang 1853. 11—15. — Ua.: *Csák Mór*. Divatcsarnok 1854. 15—16. — Ua.: *Ország Ilona*. Uo.

65–67. — Forster Rudolf: *A dugárusok*. Hölgyfutár 1853. 33–34. — Kiss László: *Egy őrült*. Hölgyfutár 1853. 33–34. — „Ilyen Szollár Mihály-nak a *Gyémántos virág* c. eredeti regénye, mely csak a Hölgyfutárban jelent meg (1854. 219–54.), könyv alakban nem, s így senki sem vett róla tudomást. Ennél vadabb rémregény kevés jelent meg a magyar irodalomban: csupa titok, homály, vad szenvedély. Alakjai, 'őrült' tántorognak dühükben, fájdalmukban, vagy szerelmükben, s vágatnak árkon, bokron keresztül, éjszaka, hóban, viharban. Mintha ez is a *Hétköznapiok* kései és korcs leszármazottja volna. Végső elfajulása a francia romantikus iránynak, s csak mint ilyen érdekes.”

★

Itt jegyezzük meg, hogy Jókai 1886-ban a Magyar Salonba írt elbeszélésében (*Aki holta után áll bosszút*) leírja, hogy az első regénye tulajdonképpen nem a *Hétköznapiok*, hanem a *Cifra asszony története* c. volt. Ezt a regényét azonban — mivel vadromantikus túlzásaival a sötétséget hirdette — tűzbe vetette. (Nemzet 1886. márc. 31. Esti kiadás. 91. sz. 1. — *Jókai első regénye*. Debreceni Ellenőr 1886. ápr. 1. 65. sz. 2.)

Jókai maga több ízben nyilatkozik értékelőleg első regényéről. 1881-ben az *Ellenzék* c. napilap hasábjain olvashatjuk a következő visszaemlékezését: „midőn 18 éves voltam, irtam első regényemet, a: *Hétköznapokat*. Ennek is sok hibája van, de azért mégis az akkor legolvasottabb regényíró, Nagy Ignác, ezen munkámat elolvastván, maga ajánlotta azt saját kiadójának, Hartlebennek, és ugyanazt a honoráriumot adatta nekem, mint Hartleben neki szokott fizetni.

Ez volt első regényem.” (*Jókai Mór saját írói pályájáról*. *Ellenzék* 1881. ápr. 1. 75. sz. 2. — Vö.: *Hogy lett Jókai regényíróvá*. Magyar Hírlap 1904. máj. 6. 126. sz. 8.)

1890-ben *A tengerszemű hölgy* c. regényében írja a következőket: „Biz ahhoz sok kritika hozzáfér. Hogy is értene ahhoz egy ifjonc kedély, aki még se embert, se világot nem ismert. De én azért azt az első munkámat mégis úgy szeretem, mint ahogy szereti minden ember az első szülöttét, habár testi-lelki hibáktól el van is torzítva.” (24.)

Más helyütt: „Első kísérletemnél . . . hol a képzelem, hol az életismeret ragadta magával a másikat, s az erősebb önkényével vitte magával pusztákon, ingoványokon, szalonokon, csárdákon és emberi szenvedélyeken keresztül, amerre neki tetszett.” (*A „Magyar nábob” megköltése*. *Egy magyar nábob* 2.)

1894-ben az *Önéletrásum* c. visszaemlékezésében ezt írja: „Tizen-nyolc-tizenkilenc éves voltam, amidőn megírtam első regényemet, a *Hétköznapokat*. — Ez is tele van hibákkal; de én az összes munkáim kiadásában semmit sem igazítottam rajta. Azok a hibák is az én eredetiségeim, hozzám tartoznak. Én az első művemben senkit sem utánoztam azon nagy regényírók közül, kiknek műveit bámultam. Tévedeztem, botorkáltam az úton; de az az út a saját magam törte csapás volt.” (*Jókai-jubileum* 139.)

★

A *Hétköznapok* c. regényről igen nagyszámú ismertetés, recenzió, elemzés és főleg méltatás készült.*

* Azokat a méltatásokat, amelyek úgyszólván csak megemlítik mint Jókai első regényét, figyelmen kívül hagytuk.

Birnbaum, Gustav (*Der vaterländische soziale Roman. Eine kritische Skizze von —. Pannonia 1846. I. oct. Nr. III.; 442.*) gúnyos, lekicsinylő hangon emlékezik meg a korabeli magyar irodalomról, közte Jókai *Hétköznapiok* c. regényéről.

Az első magyar nyelvű megjegyzést a műről az Ék közli 1846. okt. 31-én:

„Dráma irodalmunknál jobban áll a regényirodalom: Eötvös, Jósika, Kelemenfy, Kemény sat. s legutóbb Jókay derekasan képviselik. Ez utóbbi kezdő, de megmutatá a ‚Hétköznapiok‘-ban az ér gazdagságát, mellyből aranytermékeket szedend irodalmunk. Nyelve szép és folyó, képzelmei ifjak és erőteljesek; olyanok, mint a felhők mögött kelő nap, melly a gyönyörű színekből, miket sugarai azokban költenek, gyaníttatja fényének nagyságát.” Bánffyay: *Néhány sor Bécsből.* 18. sz. 575.)

1846 decemberében az Ék kritikai mellékletében jelenik meg Tóth Lőrinc bírálata, melyet úgy könyvelt el az irodalomtörténetrás, hogy — bizonyos mértékig — az író egész életművére helytálló megállapításokat tartalmaz. (Irodalmi Ör. Melléklet az Ék-hez 1846. dec. 19. 25. sz. 45—50.) 1894-ben, amikor Gyulai Pál és Péterfy Jenő kritikái már megjelentek a Budapesti Szemlében, Erdélyi Pál a *Jókai Mór* c. cikkében (Hazánk 1894. jan. 6. 12. sz. 2—4.) észreveszi a Jókai-kritikák közötti összefüggést: „A Budapesti Szemle híres bírálatai . . . lényegileg megegyeznek a Hétköznapiok első recenziójának véleményével. A különbség csupán az, hogy míg amazok az éles és boncoló elme biztosságával igazolják állításukat; ez jól sejtő sejtelemmel állapítja meg a maga tételét.” Kőrösi László Jókai „irodalmi keresztapjának” tartja Tóth Lőrincet (*Adalékok Jókai Mór életéből.* Ország-Világ 1902. jún. 29. 26. sz. 518.). Szabó László, az első jelentős Jókai-monográfia elkészítője is részletesen foglalkozik Jókai első komoly bírálójával: „Első regénye, a ‚Hétköznapiok‘ első műnek igen figyelemreméltó alkotás. Szerzője egyszerre föltűnt vele, amiben nagy része volt atyai barátjának, Tóth Lőrincnek, aki . . . szeretettel teljes, igen alapos bírálatot írt róla, olyan bírálatot, melynek fő vonásai Jókainak összes későbbi műveire ráillenek . . . Jókai első regényével meglepetést, mondhatni megdöbbenést okozott, s örvendetes sejtelmeket, hogy benne regényirodalmunk kitűnő bajnoka rejlik”. Tóth Lőrinc fölismerete, hogy az alig húsz éves íróban van erő, eredetiség és dús fantázia, fölismerete ritka leíró és elbeszélő talentumát, de látta a regény szerkezetének gyarlóságát, Jókainak a túlzásra és torzításra való nagy hajlandóságát s pszichológiai ismereteinek fogyatékoságát.” (*Jókai élete és művei.* Rákosi Jenő Budapesti Hírlap ujságvállalata 1904. 204.) Mikszáth Kálmán véleménye szerint „Tóth Lőrinc kritikája olyan találó, hogy nagy variációban a mai Jókaira

nézve is igaz." (*Jókai Mór élete és kora*. Mikszáth Krk 18. k. 87.) Farkas Gyula szerint „ennek a bírálóknak értékelésén a későbbi Jókai tanulmányok sem változtatnak sokat: az ifjúkori műben benne van már az egész Jókai". (*A magyar irodalom története*. Bp. 1934. 231.) Császár Elemér az első recenzens „egyetlen nevezetes bírálót": „nemcsak a regénynek, hanem a költőnek is első alapos méltatása"-ként tartja számon. Megállapítja, hogy Tóth Lőrinc „bár határozott ítéletnek kimondására nem állott több anyag rendelkezésére, mint egy regény s egy pár novella, mégis oly biztos szemmel ismeri föl a költő legnagyobb érdemeit és fogyatkozásait, hogy végső megállapításain a mai kor esztétikájával fölvetett bíráló sem változtat". (*A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig*. Bp. 1925. 322.) Szinyeyi Ferenc szerint Tóth Lőrinc bírálata „Jókai munkásságának első komoly megítélése, mely először mutat rá tehetségének jó és rossz oldalaira". (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. 2. k. Bp. 1926. 203.) Erdélyi Pál (*Jókai útja*. Komárom 1939. 69, 71.) szerint „Tóth L. véleménye ma is elmondható az egész [romantikus] irányra s annak erre a termékére [*Hétköznapiak*] is. Mert helytálló volt akkor, s még inkább az ma . . .

Az író személyére vonatkozó sorait az idő igazolta, mert könyveinek nemcsak hatását, hanem jellemző vonásait is úgy állapította meg, hogy abból az író és regényét egyformán megismerhetjük."

Az alábbiakban teljes terjedelemben közöljük Tóth Lőrinc bírálását, amelyet megjelenése óta csak Szabó László tett közzé. (Igaz azonban, hogy nem teljes szöveggel, mint ahogy Szabó állítja — i. m. 207.)

„A fiatal szerzőt (ki Rév-Komáromban, ezen városnak valódi diszére, született, s csak alig végezte iskoláit Kecskeméten) irodalmunk minden figyelmesb barátja kétségkívül ismerni fogja divatlapjaink, az *Életképek* s *Pesti Divatlap* hasábjairól, hol első hatalmas és erőteljes fellépésével meglepetést, mondhatni, megdöbbenést okozott, s öröndetes sejtelmeket, hogy benne regény-irodalmunk kitűnő bajnoka fejlődik. E meglepetés, mellyet a jelen regényből adott mutatványai egyikével (a „Mocsár”) s „Nepean szigetével” hozott elő, bírálóra nézve, ki a regényirodalom fontosságát a nyelv és izlés terjesztésére, az irodalom megkedveltetésére, s az erkölcsök nemesítésére teljesen tudja méltányolni, egy volt a legkellamesbek közül, mellyeket évek óta a magyar irodalmat figyelemmel kísérése közben tapasztalt, — látta a fiatal szerzőben, az akkorig egészen ismeretlenben, az egyszerre oly magasan felmerülőben, az erőnek, eredetiségnek, képzelődésnek oly dús kincseivel bíróban, ha lélektani s emberismereti tanulmányait szorgalommal folytatja, nyelvét egészen correctté simítja, s némelly túlságait mérsékli, irodalmunk egyik első novella- s regényköltőjét, diszt s kedvencét azon gyér sornak, melly ekkor a regényirodalom parlagát sikerrel műveli.

Nem sok idő mult s Jókai Mór, az említett mutatványok által nagy figyelemre s részvétre csigázott olvasóközönségnek bemutatá az első egészret, mellyet szilaj, erődús múzája teremtett, H é t k ö z n a p o k című kétkötetes regényét, Petőfiből vett jeligével; „Szép vagy alföld, legalább nekem szép!” sejtetvén, hogy a regény szinpada a sajtáságos, eredeti jellemekkel dús, homokos, mocsáros, délibábos magyar alföldi sík, nagy szélvészrek s nagy hőség, nagy erények s nagy bűnök, városi álmüveltség által nem fedett természetes élet s szenvedélyek hazája. —

És a regény nagy részben igazolta magas várakozásunkat. Meg vannak ifju hibái s öreg érdemei. Hatalmas elemek, megrázó képek, képzetdús, ragyogó előadás, erőteljes eredetiség, olykor valódi nagy-szerűség, vegyítve ép, egészséges húmorral; de gyarlóbb psychologia, kevesebb műgond az összeállításban, hajlam a túlzásra s torzításra; itt-ott nyerseség a humorban s nyelvben. — Ha a gazdagerű szerző a különöserü elemeket művészibb gonddal rendezi s teljesb harmoniába olvasztja, ha nagy gondolatai s képei gazdagságát célszerűbb gazdálkodással a helyzetekre és a mű alkatrészeire több tekintettel használja fel, — nem fog ugyan még ezuttal olly magasb nemű regényt adni, melly psychologiai világot vetvén az emberi cselekedetek legtitkosb rugóira, az életmozgalom legelrejtettebb indokaira, s mint Fieldingről mondatott, ugy tüntetvén elő az emberi kebel belsejét, mint méhek munkálkodását látni üvegkas alatt, — nem csupán mulattat, kellemesen izgat, s képzelődésünket és érzelmeinket érdekes és meglepő eseményekkel s helyzetekkel, ragyogó leírásokkal foglalatoskodtatja, hanem zlést s erkölcsöt is nemesít, s valódi ember- és világismeretet terjeszt; — de fog adhatni olly nemű jó s kerek regényt, melly valódi ember- s világismertetéssel, mihez sok emberismeret, hosszas lélektani tanulmány s tapasztalás és többnyire érettebb kor kívántatik, nem sokat vesződik, hanem mindazon élvezetet nyújtja, mellyet élénk képzelődés s érzelem és ragyogó ecset adni képes, s magasb becs nélkül van ugyan, de mulattat, megragad, érdekel. → Szerző a dús elemű regény személyeit s eseményeit nem annyira a tapasztalás és valódi emberismeret józan s tanúságos világában, mint a képzelődés s meglepő túlságok idealizált részint hold-, részint sirlámpa fényében tünteti elő; meglep, megragad, tapsokra s felkiáltásokra kizset, borzadással, utálattal, gyűlölettel, rémes boszú vad örömével tölt; de nem oktat, nem nyugtat, nem békít ki sorssal, Istennel s emberekkel.

A regény tárgya: Dömsödi Góliáth-család bűnei s azokérti büntetése, érdekes mellékeseményekkel, s élet- és természet-képekkel átszöve, mellyek élethűségre s ismét magas költői szépsége szerzőt sokkal jobban dicséri, mint az egész, s mennyiben az összefüggő művészi egésznek tekintetik. — Balnai Kőrös István kapitány

megszereti Óváry Lilát, a vakbuzgó öreg nemes, Óváry ifjabb leányát, kinek öregebb testvérét, Theklát Dömsödi Góliáth János báró birta hozzá erőltetett feleségül s kinozta halálra. Óváry nem egyezvén meg az ifjak szerelmében Balnai István titkon kél egybe Lilával, s tőle fia lesz, az ifju Balnai Pista, a regény hőse, a szilaj, embergyűlölő, de nemes keblű csavargó. Balnai Istvánnak testi lelki barátja gróf Szilárdy Mihály ezredes, Dömsödi Góliáth János birtokos és lakostársa egy alföldi faluban, ki a derék grófort mélyen gyűlölí s bizonyos összeesküvés idején (mellyről az újabb história semmit sem tud) hamisan feladja, miért is ez száműzetik. Barátja Balnai István követi őt a száműzésbe s nejét és gyermekét elhagyja barátja miatt, az elsőt atyjánál, a gyermeket pedig testvérbátyjára, a fukar Balnai Körmös Gáspárra bizván. — Ez alatt az öreg Óváry ki már kezd kibékülni Balnai vejével s Lila leányát házánál tartotta, megtudván Dömsödi Góliáth János második vejétől, hogy Balnai calvinista, ezen olly dühbe jő, hogy leányát, kinek férje távollétében nem volt gyámola, ismét Góliáth J. tanácsára s eszközlésére, egy pimasz és gonosz köznemesnek, Gyékény Mártonnak, a Balnai Körmös-család legdühöseb ellenségének adja feleségül, ki őt tettetett kegyességével meg tudja nyerni. (Mindez igen hihetetlen!) Pár év mulva haza jöven a száműzetésből Balnai, nejét más ember házánál s ágyában találja, pert kezd, de csak hamar Lilával együtt elhal, hihetőleg erőszakos halállal. Lilának, Gyékény Márton házában, 4 hónappal az egybekelés után, gyermeke születik, a kis Lila, regényünk egyik hősnéje, kit úgy látszó atyja, Gyékény Márton, kegyetlenül gyűlöl, üldöz és kinoz. — Ezeket elbeszélésből tudjuk meg; midőn regényünk kezdődik Balnai István gyermekei már felnőttek, atya, s anyja nélkül. — Gyékény Márton, a vallásos kegyességet tettető, fenevad párájú dühönc, s Körmös Gáspár, a meghalt István undokul fukar bátyja s a fiatal Pista gyámja, egymást gyűlölő szomszédok. A sötét kedélyű diák, Balnai Körmös Pista, most már huszadik éve felé, Gáspár bátyjánál tartózkodik, s szánván kis testvérének (mert ő tudja a történeteket) Lilának, ki magát Gyékény leányának hiszi, kemény sorsát, azt mostoha szüleitől elviszi s elrejtve magánál tartja. — Szilárdy Leánder, a már elhalt öreg gróf Szilárdy Mihály ezredesnek, Balnai Körmös István barátjának, fia, miután utazásaiból haza jő, hallván a történeteket, mindent elkövet a szerencsétlen gyermek fölfedezésére, s a gyönyörű kis Lilába, ki embergyűlölő bátyjánál magános házban rejtve lakik, szerelmes lesz és ettől Rónay Sándor köznemes neve alatt szerettetik. — Más részről Dömsödi Góliáth János báró bűnből bűnbe rohan. Nejét Theklát, kitől egy fia maradt, Péter, — halálra kinozván, buja dühének új meg új áldozatokat keres, s egy néhai elszegényedett szeszgyáros leányát, Zilányi Jankát, tüzi ki újabb martaléklul. Hogy az irtózó leányt annyival inkább magá-

hoz kényszerítse, annak egyetlen értékét, a gyárépületet felgyújtja s ez által K. város nagy részét felégeti. A gonosz tetten egyedül az ifju Balnai kapja rajta. Zilányi Janka, anyját s értékét elvesztvén, egy kerítőnéféle néniéhez jut, ki őt Góliáth Jánosnak karjaiba akarja vetni, azonban a leány az ifjú, sötét kedélyü Balnaival van szerelemben. — Góliáth János e büneiért büntetve van Péter fiában, ki őt gyűlöli, megrabolja, bírói zár alá téteti, s általa ismét, mint rabló, bűnperbe fogatván, az elől bujdosik. A bűnös fajnak ezen ifjabb ágazatja ismét Lilát fedezvén fel magányában, azt bérelt cimboráival el akarja onnét rabolni; de a leány, megérkező bátyja, s kedvese az álnevű gróf Szilárdy által megmentetik. Az elfogott s Szilárdy által az ifju Balnai boszujára bizott Góliáth Péter azt hazudja ennek, hogy az álnevű szerető, gróf Szilárdy Leánder, neki kedves barátja, s hogy együtt főzték a tervet a leány elrablására. E hamis vallomás után Góliáth Péter elszabadul; a sötét életnézetü, embergyűlölő, gyanuteljes ifju pedig azonnal elhiszi a mesét, hogy az álnevet felvett gróf csakugyan rossz akaratú csábitó, s azt keserü szemrehányások közt eltiltja házából, ki magát nem igazolva elmegy. (Erős hihetlenségek tömege!) Az ifju Balnai élet- s embergyűlölete most még keserűbb lesz. Az iskolából, a cantus-praesessel mások által üzött, szeszélyesen leirt tréfa miatt elcsapatik, s imokul szegődvén Bálványd ügyvéd-tábla-bíróhoz, ki a Dömsödi Góliáth-család ügyésze, ott megtudja, hogy kedvesének, Zilányi Jankának személye, aytai adósság miatt, a buja vén bárónak oda ítéltetett. „S felszökött, neki rohant az avar pusztának, futott mintha kergetné valaki, repülő hajzatával, tajtékzó ajkaival, kipirult homlokával, mint egy fia vesztett fenevad; hahó! hahó! ördög-szekért hajtott előtte a szél,” — szóval: „csavargó lett.” — Ennyi az első kötet tartalma, s ezen előzmények, ennyi nyomor és csapás alatt teljesen elkészülve áll előttünk a regény hőse, az embergyűlölő, sötét, kétségbeesett, boszuvágyó, lánglelkü kalandor, csavargó, kicsapott diák, az ifju Balnai. — Maga a szerző szedi össze ezen kötet végén az események fonalát, miszerint „két elem áll harcban egymással: egyik sötét, ártó, ármánykodó; másik üldözött, szenvedő, de erős, és nyílt csatákban győző; egy részről áll a daemon Dömsödi s ennek fia; szemközt ezekkel a misantróp Balnai, ki egyik kezével ront, a másikkal épít, de gyorsan hat és nyomot hagy mindkettővel; mellette áldás nemtőjekint az ifju Szilárdy, a két lányka igen szenvedő állásban. — Az előadott száraz vázlatból kitűnnek a hihetlenségek, pszichológiai s társaséleti lehetetlenségek, mellyeket a regényben a szerzőnek virágos, dús tolla jobban eltakar. Balnai kapitány, az ezredes iránti barátságából, elhagyja szerelmét, fiatal nejét s gyermekét, kiknek, oltalmára szükségök s legszentebb igényök van; a hátrahagyott nő, férjébe szerelmes, vele titkos házasságra kelt, tehát regényes, erős érzelmű nő, egy pimasz gazemberhez hagyja

magát újra feleségül adatni csupán leányi tisztelet- s félelemből; — minő lélektani s erkölcsi lehetetlenségek! — az ifju Balnai egy gyűlölt s megvetett gazember rabló szavának egyszerre hitelt ad s legjobb barátját, Szilárdyt eltasztja, ez pedig, ki a dolgot könnyen felderíthetné s rendbe hozhatná, mit sem tesz, sértve van, elmegy, s ez által végtelen nyomor oka lesz; — ismét mily valószínűtlenség! — hogy most többeket ne említsék.

A második kötetben gyorsan s rémesen fejlenek az elvetett bűnmagvak s érik a boszú sötét munkája. — Balnai, zivataros téli éjen, ellopja kedvesét, Jankát, s az a hideg éjben csaknem megfagy. Rongyos, szilaj betyárok közt láthatjuk őket felmelegedni rosz légü csárdában, kiket csak a herculesi erejü pusztabiró Rónay tud féken tartani, ki egy bika nyakát egy rántással kitekerete' (I-ső köt. első fejezetében). — Később zárt fekete házban lakik a csavargó, kedvesével, a beteg Jankával s testvérével Lilával. Itt keresi a végrehajtó bíróság Jankát, pandúrokkal, durva erőszakkal, s a beteg leányka még betegebb lesz. A végrehajtó bíróságot, (melly igen mulatságosan festetik) a fájdalom által érlelt s hősnévé fejlett Lilának azon fenyegetése űzi el, hogy lőporral fogja a házat felvetetni. — Később karhatalom jó, de a házat üresen találja; az üldözöttek Rónay pusztabiró lakába menekültek. Ott Janka elhal, mig kedvese az ifju Balnai, Dömsödi Góliáth Jánost lesi, kit a pusztákon keresztül utaztában, rémes szélvész közepette, csakugyan el is fog s a félelmes tanyára hoz. Ott Janka ravatala mellett meg akarja gyilkolni, de azután, hogy még nagyobb boszút vegyen rajta, felfedezi az összegyűlt tanyai nép előtt, hogy ő az, ki K. városát felgyújtotta s vagyonuskat elpusztította. A nép rögtönzött véritéletet tart a gyújtogató felett, s vele a halál minden kinját kiszenvedtetí. Azonban, mig az udvaron máglyát raknak, hogy megégessék, Rónay, kinek házában van, gazdai nemeslelkűségből megszánnván, megszőkteti a nyomorultat. Rohan az éjben, s másik tanyára szalad, de önfia, Péter, lesi bérlett cinkosokkal, s megöli saját apját. Ugyancsak Góliáth Péter, az atyagyilkos, Lilát, ki a városba megy halotttruhát vásárlani a holt Janka számára, elragadja s ismeretlen helyre viszi. — E jelenetek a rémesnek legfőbb fokát érik el. — A mindenéből kifosztott ifju Balnai csak boszuért liheg s elmegy a nyomavesztett atyagyilkost keresni. — Szilárdy Leándertel szövetségve, kivel a boszu munkájára kibékél, egy cigány segítségével csakugyan felfedezik a szökevény atyagyilkos s leányrabló rejtett lakását egy tiszai mocsár náddal körülvelt, soha nem látogatott, de a legnagyobb kényelemmel s pompával elkészített szigetében. Ott élne Góliáth Péter a legdúsabb élet gyönyöreit, de rabolt neje, Lila, kit a gonosztevő szenvedélyesen szeret, megőrült, s tőle szüilt gyermekét utálja. Az üldözö testvér, Balnai, majd gólyalábakon, majd úszva, óriási, hihetetlen erővel, behatol

az ősi víz puszta belsejébe s elragadja Góliáth gyermekét alvó, örült anyja mellől. A felébredt házi úr puskákkal rohan s lő utána, de saját gyermekét lövi agyon Balnai karjaiban. Ez alatt Leander, nejét viszi el más oldalról, ki régi kedvese láttára ép eszméletét visszanyeri, de az elmúlt 15 óra nem emlékezik. Góliáth Péter, az atyagyilkos, a törvények halottja, a holt gyermek apja, az élő nő özvegy férje, puszta tanyáján, hol csupán a boszuló Balnai látogatja őt, az emlékezet tűzkorbácsaival kizozva, egyedül él s egyedül hal meg; és Balnai rémesen van megboszulva. A csavargó most átveszi ősi vagyonát fukar bátyja halála után, míg a Dömsödi család javai kir. ügynökre szállanak, Lila pedig boldog életet él, mint gróf Szilárdyné. — Az előadott rémes jeleneteket szaporítja még a szerző Körömös Gáspár és Gyékény Márton síri jelenetével, melly egyike a leghatásosabbaknak. —

Ime rövid száraz kivonatban a regény meséje, szélveszes harca a legszilajabb szenvedélyeknek, sorozata a legrémeseb jeleneteknek. De képzeljük rá a ragyogó előadást, a dús phantasiának virágpleplét, mivel szerző e vázat felékesíté. — Szerző főérdeme nem a művészi összeállításban, melly e műben, ha azt mint költői egészet tekintjük elég hanyag és hánytvetett, nem is pszichologiai alaposágban s életnézetek tisztultságában, miket a regények magasb fájában keresünk, itt pedig nélkülözünk: hanem a helyzetek s képek érdekes és hatásos eredetiségében, ragyogó képzelődésében, fényes leirói tehetségben áll, melly ha vad szenvedélyeket fest, Bug Jargal szerzőjére, ha a pusztai képeket, szélvészt, az alföldi tanyákat, a mocsár virágait írja le, Washington Irvingre, ha egészséges humor terére szökken át, gyakran Bozra emlékeztet, mikkel azonban nem akarom mondani, hogy a szerző még akár Hugo, akár Irving, akár Boz volna. — Én szintén üdvözlem a szép, erőteljes, fiatal tehetséget, s ki talán szavaimat nagyítottaknak fogja találni, utasítom az alföld (I. k. 115 l.), a pusztai zivatar (II-ik k. 56 l.), a tiszai mocsár s rejtett sziget (II. k. 126 l.), koplaló-csárda (II. k. 15 l.) s a t. leírására; a fukar, ennek szomszédja s a cantus-praeses s a t. rajzára. Egy rakás élethű, ép, eleven alakot látunk mozogni, kik közé tartozik, a főszemélyeken kívül, még Jutka asszony, Bókváryné, Bálvándy, a részeg eskütt, a cigány, Telezsák, sőt még a szélütött komondor is. — A szerző soha nem unalmas, soha nem egészen üres; inkább tulságosan gazdagnak, s leleményei, képei dús reánk árasztása által ollykor csaknem terhelőnek kell mondani. — Húmor, mellyel a rémitő események égető benyomását közben enyhitené, általában egészséges, de többnyire keserű, s ezért az ohajtott enyhületet nem eszközi; e felett ollykor kicsit calvinista collegium-szagú, mitől tisztulnia kell. Így p. o. azon szavak, miken a regényt kezdi, s miáltal első találkozásakor orosz benyomást tesz, így színte a szavak, mellyekkel a „mocsárok virága”

cimü gyönyörű, s az egészben kétségk[iv]ül legragyogóbb fejezetét megnyitja: „szép vagy te, oh, termő földé a töltött káposztának, Magyarország!” — igen kellemetlenül hatnak. Gyakran kedve telik abban — s elég rosszul —, hogy a legünnepélyesb pillanat hatását közbevetett elmésséggel szakítja félbe, — mintha orgonahangokon vagy fuvolyanyögesen ábrándozót kakaskukorékolás zavarna; a komolynak s szenvedélyesnek és a humornak, mely itt-ott tetemesen durva, — vegyítésében nem tart átmenetet, s illy kisíró, harmoniatlan vegyület által az olvasó olykép érintetik, mint a kényes fül össze nem hangzó zeneszerek csaknem fájdalmas hatása által. Bíráló megvallja, hogy olykor egyegy odarögtönzött ötlet, épen azon percben, midőn a csak alig olvasott sorok magas szépségében kéjelgett, váratlan arculcsapásként hatott rá. A collegium illy durvácská emlékeiből meg kell szabadulni szerzőnek, hogy tisztult izletűek kifogás feletti kedves olvasmánya legyen, s megszabadulhat a nélkül, hogy eredetiségét, életre valóságát, humorgazdagságát feláldozza, sőt e hatalmas tehetségnek becstét csak növeli, ha azt a salaktól egészen kitisztogatja. —

Vannak szerzőnek események s szenvedélyek festésében tagadhatlan túlságai, s ezen a hihetlenségig menő túlságok igen ártanak a valódi nagyszerűségnek. Ha valaki képes, szerző bizonyosan képes nagyszerű alakokat, szenvedélyeket s eseményeket úgy föllelni, mint lerajzolni is, — és nincs szüksége, hogy erőltetett túlzásokhoz folyamodjék, mik minden valószínűséget túlhaladó nagyítotttság által az olvasót csalódásából felrázzák, s a hatást, mit kissé mérsékeltébb uton biztosan elérhetett volna, a „nimis” által ölik meg. A szűk hely nem engedi e túlzásokat részletesen kimutatnom, szerző önmaga könnyen fel fogja azokat fedezni.

Bár milly gyönyörűek azonban nemcsak egyes képek, hanem egész egyes fejezetek is, s bármi fényesen van tanusítva e regényben szerzőnek mind feltaláló, mind leíró tehetsége: azt meg kell vallani, hogy az egésze valódi műgond nincs fordítva. Mintha egyes részeket sok szeretettel s kedvvel dolgozott, de ezeket azután kedvetlenül s hirtelenkedve fércelte volna össze egy egésszé. — S így a részek közt nincs harmonicus arány; egyes fénypontok ki vannak emelve, más nem kevésbé érdekes részek elhanyagolva.

Főhiba azonban: kevés gond a psychológiára, s némelly jellemek következetességére. Valamint egyes életképek, alakok s jellemvonások igen helyesen s hatásosan rajzolják: úgy épen a főszemélyek jelleme s psychológiája — melly cselekvények s események hosszabb sorozatán vitetik keresztül — nincs annyi gonddal s következetességgel dolgozva mennyit a regények jobb és nemesb fájában, melly nem csupán érzékizgatásra van számítva, fő lényegül tekintünk. Hogy hosszasak ne

legyünk, figyelmeztetjük szerzőt csak a fenebb említettekre, melyek valódi erkölcsi lehetetlenségek s egyszersmind társas életi képtelenségek. Még egy pár példát. Bálnait, ezen mély világfájdalomtól kergetett, korán ért ifjat úgy ismerjük meg, mint igen is pajkos gyerkőcét, s azonnal a másik fejezetben, atya sírján, elszánt s kétségbe esett ifjúnak találjuk. Mély ember- s világgyűlölete mellett szerelemre fogékony; sokat tapasztalt, nyílt eszű, mégis rá hagyja magát szedetni, mint bamba gyermek. — Szilárdy higgadt, nyugott, nemes kedélyű ifju, kinek semmi oka rejtőzni, áruhát venni; öntudata becsületes, tudja, hogy világgyűlölővel van dolga, mégis aprehensivus. — A kis Lila mostohája házánál, hol őt ütik, verik s rugdadják, csintalanságokat követ el, mik játszi könnyű kedélyre — kegyetlen vélt apját gyermeki pietással szereti s tiszteli, a vad bánást szeliden türi, mi ábrándos költői kedélyre mutat, olyanra, millyen a leirt nevelés s befolyások közt ki nem fejlődhetett; később mint hősnét látjuk fellépni a lóporos hordó mellett, később ismét szeliden őrzöngő Opheliává változva látjuk az előbbi hősné Judithot. Általában pedig a regény hősnéi, Lila s Janka, sokkal tétlenebb és szenvedőbb szerepet visznek, mintsem irántok különös rokonszenvvel lehetnénk.

Nem akarok hosszabb lenni a mű jelességeinek s hiányainak mutogatásában, csak azt akarom még megemlíteni, hogy a borzasztó nagyon is halmozva van a regényben, s e miatt a hatás, az érdek nagymértékű ugyan, de lázas és csaknem idegrálgató; cped az olvasó kinyugvás után, mert a nagy sötétben s viharban alig-alig lel egy vigasztaló sugárt. A közbeszótt humor is többnyire olly keserű, hogy enyhítő szerül alig tekinthető.

Ennyi jelensége közt egy fényes tehetségnek s hatalmas erőnek, méltán megvárja a közönség a hétköznapi írójától, hogy ezentúl minél mélyebb s valóbb lélektani tanulmányokat igyekezzék elsajátítani; túlságoktól festéseiben, durvaságtól humorában, s helytelenségtől annak alkalmazásában, végre túlhalmozásától a borzasztónak s keserűnek gondosan őrizkedjék, — és szétszaggatott szépségeit rendező műgonddal ne sajnálja egy művészi egészbe fűzni. Illy feltételek alatt tőle nagyot várunk, — mit egyszersmind a hozzá hasonló erőtől a hazai irodalom s honszeretet nevében követelünk is.

T. L."

Az *Irodalom és tudomány* c. rovat „Kritikai szemléje”-ben a Budapesti Híradó 1847. febr. 5-én (537. sz. 82.) *A honi irodalmi hirdető* 1846. c. cikkben közli a Szinnyi Ferenc szerint (i. m. 202.) ma már komikum számba menő sorokat a regényről: „Jókay H é t k ö z n a p o k című műve phantasiát tanusító, de egyszersmind végtől végig nyers kedélyt, való tudomány teljes hiányát, hatás utáni céltalan kapcsolást, melly már az egészen romlott stilben világosan mutatkozik.

Ha ezen író elkezd valamit tanulni, idővel alkalmasint képes lesz élvezhető tereket az olvasóvilág számára. — Ez ifju, mely újdonságírára s kritikára vetette magát; mindkettő olly mező, mellyen kevés borostyánt, de még kevesb kiképzettséget szerezhetni. A kritika már kiművelt férfit igényel, ha színházi pusztá izetlen fecsegéssé sülyedni nem akar, csacskabeszéddé, minőt a nemzeti színház bármelyik zártszék birtokosnőjétől sokkal szellemdúsabb s pikantabb modorban hallhatunk thea s kávé közt.”

A „gróf Dessewffy Emil vezérlete mellett” Szenvey József által szerkesztett Budapesti Híradó Jókai egész tevékenységéről kevés hozzáértéssel nyilatkozik. Az író ugyanis ekkor vezette Frankenburg Adolf Életképekjében a színi kritikai rovatot, miközben a Helmeccy szerkesztette Jelenkor „ujdonásza” volt.

Csatári Ottó *A magyar irodalom 1846-i mérlege* c. munkájában (Ék 1847. febr. 20. 8. sz. 246.) ad hírt a *Hétköznapiokról*: „Uj regényeink és novellagyűjteményeink szép reményekre jogosítanak... Petőfi H ó h ér kötele, Pálffy Albert Magyar millionaire és Fekete könyv, Jókai Mór Hétköznapiok c. regényeket adtak, melyek — ámbár Petőfi és Jókai regényeiben az alakok nem a regény, hanem a tulvilági szörnyü fantáziájú költészet terén mozognak — elbeszélői modor s nyelvészet tekintetében igen kedvesek s megragadók.”

Az *Ujabb Kori Ismeretek Tára* (Tudományok és politikai s társas élet encyclopédiája. 4. k. Pesten 1852. Heckenast Gusztáv sajtája) *Jókai Mór* c. közleményében 1852-ben így ír a *Hétköznapiokról*: „Mint regény kétségkívül nem nagy értékü dolog; a részletek azonban, egyes leírások, ittamtott a ragyogó színezet a legszigorubb műbírák figyelmét sem kerülheték el. A tehetség nyomai félreismerhetlenek már ebben a műben, mellyet most talán maga szerző is kora szülöttnek tart. Fel-tünt e műben már az ifju írónak hajlama a comicaira, sőt humorra is...” (550.)

Vahot Imre és Jenevai László a *Nagyvilág képekben* (Közhasznú házikönyv a magyar nemzet anyagi, szellemi javára. I. folyam. Kiadja és szerkeszti Vahot Imre. 423—27. hasáb.) c. kiadványban 1855-ben írják Jókairól: „1846-ban a *Hétköznapiok* regényét könyvárús vette meg és adta ki, — mi ez időben fiatal íróra majdnem hallatlan esemény. E műve, bár leggyöngébb mindazok közt, melyeket utóbb irt, mindazáltal csalhatatlan bizonyosságot tett fényes tehetségéről”.

A *Magyar írók arcképei és életrajzai* (Pest 1858. 35.) c. névtelenül megjelent kiadványban Tóth Lőrinc (?) Jókairól írja: „1846-ban pedig nagyobb két kötetes regény nyel lépett fel; t. i. a *Hétköznapiokkal*, melyből már előbb meglepő mutatványokat közlött a lapokban. Már ezen első

kisérletében, valamint a különféle szépirodalmi lapok hasábjain kiadott novelláiban, mint: *Nepean sziget*, *Marcze Zare*, *Nyomorék naplója* s a t. feltűnt a ragyogó szinezet, dús képzelődés, s általában a pezsgő s magasra szökellő rendkívüli erő; egyes leírások s részletek elragadó szépek, bár a gondosabb műtanulmánynak még kevés nyoma.”

Válkay Imre (*Irodalmi és művészeti Daguerrotypek*. Bécs 1858. 56.) a korábbiakban megjelent véleményeket ismerteti a regényről.

Az Anyák Hetilapjában (szerkeszti Vachott Sándorné. 1861. jún. 8. 10. sz. 80.) egy névtelen cikkíró *Jókai Mór életrajza* címen megismétli azt, amit a *Magyar írók arcképei és életrajzai* c. kiadvány írt a *Hétköznapokról*.

Zilahy Károly (*Jókai Mór. Írói jellemrajz. „A nemzet koszorúsai” c. gyűjteményből, mely Heckenastnál fog megjelenni. Nővilág 1862. szept. 20. 26. sz. 405–408.*) — *Magyar Koszorúsok Albuma*. Írói élet- és jellemrajzok. Pest 1863. 101, 105.) megállapítja, hogy „Jókai pályája nemcsak fokozatot, hanem valóságos fordulatot képez regényirodalmunk fejlődésében”. A *Hétköznapok* „egyet mászt fogyatközások mellett kitűnő képességének bélyegét már magán viselte, s velőkig ható öreg-humorának jelei már itt is mutatkoznak”.

Szombati László *A magyar regényirodalom vázlatos története* (Tanuló Ifjúság Lapja. Szépirodalmi, ismeretterjesztő, tudományos irányú ifjúsági hetilap. 1870. aug. 31. 20. sz. Július havi melléklet. 10.) c. munkájában azt írja, hogy Jókai „Már első regényében... — mely különben az azt követőkhöz viszonyítva igen gyenge — fényes jelét adá regényírói tehetségének, komikumra hajló talentumának”. A kezdetéről megállapítja, hogy „vidor mosolyt idéz ajkainkra”.

Baráth Ferenc (Apuleius) *Nyugot-Európa és hazánk* (Pest 1871. 79–80.) c. munkájában írja: „Jókai muzsájának lényege a ‚Hétköznapok’ megjelenésétől a ‚Fekete gyémántok’ complete kiadásáig nem változott. Amott, a kiömlőni készülő és utakat szaggató ifju erő kibuzdulásában, a kifejlett író minden erényének és minden hibájának magvával már találkozunk, csakhogy a kitörő erő merészebb, csodásabb, ferdébb szökelléseket csinál, mint később, a midőn már egy bizonyos irányú járást megszokott, s azt nagyobb arányossággal, de nem kevesebb túlzással teszi. Emitt a megszokott és megszeretett jó oldalakból szintén van, bár túlságosan elborítva egy elkényeztetett írónak hibáival”.

Az Esztergom és Vidéke (Városi és megyei érdekeink közlönye. Felelős szerkesztő: Körösy László. 1880. jún. 6. 46. sz. Emléklap.) *Jókai Mór* c. cikk névtelen szerzője megállapítja, hogy „1846-tól kezdve, népszerűbb, dúsgazdagabb és tehetségesebb magyar regényíró nem volt irodalmunkban”.

Vahot Imre (*Emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*. 2. k. Bp. 1880. 260.) érdekes emléket elevenít meg: „Petőfi a vele egykorú magyar költők közt kit sem szeretett annyira, mint Jókai Mórt. — Még mint szerkesztő-segédem, ő ismerteté meg, illetőleg mutatta be Jókait, mint regényíró a Pesti Divatlapban. —

— Van nekem egy jó barátom — mondá Sándor — még most nem ismeri a világ, de fogadni mernék bármiben, hogy pár év múlva ő lesz a leghíresebb magyar regényíró . . .

1845-ben Petőfi buzdítására [Jókai] „H é t k ö z n a p o k” című regényéből csakugyan közlött lapomban mutatványt, mely valóban mindenki figyelmét magára vonta, mely mindenkit meglepett.

Átalan véve Petőfi a legbuzgóbb pártfogója, ügyvéde s bátorítója volt Jókainak”.

Péterfy Jenő (Budapesti Szemle 1881. 26. k. 52. sz. 24, 25. és *Összegyűjtött munkái*. 1. k. Bp. 1901. 98, 102.) *Jókai Mór* c. cikkében megállapítja, hogy pályája kezdetén „Jósika romantikája és a népies irány behatása alatt áll; a kalandok hajszája és a költészetben a magyar eredetiség genialis ébredése. Jókai első regénye . . . mind a két behatást élénken bizonyítja”. Már a *Hétköznapiok*ban „föllelhetjük azon természettudósok typusát, kik újabb regényeiben a világot átalakítják. Csak-hogy ott még ironizálja Jókai Rónayt”.

Ernyei István (*Jókai regényköltészete*. Zala 1893. nov. 19. 47. sz. 1.) szerint a *Hétköznapiok*ban „már feltűnő a gátjait, korlátait szaggató ifju erő s a későbbi nagy író minden fényes erényeinek alapja”.

Tolnai Lajos (*Képes Családi Lapok*. Szépirodalmi és ismeretterjesztő képes hetilap. 1894. jan. 7. 2. sz. 17—19.) a *Jókai Mór* c. cikkében írja: „Uj hang ütötte meg a füleket, valami csodálatos, szívetrázó hang a „Hétköznapiok” ismert kedves magyar világában. A kecskeméti diák élettelen, igaz beszéde, öröme, bohósága, a falusi nemes epikai méltósága, a valódi magyar asszony szeretetteljes megjelenése — regényben. Ez eddig nem történt.

Egy igazi lángelme jelent meg. Varázs a beszéde, tűz a nézése, gyönyör a története.

Oh, ilyet nem olvasott még a magyar.”

Beöthy Zsolt (*Képes Folyóirat*. A Vasárnapi Ujság füzetekben. Szerkeszti Nagy Miklós. 1894. 6.) *Jókai*. *Egy kis cikk újabb irodalmunk történetéből* címen az 1844—46 között megjelent műveket sorolja fel. Petőfi verseiről, Tompa népregéről és népmondáiról, Arany *Toldijáról*, valamint Jókai novelláiról és a *Hétköznapiok* c. regényéről megállapítja: „Felfogásban, érületben és kifejezésben egyazon szellem nyilatkozik, él, és hat általok: a népies, tehát a leggyökeresebb és legtisztább magyarság szelleme. Ennek a mélyéből hoz fel mindegyikök valamit; ereje és fénye

fy tának föl egyszerre, szinte egész teljességében és ragyogásában. Méla borongását Tompa, szilaj tüzét Petőfi, hősi eszményeinek tiszteletét Arany, mesemondó kedvét és humorát Jókai.”

Prém József (*Jókai Mór. Élet és jellemrajz*. Pozsony—Budapest 1894. 13.) kiemeli a *Hétköznapiak* meglepő, rapszodikus előadását, sűrű hatásvadászó jeleneteit (melyek a meglepetéseket kereső, romantizmusra emlékeztetnek), erőteljes leírásait, pazar színezését, drasztikus komikumát s írójának azt a képességét, hogy izgalmas jeleneteket mozgalmasan játszat el az olvasók előtt. (Ua.: *Jókai*. Vasárnap. A Hazánk szépirodalmi melléklete. 1904. máj. 8. 3.)

Kovács Antal *Jókai mint regényíró* (felolv. 1894. jan. 6. megj.: A kecskeméti Katona József Kör 1893-diki évkönyve. Szerkesztette Kovács Pál. Kecskemét. Nyomatott Sziládi László könyvnyomdájában. 1894. 63—64.) c. tanulmányában elsősorban Jókai kecskeméti vonatkozásait gyűjti össze. „Minő bűbajos világ, minő gazdagon színező nyelv, a leírásban minő pezsgő humor nyilatkozott meg” a *Hétköznapiak* c. regényben. Különösen szépek tartja a nagypénteki ünnepély leírását, valamint a cantus praeses jelenetét. Megállapítja, hogy „Nem hajoknál fogva előrángatott helyzetek rajza tölti meg regényeit, hanem szükség-szerű, odaillő hátterek azok, melyekből a szereplők képei annál éle-
sebben, kidomborodottabban lépnek elénk. S nemcsak azért érdekes reánk nézve első műve, mert szakít a régi, a nemzeti szellemtől mind jobban távolodó regény-iránnyal, hanem azért is, mert a regény cselekvényének egy része Kecskeméten történik, hozzá az adatokat itt gyűjtögette s itt fogott annak írásába. Az a K... város, melyben a nagypénteki népszokás, a bikabőszítés történik, Kecskemét; az a tűz-vész, mely a mulatságnak oly szomorú záradékát képezi, az 1819-iki veszedelem, mely e város nagy részét elhamvasztotta”.

Névy László (*Jókai Mór. Ötvenéves írói jubileumára*. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. 1894. 14.) írja a *Hétköznapiak* ról: „Cselekvénye kuszált, jellemei valószínűtlenek; a különtség és szertelenség, naivság és szörnyűség, az erkölcsi rút és vaskos komikum együtt vannak benne, de egyuttal tendentiosus a democratia javára. A mai olvasó, még a fiatal is, nehezen élvezi; csupán élénk, könnyed, hatásos elő-
adása, egyszerű természeti rajzai nem veszítették el varázserejüket.”

Összefoglalóan emlékeznek meg a regényről a következő szerzők:
Tóth Pál felolvasása. (*Jókai-ünnepélyek Miskolcon*. Borsodmegyei Lapok 1894. jan. 9. 3. sz. 1—3.)

Jánossy Béla emlékbeszéde. (*Arad Jókai-ünnepéje*. Aradi Közlöny. 1894. jan. 25. 20. sz. 3.)

Zlinszky Aladár: *Ünnepi beszéd Jókai Mór ötven éves írói jubileumán*. Zombor 1894. 7.

Kütchen, Oscar von und Pallagi, Imre: *Das Geiste Ungarn*. Bibliographisches Lexikon. Wien und Leipzig (190?) 571.

Endrődi Sándor (*Századunk magyar irodalma képekben. Széchenyi föllépésétől a kiegyezésig*. Bp. 1900. 360.) megállapítja, hogy Jókai már a *Hétköznapiakban* „elárulta rendkívüli képességeit és szeretetreméltó gyöngéit egyaránt.”

Nógrádi László (*Jókai Mór élete és költészete*. Pozsony—Budapest 1902. 14—18.) szerint a *Hétköznapiakat* a „kecskeméti friss emlékeinek hatása alatt” írta Jókai Mór. „A fiatal írónak már jó neve volt, mikor első regényét . . . kiadta. Első nagyobb alkotása ez Jókai csodálatos tehetségének. Első, de benne van zsenialitásának bűvös ereje fogyatkozássalva egyetemben. A közönségnek a regény nagyon tetszett, mert a kor izlése gyönyörködött a szertelenségekben. A kritika is sok elismeréssel szólt róla . . . Legtalpraesettebben bírálta meg a *Hétköznapiakat* Tóth Lőrinc . . . a *Hétköznapiak* egy ember- és világismeret nélkül szükülködő naiv zseni alkotása francia hatás után . . . Sok szörnyűség, erkölcsi rútság, vaskos komikum, túlhajtott szenvedély van együtt a *Hétköznapiakban*, akárcsak Kúthy Hazai rejtelmek c. regényében . . . Jókai . . . szabadságharc előtt írt művei . . . jó részt utánzás termékei. . . Hazájának levegője alig jelenik meg benne, a kor forrongó társadalma, politikájának izzó levegője kevésbé érdeklik Jókait az író. A *Hétköznapiakban* van ugyan valami, ami arra vall, hogy az író demokratikus tendencia vezetett”.

Szabó László (i. m. 204.) részletesen foglalkozik Jókai első regényének keletkezésével, majd megállapítja, hogy „Jókai fantáziájának teremtő ereje már első regényében megnyilatkozik s már a *Hétköznapiakban* látjuk írói egyéniségének legnevezetesebb sajátosságát: azt, hogy az eseményt tartja fődolognak, nem az alakok rajzát, azt akarja, hogy cselekedeteikből ismerjük meg a hőseit”.

A Jókai-irodalom alapján emlékezik meg a regényről:

Papp Illés: *Emlékbeszéd Jókai Mór felett*. Kassa 1904. 8.

Jókai humora. Jókai élete. Ujság 1904. máj. 6. 126. sz. 11.

Jókai emlékezete. Pátria Nyomda. Bp. [1905] 4.

Solymossy Sándor (*Jókai írói egyénisége*. Tanulók Lapja. Ifjusági hetilap. Felelős szerkesztő: Gaal Mózes. II. félv. 1904. júl. 3. 14. sz. 220. és júl. 10. 15. sz. 234—35.) azt írja a *Hétköznapiak* nyelvééről, hogy „ugyanaz mint a mi modern nyelvünk. Ami sajtószerség benne egyéni, amiben különbözik akkori íróársaitól, az később mind átment a nyelvhasználatba, vagyis . . . mi manapság Jókai nyelvének és beszélünk . . .”

A humor különben kapcsolatban *népiességével* a legmélyebb réteg Jókai írói jellemében. A többi később fejlesztette ki s hamarabb

vesztette el, e kettő azonban megnyilatkozik már első dolgozataiban s megmarad benne fogyatéknélkül utolsó munkájáig. Már első regénye, a fantasztikus 'Hétköznapiok' két oldalát mutatja legerősebbnek. A kecskeméti bikaviadal leírása népiességének gyönyörű bizonyossága, míg ugyanebben a zárófejezetnél kacagatóbbat (a fejezet címe: Szegény bíró, kár volt érte!) nem lelünk egész irodalmunkban."

Garzó Béla (*Jókai regénytárgyai*. A kecskeméti evang. ref. főgimnázium értesítője az 1904–905-iki iskolai évről. Kecskemét 1905.) szerint a *Hétköznapiok* „Mozaikszerű cselekményei között visszaidézve látjuk a kecskeméti népéletet a maga tarkaságában, érdekes vonásaival . . .” a tűzvészt, bikaharcot, a kollégisták csínytevéseit „majd, mint a délibáb csapongó szenvedélye, a homokbuckás pusztát veti oda tarka pasztelljére az útszéli csárdával, futó betyárjaival, a kapcabetyár rémével, a pusztabróval” (8–9.). A „kezdő Jókai regényes túlzásokra téved. Az általános írói felfogáson kívül elmei sajátosságai is ez iskolához juttatták. A fantázia túlcsapongásaiból sarjadnak ki első novellái . . . első regénye a *Hétköznapiok*. Idegtépő szörnyűségek ezek, kihámozható alapeszme nélkül s a képzetet zabolátlanúságát illetőleg e kor minden termékét felülmulják . . .” (14.) „. . . A néphez szól első regénye . . . Tárgyban és szerkezetben magán viseli a kezdő kéz nyomait. Népies, előkelő, romantikus, draszticus, sima, folyékony előadás, zavaros darabolttság és szerkezetiesség váltakoznak benne, de a dilettáns kritikus dacára is sejtjük már az elbeszélés és humor mesterét.” (19.)

Beöthy Zsolt (*Jókai emlékezete*. Magyar Könyvtár 1905. 10, 17. — Beöthy Zsolt *Munkái*. Irodalmi Tanulmányok. Bp. é. n. 204, 212–13.) szerint első műveivel, melyekkel a figyelmet magára vonta „egy fölizgatott, de alapjában naív fantáziának töredékes, borzalmas lázálmai. Kecskeméten írt történeti drámája a *Zsidó fiú* és első regénye, a *Hétköznapiok* mind ebben a rikító, pokoli iszonyatokkal teljes képzetkörben mozognak. Scott Walternek nem sok nyoma van benne; de annál több Hugo Victorinak és Sue Eugénnek. Regényének előadása, stílje nem egyenletes; az ő könnyű, természetes, kedves módja helyenkint feledhetetlen lapokon ad biztos zálogot a jövőre, de a rémes, meg egyebütt nagyzó, irónikus, szakadozottan kitérő, ellentétekkel izgató beszédet diktál; míg néhány részletében épen ellenkezőleg az angol humor ismert komolykodó, bonyolultabb, nyugodtan tagoló, körmondatos módjára ismerünk. De már ugyanabban az időben, amelyből ez a kísérletező, egyenetlen regénye való, voltaképp meg is találta magát: olyannak, egészen olyannak, amilyenek mindvégig szerettük és csodáltuk”. Külön kiemeli, hogy a népköltészet hatott rá egész pályáján, s hogy a *Hétköznapiok* „összes jellegét népdalokból szedte össze”.

Mikszáth Kálmán (*Jókai Mór. 1825—1904. Az új földesúr. Magyar regényírók képes kiadása. 21. k. Bp. 1905. 6.*) előbb egy előszóban ír a *Hétköznapokról*: „A regénynek nagy sikere lett. A lapok új és eredeti tehetség gyanánt emlegették. A szokatlan friss hang és folyamatos elbeszélői modor meglepte a közönséget és az írói köröket is, melyek siettek őt magukhoz vonni”.

Két évvel később a nagy Jókai-monográfiájában összehasonlíttja Jókai regényét kortársai alkotásaival, majd így folytatja: „A ‚Hétköznapok‘ még az akkori viszonyok közt is szegényesen jelent meg, hamupipőke ruhában, olcsó, rossz papíron, kékes, igénytelen borítékban, szóval minden pretenzió nélkül. Sikere azonban jelentékenynek mondható. Mert mindenki egyszerre tisztába jöhetett azzal, hogy egy új, mindenkitől elütő író támadt, aki sajátos egyéni hangon tud elbeszélni. S akinek sok húrja van. Ragyog, megríkat, megnevettet és elandalít . . . Kétségtelenül rossz regény, sőt nem is regény, összetákolt valami, cselekvénye kuszált, jellemei valószínűtlenek, találó megfigyelés váltakozik benne szertelenséggel, burleszk komikum szentimentalizmussal vegyül és mégis benne van már a ‚nagy író‘, friss humor bugyog benne s az előadásnak valami különös vonzó kecsessége és zamatja van.” (*Jókai Mór élete és kora. Mikszáth Krk 18. k. 86.*)

Foglalkozik a *Hétköznapokkal* Bányai Elemér (*Jókai művei. Jókai Album. képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből. Bp. (1910) 136—38.*) és Gerő Ernő (*A dicsőség útján. Uo. 68.*).

Zsigmond Ferenc (*Jókai mesemondása. It 1914. 365.*) megemlíti, hogy „Jókai Vörösmartyban ‚szellemi apját‘ tiszteli; Vörösmarty munkái képezték a fiatal Jókai ‚egész szellemvilágát‘ . . . Eleinte Jókai határozottan Vörösmarty eposzi stílusának hatása alatt áll; a *Hétköznapokban* csak úgy hemzsegnek az ilyen hátratett jelzők: ‚Csak gömbölyű fej látszik úszni a lankaság vizeiben, mindinkább bellebbellebb haladó‘ . . .”

Zsigmond Ferenc (*Jókai írói munkássága a szabadságharcig. ItK 1916.*) kiemeli, hogy „Ezzel a munkával lépett Jókai az ő tehetségének igazán megfelelő műfaj terére”. (276.) Zsigmond dolgozatának célja bemutatni, hogy „Jókai ekkortájt még nem igen tud az életből meríteni, hanem forrongó képzelete másoktól eltanult chablon kereteiben gyakorolja magát, és ezen az alapon minél több szállal odafűzni Jókai e korbéli írói munkásságát kortársaihoz: a franciák közül Victor Hugóhoz, Eugène Suehoz, az itthoniak közül Vajda Péterhez, Kuthy Lajoshoz, Nagy Ignáchoz, Petőfihez . . . az 1843—1849 közé eső lustrum . . . a sokoldalú Jókai tehetségének majdnem mindenik legfontosabb vonásához szolgált adalékokat . . . (278.) bár . . . szabad-

ságharc előtti műveiben a magyar föld szagát majdnem teljesen elnyomja a francia romantika egzotikus buja növényzetének kábító illata."

Számos példán bizonyítja be Zsigmond, hogy a *Notre Dame de Paris* és a *Hétköznapiak* „testvére egymásnak abban, hogy rendkívül zavaróan vegyülnek mindkettőben a groteszk rémségek a groteszk komikum elemeivel”. (289.)

Összehasonlítja a többi francia romantikussal is, majd Vajda Péter, Kuthy és Nagy Ignác hatását elemzi. Megállapítja, hogy „a fiatal Jókai humorizáló stílusára — kezdve a *Hétköznapiak* legelső sorain — legmegjelölhetőbb hatást Petőfi *Helység kalapácsa* gyakorolt”. (302.) Dickens *Pickwick klubjának* hatását is jelentősnek tartja.

Befejezőként ezt írja: „A *Hétköznapiak* a túlzó romantika görög-tüzes világítása mellett is egész sorát mutatja azoknak a — hogy úgy mondjuk — fejlődésre termett csiráknak, melyek később Jókai költészetének legsajátosabb szépségeiként fognak kibontakozni. Az alföldi színmagyar népélet alakjai és jelenetei ennek a regénynek írásakor ragadták meg először képzeletét, s annak féktelenségét itt-ott már sikerrel ellensúlyozza is a kecskeméti megfigyelések nyers, de egészleges realismusa . . . (303.) az első regényben a humoros részletek (és a szép leírások) azok, amelyek leginkább rávallanak a későbbi Jókaira, és a melyek ma is legkevésbé elavultaknak tűnnek fel.” (304. Vö. Zsigmond Ferenc: *Jókai*. Bp. 1924. 20—63.)

Zsigmond Ferenc a *Jókai uralomrajutása regényirodalmunkban* c. tanulmányában (ItK 1921.) Vörösmarty és Jókai romantikus előadásmódjának rokonságát elemezve tér ki arra, hogy „A sorsharag romantikus anyajegyével születtek mind a két költő képzeletének alakjai; a *Két szomszéd vár hőse* is, a *Széplaké* is tébolyodott bujdosóvá, száználmas különccé válik végül, épen úgy, mint a Jókai emberei . . . Jókai fiatalkori műveiből azonnal felmerülnek emlékezetünkben Enikő [*Két szomszéd vár*] lelki rokonai, ezek a véres posványban fogant fehér liliomok: Lilla (*Hétköznapiak*), . . . a hóhér fogadott leánykája (*Szomorú napok*).” (20—21.)

A későbbiekben kitér Zsigmond arra, hogy „Kezdő író sohasem vonhatja ki magát egészen az egykorú ünnepeit irodalmi nagyságok tekintélye alól, kivált, ha olyan rendkívül fogékony lelkű kezdő íróról van szó, mint Jókai. A negyvenes évek novellái, de különösen a *Hétköznapiak* c. regény némely mozzanatai — főként a személyek bemutatása, tömegleírások, egyes chablonos kifejezések stb. — már el-elárujják, hogy a fiatal mesemondó-lángész a Jósika nehézkes csizmájában tanulja a lépéseket, a felnőtteket utánzó gyermek ösztönszerű művelete volt ez.” (35.)

Később a *Hétköznapi*kat és az *Egy magyar nábob* c. regényt hasonlítja össze Zsigmond Ferenc, s megállapítja, hogy a *Nábob*nak és a *Kárpáthy Zoltán*nak „Jókai e legnagyobb szabású írói conceptiójának csúcsai már... a *Hétköznapi*okban benne jelennek... A nagy magyar Alföld szabad levegőjét és távolbavésző látóhatárát a *Hétköznapi*ok óta sehol sem érezzük úgy, mint e két regényben. (42–43. Vö. Zsigmond Ferenc: *Jókai* 136–37.)

Császár Elemér (*A magyar regény története*. Bp. 1922. 181–82.) szerint a szabadságharc előtt „A *Hétköznapi*okon kívül csak egy regényt írt, a *Szomorú napokat* (1848), s ez is akkor még félbemaradt. Egyik sem mérhető a későbbiekhez, sőt az érdekkeltés és érdekfeszítés igazi mesterét sem ismerjük föl bennük, de, különösen az elsőben, fölvilan már a nagy író, megcsillan a majdan fölragyogó költői értékek jó része: a magyar földnek és életnek színes képei, jellemző alakjai, az előadás s nyelv bája, az egészséges, bár itt még sötét árnyalatú humor. Föltűnnek fogyatkozásai is: a műgond hiánya, a szertelen túlzás, sőt torzítás, a pszichológia megvetése. És még egy szempontból nagyon jellemzők: bennük Jókai regényírói iránya, a romanticizmus egész tisztaságában jelentkezik... Jókai regényírói nagysága ebben a korszakban még nem bontakozott ki — ekkor még csak nagy elbeszélő, a legnagyobb minden magyar prózáíró között — de már rálépett arra az útra, amelyen későbbi dicsőségét elérte”.

Zsigmond Ferenc (*Jókai Mór élete és művei*. Bp. 1924. 23, 40.) szerint *Hétköznapi*okban a „reális szemlélet és romantikus képzelgés küszködik egymással s küszködésük az egész mű koncepcióját összezilálja... kivételes egyéniségeket rajzol, akiket tönkretesz az átlagos emberek önző, kicsinyes, zsarnok társadalma”...

Istenáldotta humorát „diákos jókedv alakjában” találhatjuk meg első regényeiben.

Szinnyei Ferenc (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. Katholikus Szemle 1924. 3. sz. 154.) megemlíti az 1840-es évek fiatal íróiról, hogy „Legnagyobb tehetség köztük a fiatal Jókai Mór, kinek képzelete a leggazdagabb, de még torzító, borzalmakban és riktó túlzásokban kéjelgő. Leíró tehetségben és elbeszélő készségben is fölülmulja kortársait és *Sonkolyi Gergely*ében már akkor a magyar humoros előadás mesterének mutatkozik.

Stflusa még dagályos és túlzásokra hajló, de mégis a leghajlékonyabb, a legmagyarosabb stflus abban az időben. A sokféle magyar és külföldi irodalmi hatást még nem tudja egészen egyéniségébe olvasztani, de ez az egyéniség máris erős és imponáló.”

Solymossy Sándor (*Jókai és a magyar nép*. Népelet. Ethnographia 3. folyama. A Magyar Néprajzi Társaság Közlönye. Szerkesztette:

Madarassy László. 1925. 1—6. sz. 4.) kiemeli, hogy a *Hétköznapiok* fejezeteinek élén jelentek meg első ízben a magyar irodalomban tartalomjelző motívumként népdalok, amelyek az Erdélyi-féle *Népdalok és mondák* első kötetében találhatók. „A cantus praeses” és a „Szegény bíró, de kár volt” c. humorisztikus fejezetekről megemlíti, hogy „széles jókedvvel elmondott, bizarr humoreszkek”, majd így folytatja: „Annál feltűnőbb e jelenség, mert általában a fiatal kor humoros életfelfogásra alig képes, nem is kedveli s inkább tragikus hangban szokott magának tetszelegni. Való igaz, hogy ez írások nála sem az igazi humor termékei még, inkább groteszk karrikatúrák, a csinyeken mulató diák jókedvének kirobbanásai.”

Takáts Sándor: *A komáromi sziget. Emlékezés Jókaira és Beöthy Zsoltra* (Budapesti Hírlap 1925. febr. 25. 45. sz. 1—2.) c. munkájában megemlékezik az Erzsébet-szigetről, ahol első regényét írta Jókai, s ahol meglátogatta őt Petőfi. Szerinte itt látta és tanulmányozta az árvíz pusztítását, az árvízvédelmet és a vízi növényeket.

Moesz Gusztáv (*Jókai növényismerete. Természettudományi Közöny* 1925. márc. 817. füzet 110.) írja: „A kecskeméti tartózkodás két esztendejében megismerkedett az Alföld flórájával. Itt szerzett ismereteit első regényében, a *Hétköznapiok*-ban használta fel. Ebben a regényében meglepően sok, közel 80 növényt sző be elbeszélése keretébe. Már akkor is elárulta a 19 éves Jókai, hogy mily mesteri módon tudja botanikai tudását használni. Legfeltűnőbb sajátja, hogy növényeit minden erőltetés nélkül olvasztja be elbeszélésének szövegébe. Ott alkalmazza növényeit, ahol azokra szükség van.”

Solymossy Sándor: *A nemzetnevelő Jókai* (Néptanítók Lapja 1925. ápr. 6. 13—14. sz. 7—8.) c. dolgozatában írja: „Ha olvassuk első regényét: a *Hétköznapiokat*, melyet mint 19 éves ifjú írt és összevetjük kivált nyelvbéli előadás tekintetében a vele egykorú (1845) neves írókkal: Kuthy Lajossal, Jósikával, Eötvössel, Széchenyivel vagy a két Dessewffyvel, szembetűnő ez utóbbiak nyelvének régies, elavult volta, míg Jókaié már akkor friss, újszerű. Ez a stíl, ifjúkori szertelenségeit lehántva, megmarad egész munkássága folyamán, s míg Petőfi, és Arany a *költői* előadás modernizálói, ő a mai *prózai* előadásunk megteremtője.”

Tolnai Vilmos (*Jókai és a magyar nyelv. Magyar Nyelv* 1925. 91.) szerint anyanyelvének szókincsét alaposabban ismeri, mint sok más magyar író. A komáromi dunántúli nyelvet a kecskeméti évei alatt bővíti „alföldi és tiszamelléki anyaggal. De már ifjúságában sem elégti ki őt a család, a város köznyelve. A *rendkívül*höz való hajlandósága a nyelv különlegesebb területeire vonzza s fölkeresteti vele az osztály- és csoportnyelveket... Kecskeméten... magáévá teszi a pusztai élet szókincsét, a Pápán megalapozott diáknyelv pedig kibővül az alföldi

iskola idiómájával; mindkettőnek erős nyomát már első regényében, a *Hétköznapokban* is megfigyelhetjük”.

Minay Lajos (*Jókai élete. 1825—1904. Mezőtúr 1925. 15, 18.*) jórészt megismétli a Jókai-irodalom eredményeit.

Király Pál (*Jókai Mór külső élete. Magyar Nép [Kolozsvár] 1925. márc. 15. 11. sz. 9—10.*) a regény megjelenésével és hatásával foglalkozik.

A Vajdasági Kultura cikkírója (K. L. [Kónya Lajos?] *Jókai szerelmei. 1925. júl. 4. sz. 13.*) szerint Asztalos Etelka iránt érzett tragikus szerelmének emlékeit írta meg Jókai első regényében.

Novák Sándor (*Beszéd a Jókai-ünnepélyen. Megj. Marton János: A sárospataki ref. főiskola Jókai-ünnepélyének beszédei. Sárospatak 1925. 11.*) összefoglalólag emlékezik meg a *Hétköznapokról*.

Erdélyi Pál (*Jókai. Jókai Emlékalbum. Szerk. Alapy Gyula—Fülöp Viktor. Komárom 1925. 25.*) megemlíti, hogy „a Hétköznapok egyes lapjain tárgyi és érzésszerű emlékek támadnak föl”.

S. Nagy László (*Jókai szerelmei. Cluj-Kolozsvár 1925. 21.*) a *Hétköznapok* megírásának körülményeivel foglalkozik. Megemlíti, hogy míg a „tengerszemű hölgy”-nek udvarolt, „minden nap megírta a kijelölt penzumot” a regényéből.

Gál János (*Jókai élete és írói jelleme. Rákosi Jenő előszavával. Berlin 1925. 236.*) Jókainak a *Hétköznapokban* kifejezésre juttatott „ifjúkori beteges pesszimizmusát és világfájdalmas hangulatát” múltó divatnak minősíti.

Kristóf György (*Jókai élete és művei. Cluj-Kolozsvár 1925. 31—32.*) a *Hétköznapok* megszületésének körülményeit vázolja.

Szinnyei Ferenc (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. 2. k. Bp. 1926. 198—202.*) foglalkozik a regény megírásának körülményeivel, a külföldi hatásokkal. Megállapítja, hogy a *Hétköznapok* szerkezete kezdetleges, cselekménye zavaros és bizonytalan, „lépten-nyomon valószínűtlenségekre bukkanunk . . . Egymást érik benne a hatásadásos túlzások és borzalmak . . . A lélekrajzot érzélgés és sok üres, túlzott reflexió helyettesíti. Jellemrajzokról alig beszélhetünk”. Szereplői „elmosódott fantom-alakok, szenvedő angyalok” vagy „hihetetlenül gonosz, undok, romantikus szörnyetegek”. A regény „néhány jó oldala” közé sorolja Jókai leíró művészetét, megjelenítő erejét, valamint azt, hogy a „humoros ötlettraktáknak egész tűzijátékával ragad el bennünket”. Megemlíti, hogy „nyelve minden modorossága és dagályossága ellenére a kor legszínesebb, leghajlékonyabb és legmagyarabb prózája”. Kifogásolja, hogy Jókai az önéletrésében önálló műnek tartja a *Hétköznapokat*. „Ez természetesen — folytatja a továbbiakban Szinnyei — csak Jókai ítéletbeli pillanatnyi kisikamlásai közé tartozik, hisz maga is jól tudta s meg is írta, hogy eleinte mennyire járt úton haladt, a francia roman-

tika európai nagy országútján s legfeljebb csak annyiban tört új csapást, hogy magyarságának és nagy tehetségének egyes eredeti vonásait már bele tudta vinni első nagy művébe is”.

Gálos Magda (*Arany Toldijának egyik forrása*. EPhK 1926. 167—68.) megemlíti, hogy Arany Toldijának a IX. énekében szereplő bikaviadalhoz kevés anyagot talált Ilosvai művében, a *Hétköznapi*okban viszont „szembetűnően hasonló részleteket találunk . . .

A *Hétköznapi*okban éppen első fejezetében van egy bikaviadal élénk leírása. Itt is egy szilaj bika szabadul el, itt is kutyákat, sőt szelindekeket uszítanak rá; a kutyák itt is a bika fülének esnek, darabokat szakítanak belőle, és — ami talán még jellemzőbb — a bika mindkét helyen mint *fülönfüggőket* vonsozolja, vagy rázza le a kutyákat. Végre mindkét helyen egy erős férfi (amott persze Toldi) erős kiáltással, majd szarvát megragadva fékezi meg a bikát.” A tanulmány a két mű keletkezési időpontjának egybevetése mellett párhuzamosan közli a „részletesebb egyezéseket”.

Divald Kornél (*Jókai lelke*. Bp. 1926. 4.) közli, hogy „Pályája kezdetén Jókait a francia romantika hatása ihleti meg. Fantáziájának szédítő szárnyalásával egyetlen mintaképének sem marad mögötte. S ha — mellőzve a ponyváig sülyedt *Suet* — regényei határozottabb szerkezetével, tervszerű fölépítésével Hugo Victor, alakjai élesebb-jellemzésével Dumas felül is mulja, szíve érzésvilágának gazdagságával Jókai valamennyiüknek fölötte áll. Mint regényíró ő a legigazibb költő a mult századbeli romantikusok társaságában s tiszta erkölcsi felfogásával, minden hazug irányzatosságtól ment elfogulatlanságával, őszinte és becsületes nemzeti érzésével minden idők regényírójának példaképpül szolgálhat.”

A Ványi Ferenc szerkesztésében megjelenő *Magyar Irodalmi Lexikon* (Bp. 1926.) ismerteti a *Hétköznapi* c. regény tartalmát. (351.)

Muzsnai Ágnes (*Victor Hugo hatása a magyar irodalomra*. Pécs 1930. 18—27.) számos példával illusztrálja a *Notre-Dame de Paris* és a *Hétköznapi* közötti rokonságot.

Farkas Gyula (*A „Fiatal Magyarország” kora*. Bp. 1932.) szerint „Jókainak Victor Hugo volt a mestere. Első regényében éppen olyan feltűnő a „*Notre Dame de Paris*” hatása, mint a „*Szomorú napok*”-ban . . . Jókainál — akárcsak Kuthynál — realiztikus, magyar levegőjű részletek váltakoznak sötét romantikus jelenetekkel. Ő is szereti a megdőbentő fordulatokat, a végletekig felcsigázott idegjátékot, elvezet a rablók fészkébe és bemutatja a szerelem örületes hatalmát . . . Politikai tendenciát azonban hiába keresünk nála, még korszerű vonatkozást is alig találunk, kevesebbet, mint Kemény első történeti regényében.” (267.)

A továbbiakban megállapítja Farkas, hogy „Jókai első nagy sikereit nem regényei és novellái minden valóságoságot nélkülöző cselekményével érte el, hanem bámulatos, színes, kifejező, természetes nyelvével”. (296.)

Farkas Gyula (*A magyar irodalom története*. Bp. 1934. 231–32.) szerint Jókai „Első regényében idegen mintáinak, különösen Victor Hugonak hatása még igen erősen mutatkozik és olyan szerzetelenségekre ragadtatja, amelyeket későbbi műveiben szerencsésen elkerül. Am e hibák mellett mutatkozik már regényírói lángszének minden jelesége is... Jókai hozza a magyar népmesék stílusának üde természetességét, friss közvetlenségét. A jellemábrázolás lélektani finomságát ne keressük nála, ámde senki sem tudja a magyar parasztot, a magyar táblabírókat úgy beszéltetni, mint ő... az ő realitása a népmeséé, a „János vitézé”.”

Pintér Jenő (*Jókai Mór regényei és novellái*. Megj. *A magyar irodalom története*. 7. k. *A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*. Bp. 1934. 313–14.) a *Hétköznapiok* keletkezésének és kiadásának külső történetét tárgyalja, majd megállapítja, hogy Jókai „ez időtájt a francia romantikusok tanítványa... Keresi a rendkívülit, szabad szárnyára bocsátja képzeletét, nem sokat törődik a valószínűséggel... Hol embergyűlöletének ad kifejezést, hol gondatlan szívvvel humorizál. Rajongó természetszeretetét gyönyörű leírásokkal illusztrálja. Első regénye tele van hatásvadászó részekkel, egymással lazán kapcsolódó jelenetekkel, az olvasó megdöbbenésére szánt alakrajzokkal. Az egymással életre-halálra viaskodó két magyar család történetét többnyire dagályos nyelven meséli el”.

Szinnyei Ferenc: *Humoristánk a Bach korszakban* (It 1934. 183.) c. tanulmánya szerint Jókai „a magyar humor mestereként lép fel első regényéből, a *Hétköznapiokból* közölt mutatványával (1845) és *Sonkolyi Gergelyével* (1846) magyar elődeit és mestereit egyszerre felülmúlva”.

Erdélyi Pál (*Jókai útja Rév-Komáromtól Pestig, a bölcsőtől a babérig*. A Jókai Egyesület megbízásából írta: Erdélyi Pál. Kiadja a Komáromi Jókai Egyesület. 1939. 59–77.) az író életrajzi adatainak szűkszavú ismertetése közben érinti a *Hétköznapiok* megírásának és kiadásának történetét, majd részletesen kifejti észrevételeit. „Alakjaiban az elhanyagolt Alföldnek érdekes embereire, története zordonságában, sőt fatalista keménységében, a szenvedélyek lobogásában és állhatatosságában a pusztá primitív világnézetére, rideg erkölcséire ismerünk... ”

Az Alföld költői szépségeit Petőfi fedezte ugyan föl, de ha szabad így mondani, Jókai népszerűsítette. Ő és *Kuthy Lajos*, akit később nem akartak németnek bevenni’ látták meg s írták meg legelőször az Alföld költészetét prózában... De a *Hazai Rejtelmek* néhány gyönyörű

jelenete ígéret maradt, a *Hétköznapiok* nemcsak lendülő kezdet, hanem egyben első ama sok és gyönyörű vallomások között, mely a *Sárga rózsáig* százszor is elhangzott . . . Petőfinél az Alföld, mintegy a délibáb-tól fölemelve, csodás tünemény gyanánt jelenik meg, melyet fiúi szerelme hevével és tehetsége fényében mutat be. Jókai tovább megy: művészetének sajátos eszközeivel és módján mutatja be a pusztát: a vidékek és emberek, a jelenségek és alakok természeti és erkölcsi váltojuknak ezerféle változtatában, világításában és vonásaiban tűnnek föl . . .

Azt mondja, hogy Kecskeméten lett belőle ember, s ott lett belőle író, de mi nem felejtjük el, hogy Komáromból vitte magával tehetségének ritka teljességét. Igaz, hogy ott kezdte írni, mese és vidék is odavaló, de az egész át van szöve szülőföldje áldásaival. Magában az, hogy szigeti kertjökben szinte romantikus búvó és dolgozó helyet talált, mikor Etelka volt múzsája, s regényén ott dolgozott, elegendően mutatja e műnek komáromi vonatkozásait. Az alföldi képek sorában ott van a mocsár leírása, melyet inkább a kinglyesi, mint a tiszai vadvizet inspiráltak, s egyéb festői leírásokban is hazulról ismert elemek is föltűnnek. Alakjainak egyikét-másikát is mintázhatta komáromi és pápai élményei után — de nyelve, az már kétségtelenül komáromi, legföljebb dialektikus anyagában van különbség.

Meséje és hősei azonban sem kecskeméti, sem komáromiak, s amennyiben mégis ismerősök, a romantikából azok. Lehet, hogy a cselekmény alapjául szolgáló történet csakugyan való — legalább fővonásában, hogy egyes alakok kontúrjait szintén az életből vázolta, de itt már a romantika torzító tükréből néznek ránk. A mese indítékai, alakjai a valóságérőséghez ugyan közel állnak, de a regényben olyan esemény hordozói gyanánt jelennek meg, mely ugyan érdekes, izgató és egyúttal teljesen valószínűtlen . . . Amit írt, inkább irodalmi hatás alatt, mint saját élményeiből készítette . . .

a romantikának olyan mértéktelen túlzása, amelyent a *Hétköznapiok* mutat, még a divat korában is visszatetszéssel találkozott . . .

a *Hétköznapiok*, ha mindenben magán hordja is kora jellemző vonásait, egyben egészen Jókaié: a diapasonban. Ami benne szertelenség, benne van kora költészetében, de ahogyan az elénk kerül: lelkének színbontó prizmáján keresztül és képzeletének kiapadhatatlan fényében és ragyogásában áll elénk, az sajátja, az Jókaié . . .

A *Hétköznapiok* és első elbeszélései, Sonkolyi Gergely kivételével, nyelvtét nem lehet kiszakítani korából, azt meg lehet állapítani, hogy az olyan erős konstrukciójú, mert eredeti és egyéni, hogy róla könnyen lehámozható, ami rajta idegen hatás: a romantika divatja, ha úgy tetszik: modora. Ha ezt a műveletet elvégezzük, elénk tűnik a későbbi Jókai nyelve . . .

Dugonics *Etelkáját* mindenki olvasta, *Bácsmegeit* mindenki megkönyezte, *Abafi* mindenkit lelkesített, *Karthausi* mindenkit meghatott, a *Hétköznapiok* mindenkit meglepett, sőt megdöbbenett. Mert az elbeszélő tehetség, az előadás módja, a fantázia fénye, a humor gazdagsága kíséretében s oly szerencsés vegyületben jelentkezett, hogy e ritka harmóniából egy teljesen sajátos költői egyéniség föltűnése állapítható meg. Olyan talentumé, aki elűt a többitől, bár bizonyos közösséget látszik hordozni korával, akit nem lehet összetéveszteni mással, mert senki sem hasonlít hozzá.”

Szacs vay Imre (*Életem és emlékeim*. Bp. 1940. Ism. Zsigmond Ferenc ItK 1941. 197.) húsz éves kora előtt olvasta a *Hétköznapiok*at, s negyven év múlva így emlékezik vissza: „Ez olyan bódító hatással volt rám, hogy egy hétig sem enni, sem aludni, sem dolgozni nem bírtam miatta. Negyven évvel később (amikor már csak alig-alig emlékeztem belőle valamire) ismét elolvastam. Hát biz azalatt igen sokat változhattam, mert igen unalmasnak találtam.”

Solt Andor: *Czakó Zsigmond a tépett lélek* (It 1940. 58.) c. tanulmányában kifejti, hogy a tépettség a század nyavalyája, a maladie du siècle 1846-ban érte el csúcát. A *Hétköznapiok*ban szereplő Körmös István Koszó János szerint (*Spuren des jungdeutschen „Zerrissenheitsromans“ in der ungarischen Literatur der vierziger Jahre*. 1933. 94–98.) „a tépettség remekbe készült példánya.”

Megemlékezik a *Hétköznapiokról* Dezső Gyula: *A református Jókai*. Kecskemét 1941. 10.

Sőtér István (*Jókai Mór*. Bp. 1941. 56–71.) részletesen foglalkozik a *Hétköznapiokkal*. Fiatalos modorosságnak tartja a francia romantika hatását, mely később nyomtalanul eltűnik. „A Notre-Dame de Paris szerzőjének legfeljebb annyit köszönhet az alig húszéves író, hogy elegendő merészséget önt belé olyan út követésére, melyre hajlamai és ízlése már eleve elrendelték... a későbbi Jókai-művekben hiába keresnénk ilyen romantikus recept-tárat... ”

Pályája egyébként sem mutat jelentősebb változásokat, s ugyan-csak meglepődne az, aki fel akarná vázolni Jókai „fejlődésrajzát”! A fiatal író annyira teljes fegyverzetben ugrik a porondra, hogy művében a későbbi évek folyamán legfeljebb a kezdet ígéretei bontakoznak csak ki valamivel gazdagabban.”

Részletesen kifejti Sőtér István, hogy „a *Hétköznapiok* egynémely fejezetének ‚realizmusa’ több holmi távolba mutató ígéretnél. Jókai óvatosabb, hogysen a ‚tündérvilág’ kedvéért fel akarná égetni maga mögött a valóság hídját; a *Hétköznapiok*-ban egyenesen ragaszkodni látszik a realitáshoz és később, keleti regényeiben is óvakodik oly felhők közé épült világot rajzolni, aminő például a Nepean-sziget... ”

A 'valóság' igen gyakran 'furcsaságot' jelent Jókainál, akinek genre-figurái annál inkább hús-vér alakok, minél több festői vonás jellemzi őket...

A himnuszszerű nyitányok, a szinte önmagukért születő leírások Vajda Péterre utalnak — ez már nem a francia romantika világa, ezek a képek később is elöbukkannak Jókainál...

Moeris és Nepean szigete után mind e sziget-paradicsomok örök mintaképén, a komáromi gyümölcsösben telepedik meg, hogy elkezdje első regényét, melynek színtere nem Egyiptom vagy a déli tenger többé, hanem — Kecskemét. A valóságot azonban ugyanaz a révület hozza közel tollához, mint az álmat s nem csodálkozunk, hogy a regény realitása már megszületésekor — délibáb...

A 'Hétköznapiok' realista elemeivel szemben a romantikát meglepő módon épp az a fanyar keverékhang képviseli, melynek pátoszából és gúnyból összenőtt hatásait oly jól ismerjük Heine óta... A 'Hétköznapiok' stílusa kissé leegyszerűsödik s ezzel kész is Jókai hajlékony érzékeny, gazdagon árnyalt prózája: a körmondatok eltűnnek, a nehézkes karikatúra könnyed gúnynak adja át helyét. Ugyanez történik regényalakokkal is...

a reformszmékért már a 'Hétköznapiok'-ban is legalább annyira küzd, mint a Magyar Nábobban. Szentirmay gróf elődjét Szilárdy Leanderben találjuk meg s a Két földesúr című fejezet, mely Dömsödít és szomszédját állítja szembe egymással, a leghatásosabban szemléltető reformpropaganda!...

A 'Hétköznapiok'-ban még nem válik cselekvővé, harcossá ez a reformszándék, inkább csak annak a párbeszédnek példázódásaiból érződik ki, melyet Leander egykori nevelőjével, Rónai Gáborral, a a tudós 'mechanico-chemicussal' folytat...

A 'Hétköznapiok' eredményeivel és ígéreteivel csak az előkészületeket jelentette: az igazi nagy élménnyel, az egész életre kiható emlékkel és anyaggal a szabadságharc esztendei szolgáltak."

Féja Géza (*A felvilágosodástól a sötétedésig. A magyar irodalom története 1772-től 1867-ig.* Bp. 1942. 225.) szerint a *Hétköznapiok* „rémgúny” éppen úgy, mint bizonyos mértékben „rémgúny”, „A falu jegyzője” és a „Hazai rejtelmek” is. A rohamosan fejlődő magyar regény torz életre és eltorzult lelkekre talált s élményeibe belekeverte a maga emberi felháborodását, mint Eötvös, megindultságát, mint Jókai, merész társadalmi gondolatait, mint Kuthy. Jókai első regénye még csak rendkívüli képzelőerejéről, buja leíróképességéről és gazdag nyelvről tudósít."

Kozocsa Sándor (*Kis magyar irodalomtörténet.* Bp. 1944. 139.) szerint Jókai „Ez ifjúkori műve erősen Eugène Sue hatása alatt készült.

Ami azonban a legtöbb túlzottan romantikus regényének értéket ad, stílusának ragyogása mellett, az a mellékszereplőinek élethű, valószínűen ábrázolt és kedves humorának tavában megfürdetett figurái.”

Szemere Miklós *Levelei Erdélyi Jánoshoz* (Közli Erdélyi Zsuzsa. ItK 1944. 130.) Petőfit plagizálással vádolják, mert az 1847. március 24-én keletkezett levél tanúsága szerint Petőfi *A csárda romjaiban* kissé azt mondja, „amit Jókai mond a falu házainak leírásában mint van egyiknek kalapja félrelökve, vagy mint áll félre.”

Koroda Miklós (*A forradalmár Jókai*. Jövendő 1946. okt. 24. 42. sz.) a regény kiadásának századik évfordulóján, a mű „forradalmi” értékeit méltatja.

Nagy Miklós (*Bevezetés*. Megj. Jókai Mór: *Fekete Gyémántok*. Magyar Klasszikusok. Bp. 1952. 8.) szerint a *Hétköznapiakban* Jókai „lázadást hirdet az erőszakos hatalmaskodók ellen, s ritka művészettel merül el az alföldi táj és népelet rajzában. Mindez, de különösen a belőle kiáradó világfájdalom és a sértett eszményiségből táplálkozó embergyűlölet a *Felhők* Petőfijének szellemi testvérévé avatja a fiatal író”.

Katona Piroska (*Jókai Mór*. Kecskemét 1954. 9.) megállapítja, hogy a *Hétköznapiak* „első lépés, melyet a valóság ábrázolása felé tesz” Jókai. A vadromantikus cselekmény mellett kiemeli, hogy a „cselekmény színhelye már a valóságban megfigyelt: éppen Kecskemét és környéke. A saját tapasztalatai alapján írja le a város és a puszta képét, a Koplaló csárdát, a jellegzetes népi alakokat. A kecskemétiék elbeszélései alapján eleveníti meg képelete az 1819-i tűzvészt és a nagypén-teki bikaviadalt. A kollégium énekmeisterét is megörökíti . . .

A *Hétköznapiak*-ban művé érett kecskeméti élmények világot vetnek Jókai írói módszerére is, mely már ebben az első regényében kezd kialakulni. Jókai számára egy elbeszélte anekdóta, szájról-szájra járó helyi hagyomány értékes forrássá válik, melyet később képzeltével újjáalkotva elhíthető erővel szö bele műveibe.”

Foglalkozik a *Hétköznapiakkal* B. J.: *Jókai-kiállítás a Ráday könyvtárban*. (Út 1954. máj. 9–15. 19. sz. 4.)

Sötér István (*Jókai Mór* (1825–1904). Szabad Nép 1954. máj. 5. 125. sz. 2.) szerint a népiességen kívül „Egymáshoz fűzi Petőfit és Jókait már 1848 előtt is a romantikának egy sajátos módja, melyet műveikben egyformán érvényesítenek. A „Hétköznapiak”-ban a romantikának ugyanaz a szélsőséges formája érvényesül, amely Petőfi romantikus alkotásaiban is (A hóhér kötele stb.). Támadás, kihívás van a fiatal Jókai (és Petőfi) túlzott romantikájában az 1848 előtti hűbéri Magyarország irodalmi ízlése ellen . . .

A fiatal Jókai romantikus alkotásai, a „Hétköznapiok” lapjai, a kecskemétkörnyéki homokra telepített, szélsőségesen regényes jelle-

mek, Eugène Sue regényalakjainak e hazai rokonai olyan írókat mutatnak még, aki többet merít a képzeletből, mint a megfigyelésből, s nem tudja a körülötte élő világot egész változatosságában, gazdagságában bemutatni."

Barta János (*Jókai és a művészi igazság*. It 1954. 404.) ezt írja: „Írói magatartása a társadalom iránt mindvégig megmarad azon a fokon, amelyet már a Hétköznapiok egyes részleteiben kialakított: egy bizonyos, kissé naiv színezetű bizalom és megértés ez, amely felfelé jóindulatú kíméletet fejleszt ki, s a konfliktusokat ritkán helyezi az osztályok közé — helyesebben, nem megy túl azokon a konfliktusokon, amelyeket a reformkor liberális-nemesi orientációjú írói megláttak."

Ugyancsak Barta János (*Jókai. Megemlékezés halálának ötvenedik évfordulójáról*. Építünk 1954 nyarán. 2. sz. 1–2.) megállapítja, hogy „a fiatal, alig huszonegy éves Jókai a komáromi jómódú városi hivatalnok-nemes fia, a már megszerzett ügyvédi oklevelét hagyta ott az írói pályáért, de e merész lépése ellenére sem mondhatni, hogy akkor már forradalmár lett volna. De már érezte azt a lázadozást, azt a nyugtalanságot, mellyel a nagy szellemek az elkövetkezendő nagy időköt ösztönösen előre megérik. Ez a nyugtalan lázadás ott lappang első, 1845–46 körül már mérveiben, bár kifejezésére ekkor jórészt kölcsönzött írói eszközöket tud mozgósítani. Csupa olyan embereket ábrázol, akiket az osztálytársadalmak eredendő igazságtalansága, lelketlen elnyomása eltorzított, testben lélekben elnyomorított, bujdosóvá, embergyűlölővé, gonosszá tett... Első regényében, a *Hétköznapiokban* a háborzongató rémtörténetek közé ékelve föltűnik üdítő hatással néhány jelenet a Kecskemét-környéki puszták világából..."

Orosz László (*Jókai Kecskeméten*. Tiszatáj 1954. jún. [2.] sz. 117.) szerint a *Hétköznapiokban* „érték először művé a kecskeméti élmények... A cselekmény, a főalakok ugyan a vadromantika hajtásai, a színhely azonban Kecskemét környéke, a regény elején leírt nagy tűzvész az 1819-i kecskeméti, melyet biztosan sokat hallott emlegetni, a nagypénteki bikaviadal kecskeméti népszokás volt, a cantus praeses-ben a kollégium énekmasterének alakját mintázta meg, a Koplaló-csárdának még a nevét is kecskeméti csárdáról vette. Ezen a regényen mérhetjük le először, hogy nem túlzott, amikor azt írta: „az egész alaphangulatát irodalmi tevékenységemnek a kecskeméti élet határozta meg'."

Szebenyi Géza (*Jókai és A fekete gyémántok néhány kérdése*. It 1954. 1. sz. 31–32.) fiatalkori romantikájáról megemlíti, hogy Victor Hugo és Sue hatása alatt állott. „Azoknak a hatását, akiknek művészete tért hódított nálunk, mert haladó íróink benne az újat látták a régivel szemben, mert benne eszközt láttak, mellyel a klasszicizmus és a szentimentális világfájdalmas német romantika ellen küzdeni lehet... E romantikát megtalálhatjuk Vörösmartynál, Eötvösnél, Petőfinél és

Jókainál is. Láthatólag tudatosan alkalmazzák e romantika túlzó eszközeit, hogy ezáltal is hangsúlyozzák új irodalmi és politikai törekvéseiket.”

Ezt a romantikát az különbözteti meg a huszas évek „nemesi szemléletű” romantikájától, hogy „A „franciás művek” még csak igen kezdetlegesen tudták kifejezni a felmerülő problémákat. Szerepük . . . főként az volt, hogy a régi elleni harcban új tartalmat és formát hoztak, s a realizmus felé vezető út segítői voltak.”

A *Hétköznapiok* és Jókai ekkori művei „romantikájának nem volt köze a reformkor nagy, Vörösmarty fémjelezte romantikájához . . . Igaz, hogy ekkor műveiben a valóság igen csekély jelentőségű tényeit dolgozta csak fel, igaz, hogy ezek írói művészetének igen kezdetleges fokát mutatták, de egy fontos és jellemző sajátosságuk mégis volt. A népies elem, a valóság kis, apró tényei szövődnek bele ezekbe a romantikus történetekbe (*Hétköznapiok*).”

Sőtér István (*Jókai útja*. Megj. Csillag 1954. dec. és *Romantika és realizmus*. Válogatott irodalmi tanulmányok. Bp. 1956. 379–83.) szerint „Meglepő, mennyire azonos Petőfi és a fiatal Jókai romantikájának hangszínezete. A *Nepean szigetben*, a *Hétköznapiokban* a romantikának ugyanaz a szélsőséges változata jelenik meg, mint *A hóhér kötelében* is. A romantikának ezzel a válfajával találkozunk a Tízek többi tagjánál, s általában a Fiatal Magyarország íróinál . . . De Jókai romantikájától korábban is, későbbben is, gyökeresen idegen az az indíték, melyből Vajda, Czakó — és még inkább: Petőfi világfájdalma fakad: a régi, hűbéri Magyarországgal támadt konfliktus . . . Jókait a régi Magyarország nem tiporta meg, mint Petőfiéket.

A *Hétköznapiok* alakjai ezért is tűnnek majd el, illetve alakulnak át a későbbi Jókai-regényekben. A régi Magyarország elvadult, gonosz arcát képviselő Dömsödi Góliáthok majd anekdotai alakokká szelődülnek, a világfájdalom témáját kifejező tragikus hős, Bálnai Körmös István végképp eltűnik, s csak Szilárdy Leander hasonul át a reformkort heroizáló-romantizáló Szentirmay Rudolffá, Kárpáthy Zoltáná. Mindabból, ami Petőfi, Czakó, Vajda Péter világfájdalmas romantikájával közös még a *Hétköznapiokban*: alig is kerül át valami Jókai későbbi korszakába. . . . Jókai már első írásaiban ugyanannak a népiességnek prózai megvalósítására törekszik, melyet Petőfi a költészetben vitt diadalra. Petőfi genre-képei adják a legerősebb indítékot Jókainak, hogy első novelláiban . . . genre-alakokhoz folyamodjék . . .

Jókai . . . stílusa is a Petőfi-próza úttörése nyomán virágzik ki . . . Ezt a modernséget — Petőfi közvetlenségét, stílus demokratizmusát gyümölcsozította Jókai. Nem utolsósorban ez a stílus és nyelv avatja az ő elbeszélő hangját az új Magyarország első *próza-epikai* hangjává . . . Jókai a mi első *modern* prózaírónk.”

Vály Mari (*Emlékeim Jókai Mórról*. Bp. 1955. 49.) megemlíti, hogy a *Hétköznapiakat* Komáromban „mindenki, aki csak hozzánk jött úgy emlegette, hogy: „Szébb még annál is, amit báró Jósika írni szokott!” Nagymamácskámnak, kedves anyámnak, szép arany metszésű vászonkötésben meg is küldte ezt a dícsért művet a „szerző.”

Tompa József (*Az Irodalmi nyelv*. Megj. Pais Dezső: *Nyelvünk a reformkorban*. Bp. 1955. 417–31.) számos példával bizonyítja, hogy „Jókai már itt, első (és sok szempontból elhibázott) regényében is különleges mestere a magyar szépprózai nyelvnek”.

Lengyel Dénes (*Jókai Mór: Török világ Magyarországon*. It 1956. 106.) szerint „Az ifjú Jókai elbeszélő művészete egyrészt a romantikából, másrészt a népies realizmusból fakad. Ez a két elem, sem novelláiban, sem a *Hétköznapiak* c. regényében nem fonódik össze.”

Korompay Bertalan (*Adalékok és jegyzetek a Toldi mondáéhoz*. ItK 1956. 22.) elképzelhetőnek tartja, hogy „Arany János a bikafékezés leírásában Ilsvain kívül esetleg Jókai *Hétköznapiak* c. regényéből is merített”.

Szilágyi Péter (*Jókai Mór*. Megj. *A szabadságharc és elnyomtatás kora irodalmának középiskolai tanítása*. Szocialista Nevelés Könyvtára. Bp. 1956. 154.) szerint a *Hétköznapiak* „kezdő író műve... Ugyanakkor megmutatkoznak benne írója értékei is: a fantáziadús, lebilincselő elbeszélőmódor és a művészi leírások. A vadromantika sem elvtelen, kozmopolita utánzása a francia divatnak. A romantika ebben az időben lázadás, antifeduális zászló, amelyet Eötvös már 1835-ben meglejtett Hugóról frott tanulmányával. A romantika a kor íróinak egy kicsit az irányzatos irodalmat is jelentette.”

Wéber Antal (*A magyar regény kezdetei* (Fejezetek a magyar regény történetéből). Bp. 1959. 215–16.) megemlíti a *Hétköznapiak* c. regény és Jókai fiatalkori novelláinak rokonságát, majd így folytatja: „Az elég ötletszerűen, rendszertelenül egymásba illesztett események, a jellemek fejlődésében beálló változások meglepő és el nem hihető volta Jókai regényeiben általában előforduló hiba, itt azonban szinte jellemzőek a regény minden fordulatára. Ez a hibákkal és merész túlzásokkal teli, naiv módon a mindenáron való erőteljes hatásra törekvő fiatalkori alkotás ugyanakkor bővelkedik valóban képzeletet megragadó, imponáns biztonsággal megrajzolt, nem mindennapi fantáziára valló részletekben. A szertelen, minden szabályon túlemelkedő képzelet csak a humor emberközelségében tud összebékélni a realitással. E tekintetben is rokonságot mutat a munka a negyvenes évek prózai epikájával.”

Miklós Róbert (*A kultúra világa*. Irodalom, filozófia, nevelés. Bp. 1960. 408.) szerint „a romantikus és népies hang vegyítése még nem sikerül az ifjú Jókainak, ez magyarázza meg, hogy első regénye, a *Hétköznapiak* ma már csak a kutatók érdeklődésére tarthat számot”.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

Jókai általában nem sokat változtat művei szövegén. Legtöbbször már az első kiadásban végrehajtja a szükségesnek vélt javításokat. A *Hét-köznapiok* esetében tulajdonképpen csak az első kiadás és a divatlapokban megjelent mutatóványok szövege között találunk jelentős tartalmi eltéréseket. E változtatások célja egyrészt a romantikus túlzások csökkentése, a rusztikus kitételek tompítása, másrészt értelem- és hangulatkiegészítés, illetve stíluszisztítás.

Jelen kiadásunk az 1846-i kiadás szövegén alapul. Helyesírását a *Bevezetés*ben kifejtett elvek alapján korszerűsítettük.

A következőkben számot adunk néhány olyan változatról, amelyet nem sorolunk fel esetenként a szövegváltozatok között.

Az alábbi szavak *o*-ját változtattuk *ó*-ra:

cirogat, millio, oh, ohajt, ov, ovatos, proza, sohajt, sovár.

Az alábbi szavak *ö*-jét változtattuk *ő*-re:

bőr, ördögös, vön.

A mai helyesírás szerint megkettőztük a mássalhangzót a következő szavakban:

ahoz, ben, boszankodik, boszant, boszantás, boszantó, boszu, boszul, boszus, boszuság, ehez, elége, épen, fagyú, fen, fulad, gyulad, halgat, hanyat, istáló, -képen, kin, köny, könnyü, küin, meny, őszhangzó, rosz, sülyed, virad, virasztó, viszhang, viszsugárzik. A -t végű igék műveltető származékait az alábbi régi formákkal szemben -tt-vel írtuk: állltat, bocsátat, emlltet, építet, építetű, felszölltat, gyanltat, készltet, megszölltat, mozdltat, összeaprltat, siratat, szorltat, tanltat.

Az 1846-i kiadás hosszú mássalhangzós alakjával szemben a JKK a mai rövid mássalhangzós formát alkalmazza: *kevésbbé, kibéllel, lehellet, lögg, löggat, löggó, vajjon.*

Az Ék-ben és a PDL-ben állandóan az első és második kiadásban elég gyakran használt bármelley, bármelleyik, illy, illyen, illyenkor, melly, millyet, millyen, olly, ollyan, ollyatén szavakat mai helyesírással közöljük.

Az 1846-i kiadásban szereplő alaktól eltérően a mai helyesírás szerint nem fonetikus, hanem etimologikus frászmódot alkalmazunk a következő esetekben:

alugydál, alugyanak, alutt, aluttak, aluttan, eskütt, fekügyél, fekütt, lefeküttek, mingydri.

Ma szokásos alakjukban szerepeltetjük a következő földrajzi neveket: *Canaan* (Kánaán), *Egyptom*, *Milano*, *Palmyra*, *Scottia*, *Sahara*, *Szathmár*, *Szegzárd*. Kivételt tettünk *Schweiz* (Svájc) esetében.

Az Akadémia helyesírási szabályzatának megfelelően, illetőleg annak szellemében írtuk át a következő idegen szavakat:

abyssiniai, *acta*, *aegisz*, *aeolhárfa*, *affectedl*, *alchimia*, *allegoricus*, *dípszi*, *anathema*, *anecdota*, *anglomania*, *antipathia*, *antropomorphismus*, *apodaemonizál*, *apodictice*, *arprehendál*, *arabesk*, *argusszemű*, *aspik*, *astrologia*, *asylum*, *athleta*, *balanzírozás*, *ballett*, *bassista*, *cadentia*, *calcuttai*, *cánspres*, *cántista*, *carillonneur*, *carricatura*, *carthausi*, *categoria*, *categoriale*, *cercosf*, *chaosz*, *chemiai*, *chevaux legers*, *chinai*, *cholera*, *classicitás*, *classicus*, *classista*, *collega*, *collegium*, *competens*, *confidentia*, *confusio*, *conservativ*, *contignatiós*, *convulsiv*, *cotelettek*, *criminalis*, *criticus*, *cyclops*, *cyprus*, *citron*, *damask*, *daemon*, *democratia*, *devalvatio*, *dictál*, *dilettantismus*, *draszticus*, *egyptomi*, *elegant*, *electric*, *eloquentia*, *enthusiasta*, *enuntiatio*, *epilepticus*, *epithaphium*, *exaltatio*, *excentrisál*, *executio*, *exhibitio*, *exorcismus*, *exoticus*, *fatalis*, *fatum*, *fresco*, *fricasee*, *fris*, *galvanütés*, *genídli*, *genídli*, *gladiatori*, *gratulatió*, *gitarre*, *Helvetia*, *Hercules*, *hydrogen*, *hydrotechnica*, *hyena*, *hypocrita*, *ideális*, *ideal-phantasticus*, *idyll*, *impertinentia*, *inquisitlo*, *insurrectio*, *interjectio*, *japonica*, *juratus*, *juridical*, *kaktus*, *katholikus*, *kiromantel*, *korinthi*, *labirinthszerű*, *laconice*, *laconicus*, *lecottáz*, *legio*, *logical*, *macrapipa*, *mamuth*, *marmelad*, *martyr*, *massiv*, *mechanico-chemicus*, *melancholicus*, *miliárd*, *minster*, *misantrop*, *monolog*, *morphondéroz*, *myrlád*, *mysticus*, *mythoszi*, *naphta*, *neolog*, *nimpha*, *nuance*, *oas*, *oaz*, *operentlák*, *oppositio*, *oratorium*, *oxygen*, *pantomimica*, *parfum*, *pariroz*, *paroxismus*, *patchouly*, *patriarchalis*, *penicillus*, *pessimista*, *phalanx*, *phantasia*, *phantastaság*, *phantasticus*, *philantropia*, *philosoph*, *philosophia*, *phlegma*, *phlegmatice*, *phoenix*, *phoszphor*, *phrasis*, *physica*, *physionomia*, *piqueniuei*, *plébánus*, *poesis*, *politicus*, *porcellán*, *positura*, *practicus*, *praedestinatio*, *praedicatum*, *principalis*, *producers*, *profetzia*, *proletarius*, *propertio*, *pyramis*, *pyramis*, *quintli mágnás*, *ragout*, *rectorprofessor*, *residentia*, *resignal*, *resignatio*, *resistál*, *rhája*, *rhetoricai*, *rhinoceros*, *rum*, *rococo*, *ságó*, *saloni*, *salto mortále*, *seminarium*, *seraph*, *servus*, *sopran*, *spectabilis*, *sphaerae*, *statarium*, *stratagema*, *supplicatio*, *sylph*, *sylphidi*, *Sylvester*, *symbolum*, *symmetria*, *sympathia*, *symphonia*, *synonima*, *szimphonia*, *tactus*, *talidn*, *technicus*, *thema*, *tentatinctura*, *toilet*, *tragicai*, *transcendentális*, *tout a coup*, *universalis*, *variatio*, *vibratio*, *Westminster*, *zephir*.

A JKK az első kiadás nyomán megőrzött bizonyos nyelvhasználati sajátságokat, amelyeket az NK korszerűbb, illetőleg irodalmibb változatokra cserélt fel. Így sűrűn előforduló variánsok keletkeztek, melyeket az alábbiakban összefoglalólag sorolunk fel. Első helyen áll a JKK-ban található, az első kiadásból merített alak, míg az NK adta szövegváltozatot zárójelbe tettük.

ajtóbul (ajtóból), alul (alól), alumni (aludni), belől (belül), belőlök (belőlük), birtokbul (birtokból), csöndesedni (csendesedni), dőlt (dől), dörmöge (dörmögé), egyenkint (egyenként), éjjelenkint (éjjelenként), enyim (enyém), estenként (esténként), erőködés (erőködés), erőködik (erőködik), erőtet (erőtét), évenkint (évenként), fejér (fehér), fekiinni (feküdni), felől (felül), föl (fel), fördeni (fürdeni), fördő (fürdő), fúja (fújá), fűtől (fűtől), háladatlan (háládatlan), hálados (hálados), halavány (halvány), hétrül (hétről), halt (halt), hova (hová), husang (husáng), jérceé (jérczé), kell (köll), kincseért (kincséért), kocma (korcsma), koronkint (koronként), kötelességök (kötelességük), közibük (közéjük), köztök (köztük), lassankint (lassanként), levelkével (levéllével), levén (lévén), levő (lévő), lyán (leány), lyánka (leányka, lányka, lány), lyány (lány, leány), lyányka (lányka), magok (maguk), máskint (másként), mikint (miként), monda (mondá), négyszeg (négyzög), néhány (néhány), nekem (nékem), oltalmazó (oltalmazó), pocsóta (pocséta), póla (pólya), rajtok (rajtuk), rángástul (rángástól), repültek (röpültek), rikolta (rikoltá), ser (sör), szájok (szájuk), szeglet (szöglet), szélire (szélére), szögletéhez (szögletéhez), tied (tiéd), tőlök (tőlük), törölközük (törülközik), törölköző (törülköző), tüstint (tüstént), ugyé (ugye), utóóra (utóóra), utósó (utolsó), utószor (utószor), üdögelni (üdögélni), vállat vonít (vállat von), vancorog (vánszorog), veres (vörös), vériben (vérében), voncol (vonszol).

Nem soroljuk fel a variánsok között a fejezetek élén álló mottók „Népdal”, illetve „Csángó népdal” jelzéseit, bár az 1846-os kiadás sohasem, az 1870-es a regény elején, az NK pedig mindig dőlt betűkkel szedi. Az első kiadás ritkított kiemelésait – melyet az NK figyelmen kívül hagyott – kurziváltuk.

Itt jegyezzük meg, hogy 1849 előtti műveiben Jókai kis kezdőbetűvel írta az isten szót, s jelen regényben is ebben az alakban szerepel. 1849. jún. 6-án a pesti Esti Lapokban megjelent közleménye bizonyítja, hogy ebben az időben elvi megfontolások alapján ragaszkodott az író ehhez a formához, mert véleménye szerint „az nem név, a mi minden nemzet nyelvén változik”. (6. sz. 21.)

Az NK különböző években kiadott kötetei nem teljesen azonosak. Gyakran korrigálják a későbbi kiadások a sorozat kezdetén megjelent kötetek sajtóhibáit. Ezeket az eltéréseket – természetesen – nem vehettük figyelembe a szövegváltozatok elkészítésekor.

Az 1846-os kiadás végén egy jegyzék található a kötetben előforduló sajtóhibákról. Ezeket a javításokat az NK csak bizonyos mértékig használta fel, a JKK azonban egészében tekintetbe vette az alapszöveg megállapításánál, s a variánsok között jelzett *sh.* megjegyzéssel tünteti fel. Az egyéb sajtóhibákat csupán *sh.* jelzéssel látjuk el.

Lap: Sor:

- 5 : 9 naponkint — azon (1870; NK: naponta — azon)
13 kalapot szegről (NK: kalapot a szegről)
- 6 : 9 is nem szokott (NK: sem szokott)
13 kerítése, s fejével az egeket verdesé (NK: kerítése.)
17 csibbenkedve (NK: csibbenkedve)
27 olvashatlanok (NK: olvashatlanok — sh. —)
31 átellenében áll a (NK: átellenében van a)
- 7 : 12 elbarricádrozni (NK: elbarricadozni)
engedvén át a lovas legénységnek (NK: engedvén a lovas legényeknek 1870: engedvén a lovas legénységnek)
15 s alá jó lovaik hátán s jó kedvök (1870; NK: s alá jó kedvök)
16 valaki — mondom — ezen (1870; NK: valaki ezen)
24 hizodalmas (1846; 1870; NK: bizodalmas — jelzett sh. —)
32 rettenhetlen (NK: rettenhetlen)
- 8 : 13 ők édesapjuknak (NK: ők az édes apjuknak)
- 9 : 15 közömbösséggel (NK: közömbösséggel)
19 vagy három ölnyi (NK: vagy egy ölnyi)
32 leforrázott kuvasznak (1846; 1870: leforrázott kamasznak — jelzett sh. —)
- 10 : 23 senkinek ártani, senkinek használni (1870; NK: senkinek használni)
24 istenbe és emberekbe (NK: Istenben és emberekben)
- 11 : 6 gubancolódék (NK: gubanczolódik)
19 fekete örvös (1846; 1870; NK: fekete-vörös — jelzett sh. —)
21 Erre többi (1870; NK: Erre a többi)
22 füleiből (NK: a füleiből)
24 fel, bőszülten (NK: fel, s bőszülten)
- 12 : 5 szármából (1846; 1870; NK: szárából — jelzett sh. —)
6 kipottyantat (NK: kipottyanton)
26 mint a kullancs (NK: mint a majom)
- 13 : 5 nem tudá (NK: nem tudott)
18 látá elközelgeni (NK: látá elközelegni)
25 iszapjaiba (NK: iszapjába)
27 visszaesett; az (NK: visszaesett; de az)
- 14 : 14 megállt, s szilaj (1870; NK: megállt, szilaj)
17 — Ide fordulj! (1846; 1870: Ide fordul! — jelzett sh. —)
egy letört fiatal (NK: egy félig kidúlt fiatal)
21 a férfi legszilajabb rohantában megkapta (NK: a férfi megkapta)
25 kezével; . . . a bika érzette (NK: kezével a szarvait; . . . a bika érzte)
- 15 : 2 szemei elhályogosodtak (NK: szemci elfordultak)

Lap: Sor:

- 15 : 3 volt *kificamodva*. (NK: volt *kitekerve*.)
9 majd *a szemébe* (NK: majd *szemébe*)
13 *keresztén* (1870; NK: *keresztény*)
24 *lángsudár lövelt* (1846: *lángsudár lövelt* NK: *lángugár lövelt*)
- 16 : 1 *rémült* (1846: *rémült* — sh. —)
33 *izzani látszik* (1870; NK: *izzadni látszik*)
- 17 : 8 *fut, dtkozódik, imádkozik*, (1870; NK: *fut, imádkozik*,)
11 *futossák be* (NK: *futkossák be*)
30 *rendületlen* (1870; NK: *rendületlenül*)
- 18 : 2 *a piac közepén* (NK: *a piacon*)
7 *rémpillanatok* (NK: *rémpillantásokat*)
- 19 : 17 *belőle kitemették* (NK: *belőle eltemették*)
19 *csalán és paréjbokrok* (1870; NK: *csalán és ganéjbokrok*)
- 20 : 4 *hajlott idejökben* (NK: *hajlott korukban*)
6 *a szeretett szomszédra* (NK: *a szomszédra*)
9 *gólya örökösöket* (NK: *gólya-örökösöket*)
17 *aki aztán túltett* (NK: *a ki túltett*)
19 *kátrán- tőzék-* (1870; NK: *kátrány- tőzeg-*)
- 21 : 3 *Gyékeny Márton* (1846: *Gyékeny Márton* — sh. —)
4 *azt még mindig* (NK: *azt mindig*)
19 *proporcio* (NK: *proportio* — sh. —)
21 *mártírok és azok feleségeinek képei* (NK: *martyrok képei*)
26 *merőn* (NK: *merően*)
- 22 : 9 *alkudnék és óbégatna* (NK: *alkudnék és óbégatnék*)
11 *ez egész* (NK: *az egész*)
18 *megettépászott* (NK: *megettépázott*)
21 *feltépészködik* (NK: *feltépészködik*)
25 *bivalyszuszogáshoz* (1870; NK: *bivalyszuszogáshoz*)
- 23 : 4 *szemkőzt vele* (NK: *vele szemkőzt*)
8 *indulatosan mondja* (NK: *indulatosan*)
16 *érhető* (NK: *erhető* — sh. —)
33 *aztán* (NK: *azután*)
- 26 : 10 *háta mögé* (NK: *háta mögött*)
17 *kacagtak neki*. (NK: *kacagtak rajta*.)
28 *felsőhajt* (NK: *felpillant*)
- 27 : 32 *kellemetes* (NK: *kellemes*)
- 28 : 11 *holmi fekete* (1846: *holmit fekete* — sh. —)
12 *bellebb egy* (1846; 1870; NK: *belebb egy*)
22 *vérben forgó* (NK: *véraen forgó* — sh. —)
34 *törekvésével tökéletesen megegyezőnek* (NK: *törekvésével megegyezőnek*)

Lap: Sor:

- 29 : 15 tanúbizonysággal (NK: tanúbizonyságdul)
22 tekingetni (NK: tekintgetni)
24 kihütéséhez (NK: lehütéséhez)
34 dorongot (1870; NK: egy dorongot)
- 30 : 8 izmos első lábai (NK: izmos lábai)
9 késznek mutatkozott (NK: késznek nyilatkozott)
13 lebontott deszkákat (1846; 1870; NK: leborított deszkákat
— jelzett sh. —)
20 serpenyő (NK: serpenyő)
30 mely hang és legkisebb (NK: mely legkisebb)
32 és ismét harapta (NK: és harapta)
34 hangokat (NK: kangokat — sh. —)
- A 32. lap első sorától a 14. soráig, a fejezet elejétől „A nyársról lehúzott kappan” kezdetű mondatig a PDI-ben a következő mondat áll:
- Mióta Körömös Gáspár úrnak külső országokat bevándorlott unoka öcsse haza került, csodák történnék a háznál.*
- 32 : 4 hollófekeete hajakkal (NK: hollófekeete hajjal)
5 minden vagyonaít (NK: minden vagyondt)
14 lehúzott kappan (PDI: lehúzott sült kappan)
16 Gáspár úr egy falatot sem vett magához belőle (PDI: Körömös Gáspár egy falatot sem evett belőle)
17 a fufangos Pistának, ki a Gáspár úr szavaiként, megenné magát a hétfejű sárkányt, ha megsütnék számára. (PDI: a fufangos Pistának.)
22 nem merte volna azt (NK: nem merte azt)
20. sortól a 33. lap 2. soráig, a „Máskor, midőn csizmáját akará felhúzni” kezd. mondatától a „kedvenc paripája” végű szakaszig a PDI-ben a következő rész található: Másszor, midőn csizmáját akará felhuzni Körömös Gáspár, a jámbor saru eljajdítá magát, kiáltván: „Hohó! ki ne nyomja kend a lelkemet, gazd'ram!” s a viláért fel nem merte volna őt huzni Körömös Gáspár, hanem odarta öccsének, az agyafurt Pistának.
- Egy izben a mezőre készülvén Körömös Gáspár, szegen függő részfokosa e szókat kiáltá utána: „Hát engem itt hágy kee, bátyám uram?” s Gáspár ur tüzre tette a jajfát. Egykor pedig midőn lovait vizsgálná Gáspár ur, kedvencz paripája)
- 33 : 4 a kocsisnak a rosta kezéből — szinte ijedtében, — (PDI: a kocsisnak pedig a rosta kezéből, — ijedtében)
6 az istálló négy lábú lakosai (PDI: az istálló füles lakosai)
10 hogy talán négyzsaladt volna a világból, ha a fizikában (PDI: hogy tán a világból futott volna ki, ha a fizikában)

Lap: Sor:

- 33: 11 irva, *miképp* a föld (PDI: irva, *hogy* a föld)
12 Ime, *ilyetén* csodák történnek (PDI: Ime, *ilyen* csodák történtek)
13 mióta *felsőbb* tudományokat hallgató unokaöccse, az agyafúrt (PDI: mióta *külső* országokat bevándorlott öccse, az agyafúrt)
14 a szomszéd asszonyok háborút, (PDI: a szomszédasszonyok, *kik nagy kedvelői az újságoknak, háborút*)
15 jósolnak; Gáspár úr pedig szomorú lóगतásoknak adja fejét. (1846; 1870: jósolnak; Gáspár *ur* pedig szomorú lóगतásoknak adja fejét. — PDI: jósolnak, *a szomszéd urak pedig tapasztalják, hogy ételeik kozmásodnak...*)
16 adja fejét (NK: adta fejét)
17. sortól a 26. sorig, a „Történt egyszer” kezd. mondatól, a „költők és komédiások” kezd. mondatig a PDI-ben a következő rész található:
(Egyszer... *akarám mondani mindig Körmös Gáspár nagyon szerette a pénzt, és szerelme viszonzva lón; a pénz is szerette Körmös Gáspárt, az ő ládjában nyugalomra talált az, akár fekünnék az anyaföld keblében. — Körmös Gáspár feleségül vette a pénzt, és frigyök meglón áldva — a pénz szaporodott.*
„Szerelmes magzatjaim — így szólt *gyakorta Körmös Gáspár talléraihoz — kiket szívem alatt, azaz a pruszlikszebben — hordoztam, ne kívánjátok ti látni a világot, bizony az a gonosz világ nem hagyta néktek nyugtot, mint ti néki; szentségtelen célokra fogna benneteket használni; becserélni krumpliért, szüzdohányért; költők*)
19 vászonzacskókba (NK: vászonzacskókban)
20 heverésztek (1846. heverésztek — sh. —)
21 Szerelmes (NK: Szerelmes)
26 nem becsülő *nép* kezeibe jutnátok (PDI: nem becsülő *emberek* kezeibe jutnátok)
29 megsiratjátok a titeket (PDI: megsiratjátok *azt* a titeket)
32 Óh, az a Pista (1846; 1870: O az a Pista!)
33 piszkos örforintost kotort elő (NK: piszkos *lázsiást* kotort elő)
34 szemekkel jobbról-balról *megnézve, megforgatá* (PDI: szemekkel *nézte meg* jobbról, balról)
34: 4 hagyál engem a legszűkebb (PDI: hagyál engemet a legszűkebb)
6 lennem! — *S itt újabb hosszás gondolatokba merült a jó öreg. — Hejh... nekem* (PDI: lennem; — *nekem*)
9 hátat fordítottak azok... (PDI: hátat fordítanak azok — —)

Lap: Sor:

34 : 14 Pihenj! — szólt az öreg, s gyöngéden (PDI: pihenj'' s az öreg gyöngéden)

18 az eszmetársulatnál fogva (PDI: az eszmetársulat hatásánál fogva)

21 iszonyúan kacsingatott (PDI: iszonyúan kacsintgatott)

22 a pénz ötöt; mert az ő zsebében ugyan soha meg nem melege-
hetett, s mindamellet is, hogy Pista kész lett volna bővebb ismer-
etségeket kölni vele, a pénz és Pista között még ez ideig nem igen
sok surlódás adta elő magát.

Tehát ezúttal (PDI: a pénz ötöt; mert látta, hogy nem
becsültetik meg általa, pedig a pénznek jól gondját kell viselni,
mert kerek, hamar elgurul : és Pista teljes szívéből szerette őt —
elkölni ; s noha ugyan verseket nem irt, sem a holdvilágot nem
bámulta, de azon nézetből, hogy a pénzt nem hagyta zsebében
megmelegedni, Gáspár bácsi mondásakint, szörnyű, iszonyu k ő t ő b
volt Pista.

Tehát ezúttal)

29 S ím egyszer a tele erszények (PDI: s egyszerre a tele erszények)

32 Gáspár úr (PDI: Gáspár após)

35 : 3 melankólikus hang szólalt meg zacsckói legterjedelmesebbikéből
(PDI: melancholicus hang szólalt meg legterjedelmesebb zacskója
belsejéből :)

zacsckói (NK : zacskói)

4 száz forintot (PDI: s z á z forintot)

9 „Kétszáz forintot (PDI: k é t s z á z forintot)

15 háromszoros (NK: háromszoros — sh. —)

felemelé megtámadt fejét. (PDI: főlemelé bozontos fejét)

18 Pista orcáját végigcirógatva göcsörtös ujjjaival (PDI: Pista
bohókás poszóját végig czirógatva száraz ujjjaival)

20 — Nekem-e? — kiálta Pista (PDI: Nekem-e? pénz-e? — kiálta
Pista — NK: nekem-e? kiált Pista)

21 kell, bátyámuram, — kell bizony; (PDI: kő bátyámuram,
kő bizony,

23 volna az neked? (PDI: volna az teneked?)

24 adnék neked két forintot? (PDI: adnék két garast?)

26 ha kétszáz forintot (PDI: ha k é t s z á z forintot)

27 te semmirekellő, testvérgyilkos! (PDI: te semmirekellő gyilkos!)

28 esküdtél már? Hát (1870; NK: esküdtél? Hát)

30 De kötnivaló volnék (PDI: de nagy bolond volnék)

31 azt mondanám ilyen barátságos ajánlatra, hogy nem kell.
(PDI: azt nem mondanám: hogy kell!)

Lap: Sor:

- 35 : 33 jószántából *mondtam én azt — szólt fejét vakarva az öreg, s szörnyű zavarban téblábolt ládája körül —*, hanem (PDI: jószántából *kérdeztem én azt, hanem — 1846: téblábot ládája körül, hanem*)
- 36 : 1 csak... Óh... óh... bárcsak *meg nem szólalna!* (PDI: csak — oh bár csak ne szólna!)
- 3 nem tudom, *hogy mit* (PDI: nem tudnám, mit)
- 4 újra megszólalt : „Gáspár! (PDI: ujra megszólalt: „Gáspár!)
adsz háromszáz forintot (PDI: adsz h á r o m s z á z forintot)
- 6 Jaj, Szent Kelemen, *segíts!* (PDI: Jaj szent Kelemen!)
- 8 nekem négyszáz forintot. (PDI: nekem négy száz forintot.)
- 10 kétszázat mondott; (PDI: k é t s z á z a t mondott)
- 11 Mondd no (1846; 1870: mond no)
- 16 — No de, *az Isten irgalméért!* Honnét (PDI: — No de, honnét
NK: — No de, *ez Isten irgalméért!* honnét)
- 18 Hát ebből a *sok zsackó*ból. (1870; NK: Hát ebből a *zsackó*ból.)
- 19 kétgarasok és (PDI: kétgarasok és)
- 20 bennök egyéb, *az egész láda nem ér jó pénzben húsz tallért.*
(PDI: bennök egyéb.)
- 22 a PDI-ben négyszer szerepel: Nem igaz!
kiálták sorba a zsackók, s egy titkos rúgás következtében mind
(PDI: kiálták *mind s Pista egyet rugván a ládán, mind*)
- 24 jószágok! — ordítá eszméletvesztve (PDI: jószágok! ordítá
szinte eszméletvesztve)
- 26 makrancos zsackókat (NK: makranczos zsackókat.)
irgalmatlanul *elpáholta* (PDI: irgalmatlanul *elzszakolta*)
- 28 — Ajajajaj! — ordíták (PDI: — Ajajajaj! — ordíták)
minden zuhintas után. — Ajajajaj! (PDI: minden zuhintas
után: jajajaj! — NK: Ajajajaj! minden zuhantas után)
- 30 Négyszáz forintot! (NK: Négyszaz forintot! — sh. —)
Pistának ötszáz forintot! (PDI: Pistának ö t s z á z forintot!)
Ajajaj! — (PDI: jajajaj!)
- 37 : 1 fúja kifáradva (PDI: fujá kifáradva — (NK: fujja kifáradva)
- 3 Annál *hangosabban* (PDI: Annál *jobban*)
- 4 látni!”
Ez már a *soknál is több* volt Gáspár úr *érzékeny keblének;*
(PDI: látni! Ez már sok volt Gáspár *úrnak, —*)
- 9 te... te hóhér! — szóla (PDI: te! te hóhér! — *igy szóla*)
- 10 belőle —, *s itt torkában akadt a szó —, számlálj ki magadnak*
belőle négyszáz forintot! (PDI: belőle *400 forintokat*)
- 13 — Annyit hát! — *tombola* Gáspár *kétségbeesve* (PDI: — Annyit
hát — *harsantá* Gáspár *tombolva kétségbeesett dühében.*)

Lap; Sor:

- 37 : 14 magának a *kínálást* kétszer mondatni; (PDI: magának a *parancsot* kétszer mondatni.)
- 16 Gáspár nem *állhatván meg*, hogy (PDI: Gáspár meg nem *állhatta*, hogy)
- 19 kívántatok — *Igy kezdé hozzájuk mondását, könnyeit törülgetvén ingujjával* —, majd megemlegettek még engem ... várj ... majd visszajönnétek még, csak lehetne. (PDI: kívántatok, majd megemlegettek még, várj! — — majd vissza jönnétek még, csak lehetne s)
22. sortól 32. sorig, „A szegény öreg” kezd. mondatától, a, — Hány-szor kívántam” kezd. mondatig terjedő rész a PDI-ben hiány-zik.
- 32 magamban — *folytatá, mialatt Pista nagy sietséggel számlált* —, *hányszor kívántam magamban*, mikor (PDI: magamban, mikor)
- 38 : 1 hogy ily *ördögsúgta* beszédeket tegyetek; (PDI: hogy ilyen *csunya*, ilyen *gyalázatos*, ilyen *ördögmonda* beszédeket tegyetek;)
- 4 Ezzel Pista *beseperte* az *elbúcsúzottakat*. (PDI: Ezzel *beseperte Pista* a *búcsúzókat*.)
- 7 — Köszönöm alázsan — szolt Pista, *zsebjelbe tömve* a tallérokat (PDI: Köszönöm alázsan — szolt Pista, *tarisznyájában össze-rádván* a tallérokat — NK: *zsebeire tömve* a tallérokat) *Ötszáz igazi* (PDI: *500 szép igazi*)
- 11 engem; *tíz esztendő*t vettél el *életemből* — eredj, (PDI: engem, — eredj,)
- 13 történnek a házamnál (PDI: történnek házamnál)
- 16 tuskó kiabál (PDI: tuskó kajabál)
akkor *látalak volna*, mikor (PDI: akkor *látalak*, mikor)
- 17 sátán *bokrétája*, (PDI: sátán *virága*)
- 18 akasztófa *bimbaja* (PDI: akasztófa *bimbója*)
- 21 Gáspár pedig (PDI: Gáspár *bátya* pedig)
- 23 többek között azzal a *jó tanáccsal is szolgált Gáspár úrnak*, hogy (PDI: többek között *azt is tanácsolá*, hogy)
- 25 az *eklézsiának ajándékozni* az *asztán* majd (PDI: az *eklézsiának ajándékozni* az *osztán* majd)
azokat *széles e világra* (1870; NK: azokat *e széles világra*)
- 26 indítványa *nem fogadtatott el*, annál is kevésbé, minthogy (PDI: *indítványa el nem fogadtatott*, annál kevésbé, minthogy, — NK: *indítványa nem fogadtatott el*, annál is kevésbé, minthogy)

Lap: Sor:

- 38 : 29. sor után a PDI-ben egy vízszintes választójel található.
30 *E természetfölötti tüneménynek a kulcsa ez, hogy* (PDI: *Az egésznek a kulcsa az, hogy* — NK: *E természetfölötti tüneménynek a kulcsa az, hogy*)
31 ügyes hasbeszélő volt (PDI: ügyes hasbeszélő volt)
33 mely tréfa ez életben már sokakat rászedett. (PDI: mely tréfa már az életben igen sokakat rászedett.)
- 39 : 1 *A sz*-i kertek* (1846; 1870; NK: *A o-i kertek* — jelzett sh. —)
12 minden lehet (NK: minden szellet)
17 Tömérdek apró (NK: Több apró)
- 40 : 25 virágok, bokrok (NK: virágos bokrok)
27 ugyanazon virágokat, ugyanazon (1870: ugyanazon halmokat, ugyanazon NK: ugyanazon bokrokat, ugyanazon)
33 hallatszék (NK: hallatszik)
- 42 : 6 mész onnét! (1846; 1870; NK: méssz onnét!)
21 fogta (1870: fog a NK: fogá)
- 43 : 3 hogy rám emlékezzél (1870; NK: hogy emlékezzél)
8 ember bosszújának, e mélyen gyalázatos bosszúnak; de (NK: ember bosszújának; de)
30 ekkor elvetette (NK: ekkor vállára vetette)
- 44 : 20 jár-ke! (NK: jár kell)
28 atyám (1846: anyám — jelzett sh. —)
- 46 : 17 — Te is ismered őt? (1870; NK: — Te ismered őt?)
- 48 : 9 higgy az embereknek! (1846; 1870: higgy az embereknek! — NK: higgy az embereknek!)
- 29 semmit nem tudó (NK: semmit sem tudó)
- 49 : 18 kálamista volt (1870; NK: kálómista volt)
28 mint némelyek (NK: mind némelyek)
- 51 : 5 a jámbor lakosságnak (1870; NK: a lakosságnak)
13 esztendőn át (1846; 1870: esztendőn át — sh. —)
15 halakkal kenyeret (NK: halakból kenyeret)
- 52 : 8 szilárd kőépületeket (1846; 1870: szilárd kőépületeket — sh. —)
30 szükölködés különféle nemei között (NK: szükölködés nemei között)
- 53 : 5 tőzegszagot (NK: tőzegszagot)
20 arcaikon viselve (1870; NK: arcaikon viselték)
21 csak a tündéres (NK: csak tündéres)
31 felcíomázva (1846: felcísomázva — sh. —)
- 54 : 5 meglepő külsejű (1870; NK: meglepő külsejű)
- 56 : 7 borostyánszopókákkal (NK: borostyánkőszopókákkal)

Lap: Sor:

- 56 : 11 mik közül (1846; 1870: mik körül — sh. —)
16 szőn szőnyeg (NK: szőnű szőnyeg)
19 Dömsödi úr kedvenc (1870; NK: Dömsödi kedvencz)
- 57 : 3 torzképeket *ftintorlt*, s (1846; 1870: torzképeket, s — sh. —)
mogyoróhéjakat (1846; 1870: mogyoróhéjjakat)
24 előkeres (NK: keres elő)
29 házogatná (1846; 1870: hurogatná — sh. —)
30 különbféle (NK: különféle)
- 58 : 18 azután a serpenyőket (NK: miután a serpenyőket)
- 59 : 7 pamlag alját (1846; 1870: pamlag aljját)
- 62 : 23 méssz máshova? (1846; 1870: méssz máshova? — NK: mégy máshova?)
27 a zsellyeszékbe, (1870; NK: a zselyeszékbe,)
- 63 : 17 volna nyakszirton (NK: volna nyakszirten)
20 csak nyakát (NK: csak a nyakát)
22 széket *rögtön* felragadni (NK: széket felragadni)
- 64 : 6 mint a kénese (NK: mint a kényese)
12 tántorodott *hátra*; két (1870; NK: tántorodott, két)
- 65 : 13 azt hiendette (NK: azt hihette)
22 a két félfalut (1870; NK: a két falut)
- 66 : 9 volt Péter (NK: lett Péter)
26 készül *fahéj-* és *bibicnyelvekből*, *struccto*jas- és egyiptomi szilva-
magból, továbbá szerecsendióból, rákveséből, ságódarából,
melyek (NK: készül *madáryelvekből*, *bibiccto*jas és egyiptomi
szilvából, továbbá szerecsendióból, rákfarkából ságó-darából,
melyek)
30 elsőben lassú (NK: elsőben lassú)
34 „*tutti frutti à la Babel*” (NK: „*olla potrida à la Babel*”)
- 67 : 1 alig tizenkilenc (1846; 1870: alig 19)
24 még az, hogy (1870; NK: még, hogy)
- 68 : 25 pörgunyhóktóli (NK: pórkunyhóktóli)
- 69 : 7 oldala *rendkívül regényes* (NK: oldala *festői*)
34 hogy még nagyon- (1870; NK: hogy nagyon)
- 70 : 6 állt a londoni (NK: volt a londoni)
Westminsteren (1846; 1870: Westminsteren)
7 gúlákon; *járt Párizs palais-iban és Palmira romjai fölött*; volt
(NK: gúlákon, volt *Schweiz hóbérczein és láta onnét kicsinyek
az embert*: volt)
16 hol javítani kell (1870; NK: hol javítani kell)
17 szükségesek és vasakarat (NK: szükségesek, vasakarat)
27 és legüdvösebb (NK: és legüdvöseb)

Lap: Sor:

- 72 : 26 legelsőbben (NK: legelsőben)
- 75 : 13 húsz esztendeje (1844). (1846; 1870 : húsz esztendeje.)
16 égerfából (1846; 1870: égerfából — sh. —)
18 nagyszerű festvények (NK: nagyszerű *fastmények* — sh. —)
- 76 : 30 s ez archoz (NK: s az archhoz)
- 77 : 2 világdba (NK: világba)
5 bővölködő (1870; NK: bővelkedő)
7 egyike leghőbb (NK: egyike leghőbb)
- 78 : 9 világvégzeteig (NK: világ végezeteig)
20 zengés, a művészi játék, a legmélyebb (NK: zengés, a legmélyebb)
29 lett volna érte (1846: lett volna értte)
- 81 : 5 műtétel (NK: műtéttel — sh. —)
9 még talán el is tagadná (1870: NK: még tagadná)
19 senki sem más (NK: senki más)
24 múltófélben vagynak (NK: múltófélben vannak)
30 ön legfellebb (1846: ön legfelebb — NK: ön feljebb)
31 az embert (NK: ez embert)
- 82 : 14 A puszta homokja, mely (NK: a sívó homok, mely)
20 küzködő (1846; 1870; NK: küzködő)
- 83 : 19 a csorbák és a fekete vérfoltok azon a kardon (NK: a csorbák azon a kardon)
- 84 : 19 okokból tőle kereken (NK: okokból, kereken)
23 mint illék (NK: mint illik)
30 s a leány (NK: s leánya)
- 85 : 11 célját mai napig (NK: célját a mai napig)
16 A szegény, harcban (NK: A derék, harcban)
- 87 : 16 királyi (1846; 1870; NK: kir.)
sokan a számkivetettek közül, s (NK: a számkivetettek s)
32 a borzasztója még ezután jön (NK: a borzasztó még ezután jön)
- 88 : 2 hagyván ijeszteni (NK: hagyott ijeszteni)
5 királyi ügynök (1846; 1870: kir. ügynök NK: kir. ügyész)
15 még csak el se szökhessék (NK: még el se szökhessék)
27 volt, akitől, (NK: volt, kitől),
- 90 : 13 volna, mit az öreg gróf tett, vagy valami olyast, ki (NK: volna, vagy valami olyast, mit az öreg gróf tett, ki)
16 összeveket (NK: összegeket)
- 92 : cím A szalmagunyhó (NK: A szalmakunyhó)
7 ez eszményképe (NK: eszményképe)
- 93 : 4 mályvarózsák sorai (NK: mályvarózsák sorai)

Lap: Sor:

- 93 : 16 *egy fiatal lányka ül* (NK: fiatal lányka ül)
22 *közrajzokban* (1870; NK: körrajzokban)
- 94 : 8 *izmos termet* (NK: ismos termet — sh. —)
13 *borjúszejás* (NK: burjúszejás — sh. —)
24 *de nem azt mondta* (NK: de azt nem mondta)
- 96 : 12 *úgy tetszék* (1846: úgy tetszék)
- 97 : 4 *arcával* (NK: arczával)
18 *egyedül, távol minden emberi lénytől, távol* (NK: egyedül távol)
23 *kutyát, egy* (NK: kutyát, meg egy)
adott kezembe és (NK: adott búcsúszádkor és)
33 *A Mars* (1846; 1870: A Márs)
- 98 : 7 *elfedve* (NK: elfeledve)
10 *gördült le* (NK: gördült e — sh. —)
22 *diogéni* (1846: diogeni 1870; NK: diogem)
33 *teljesítésbe bocsátkozni* (NK: teljesítésbe belebocsátkozni)
- 99 : 13 *ártatlanság s egyéb ily ritka apróságok egyelőre* (NK: ártatlanság egyelőre)
17 *addig-addig értelmezgeté* (1870; NK: addig értelmezgeté)
22 *mására talált* (1846; 1870: mássára talált)
- 100 : 3 *arany világú* (NK: arany virágú)
7 *eszményt* (1846: eszméi)
8 *kitárt könyv* (NK: kitárt könyve)
9 *mindegyik virágot* (NK: minden virágot)
28 *korcs gyümölcsöket termő* (NK: korcs-gyümölcsstermő)
- 101 : 4 *azt két* (NK: azt a két — sh. —)
- 103 : 9 — *A biz a* (1870; NK: — Biz a)
18 *regement liszteshurkába* (NK: regiment liszteszsákba)
19 *a veszedelem adtába* (1846; 1870: a veszedelemastába)
26 *hegyes ormányú* (1846; 1870; NK: hegyes orrmányú)
- 104 : 8 *a tör meg-megvillant* (NK: a tör megvillant)
- 106 : 11 *tekingete* (NK: tekintgete)
13 *akarná húzni* (NK: akarná *ét* húzni)
- 107 : 13 *azonkívül* (NK: azon kívül — sh. —)
17 *tanácslá a* (NK: tanácsolá a)
- 108 : 7 *kapaszkodott* (1846: kapaszkodott — sh. —)
20 *ajtókényitási* (NK: ajtónyitási)
- 109 : 8 *lélegzetet* (1846; 1870; NK: lélekzetet)
22 *gyilkos kezéből* (NK: a gyilkos kezéből)
- 110 : 22 *tész* (1846: téssz)
23 *Oldd* (1846; 1870: Old)
24 *enmagam* (NK: önmagam)

Lap: Sor:

- 111 : 1 növelkedénk (NK: nevelkedénk)
11 egyszerű kép (1846; 1870: egyszerű kép — jelzett sh. —)
28 mosolygásait csak látni (NK: mosolygásait látni)
- 112 : 13 azon egyet kivéve (1846: azon egye kivéve — sh. —)
33 szégyentelen (NK: szégyenteljes)
- 113 : 19 itt szemeid előtt e leányt (NK: itt e leányt)
25 sújtótnak (1846: sújtoltnak — sh. —)
28 letépted. Tudod-e, mit tesz a szegényt megcsúfolni? Tudod-e (NK: letépted. Tudod-e,)
- 114 : 6 lépett, s lassú (1870; NK: lépett, lassú)
18 s annak lábait átölelve, hideg térdeit búsan (NK: s annak hideg kezeit búsan)
22 mintha (NK: miútha — sh. —)
23 oldalándl (1870; NK: oldalán)
24 aluva (NK: aludva)
- 115 : 7 térdelt (NK: térdel)
12 akiben bízzék (NK: a kiben bíznék)
- 116 : 13 tudod Gibicz úr (1846; 1870: tudod Gibioz úr — sh. —)
21 sei so gut (1846; 1870: sey so gut)
- 117 : 1 kicsinyt (1870; NK: kicsit)
30 félrehajtotta (NK: félra hajtotta — sh. —)
elaludt (NK: aludt)
- 118 : 9 senkie (1870; NK: senkije)
28 leány (NK: lány)
30 szép huszonnyolc darab (NK: szép nyolcz darab)
31 kendőbe megtörülgeti (NK: kendőben megtörülgeti)
- 119 : 2 található (1846. találató — sh. —)
15 öröm napfénylik át (NK: öröm villan át)
34 felele a leány (NK: felelte a leány)
- 120 : 16 koporsóba (NK: a koporsóba)
18. sor után az 1846-os és az 1870-es kiadásban nincs választójel
30 Egyébként (NK: Egyébiránt)
- 122 : 2 akarta megtartani. (NK: akarta tartani.)
8 vonatott (NK: vonfatott)
23 kockáztatja (NK: koczkáztatta)
27 a vén morgolódo (NK: a morgolódo)
- 123 : 5 életörömökkel (NK: életörömekekkel)
28 neveléshány (1870; NK: neveléshány)
hiába törekedett (NK: hiába igyekezett)
- 124 : 21 mész (1846; 1870: méssz — NK: mégy)
22 vagynak (NK: vannak)

Lap: Sor:

- 124 : 22 önkényt (NK: önként)
24 tudsz úgy ragaszkodni (NK: tudsz ragaszkodni)
33 miként e *világ* csak (NK: miként ez a *föld* csak)
- 125 : 28 jötevője (NK: jötevője)
33 hihí, (NK: hihihí)
- 126 : 4 megnylni látván (1846; 1870; NK: megnylni *nem* látván — jelzett sh. —)
- 127 : 19 prézensnek (NK: prézensek)
22 a lélegzetet (1846; 1870; NK: a lélekzetet)
- 128 : 1 öt ujjomat (NK: öt ujjamat)
13 összesugorodnak (NK: összezusugorodnak)
24 talpallót (NK: talpallót (*vulgó strupfli*)
25, 27, 28, 32, 33, 34. és 129. lapon a 16. sorokban szereplő dalszövegekhez az 1846-os kiadás különleges kottákat csatol.
25 Hu, juh (NK: Hu, Huh)
28 da capo exaltato (1846; 1870; NK: de capo exaltato)
- 129 : 6 Kimész mindjárt (1846; 1870: Kiméssz mingyárt NK: Kimégy mindjárt)
11 lévén *másfél öl* hosszú (NK: lévén *igen* hosszú)
- 131 : 2 körfték (NK: körítették)
4 egyetlen barátom (NK: egyetlen *egy* barátom)
7 kapaszkodjál (NK: kapaszkodjál *a*)
22 legmértékeltőbb (NK: legmérsékeltebb)
29 *három* óráig (1846; 1870: 3 óráig)
- 132 : 6 éneklő úr (1846: énekfő ur — sh. —)
25 az *a* szerencsétlen (NK: azon szerencsétlen)
32 futosott (NK: futkosott)
- 133 : 8 Hanyadik; (NK: Hányadik)
16 Dóczi, *egy* pofókképű (NK: Dóczi, pofókképű)
25 és aztán (NK: s aztán)
- 134 : 5 Ümmümm (1870; NK: Ümm)
13 tehetlen dühében (NK: tehetetlen dühében)
- 135 : 6 belenezhet, (NK: belenez,))
- 136 : 24 Mint *a* rakéta (NK: Mint rakéta)
31 Huccu (1846; 1870; NK: Huttzu)
- 137 : 2 sinórbojtja (1870; NK: zsinórbojtja)
10 s hangzék: (NK: és hangzék:)
25 Véggéppen elmúlnak (1846; 1870: Véggkép elmúlnak — jelzett sh. —)
- 138 : 11 ismerői (NK: ismerősei)
27 imádkozó (NK: imádkozta)

Lap: Sor:

- 138 : 29 szedtevettezett (1846; 1870: szettevettezett)
139 : 3 Per omnia elementa! (NK: Per omnia lemental)
140 : 13 szakálla is (NK: szakálla)
mikenél fogva (NK: minélfogva)
141 : 8 ütegfoltok (1846: ütlekfoltok)
12 ivodalmi (1846; 1870: i r o d a l m i — jelzett sh. —)
21 különb-különbféle (NK: különb-külömbféle)
27 Bálvándy (NK: Bálvandy — sh. —)
142 : 28 lélekismeretes (NK: lelkiismeretes)
32 hozzáértő s alapos (NK: hozzáértő a alapos — sh. —)
143 : 6 sanyaruságiba (1870; NK: sanyaruságaiba)
19 még (1870; NK: mfg)
144 : 16 bent (NK: bennt)
145 : 5 el-elvesztette lelkét (NK: elvesztette lelkét)
13 fullánkitalan (1846; 1870; NK: fulánkitalan)
27 lapon *vala olvasható, bizonyos adósnak, ki szinte a túlsó lapon*
(NK: lapon — sh. —)
146 : 2 szülei (NK: szülei)
3 örökölt (NK: örökölt)
12 fejébe (1870; NK: fejében)
16 aki (NK: ki)
20 jegesült. *Megszűnt látni, hallani, érezni. Dühörülten* (NK:
jegesült. Dühörülten)
31 a vérfénynél (NK: e vérfénynél)
34 kergetne valakit (NK: kergetné valaki)
147 : 16 marasztalá (NK: marasztalá)
21 a *lány* testvérét (1846: a *lány* testvérét [A különírást tévesen
sh-nak jelzi] NK: a *lány* testvérét)
148 : 1 Atyja *életviszontagságait* (NK: Atyja viszontagságait)
29 Az 1846-os, az 1870-es, a három 1906-os és az 1910-es, az
1912-es és az 1913-as kiadásban ezután köv. a második kötet.
149 : 6 vásártérek NK: vásárterek)
18 van *az* száradva (NK: van száradva)
150 : 2 cserépszindelyes (1870: cserép zszindelyes NK: cserép zszin-
delyes)
17 szemétdombok (NK: szemétdombok)
151 : 19 az útba? (NK: az útban?)
27 még gyertya (NK: még a gyertya)
152 : 4 ablakodnál (NK: az ablakodnál)
12 tündöklő (1846: tündöklő —sh. —)
19 karjai *közül* (NK: karjaiból)

Lap: Sor:

- 152 : 29 cseppjével (1846; 1870: csepjével)
153 : 2 a sokszerű (NK: sokszerű)
12 senkie (NK: senkije)
20 köpönyegét (NK: köpenyegét)
23 ég van (NK: éj van)
154 : 1 szólt (NK: szólt)
155 : 25 az ifjú. *A szép hölgy elaludt.* Az ifjú (NK: az ifjú. Az ifjú)
156 : 14 hogy század (NK: hogy egy század)
158 : 5 fattyát (1846; 1870: fatyját)
11 a gyөрök ordítása (NK: a gyөрek ordítása — sh. —)
18 szögleteihez csapták (1870: szögleteihez csapták NK: szögleté-
hez csapták)
27 elaludtak (NK: aludtak)
34 kölcsönöz (NK: kölcsönös — sh. —)
159 : 8 lábfejei (1846; 1870: lábfelei — jelzett sh. —)
13 furkósbotot, s dacosan (NK: furkós botot a daczosan — sh. —)
16 be e főbe (NK: be a főbe)
17 vele Telezsák (NK: vele a Telezsák)
29 kakastaréjos (NK: kakastaréjú)
160 : 2 orrokat (1846; 1870: órákat — jelzett sh. —)
18 egy másik (NK: az másik)
24 arcára, szája (1870; NK: arczára, s szája)
32 szólalt (NK: szólal)
161 : 8 majd a földhöz (NK: majd földhöz)
9 okozhatott volna (1846: okozhatot volna — sh. —)
13 Elszakadok (1870: Elszakadott NK: Elszaladok)
19 döcörgetve (NK: döczögetve)
24 több közül (NK: a több közül)
28 közébők (NK: közibűk)
162 : 5 ősmersz-e (1870: mersz-e — sh. — NK: ismersz-e)
8 ezt ni l — szólt (NK: ezt, szólt)
szétválasztva (1870: NK: szétválasztá)
12 'szen itt vagy (NK: 'iszen itt vagy)
29 üngujját (NK: ingujját)
köpött (1846; 1870; NK: köpött — sh. —)
163 : 8 ragadta torkon (1870; NK: ragadta torkán)
13 iszonyún (NK: iszonyúan)
16 — Karmoljátok — úgymond — agyon! (NK: — Karmoljátok
agyon!)
20 boszorkánylagzi (NK: boszorkány-lakzi)
30 ifjúra célozva (NK: ifjúra csélozva — sh. —)

Lap: Sor:

- 164 : 1 tiszteletből *amaz* (NK: tiszteletből)
16 ugyan *kissé* a (1870; NK: ugyan a)
18 erős égetsbort! (1846: erős égetbort! — sh. —)
22 cipőket (NK: czipőt)
27 bábcipőkkel (NK: lábcipőkkel)
29 présmitáljatok (NK: présmitáljatok)
- 166 : 2 palakövel (1846: pálakövel — sh. —)
- 167 : 6 Bálint *tanúk* jelenlétében (NK: Bálint jelenlétében)
8 innepély (1870; NK: ünnepély)
23 hóvirágokkal kötve (NK: hóvirágokból kötve)
- 168 : 5 mely kedves (1870; NK: mily kedves)
7 magasztalón (NK: magasztalom)
9 van ott, oly (1870; NK: van itt, oly)
16 engem (NK: engemet)
- 169 : 10 gazdagságon (1870; NK: gazdaságon)
18 megölelék (NK: megölelték)
- 170 : 18 roppant *vaskos* pandúrdarab (NK: roppant pandurdarab)
19 kezében *két* dupla pisztoly (NK: kezében duplapisztoly)
22 iszonyatos (NK: iszonyú)
27 közepén (NK: közepében)
32 *veendő* nőszemély (1870; NK: vett nőszemély)
33 lakában (NK: lakásában)
- 171 : 11 *diák* nyelven (NK: deák nyelven)
levén (NK: lévén)
13 ez az ítélet (1870: az az ítélet — NK: az ítélet)
14 nézve táblabíró (NK: nézve a táblabíró)
17 nekem *itt ne* (1870: nekem ne itt — NK: nekem ne)
24 ellenállás (NK: ellentállás)
33 leánykát (NK: lánykát)
34 *felfekteté* (NK: lefekteté)
- 172 : 19 rabszolgájára (1870; NK: rabszolgája)
31 az elsőbbiért (NK: előbbiért)
- 173 : 29 *ujnyi* (1846: ujnyi)
- 174 : 6 csoportozat (NK: csoport — sh. —)
10 arcaikkal (1870; NK: arcaikkal)
23 *onnet* (1870; NK: onnan)
26 ijedség (NK: ijedség)
27 emberi *szaladműszerekbe* (NK: emberi műszerekbe)
- 175 : 16 ennyiben (1870; NK: ennyibe)
18 *ígért* annak, (NK: ígér annak)
23 tárgyát *többé* (NK: tárgyát)

Lap: Sor:

- 175 : 26 H*-*ba* (NK: H*-*ra*)
27 rándulván, (1846: rándulván, — sh. —)
utána (NK: után)
- 176 : 1 Zöldhalmot egy zöld halomnak (NK: a Zöldhalmot egy zöld halomnak)
6 azután (1870: aztán)
14 ha a szomszéd Heves, Szatmár, Csongrád (1846; 1870: S z a t h - m á r, NK: ha Heves, Szathmár, Csongrád)
24 a padka (1846: a pačka)
- 177 : 6 puffognak (1846: pufognak)
23 lőtték lovát, (NK: lőtték a lovát,)
26 jobban tudott (NK: jobban tudett — sh. —)
27 ő késéhez (NK: késéhez)
- 178 : 20 embört (NK: embert)
26 ugorjunk ögyet (1870; NK: ugorjunk egyet)
30 csaplárosné (1870; NK: csaplárné)
- 179 : 32 *alacson ragyás* (NK: *alacsony ragyás*)
- 180 : 1 a kocsisa (1846: a kocsisa)
2 elbánjunk vele (NK: el bánunk vele)
10 függtek rajtok (NK: függtek rajta)
11 egyikök sem (1870: egyikük sem — NK: egyik sem)
19 pantomimikát (NK: pantomimákat)
25 ostorpattogást (NK: ostorpattogatást)
- 181 : 28 az undorít (NK: ez undorít)
- 182 : 6 padozatból (NK: padlózatból)
7 rimánykodott (NK: rimánkodott)
15 felfogták (1846: felfogtak — sh. —)
16 kicepelték (NK: kiczípték)
19 micsoda (NK: milyen)
24 soha nem látott (NK: soha sem látott)
26 paroxizmusa (1846; 1870: paroxismusa NK: proxismusa — sh. —)
34 antropomorfizmusokkal (1846: antropomorphismusokkal — sh. —)
- 183 : 1 táncosnéja (NK: tánczosnője)
8 legyen (NK: légyen)
20 nyavalyatörést (NK: nyavalyatörést — sh. —)
28 de ez nem (NK: de az nem)
32 hályoggal (NK: hájoggal)
- 184 : 8 az eset (NK: ez eset)
12—15. sor helyett az Ék a következő fejezetben közli az alábbi részt: *Dömsödi úr harmadszor izene ki kocsisnak a zöldhalmi*

Lap: Sor:

- csárdából, hogy rögtön és haladék nélkül fogjon be, ezen háromszori izentetésért siessen színe elejibe, nyak- és poszlevesbeni illendőségét átvenni.*
- 184 : 15 *poszlevekbeni* (NK: *poszlevesekbeni*)
- 185 : 1 *poszlevesekkel* (Ék: *poszlevekkel*)
- 6 *kell* (Ék: „*kell*”)
- 7 *francia szakácsot* (NK: *francia szakácsot*)
- 8 *Dömsödi úrnak fürdőkebe kell járni, magát* (Ék: *Neki fürdőkebe „kell” járni, „kell” magát*)
- 9 *kártyaasztaloknál* (NK: *kártyaasztalnál*)
mutatni (1846; 1870; NK: *mutatni* — jelzett sh. —)
- 10 *Azt csak az annyi sok között egyedül nem kellő Dömsödi úr becses személye tudná megmondani.* (Ék: *annak Dömsödi úr zsebein kívül csak az Isten a megmondhatója*)
- 14 *egy percig* (Ék: *perczig*)
- 15 *rajt csodálkozhatni.* (NK: *rajta csodálkozhatni*)
- 16 *ütlek* (Ék: „*ütlek*”)
- 19 *s e szándékát ki is* (Ék: *s mely szándékát csakugyan ki is*)
- 20 *paripa éhség miatt* (Ék: *paripa időközben éhségnek miatta*)
- 21 *ez árnyékvilágból* (Ék: *az árnyékvilágból*)
- 186 : 3 *azon választ* (Ék: *azon világos választ* NK: *azt a választ*)
fenn érintett (1846; 1870: *fenérintett* NK: *fentérintett*)
- 4 *odábbállott* (NK: *odébb állott*)
- 8 *cselédjei* (Ék: *cselédei*)
- 9 *semmin sem csodálkozik.* (Ék: *semmit sem csodálkozik.*)
- 10 *fejét sem vakarja, a falba sem veri, hanem néhányszor megcsóválja, egyet morog, a vállán kettőt vonít, s végre sejtelenterhes fejjel kiveri pipáját* (Ék: *a fejét sem veri a falba, hanem kettőt csóvál rajta, s fogai között amugy piano agybafoébe áldja valahány ostorász van a világon, s végre sejtelenterhes arccal kivervén pipáját*)
- 16 *közel egy árva lelket sem* (Ék: *közel árva lelket sem*)
- 17 *volna, lovait megitatja, az el nem fogyasztott abrakot zsákra szedi, s négy pejlovát ugyancsak hozzákötözi hintaja rádjához, zavara nőtön-növekedvén azáltal, hogy akárhol valamely lyukra tekinte a csárda körül, padlásablakra vagy* (Ék: *volna, előszólitja négy pej lovát, kötőfékjeiknél fogva, s azokat, mint Isten tudni engedé, hozzástrángolja hintaja ruájához, miközben briaísi mulatsága lön egynémely rézesztokkal és szijhevederekkel, miknek rendeltetését nem ismervén, sehogy sem tudott velök intézkedni, s majd a farmatringot erőttette lovai szájába, majd a zablát alkalmazta fel a füleikre.*)

Lap: Sor:

- Nevelte ezen mulatságot azon körülmény is, hogy ha a sötét csárda akár melyik nyílására tekinte, padlásablakra)*
186 : 21 mindenünnét (NK: mindenüirt)
 reá leső (Ék: reá leselkedő)
 látott előnézni (Ék: látott előbukkanni)
23 veszedelmes színezetben (Ék: veszedelmesen sötét színezetben)
24 melyek rendkívüli (Ék: mely rendkívüli NK: melyek rend-
 kívül)

- 25 borzalmasnál borzadalmasabb (Ék; 1846; 1870: borzasnál
borzalmasabb — sh. — NK: borzalmasnál borzalmasabb)
25 sortól, az „eseményeket beszélnek” kezd. résztől, a 187 : 2
sorig, a „tartozását kifizette” kezd. részig terjedő rész helyett
az Ék-ben a következő sorok vannak:
eseményeket tudott e csárdáról, s szerencsétlenül járt utazókról
regélni, kik ezen keresztül utaztokban elvesztek, s minden későbbi
nyomozódások daczára sem kerültek többé elő. — Dömsödi
úrnak mind egyszerre eszébe jutottak e rémképek.

*Egy helyen valami jakóvörös nedvvel volt végigöntve a
kerítés: az bizonyosan ama kalmárnak vére, kit félévvel ezelőtt
e helyen agyonverték, gondold Dömsödi ur, s nagyon hasonlóan
találta azon nedvet az emberi vérhez. A fal tövében be volt süppedve a
föld; oda valakit temettek, képzélé, sőrül, hogy az a valaki mégis nem ő.
Azután vízet merített lovainak. — A kut fenekén valami göm-
bolyú libegett. — „Emberfő l” susogd elképedve, s ott hagyta
felhuzatlanul a vedret. Nem jutott hirtelen eszébe, hogy a tők is
gömbolyú. — Hanem hiszen nem is maradt volna ám Dömsödi ur
éjen át ama csárdában habár a chinai császár minden titulusát neki
ígérték volna is.*

- Előkurjantotta a csaplárnét, tartozását kifizette,*
29 beszélget magában (Ék: beszélgete magában)
187 : 2 gyepplőszárat (Ék: gyepplőszárat)
6 elmaradni.

*Dömsödi úrnak ugyan meg kell engedni azt az egyet, hogy
hatalmas kocsis volt, virtuóz kocsis. Ha az utcán
(Ék: elmaradni. Gyönyörű napfényes délután volt, a levegőben
a pacsirták éneke és az ibolyák illata szállongott; a mező sárga
volt a tavaszi virágoktól, noha már nyár közepére hajlott az idő,
távolban a kolomphangok közé pásztorfurulya vegyült s a vetések
fölött szárnycsattogva repkedett a vadgalamb. Messze a látókörön
mint smaragdszín varázstenger libegett a délibáb, s egy egy
távol tanya füstje emelkedett kékes oszladékban az ég felé.*

Minden oly nyugodt volt, oly kellemes; emberhang nem hallatszott sehol.

És mégis Dömsödi mind külön ennek nem örült, szívébe nem hatott a napvilág, a sötét lelkiismeret nem hagyta azt beszűtni oda; félve, de átkodottan vonult magános útjára, mint mikor illatos virányokon félve mászik keresztül a varangy, meg-meglapulva, nehogy valaki észrevegye undoksága miatt. Ment egyedül és hajtotta lovait.

Azt az egyet ugyan az irigység sem tagadhatja meg tőle, hogy hatalmas kocsis volt, mintha csak arra született volna. Dehát miért is lakott volna két esztendeig Párisban? Ha az utcán)

- 187: 9 *elgázoltatására vagy a közel jutottak szemeinek ostonnal kiverésére vagy a benn ülők mulatságos kitalálására került a sor: ezen (Ék: elgázoltatására került a sor, vagy a közeljutottak szemeinek kiverésére, vagy a bennülők mulatságos kitalálására, — ezen)*
- 12 *K*...-tól (NK: K*...-tól)*
ennyit mégis apodiktice nem merek állítani, (Ék: ennyit mégsem merek apodiktice állítani.)
H-ig nincs (Ék: H*-ra nincs)*
- 13 *lehető, hogyha (Ék: lehető, ha)*
- 14 *mint ez egy hazai városban is történt, melynek neve azonban nem (Ék: mint történt ez egy hazai városban, melynek neve nem)*
- 16 *szemet kihordatván, (Ék: szemetet kitakarítván, NK: szemet kihordatván,)*
- 18 *H*-ig akar jutni, (Ék: H*-ra akar jutni)*
- 19 *jó ismeretségben kell lennie (Ék: jó ismeretségben legyen)*
- 20 *mert bizonyomra úgy talál járni, (1846; 1870; NK: mert bizonyosan úgy talál járni, — jelzett sh. —)*
- 22 *E hiányt Dömsödi úr is érzette, (Ék: Érzette e hiányt Dömsödi ur is,)*
- 23 *érezte, amint néhány (Ék: érzette, ahogy néhány)*
száz lépésnyire félelme helyétől távozott, (Ék: száz lépésnyire távozott félelmei helyétől, 1846: száz lépésnyire félelme helyétől távozott,)
- 24 *térj meg utcáknak, mik (Ék: „térj meg utcáknak”, mik)*
- 26 *egyesülnek és járatlan kocsinyomos ösvényt képezve, (Ék: egyesülnek és a járatlan kocsikormányzót irányból kitéjékozzák, majd eltérnek mellőlök, eleinte járt kocsinyomos ösvényt képezve,)*
- 31 *haladni fog torony irányában; (Ék: fog haladni egyenesen torony irányában;)*

Lap: Sor:

- 187: 33 amily hosszú, éppoly széles (Ék: amilyen széles, oly hosszú
NK: a mily hosszú, ép oly széles)
- 188: 3 A két gyeplűszáras éppen úgy akart (Ék: A gyeplűszáras és
ostorhegyes éppen úgy akartak)
5 merő udvariasságból egymásnak hátat fordítanak; (Ék: merő
rokoni szeretetből hátat fordítanak egymásnak;)
6 a rudasok pedig (Ék: a rudas és csás pedig)
7 könnyebb lesz-e (Ék: könnyebb lesz)
8 hogy a lovak száján a zabla kelleténél erősebben meg volt szor-
rítva, (Ék: hogy állkapcsáikon a zabalánc veszedelmesen meg
volt szorongatva,) s ezek maguk szokatlanul összevissza (Ék:
maguk pedig szokatlanul összevissza NK: s ezek maguk össze-
vissza)
- 11 úr hintaja (Ék: ur phaetonja)
figurájának (1846: figurájának)
- 12 balanszírozásnak (Ék: balnacszírozásnak — sh. —)
- 19 volna el kocsisának Dömsödi úr (Ék: volna Dömsödi úr
kocsisának)
- 21 élheterlen semmirekellőt, (Ék: élheterlen gézengúz,))
- 25 himni kezdé, hogy (Ék: Kezdé himni, hogy)
- 28 talán (Ék: tán)
szellem tesz úgy (Ék: szellem bánik úgy)
- 29 híres próféta (Ék: híres kozák próféta)
szamarával; továbbá (Ék: szamarával? (nem tudom okát adni,
miért hitte Dömsödi ur bálám szamarát orosz születésűnek?) továbbá)
- 31 Nos aztán (Ék: „Nos osztán!)
- 32 Hiszen csak nem (Ék: Hiszen talán csak nem)
- 189: 3 utóbb nagyra (Ék: utóbb — de nagyra)
6 trónusáról, azaz a kocsiülésről (Ék: trónusáról, ugymint a
kocsiülésről NK: trónusáról, azaz a kocsiülésről)
7 tulajdon hintáját és lovait kantárnál (NK: tulajdon lovait
kantáránál)
- 13 kollégájokat.
Dömsödi úr ismét felült, kezébe vette a gyeplőt és ostort, ez
utóbbit érintkezésbe hozta a két hátulsó dikhencsel és repülének,
mint a tekenős béka.
Lőn azonban
(Ék: collegájukat.
Ekként haladának szép megfontoltsággal, miglen egy nagy tó
szélére értek, melly tón, akár tnde, akár unde, okvetlenül keresztül
kelle kocsiakzni. Itt ismét felült Dömsödi ur a bakra s körülnyargal-

Lap: Sor:

tatta tekintetét a láthatáron, nagy kedve lett volna megkérdezni valakitől, hogy mit csináljon? de valakit nem látott sehol. Kétszélű kívájt homokbástyák, előtte feneketlen sárga tenger; repülni kelle, vagy úszni, mely műtételek egyikéhez sem tartá Dömsödi ur az „equipage”-ját alkalmasnak. Jó lett volna, gondolá magában, azt a fát ismerni, mellyről Móses vágta azt a pálcát, mellyel a Vöröstengert kétszélű választotta. Az is eszébe jutott, hogy hajdan valamely pogány király a tengeren keresztül hidat csináltatott; bárcsak ez a tenger is utjába esett volna az istenadtnak.

Mig így magában tanakodék, lovai — látván a vizet és érezvén szomjuságukat — példás elhatározottsággal, minő lehet Caesaré, mikor átkelt a Rubicón, rugaszkodának neki a sóatlan tengernek s Dömsödi ur minden protestálásai ellenére beállítottak a fiók Balatonba s kezdték annak vizeit inni kifelé.

Dömsödi ur esetleg a viziükörbe tekintvén, sápadt ördög-arczot látott abban saját magával farkasszemet nézőt, rut forradásos arczot szádránczu homlokkal. Iszonyodva fordítá el fejét. — Saját arcza volt, a mit a víz tükrében látott. Saját arcza volt, amittől megijedt. — Közibe vágott lovainak s azok beleragadták a víz közepébe. A kerekék elmerültek, a rúd elbukott, a víz felvetette a korbát s Dömsödi ur mint Neptun látta magát gályává hevenyészett hintájában vonatni, melly veszedelmesen billegett, nem tudván kerekével evezni. A lovaknak csak a füleik voltak ki a vízből, s a bevildágtott hullámok közt békák és kígyók kóvályogtak. Dömsödi ur egy szeszélyes káromkodást mondott el magában s gondolá, hogy ugyan veszett állapot volna az embernek elevenen belefuladni a vízbe!

Azonban „a kit az istenek függni rendelték nem hal a Dunába” vigasztalá magát s e hitbe erősen belekapaszkodván ostornyéllel addig biztatá vizi pegasusait, mig azok csakugyan kivergődének a tulpartra, telehányván Dömsödi ur szemét, száját sokszinű iszappal. — Ekkor vette még csak észre, milly nagy volt a veszély, mellyet meglábolt, s kezdé hálákat adni a megszabadulásért mind a négy lónak, — csak úgy pufogott a hátuk bele. —

Lón azonban)

189 : 22 Itt kezdődik a fatális homoktenger (1870; NK: Itt kezdődik ama fatális homoktenger)

23 itt-ott roppant buckákban (Ék: itt-ott magas buczkákban)

27 töveiket; hosszú kötélnyi gyökerek (Ék: töveiket; — valaha tengerfenék lehetett e föld, fővenye sűrűen van fehér apró csigahéjakal keverve, hosszú kötélnyi gyökerek)

Lap: Sor:

- 189: 28 nyúlonganak a sivatagon át, (Ék: nyúlonganak át a sivatagon)
néhány félszáz rekettyekórón (Ék: néhány száraz rekettye-
kórón NK: néhány félszáz rekkettyekórón)
30 mennyire (Ék: mennyire — sh. —)
31 nap tűzfénye (Ék: nap fénye)
tészen (Ék: teszen)
33 tanyás (NK: tanyái)
- 190: 1 napnyugotról (1870; NK: napnyugatról)
egy sötétsárga (Ék: sötétsárga)
5 eltűnik (NK: feltűnik)
7 bőgés hallatszik, (NK: dörgés hallatszik)
sötétebb lesz (Ék: sötétebb-sötétebb lesz)
10 egyáltalában (Ék; 1846; 1870: egyáltalában)
14 átfeketülő (Ék: elfeketülő)
20 mintha szapulóval öntenék; a homok ezt fel sem véve, felkapott
a forgószél hátára, megjárta a fellegeket, s mint boldog emléket
daraleves hullott vissza Dömsödi nyaka közt. Dömsödi úrnak
pedig nem (Ék: mintha szapulóval öntenék; megkeverve a
fellegig ragadt homokkal, és Dömsödi úrnak nem)
28 a hintóval Dömsödi úr s (Ék: a hintóval Dömsödi s)
31 homokfuvat között (Ék: homokfuvat közt)
32 árnyék tűnnék fel (Ék: árnyék tűnne fel)
34 kedve tartá; — olyatén volt mint egy szertelenül hórihorgas
emberalak, s gyors közeledése gyaníttatá, hogy nem darab fa.
Dömsödi úr szorongva kereste pisztolyait oldalzsebében,
(Ék: kedve tartá.) — Ott állt egy magas buczka tetején, ruháját
lobogtatta a szél.
Hah! a csavargó! kiálta Dömsödi, s összeborzadt.
Még K... en hallotta regélni, hogy a h-i homokpusztán egy rém
vándorol, halovány halott arculattal, nem bánt senkit, hanem
félelmes tekintetével megnéz minden keresztül utazót, kivált azokat,
a kik hintóban járnak. A köznép „csavargó”-nak nevezi.
Szorongva kereste Dömsödi ur oldalzsebében pisztolyait.)
- 191: 7 hogy hátát vethette neki (Ék: hogy a hátát vethette neki)
10 Dömsödi úrhoz. Tartalma körülbelül ez volt:
— Instállom (Ék: Dömsödi urhoz, — szelid, alázatos hang.
— „Instállom)
13 candidatus theologiae vagyok (Ék: candidatus theologus
vagyok)
három nap óta nem ettem (Ék: három nap óta nem vettem
magamhoz)

Lap: Sor:

- 191 : 16 a csizmaszárba hanyatlott (Ék: a lábtükbe hanyatlott NK: a csizmaszárba hanyatlot — sh. —)
19 a szemeit (1870; NK: szemeit)
21 tetszék neki (NK: tetszett neki)
mintha mellette valaki köhécselne. (Ék: mintha mellette sirna, vagy köhécselne valaki.)
22 erősen nekicézelt mindkét fegyverével a hang eredetének; (Ék: feleletül neki czézelt a hang eredetének;)
25 agyonlövendő (NK: agyanlövendő — sh. —)
26 a tulsó és ellenkező oldalon foglalt helyet. (Ék: és tétlenül áll a háta mögött. NK: a tulsó oldalon foglalt helyet.)
28 elragadják (Ék: elragadják)
30 a nem látott alakkal. (Ék: a nem látható alakkal)
31 karjaiba fog futni az alaknak (Ék: karjaiba fog szaladni az alaknak)
és csendesen viselte magát, (Ék: s csendesen viselte magát)
33 fejét vállai közé húzva (1846; 1870: fejét vállai között húzva)
192 : 2 megszólamlík a hang. (Ék: megszólamlík ama szelíden kísértő hang. NK: megszólamlík e hang.)
3 egy széles gödör van, (Ék: egy székes gödör van)
5 ez ember (Ék: ez az ember)
12 mit tekintetes uraz engem kigyelmed — szól (Ék: mit tekintetes uraz engem kigyelmed? szólt NK: mit tekintetes uraz kigyelmed)
14 kinek semmim sincs e rajtam valómon (NK: kinek semmim sincs e rajtam valón)
16 úgy van — szólt az alak. (Ék: úgy van, beszélt az alak.)
17 báró Góliáth Jánost (Ék: báró Dömsödi Góliáth Jánost)
21 csak egy percig (Ék: csak perczig)
24 szeme fehérre körül (Ék: szemei fehérre a szemszivárvány körül)
26 mint egy halotté, (Ék: mint a ki a koporsóból kel föl;)
voltak összenyomva. Álmaiban szokott az ember (Ék: voltak összenyomva. — Száraz termete magasra kiegyenesedve s karjai görcsösen voltak összefonva. Álmaiban szokott az ember)
29 félig hiénáé, mikor szívére fekszik, s felébredve lélegzetét érzi visszafúlni tüdejébe. Hozzá a magasnak tetsző száraz termet, a süvöltő stri hang s kezében görcsös husáng.
Úgy hasonlított ez ember (Ék: félig hiénáé, melly a halottat kikaparta. — Felébredve, a lélekzetet érzi illy álomlítás után visszafúlni tüdejébe.
Ugy hasonlított ez ember)

Lap: Sor:

- 192 : 32 nyavajatoróshöz és még valakihez (Ék: nyavajatoróshöz, ki Dömsödinek halálában megjósolta élete végóráját — és még valakihez)
- 33 már látott évek előtt Dömsödi úr (Ék: már látott a báró évek előtt)
- 193 : 2 a holtra ijedt emberhez —, keressük fel eltévedt lovait. (Ék: a holtra ijedt emberhez szüntelen azon nyájas hízelgő hangon, melly sehogy sem egyezett, külső tekintetével; — keressük fel eltévedt lovait,)
- 4 egy emberséges vendégszerető, tanult emberhez, kinek (Ék: egy emberséges vendégszerető emberhez, kinek)
- 6 tessék lenni türelemmel és (NK: tessék türelemmel lenni és)
- 10 homokbuckák közé jutva (1846: homok bucckák között jutva)
- 13 mintegy esteli kilenc óra, (NK: mintegy esti kilenc óra,)
17. sortól, a „Mintegy óranegyed” kezd. bekezdéstől, a
28. sorig, az „Itt keressétek” kezd. bekezdésig az Ék-ben a következő rész áll:

Mintegy óranegyedig várhatott itt e rejtekben Dömsödi úr, a félelem különféle nemeitől gyötörve; majd rablónak hitte vélt üldözőjét, ki vagyonal után leskelődik, majd kísértetnek, ki lelékt akarja elrabolni, — majd — még valakinek, kit rég eltemetve hitt s ki ha föltámadott volna, iszonyu titkok támadtak volna fel vele. E gondolatnál csak remegve mert megállapodni, s mentül jobban kerülte azt, annál inkább huzta ez eszme magához lelke figyelmét. A sötétben mindenütt azon arcot vélte látni, azt a sápadt tekintetet és sovány alakot, mely sebbel szívében, mellyből lángoló vér csepeg, de az alkat mégsem tud meghalni. Híjába szúr újabb fájó sebeket kebelébe, híjába akarja azt eltemetni: az alkat minden döfésre azt feleli: „én megölhetetlen vagyok,” s a mint eltemetetik, vagy lábát, vagy kezét dugja fel a sírból. — E rémes phantazmák lassanként nehéz álomba mentek át, — a mint ott összehúzódva feküdt, elaludt és álmodott még szívnymóbb képeket. Azt álmodta, mintha vérrel mázolt arcok keresnék élesre köszörült késekkel s kiabálnák nevét és szaglálnának utána. — Ő pedig elrejtözve a föld gyomrába, egy mély sárban hallgatja, amint keresik és nem találják; — ekkor jön egy halavány alak, kinek szemei keresztül látnak a sötét éjen, a föld gyomrán és az ember szívében, s lábával azon sírra toppantva, hová ő rejte van, azt mondja reszkető hangon: „Itt keressétek, itt kell neki lenni”.

19 félelmei közbe (1870; NK: félelmei közben)

31 szólt az ember.

Dömsödi úr azt hitte, (Ék: szólt az ember, legkisebb hangkifejezés nem volt szavában, csak mint kísértetsohajítás, mely elhírhedt

Lap: Sor:

- puszta lakokban hallható, hangzék az lejtés, erő nélkül ajkain.*
Dömsödi úr azt hitte,)
- 193 : 33 az eszébe sem jutott (Ék: eszébe sem jutott)
- 194 : 2 egy óra múlva (Ék: egy óra alatt)
- 3 éjjel. Dömsödi úr lankadtan, (Ék: éjjel. *Az epilepticus azt mondta: „Tizenegy órákor halott lész!”* Dömsödi úr lankadtan,)
- 195 : Mottóban: Utánad (1846: Utánnad); mosdóvízed (1846: mosdó véred — jelzett sh. —). „A kenyered . . .” kezd. sor a „Földre téged” kezd. sor után került.
Az Ék-ben nincs külön elválasztva a következő (*A félelmes tanya c.*) fejezet, hanem a *Csavargó* folytatásaként szerepel.
- 3 zúgásnál (Ék: zúgásainál)
helyén, s olykor a lovak közé csapkodott! Dömsödi (Ék: helyén Dömsödi)
- 5 A csavargó (Ék: A „csavargó”)
- 7 magát, s hozzáfogott a gondolkodáshoz. Azon (Ék: magát és szörnyen fázott. Azon)
- 8 villámlobbanásnál (NK: villám dobbanásánál — sh. —)
- 12 iszonyú sejtés remegteté, hogy (Ék: iszonyú-sejtés remegve sugá szívébe, hogy)
- 14 város romjaiban, amint pattogó lángjai átkok hangjait kiáltozzák fel az égre; gomolygó füstalakok (Ék: város (K) romjaiban, lángjai pattogva kiáltozának átkohangokat fel az égre; gomolygó, lomha füstalakok)
- 196 : 5 hangzottak fülébe : (Ék: hangzottak agyában :)
- 6 Tizenegy órákor meg fogsz halni, (1846; 1870: 11 órákor megfogsz halni,)
meg fogsz halni, meg kell halnod még ma. Dömsödi urat tökéletesen kitérte a hideg. (Ék: *Meghalsz! — Végre tökéletesen kitérte a hideg.*)
- 8 kitérte a hideg (1870; NK: kitérte a hideg)
- 10 egy csoport (Ék: s egy csoport)
- 13 a szél alatt (Ék: a szél nyomása alatt)
- 14 sudaraik között (Ék: sudaraik közt)
- 17 ormóján egy halálmadár (Ék: ormóján halálmadár)
- 18 benne (1846: benne NK: bentről)
bentől nagy kutyák szokatlan üvöltése hallott. (Ék: s belülről nagy kutyák szokatlan *baljóslatu* üvöltése hallatszott.)
- 19 kiálta a peregrinus odaérkezve; (Ék: kiálta a csavargó odaérkezve)
- 22 egy roppant magas (Ék: roppant magas)

Lap: Sor:

- 196 : 23 férfi kifogta (Ék: férfi fogta ki —)
24 oly magasak, oly Herkules alkatúak (Ék: oly herculesalkatúak
1846: hercules alkotúak — sh. — 1870: hercules alkatúak
NK: Hercules alkatúak)
26 a peregrinus lesegítette (Ék: a csavargó lesegítette)
27 tudott maga lábán (NK: tudott a maga lábán)
28 szólt rekedt hangon a peregrinus (Ék: szólt rekedt hangon)
33 Mért nem jöttél (Ék: miért nem jöttél)
197 : 1 kérdé a peregrinus (Ék: kérdé a csavargó)
7 a herculesi ember s sírt. (Ék: herculesi ember és sírt 1846;
1870: herculesi ember s sírt. NK: herculesi ember és sírt)
11 e kacagás emésztő volt, (Ék: e kacagás valami dermesztő volt;)
12 a féktelen vihar, (Ék. az uratlan vihar,)
15 közepett egy ravatal vala kitéve (Ék: közepett fehér ágy volt
kitéve)
19 szárazon (Ék: s szárazon)
20 szemei (Ék: s szemei)
21 enyhülés nélküli. (NK: enyhülés nélkül.)
25 közt (Ék: között)
29 alakjában fogja azt (Ék: alakjában fogja őt)
198 : 1 csókja és (NK: csókjai és)
3 ez ajkakát (1870; NK: az ajkakat)
4 és a kezeket (Ék: és e kezeket)
7 néma és halovány. (Ék: néma és halovány)
11 Odahurcolta Góliáth (Ék: odahurcolta Dömsödi Góliáth)
14 hogy ez egész csak egyike gyötrő álmainak, (Ék: hogy az
egész csak folytatása gyötrő álmainak)
28 ölted meg őt (Ék: ölted őt meg) tudod-e? — szólt (Ék:
tudod-e, fenevad? szólt)
29 s szavai indulatosabbjainál (Ék: s szava indulatosabbjainál)
30 vállait. — Tudod-e, hogy milyen (Ék: vállait. — Emlékszel-e rá,
milyen)
32 mint a mindenható legszebb templomához; hittem Istent, angyalo-
kat, mennyországot és paradicsomot, (Ék: mint az örökké való
legszebb szentéhez; hittem eget, angyalokat és paradicsomot)
34 őbenne s egyedül (Ék: őbenne egyedül)
199 : 1 hittem; s mindazt te egyetlen lehelleteddel semmivé tetted! Nézd
milyen (Ék: hittem; és most semmim sincsen és semmit nem hiszek
többé. Te egy lehelleteddel tetted semmivé mindenemet; nézd milyen)
4 közepében (NK: közepén)
az is sírhalom! (NK: az sírhalom!)

Lap: Sor:

199 : 6 nekem van szánva! *Mindezt te tetted és senki más ! Letépted mind-
azt, ami nekem virult, megölted azt, mi nekem élt ! De jaj neked, . . .
jaj neked, mert kezeim között vagy ! . . .* Ha van, akit valaha
szeretnél, ha van (Ék: nekem van szánva! — Nézd, milyen
fehér ez az arc? csókolod e kezeiket, minő hidegek ! nem ! — hozzá
ne nyulj ! el vagy kárhozva. El vagy örökre veszve. Ha van, a kit
valaha igazán szeretnél, ha van)

7 mindazt, ami nekem (NK: azt, mi nekem)

11 jaj neki! *Nem, imádkozni nem hagyalak, a te fekete véred legyen
áldozat megbántott lelkének. Irgalom nélkül meg foglak gyil-
kolni. Isten úgy legyen irgalmas neked, mint én az leszek ! — Szállj
alá pokolra!!* (Ék: jaj neki, mert nincs annyi boldogság a földön,
mennyinek széttephetése az én veszteségemet fölérje.

Dömsödi némán bámult ijesztőjére.

— *Imádkozdál ! — nem, nem szabad imádkoznod, ne
bocsássa meg Isten vétkeidet soha. Soha, soha ! A te fekete véred
legyen áldozat megbántott lelkének. Szállj — alá — po-
kolra!! — —)*

15 hallatszott, melyet életre halálra (Ék: hallatszott, minőt élet-
halálra)

17 *A peregrinus szédült szilajsággal verte martalékját a földhöz, ki
iszonyúan ordított segítségért, s fogaival és körmeivel ellenfele
húsába csimpajkodott.*

*Betörték az ajtót; a nekikbult ifjút elválaszták a
vérében heverő Dömsöditől.*

*Az adlétatermetű férfi odament, izmos karjával felfogván
a fájdalmában tébolygó ifjút*

*(Ék: a csavargó szédült szilajsággal rohant martalékjára, össze-
ölekeztek, mint két fenevad, fogaikkal esvén egymásnak, a csavargó
ellenfele torkába harapott, az pedig emennek hajába merité körmeit,
s így henteregtek, hol egyik, hol másik kerülve fel, állati ordítás
között egymást körömmel és fogakkal tépve és szakgatva. — Hirtelen
a ravatal állásának zuhantak mindketten s az félre fordulva, a
halottnak egyik lebontakozott keze a most épen felülkerült Dömsödi
arczához ért. Az ember, a mint e jéghideg kezét megérezé, össze-
rázkódott, szemeit magasra felyitá s ismét lecsukta és eszméletlenül
terült el a földön. E zajra a házbeliek rájuk törték az ajtót s az
ifjút elválaszták vérében heverő ellenfelétől, kit sokáig hasztalan
erőlködtek életre hozni.*

*Az athletai termetű férfi odament izmos karjaiba fel-
fogva a fájdalmaiban tébolygó ifjút.*

Lap: Sor:

- 199 : 24 — Térj magadhoz öcsém; (Ék: Térj magadhoz, *édes* öcsém; 1846; NK: Térj meg, öcsém; — jelzett sh. —)
- 27 Dömsödi úr, hogy pártfogoltását vette észre, vérszemet kezdett kapni, s a betóduló jámbor arcú férfiak közé menekülve követelő hangon kívánta kocsiját és lovait előadatni és tovább menni. —
— Hagyj békét neki — (Ék: Dömsödi, a mint felnyitá szemeit s véde látta magát, rekedt hangon kérte a betódult jámbor arczulatú férfiaktól kocsiját és lovait előhozatni.
A csavargó neki akart rohanni. Ez Dömsödi János! rikácsoló.
Hagyj békét neki,)
- 31 az említett magas férfi, a peregrinushoz. — Igaz (Ék: a magas férfi — igaz)
- 33 leány ellen, de (Ék: leány ellen, *δ* okozta halálát; de)
- 200 : 2 a nem szeretem óra ötöt is (Ék: a „nemszerettem óra” öt is
4 Dömsödi úrhoz (Ék: Dömsödihez)
5 nem szeretett előttem (Ék: nemszeretett is előttem)
8 fel akasztottak, de (Ék: felmagasztaltak, de)
15 érctelen hangon (Ék: érctelen fahangon)
22 Feltekintett, kérte (Ék: Feltekintett, s kérte)
a család minden tagjai bejőnének, s mondák (Ék: a család minden tagjai bejőjenek; — mondák)
29 istenre, kinek hatalma oszt büntetést, jutalmat; esküszöm (Ék: istenre, ki nagy és bosszuálló; esküszöm)
31 még egyszer látni (Ék: még egykor látni)
32 azon Dömsödi (Ék: ama Dömsödi)
34 felgyújtotta — — — (Ék: felgyújtotta! — — — *Az elárult, kétségbeesetten sikolta fel.* Veszve volt.)
- 201 : 1 percre a leghalottibb csend (NK: perczre halotti csend)
21 egy perc (NK: egy percz — sh. —)
- 202 : 19 végbevisznek (NK: véghez visznek)
- 203 : 13 permetézett (NK: permetezett)
- 204 : 2 akar bíró (NK: akar a bíró)
4 semmit, lányom (1870; NK: semmit leányom)
29 bikaheccre (1846: bika-hecczre)
34 azonban az is (NK: azonban ez is)
- 205 : 5 ugyanúgy (NK: úgy)
odáig lett (NK: oda lett)

Lap: Sor:

- 205: 14 *elébb* (NK: *előbb*)
15 *lovasink* (NK: *lovaink*)
 asztán (NK: *azután*)
- 206: 28 *sincsen többé* (NK: *sincs többé*)
- 207: 21 *égnie! Elevenen megégni!* Porait (1870; NK: *égnie! porait*)
25 *közeit* (1846; 1870: *kezeit* — jelzett sh. —)
27 *kátránt* (1870; NK: *kátrányt*)
- 208: 3 *térden csúszott* (NK: *csúszott*)
8 *kenyeremet* (NK: *kenyerem*)
15 *kiromanciai* (1846; 1870; NK: *chiromantei* — jelzett sh. —)
 ábránddal (1846; 1870; NK: *ábrándul* — jelzett sh. —)
17 *utána* (1846; 1870; *utánna*)
- 210: 9 *huholását* (1846: *huhollását*)
- 211: 28 *egyikök* (NK: *egyikek*)
- 212: 7 *szörkötélt* (NK: *szörkötelet*)
33 *higgyetek* (1846; 1870: *higyetek* NK: *higyjetelek*)
- 213: 10 *látmányra* (1870; NK: *látványra*)
11 *kezdenek* (NK: *kezdének*)
30 *őt* (NK: *ötet*)
- 214: 2 *oda a fülét* (1870; NK: *oda fülét*)
5 *hanyatt* (NK: *hagyatt* — sh. —)
7 *hajait* (NK: *haját*)
- 215: 2 *sebével fut* (NK: *sebével együtt fut*)
12 *padra* (NK: *padon*)
16 *Góliáth Péter* (NK: *Góliát Péter*)
- 216: 2 *sikertelen fáradság* (1870: *sikertelen fáradság* NK: *sikertelen fáradság*)
13 *csónakba* (NK: *csónokba* — sh. —)
- 217: 22 *pusztai sírok* (NK: *pusztai sír*)
- 218: 10 *ugyanaz* (NK: *ugyanez*)
- 219: 1 *halavány* (NK: *halvány*)
17 *nem is ismer* (NK: *nem ismer*)
18 *térdemen mint vidám* (NK: *térdemen vidáman*)
25 *mondá* (1846: *mond*)
26 *nem bántalak* (NK: *nem bántlak*)
29 *van megpihenésem* (NK: *van pihenésem*)
34 *a végtelen, végtelen útnak* (NK: *a végtelen útnak*)
- 220: 3 *életemben* (NK: *életemben*)
- 221: 3 *magányos* (1870; NK: *magányos*)
26 *az a perc* (NK: *ez a perc*)

Lap: Sor:

- 221 : 32 esett meg az (NK: esett az)
222 : 28 halványan (NK: halványan)
33 rájok. (1870; NK: reájok.)
223 : 7 B é l a b o r á b a (1846; 1870: B é l a - B o r á b a)
28 csakhogy igen (NK: csak igen)
224 : 5 R á m e r e s z t e t t e m m i n d (NK: R á v i g y o r l t o t t a m m i n d)
12 poczogóban (NK: tocsogóban)
17 szemeimet (NK: szememet)
30 egy nagy mennykő (NK: egy mennykő)
34 kamarába (NK: kamrába)
225 : 7 o t t a z t á n e g y (NK: ott egy)
8 találta a nyitját (NK: találta nyitját)
11 a háznál, (1870; NK: e háznál?)
14 fehér ruhák voltak (NK: fehér ruha volt)
20 meg nagyságos (1870; NK: meg a nagyságos)
26 felkerekedett, s (NK: fölkerkedett)
226 : 2 É s a m é c s (Ék: A mécs)
4 A kór öreget (Ék: A kóros öreget)
5 verítékben (Ék: verejtékben)
6 ki azt onnan letörülne, ki egy (Ék: ki azt letörülne, ki)
17. sor után az Ék-ben választójel van.
21 egy gyalulatlan fenyű koporsó (Ék: egy hosszú gyalulatlan fenyűkoporsó 1870; NK: egy gyalulatlan fenyű koporsó — sh. —)
227 : 4 fogja pénzeit megszámlálni többé. (Ék: fogja többé pénzeit megszámlálni.)
12 Gáspár apóst. (NK: Gáspár apót.)
14 aranyaknak (Ék: aranyoknak)
15 ábrahámíták tíz körme között (Ék: Ábrahámíták tíz körmei közt)
16 Gáspár az ilyen keze közé jutott aranyon saját képét látta (Ék: Gáspár is ilyen kezek közé jutott, saját képét látta az aranyon)
25 veríték (Ék: verejték)
29 fog benneteket (Ék: fog titeket)
30 szemfényét (NK: szemefényét)
32. sortól a 228. lap 5. soráig az Ék-ben a következő rész áll: merev, csüggeteg mélyzésbe merült a haldokló fukar s végre erőszakosan felszökve keskeny ágyából lúdja és koporsója közé zuhant. Pénzeire vetette magát, összecsókolta, —
228 : 1 szemeit, karjait kinyújtá (1870; NK: szemeit, kinyújtá)

Lap: Sor:

- 228 : 10 úgy el fogják temetni (1870: úgy fogják temetni NK: úgy fogják eltemetni)
12 susogd azon gyöngéd (Ék: szól, azon gyöngéd)
14 el kell hagynia (1870; NK: el kelle hagynia)
15 nemsokára ütni fog (Ék: nemsoká ütni fog)
17 nyúlna be (Ék: nyúlnék be)
22 — Hé! gyilkosok! rablók! — rikácsoló (Ék: Hej! gyilkosok! rikácsoló)
29 én nem híttalak (1870; NK: én nem híttalak)
30 Miért jössz? (NK: miért jössz?)
229 : 2 rajtad. Magam is koldus vagyok, nincs egy falat téllre valóm sem, sem egy darabka fára; azt sem tudom, hogyan fogom megérni a tavaszt. Szólj (Ék: rajtad... Szólj)
7 el azokat (NK: azokat.)
10 Hallottad ugye, hogy (Ék: Hallottad, hogy)
14 az már elmúlt (Ék: már az elmúlt.)
17 hogyan (1846: hogyan — sh. —)
18 kelj innét a hideg (NK: Kelj fel innét a hideg)
23 hüszelni (NK: hüszelni)
26 ellenkezése dacára is (Ék: ellenkezései dacára is)
30 amitől félnék, hacsak (Ék: a mitől félnék; ha csak)
230 : 2 nem szabad elvinned! — rikácsoló gyermekes félelemmel a haldokló, száraz ujjait megörbltve s vadul tekintve fel, mint egy fészket még haldokolva is védő vadmadár.
— Nem esküdtem; (Ék: nem szabad elvinned. — Nem esküdtem;)
6 Majd én eltemetem őtet (1870; NK: majd eltemetem őtet)
8 — Köszönöm, köszönöm, az isten áldjon meg érte! De mégis ne tégy úgy, hanem rakd át ide a koporsóba, (Ék: — Ne úgy kérlek; hanem rakd ide át a koporsóba.)
10 oda a gyaluforgács közé töltegesd be! (Ék: abba töltegesd bele.)
16 átírtette (NK: kiírtette)
18 újjólag (1846: ujjólag)
összevarrta. (1846: összevarrta.)
összevarrta. Iszonyú volt viaszszárga, kiaszott arcán a természet-kívüli öröm mosolygása.
— No most (Ék: összevarrta. No most)
20 szólt, s arcát (Ék: szólt az öreg s arcát)
23 elégülettel (Ék: eléglettel)
helyhezte (NK: helyezte)
26 szegezd rám (NK: szegezd reám)

Lap: Sor:

- 230 : 30 a halál fia (Ék: a halál fija)
- 231 : 3 a koporsófedélt (NK: a koporsófedelét)
7. sortól „Az ifjú egy ideig némán bámult” kezd. bekezdéstől a 13. sorig „A bezúzott” kezd. szakaszig az Ék-ből kimaradt.
8 keresztre (NK: keresztre — sh. —)
- 14 Bálnai István (NK: Bálnai)
- 18 Gyékény Márton. Halványan pislog (Ék: Gyékény Márton.
*Az ifju az ágy szélére ülve némán bámult a koporsó fedelére rótt
hosszu fehér keresztre, míg gondolatjai azon sötét keresztet rajongák
körüli melyet szívében viselt. Perc mulva hirtelen felkelt a ravatal
mellől s a szobát sietve elhagyá.* — — Halványan pislog)
- 232 : 12 későn este (NK: késő este)
17 verik ki (NK: verik ki)
23 hallgathatja (NK: hallgatja)
25 vadul széjjeltekint, körül (1846: az árkon bemászik s ismét
széjjeltekint, vadul széjjel tekint, körül)
- 233 : 9 letapodt (1870; NK: letapodott)
- 234 : 5 vésőt (NK: vésőt)
29 felütné (NK: felütve)
32 látszott (NK: látszot — sh. —)
- 236 : 4 koporsófüdél (NK: koporsófüdelet)
7 egy fekete alak (NK: egy alak)
8 ákászfáról (NK: ákáczfáról)
- 237 : 19 hullámhangjaiban (1846: hullamhangjaiban — sh. —)
- 238 : 4 vedrek aranyzott (NK: vedrek aranyozott)
11 nyugszik (NK: nyugszik a)
18 átkéklenek az erek, szemöldökei (1846; 1870: átkéklenek
szemöldökei — sh. —)
23 vénuszi termet (1846: vénusi termet — sh. —)
24 balsamot (NK: balzsamot)
30 noha póljája (NK: noha pólyája)
- 239 : 8 A szegletben (NK: A szegleten)
9 Cédrusfa (1846: Cedrusfa)
19 érte (1846: értte)
- 240 : 3 mélyebbeket (1870; NK: mélyebben)
14 szemével (NK: szemével)
16 e szótlanul (NK: e szotlanul)
- 241 : 13 ez én vagyok (NK: az én vagyok)
28 Delejes (1846: Deléjes —sh. —)
- 242 : 1 s félrefordulva, undorodva hányja ki (NK: s félre fordulva
hányja ki)

Lap: Sor:

- 242: 17 bujdokolnia kellett (NK: bujdokolni kellett)
19 indulatinak (NK: indulatainak)
23 szigetben (NK: szigeten)
- 243: 8 nemcsak fia (NK: nem csak a fiú)
21 E hirteleni (1870; NK: A hirteleni)
23 hasonlítások a kettő (NK: összehasonlítások e kettő)
24 lehetlensége (1870; NK: lehetetlensége)
33 utzaszegletére (1870; NK: utczaszegletére)
- 245 A mocsárok viránya c. fejezetnek a PDL-ben megj. címe:
Az ingovány odza.
2 Magyarország!
Vannak teneked (PDL: Magyarország! – Igen-igen szép.
Vannak tenéked)
5 Vannak ismét homok hegyláncaid (NK: vannak ismét hegy-
láncaid)
6 hegyeid, mikén tokaji borok teremnek (PDL: hegyeid, domb-
jaid, mikén tokaji borok teremnek NK: hegyeid, mikén
tűzlelkű borok teremnek)
7 végtelen láthatáru (PDL: roppant láthatáru)
10 terem! Óh, te szép vagy s nem is halt még meg senki (PDL:
terem! nem is halt meg senki)
11 határaidon belől éhen (PDL: éhen határaidon belől)
légyen regényíró! (PDL: légyen drámaíró.)
15 de keblem azon része, mely visel gyomor nevet, nem olyan
nagyravdagyó. Óh, (PDL: de gyomrom, – oh)
17 elemészteni, sem (PDL: elemészteni, sőt)
18 tizenhárommillió véleménye! Azután (PDL: Tizenhárom mil-
lió féle véleménye sem! Aztán NK: tizenhárom millió véle-
ménye! (1844) Azután)
22 mocsáraid (NK: mocsaraid)
- 246: 4 mocsár, minő például a Bélabora.
Álljunk (PDL; Erő: mocsár! mint milyen például az alibu-
nári; álljunk)
9 kaszált fű úgy tesz (PDL; Erő: kaszált buja fű egymás tetejébe
növe úgy tesz)
10 e helyütt (PDL; Erő: e helyen)
11 óriási bükk és egerfák (PDL; Erő: óriási kőris és egerfák)
13 kővé vált, öllel át nem érhető töveik (PDL; Erő: öles átmérőjű,
kővé vált töveik)
14 veres és kék (PDL; Erő: veres és fehér NK: vörös kék)
15 tetejekön (1870; NK: tetejökön)

Lap: Sor:

- 246 : 15 oszlopok vonulnak (PDI; Erő: oszlopocsarnokok vonulnak)
16 szőlőkkel (PH; 1848; Erő: szőlőkkel 1870; NK: szőlőkkel)
17 vannak beültetve (NK: beültetve)
regényesen *virul* ki (PDI; Erő: regényesen *tűnik* ki)
19 Nyugotról a kanyargó (PDI; Erő: Keletről a kanyargó)
20 mint tükör, és (PDI; Erő: mint a tükör s)
21 képtelen (PDI: egy képtelen)
23 képez benne a mélyebb (PDI; Erő: képez a mélyebb)
25 saját ismeretlen kellemes szagot terjesztve (PDI; Erő: saját szokatlan kellemes szagot terjeszt)
28 tórongy és elecke narancsvirágok (Erő: tórongy és élénk narancsvirágok)
31 hasas piócák (NK: hajas piócák)
taréjú (NK: tarajú)
247 : 1 függőkerekből (NK: függőkértekből Erő: függőkerekből — sh. —)
5 mit a nádleveleken (1870; NK: amit a nád-leveleken)
6 melyhez a kecskebékák (PDI; Erő: melylyel együtt a kecskebékák)
7 bánatos ümmögése (PDI: ümmögése)
horkolásai (PDI; Erő: horkanásai)
8 jajgatása s a szúnyogok döngésel együtt és összevéve oly jeles harmóniát kerekíttenek, mindnek előhozása csak emberi és állati hangoktól telhetik ki.
Olykor (PDI; Erő: jajgatása, a szárcsa ridogálása s a szúnyogok döngése közakarattal oly kellemes hangversenyt hoz elő, melynek párját olykor a b-i szinkörben hallani.
Olykor)
9 kerekíttenek (Nk: keríttenek)
11 erős, *suhogó* hang (PDI: erős hang)
12 többször ismételtetve (PDI; Erő: többször ismételve)
a szélzúgás és a kivert bika (PDI; Erő: zúgó szél és a kivert bika)
13 között; ezt a bölömbika adja, egy kicsiny (PDI; Erő: között; — ez a bölömbika hangja, egy kicsiny)
14 jelentéstelen madárka. Az emberek között is a legcsekélyebbek szoktak a legnagyobb hanggal lenni. (PDI; Erő: jelentéstelen madárkáké, — már ez így van nálunk is; rendszeren a legcsekélyebb emberek szoktak itt is legnagyobb hanggal lenni.)
16 Ezen vízi birodalom széléből több ezer (PDI; Erő: Széléből

Lap: Sor:

ezen vízibirodalomnak több ezer NK: Ezen vízi birodalom szélétől több ezer)

247 : 17 söppedékes büriuje (NK: süppedékes büriuje)
a ritkán látogató vadászok és csikászok lépte (PDI; Erő: a vadászok és csikászok lépte NK: a ritkán látogató vadászok és csikászok lépte)

19 réti füzények, (1846; 1870: réti füzények — sh. —)
sásliliomok virulnak összefonódva (PDI; Erő: sásliliomok virulnak, sokképen összefonódva

21 egy-egy özvegy gím vagy fekete (PDI: egy özvegy gém, majd egy fekete NK: egy-egy özvegy gém, vagy fekete)
gólya mulatja magát a mocsárlakók evickélő seregeivel; itt-ott a vízi patkányok gyémánt szemei csillámlanak a fű között. (PDI; Erő: gólya tölti az időt azzal, hogy egy sereg ungot és evickélő kigyót tanít meg kesztyűbe fűtyülni; itt ott a vízi patkányok szemei csillámlanak a fű között)

A PDI-ben és az Erőben a 23. sor után nincs választójel.

24. sortóla 248. lap 11 soráig: „A nap lemenőben van” kezd. bekezdéstől, a „leoldja falábat” kezd. részig a két folyóiratban a következő rész van:

Hát vajjon ama hosszúlábu ott a partnyelv végénél miféle madár lehet? Jó madár-e? Különös figura, egy magas szikár emberalak, lábain gólyalábak, miknél fogva, míg nevét megtudnók gólyalábnak fogjuk őt czimezni; hátán keresztbe kötve köpcös kőrifasuhogó, mellén hólyaggal bekötött tarisznya, övében széles kés, nagy ügyességgel tudja használni lábtoldalékát, s lépte elöl seregestől ugrálnak vízbe a békák; — ugyan ki lehet ez? Képe be van mázolva, fején bárányszőr süveg fészkel; ugyan mit akar ez? De már akármit akar is, azt aligha akarta, hogy nyakig essék az iszapba, mint azt tevő. Úgy lőn biz az, egyik fa-lába egy feneketlen kátyuba lépett, s ekként madarunk kihozatva az egyensúlyból végig zuhant a mocsárba, melly őt kis időre tökéletesen elnyelé; erősen kapálózva jött elő a gólyalábnak, igyekezve talpainak álláspontot szerezni, s szemét száját törölgeté sáros kezeivel, mitől azok még sárosabbak lettek; így végre nagy köpködések közt leoldja falábat.)

248 : 2 ugrálnak vízbe (NK: ugrálnak a vízbe)

12 elrejtí, melléjük (PDI; Erő: elrejtí, ismertetőül melléjük)

13 a vizekbe s azok lakosai közé, s ekként (PDI; Erő: a vizek s azok lakosai közé. Ekként)
a mélyebb vizeket (PDI; Erő: a mélyebb vizet)

Lap: Sor:

- 248 : 14 a csekélyebbeket gázolva (PDI; Erő: a csekélyebben át gázolva,) 15 halad befelé.
Olykor (PDI; Erő: halad befelé a *gólyaláb*, — olykor)
16 s mikor találkoznak vele, feje fölött átugranak; (PDI; Erő: s midőn majd orrához érnek, hirtelen feje fölött átugranak,) 18 repdesnek feje körül; (PDI; Erő: repdesnek feje fölött) 19 magukat, de az ember úgy látszik (PDI; Erő: magokat, de ő úgy látszik)
21 büszhödt (1846: büszhödt)
22 lélegzetet (1846; 1870; NK: lélekzetet)
24 szája körül (PDI; Erő: s a szája körül)
26 rátekerözve (PDI; Erő: rátekerögözve)
27 érzékenyen megcsípte, mire rögtön (PDI; Erő: érzékenyül megcsípte, erre rögtön)
29 öt láb (NK: négy láb)
31 lábából erősen folyok a vér (PDI; Erő: lábából erősen folyt a vér; NK: lábáról most is folytott a vér) zombókhöz (NK: zombékhoz)
33 sebje körül csavargatá (PDI; Erő: sebjére kötözé) gyógyítják e kígyó fájó marását saját testrésztével. (PDI: gyógyítják a kígyó marását *homoeopathiailag*) E sor után a PDI-ben választójel van és a 249. lap első három sora elmarad.
249 : 4 Ez ősz pusztaság belsejében, a világtól messze elrejtve, elszakasztva, van egy kis magános sziget; környékét minden oldalról roppant nádrengeteg körzi, s ója az egészségtelen (PDI; Erő: Belsejében az őpusztaságnak van egy magános kis sziget, minden oldalról roppant nádrengeteg körzi s ez ója a különben egészségtelen)
5 elszakasztva (NK: elszakadva)
6 ója (NK: óvja)
8 Keskeny, csavargó vízutca van a nádiban kivágva, melyen át a sziget csónakkal hozzáfárlható a Tisza felől.
A sziget partjain sűrű fehér fűzfabokrok (PDI; Erő: egy keskeny vízutca van a nádiban kivágva, melyen át csónakkal járulhatni a szigethez a Tisza felől. — Partjain a szigetnek sűrű fehér fűzfabokrok)
11 töveiknek fele a vízben úszik. Bellebb emelkedik a sziget tére, vége felé egy magas dombocskát képezve. (PDI; Erő: töveik fele a vízben úszik, beljebb mindig emelkedettebb lesz az odz, vége felé egy több ölnyi magas dombocskát képezve.)
12 tére (NK: tere)

Lap: Sor:

249 : 15 *néhol a vadrizs kalászai s a magas* (NK: *néhol a magas*)

17 *dtörve a vadsáfrány* (NK: *tarkázva a vadsáfrány*)

18–28. sor helyett a PDI-ben és az Erőben a következő rész szerepel:

A domb körül termékeny szilvafák, fontos gyümölcsű almák ; kínálkozó, sárgálló körték, sőt érésben lévő narancsfák is tenyésznek, sötét-zöld figefák (Erő: fügefák) hajladoznak gyümölcsaik alatt, itt ott embermagas ribez-bokrok (Erő: bokorban) ért fürtök pirosnak, rendezetlen ágyakban kövér ananászok sárgállanak izletes szamóczák között ; a hajnalka és ipomaea tölcserei ezerféle színben nyílnak egymásba fonódva s a legmagasabb fák tetejéig folyva (Erő: futva) fel, a gyöngyvirág és kankalinok másodszer nyílnak, a viruló tavasz gyümölcs-gazdag őszszel egyesülve lának itt és e (Erő: a) kert nincsen (Erő: nincs) bekerítve, olly biztos fal a mocsárok (Erő: mocsarak) nádjala. Kinek is jutna eszébe ide lopni jóni ?

20 ribezbokrok (1870; NK: ribizbokrok)

22 szamóca s kövér ananászok illatja (NK: szamócza illatja)

29 egy kised ház (PDI: egy ház)

30 sűrűn van ékesítve vasszegekkel. (PDI: sűrűn vasszegekkel van ékesítve ;)

32 rajtok kidülő vaskosarak. (PDI: rajtuk kidülő ablakosarak.)

250 : 1 *A ház és sziget egy nemes úré,* (PDI: *A ház egy nemes úré,*)

2 *fiatal ember, s hogy egy évvel ezelőtt* (PDI: *fiatalember, neve Góliáth és hogy hét évvel ez előtt*)

3 *nejével és szolgálójával, s egy néma fekete szolgálójával, mely utóbbin kívűl, ki a szükségeseket bevásárlani a szomszéd faluba kijárt, soha senki sem hagyta el a szigetet.* (PDI: *nejével, két szolgálójával és ugyanannyi nőcselédjével, azóta a szolgákon kívül, kik bevásárlani kijárnak, soha sem hagyták el a szigetet.*)

szolgálójával s egy néma fekete szolgálójával, mely (NK: *szolgálójával, mely*)

6 *tartják, folyosóján nagy* (PDI: *tartják, nagy*)

7 *óriás kaktuszok és favastagságú oleanderek közt* (PDI: *óriás cactusok, rózsás cameliák s fa vastagságú oleanderek között*)

9 *földfolt Indiákról* (PDI: *föld-folt az Indiákról*)

10 *hibáznak belőle* (PDI: *hibáznak*)

11 *benőtt* (PDI: *nőtt*)

12 *sodronykalitokban* (PDI: *sodrony-kaliczkáiban*)

pedig (NK: *pedid — sh. —*)

Lap: Sor:

- 250 : 17 hallatszik (PDI: hallik)
19 felemeli fejét (NK: fölemeli a fejét)
22 rohant (NK: rohan)
24 hólyaggal bekötött iszákját (PDI: hólyagos iszákját)
31 a cerberust (PDI: czerberust)
33 gyakorlott ügyességgel (PDI: bámulatos ügyességgel)
34 himbálózva, átvette magát az udvarba. (PDI: himbálva magát átvette az udvarba.)
- 251 : 1 s fájdalmában (NK: és fájdalmában)
4 másik nemes úr (PDI: másik Góliáth úr)
5 s a nemes úr (PDI: s Góliáth úr)
nő szobái felé (NK: nő szobája felé)
7 vésút (NK: vésőt)
s azokkal (NK: s azokat — sh. —)
négszeg (PDI: Négszeg — sh. —)
- 11 zsáknak szája, ekkor (PDI: zsáknak a szája, akkor 1870;
NK: zsáknak szája, akkor)
- 15 kilikasztott (1870; NK: kilyukasztott)
- 15—22. sor helyett az Ék-ben a következő rész található:
*Góliáthné asszony cselédjeinek egyike, egy igazl tenyeres talpas
Jutka épen ezen kilikasztott szobában alutt, vagy is inkább nem
alutt, hanem hitt benne, hogy Istók Góliáth ur belső inasa szavadnak
áll, ki is éjjelenként az ablak alatt szokott légy-ottat tartani a
köpcös Dulcineával; tehát mondom, nem alutt, hanem jól hallotta,
mint ugatott a Bodri erősen s mint hallgatott el egyszerre.
Aha! gondolt magában, Istók jött ki, azt ugatta meg a
kutya. Később hallva, hogy az ablak alatt valami kapar, csak
erősült hiedelmében, azonban még is annyit tarta női előjogaira,
hogy míg nem hlják, addig nem megy, — azonban kezdé észre-
venni, hogy vendége nem találja az ajtót s maga akar magának
egyét csinálni.*
- Hirtelen keresztül villant fején, anyyi tolvajos mese, mit
házkísadásokról beszélnek, s szive hatalmasan (NK: s szívd
hatalmasan — sh. —) kezdett dobogni.
- 23 Juci töről szakadt magyar lány volt, ahelyett tehát, hogy
mint illik, teljes tehetsége szerint elsikoltotta volna magát,
midőn már a kőpor ágya mellett kezdte hullani, (Ék: *A szerelem
éberre teszi az embert, s Juczi töről szakadt magyar lány volt,
a helyett hát, hogy magát, mint illik, teljes tehetsége szerint el-
sikoltotta volna, midőn a kőpor ágya mellett már kezdte hullani*)
- 26 leszállott (NK: leszálla)

Lap: Sor:

- 251: 27 lélegzetet (PD1: lélekzet NK: lélekezését)
29 báránysüveg (PD1: bárány sipka)
bőrködmön (PD1: bőrködmen)
az alakhoz (NK: az ablakhoz — sh. —)
31 sivítva felemelte (PD1: sivítva emelte fel)
az alakhoz (NK: az ablakhoz — sh. —)
32 elébe gördült (PD1: elé gördült — NK: elé gurult)
- 252: 1 vélt, s magának mintegy kárpótlást akarván szerezni a kidíllott
merészségért holt ijedten (Ék: vélt s magát mintegy kárpótolni
akarván merészkedéseért, holtijedten)
4 nem volt fej, és (PD1: nem volt fő és)
6 s a hősnő (PD1: és a hősnő)
igazi fej, fogai között széles kést (PD1: igazi fő, fogai között
egy igazi kést NK: igazi fej, fogai között egy éles kést)
8 szűk nyíláson (PD1: szűk résen)
9 benyílóba (NK: benyílnak)
10 meglátva (NK: meglátta)
vélt alakot, (PD1: vélt gólyalábat)
11 s az ablakhoz szaladva, (PD1: s az ablakhoz futva, — NK:
s ablakhoz szaladva,)
14 bebújt (PD1: bebútt)
15 megfosztva (PD1: megfosztott)
17 minő az anakondáé, (PD1: mint egy anakonda,)
26 A ház ura felébredt e zajra (PD1: Góliáth úr felébredt a zajra)
31 és 253:9 a férj (PD1: Góliáth úr)
32 ablakhoz rohant (PD1: ablakhoz futott)
33 A háziúr (PD1: Góliáth úr)
- 253: 1 Ekkorra a fekete szolga is elérkezett (PD1: Ekkorra a többi
cselédek is elérkezének)
2 a fiatal úr örülteként (PD1: Góliáth örülteként)
3 már akkor (1870; NK: már ekkor)
jelöltek (PD1: jeleltek)
13 — Lődd agyon! — rikoltá az úr. (PD1: „Lőjjetek agyon! —
rikolta Góliáth.)
15 bárányt (NK: a bárányt)
16 lehetlennék (NK: lehetetlennek)
19 sikolták a szigetparton. (PD1: sikolták üldözői.)
20 tartotta fogai közt víz színén a csecsemőt, s úszott (PD1: tartotta
víz színén a gyermeket, s úszott)
22 Az apa utána (PD1: Góliáth utána)
gyötrelmes erőködéssel (PD1: hallatlan erőködéssel)

Lap: Sor:

- 253 : 23 egy úszó lápra (PDI: egy lápra)
24 bevárta üldözőjét (PDI: bevárta úszó társát)
30 vak dühvel (1846; 1870: vak dühhel — NK: vad dühvel)
31 hatalmas rántással (PDI: mód nélkül hatalmas rántással)
33 átkozott haramia! — hörgé (PDI: átkozott vad! fene! hörgé)
254 : I szólani? — suttogá ellenére hajolva a győztes. — Te, Dömsödi
(PDI: szólani? te Dömsödi)
5 Bálnai Körmös István! — nyögé (NK: Bálnai, nyögé)
6 Góliáthról el nem véve (Ék: Góliáthról le nem véve)
10 nem öllek meg, Péter. (PDI: nem öllek meg, Péter, mert én nem vagyok hóhér, sem gyilkos, ezekhez te értesz.)
14 suttogá ez fojtott hangon. (PDI: suttogá ez fojtottan)
17. sortól 255. lap 14. sorig terjedő rész helyett a PDI-ben az alábbi sorok szerepelnek:
vonaglott.

„Nézd” szólt Bálnai egy törthegyű kést mutatva elő, „midőn e kés apád szívében benn törött, én tiz lépésnyire voltam a gyilkolás helyétől, láttam a gyilkost, láttam, mint ásta el e kést, melynek ezüst nyelére hatvanan ráismernének, s mellyen neve van metszve, s mit szüntelen magával hordott, s melly azóta kezeimben van.”

Góliáth elájult; nagy sokára térté őt magához Bálnai s folytatá: „Ha te meg nem ölod apádat, én öltem volna meg, de így még jobb volt, én akartam kiirtani családodat, de így jobban esett, már meg van minden . . .”

„Gyermekek?”

Halld (NK: Halldd — sh. —)

- 255 : 11 senki nem lakik (NK: senki sem lakik)
17 csukta be azokat. (PDI: csukta be őket.)
22 — Nyomorult vagy (PDI: „Te nyomorult vagy)
óhajtottam (PDI: óhajtottam, pedig 1870; NK: óhajtottam volna)
24 még egy csapás (NK: még csak egy csapás)
magad lész ember (PDI: magad lészesz ember 1846; 1870; NK: magad léssz ember.)
26 Ott fogsz élni és meghalni temetetlenül, siratatlanul, mert azon a foltföldön kívül a bakó vár reád és a gyalázatos halál.
Ezt mondva Bálnai, a holt gyermeket ölébe adta az apának, s lábtóira fellépve hosszú lépésekkel távozott el az éji félhomályban.
(PDI: ott fogsz meghalni és eltemettetni siratatlanul; mert azon a folt földön kívül csak én várok reád s a gyalázatos halál.)
256 lap első három sora helyett a következő olvasható:

Lap: Sor:

Míg ezek itt ekként értekeztek, a szigethez vivő náducán egy csónak közelgett, benne egy férfi s az utolsó és legnagyobb csapást Göblidáh fejére közelgetének.

- 256 : 1 a sziget Tisza felőli oldalán (1870; NK: a Tisza felőli oldalon)
10 felele (NK: felelt)
16 csáklójával (NK: csáklójával)
- 257 : 23 halántékaihoz (NK: halántékához)
24 szakítani minden (NK: szakítani minden)
31 haja a földet söpri. (1870; NK: hajával a földet söpörve.)
- 258 : 1 izmos (NK: ismos — sh. —)
23 visszatérel (1846: visszatérve — sh. — NK: visszatért)
34 rimánykodott. (1870; NK: rimánkodott.)
- 259 : 2 hálókamarájába (NK: hálókamrájába)
14 Szilárdy Leander (1870: Szilárdi Leander NK: Szilárdi Leander)
- 260 : 2 tudta, hogy honnét (NK: tudta, honnét)
12 rózsák az ablak előtt (NK: rózsák ablaka előtt)
- 261 : 9 a tengeri elvadulva (NK: a bógáncs elvadulva)
18 tengeri közül (NK: burján közül)
19 lóg le arcaiba (NK: lóg le szemébe)
22 összefogva (NK: összefonva)
23 Átnézi (NK: Átnézi a)
- 262 : 10 mély gödörben (NK: mély gödörbe)
12 is halálé (NK: halálé)
- 263 : 3 érthetlen (NK: érthetetlen)
14 esőzések (1846: esőzések)
19 szirony (1870; NK: szírom)
24 majdan (NK: majdnem)
visszahullandó (NK: visszahulandó)
32 motolláló (1846: motóláló)
34 rejtett (NK: elrejtett)
- 264 : 14 lapátját leteszi (NK: lámpáját leteszi)
16 járna benne. (NK: járna rajta.)
20 szótagait. (NK: szótagjait.)
- 265 : 6 fehér haj. (NK: fehér haj.)
19 Mért nem (NK: Miért nem)
- 266 : 14 reménylve (1870; NK: remélve)
16 ahol szívem (NK: ahol a szívem)
17 téjjel (1870; NK: tejjel)
18 fogai közt (NK: fogai között)
21 vérit (NK: vérét)

Lap: Sor:

- 266; 34 most ott (NK: mert ott)
268 : 3 apád várost (NK: apád egy várost)
7 ekkor hátra (NK: akkor hátra)
9 meggyalázál; (NK: meggyaláztál,)
16 de sem meg (NK: de se meg)
sem meg nem öl. (NK: se meg nem öl.)
269 : 2 Tölcsér Jónás (NK: Tölcsér János)
6 kéneső (NK: kényeső)
16 ha Copernicus (NK: ha Galilei)
270 : 8 bizon fehér (NK: bizony fehér)
12 hadd jöjjön (NK: hogy jöjjön)
19 azt ekképp (NK: ezt ekképp)
34 kidobtak, — az lehetetlen. (NK: kidobtak a restorációkor.)
271 : 4 énkörülottem forognak. (NK: körülöttem forognak.)
9 Héj, Jancsi! (1870; NK: Hej Jancsi!)
24 meg fejemet? (NK: meg a fejemet?)
272 : 22 repülünk mi! (NK: repülünk ám!)
273 : 2 mindenik (NK: mindenki)
7 vágott nyírfá ostorával (NK: vágott cifra ostorával)
17 érezteté (1846: érezteté — sh. —)
26 elmaradnánk tőlök (NK: elmaradnának tőlök)
31 fogná mondani (NK: mondand)
32 Bókváryné (NK: Bókváryné)
274 : 3 elmaradhatlan (NK: elmaradhatatlan)
5 foldozott (NK: foltozott)
9 nagy pálnya (NK: nagypálnyja)
16 harsogató (NK: harsogtató)
27 gyere, de (NK: gyere ide)
275 : 8 az, egy egész (NK: az: egész)
11 három annyi (NK: két annyi)
14 sinórjain (1870; NK: zsinórjain)
19 összecsapta két (NK: összecsapta a két)
23 csizmája (1846: csizmája — sh. —)
33 tetszik (1846: tettzik —sh. —)
34 osztán (NK: aztán)
276 : 11 hüvelknyi (1870; NK: hüvelyknyi)
27 fazékas (1870; NK: fazekas)
33 fi-e vagy (NK: fiú-e vagy)
277 : 3 kurholásra (NK: korholásra)
szemközt fújó (1870; NK: szemközt fuvó)
25 Lóhalálba!!!! (1846: lóhalábába;!!!! NK: lóhalálba!!!!)

Lap :Sor:

- 277 : 29 *rúdatlan* (NK: *rúdtörött*)
- 278 : 9 *borzadalmas* (NK: *borzalmas*)
20 *baland* (NK: *bolond*)
24 *szája* (1846: *szájja*)
30 *te sem* (1870; NK: *te se*)
33 *mind a kettőnket* (NK: *mind a négyünket*)
- 279 : 11 *elfuruglyálni* (NK: *elfurulyázni*)
: 15 *fülhasigató* (NK: *fülhasogató*)
fioritúrában (NK: *fioriturákban*)
- 280 : 15 *kiáltoza* (NK: *kiáltozá*)
28 *ott esküdt* (NK: *ott az esküdt*)
- 281 : 1 *elkezdte* (NK: *elkezdé*)
4 *viszonyokban* (NK: *viszonyban*)
5 *káromolni* (NK: *káromlani*)
12 *beszédeket, de amely beszédeket, miután* (NK: *beszédeket, miután*)
16 *fület hegyezvén* (1870; NK: *fülét hegyezvén*)
20 *s bizonyos irányban mindnyájan* (1870; NK: *s szertesét mindnyájan*)
29 *egy csizmaszárára* (NK: *egy csizmájára*)
- 282 : 1 *nevezetes tél* (K: *<nagy> nevezetes tél*)
3 *nyarokat* (K; Ék; NK: *nyarukat*)
érték még (NK: *érték meg*)
4 *temető esztendeje* (K: *temetőék <aratási ideje> esztendeje*)
5 *szeretteink* (K: *<kedves> szeretteink*)
12 *emberhez* (K: *emberhöz*)
13 *szemeit, orvos* (K: *szemeit <fiat> orvos*)
16 *nem kísérte őket örök fekhelyökre, nem gyászoló árvák és özvegyek; magában elszigetelve élt, (K: nem kísérte ki őket gyászoló árvák és atyafiak; magában élt,)*
18 *halt meg mindenki, mint gazdátlan vén ebek a sövény melletti árkokban. (K: halt meg <az ember> mindenki, mint <egy> gazdátlan vén ebek a sövény melletti ár<k>okban, soha egy drámaköltő sem bánt el oly röviden embereivel, mint a feketehírű cholera.)*
- 283 : 2 *S maga a természet, mintha osztozott volna e közhaldoklásban, oly gyász színrűre vált.*
A bélaborai lankaságot hat órányi távolban nem lakja (K: Hej ha most látnánk a tündérszigetet, azt kérdenénk, hogy hol van a tündérsziget, elannyira nem fognánk rá ismerni. Az alibundri mocsárt hat <mér> órányi távolban nem lakja)

Lap: Sor:

- 283 : 5 vizeiben (K: vízében)
6 mert a lankaság vizei (K: mert vizei)
9 felhő sem, csak olykor vonulnak fekete foltok végig rajta, mikből egyetlen esőcsepp nem hull. (NK: sem hull.) Fekete bogarak fellegei azok, miknek milliárdjait szlja be minden lehet.
Fojtó, (K: felhő sem. Fojtó)
12 melegség (K; 1870; NK: meleg)
mintha be volna zárva az ég, s a nap (K: mint egy kemenczében s a sápadt nap)
15 arcához.
A nádtenger, a gazdag vízi növények országa le van perzselve, a hattyúk (K: arcához apró fekete bogarak miliárdjait szlja be minden lehet, mikből fekete a levegő a zöld nádtenger, <hol> le van perzselve, a hattyúk)
17 vadludak farkái (K: vadludak <zrei fészkelnek> ott csak farkái)
19 pöffedik (K: pöffenek)
21 Mindenütt holt hallgatás, mindenütt a halál képe nagyszerű alakban, mindenütt enyészet. (K: ez a nagyszerű hallgatás, ez a halál képe nagy formában, ez az enyészet valami megragadók.)
23 fáí olyanok, mintha (K: fáí úgy néznek ki, mintha)
25 sáska, minden zöldet, minden bokrot (NK: sáska, minden bokrot)
26 fűszál (1846: fűszál)
maradott. A réteket (K: maradott, nem egyetlen tengeri kőrőé. A réteket)
27 békanyál és hínár lepi, a dombokat (K: békanyál, hínár és penész lepik el, a dombokat)
28 az erős szél (K: egy erős szél)
30 vén vízi kígyó (NK: vén tekenős béka)
284 : 14 felhúzódva (NK: húzódva)
idétlenül szorult (NK: görcsösen szorult)
285: 4 Szilárdynának híznak, (NK: Szilárdinának hívnak)
21 ríkatni (1846: ríkitni — sh. —)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 Jókai magyar népdal szeretetét sugározza a *Liszt Ferenchez c. verse*. (*Költemények* I. k. 3–5.) Szép népdalszövegeket használ fel *A kétszarvú ember c. kisregényében* is. (*A török világ Magyarországon*. 2. k. 127–28.) A népdalok keletkezéséről novellisztikus formában emlékezik meg *A népdalok hőse c. munkájában*. (*Népvilág* 127–46.) Kodály Zoltán szerint kedvenc nótáját is kecskeméti diákoskodása idején tanulta:
- Kocsmárosné, nekem halat süssék kend,
Az asztalra citromos bort tegyék kend,
Az ajtóba istrázsát állítsék kend,
Ha zsandár jó, híradással legyék kend!
- (Borosnyay Károly: *Jókai nótája*. Miskolci Napló 1925. febr. 15. 37. sz. 4. — Vö. *Jókai nótája*. Képes Családi Lapok 1904. máj. 15. 20. sz. 365–66.)
- 2 Jókai az anekdotagyűjteményében leírja a nagyapjától hallott történetet, hogy hogyan esett „Nagy Péntek Nagy Szombatra”. (*A magyar nép adomái*. Pest 1867. 297.)
- 9 K... városa — Kecskemét; Jókai Kecskeméten kezdte el írni regényét, maga is kecskeméti tartózkodása emlékének vallja; a mű színhelye és a szereplők egy része egyaránt Kecskemétre utal (L. *Irodalom*. — Vö. Meczner Sándor: *Emlékezők Jókairól*. Kecskeméti Lapok 1925. febr. 26. 46. sz. 2–3. A Kecskeméten működő egyetemes református jogakadémia évkönyve 1924–25-ről. 41–49.)
- 10 *klasszikus régiségű diákpéldabeszéd* — Aurora Musis amica (A hajnal a muzsák barátjáné); a hajnal kedvez a tanulásnak
- 6 : 1 *Zrínyi* — híres és hírhedt pesti kávéház; úgy látszik Kecskeméten is volt párja
- 7 : 15 *trópus* — szókép, képes kifejezés; átvitt értelmű szó vagy mondat
- 19 A leírás ezen módja hasonlít Victor Hugóéhoz. (L. *A párizsi Notre-Dame*. I. k. I. fejezet. — Vö. Petőfi *Az Alföld és a Kis-kunság c. költeményének* tájleíró módszerével.)

Lap: Sor:

- 9 : 24 A Telezsák név Petőfi névadó fantáziája nyomán készült.
A helység kalapácsában szerepel Fejenagy.
- 10 : 15 *devalváció* — pénzleértékelés; Jókai az 1812-es devalvációra céloz, mely a napóleoni háborúk után igen sok magyar köz-nemest sújtott anyagilag
- 11 : 11 Az *Arria* c. elbeszélésben szintén olyan vadállatot szerepeltet Jókai a cirkusz porondján, mely „emberi hangot soha nem hallott”. A tapsoló tömeg bemutatása a továbbiakban is e novellára emlékeztet. (*Dekameron*. I. k. 293—96.)
- 12 : 5 *szárma* — töltött káposzta; Jókai itt a töltelék burkolására szolgáló káposztalevelet érti; Szeged és Kecskemét vidékén ma is használatos népnyelvi szó
- 13 : 5 1848 őszén Zsófia hercegnőt gúnyolja Jókai azzal, hogy a vőfényt összetéveszti a vőlegénnyel. (Ék 1848. nov. 12. 701. — ItK 1957. 4. sz. 431.)
- 13 *Denique* — tehát, végül is
- 14 : 3 *Sámszon* (Simson) — Izrael bíráinak egyike volt; rendkívüli testi erejéről híres vitéz
- 4 *hat lábnyi* — kb. 192 cm
- 15 : 15 *petrinus* — itt: katolikus
- 17 : 23 Victor Hugo *A párizsi Notre-Dame* című, 1831-ben megjelent regényében fordul elő Quasimodo neve, melyet Sue már 1832-ben a *Coucaratcha* c. novellagyűjteményében, a *Crao* c. elbeszélésben (I. k. 231.) ismert fogalomként szerepeltet. Nem kétséges azonban, hogy a toronyőr *alakja* Jókai kecskeméti diákkori élményének eredménye, bár az ő *neve* a francia romantikusok hatására vall. Amikor 1857-ben Victor Hugo említett regényéről ír (*Kakas Márton a színházban*. Vasárnapi Ujság 1857. júl. 26. sz. 294.), megemlékezik a kecskeméti bakterrel kapcsolatos diákélményéről is. (Vö. Kőrösi Sándor: *Jókai Mór és a régi diákélet Kecskeméten*. Kecskemét 1893. dec. 5. 336. sz. Melléklet 17—18.; dec. 7. 337. sz. 17.)
- 18 : 3 A kecskeméti népiünnepélyt Jókai 1856-ban is feldolgozta *Hogy mulat a magyar nép piros piüknösd napján?* címen. (Megj. Vasárnapi Ujság 1856. máj. 11. 19. sz. Melléklet 165—67.) E visszaemlékezésben *A bikahajsz* c. fejezethez hozzáfűzi azt is, hogy „Ez a népies multság még az én diákkoromban is divatozott Kecskeméten”.
A „bikahecc”-hez hasonló népszokást dolgoz fel az *Egy magyar nábobban* (I. k. 155—62.) és a *Sárga rózsa* c. regényében (a pusztai párbaj).

Lap: Sor:

Arany Toldijának IX. énekében Miklós fékezi meg az elszabadult bikát az ittenihez hasonló módon. Gálos Magda (EPhK 1926. 167.) itt Jókai hatást lát, de Voinovich Géza (Arany János ÖM 1. k. 266.) helyesen jegyzi meg: „Aranynak volt módjában hasonló jelenetet látni”.

Ezt a jelenetet a *Hétköznapok* nyomán írta meg Herczeg Ferenc az *Aranyhegedű* c. regényében, melynek *Bikaölő* c. fejezetéről említi meg a regény recenzense, hogy „Ezt Jókai sem írhatta volna meg dúsabb képzelettel, de kevesebb lélektani igazsággal”. (Magyar Kultúra 1917. 5. sz. — vö. It 1917. 445.)

18 : 4 Az említett kecskeméti tűzvész 1819-ben játszódott le. (L. a regény keletkezéséről szóló jegyzetet.)

Az évnek az a napja, amikor a harangok Rómába szoktak vándorolni: nagypéntek, amikor nem harangoznak.

7 *Örkény* — község Kecskeméttől északnyugatra

9 *két mérföldnyi* — kb. 15 km

13 *A bűntárs* c. elbeszélésben szereplő kis Makár (később Csudafő) gyermekkora ellenére valóságos gonosztevő, amikor felgyújtja a várost. (*Vadon virágai* 167.) *A gonosz lélek* c. novellában erdei tűzvész képét jeleníti meg Jókai. (*Vadon virágai* 100—01.) *A népdalok hőse* c. elbeszélésben a szinyvai malmot gyújtják fel. A „fellobbanó láng az éj sötétében” ott is egy távolban száguldó lovas után világít. (*Népvilág* 141.) *Tűzvészt ábrázol* Jókai *A rézpataki lelkész* c. novellában is. (*Népvilág* 241—43.)

19 : 1 *Sz . . . városában* — Szentesen

5 *kontignációs tetők* — egymással érintkező gerendás tetők

20 : 28 A két szomszéd lényegében megegyezik Arany János *A fülemile* c. elbeszélő költeményének főszereplőivel.

29 *Orestes* (Oresztész) — a görög mitológiában Agamemnón és Klütaimnésztra egyetlen fia, aki 8 évig élt Sztrophiosz király udvarában; ezalatt barátságot kötött Püladész-szel, a király fiával; kapcsolatuk az ókor baráti frigyeinek egyik szimbólumává vált

21 : 12 *Szentek Hegedűje* — református énekgyűjtemény; Szőnyi Bertalan állította össze; első (Kolozsvár 1762.) kiadása óta többször megjelent

19 *proporció* — arány

22 : 6 Célzás az utolsó nemesi felkelésre, mely 1809-ben megfutamodással végződött. Jókai már egy korai novellájában azon gúnyolódik, hogy az öreg *Sonkolyi Gergely* 1809-ben nagyon

Lap: Sor:

- beletanult a futásba. (*Vadon virágai* 62.) Az insurrekció ábrázolását Jókai regényeiben l. a *Politikai divatok Tárgyi és nyelvi magyarázataiban*.
- 22 : 12 Jutka asszony számos jellemvonása rokon *A helység kalapácsában* szereplő „szemérmes Erzsókéval”.
- 24 r... — részeg
kádencia — találó felelet, rím
- 28 *Morpheus* (Morpheus) — a görög mitológia szerint egyike álomisten 1000 fiának, aki emberi alakot ölt magára, és nagy szárnyaival nesztelenül repül az álmodók fölé
- 23 : 7 A „kegyes férfiú” átkozódása mintegy előfutára az 1848 őszi királyátkoknak. (*Szegény király!* Ék 1848. okt. 22. 515. — *Forradalom alatt írt művek*. Pest 1875. 63—64. — HhM 6. k. 44. — Vö. *Utolsó fejedelem*. Ék 1848. máj. 18. 24. sz. 677—79. — *Forradalom alatt írt művek* 16—17.)
A *Csalóka Péter kalandjai* c. népmesében a címszereplőt illetik hasonló szitkokkal a falusi kárvallottak. (*A magyar nép adomái* 60.) Az *Egy magyar nábob* c. regényben Mayer uram átkozza hasonló szavakkal Matild nevű lányát. (i. k. 195.)
- 24 : 7 *szilf* — szilfid; légies, könnyű, karcsú; eredetileg a levegő tündére a görög mitológiában
- 26 : 16 *fizionómia* — jellegzetes arckifejezés; arcvonások
26 *ite missa est* — a mise végét jelző kifejezés
- 27 : 13 *Matuzsálem* (Metuselah) — Noé hosszú életéről híres nagyapja, aki Mózes szerint 969 évig élt
Zakariás — az ószövetségben gyakran előfordul, mint papok és próféták neve
Ezékiel — zsidó próféta a babiloni fogság idején
- 14 *Habakuk* — bibliabeli, ószövetségi próféta
16 *kaput* — hosszú felsőkabát
34 *mina* (mine) — arckifejezés, arcjáték, arc
- 28 : 8 *corpus delicti* — bűnjel, bűntárgy
24 Lilla rokona *A kedves atyafiakban* szereplő Berkessy Linácskának, ki „nagyobb örömet nem ismert, mint szülőinek kedvében járhatni”. (*Népvilág* 47.)
- 33 : 32 Körmös Gáspár szózata Molière Harpagonjának szavaira emlékeztet *A fősvény* c. színműből.
- 36 : 6 *szent Kelemen* — pápa (i. sz. 92—101)
19 *poltura* — másfél garas értékű ezüstpénz; itt: csekély értékű pénzdarab

Lap: Sor:

- 36 : 21 *tallér* — nagyobb ezüstpénz, mely Közép-Európában a XVI. században honosodott meg
- 37 : 27 *excentrizált* — különködő, hóbortos, szeszélyes, bogaras
- 38 : 29 *Sonkolyi Gergely* is szorult helyzetben ígér, s a *furfangos diák*: Csallóközi Péter (ez egyébként Jókai írói álneve) be is hajtja rajta. (*Vadon virágai* 65.)
A külön c. anekdotában szerepel egy színész, ki Körmös Pistára emlékeztető *furfanggal* szerzi meg az igazgató kaputját. (*A magyar nép adomái* 45.)
- 39 : 4 *demutka* — kakukkfü, mézsfű, tömjénfű; dörzsölve kellemes, fűszeres illatot ad; a nép kedves illatszere volt (thymus)
- 41 : 12 *Aport sén* — apportes schön: hozd ide szépen (ti. az elejtett vadat)
14 *mahumed termet* — darabos, erős, nagy termet
21 *hittig sén* — hüt' dich[?] schön (vigyázz jól magadra); *her da* (ide vele) — rontott német vadász kifejezések
- 42 : 1 *x-i* — kecskeméti
33 *szatyma* — a serétnél valamivel nagyobb, apró golyó, melyből 4–18 db fér egy töltésbe; csak kis távolságra lehet vele jól lőni
- 43 : 18 *gerundium* — a diákok tűzoltó furkósbotja (vö. *És mégis mozog a föld.* I. k. 8.)
E furkósbotok használatáról részletesen ír Jókai *A gerundiumok c.* anekdotájában. (*A magyar nép adomái* 181–83. — Vö. *Politikai újdonságok.* 1884. jan. 30. 66. — *Élet és irodalom* (Kolozsvár) 1884. febr. 3. 6. sz. — Mikszáth Krk 3. k. 325.)
- 25 *ajaxi ordítással* — Ajax: a trójai háború egyik hőse, miután Agamemnón nem neki, hanem Odüsszeusznak ítélte oda a meghalt Akhilleusz fegyverzetét, megőrült, és a görögök nyáját ellenségnek tekintvén iszonyú mézárllást vitt véghez közöttük.
- 44 : 23 Hasonló romantikus gondolatsor található a *Déliáb* c. cikkben. (Ék 1848. máj. 7. — HhM 6. k. 30–32.)
32 *füvészi* — növényi; Diószegi Sámuel (1760–1813) és Fazekas Mihály (1766–1828) 1807-ben adták ki a *Magyar füvészkönyv, mely a két magyar hazában található növényeknek megismerésére vezet, a Linné alkotmánya szerint c.* művet, melynek alapján a múlt században gyakran használták a *füvészn* szót
- 48 : 14 Bálnai Körmös István „fállábbal még Sue-ből lépett ki, de fállábbal azoknak a Jókai-hősöknek pompázó galériájában van már, akik angyali szelídségükkel alázzák porig ellensé-
güket, vagy egyetlen tekintetükkel meghunyászkodásra bírják a demont, ki üdvösségük ellen tör. A huszonkét éves ifjú valóságos byroni világfájdalmat hordoz magában — bujdo-

Lap: Sor:

sásban, szenvedéseiben a szélsőséges romantika egyik leg-tökéletesebb szülőtte." (Sőtér István: *Jókai Mór*. Bp. 1941. 64.)
Körmös István betegsége rokon *Bug-Jargaléval*. Victor Hugo hőse „dégouit de la vie”-jének Körmös István szenvedlő unalma felel meg.

Victor Hugo első regényében, a *Bug-Jargalban* szerepelteti D’Auverney kapitányt, kinek „regementjéhez” tartoznak a fiatal Jókai regényhősei, közte Bálnai Körmös István és Döm-sődi Góliáth Péter (l. *Zsigmond Ferenc* i. m. 68.).

Bálnai Körmös Istvánhoz hasonlít *A gonosz lélek* c. novellában szereplő Álmai Iván. (*Vadon virágai* 95. skk.)

A török világ Magyarországon c. regényben a fiatal Aranka szavaiból csendül ki Körmös Istvánéhoz hasonló pesszimista gondolat. Jókai szerint „a férgektől megszárt gyümölcs koráb-ban érik mint a többi. A csendes, lassú halál megéri a gyer-meteg kedélyt, hogy úgy beszéljen, mint az agg”. (2. k. 58—59.)
A kedves atyafiak c. novellában is szerepel Bálnaihoz hasonló figura, a „Byron képet csináló” vidéki fűzfaköltő, Sós Kálmán személyében. De itt már negatív szerepet kap ez a „sze-meit felforgató” pesszimista alak, ki életelveit tömören fejti ki Csalváry Júliának, a fiatal kacér özvegynek: „— Ah, Júlia, az időt nem az évek teszik. Ön gyermek huszonnyolc évvel, én megaggott férfi huszonnégyvel. Nem az a legvénebb, aki legtávolabb van a bölcsőtől, hanem, aki legközelebb van a sírhoz; nem a napok száma hozza meg az arcok reddit, hanem a napok terhe. Én szenvedtem annyit, amennyi egy ötven éves életre elég.” (*Népvilág* 41.)

A fiatal *Kárpáthy Zoltánt* az Abellinóék által indított pör elol-vasása teszi Bálnaira emlékeztető öreg emberré. (282—96.)

49 : 20 *nagypénteki kereplő* — itt: pergő nyelvű, veszekedős asszony
51 : 1 Kétúrfalva két részének tendenciózus szembeállítására hasonló Bajfalu és Újfalva gazdasági és szociális egybevetéséhez. (Kuthy Lajos: *Novellák*. Pest 1842. 3. k. 68—93.)

6 *ung* — unka, békafajta, varangys béka (a német Unke-ból)

8 *egyiptomi termékenység* — a Nílus gyakori kiöntése után ter-mékeny hordalékot hagy az árterületén; ezért gyakori a rendkívül bő termés Egyiptomban

18 *Neptun* — a tengerek istene a római mitológiában; a neptuni kegy itt árvizet, kiöntést jelent

53 : 2 *szarufa* — háztetőt tartó V alakú puhafa gerenda

9 *ciklopszvakand* — itt: félszemű vakond

Lap: Sor:

- 53 : 16 A Jókai által rajzolt házak rendkívül hasonlítanak Petőfinek *A csárda romjai* c. költeményében megjelenített Kutyakaparó nevű, düledező csárdához. *A tengerszemű hölgy* c. regényben a Tisza menti Szikra csárda szerepel. (152.) Mintát a Kecskemét melletti azonos nevű csárda szolgáltatta, melyről részletesen ír Király István. (L. Mikszáth Krk 3. k. 362–63.)
- 54 : 2 *speciosa* — itt: csinos, szép példány
8. sortól a 22. sorig terjedő részt idézi Tompa József (*Az irodalmi nyelv*. Megj. Pais Dezső: *Nyelvünk a reformkorban*. Bp. 1955. 418–19.) annak bizonyítására, hogy Jókainál „még a túlbonyolított mondatszerkezet is hangsúlyozza a festett kép fonák voltát, melyet az eufemizmus (az áradó, látszólagos dicsérgetés) szellemesen leplez”.
- 11 *korinti (korintusi) oszlop* — a görög építészeti stílus legnyúlánkabb és legdíszesebb kiképzésű oszlopa
- 12 Az egyiptomi építészeti rendszer jellemzője, hogy szerkezeti elem gyanánt az oszlop és a gerenda szerkezetet használja.
- 18 *félől* — kb. 95 cm
- 22 A *Régi jó táblablárk* c. regényben Krénfy lakása van hasonló ízléstelenséggel berendezve. (67.)
Dömsödi számos jellemvonását „János úr” örökli az *Egy magyar nábobban*.
- 24 „Dömsödi környezetében Kárpáthy kastélyának előképére ismerünk: az igazi formájára talált Jókai félreveti a rikítóan díszítő elemeket s a nábob lakásának leírásában nem kevésbé meglepő, de valóságosabb képet nyújt.” (Sőtér István i. m. 67.)
- 27 *Levante* — a Földközi-tenger keleti, kisázsiai partvidéke, melyet agyafurtságukról híres (főleg görög és olasz) kereskedők laktak
- 55 : 32 *brazíliafa* — a föld melegebb vidékein elterjedt sárga vagy vörös virágú fa
- 56 : 23 *banka* — Afrikából és Ázsiából meghonosodott élénk színű, fekete csőrű vándormadár
- 32 *cerkóf* — nyúlánk testű, vékony végtagú, hosszú hüvelykujjú, keskeny orrú majom
- 57 : 1 Az *Egy magyar nábob* c. regényében Kárpáthy Abellino veszi körül magát majmokkal. (2. k. 163.)
- 5 Az *Egy magyar nábobban* Jancsi úr szelldíttett medvéket tartott udvarán. (1. k. 143.) *A gonosz lélek* c. elbeszélésben Álmay Manó (Dömsödi romantikus rokona) farkasokkal őrizteti a házat. (*Vadon virágai* 94.)

Lap: Sor:

- 58 : 24 *szotyák* — szoták, szegény szlovák (vö. *Szomorú napok Tárgyi és nyelvi magyarázataival*)
- 61 : 8 Fazekas Mihály *Ludas Matyijában* Döbrögi kiirtott mindent, ami a libára s ezen keresztül Ludas Matyira emlékeztethette.
- 62 : 8 *japónika* — vékony, könnyű, selyem blúz- és ruhaanyag, japon
- 63 : 3 *con amore* — szeretettel, gyöngéden, bensőségesen
9 *sequestrum* — bírói zárlat
- 64 : 7 *kéneső* — higany
- 18 *A kőszívű ember fiai* c. regényben Palvicz Károly a koldussá züllött anyját taszítja el magától gúnyos nemtörődomséggel. (2. k. 279–82.)
- 30 *Az Egy magyar nábob* c. regénynek a különcét is János úrnak hívják. Dömsödi János egyébként is rokona bizonyos mértékig Kárpáthy Jánosnak, aki távolról sem olyan egyoldalúan negatív figura, mint elődje.
- 65 : 15 *anatéma* — egyházi átok; kiközösítés az egyházból; itt: átok
- 66 : 21 *meridon* — (halból vagy rákból készült) mártásos ételfajta
22 *rája* — lapos halfajta
27 *szerecsendió* — muskátlió, fűszernövény
sagó — a pápua nyelvben kenyeret jelent; Indiában a sago pálmatorzsból nyert lisztszerű táplálék
- 33 *comedentia* — itt: ételféleség a latin comedere (enni) szóból
- 67 : 8 *Néró, Lucius Domitius Nero* (i. sz. 37–68) — 14 évig volt római császár; féktelensége és kicsapongása nem ismert határt; üldözte és kínozta a keresztényeket és a zsidókat; megbízhatalan embereit kivégeztette
Caligula, Caius Caesar Augustus (i. sz. 12–41) — Germanicus fia, 37-től római császár; kezdetben népszerű volt, majd isteni tiszteletben részesítette magát; hadjáratai csődöt mondtak; mindent megengedhetőnek tartott, amit szeszélye sugallt; kicsapongásaiban, kegyetlenségeiben nem ismert határt
- 68 : 33 *dóriai (dór) oszlop* — a dór törzsekről elnevezett legegyszerűbb és legerőteljesebb arányú stílus szerint készült görög oszlop
olasz világ — A századforduló táján a napóleoni háborúk idején meggazdagodott nemesek gyakran építettek olasz mesterekkel. Ennek nyoma található meg Fazekas Mihály *Ludas Matyijában* is. (vö. Pándi Pál: *Fazekas Ludas Matyija*. Csillag 1950. április. (26.) sz. 45.)
- 69 : 4 *Pomona* — gyümölcsöket védő római istennő
11 *lonc* — loncra, loncercserje; Közép-Ázsiában otthonos

Lap: Sor:

- kúszónövény, pártája tölcser vagy harang alakú; nálunk díszcserje
- 69 : 30 *Szilárdy Leander* — „Felvilágosult fiók-Széchenyi, Jókai későbbi ideálisan tökéletes regényhősei kiterjedt családjának megalapítója.” (Szinnyei Ferenc i. m. 120.)
- 70 : 1 „Az utazás — főként nyugat nagy iparállamaiban — később is a fiatal reformhősök elsőrendű kötelessége lesz: Kárpáthy Zoltán is megjárja Angliát, Franciaországot, Németországot; Berlinben elnyeri a filozófiai doktorátust, színművéről megállapítja Victor Hugo, hogy „tökéletes romantikai iskolai mű”, Londonból pedig ipari terveket hoz magával. A *Hétköznapiok*-ban még nem válik cselekvővé, tartóssá ez a reformszándék, inkább csak annak a párbeszédnek példálózásaiból érződik ki, melyet Leander egykori nevelőjével, Rónai Gáborral, a tudós „mechanico-chemicussal” folytat.” (Sőtér István i. m. 70–71.)
- 6 *londoni Westminster* — középkori apátság; városnegyed a Westminster és a parlament környékén
- 9 *A Marce Zára* c. elbeszélésben a hegyekre üldözött szegény emberek a magas sziklabércek ormairól a világra lenézve látták nagynek az istent s törpének az embert. (*Vadon virágai* 10.)
- 16 *Trója* — Ilios, Ilion, Ilium, Kisázsia északnyugati csücskében elterülő város
- A „szép szó csak Trójában épített falakat” kitételben Jókai arra céloz, hogy Laomedon király nem fizette meg azt a bért, amit Trója felépítéséért az isteneknek ígért, azaz „szép szóval” fizette ki őket.
- 71 : 12 „Szilárdy Leander kastélyában Jókai regényeinek egyik leggyakoribb környezetét ismerjük meg: hőseinek arcképe mögött mindig jól gondozott parkra s finom úriház tornácára nyílik kilátás.” (Sőtér István i. m. 70.)
- 31 *enthusiaszta* — rajongó, lelkesedni tudó ember
- 72 : 28 *pallosjog* (ius gladii) — a halálbüntetés kiszabására is terjedő jog, ami egyes földesurat és várost is megilletett
- 73 : 1 *A botoztatást és a jajgatást mint rémis fiatalkori emléket említi Jókai A tengerszemű hölgy* c. regényében. (35.)
- 13 *egzekvens* — egzekváló, végrehajtó
- 74 : 10 *A Keselyes Péter* c. novellájában kigúnyolja Jókai, hogy a népet a „kaloda és deres” tanítja emberségre. (*Népvilág* 149.)
- 11 Jókai a *Betyárok* c. anekdotájának tanulságaként írja, hogy „nem bottal, hanem nevelés által kell a népet javítani”. (*A magyar nép adomái* 278.)

Lap: Sor:

75 : 32 *Wurm-udvar* — híres pesti üzletház; udvarait boltok vették körül

76 : 10 *damaszki penge* — szerfelett kemény, hajlékonyra edzett acélból készült kardpenge

17 *paradicsommadár* — éneklő díszmadár

77 : 5 *A Hétköznapiakban* jelenik meg Jókainál a Victor Hugo által annyira kedvelt tudós típus Rónai személyében. Victor Hugo *Izlandi Han* c. regényében szerepel Spiagudry, a nevetségesen tudálékos halottőr. Míg azonban Hugo komikus vagy humoros „tudós” alakokat ábrázol műveiben, addig Jókai többnyire komolyan veszi tudósait. Miként Hugo, Jókai is gyakran szerepeltet természettudós figurákat a későbbiekben is. Pl. Tatrangi Dávidot *A jövő század regényében*, ill. Berend Ivánt a *Fekete gyémántokban*.

13 *Anicius Olybius* — római császár; i. u. 427-ben halt meg

16 *rosincrutianusok* — rózsakeresztesek; a XVII. és XVIII. századi titkos teozófikus társaság tagjai; céljuk az volt, hogy az őskereszténységhez vezessék vissza az egyházat; kitartóan művelték a kémiai, az alkímiát is

A drágakövek c. elbeszélésben — melyben egy ifjúkori barátjának élményeit első személyben írja le Jókai — a következő sorokat olvashatjuk:

„1845-ben Berlinben jártam tanári előkészületek végett.

Ott az akadémiákon valami rosincrutianus szektával ismerkedtem meg, kik nyílt tanaikban „szabadkőművesek”-nek vallották magukat, titokban azonban a természet legmélyebb titkaival: theosophiával, rhabdomantiával, alchymiával, mesmerizmussal, necromantiával stb. foglalkoztak.

Akkori túlfeszített kedélyemet rendkívül magukhoz ragadták e csodás, rejtelmes tanok, úgy, hogy rövid idő alatt egyike lettem leghívebb, legszorgalmasabb prozelitáiknak.

Volt különösen egy közöttük, valami Rauber von Thalberg nevű, kit röviden csak Raubergnek szoktak nevezni, ki az egylet legtekintélyesebb tagjának tartott.

Ez a rhabdomantiát meglehetősen sikerrel űzte, bűvös veszejeével rejtett ércbányákat s ásványos forrásokat fedezett fel; egyszer magam is tanúja valék, midőn a vízirányosan fektetett mogyoróvessző egy helyen elkezdett minden látható külbefolyás nélkül magától reszketni, — azon a helyen egy gazdag ezüst bányáérre találtak.

Lap: Sor:

Később a vessző helyett fonálra akasztott kénesvassal tett próbát; mondják, hogy azzal is többször sikerült neki; az ottani tudósok egész könyveket írtak mellette és ellene.

Ez az ember különösen látszott engemet szeretni azon erős hitért, mellyel transzcendentális tanai iránt viseltetem; több apró titokkal ismertetett meg, megajándékozott a rosicrucianusok titkos rendjével, melyről azok minden földön egymásra ismernek: négy rózsza keresztbe állítva, közepette e betűk: R + C.

— Ez annak szimbóluma — úgy mondá —, hogy Krisztus vére a keresztfán rózsaszínűvé változott.” (Novellák 113—14.)

- 77 : 19 *Delius István* — valószínűleg kitalált név; a 30. sorban tréfásan Délius és Estélius István szerepel.
- 78 : 4 *szénlég* — széndioxid
7 *parszok* — tűzimádó, ill. Zoroaszter-hívő nép; a parsz vagy parszi — iráni nyelv
34 *nervóza* — itt: idegesség, idegroham, idegösszeroppanás
- 79 : 7 *carillonneur* — harangozó művész, harangjátékos
29 *gerebenez* — kártól, fésül (takács műszó)
- 80 : 4 *kilenc angol mérföld* — kb. 15 km
19 *örök mozgony* — örökmozgó perpetuum mobile
- 81 : 7 *kozmaolaj* — pálinkafőzésnél odaégett, „odakozmált” cefréből kiváló olaj
- 85 : 11 talán célzás az 1795-ben lefolytatott Martinovics pörre
- 86 : 8 *Helvetia* — Svájc latin neve
29 *egzorcizmus* — ördögűzés
- 89 : 11 *A gonosz lélek* c. elbeszélésben Álmay Manó is két vétrokon fiatal összeházasításával igyekszik kíméletlen bosszút állni. (*Vadon virágai* 107.)
- 90 : 26 Álmay Manó gyónás formájában első személyben mondja el iszonyatos múltját. (*Vadon virágai* 109.)
- 95 : 16 A szerelmesek csillagválasztását megtalálhatjuk Petőfinék *A négy ökrös szekér* c. versében is. (L. a *Szegény gazdagok* c. regényében a Mezarthim csillag jelentőségét.)
34 *turbánliliom* — piros virágú dísznövény
- 97 : 6 *bőléndek* — beléndek; mérgező növény
- 98 : 23 *diogéni* — diogenészi
Diogenész görög filozófus az i. e. V. században
25 *Monostor* — Pusztamonostor, község Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében

Lap: Sor:

- 99 : 25 Jókai hőse megvetéssel fordul el „a művelt világ korlátozott röptű szellemvonalglásaitól”. Vö. Eugène Sue: *La Vigie de Koat-Vën. Roman maritime* (1833. 3. k. 23.) Rousseau és vele a romantikusok természetszeretetének hatása jelentkezik itt Jókainál.
- 100 : 11 *zészpa* — fehér vagy sötétbíbor virágú növény, nyirkos réteken nagyra megnő, gyökere mérges hatóanyagokat tartalmaz (voratrum)
kökörös — kököröcsin
12 *ördögboroda* — a páfrányok fajtájához tartozó növény
- 102 : 3 *borág* — szőlővessző, szőlőinda, venyige
- 103 : 18 *chevaux légers* — könnyű lovasok, szvaliszérek
- 107 : 7 *triárius* — a római légiók lándzsákkal felfegyverzett, gyakorlott veteránokból álló csoportja, mely csak végszükség esetén kapcsolódott a harcba
- 108 : 32 *heveder* — itt: a deszkakerítés függőleges oszlopait vízszintesen összetartó gerenda
- 111 : 5 Dömsödi szavai egyaránt emlékeztetnek a *Nepean sziget és az Arria c.* elbeszélésre
- 116 : 5 *Aber, Jeannette mon coeur* — De, Janka, szívem
7 *Argand, Aimé* (1755–1803) — svájci technikus, akit az üveg-lámpák felfedezése tett híressé; eljárása szerint a lángra helyezett üveghenger élénkítette és füstmentessé tette az égést
- 11 *Doch, doch, ma chère* — De, de, kedvesem
tout à coup — egy csapásra, mindjárt, azonnal
- 12 *tant pis pour elle* — annál rosszabb neki; az ő baja
- 13 *honett* — tisztességes
- 21 *ma fille* — leányom
rends moi le plaisir — légy szíves
sei so gut — légy oly jó
- 23 *mon Dieu* — Istenem
- 25 *C'est seul pour les paysans!* — Ez csak a parasztoknak való!
Das ist ja nur für Bauern! — Ez csak a parasztoknak való!
- 31 *grászióz* (gracieuse) — keccses
- 117 : 20 *geh'* — eredj
- 118 : 17 *dupé* — itt: a (faux) toupet rontott alakja, s kis parókát jelent
- 119 : 5 *Candide* — Voltaire híres regényének a címe
27 *burkony* — köpenyféle
- 120 : 26 *Aglája* — ag(g)lája — e szójáték Petőfinek *A Honderthöz c.* költeményében található gúnyolódásra emlékeztet

Lap: Sor:

- 121 : 13 *tónadó* — hangadó
- 122 : 6 *iparlovag* — bizonytalan foglalkozású ember, aki főleg mások rászédéséből él
- 15 *elpasszolni* — időt eltölteni, elmulasztani
- 123 : 9 Az *Egy magyar nábob* c. regényben Mayer Fanny anyja vállal Bókvárynéra emlékeztető kerítendői feladatokat.
- 10 Az *Egy magyar nábob* c. regényben a tiszta életű Mayer Fanny is hasonló erkölcsstelen környezetbe kerül a *Fekete gyémántok* Evilájával és *A kőszívű ember fiaiban* szereplő Edittel együtt.
- 22 *kvintli mágnás* — fertálmágnás, nem egész mágnás; nemeslevelet pénzért szerzett főúr
- 124 : 20 *Magdolna* — a biblia szerint bűnös és szép nő, akit Jézus személyesen térített meg
- 34 E rész hatása nyilvánul meg Vértesi Arnold *Öngyilkosok* (1882) és *Mindhiába* (1895) c. kötetének bevezető szakaszában.
- 126 : 11 *perennis* — örökzöld, áttelelő növény, melynek élettartama több tenyészeti évadon át folytatódik
- 127 *cantus praeses, kántus prézes* — a kántus (református kollégiumi énekkar) elnöke, vezetője
- A kántus prézes alakja rokona Jókai e korbéli komikus szereplőinek (*Sonkolyi Gergelynek és Keselyő Péternek*). Hasonlítanak a *Bug-Jargalban* megjelentett Habibrahah nevű figurához is. A kántus prézes szerepel *A kiskirályok* c. regénynek a *Ne tartsd erre* és a *Mitugrálsz* c. fejezetében. (Vö. *A kőszívű ember fiaiban*. I. k. 12. — HhM 5. k. 160.)
- A „torokbeli kincsekkel” megáldott cantus praeses Mikszáth Kálmánnak *A két koldusdiák* c. művében is szerepel, mint tekintélyes diákvezető. Ő indítja meg a birkózó viadalt. (Mikszáth Krk 3. k. 65.)
- 4 *subscriptus* — a református kollégium felső tagozatába beiratkozott diák, aki subscribált, azaz aláírta az iskolai törvényeket, s beírta nevét az iskola albumába; a tanulók ettől kezdve lesznek voltaképpen „diákok”, gyakorolhatják az ezzel járó jogokat: sétabot viselés, dohányzás, korzózás, s megilleti őket az úr megszólítás; tógát is viselhetnek, s ezért a másik nevük: togátus (I. *És mégis mozog a föld*. I. k. 8–9.)
- 5 *series* — itt: névsorolás
- 128 : 10 *A tengerszemű hölgy* c. regényében írja Jókai, hogy patvarista korában maga is „megtüzesített cirkalomszárral” sütötte, gondóritette a haját. (52.)
- corduán* — kordován; nem fényezett juh- vagy kecskebőr

Lap: Sor:

- 128 : 19 *talpalló* — a csizmanadrágnak a talp alatt átnyúló erős vászonfüle (vö.: Ék 1847. júl. 4. I. sz. 30.)
28 *da capo exaltato, e furioso* — újra (elejétől ismételve), lázasan és hevesen (zenci műkifejezés)
- 129 : 4 *szurdék* — szöglet hely, kunyhó, kemencekuckó
dárdás — így hívták a református kollégiumokban azokat a kisebb tanulókat, akik ellátás fejében a főiskolai tanulókat kiszolgálták, ők vitték legációban a teológusok batyuját; a botot, melyen azt cipelték, dárdának hívták; innen eredt elnevezésük (l. *És mégis mozog a föld.* I. k. 10.)
13 *elvasal* — eltávozik, eltűnik
19 *csikófogú varrás* — ördögöltés, díszes nagy öltés, mellyel a 80 cm keskeny ruhaanyag darabjait összevarrták
25 *szurrogát* — pót
30 *figaró* — kabátfajta; nevét Beaumarchais *Szevillai borbély*ának, ill. Rossini hasonló című operájának főalakjától vette
- 130 : 5 „*Porból lettünk, porrá leszünk*” — zsolttársor
10 *orátor* — rétor; a református kollégiumok olyan diákja, aki az alsóbb osztályok közül a legmagasabb, a szónoklati klaszsisba (osztályba) jár
ordni — beszélni, szónokolni, könyörögni
12 *makrapipa* — alul szűk, felül tág, hosszú, vörös pipa
13 *klasszista* — a református kollégium alsó hat osztályába (klasszisába) járó tanuló
18 *szupplikáció* — itt: adományok gyűjtése a tanulók által a református egyház és iskola számára
28 *tóga* — a református főiskolai hallgatók reverendaszerű öltözete
34 *lakonice* — lakonikusan, röviden, velősen
- 131 : 10 *bagó* — a kezdő bölcsezők csúfneve
„*Szalad a francia ...*” — célzás az 1809-es nemesi felkelésre és futásra
13 *legátus* — református papjelölt vagy idősebb kollégista, akit nagy ünnepeken falura küldtek prédikálni
15 *Galilei* (1564—1642) — olasz természettudós, védte a Kopernikusz-féle világrendszert; 70 éves korában a pápa perbefogta; állítólag, miután ünnepélyes esküvel megtagadta eddigi nézeteit, felugrott és lábával toppantva felkiáltott: „Eppur si muove!” Galilei állítólagos kiáltásának hatására nevezte el Jókai egyik regényét (*És mégis mozog a föld.*)
27 *jurista* — jogász, joghallgató
- 132 : 15 *bőrkekukk* — dudaszzerű játékszer kollégiumi neve

Lap: Sor:

- 132: 19 *catilinaria* — Cicero beszéde Catilina leleplezésére; heves és lendületes szónoklat
29 *iskolai széle* — iskolaszék; hatóság, mely a népoktatási intézményekre gyakorolt felügyeletet
- 133: 9 *biennis* — másodéves
17 *extra Hungariam non est vita* — Magyarországon kívül nincs élet; olasz humanistától származó mondás; táblabíró jelszó (vö. *Charivari*. Ék 1848. szept. 10. 11. sz. 348–49.)
30 *kántista* — az iskolai énekkar tagja
- 134: 33 *kukucska* — a kollégiumi diáknyelvből az osztályterem ajtajára fűrt lyuk; ezen belesve állapították meg, hogy a tanár olvas-e katalógust
- 135: 4 *fumma* — így ismeretlen; ha föltételezzük, hogy az egyik „m” sajtóhiba vagy nyelvhasználati jelenség kifejezője, akkor a *fumáns* (dohányzó diák) és a *fumatória* (dohányzás) szavakból ítélve esetleg dohányfüstöt jelenthet
21 „*grosse Geister geniert das nicht*” — a nagy szellemeket ez nem feszélyezi
28 *satis tarde quidem* — elég későn; felesége halálakor ezt mondja Szilvai Tódor is a *Liliomfi* I. felv. I. jelenetében
- 136: 2 *Dávid termető* — alacsony termető, a bibliai Dávid után; 1849-ben Madarász László gúnyneveként nagyon gyakran használta Jókai (l. *Nyíri levelek*. Esti Lapok 1849. márc. ápr.)
4 *göböl* — göboly: hízómarha
12 *fizimiska* — tréfás képzés a fiziognómia (arculat) szóból
17 *serio* — komoly
28 *sábesztikli* — sábeszdekli, háromszegletű kalap, fejfedő (l. *És mégis mozog a föld*. I. k. 8.)
- 138: 1 *apodemonizál* — ördögnek tekint
2 *magyar hitű* — kálvinista, református
9 *contrascriba* — a szenior után következő diáktisztviség a református kollégiumban, szeniorhelyettes; a „sedes”-ben (iskolaszékben) ő a közvádoló
27 Egy késői vicclap cikkben csattanós adomát mond el Jókai arról, hogy milyen diákcsernyével lakmározott 12 diák helyett 77 egy kecskeméti disznótoron. (*Hogyan kántáltak a kecskeméti diákok*. Ústökös 1875. ápr. 3. 14. sz. 176–77.)
34 *aluminium, alumneum* — tápintézet, melynek növendékei ingyenes vagy csekély bérű élelmet kapnak
- 139: 3 *Per omnia elementa* — Az összes elemekre (ti. mondom)
13 *ubi* — hol, ahol

Lap: Sor:

- 139 : 13 *peccant* — bűnt követnek el, vétkeznek
peccat — vétkezik
- 140 : 1 *Bálvándy* — Jókai e nevet ruházza az *És mégis mozog a föld* báró szereplőjére
16 *fiskus* — államkincstár
- 141 : 2 1. *Emberrek és kétlábú állatok* c. elbeszélést (*Népvilág* 169—79.)
13 *Ruszt* — Sopron megyei község; a múlt században híres volt boráról
18 *patvaria* — joggyakorlat, a magyar patvar (per) szó latin mintára képzett származéka
25 *Debrő* — jó dohányáról ismert község Heves megyében
31 Tompa József (*Az irodalmi nyelv*. Megj. Pais Dezső: *Nyelvünk a reformkorban*. Bp. 1955. 417—18.) szerint „A magasabb prózai nyelv szívesen élt az ismétlődő mondat-, ill. szakszavak szövegszervezős (anaphora) művészi eszközével... Azonban Jókai néha ki is forgatja, s a komikum eszközeül alkalmazza a fennkölt tartalomhoz illő köntöst”. Ez utóbbi illusztrálására idézi Tompa a 142:6. sorig terjedő részt.
- 142 : 2 *kátyulos* — kátyús, sáros
5 *procuratoria* — meghatalmazási okirat
18 *audiat* — hallja; régebben a joggyakornokok lekicsinylő megszólítása (vö. *A jurátus és a principális*. Megj. *A magyar nép* adomái 112.)
21 *consilium abeundi* — felszólítás az iskolából való távozásra
- 143 : 8 *asztrakán prém* — sima, lapos, feketére festett, fényes szőrözettű, báránybőrből készült prém
- 144 : 16 *executionalis* — végrehajtási akta
exhibeál — bemutatja az iratokat
17 *incatta* — vádlott nő, alperes nő
28 *lekorpáz* — összeszid, megró
- 146 : 4 *Hármas törvénykönyv* — Tripartitum, amelyet Verbőczy István írt 1514-ben; a nemesi igazságszolgáltatásban hosszú időn át irányadó törvénytár
- 147 : 2 *ördögsekér* — tövises levelű kóró; ha tövén kivágják, a vihar magával kergeti (1. *A kőszívű ember fiai*. 2. k. 208.)
- 156 : 1 A Koplaló csárda hasonlít az *Egy magyar nábobban* szereplő „Törökszakad” csárdához.
6 *proletárius* — itt: nincstelen munkakerülő
7 *karavánszeráj* — keleti vendégfogadó, karavánzállás
- 14 *Viktor de Húgófalva* — a nagy francia költő és író, Jókai ifjúkori eszményképe nevének tréfás átírása

Lap: Sor:

- 157 : 19 *praeservativa* — óvszer, óvatosság
20 *highwayman* — útonálló, bandita
- 158 : 30 *karafina* — korsó, palack, butélia
- 159 : 22 *carai bok* — karai bok, közép-amerikai emberevő nép, nagyrészt a Kis-Antillákon éltek
- 160 : 13 *sömlýék* — mocsáros, ingoványos hely
- 161 : 33 *dajna* — kövér asszony, banya
- 162 : 13 *herkó páter* — magyar szólásokban szereplő személy
A nemesifjak testi ügyességének és erejének kidomborítása még szembeszökőbb a *Szomorú napok* c. regényben.
- 163 : 24 *ölnél magasabb* — kb. 2 m
- 164 : 24 *banyaposz* — pöfeteg gomba
- 166 E fejezet *Az átkozott ház* c. novellával rokon. (*Vadon virágai* 170.) *Az eltűnt leányok* c. elbeszélésben is szerepel egy hasonló „fekete ház”, mely a szabadságharc alatt égett le. (*Csataképek* 261.)
- 5 *peregrinus* — vándor, jövevény, csavargó (vö. *Népvilág* 218 : 8. és *A köszlő ember fia*. I. k. 26 : 8.)
- 171 : 17 *exhibíció* — itt: iratok bemutatása, benyújtása
29 *brachium* — karhatalom
- 173 : 10 *fundus* — pénzalap
15 *csehgyémánt* — flintüvegből készült műékszer
16 *praetium* (*pretium*) *affectionis* — valamely dolog személyes becse, pl. drága emlékek fűződnek hozzá
26 *két láb hosszú* — kb. 64 cm
32 A lőporos hordó fölé tartott égő bot motívuma a *Csataképek*-ben is szerepel. (131. — Vö. Szokoly Viktor: *Honvédelet*. Humoreszkek, életképek s beszédek 1848–49-ből. Emich Gusztáv tulajdona. Pest 1861. 62.)
- 174 : 14 *Leviathan* — nagy tengeri állat, valószínűleg a krokodil neve a bibliában; mesés szörnyeteg a talmudi mondásban
30 *re infecta* — dolgavégezetlenül
- 175 : 19 *H... város* — Halas (l. a *Zöldhalom* c. fejezetben a „h-si homokban” kitétel)
- 176 : 4 A Szikra-csárdáról, melyről Jókai mintázta a regény kocsmáit írt verset Gömöri Frigyes: *A puszták kórója* címen. (Kubinyi Ferenc és Vahot Imre: *Kecskemét város leírása*. Pest 1854. 17.)
- 177 : 13 1848-ban *Récseynek* kíván Jókai kender nyakravalót.
25 *Semiramis* — Asszírnia mesés királynője; „függő kertjei”, építkezési, hadjáratái és bujasággal párosult kegyetlensége révén tett szert hírnevére; a harci dicsőség és a szerelmi kéj jelképe

Lap: Sor:

- A *Politikai divatok* c. regényben Lávay Bélánét (267.), az *Egy magyar nábobban* (I. k. 101.) a magyar származású Jozefin nevű szíznészt hasonlítja Jókai Semiramis királynőhöz. (Vö. Kárpáthy Zoltán II. — *A köszívű ember fiai*. 2. k. 132. — *Egy az Isten*. 2. k. 8.)
- 179 : 33 *füligrá*m — aprólékos, aranyozott vagy ezüstözött, finom elkészítésű munka; a *filigrán* szó népetimológiás alakja
- 180 : 17 *fustély* — dorong, furkósbót
- 181 : 21 A *Török világ Magyarországon* c. regényben is egy ősrült jóslója meg a fiatal szultán váratlan halálát (2. k. 84.), s ott is beteljesedik a jóslat. (2. k. 96.)
- 183 : I *Wieden* — Bécs külvárosa
- 184 : 13 *exceptiva* — kivételezés, kifogás
- 185 : I A pofont itt pofleves-nek, az adomagyűjteményében (*A magyar nép adomái* 288.) és a *Keselyő Péter* c. elbeszélésében poflé-nek nevezi (*Népvilág* 151 : 19.)
- 5 *mecklenburgi ló* — híres, németországi, nehezebb, angol, félvér-fajta ló
- sinkorán* — vizslafajta; a *Sic vos non vobis* c. novellában is szerepel ez a szó (*Népvilág* 185 : 7)
- 186 : 14 Ez a közmondás *A fekete vér* c. kisregényben is előfordul mint az „ős magyar kedélyállapot velejárója” (97.)
- 187 : 18 A halasi útról, melyet kecskeméti diák korában tett meg, *A tengerszemű hölgy* c. regényben (152.) és *A béka* c. elbeszélésében is megemlékezik. (*Őszi fény* 119–20.)
- A halasi buckák rajza a *Török világ Magyarországon* c. regényben is szerepel. (I. k. 69 : 35.)
- 188 : 29 a *híres próféta* — Bálám, akinek számára elnyerte a beszéd képességét
- 189 : 9 *Bucephalus* — macedóniai Nagy Sándor lovának a neve
- 12 *ci-devant* — azelőtt, hajdan
- Catalani, Angelica* (1779–1849) — híres olasz énekesnő, aki sikereit Párizsban aratta; Jókai arra céloz, hogy az aranyifjúság kifogta a művésznő lovait, s maga húzta hintáját. (L. *Egy magyar nábob*. I. k. 91. skk.)
- 16 *dikhenc* — gebe
- 19 *Amerika felé közeleg a nap* — közeleg az éj
- 190 : 33 *egyiptomi sötétség* — közmondásossá vált kifejezése a nagy sötétségnek; a biblia Mózes II. könyve alapján az Egyiptomra mért tíz csapás között említi a három napig tartó sűrű sötétséget

Lap: Sor:

- 191 : 13 *candidatus theologiae* — teológusjelölt, papnövendék
- 193 : 6 *déglál* — él, időt tölt, tartózkodik
- 195 : 9 *alpesi teher* — lidércnyomás (németül: Alpdruck)
- 196 : 17 A halálmadár motívum hosszan szerepel a *Szomorú napok* c. regény első fejezetében.
- 200 : 33 A Góliáthot üldöző misztikus, félelmetes figura s a Dömsödi fölött tartott titkos ítélkezés rokona megtalálható a *Párizsi titkok* c. regényben. A magánbíró — justicier — a romantika egyik divatos alakja.
- 203 : 24 *Az új földesúr* c. regényben Ankerschmidt Erzsikét, *A kőszívű ember fiaiban* Editet, Baradlay Richárd későbbi feleségét nevezi „hamupepejének”.
- 204 : 26 *viganó* — rövid szoknya
- 205 : 8 *esztréje* — eresze, eszterhéja
- 206 : 22 Rónai pusztabíró alakja Manassé (*Egy az Isten*) és a „lélek-idomár” elődje.
- 208 : 18 *memento mori* — emlékezzél a halálra
- 209 : 12 Góliáth menekülése a *Könnyelműek* Motabujának másolata, miként a *Hétköznapok* motívumai közül a fukar végpercei, a sírrabló Gyékény Márton és a bosszúálló szerencsén szolgáló is az említett regényből való átvétel.
- 24 Valószínűleg itt Csörsz árkáról van szó, mely Gödöllőtől Jászfényszarun át Pát és Tarnaszentmiklós közt húzódik a Tiszáig. *A népdalok hőse* c. elbeszélésben Angyal Bandinak, a híres betyárnak okoz gondot az átkelés a Csörsz árkán. (*Népvilág* 144.) *A kőszívű ember fiaiban* egy Bécsben húzódó titokzatos árokban — tolvajok, gyermekgyilkosok és gazdátlan kuttyák tanyáján — az özvegy Baradlayné és Edit megy éjszaka megmenteni Richárd életét. (1. k. 222.)
- 216 : 24 *fenyér* — füves térség, puszta
- 219 : 5 Bálnai Pista igen sok jellemvonást kölcsönöz majd a *Politikai divatok* Pusztafijának.
- 220 : 3 Célzás Eötvös József *Karthauzi* c. regényére.
- 222 : 27 *A magyar nép adomái* c. kiadványban is „újmagyar”-nak nevezi a cigányt Jókai. (312.)
- 223 : 5 A cigány helyzete Eötvös *A falu jegyzője* c. regényének Viola nevű szegénylegényére emlékeztet.
- 7 *Bélabora* — alibunári mocsár a régi Torontál megyében
- 25 A cigány oly otthonosan mozog a titokzatos alföldi mocsárvilágban, mint Boksa Gergő *A kőszívű ember fiaiban*. (2. k. 209. — Vö. *A török világ Magyarországon*. I. k. 59.)

Lap: Sor:

- 223 : 28 *rostavetés* — szitajóslás, mellyel a szita mozgásából találgatták a tolvajok nevét, a nők hűtlenségét stb. A szitát fonalra akasztva lebegve tartja a jós, közben felsorolja a gyanúsítottak neveit. Akinek a nevére vagy akinek a közelében megmozdul a szita, az a bűnös. (Vö. Mikszáth *Krk* 3. k. 288.)
- 224 : 16 Hasonlóképpen írja le Jókai a Rózsa Sándorhoz vezető utat, amikor 1848 őszén Kossuth megbízására felkereste a „rettegett rablóvezért”. (HhM 5. k. 5–9. — Vö. *Török világ Magyarországon*. I. k. 59, 68.)
- 227 : 15 *ábrahámiták* — a XVIII. század végén keletkezett kisszámú csehországi vallási szekta, amelyet II. József erőszakkal megszüntetett
- 16 A fukar Kőrös Gáspár számos vonást Harpagontól örökölt (Molière: *A fősvény*).
- 233 : 32 A sári jelenet rokon Petőfinek *A hóhér kötele* c. regényével.
- 237 : 18 *cicada sonora* — kabóca; színes szárnyú rovar
- 243 : 3 Góliáth szerecsene 20 évig készül a bosszúra, Sue Tepeleni Alija pedig 24 évig. A bosszú motívumát lásd Petőfinek *A hóhér kötele* c. regényében. (Vö. az arab Yakoub alakjával az id. Dumas *Charles VII chez ses grands vassaux* c. drámájában.)
- 245 : *Az arany ember* c. regényben szereplő „senki szigeté”-nek legelső előzménye a komáromi szigetről mintázott „mocsárok viránya”, majd e gyermekkori élményből kirajzolódó regénybeli táj jelenik meg *A kiskirályokban* (Vadmacska szigete), de az elhagyott idill megjelenítése *A kőszívű ember fiaiban* is visszatér. (Vö. Solymossy Sándor: *A nemzetnevelő Jókai*. Néptanítók Lapja 1925. ápr. 6. 13–14. sz. 7–8.) Az Alföld mocsárvilágának rejtelmek az *Egy bujdosó naplója* c. munkájában is megjelennek. (Vö. Oláh Gábor: *Jókai és Debrecen*. ItK 1906. 275.)
- A tündérsziget megfestésére hatással lehetett Kuthy Lajos, ki a *Divatkép* c. novellájának zárószakaszában Vértesy Piroska „angolkert”-jének tündérvilágát mutatja be rikító színekkel. (*Novellák*. 4. k. 1842. 163–96.)
- 246 : 4 E tiszai tájról írt Losonczy László *Kecskeméti tájkép* címen verset. (Kubinyi i. m. 17.)
- elecke* — tündérfátyol; elterjedt forróégyövi sárga vízi növény; nálunk a Tisza holtágaiban és lassan folyó vizekben található
- 28 *tórongy* — száradt békanyál; szárazra került hínár
- 30 *gadóca* — galóca; a lazacfélékhez tartozó ízletes húsu halfajta
- vízi bika* — a bölömbika népies elnevezése

Lap: Sor

- 247 : 1 *dsindsák* — tocsogós rét, bozótos nádas, ingoványos hely
8 *bujár* — a búbos vöcsök népies neve
19 *füzény* — nedves helyen, fűzesben gyakori bíborszínű, fűzérés virágú fűféle (lithrum)
- 248 : 29 *öt láb hosszú* — kb. 157 cm
34 A kígyómarás gyógyítása saját testrészével — hasonszenvi (homöopatikus) gyógymód. (L. *Szövegváltozatok.*)
Vály Mari számol be arról, hogy apja, Vály Ferenc, Jókai fiatalkori tanára is érdeklődéssel „tanulmányozta a homöopatikus (hasonszenvi) gyógymódot”, s a fiatal Jókai is ismerte a Hahnemann (1755–1843) nevű híres német orvosnak a könyvét, melyben a hasonszenvi gyógymód hatékonyságát hirdeti. (Vály Mari i. m. 45–46.) Argentí Döme: *Különféle betegségek hasonszenvi gyógyítása. Hahnemann arcképevel* c. kiadvány a reformkorban lát napvilágot.
1870-ben Kertbeny Károlyhoz írt levelében arról emlékezik meg Jókai, hogy gyermekkorában maga is „homöopathicus pirulák” segítségével gyógyult fel halálos betegségéből. (Miskolci Napló 1925. febr. 18. 39. sz. 5. — Vö. *Politikai divatok* 226.)
Az *Egy magyar nábob* c. regényben Griffard bankár kezelte magát homöopatiailag. (1. k. 53. — Vö. *Kárpáthy Zoltán* 483.)
Vicclapjában később már gúnyosan festi le Jókai a „homöopathák” egyik összejöveteletét. (*Német homöopathák gyűlése Pesten. Üstökös* 1876. aug. 19. 34. sz. 404.)
- 249 : 14 *másfél öles* — kb. 280 cm
16 *csenkesz* — pázsitfűfajta (*festuca*)
23 *ipomea* — harang vagy tölcsér virágú forróégövi fű és cserje
- 250 : 5 *A kőszívű ember fiai* c. regényben Boksa Gergő vezetői Baradlay Ödönt hasonló alföldi nádrengetegben a cári csapatok elől.
(2. k. 208.)
7 *oleander* — lándzsás, bőrnemű, örökzöld levelű, rózsaszín vagy fehér virágú cserje
8 *áloé* — liliomféle virág
vanília — utak mentén növény, apró virágú, tojásdad levelű, parlagi növény
9 *Indiák* — Kelet- és Nyugat-India
- 31 *cerberus* — itt tréfásan: házörző eb
- 251 : 7 *négyszeg lábnyira* — kb. 32 cm magasan
- 254 : 20 *A nyomorék naplója* c. elbeszélésben a címszereplő bujkál gyilkosság miatt a vadonban az igazságszolgáltatás elől.
(*Vadon virágai* 126.)

Lap: Sor:

- 256 : 11 *naddly* — kék, vörös és sárga virágú növény
- 260 : 10 *homoním* — itt: azonos, hasonló
- 12 *jerikói rózsza* — apró, alacsony, fehérfürtös virágú, észak-afrikai és közel-keleti növény
- 14 Nagy pénzrel fondorlatos lánykerítés zajlik le és ér véget kudarcral *A rézpatoki lelkész* c. novellában (*Népvilág* 253.) és az *Egy magyar nábob* c. regényben.
- 263 : 5 *A gonosz lélek* c. elbeszélésben Álmay Iván keresi fel az öreg Álmay Manót, a „vétkek emberét”, ki a törvény keze elől a világtól elvonulva él, mert olyan pöre van, melyben halálos vétkeiért fejét keresik. (*Vadon virágai* 96.) *A nyomorék naplója* c. novellában Marie márkinő sorsa lesz halál helyett élet „gyalázat és nyomor között”. (*Vadon virágai* 127.)
- 264 : 11 A mocsárvilág rejtett tündérszigete *A kőszívű ember fiai* c. regényben már nem a kalandor főurak titkos szórakozását és iszonyú bűnhődését szolgálja, hanem egy fájdalmas idült otthonba zárja a szabadságharc bujdosóját (2. k. 218.).
- 266 : 22 E társadalmon kívüli nyomor a *Nepeán sziget* c. elbeszélésben megjelenített katasztrofáltak kínjaira emlékeztet. (*Vadon virágai* 74.) *A Kárpáthy Zoltán* c. regényben Abellinó válik mindenkitől elfelejtett nyomorékká. (479.) Az *Egy az Isten* c. regényben a nagystílű úri kalandor, Vajdár Benjámin bűnhődik azzal, hogy magatehetetlen, pocsoltyában fetrengő figurává züllik. (2. k. 141–143.)
- 267 : 20 *galván* — itt: elektromos, villamos
- 268 : 24 *csikésző* — csikhalra főleg tapogatóval halászó
- 269 : 5 *kényeső* — kéneseő, higany a hőmérőben
- 14 *par nobile fratrum* — derék két szál legény, egymáshoz illő jó firmák (idézet Horatius szatiráiból)
- 270 : 4 *takart versek* — a „verses secrétaire” társasjátékban a játsszók mindegyike egy sort ír minden cédulára, aztán azt behajtja, a következő játsszó csak a végszót látja, amivel rímeltetnie kell az általa hozzáírt sort; így aztán össze nem függő értelmet adnak a „takart” verssorok.
- Vály Mari emlékezik meg arról, hogy a komáromi fiatalok társaságában a „kis Móric” általános elismerésben részesült a takart versek készítése és felolvasása miatt. (Vály Mari i. m. 17.)
- 271 : 18 *színházi géniusz* — géniusz, nemtő a színpadon, akit a zsinórpadlásról eresztenek le
- 272 : 16 *avitikum* — ereklye

Lap: Sor:

- 273 : 17 *pondus specificum* — fajsúly
25 *nyebojszai gebe* — hitvány ló, amelyet folyton biztatni kell:
ne bojsza (ne félj)
- 274 : 1 *túri süveg* — karimátlan, csúcsos fejfedő
2 *mándli* — kabátféle ruhadarab
9 *pálanya* — gyomorhurka
13 *kacagány* — régi magyar öltönydarab, párdúc- vagy tigrisbőrből
készült felsőruha; a pásztorok cserzett báránybőrből készí-
tették
décbunda — szőrszövetből vagy pamutból készült rókatorkos
bunda
24 *Gibeon* — régi palesztinai város a biblia szerint
25 *Józsué* — a biblia szerint Mózes követője, akinek vezérlete
alatt a zsidók Kánaán legnagyobb részét elfoglalták
- 276 : 5 *kas* — a szekér (eredetileg fonott) hátulja
11 *egy hüvelyknyi* — kb. 3 cm
12 *túros* — sebes, feltört
13 *desperate* — kétségbeesetten, elkéseredetten, reményét veszítve
19 „*Hej, hej, mladi pán, csoszo kteri tulipán, ja szom ti dovala*” —
Hej, hej ifjú úr; a továbbiakban rontott szöveget ad Jókai.
- 277 : 31 *in solidum* — egyetemlegesen; egy mindenkiért, s mindnyájan
egyért
- 278 : 1 *félfont* — kb. 28 dkg
A kőszívű ember fiaiban a farkasok elől szánkón menekülő
Baradlay Ödön és Ramirov Leonid a felborított szánkó alá
kerül és megmenekül a haláltól. (I. k. 53.)
11 *a takácsvakaró bugája* — a vasból készült vakaró kefeszerű
érdes vége
17 *Gábrriel* — arkangyal neve
szent Ágnes — a legenda szerint előkelő, szép hajadon Rómában,
aki 304-ben vértanúhalállal halt meg
- 279 : 14 *impertinenter* — szemtelenül
15 *fioritúra* — ékesítés, zenei cifrázás
22 *Orpheus* (Orfeusz) — mítikus görög dalnok, aki a monda
szerint búvájos énekével és lantja hangjaival a fákat is meg-
mozgatta és az állatokat megszelídítette
- 280 : 21 *dikhec nekünk* — végünk van
28 *transigálni* — kiegyezni, végrehajtani, keresztülvinni
- 281 : 15 *A cigányok és farkasok küzdelmének hasonló leírása A ten-
gerszemlő hölgy c. regényben is előfordul. (152–57. — Vö.
Politikai divatok 160 : 29.)*

Lap: Sor:

- 282 : 3 Az itt érintett koleralázadással részletesen foglalkozik Jókai a *Szomorú napok* c. regényében, melyet közvetlenül a *Hétköznapiak* után kezdett el írni.
- 13 A szülő és testvér *A nyomorék naplója* c. elbeszélésben is elfelejtkezik egymásról a budai felhőszakadás idején. (*Vadon virágai* 122.)
- 16 *A kőszívű ember fiai* c. regényben a cári intervenció alkalmával kitört kolera idején is megtiltották a harangozást. (2. k. 186 : 36.) *A kétszarvú ember* c. kisregényben azt írja Jókai, hogy a „dög-vész” idején Brassóban is kiszedték a harangok nyelvét és éjjel temették a halottakat, hogy a pánikot megakadályozzák. (Vö. *A fekete vér* 4. — Szokoly Viktor: *Honvédelet* 58.)
- 284 : 25 *Sit tibi terra levis* — Legyen neked könnyű a föld
- 285 : 22 *kosta* — tanító, iskolamester (vö. *Csataképek* 214 : 5. — *És mégis mozog a föld*. I. k. 9 : 28.)
- Girgácia* — valamely délszláv nép lakóhelye; Jókai a szabadságharc alatt keletkezett szatirájában (*Jellasics közlönye*) egy felsorolásban szerepelteti a következő népeket: „illirek, girgácok, cincárok, muszkák, pannónok, fekete-sárga szerecsenek”. (Ék 1848. okt. 29. 501–71.)
- A Kárpáthy Zoltán* c. regény befejezéseként is felsorolja Jókai, hogy milyen sors vár a regény szereplőire. (489–91.)

★

Megjegyzés. A református kollégiumra vonatkozó jegyzetek értelmé-
zéséért köszönet illeti meg Illés Endrét, Módis Lászlót, Nagy
Sándort és Tóth Endrét.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Jókai önarcképe 18 éves korában. A Petőfi Irodalomtörténeti Múzeumban.
- II. A *Hétköznapiok* első kiadásának borítólapja (1846)
- III. Mutatvány a *Hétköznapiokból*. Megj.: Ék-ben 1845. május 12-én.
- IV. Jókai levele édesanyjának. A Petőfi Irodalomtörténeti Múzeumban.
- V.–VI. A regény kéziratának két lapja. A Petőfi Irodalomtörténeti Múzeumban.
- VII. Jókai illusztrációi a kézirat hátlapján maradtak fenn.
- VIII. Jókai feljegyzései megjelent műveiről az OSzK kéziratárában.

NÉVMUTATÓ

- Ady Lajos 292
 Alapy Gyula 352
 Anicius Olybius 419
 Arany János 344, 345, 351, 353,
 361, 412
 Argand, Aimé 421
 Argenti Döme 430
 Asztalos Etelka 352
 Asztalos István 322
- Balásfalvi Kiss Barnabás 328
 Bánffy Simon 333
 Bányai Elemér 348
 Baráth Ferenc 343
 Baros Gyula 292
 Barta János 359
 Beaumarchais, Pierre-Augustin
 Caron 423
 Benedek Elek 320
 Beöthy Zsolt 344, 347, 351
 Birnbaum, Gustav 333
 Borosnyay Károly 410
 Borzsák István 297
 Boz — I. Dickens
 Boz-Dickens — I. Dickens
 Byron, George Gordon 329
- Caligula, Caius Caesar Augustus
 417
 Catalani, Angelica 427
 Catilina, Lucius Sergius 424
 Cicero, Lucius Tullius 424
 Cooper, James Fenimore 329
 Czakó Zsigmond 356, 360
- Császár Elemér 334, 350
 Csatári Ottó 342
- Demeter Tibor 321
 Dessewffy Emil 342, 351
 Dessewffy József 351
 Dezső Gyula 356
 Dickens, Charles 329, 339, 349
 Diogenész 420
 Diószegi Sámuel 414
 Divald Kornél 353
 Dobsa Lajos 330
 Dugonics András 356
 Dumas père, Alexandre 329, 353,
 429
- Emich Gusztáv 426
 Endrődi Sándor 346
 Eötvös József 325, 330, 333, 351,
 357, 359, 428
 Erdélyi János 351, 358
 Erdélyi Pál 333, 334, 352, 354,
 358
 Erdélyi Zsuzsa 358
 Ernyei István 344
- Fábián Pál 318
 Fánecs Lajos 324
 Farkas Gyula 334, 353, 354
 Fazekas Mihály 414, 417
 Féja Géza 357
 Fekete Sándor 319

Fielding, Henry 335
Fodor Pál 330
Forster Rudolf 331
Frankenburg Adolf 320, 323, 342
Fülöp Viktor 352

Gaal Mózes 346
Gál János 322, 352
Galilei, Galileo 423
Gálos Magda 353, 412
Gálos Rezső 330
Garzó Béla 347
Germanicus Caesar 417
Gerő Ernő 348
Gömöri Frigyes 426
Gulyás Pál 321

Gyenes Pál 327
Gyulai Pál 333

Habsburg-Lotharingiai II. József
429
Habsburg-Lotharingiai Zsófia 411
Hahnemann, Samuel Christian
Friedrich 430
Hartleben, Konrád Adolf 320,
324, 332
Heckenast Gusztáv 291, 320, 323,
324, 342, 343
Hegedüs Géza 297
Heine, Heinrich 357
Helmečky Mihály 342
Herczeg Ferenc 412
Horatius, Quintus Flaccus 431
Hugo, Victor 329, 339, 347, 348,
353, 354, 359, 410, 411, 415,
418, 419

Illés Endre 433
Irving, Washington 339

Janke, Otto 321
Jánossy Béla 345
Jenevai László 342
Jókay Józsefné 322, 323, 324
Jósika Miklós 333, 344, 349, 351

Karácsony Sándor 320
Katona Piroska 358
Kéky Lajos 292
Kelemen pápa 413
Kelemenfy László 333
Kemény Zsigmond 333, 353
Kertbeny Károly 430
Király István 416
Király Pál 352
Kiss László 331
Kodály Zoltán 410
Kónya Lajos 352
Kopernikusz, Copernicus Nico-
laus 423
Koroda Miklós 358
Korompay Bertalan 361
Kossuth Lajos 429
Koszó János 356
Kovács Antal 345
Kovács Pál 345
Kozocsa Sándor 357
Kőrösi László 333
Körösy László 343
Kőrösi Sándor 411
Kristóf György 352
Kubinyi Ferenc 328, 426
Kuthy Lajos 329, 330, 346, 348,
349, 351, 353, 354, 357, 415,
429
Kütchen, Oscar 346

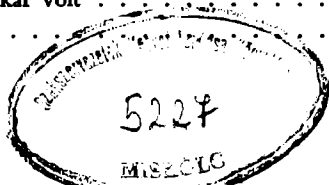
Lampel Róbert 320
Lázár Kálmán 330
Lengyel Dénes 361

- Linné, Carolus 414
 Liszt Ferenc 410
 Losonczy László 429
- Madarassy László 351
 Madarász László 424
 Marton János 352
 Marton Sándor 328
 Mátyási József 328
 Meczner Sándor 410
 Miklós Róbert 361
 Mikszáth Kálmán 289, 293, 334,
 348, 414, 416, 422, 429
 Minay Lajos 352
 Módis László 433
 Moesz Gusztáv 351
 Molière, Jean Baptiste Poquelin
 413, 429
 Molnár József 322, 323, 324
 Muzsnai Ágnes 329, 353
 Müller Gyula 330
- Nagy Ferenc 327
 Nagy Ignác 323, 324, 325, 329,
 330, 332, 348, 349
 S. Nagy László 352
 Nagy Miklós, a Vasárnapi Ujság
 szerkesztője 344
 Nagy Miklós 297, 301, 317, 358
 Nagy Sándor 322, 323, 433
 Néró, Lutius Domitius Nero
 417
 Névy László 345
 Nógrády László 346
 Novák Sándor 352
- Obernyik Károly 330
 Oláh Gábor 429
 Orosz László 359
- Pais Dezsió 361, 416, 423
 Pákh Albert 323
 Pálffy Albert 342
 Pallagi Imre 346
 Palmer Kálmán 203
 Pándi Pál 417
 Papp Illés 346
 Péterfy Jenő 333, 344
 Petőfi Sándor 292, 319, 322, 321,
 324, 329, 335, 342, 344, 349,
 348, 349, 351, 358, 350, 361,
 410, 411, 416, 420, 421, 420
 Petrik Géza 291
 Pfeifer Ferdinánd 291
 Pintér Jenő 292, 354
 Prém József 345
- Rákosi Jenő 333, 352
 Rauber von Thalberg 410
 Ravasz Árpád 320
 Récsey Ádám 426
 Révay Mór János 292, 293, 291
 Rossini, Gioacchino 423
 Rousseau, Jean-Jacques 329
 Rózsa Sándor 429
- Scott, Walter 329, 347
 Shakespeare, William 329
 Shelley, Percy Bysshe 329
 Solt Andor 356
 Solymossy Sándor 346, 350, 351,
 429
 Sötér István 297, 329, 330, 350,
 358, 360, 415, 416, 418
 Sue, Eugène 329, 330, 347 348,
 353, 357, 359, 411, 414, 421, 420
- Szabó László 295, 322, 333, 334,
 345

- Szacsvay Imre 356
 P. Szathmáry Károly 330
 Szebényi Géza 297, 301, 359
 Széchenyi István 329, 346, 351,
 418
 Szegfű Mór 330
 Szekeres László 295, 301
 Szemere Miklós 358
 Szenvey József 342
 Szijj Ferenc 326
 Sziládi László 345
 Szilágyi Péter 361
 Szinnyei Ferenc 324, 329, 330,
 344, 341, 350, 352, 354, 418
 Szinnyei József 293
 Szokolay Hártó János 328
 Szokoly Viktor 426, 433
 Szollár Mihály 331
 Szombati László 343
 Szőnyi Bertalan 412
- Tábori Kornél 319
 Takáts Sándor 351
 Thalabér Lajos 330
 Tolnai Lajos 344
 Tolnai Vilmos 351
 Tompa József 361, 416, 425
 Tompa Mihály 344, 345
 Tóth Endre 433
 Tóth Lőrinc 324, 325, 333, 334—
 41, 342, 346
 Tóth Pál 345
- Vachott Sándorné 343
 Vadnay Károly 330
 Vahot Imre 319, 322, 323, 328,
 342, 344, 426
 Vajda Péter 329, 340, 348, 349,
 357, 360
 Váلكay Imre 343
 Vály Ferenc 430
 Vály Mari 361, 430, 431
 Ványi Ferenc 291, 353
 Verbőczy István 425
 Vértesi Arnold 422
 Voinovich Géza 293, 412
 Voltaire, Francois-Marie Arouet
 421
 Vörösmarty Mihály 329, 348,
 349, 359, 360
- Wéber Antal 361
 Wechsler, Ludwig 321
 Whorszky Sándor 322
 Wodianer Fülöp 320
- Zilahy Károly 343
 Zlinszky Aladár 345
 Zolnai László 323
- Zsigmond Ferenc 296, 329, 348,
 349, 350, 356, 415
 Zsófia hercegnő — I. Habsburg-
 Lotharingiai Zsófia

TARTALOM

Népiünnepek	5
A jó szomszédok	19
Csodák	32
Az apa sírja	39
Két földesúr	51
A szalmagunyhó	92
Ifjabb Dömsödi Góliáth Péter	102
A nagynéne és unokahúga	115
A cantus praeses	127
A táblabíró	140
A zivatar éje	149
A koplaló	156
Fekete ház	166
Zöldhalom	176
A csavargó	185
A félelmes tanya	195
Vértörvényszék	201
A vén cigány	216
A fukar végpercei	226
A kegyes férfiú	232
A boldog ember	237
A mocsárok viránya	245
Élő férj özvegye	256
A törvények halottja	261
Szegény bíró be kár volt	269
A sírásó	282

Jegyzetek

Rövidítések	289
Bevezetés Jókai Mór összes művei kritikai kiadásához	291
Kiadásunk előzményei	291
Kiadásunk főbb elvei	298
A Hétköznapiok jegyzetei	319
Kiadások, fordítások	319
Keletkezése, forrásai	322
Irodalom	332
Szövegváltozatok	362
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	410
A képmelléletekről	435
Névmutató	437

A kiadásért felel:
BERNÁT GYÖRGY
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

Szerkesztésért felelős:
ZRINSZKY LÁSZLÓNÉ

Műszaki szerkesztő:
VIDOSA LÁSZLÓ

A kötetért
KECSKEMÉTI ANNA

munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1961. XII. 5

Példányszám: 6.200

Terjedelem: 22 (A/5) ív + 8 old. melléklet

✱

62.54524 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

